Kiøbenhavnske Efterretninger

om

lærde Sager

for

Aar 1776.

Med tvende Registere.

Første Hæfte.

Kiøbenhavn,

trykt hos Brødrene Berling,
boende i Pileſtrædet.

Forſøg
til et
ſyſtematiſk Begreb
om
Philoſophien,
i Anledning af S. 291. I. H. No. 19. 1771.

Philoſophia ſubjective ſumta eſt ſtudium ſapiendi per ſcientiam rerum divinarum & humanarum. *Philoſophia objective ſumta* eſt complexus veritatum de rebus divinis humanisqve demonſtratarum, qvæ hominibus ad ſuam ſalutem cum utiles tum ſcitu factuqve neceſſariæ unt. Denne dobbelte Beſkrivelſe paa Philoſophien i forſkiællig Betragtning maa være ſom en Text til følgende Afhandling.

Hvad ſom virker paa os, inden til eller uden fra, det føle vi, det foreſtille vi os. Denne vor Foreſtilling ere vi bevidende med os ſelv om. Den forekommer os ſom en Afbildning af Tingene i vore Siæle, efter det Indtryk, de giøre paa vore Legemer. Denne Foreſtillings Evne kalde vi vor Sands, ſom deels er **indvortes**, deels **udvortes**. Selv Afbildningen, og dens ordentlige Beſtandighed, og vor Bevidenhed derom er nok for at overbeviſe os om, at den ikke bedrager os, og at vore ſandſelige Foreſtillinger ey ere blotte tomme Indbildninger. Vare de det, da maat-

te vi være bedragne for vort hele Liv i alle vore Tanker, Ord og Gierninger. Det staae fast, vor Sands bedrager os ikke. See der den allerførste Grund til al Sandhed og Vished i vor menneskelige Kundskab, som har sin første Oprindelse fra Sandsen af!

Hvad vi een eller flere Gange har sandset, det forestille vi os ofte fraværende med sandselig Indbildning; det erkiende vi med sandselig Erindring og Hukommelse; det betragte vi med sandselig Opmærksomhed og Eftertanke; det erkiende vi, ved anstillet Sammenligning med andre sandsede Ting, endten med vort sandselige Vid, som overeenstemmende, eller med vor sandselige Skarpsindighed, som uovereenstemmende med andre Ting. —— Paa disse mange Maader og med disse mange Evner sandser vor Siæl og forhverver sig en meer og mindre efter Evne og Leylighed vidtloftig Kundskab, som vi kalde vor Erfarenhed, eller vor sandselige og historiske Kundskab. Og denne er vor menneskelige Kundskabs første Grad.

Med sin sandselige Opmærksomhed betragter vor Siæl flere enkelte Ting, eftertænker hver i sær af deres enkelte Mærker, erkiender Tingene derved endten som overeenstemmende eller uovereenstemmende med hinanden, afsondrer deres lige og fælles Mærker, foreener dem i Afsondringen, fatter dem i Foreeningen, og ligesom undfanger paa denne Maade flere almindelige og samfællige Begreber, som den anbefaler til en troe Hukommelse. Denne dens Evne kalde vi Forstand, (nemlig i en meer indskrænket Meening; thi saa kaldes og vor hele menneskelige Tænkekraft,) og dermed giør den det første Skridt til en høyere Grad af Kundskab. —— Den gaaer videre, fremtager af Hukommelsens Giem-

me

me flere med sin Forstand fattede Begreber, sammenligner dem med hinanden, og udmærker sig dem endten ved sit Vid saaledes overeenstemmende, at de kan foreenes med hinanden, eller ved sin Skarpsindighed saaledes uovereenstemmende, at de som hinanden modstridige bør adskilles. Derudi bestaaer vor Sjæls **Skiønsomhed**, og dermed har den giort et andet og høyere Skridt til en høyere Grad af Kundskab. — Endelig indseer den, ved **Fornuftens** Hielp, af flere Begreber, som den ved Sammenligning og med Skiønsomhed erkiender endten som foreenlige eller uforeenlige, en mangfoldig Sammenhæng og Forbindelse mellem almindelige Sandheder. Af dette sidste og tredie Skridt kaldes den **høyere Grad** af Kundskab, som den derved opnaaer, den **fornuftige Kundskab**. — Det er med denne Kundskab vi kiende Tingene, ikke blot som de falde under vore Sandser, men som de overstige dem i en almindelig Adsondring derfra, eller ere der uden for: det er den, hvormed vi begribe, hvad enhver Ting er i sit almindelige Væsen og sin Natur; hvad den er i sit almindelige Forhold til andre; hvad der kan følge og flyde af enhver Tings Natur og Væsen. Det er da med den, vi kiende Tingenes Naturer, deres almindelige Forhold, deres Aarsager og Følger.

Dersom ydermere vor **fornuftige Kundskab** om guddommelige eller menneskelige for vor menneskelige Velfærd vigtige Sandheder er ved idelig Øvelse saaledes bleven bekræftet og ligesom rodfæstet, saa vi fatter ey alene deres Aarsager og Grunde, saa vidt samme af Mennesker kan kiendes, men overseer dem og i deres hele Sammenhæng, saa vi kan fremsætte dem i den Orden, som de bedst kan forklares, og bevise dem med den Grundighed eller Styrke, at ingen Tvil derom mere bliver tilovers, saa kalde vi vor fornuftige

Kundskab en **videnskabelig Kundskab**, eller **Videnskab**, og denne de lærdeste Mænds Kundskab maa da være den **tredie Grad** i vor menneskelige Kundskab. Denne er vel den egentligen saa kaldte Lærdom.

Al for menneskelig Velfærd nyttig Kundskabs og Videnskabs naturlige Maal og Meed er ganske vist Hiertets og Villiens Regiering og Bestyrelse til Menneskers Velfærd, saa vist som det er, at GUd har sat Fornuften til et Lys for Villien og Hiertet, og saa vist som det er, at det Lyksaligheds Maal, hvortil Mennesket ved Naturens Drift ledes og føres, ogsaa maa være Guds Øyemaal med Mennesket i dets første Skabning. Ingen Kundskab, ingen Videnskab er i Siælens Forstand og Fornuft alt hvad den kan og bør være, naar den i sin Indflydelse paa Hiertet og Villien ikke naaer sit af Naturen for sig bestemte Maal, og ikke virker der alt det Gode, den kan og bør virke. Man kalder den en død, en kraftløs og ufrugtbar Kundskab, og den døde, den uvirksomme, den ufrugtbare Kundskab, bliver aldrig i Forstanden den stærke, den lyse, den klare, den livagtige Kundskab. Altsaa naaer den en høyere Grad i Styrke og Værdighed naar den bliver det. **Viisdom** er denne Grad, og det beroe derved, at **Viisdom** er en i fuldkommen Dyds og retskafne gode Gierningers Øvelse frugtbar og levende Videnskab om guddommelige og menneskelige Sandheder. Uden Videnskab og den derudi grundede fuldkomne Dyd er **Viisdom** selv ikke fuldkommen, og følgelig ikke **Viisdom**, uden for saa vidt man vil beære et ufuldkommen Billede deraf medens eget Navn. Ligesom da **Videnskab** var de lærdeste saa er **Viisdom** de bedste og fuldkomneste Menneskers Kundskab. Den **Viise** miskiender ikke sin Kundskabs og sin Naturs Øyemærke; han kiender og følger det, og naaer det vi[illegible] om han ellers er fuldkommen viis. Det

Dette er nu vel det gamle strænge stoiske Begreb om **Viisdom**, efter hvilket intet Menneske her i denne Verden kan med Ret kaldes **viis**. Men man kræver heller ikke dermed, at nogen skal kunne være eller blive saa **viis**, som Begrebet er strængt. Man giver kun Mennesker dermed at forstaae, hvad de burde være, og hvad de efter nærværende Skrøbeligheds Evne bør stræbe for at blive. Vist er det, Begrebet grunder sig paa den unægtelige Erfaring, at de bedste Mennesker i denne Verden ere ikke saa fuldkommen gode, som de til deres egen Fortrydelse befinde, at de ved en bedre Anvendelse af deres Flid og Kræfter kunde og burde have været. Men Begrebet er ikke blot **stoisk** og **philosophisk**, det er og **bibelsk**. Nogle blive bange, naar de høre tale om en Overeenstemmelse imellem den stoiske Philosophie og Christendommens Lære. Men alt Stoisk er jo ikke falsk. Man giøre dette Begreb til en Chimære: man søge at beviise, om man kan, at det var umueligt for de fuldkomneste Mennesker med en indskrænket Forstands og sandselig Begierings Evne, at undgaae virkelige moralske Feyl; umueligt saaledes at bemaadige alle sine Begiæringer, sine Valg, sine Gierninger, saa de overalt og i alt kunde træffe den Middelpunkt, hvorpaa den fuldkomneste Dyd ligesom hviler og beroer: Man forkaste paa den Grund dette stoiske Begreb, og man skal med det samme have forkastet vor Christendoms Begreb om en Uskyldigheds Stand, om Guds retmæssige Fordring til Mennesker paa en fuldkommen Dyd, om en Forsonings og et andet Benaadelses-Middels Fornødenhed, end den blotte mueligste Bestræbelse for at ville være saa gode, som de efter menneskelig Skrøbeligheds Evne kunne blive: Kort, man skal med dette Begrebs Forkastelse kuldkaste Christendommens Grundstøtte. Endnu langt større Overeenstemmelse mellem Christendommen og den

ſtoiſke Philoſophies Sandheder (ikke Vildfarelſer) kunde man viſe. Men det hører ikke til nærværende Diemærke.

Men vor menneſkelige Naturs Skrøbelighed, den maae nu være kommen hvorfra det være maae, tillader os ingen fuldkommen Viisdom. Snart mangler det os paa fuldkommen Kundſkab og Videnſkab, snart paa fuldkommen Dyd. Tuſinde Forhindringer og Anſtød have vi at beſtride og afværge for at arbeyde os frem dertil. Fuldkommen Viiſe kan vi da vel ikke blive, men Viisdom bør vi dog eftertragte, og det er i den Eftertragtelſe vor Philoſophie beſtaaer. — Philoſopher kalde vi dem, ſom eftertragte Viisdom. Bør vi alle være Viiſe, saa bør vi og alle være Philoſopher, enhver efter ſin Skrøbeligheds Evne og Leylighed. Dog ere nogle Lærende Philoſopher, eller Philoſopher af Profeſſion. Det kan ey alle være. Men Hvem der ikke kan være Philoſopher i Lærdom, bør dog være det i Levnet. — Philoſophie betragter man og ſom en Videnſkab, der læres og foredrages. De guddommelige eller menneſkelige Sandheder, ſom den indbefatter, ere endten Læreſætninger, eller Leveregler. Heraf denne dens ældgamle Inddeeling i den theoretiſke og practiſke Philoſophie. Den førſte, ſom og kaldes den dogmatiſke, lærer, hvad vi bør vide; den anden, ſom og kaldes den moralſke, hvad vi bør giøre, efter det vi vide, for at blive gode og viiſe og lykſalige Mennesker.

Jeg har i denne Forklaring over Philoſophie, (i den ſubjectiviſke Betragtning) ikke taget i Betænkning at ſee paa Ordets Etymologie, dets Oprindelſe og Diemærket af dets Sammenſættelſe. Jeg haaber ikke, man vil indvende, at

den

den givne Forklaring er kun en Oversættelse af et fremmet Ord, der altsaa forklares ved sig selv kun i et andet Sprog. Men Ordet er jo bleven naturaliseret: i sig selv kan det ansees som ubekiendt, og altsaa tilstrækkelig forklares med andre flere bekiendte Ord, hvis Bemærkning man lær forstaaer. Hvad mere fordrer man til en Ord-Forklaring, end at et ubekiendt Ord tilstrækkelig bliver oplyst ved andre flere bekiendte? Er Philosophie derfore forklaret ved sig selv; saa sige man og, at Menneske bliver forklaret ved sig selv, naar man kalder det et fornuftigt Dyr: thi Hvem nægter, at jo Menneske og Fornuftigt Dyr ere een og samme Ting? —— Ordet betyder da en Elsker af Viisdom, En, der eftertragter Viisdom, stræber for at blive viis. Jeg tilstaaer, at Ordet bruges egentligen om dem, vi kunne kalde Lærde eller lærende Philosopher, eller Philosopher af Profession. Men deraf følger ikke, at jo alle gode Mennesker, der bestitte sig paa Dyd og Viisdom, og den dertil fornødne Kunskab og Indsigt, skiønt mere for at giøre Anvendelse deraf i Levnet og Vandel, end Profession i Lærdom og Underviisning, virkelig fortiene Navn af Viisdoms Elskere, og det er jo Philosopher, endskiøndt de vel af Høflighed erkiende den Hæved, de Lærde synes at have faaet paa dette for Anseelse lærde Navn. Men i Sandhed, ved sin Lærdom og Underviisning at giøre andre til gode, dydige og viise Mennesker, det er virkelig at giøre dem til Philosopher i Gavn, om ey af Navn, og ander Øyemærke kan og bør den lærende Philosophie ikke have. —— Men at Ingen skal tænke, at jeg dermed har sat Philosophie i den blotte Praxis, eller gode og viise Gierningers Udøvelse, da lægge man Mærke til, at jeg har betragtet Viisdom, som en høyere og den høyeste Grad af menneskelig Kundskab, der altsaa forudsætter Erfaring saa vel som for-

nyttig Kundskab og Videnskab, og det kan jo heller ikke nægtes, at jo den videste og visseste Kundskab er fornøden til den største og fuldkomneste Viisdom, saa denne maae rette sig i sin Fuldkommenheds Grad efter Kundskabens Vidde, Vished, Liv og Styrke, naar for Resten Kundskabens Anvendelse er den samme. Thi dette lærer Erfarenhed, at en god Mand med en maadelig og svag Kundskab, ofte gior en langt bedre Anvendelse deraf til Verdens Nytte, end den lærde Philosoph af sin nok saa grundige og vidt udseende Videnskab. Jeg har derfor i den foranførte latinske Beskrivelse udtrykkelig bestemt Scientiam rerum divinarum & humanarum, som et Middel, hvorved, og en Vey, hvorigiennem Viisdom maae søges og eftertragtes. — Men ligesom **Viisdommens Eftertragtelse** (Studium sapiendi) saaledes er bleven bundet og indskrænket til denne **Videnskab om guddommelige og menneskelige Ting**; saa bliver denne Videnskab igien tilbørlig indskrænket i sin Omfang ved hiin **Viisdoms Eftertragtelse**. Thi hermed fordres nu ikke al muelig Videnskab, om alt hvad der kan tænkes, vides og siges om Gud og Mennesker, men alene saa megen Kundskab og Videnskab, som kan eragtes fornøden til Dyd og Viisdom. I Sandhed, om jeg skiønner ret, da bekommer **Philosophien** først derved sin sande og tilbørlige Indskrænkelse. Jeg vil gaae lige til Meeningen. Efter dette mit Begreb, som jeg har høstet af de gamle og ikke de nyere Philosophers Forklaring, og af Ordets egen Natur, bliver **Philosophien** (i den objectiviske Forstand) virkelig og nøt op intet andet end en Dyds og Viisdoms Lære, grundet paa den dertil fornødne og forudskikkede Theorie, og blot sigtende til at befordre Menneskers aandelige og siæliske Lykkelighed, ved at danne og bestemme deres sædelige og frie Forhold i Levnet og Vandel til Overeenstemmelse med Guds

Ville

Villie aabenbaret i den uskyldige Natures Drifter og Fornuftens derpaa grundede rigtige og sande Regler og Forskrifter. Vel sandt, den bekiendte gamle Beskrivelse, Philosophia est scientia rerum divinarum ac humanarum, seer meget vidtløftig ud, og synes mere at sætte Philosophien i blot speculativisk Videnskab og Lærdoms Grundighed. Men man maae ikke dømme de gamle efter de nyere lærde Philosophers nøyagtige Fuldstændighed i korte og syndige Ordforklaringer. Man maae ikke saa meget see paa denne deres saa for det Løse og kortelig givne Ordforklaring, som meget mere paa deres udførligere Deductioner derover, deres Lovtaler over denne Videnskabs Nytte, og deres nøyere Bestemmelse af dens Hensigt, og da skal man overalt befinde, at de har aldrig anseet og betragtet den anderledes end som en Menneskets lyksaliggiørende Dyds og Viisdoms Lære. Hvor mange Steder af Cicero og Seneca kunde jeg ikke anføre til Beviis derpaa? Men jeg vil ikke være vidtløftig, og blot henvise Læseren til et eeneste Sted hos Plutarch i hans Afhandling om Børns-Opdragelse. Nu! det beroe da derved: Philosophien sigter til, at befordre Menneskets Lyksalighed. Men hvad for en Lyksalighed? Visselig den Aandelige, og hvorved, om ikke ved Menneskets moralske Forhold, ved dets Dyd og Viisdom? Her maae man altsaa vel giøre Forskiæl paa Lærdom og Viisdom. Ey enhver Lærdom og Videnskab, der kan tiene til Menneskets legemlige og udvortes Fordeel, Lykke, Velstand og Bequemmelighed her i Verden, hører saa strax til Philosophien. Hermed nægtes ikke, at jo Philosopher ogsaa kan endogsaa med Fordeel i deres Philosopie lægge sig efter anden grundig Lærdom og Videnskab, og lære den paa samme Maade og efter een Methode. Men af Philosopher, som Philosopher kræves ikke meer end den til Dyd og Viis-

dom

dom fornødne Theorie, den uden hvis Indflydelse paa vore Hierter vi ikke kunne dannes og drives til at blive gode Mennesker. Man skal vel ikke kunne nægte, at jo deels Tvetydigheden i det Ord Sophia, der af de gamle er brugt til at betegne saavel Lærdom, som Viisdom, deels Mangel af disse tvende Tings nøyagtige Underskillelse, deels ældre saavel som nyere Philosophers Beskæftelse med megen anden for det menneskelige Liv nyttig speculativisk og practisk Lærdom, end den egentlig philosophiske, har giver Anledning saavel til hiin ældre, som nogle nyere alt for vidtloftige og vidt udseende Beskrivelser, paa Philosophien. Kan det vel nægtes, at jo ved disse Beskrivelser: scientia rerum divinarum & humanarum: scientia omnium possibilium, qvatenus sunt possibilia: scientia rerum ex earundem notionibus: Philosophien er bleven sat i en blot speculativisk og vis methodisk Kundskab fast om alle muelige Ting? og vil man da forundre sig over, at man har giort saa stort Væsen af ogsaa megen Opsigt med en vis kunstig eller forkunstlet Methode; at man saa meget har udvidet Philosophiens Grændser, og har ikke kundet blive ret eenig om deres visse og faste Bestemmelse? Men lader os tage i Betragtning, hvad dog saavel de Nyere, som de Ældre, deels i deres øvrige videre Deductioner over Philosophiens Begreb, deels i sammes virkelige Afhandling, har giort til en Hovedsag, saa vil man let og føyelig satte deres Meening i den Indskrænkning, at de dog alle har anseet Philosophien som en Menneskets oplysende, forbedrende, og ved dets moralske Forhold i Henseende til Siæl og Aand lykkaliggiørende Dyds og Viisdoms Lære.

Altsaa spørges, nu hvilke de Sandheder ere, som eyalene ere nyttige, men og aldeles fornødne for os Menne-

sker

ſker at vide, for at blive gode, viiſe og lyksalige Mennesker? Hvad for Videnskab og hvor megen udkræves til Viisdom? For at fatte den paa det korteſte og i en almindelig Hoved-Sum, da bør vi lære at kiende 1) os selv som Menneſker, vor menneſkelige Natur, og dens naturlige i sær aandelige Siælekræfter, for at lære, hvorledes vi samme kan og bør bruge til vor aandelige Lyksaligheds Befordring: 2) Verden i Almindelighed uden for os, for saa vidt som fornødent er for at øyne tydelig den regelmæssige, hensigtmæssige, og viisdomsfulde Orden og Overeenstemmelse saa vel i dens hele faste Indretning, som dens Bevægelser og Forandringer: 3) Verden og os selv som Skabninger af en viis Skaber, og altsaa først lære kiende en tilværende Gud og hans Egenskaber, saa vidt han deels kan kiendes, deels nødvendig maa kiendes til vor desto større Lyksaligheds Befordring: dernæst Forholdet imellem Gud og Verden, som Regent og Stat; imellem Gud og Mennesker, som Overherre og Undersaatter, Fader og Børn; og imellem Mennesker og Mennesker, som hinandens Medmennesker, Medbrødre, Medborgere, under en fælles og almindelig Faders og Overherres faderlige, viise og retsærdige Forsyn, Herskab og Bestyrelse. Denne Videnskab seer ikke meget vidtløftig ud. Man kan snart overse den i sine 3 Hovedstykker, som vi ville kalde Anthropologie, Cosmologie, Theologie. — Jeg vil her ikke tale om nogen Fornuftlære (Logik) saasom den heel og holden er en Deel af Anthropologien og i sær af den ellers saa kaldte Psychologie. For Resten kan den bequemmelig deraf uddrages og behandles som en forberedende Videnskab, jeg vil ikke sige til Philosophien alene, men til al Slags Lærdom. Thi i hvad for en Videnskab skulde man vel ey behøve, at vide den rette Brug af sund Fornuft? — Det begri-

ber man nu vel, at denne Videnſkab om GUd, Verden, og Menneſket kan udbrede ſig i mange vidtloftige Betragtninger til en vidt udbredet Lærdom, og at al anden Lærdom og Videnſkab kan have ſin nyttige Indflydelſe i denne. Men ſkal man derfor endten trække Philoſophien ſaa vidt ud, ſom den mueligen kan trækkes, eller og trække al Lærdom og Videnſkab ind i Philoſophien? Jeg meener det ikke. Et Par Exempler ere nok til at viſe Urimeligheden. Hvor mange lærde Speculationer kan der ikke anſtilles over GUd og hans Egenſkaber, hvilke om man end tilſtaaer nogen deres Nytte, dog aldeles ikke kan anſees ſom aldeles fornødne for Menneſker i Almindelighed til Dyd og Viisdom? Og tvertimod hvor mange Ting i Naturen ere der ikke, hvis Kundſkab kan tiene til Overbeviisning om en Guds Tilværelſe og til hans Egenſkabers Beundring? Dertil kan alle Ting i Naturen tiene, men behøver man derfor at lære kiende alle virkelige Ting i Naturen, for at faae den om GUd til vor Dyd og Viisdom fornødne Kundſkab. Naturlære, Naturhiſtorie, Aſtronomie ꝛc. gisre deres Nytte til Kundſkab om GUd, men ere de derfor ſaadanne Deele af Philoſophien, ſom vi endelig bør lære i deres hele Omfang, for ved Kundſkab om GUd at blive gode og lykſalige Mennesker? De ere Deele af Lærdommen, men ey af Philoſophien. Den lærde Philoſoph kan med Nytte og bør vel og lære diſſe Videnſkaber, men han udbreder kun derved ſin Lærdom, og hans Philoſophie beholder de Grændſer, ſom ved Navnet ſelv betegnes. I Philoſophien ſelv kan han udbrede ſig, ſaa vidt mueligt, med ſine lærde Speculationer, for Ex. over Friheden i det guddommelige Væſen, hvorledes og hvorvidt ſamme kan beſtaae med Nødvendigheden i at vælge det bedſte; over Forholdet i Tingenes Væſener til Guds Forſtand eller Villie; over Skabelſens Art og Maade o. ſ. v. Men, han

maa ikke giøre os diſſe hans egne lærde Speculationer til væ-ſentlige Stykker af vor Philoſophie.

Alle Menneſker ſkulle være gode, dydige, viſe og lyk-ſalige Menneſker. Det er Philoſophiens Øyemærke, at anføre dem dertil. Den kan og bør altſaa ikke indbefatte nogen Sandhed, ſom ey enhver ſund Menneſke-Forſtand kan begribe, eller foredrage den paa nogen anden Maade, end at den læt og tydelig kan fattes. Det er altſaa den lærde Philoſophs Pligt, der giør Profeſſion af ſkriftlig eller mundtlig Underviisning i Philoſophien, at foredrage de philoſophiſke Sandheder paa en Maade, der kan giøre dem læt begribelige for enhver ſund og moeden Menneſke-Forſtand, og fremſtille dem ey alene i deres klareſte Lys og til Forſtandens følelige Overbeviisning, men og i deres Ind-flydelſe paa Hiertet og deres muelige Kraft og Styrke til ſammes Dannelſe, Regiering og Forbedring dereſter. Alt hvad han ſelv behøver at vide, for at blive en god og viis Mand, det behøver og den Ulærde. Alt hvad derimod han ſelv ſom en lærd Mand alene kan forſtaae eller underſøge, det hører til Lærdommen, og ikke til Philoſophien. Har GUd nogenſinde vildet og kræved, at vi alle ſkulle være gode Menneſker, ſaa maa han og viſt nok have meddeelt alle den dertil fornødne Forſtands Indſigt og Kundſkab. Mere bør den lærende Philoſoph ikke beſvære ſine Lærlinger med, og af denne bør han ikke forbeholde ſig ſelv nogen Deel. Det var de gamle lærde Philoſophers Feyl, at de fordybede ſig i forfængelige lærde Speculationer, og forglemte Hierternes Renſelſe og Sædernes Forbedring (Rom. I. 21.) Mon de Nyere kan frikiendes for ſamme Feyl. Først gav GUd den gamle Verden en Reformator i den gode Sokrates, men hans Reformation døde med ham i Fængſelet. Den ſyge

phi-

philoſophiſke Verden forgav ſin Læge. Han var og kun et Menneſke. Endnu forbarmede Gud ſig over den utaknemige Verden, og ſendte den en Chriſtus. Han, meer end blot Menneſke, gav os Philoſophien tillige i ſin Reenhed og gamle Enfoldighed tillige med anden for en forderver Verden ſaliggiørende Kundſkab. Den blev ikke korsfæſtet med ham, den er forplantet til os, og lever vel endnu, men meget trangbryſtig, beklemt fortrykt og bedynget med menneſkelige Tilſatzer, forvirret ved lærde Stridigheder, dybt begravet under de forfængeligſte lærde Speculationer. Tak være de gode Mænd, ſom giøre ſig Umage for at grave den op ſom en Ædelſteen af en Mødding!

(Fortſættelſen følger.)

No. I.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 4de Januar. 1776.

Wiborg. Korte Anmærkninger over enkelte Steder af det Gamle og Nye Testamentes Bøger. Første Deel. Andet Stykke. 1773. Dette Stykke begynder med Josva's og endes med Samuels Bøger. Atter en Deel smaa Anmærkninger af det almindelige Slags, som mindre synes at have fortient Sted i en saadan udvalgt Samling, som Anmærkninger over enkelte Steder egentlig bør udgiøre, i sær over Skriften, hvorved man ellers kan saa riig en Forraad deraf, at de fleste Anmærkninger ikke kan blive andet end Igientagelser af bekiendte Ting. Men utter og en Deel vigtige Anmærkninger, hvorved Forfatteren med Berømmelse har lagt sin kritiske Skarpsindighed for Dagen. Vi ville, ligesom ved det første Stykke, anføre nogle enkelte Prøver af de vigtigste. — Josv. V. 9. Ægypti Skiændsel. Nogle har derved villet forstaae Forhuden, der i Ægypten var anseet for skammelig, ligesom iblandt Israeliterne, og tillige slutte, at Omskiærelsen alt i Moses Tid har været brugelig iblandt Ægypterne. Men Forfatteren vil helst bifalde følgende Forklaring: I Dag haver jeg taget fra Eder det, der giorde Eder Ægypterne lige (Forhudden) og derfor geraadede Eder til Skam og Skiændsel. Men hvorfor tog da Gud ikke ogsaa Hænder og Fødder fra dem? thi disse giorde dem jo ogsaa Ægypterne lige. Gud, der har skabt det eene Lem ligesaa vel som det

andet, kan ikke tale saaledes, og han kan ikke have befalet Omskiærelsen, fordi Forhudden var noget Menneske til Skam og Skiændsel. Lad Israeliterne have haft den stolte og vrange Indbildning om deres Omskiærelse, som en Ære for dem, og Forhuden, som en Skam og Skiændsel for andre uomskaarne Folk, saa burde Gud ikke ved sin Tale styrke dem i saadan Stolthed og Indbildning, han kan ikke selv foragte det, han har dannet, og maa ikke lære Mennesker at giøre det. Men lade vi Omskiærelsen være det, den efter Guds Indstiftelses Øyemærke bør være, blot et symbolisk Tegn paa den aandelige og legemlige Reenhed og Kydskhed, Gud kræver og fordrer af et udkaaret Folk, saa skikker det sig ret vel for Gud i den Henseende at sige: **Vider, at jeg i Dag, da jeg paa nye har anbefalet Eder Omskiærelsen, vil dermed have udrydded og afvæltet fra Eder al den Skam og Skiændsel i Sæder og Levnet, som I har seet at gaae i Svang i Ægypten.** At lade Gud i og for sig selv erklære Forhuden for en Skam og Skiændsel, det var at levere en Fritænker et kraftigt Argument i Hænder, for at erklære Omskiærelsen for et menneskeligt Paafund, og Josva for en Skribent, der søger kun at authorisere det med guddommelig Myndighed, og undseer sig ikke ved at lade Gud læmpe sin Tale efter stolt Israelitisk Indbildning. Paulus lærer os langt andet, at **Omskiærelsen** var Israeliten ikke nogen Ære, naar han ikke holdte Loven, og at **Forhudden** var Hedningen ikke nogen **Skam**, naar han holdte den. Det er ganske vist den **aandelige og legemlige moralske Skiændsel**, her meenes, og denne, men ikke Forhuden, var **Ægyptens Skiændsel**, ligesom Omskiærelsen slet ikke var indstiftet for dermed at giøre Israeliterne til et besynderlig æret og anseeligt Folk, men alene for i det udvortes derved at giøre dem til et distingveret Folk og erindre dem om deres som et udkaaret Folks hellige Pligter. Men fordi Gud har giort saadan Brug af denne Forretning til et udvortes Tegn og Kiendemærke paa noget stort og anseeligt i moralsk og aandelig Forstand, deraf følger slet ikke, at han har erklæret det Modsatte, nemlig Forhuden, for en **Skam** og **Skiændsel**. Endnu dette kan man føye til, som er vigtigt i Rec. Øyne. Skulde Gud ved Ægyptens Skiændsel intet andet have forstaaet end deres **Forhud**, saa havde han

her

her ſkuldet fremſtille ſig for Joſva kun for at ſige ham det, han jo meget vel vidſte, og ſelv efter Guds Befaling havde foranſtaltet, nemlig dette, jeg har i Dag ladet Eder omſkiære, og var det Ærende nok for Jehova, naar han intet høyere og vigtigere havde at ſige. Men dette var en Jehova og hans Majeſtæt værdigt: Vider, jeg har i Dag med denne anbefalede Forretning vildet have Eder renſede fra alle de afgudiſke Ægyptens ſkidne Laſter og Uteerligheder og har paa nye udvalgt Eder til et for mig helligt Folk. Det maatte ikke være Jehova nok paa nye at anbefale dem en udvortes Ceremonie, men meget mere vigtigt maatte det være for ham, at erindre dem om hans høye guddommelige Henſigt og Øyemærke dermed. —— V. 13. At den Engel, ſom her aabenbarede ſig for Joſva, var Jehova ſelv vil og kan Rec. vel ikke nægte, men maa tilſtaae, at han af Forfatterens Grunde finder ſig ſlet ikke overbeviiſt derom. Han ſlutter det først af de Ærbødigheds Complimenter, ſom Joſva giør Engelen, hvilke han kalder en Tilbedelſe. Men diſſe vare dog vel ikke mere, end at de ogſaa kunde og burde beviſes ethvert himmelſk Sendebud, (i Sandhed en himmelſk Skyts-Engel, en Princeps Exercitus Jehovæ, ſom han ſelv kalder ſig, maatte være for Joſva ey noget ringe Creatur) og intet mere, end hvad man efter Østerlandſk Skik og Talemaade beviſte jordiſke Førſter og Herrer. Dernæſt ſlutter han det deraf, at Jehova ſelv indføres K. VI. 1. talende til Joſva. Men veed man ikke, at hvad Jehova taler ved ſin himmelſke Geſandt, det taler han ſelv efter den bekiendte Regel, qvod qvis per alium &c. —— Kap. VI 4. Herved har Forfatteren kun anbragt det Spørgsmaal: „Hvorfore Gud, der i et Øyeblik og med ſin Munds „blotte Aande kan kuldkaſte de ſtæ keſte Mure, her har vil„det bruge ſaa mange Dage og ſaa mange ofte igientagne „Ceremonier, før han ſkred til denne Forſtyrrelſe, og først „lod den ſkee paa den ſyvende Dag, da han dog fuldbragte „det hele Skabelſes Værk i 6 Dage?" Han har derpaa ikke idſt at ſvare andet, end dette: „Man mærker i Almindelig„hed, at Guds Haand er meget langſommere til at nedri„ve, end til at opbygge noget, meget langſommere til at „til intet giøre ſin allerringeſte Skabning, end til at danne „den allerſtørſte." Dette maa man nu vel lade ſtaae der-

ved. Men i Sandhed, naar Jerichuntinernes Stad skulde forstyrres over dem, kunde det være dem en saare ringe Sag, endten Ulykken havde ramt den første eller først den syvende Dag; med mindre man skal anse Josva tillige som en Boeds Prædikant, og Tiden som en Frist, der blev dem given til Omvendelse. Og skulde de 7 Dage tiene til at vise Guds Langmodighed, da kan man sige, at det dog just ikke var nogen saa lang Frist dem blev given. Vi overlade til tænkende Læsere, om det vel her var vanskeligt at hitte paa Gisninger til et Svar, der ikke var hentet saa langt fra og gik Spørsmaalet nærmere an. Alene dette, at Gud i et Mirakel vilde vise sin Almagt og sin Gunst for det Israelitiske Folk for Landets og Stadens Indvaanere paa den høytideligste Maade, var et mere træffende Svar. —— Ved Kapitel X. forekomme tvende vidtløftigere Undersøgninger. Den første over V. 11. om de der omtalte store Steene, som ogsaa blive kaldte Hagelsteene. Nogle ville derved forstaae virkelige Steene og anse Sagen for et overnaturligt Mirakel. Andre holde sig til det sidste Ord, som en Forklaring over det første, og ville ikke forstaae andet derved, end en usædvanlig stærk Hagel. Forfatteren, efter at han i et reent og flydende Sprog tydelig har foredraget begge Parters Meening og deres Grunde derfor, holder han selv ey uden god Grund med det sidste Partie. Den anden er over V. 12. 13. om det der omtalte store Mirakel, som skeede med Solens Stillestand. Forfatteren forsvarer Miraklets Virkelighed ikke saa meget imod dem, der nægte Skriftens Guddommelighed, som meget mere imod en Grotius, le Clerc, Michaelis o. a., der ikke holde det for et virkeligt Mirakel ligefrem efter Bogstaven. Han anfører først le Clercs Grunde, tre i alt, hvoraf disse tvende ere nok de vigtigste; nemlig først, at Sagen var af for liden Betydenhed for saa stort et Mirakel, da Gud bør ikke troes at være saa ødsel paa Mirakler, at han for saa ringe en Sags Skyld, endten Cananiterne bleve slagne i Dag eller i Morgen, skulde forrykke Naturens Orden. Den anden er, at Fortælningen derom er taget af et poetisk Værk, de Oprigtiges Bog kaldet, og man veed, at Digterne betiene sig af en høy Skrivemaade, og pleye at forstørre Sagen. Recensenten er vel eenig med Forfatteren i Hovedsagen, men har

troet

troer ikke, at alle hans Grunde ere ſtærke nok for at igiendrive den modſatte Forklaring, og at han derimod ikke har troffet den rette, hvormed Sagen kort og godt kan være afgiort. Han ſætter jo forud, at Forfatteren af Joſva's Bog er en af Gud dreven Skribent, og Hiſtorien et gudommeligt Skrift. Skulde man nu vel eller turde man troe, at Gud ſkulde ville forføre ſine Læſere ved poetiſke Illuſioner og overdrevne Udtryk, ſom dog ſaa meget ligne en oprigtig og ſimpel Fortælling, der vil forſtaaes efter Bogſtaven? Naar ſaaledes Skriftets Guddommelighed er lagt til Grund, da troer Rec. at Forfatteren kunde have ſparet, hvad han S. 213 har anført om **Troeværdigheds Kiendemærker**, om **Fornuftens, Billighedens og Folke-Rettens Regler**, og naar hiin ikke forudſættes, har dette intet at ſige. Forfatteren erklærer, „ at han her intet har at beſtille med dem, der nægte Skrif„ tens (og altſaa dette Skrifts) Guddommelighed.“ Det lader altſaa, ſom han vilde have dets Guddommelighed lagt til Grund til Beviſet for Miraklets Virkelighed, efter den ſimple bogſtavelige Forſtand. Dog ſynes han ikke ſtrax at betiene ſig deraf, men meget mere at ſætte ſamme til Side, og at tage ſin Tilflugt til Troeværdigheds, Billigheds og Folke-Rettens Regler. Hans Ord ere diſſe: „ Beſynderligt „ er det, at de andre (der ikke nægte Skriftens Guddomme„ lighed) ville bedre vide, hvorledes Sagen er tilgaaet, end „ de, der have levet paa den Tid, beretter os Sagen, og „ have **Troeværdigheds Kiendemærker**. Det er efter den „ ſunde Fornuft, naturlige Billigheds, ja Folke-Rettens „ Regler, at man i de Ting, der høre til ethvert Lands „ Hiſtorie, bør holde ſig til dem, der ere af det ſamme Land „ og Folk, efterdi man fornuftigen maa formode, at de „ om deres egne Sager have haft bedre Efterretning, end en „ Fremmed. Hvorfor ſkulde Hebræerne ikke nyde ſamme Ret, „ beſynderligen, da der hos deres Hiſtorieſkrivere findes ſaa „ mange Redelighedsog Troeſkabs Kiendemærker.“ Er det ikke øyenſynligt, at Forfatteren herved ikke lader deres Guddommelighed komme i Betragtning, men alene ſætter dem ſom Skribentere imod andre Nationers Skribentere? Men Recenſenten maatte da nok ønſke at vide, hvilke de Fornuftens, Billighedens og Folke-Rettens Regler ere, der befaler os uden Undtagelſe at ſæſte Troe til noget Lands ældgamle

Skribentere, om de ældſte Tildragelſer i deres Lande og me deres Nationer. Hvo veed ikke, at alle Landes Hiſtorier er fulde af Fabler, at Skribenterne gierne overdrive deres For tællinger til deres Nationers Ære, og hvorfor ſkulde mai troe andet om de hebræiſke Skribentere, naar ikke deres Gud dommelighed kommer i nogen Betragtning? Dertil kommer at de jødiſke Skribentere ere øſterlandſke Skribentere, og en mere Nationens udmærkede Hengivenhed til det Overdrevne Hvor bliver da den almindelige Troeværdighed, den alminde lige Redelighed og Troeſkab, naar deres Guddommelighed til ſideſættes, og desuden er den jo falſk i Henſeende til andre Nationers Skribentere, hvilke ingen Fornuftig vil tilſtaa en almindelig Troeværdighed. Hvo lover for, at jo Forfat teren af Joſva's Hiſtorie, ſom en Østlænder, og ſom er Hebræer, har afmalet os en naturlig Tildragelſe, ſom noget ſtort, noget prægtigt og guddommeligt? Ingen, uden Gud, erkiendt ſom Autor til Hiſtorien. Han er ingen Østlænder, ingen Hebræer, ingen Digter. Han bedrager ikke ſine Læſe res Indbildning. Forfatteren viſer herefter, at man bør følge Fortælningens ſimple bogſtavelige Forſtand, uden at antage noget poetiſk og overdrevet derudi, men endnu ſynes han heller ikke herved at have lagt Guddommeligheden til Grund, uden hvilken denne hans Fordring ſkulde være ubil lig. At dette dog fra først af har været hans Meening, ſees af denne hans endelige Slutning S. 216: „Ordene maa „ da forſtaaes egentligen, her kan intet poetiſk Digt have „ Sted i en ſand hellig Hiſtorie." Juſt her traf han det rette Argument. Han kunde altſaa have fattet ſig meget mere kort og beſtemt, og ikke ladet en Læſer ſaa længe ſtaae i Tvil om, endten han vilde have Skriftets Guddommelighed lagt til Grund eller ikke, ey heller kan Recenſenten ſee, at hvad han har anbragt om Troeværdighed, om Fornuftens, Billigheds og Folke-Rettens Regler her egentlig gior noget til Sagen. Her forekommer desuden nogle Steder i Forfat terens Raiſonnement over dette Mirakel, ſom Rec. endten ikke ret forſtaaer, eller og maa have misforſtaaet imod ſin Villie, for Ex. S. 214: „Da Joſva ſeer, at Fienderne „ geraadede i Uorden, ſaa beder han Gud om en fuldkom „ men Seyer; tillige befaler han Soel og Maane at „ ſtaae ſtille ꝛc." Saadan Befaling var for Joſva alt

for

for myndig, og skikker sig kun for Naturens HErre. Det hedder i Texten, at Josva talede for HErren, det er bad, at Soelen maatte staae stille, og siden hedder det, at Jehova hørte hans Bøn. Dog kan Forfatteren ikke have vildfaret i saa simpel en Sag. I det høyeste har han kun brugt et ubeqvemt og alt for høyt Udtryk om Josvas Bøn, som en Befaling, mueligt fordi Josva i sin Bøn bruger en Apostrophe til Soelen i den saa kaldte modo imperativo. Nok et andet Sted strax derpaa: „Efterdi man vanskelig maatte „ troe saa forunderlig en Sag, saa søger Josva at betage „ al Tvil derved, at han til Stadfæstelse anfører en anden „ Bog, der udtrykkeligen mælder om samme Begivenhed.“ Er den Bog, som bær Navn af Josva, skreven af ham selv, saa seer Recensenten ikke lættelig ind, hvorledes han, med hvilken Sagen selv havde tildraget sig, og som desuden bør ansees som en guddommelig Skribent, kunde behøve Bekræftelse paa sin Beretning af en anden Skribent, som jo vel ikke stod mere til at troe, end han selv i en Sag, hvor han selv var en Hoved-Person. Kun en Forfatter af Josva's Bog, langt yngre end Josva selv, kunde faae det Indfald, at bestyrke sin Beretning med en anden iblandt det Israelitiske Folk bekiendt og berømt heroisk Digters eller Historie-Skrivers Vidnesbyrd. Naar Forf. S. 215 anseer disse Ord, **der var ingen Dag, som denne, hverken for den, eller efter den**, som det stærkeste Kiendemærke paa en eenfoldig tydelig og usminket (ey overdreven) Fortælling, da kommer det Rec. for, som dog disse Ord vel kunde siges om en til den Tid iblandt andre af et besynderligt Lys og dets Forlængelse til Israeliternes Fordeel udmærket Dag, lad være der ikke var noget overnaturligt derudi, men GUd alene havde ladet Naturens i tilfældige Begivenheder føye sig efter Josva's Bøn og Ønske. Men langt stærkere synes de Ord at være: **Solen hastede ikke at gaae ned, som naar en heel Dag er fuldendt**, det er, til den sædvanlige Tid efter Naturens Orden. Nok et Sted S. 215: „Forgiæves siges, at da „ Fortællelsen er taget af den Oprigtiges Bog, der maaske indeholdte saadanne Vers, hvor i Israels Folks og andre berømmelige Mænds Bedrifter vare beskrevne paa en „ poetisk og uegentlig Maade, saa maatte den og saaledes „ forstaaes; thi Historieskriveren anbringer Anførerens

„ Josvæ egne Ord, som han taelte for alt Folket, og hvo „ vil troe, at vor Helt, beskæftiget med at slaae og forfølge „ Fienden, skulde i saadan Tid have affunget kunstigen „ sammensatte Vers.“ Dette sidste var vel heller ikke nødvendigt for at tale i en begeistret, høy, poetisk og figurlig østerlandsk Tone. Recensenten kan ikke nægte, at jo Skribentens guddommelige Autoritet er og bliver immer den eeneste Grund, som holder ham tilbage fra deres Partie, der forsvare den figurlige og poetiske eller østerlandske Skrivemaades Characteer, som særdeles udmærket paa dette Sted. Det maatte maaskee være Umagen værdt og for Læseren ey ubehageligt her at anhøre først en simpel Oversættelse af Ordene, og dernæst en paraphrastisk Forklaring derover efter den Meening, de maatte betegne, naar de skulde forstaaes som poetiske og østerlandske Udtryk. „ Da bad Josva til HErren, „ med disse Ord, i Israeliternes Paasyn: Hvil, o Soel, „ i Gibeon, og du Maane i Ajalons Dal. Da hvile„ lede Soelen, og Maanen stod (standsede) indtil Folket hav„ de hævnet sig paa sine Fiender. Staaer ikke det og saale„ des skrevet i den Oprigtiges Bog: Soelen stod midt paa „ Himlen, og hastede ikke at gaae ned, ligesom en „ fuldkommen Dag (til den sædvanlige rette Tid). Og „ der har ikke været nogen som den Dag endten for den eller „ efter den.“ Det er Oversættelsen i poetisk eller østerlandsk Stiil. Nu Forklaringen: „ Da bad Josva for Israeliter„ nes Øyne og sagde: Hør mig, o Jehova! lad Soelen „ ikke gaae ned i Gibeon og Maanen i Ajalons Dal, „ førend vi har giort det af med vore Fiender (lad os „ faae en fuldkommen Seyr, over dem, førend Soelens og „ Maanens Nedgang) Og det skeede saa; Soelen gik ikke „ ned, og Maanens Lys forsvandt ikke, førend Folket havde „ hævnet sig paa sine Fiender, ret ligesom hiin kunde have „ forsinket, og denne standset sit Løb til Israeliternes For„ deel. Staaer det ikke ligeledes skrevet i den Oprigtiges „ Bog: Soelen stod midt paa Himlen og hastede ik„ ke at gaae ned som naar en Dag ellers er fuldendt.“ Man lader disse Ord uforandrede efter den Hypothese, at den Oprigtiges Bog har været et Heltedigt. Man veed da vel, at en Digter kunde saaledes, skiønt han ikke meente noget andet end Josva da han bad i sin Begeistring, nem-

lig

lig dette: og det lod ligesom Soelen sagtede sin Fart paa Himlen, og ikke hastede at gaae ned saa tidlig som ellers, hvilket altsammen vel kunde forstaaes om en besynderlig klar og af et forlænget Lys udmærket Nat og Dag, saa det nok kunde siges, at ingen Dag for og efter var som den Dag (nemlig i dette Tidsløb, og til denne Aarets-Tid, da dette gik for sig) og at Gud hørde Josva Bøn, i at lade Naturen føye sig til hans Fordeel. Hvad forbyder os nu at tage Partie med le Clerc og Michaelis, uden dette, at Gud, som har dicteret Skriftet, har ikke været nogen Digter eller Østlænder, der kunde finde Behag i at bedrage sine Læseres Indbildning. Men om disse Mænd vilde svare: Det har Gud og ikke desuagtet giort: Han har dicteret Skriftet, og med al Oprigtighed ladet Skribenten anføre en begeistret Mands Bøn, og en Digters prægtige Udtryk, og har vildet, eller forudsat, at enhver fornuftig tænkende Læser vilde forstaae en begeistret Mand, som begeistret, og en Digter som Digter; da seer Recensenten just ikke, hvad man derimod kunde have at sige uden dette, at Gud har ladet Historieskriveren fortælle Sagens virkelige Tildragelse med de samme Ord, som Josva har brugt i sin Bøn. Men maaskee da en Michaelis vilde svare, at Fortællingen siger og kun dette, at det skeede, som Josva bad, og i samme Meening som han bad. Læseren maae dømme, om dette Svar kunde være nok. Sagen er nok ellers værd at eftertænkes. Men Recensenten seer ikke, hvor Forfatteren vil hen med de af Callimach og Lucan anførte Steder til Beviis paa, at man hos verdslige Skribentere finder Spor til denne Begivenhed. Stederne viser meget mere, hvad Digtere kan hitte paa, og tiene snarere til Bekræftelse for en ligedan prægtig Opdigtelse hos Forfatteren af den Oprigtiges Bog. Forfatteren tilstaaer jo dog, at Callimach har digtet denne Soelens Standsning og Dagenes Forlængelse i en langt anden Henseende, som er Tildragelsen med Josva gandske uvedkommende. Men det lader, som han troer, at Callimach har laant sin Opdigtelse af Josva's Bog, og skulde da have overdraget en sandfærdig og vidunderlig Tildragelse til en Opdigtelse om sin Phoebus. Virkelig siger han S. 217. „Det synes og at denne Begivenhed har givet dem „ Anledning at tilskrive Troldomskunsten den Kraft, at

„ standse de himmelske Legemer i deres ordentlige Bevægelse „ og Løb.“ Men hører der ikke meere Beviis til for at troe dette, end et blot Synes, som lader sig anvende paa ethvert ugrundet Indfald, der med nogen Bequemmelighed lader sig ytre? En bedre Bekiendtskab med Poeterne lader os troe det som er tvertimod. Man veed, hvad de tør vove. Ovid lader en heel Dag gaae forbie uden Soel i Fortællingen om Phaethon. Det kan han dog ikke have laant af Josva's Historie. Men hans Indbildning og Digt grunder sig paa det, der ellers maatte være naturligt, at Soelens Lys maatte blive fordunklet af Jordens Ildebrand. Ligesaa kunde vel og en Forfatter af den Oprigtiges Bog lade sig falde ind, som Digter, tvertimod at lade Soelen hvile og Maanen standses i deres Løb, for dermed høytidelig at afmale en udmærket skiønt naturlig Forlængelse af Soelens og Maanens Lys til Israeliternes Fordeel, ligesom det og kunde skikke sig for en i sin Bøn begeistret Josva, at tale saa prægtig til Soelen og Maane, Hvil o Soel og du Maane, skiønt han ikke meente andet end dette, O Gud, lad os giøre det af med vore Fiender for Soel og Maane unddrager os deres Lys, Ja hans Apostrophe viser allerede hans Iver og Begeistring, i hvilken det er gandske naturligt, at man udtrykker sig i høye Toner, der ikke kan forstaaes efter Bogstaven. Kort: Læseren maae dømme om Historiens guddommelige Autoritet er tilstrækkelig Grund til at forlade den figurlige og østerlandske, eller poetiske Forstand. Recensenten vover kun denne Satz, at om den er den tilstrækkelige, da er den vist og den eeneste Grund, og at ikke flere behøves. Overalt troer han vist, at Sagen er fortalt som en overnaturlig vidunderlig Begivenhed, ligesom mange andre deslige Tildragelser, og at det er alene den guddommelige Autoritet, der kan være Borgen for, at hverken Fortællingen er blot poetisk, eller at Skribenten har vildet med deslige poetiske Udtryk forføre sine Læsere til at ansee naturlige Tildragelser for Mirakler, kun for at ophøye sin Nation og Guds besynderlige Gunst for samme. — Kap. XIV. 15. Noget om Kiæmpeslægten. — I Dommernes Bog har Forfatteren været meest vidtløftig over Kap. XI. v. 31. 32. hvor der handles om det bekiendte Jephtah's Løfte. Forfatteren har med megen Tydelighed foredraget de tven-

vende modsatte Hoved-Meeninger om denne Sag tillige med deres Grunde paa begge Sider. Vi maae tilstaae, at hans Recension deraf har særdeles behaget os saavel for sin Tydeligheds og Flydenheds Skyld, som formedelst det skiønsomme Valg, han har giort af det Partie, der holder for, at Jephtah blot har ovofret sin Dotter til en steosvarende Jomfrudom, en Meening, der gandske vist har de stærkeste og rimeligste Grunde for sig. — Kap. XV. v. 4. Historien om Samsons Ræve giøres her meget rimelig. v. 19. Ligesom Mirakler, hvor de virkelig finde Sted, ikke bør nægtes eller berages deres Anseelse, saa bør de heller ikke uden Grund forsøges. Forfatteren antager derfor ikke, at der flod Vand af Asen-Kiæften, saasom Ordet og kan oversættes ved en Steen-Klippe. — 1 Sam. XXVIII. 11-14. Atter en vidtløftig Undersøgning om Troldqvinden af Endor. Forfatteren troer, at det har været en saadan Troldqvinde, der øvede den saa kaldte Nekromantie, en Trolddom, hvilken Hebræerne efter hans Meening skal have lært af Hedningene. I øvrigt hvad Hendes Hexerie angaaer, og den derved udvirkede Samuels Aabenbarelse, da vil næppe en tænkende Læser finde sig fuldkommen tilfredsstillet med nogen af de derover anførte Meeninger og Forklaringer. Forfatteren holder med dem, som holde for, at det er Satan, som efter Guds Tilladelse har ladet sig see i Samuels Gestalt, og det endogsaa imod Troldqvindens egen Formodning, og til Hendes store Forskrækkelse, da hun vel vidste med sig selv, at hun ikke virkelig kunde hexe, men tænkte kun at spille sit sædvanlige Bedragerie. — Alle de øvrige smaa Anmærkninger, større og mindre, af større og mindre Vigtighed, overlade vi til Læseren. Forfatteren har her ligesom tilforn flittig anført de Kilder, han har øst af.

Amsterdam. Oeuvres philosophiques & mathematiques de Ms. *Guilleaume Jacob* d'Gravisande. . . 1774. Tom. I. 317 Tom. II. 366. S. 4. med 29 Kobber. Hr. Joh. Nic. Seb. Allamand har besørget denne Samling, og tillige meddeelt Efterretning om Forfatterens Levnet og Skrifter. De fleste Stykker ere allerede tilforn trykte. Begyndelsen skeer med Gravesands Levnet, som allerede har staaet i Marchands 1759 udkomne historiske Ordbog. Gravesand vi-

viser derudi ey alene som Mathematikus, men og som Naturforsker. Han blev til Leiden 1705 den 25 Oct. Doctor Juris tilligemed tvende Brødre. Han var en Medarbeyder ved den Journal litteraire, som henved 1713 blev forfærdiget af et Selskab, der gik deres Recensioner igiennem med hinanden, og prøvede dem med største Strænghed. Marchand, von Effen, Sallenger, Alexander og St. Hyacinthe vare de andre Medlemmer. Gravesande havde recenseret Dittons Bog om Frelserens Opstandelse. Ved Recensionens Forelæsning lastede St. Hyacinthe, der offentlig var en Deist, at Recensenten talede som en Christen, da han meente, at en Recensent maatte, ligesom en Historiskriver ikke vise nogen Religion. Men Deisten blev overstemt af de andre. Ved St. Hyacinths Værk, Chef d'oeuvre d'un inconnu ere og Noter af Gravesande. Han hedder der Ixixius en Allusion til de Bogstaver, som Algebraisten saa ofte skriver. Den første Tome indbefatter følgende Afhandlinger: 1) Essai de Perspective. 2) Brug af Camera obscura til Afridsning. 3) Elementa Matheseos universalis tilligemed Prøver af en Commentarius over Newtons Ar. Univ. 4) Forsøg til en nye Theorie om Stødet. 5) Undersøgninger over Luftpompens Byaning og Afmaalinger. 6) Brev til Newton over Orffyrens Maschine. 7) Anmærkninger over den stedsvarende Bevægelse. 8) Over Mathematikens Nytte. Denne Afhandling er iblandt de opregnede den eneste utrykte. Clericus, der med al sin megen anden Lærdom intet forstod af Mathematiken, omendskiøndt han har sammenskrevet en Philosophie og Physik, havde dømt om denne Sag saaledes, som saadanne Philosopher og Naturkyndige dømme. Gravesands Svar er med sin Grundighed alt for Lemfældig. Thi Clerik meener f. Ex. at Uhrerne af Kunstnerne vare Opfundne og Mathematikerne beregnede kun Kunstnernes Opfindelser. Han var altsaa saa stor Idiote, at han vidste intet om Hugen. Clerik opfordrer Mathematikerne, at opfinde noget nyttigt i det menneskelige Liv, hvoraf Udøvelsen blev udledet af de abstracteste Læresatzer, og giort saa let og bequem, saa at Haandarbeyderne lærde denne Udøvelse af Mathematikerne og disse ikke af Haand-Arbeyderne. En saadan Opfindelse, siger Gravesand, har alt længe været til, de forenede Nederlandes Republiks Existentze

beroer derpaa, nemlig Søefarten. Af de astronomiske og andre Kundskaber har Mathematikerne udledet Forskrifter, som Skipperen bruger Haandværksmæssig med en meget indskrænket Forstand. Vist nok dømme **Clerik** og alle Mathematikens Foragtere, ligesom Svinet, der holdt Egetræet for unyttigt, saasom det ikke vidste, hvorfra den Olden kom, som det aad. — Den anden Deel indbefatter 1) Indledning til Philosophien oversat paa Fransk. 2) Metaphysiske Forsøg, nu første Gang trykte. De handle, efter en foregaaende Indledning om Aarsag og Virkning, om det tænkende Væsen i Almindelighed betragtet, om det tænkende og frie Væsen, Om Existentz ved sig selv, om Skabelsen, om Guds Eenhed. Tilsidst besvares nogle Vanskeligheder. Hvad som herved er Gr. egent, kommer kun an paa Udforelsen: 3) Over det Forhold imellem de Drenge og Piger, som aarligen fødes som et Beviis paa det gudommelige Forsyn. Her forekomme Undersøgninger, som ere lærerige i Rumlighedens Beregning. **Nicolaus Bernoulli** havde giort Indvendinger imod de Grunde som Gr. her bruger. Udgiveren fortæller Stridens Historie, som endelig synes kun at være en Ordstrid. Ogsaa denne Afhandling var utrykt. 4) Over den Pligt at sige Sandhed. Her besvares de Grunde, hvorved Hr. **Bernard** vil paastaae, man aldrig bør sige nogen Usandhed, ey engang i en god eller uskadelig Hensigt. 5) Moralisk Afhandling over Sydsøe-Compagniets Actie-Handel, i Form af en Samtale. Herved afhandles det Spørsmaal: Om Penge, som vindes ved denne Handel, ere retmæssig forhvervede, og om man med god Samvittighed kan besidde dem? 6) Over Ægteskaber imellem Personer af forskiællig Religion. Gravesande kiender ingen Love, som forbyde Samme (naturligviis taler han om sit eget Land) Den fornemmeste Betænkelighed finder han i Henseende til Børnenes Opdragelse, for hvilke det er farligt at see, at deres Forældre tænker stridig over hellige og vigtige Ting. Han slutter deraf, at Personer, som ville gifte sig, borde alene i saadanne Ting være af ulige Meening, over hvilke de troe, at de uden Fare kan lade deres Børn frit Valg, og maae forcene sig om at lade samme staae i Børnenes fri Villie. Han giør intet af det Forliig, at Sønnerne skulde antage Faderens og Døtterne Moderens Troe. 7) Skrivelse over-

den

den Copernicaniske Jord-Bevægelse til Hr. Saurin. Den Geistlige havde forlangt denne Oplysning i Henseende til de bekiendte Steder i Skriften, i sær i Josva Bog. Tilsidst tre Taler, oversatte paa Fransk, hvilke Gravesande har holdt, ved det Mathematiske og det philosophiske Lære-Embeds Tiltrædelse, og ved Rectorates Aflæggelse. Den sidste betræffer Evidentzen, viser, hvorfor Samme finder Sted i Mathematiken, og hvorledes den er at erholde i andre Videnskaber. De tvende andre handle, den første om Mathematikens Nytte i andre Videnskaber, i sær Physiken, og den Fuldkommenhed, som Astronomien har erlanget ved Attractionens Anvendelse, den anden om den sande Philosophie. Hr. A. melder, at han besidder endnu forskiellige andre skrevne Afhandlinger af Gravesande, som ikke ere fuldendte. De betræffe vigtige Spørsmaale af Sædelæren og Physiken.

Berlin. Endelig er udkommen den anden og sidste Deel af Hr. C. K. A. Fr. Büschings Grundriß einer Geschichte der Philosophie und einiger wichtigen Lehrsätze derselben, som beløber sig til 36 Ark, under fortløbende Tal af Sider og Paragrapher, saa det hele Værk udgior 200 Paragrapher og 966 Sider. I Begyndelsen finder man almindelige Anmærkninger over den græske Philosophie, og en Afdeeling af de græske Philosopher i Henseende til Philosophiens Form. I det Gandske har den græske Philosophie til Aristoteles Tid og ved ham naaet den høyeste Grad af sin Fuldkommenhed. De græske Philosopher vare endten Dogmatiker eller Tvivlere og Skeptiker, hvilket er bleven udført efter den af Sextus Empiricus givne Anviisning. Om Romernes Philosophie. Ligesom de i Almindelighed i Henseende til Videnskaber og skiønne Kunster har været meer oplagte til Efterligning end egen Opfindelse, saa har de og gandske antaget Philosophien af Grækerne, uden ved dens Forbedring og Udvidelse at have forhvervet sig egne Fortieneſter. Der er ingen Sokrates, ingen Platon, end sige nogen Aristoteles opstaaet iblandt dem. De lærde den grækiske Philosophie for Nyttens og Fornøyelsens og i sær for Veltalenhedens Skyld, og faldt stærkest paa den practiske. Cicero har giort det Latinske Sprog beqvem til Philosophien.

phien. Ingen af Romerne havde den hele Omfang af den græske Philosophie saaledes inde, som han. Han havde vel ikke noget egen System af Philosophien, ey heller antog han gandske noget af de grækiske, dog hælder han meest til de nyere Akademikers Side. Hans Skrifter ere ugemeen brugbare om ikke til Philosophien selv, saa dog til dens Historie. Romernes Tilbøyelighed til de forskiællige græskiske Lærebygninger i Philosophien, bliver viist i Exempler, og derefter handles om de nye Tilhængere af de gamle græskiske Philosopher iblandt de Romerske Keysere, og i den følgende Tid. Derpaa følge de Skolastiske Philosopher, og dernæst beskrives de nyere Bemøyelser i Henseende til Philosophien, som ere blevne anvendte i det 16de, 17de og 18de Aarhundrede. De fornemmeste Philosopher i begge de Sidste Aarhundrede, ere beskrevne efter Landne og Nationerne, og følge saaledes paa hinanden, i Engeland, i Frankerige, i Tydskland, i Holland, i Helvetien. I et Anhang ere nævnte de nyere af Naturhistorien i sr fortiente Mænd. Derpaa følger den anden men kortere Deel af det gandske Værk, som paa 17½ Ark indbefatter Versuch einer Geschichte unterschiedner wichtiger philosophischer Lehrsätze. Efter nogle foregaaende Anmærkninger over den historiske Maade at philosophere paa, over den Vished, med hvilken vi vide meget, og over det Fortrin, som de meest oplyste christelige Folks Philosophie har frem for de gamle og nye hedenske Folks Philosophie, bliver om følgende philosophiske Materier saaledes handlet, at de fornemmeste og mærkværdigste Begreber og Meeninger, som de gamle og nyere Philosopher har havt derom, ey alene anføres, men og kortelig bedømmes. Von Gott. Om Oprindelsen og Begyndelsen til den rigtige Kundskab om Gud paa Jordkloden, om Aarsagerne til Sammes Fordervelse, om Atheisteriet, om de forskiællige Beviis for Guds Tilværelse, om Guds Eenhed, og de Beviis, som Philosopherne iblandt de Christne for Samme har opfundet, om de mange Slags Begreber om Gud, og om hans Forsyn, i sær om der Spørsmaal, om Samme allerede er indbegreben i Skabelsens Handling? eller om Guds Opsigt og Virkning paa og i Verden bestandig vedvarer, og strækker sig til enkelte Ting? Von der Welt. Oprindelsen og Bemærkelsen af det græskiske Ord κοσμος. Det Ord Verden (Welt)

bliver tagen i en forskiællig Forstand. Formedelst den gamle Satz, af intet bliver intet, maae den endten selv saadanne, som den er, eller og det, hvoraf og hvorved den er bleven, immer have været til. Ældre og nyere Beviis, at den ikke har været ævig. Det Væsen, hvorved den er, er endten et eeneste eller ikke. Det eeneste Væsen er endten Gud alene, eller Materien alene, eller Gud og Materien i Forbindelse betragtede som et eeneste Væsen, hvorved afhandles den Lære, om alle Tings Udflydelse fra Gud. Disse Hoved-Spørsmaale har atter deres Bi-Spørsmaale. Om det dualistiske System, som antager tvende lige ævige Væsener, Gud og Materien, om den usornuftige Siæl, som er antagen i den Sidste, og om Verden-Siælen. En Verdens Tilintitgiørelse er aldrig bleven troet. Om den bedste Verden og om det Onde i Samme. **Von der menschlichen Seele.** Vi har et Begreb om Samme. Meeninger om meer end een Siæl i ethvert Menneske. Om den er noget legemligt eller af en anden Art og Natur end de synlige Legemer? Meeninger om den menneskelige Siæls Oprindelse. Hvori det menneskelige Legeme Siælen fornemmelig har sit Sæde? Om den har et fiint Legeme. Tre eller fire Hypotheser om Forbindelsen imellem Siælen og dens Legeme. Om den menneskelige Siæls Frihed: og om dens Udødelighed. Beslutningen skeer med et Regiister over de anførte Personer og deres Læresatzer og Meeninger.

Leipzig. Herrn Doctors Cramer **übersetzte Psalmen mit Melodien zum Singen bey dem Claviere von** Carl Philip Emanuel Bach. 1774. Man seer af Forberettelsen, at Hr. Bach alene har Valgt de Psalmer, som endnu passe sig til nærværende Tider, og kunne tiene til almindelig Opbyggelse. Desuden ere ogsaa de udeladte, som i Texten have meer end eet Stavelsemaal, de, der vare for lange til at sjunges, de, som formedelst den alt for ofte forekommende Forskiællighed i deres Indhold udfordrede en vidtløftigere og med en Samlings Grændser ikke vel afpasset Udførelse, og endelig de, som afverle med mange Chorer; hvilket fornemmelig er skeet i den Hensigt, at han kunde levere Liebhaverne et ey alt for stort eller alt for kostbart Værk. 42 Psalmer ere her satte i en Musik, som er fuld af den ædelste og Kiønneste Harmonie.

No. 2.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 11te Januar. 1776.

Kiøbenhavn. To hellige Taler. Holdne af Henrich Uſſing, Candidat i Theologien og det Kongelige Landhuusholdnings-Sælſkabs correſponderende Medlem. 1774. 68 S. i 8vo. Den første af diſſe hellige Taler er holdt i Chriſtiansborgs Slots Kirke for det Høykongelige Herſkab til Aftenſang, Anden Juledag 1772. og handler om Nidkiærhed for Religionen. I Sandhed en fortræffelig lærerig Tale, ſom fortiener at læſes og vel eftertænkes meer end een Gang. Recenſenten i det mindſte, ſom ofte for en kort Anmældelses Skyld maa giennemlæſe ſaadanne hele Taler, ønſkede kun, at alle med deres Indhold og Afhandlingsmaade lønnede ham Umagen ſaa vel ſom denne. Det vel valgte Indgangs-Thema er taget af Rom. X. 2. De have Guds Nidkiærhed, men ikke efter Kundſkab. Der er en ſyndig Nidkiærhed, ſom Gud bevare os fra! Der er en god og berømmelig Nidkiærhed, ſaaſom den borgerlige Nidkiærhed nogen kan viſe i ſit Kald og Embede og ſine borgerlige Forretninger. Der er en Guds Nidkiærhed, det er, en Nidkiærhed for Gud og hans Ære, for Gud og hans Villie og Befalinger. Det er denne Nidkiærhed, ſom Paulus roſer Jøderne for, men beklager, at den ikke var ledſaget med Forſtand og Indſigt, den ſamme Mangel, man desværre maa beklage hos alt for mange Chriſtne. „De Chriſtnes Nidkiærhed har desværre

„ siden ofte ikke været klogere og rigtigere end Jødernes.
„ Thi, man betænke kun, hvor meget ondt har dog ikke den
„ falske, den blinde Nidkiærhed indført i den christelige
„ Verden? hvor ofte har den ikke forstyrret JEsu Mee-
„ nighed? hvor ofte forfulgt JEsu bedste Venner? hvor
„ ofte jammerlig fordervet Lande og Riger? Byer og Fa-
„ milier, Siæle og Hierter? Jo! jo! de Christne have i
„ dette Onde været Jødernes alt for troe Efterfølgere. De
„ Christne have ogsaa haft den Nidkiærhed; de have haft
„ Nidkiærhed for GUd, men ikke efter Kundskab.“ I An-
ledning af Aftensangs Texten har han forestillet, **hvorledes enhver sand Christen bør vise sig nidkiær for GUd og sin Religion.** Her giøres Forskiæl imellem den sande og falske Nidkiærhed, af hvilke den første forestilles i Ste-
phans, og den sidste i Jødernes Personer. Det er iblandt andet en rigtig og vigtig Anmærkning S. 22: „En Chri-
„ sten bør vise sin Nidkiærhed saa vel for **Troens**, som for
„ **Pligternes** Lærdomme. Begge Slags Sandheder bør
„ være ham lige vigtige og guddommelige, og ligge ham li-
„ ge høyt paa Hiertet. Det er Daarlighed, at nogle har
„ alene drevet paa Lærdommens Reenhed i Christendommen,
„ og har glemt at sørge for Lærdommens Udøvelse i de Christ-
„ nes Levnet. Men det er ligesaa daarligt, naar andre nu
„ igien ivrer alene for Retskaffenhed i Levnet, og ringe agter
„ JEsu Religions og dens vigtige og rigtige Troes Lærdom-
„ me. De feyle begge og bedrage sig. Vor HErre har vist
„ ikke aabenbaret os nogen Lærdom i vores Religion alene
„ for at vide den, spekulere paa den eller disputere om den,
„ men har sandelig heller ikke aabenbaret os noget for at vi
„ skulle forsmaae og foragte det. Alle den christelige Reli-
„ gions Sandheder ere nyttige, de ere alle sammen Sand-
„ heder til Gudfrygtighed, Sandheder til Rettelse og
„ Forbedring, til Retfærdighed og Hellighed. Der
„ er derfor ingen Sandhed i Guds Ord, som jo maa være
„ en Christen dyrebar, ingen Lærdom om Troe og Levnet,
„ som jo maa være ham vigtig. Ogsaa her i har Stepha-
„ nus foregaaet os med et godt Exempel, han ivrer for JE-
„ su Lærdom, og talede mod de Jødiske Vildfarelser, mer
„ han viste sig ogsaa nidkiær mod Jødernes Laster, han tale
„ de ogsaa mod deres syndige Levnet og Gierninger. En sand

„ Chri-

, Christen træder i dette Fodspor. Han forsvarer de reene
, og rigtige Troes Lærdomme, men han viser sig ogsaa nid-
, kiær for Troens og Lærdommens Ovelse. Han præker JE-
, su Troe og Forsoning, men han præker og JEsu Befal-
, ning og Exempler. Han ivrer imod Vildfarelser, men
, og imod Verdens Ugudelighed." En sand Christens Nid-
kiærhed bør i øvrigt være rigtig, ikke blind, ikke par-
tieſk, ey altid lige stor, men forskiællig i Henseende til
Sandhedernes forskiællige Vigtighed, ikke ligegyldig,
ikke secteriſk, ikke urimelig, ikke hykkelſk, men bør være
medtænksom og medlidende. I Anledning af denne sidste
Egenskab en artig og velpassende Lignelse og Anmærkning er
denne følgende: „Den redelige Christen veed vel, at det
, hielper ikke at ivre mod Menneskenes Daarligheder og For-
, fængelighed, uden man først faaer dem overbeviist om
, deres Synder og fordærvede Hiertelag. Det hielper ikke,
, at man vil tage deres lætsindige Fornøyelser fra dem, uden
, at give dem først Smag paa noget bedre og vigtigere.
, Menneskene ere i den Henseende som Børnene: saa længe
, Børn ere Børn, ville de have noget at lege med. Men
, vee den, der vil tage det fra dem! Man kan sige dem,
, det er Lapperie, det er Daarlighed, men de kan umueelig
, troe det. Men man tøve lidt, og lade disse Børn kun
, blive noget ældre og forstandigere, lade dem faae Smag
, paa noget bedre og vigtigere; o! da kaste de selv Legetøyet
, bort, skamme sig ved at have brugt det, og forundre sig
, siden over deres barnagtige Daarligheder. Anderledes er
, det heller ikke med Menneskene i Henseende til adskillige
, daarlige Fornøyelser, og en Christen uanstændige Forfæn-
, geligheder. Den forstandige Christen sparer sin Nidkiær-
, hed, hvor han seer den endnu ikke vil nytte. Han anseer
, Daarlighed for Daarlighed; han kalder Forfængelighed
, Forfængelighed; han hykler ikke; han forsvarer den ikke.
, Men han har Medlidenhed med Menneskenes Uforstandig-
, hed og Skrøbelighed. Han bruger sin Nidkiærhed først
, til det, som er størst og vigtigst; først til det som er meest
, fornødent og betydeligt." Fremdeles bør en Christens
Nidkiærhed vise sig paa den rette Maade, betiene sig af
rette Midler, være ledsaget med Forsigtighed, komme
den rette Grund og Kilde, som er Kiærlighed til Gud

og Mennesker. Endelig bør en sand Christen være nidkiær ikke mindre for sin egen, end for andres Christendom, og naar han ikke med al sin Nidkiærhed kan udrette mere til Guds Ære og Christi Sag, saa bør han efter Stephans Exempel i det mindste vise sin Nidkiærhed i Bønnen. — Man kan med Sandhed rose det simple, det tydelige og lærerige Foredrag i denne Prædiken. Undertiden synes Forfatteren at kunne spare nogle faa Ord, hvorved hans Sprog skulde have vundet en Zirlighed, Veltalenhed og Flydenhed, som man dog heller ikke maa foragte, fordi man just ikke elsker det Glimrende og Prægtige. — Den anden Tale er holdt som en Afskeeds Prædiken paa 19de Søndag efter Trinitatis 1774. for Meenighederne i Lille Lyndbye og Ølsted Sogner, hvor Prædikantens Fader tilforn har været Præst. Den handler om Guds Børns Frimodighed, som den, hvor i der a) bør være Sandhed; der b) bør være velgrundet; og der endelig c) maa kunne holde Stik i alle Omstændigheder. Indgangen er af Psalm. XXXVII. 5. Vælt din Vey paa HErren, og forlad dig paa ham. Han, han skal giøre det. Ogsaa denne Tale giver en lærerig og behagelig Opbyggelse, saa man ikke vil fortryde at have læst den med. Begge viser os tydeligen den duelige og retskafne Prædikant.

Odense. Borgerlige Talers Art og Nytte, fremsat i en Tale paa Kongens Fødselsfest 1775. paa Gymnasium i Odense af D. Nicolai Nannestad. 64 S. i 8vo. Ved Borgere forstaaer Forfatteren her alle Lemmerne af et Stats Legeme, forenede under fælleds Regiering og Love, og ved borgerlige Taler, forstaaer han saadanne, der ere for Borgere i Almindelighed, med Tilsidesættelse af alle særdeles Bestemmelser, tagne af nogen besynderlig Forskiæl paa Stand og Vilkaar, Orden og Levemaade. Disse skulde være for det borgerlige Liv det samme, som christelige Taler, eller de saa kaldede Prædikener, ere for et christelig Levnet og Vandel. Ved den Leylighed bestemmer Forfatteren saa vel Overeenstemmelsen, som Forskiællen imellem de borgerlige og christelige Taler, og viser tillige, at de borgerlige Taler bør egentligen ikke være Stats-Taler, eller have med Stats-Sager at bestille, uden i de fuldkomne Democratier. Retteren skulde han maaskee have sagt i Almindelighed i alle

fri

frie Republiker. Det District, over hvilket borgerlige Taler maa udbrede sig, og som hører dem egentlig til, har Forfatteren saaledes omgrændset: „Det er alt det, der angaaer Borgeres retskafne Tankemaade og Sindelag, som „Borgere; der kan gjøre dem lydige imod Lovene, nidkiære „for Fædreneladets Gavn og Ære, og for Kongens Vel og „Fornøyelse; roelige mellem dem selv indbyrdes; velvillige „og behielpsomme imod hverandre; nyttige baade for dem „selv, og for andre, og for det Almindelige. — Det er „alt, hvad der hører til Borgeres gode Sæder; til at danne, forbedre og forædle de samme; Sæder, ved hvilke „gode og priisværdige borgerlige Dyder maa være ligesom „Landeskik, og herskende National-Vaner; Dyder, formedelst hvilke enhver for sig og samtlige indbyrdes kan leve „vel og med Behag; eller, hvorved der, efter Apostelens „Udtryk, kan leves et roeligt og stille Levnet i al Gudfrygtighed og Erbarhed. — Det er alt det, der „hører til at lætte og forfremme hos Borgeren Iværksættelse, Udførelse og Efterlevelse af gode og gavnlige Foranstaltninger, Indretninger og Anordninger; mere end ved „Lovenes Myndighed og Straffens blotte Tvang kan skee. „Jeg meener (føyer han til) ved at have draget disse faa „Omgrændsnings Linier, at have indcirklet for borgerlige „Taler en Mark til at sve sig paa, der hverken er for indkneben, eller for ufrugtbar, ey heller uædel eller uroesværdig; en Mark, der altid behøver Bearbeydelse og Dyrkelse; der, naar den vindskibelig og klogelig bearbeydes, „vil bære de herligste, de yndigste og gavnligste Frugter, „derimod udyrker, eller ey nok bearbeydet, vil den frembringe det giftigste Ukrud, og begroes med de skadeligste „Torne; og til hvis fulde og gavnligste Bearbeydelse borgerlige Taler ville være med iblandt de tienlige og gavnlige „Redskaber og Midler, ved hvis Brugs Undladelse altid i „det mindste eet tienligt Dyrknings-Middel til Dyrkningens „fulde Fremme bliver forsømt.“ Herefter afmærker han i Besynderlighed nogle særskilte Deele af denne Mark, som man i borgerlige Taler maatte udbrede sig over. Men i sær har han søgt at vise Nytten af borgerlige Taler til at anprise Borgerne Billigheden, Nytten og Fornødenheden af Øvrighedens Anordninger, til en rigtig og billig Bedømmelse.

Hvad som i Besynderlighed kan indvendes imod denne Post, har han ikke forglemt at erindre og besvare. Ved saaledes at have afgrændset den rette Cirkel for borgerlige Taler, ved at have anviist dem det rette Fag, i hvilket de havde at holde sig, og de Materier der egentligen kunde høre dem til, vil han tillige have udmærket deres egentlige Art og Beskaffenhed. For en Deel kan man vel sige det ogsaa er skeet, saa vidt som de ved denne deres egentlige Omkreds adskilles fra andre Slags Taler, saasom Prædikener og Stats-Taler. Thi hvad der for Resten hører til disse Talers Art og Beskaffenhed, have de vel tilfælles med Taler i Almindelighed, og derover har det ikke været Forfatterens Agt at udlade sig. Fremdeles haver han og anført andre Midler, hvorved man kunde meene at Nytten af borgerlige Taler ligesaa vel kunde erholdes, og har vist, at borgerlige Taler dog bør ansees som det bedste iblandt alle andre foregivne Midler til samme Maal, og et Middel, som allersidst burde tilsidesættes. Han nægter endelig ikke den Misbrug, som der fordum er bleven giort af saadanne Taler i Athen og Rom, og den Uorden, man har stiftet dermed, nægter heller ikke, at jo saadan Misbrug endnu var muelig. Men han troer, at de, ligesaa vel som andre Indretninger i Staten, burde staae under vedbørlig Opsigt, Orden og Indskrænkning, og naar saa skeede, meener han, al skadelig Misbrug derved at kunne forebygges. Dog er Forfatteren i alt dette ikke paastaaende, og skulde man endelig ville paastaae, at det omtalte Slags Talers Indførsel ved nogen ordentlig Indretning, og til nogen sædvanlig Brug og Skik kunde have Uleylighed i Følge med sig, som ikke vare at forudsee; eller at andre Omstændigheder vare i Veyen, hvorfor saadan Skik og Brug ikke vel kunde indføres; saa vil han lade dette staae ved sin Værd. Han er fornøyet med, om man blot vil troe, at han i det mindste har efterkommet en god Undersaats og Medborgers Pligt, i det han har underholdt sine Tilhørere med en Tale af det Slags, som man kan kalde borgerlige Taler, eller rettere, om man saa behager, med en Tale, der kan bære Navn af en Indledning til borgerlige Taler.

Kiøbenhavn. Kiærligheds Brevene. Et Syngespil i tre Acter, af Charlotta Dorothea Biehl. 1774. Med

Med Møllers Skifter. Clarice, en Enke, noget til Alders, elskes af Leander, en ung Person, og Lucilia, hendes Broder-Dotter, en ung Pige, elskes af Leonard, som er noget til Alders, og Frontin, en Tiener, elsker deres Pige Lisette. Efter at have talet med hinanden om Rimeligheden eller Urimeligheden i enhvers Kiærlighed formedelst Partiernes Ulighed i Henseende til Alderne, og om de Fordeele, enhver lover sig af sin, saa beslutte de endelig enhver at aabenbare sin Kiærlighed ved et Brev, saasom de forestille sig alt for undseelige til ved Ord at udtrykke den for deres Kiæreste. Den Maxime Forfatterinden ved den Leylighed har anbragt, er almindelig nok, men om den er anbragt som en Morale eller fiin Satire, eller philosophisk Reflexion, skal man egentlig ikke sige. „Hiertet (hedder det) trodser „alle Grunde og lyder kun sine egne Følelser." Men bør det saa være, eller er det en Feyl, som hermed rettes? Vist er det, at Hiertet ofte giorde vel, om det raadførte sig med Forstanden, men vist er ogsaa det, at man bør holde en oprigtig Hiertets Tilbøyelighed noget ja meget til gode, og at den ofte kan fuldkommen erstatte hvad der har manglet paa Forstand i Valget. Lykkelig den, som træffer vel, hvad endten saa Forstanden eller Hiertet har valgt. Men det at forbiegaae, saa kommer Frontin og overleverer Lisette tvende Breve, et til Lisette fra ham selv, og et andet fra Leonard, som han siger er til hendes Herskab. Saasom hun nu tiener dem begge, baade Clarice og Lucilia, og formoder, efter Partiernes Lighed at dømme i Henseende til deres Alder, at Lucilia har Godhed for Leander, saa leverer hun Leonards Brev uden Betænkning til Clarice, som, skiønt det er uden Navn, saa tviler hun dog ikke paa, at det jo er fra Leander, saasom hun har mærket af hans Øynes og Ansigts Miner, at han elsker hende. Lisette leverer Svarene paa begge Brevene til Frontin. I hendes eget Svar afmaler hun Frontin, som en latterlig Person, en Nar og en Dranker, den hun slet ikke kan fordrage, i hvor høye Tanker han end har om sin egen Person. I Utaalmodighed efter at læse Lisettes Svar, tager han Feyl, og putter det i Lommen, som et Svar til Leonard, og selv læser han Clarices Brev, som et Svar til sig, hvor over han af en falsk Glæde bliver uden for sig selv. Lisettes Brev leverer han siden til Leo-

nard, ſom der i læſer en ſaa hæslig Afſkildring over ſin Perſon, og bliver ganſke bedrøvet. Dette foreholder han Lucilia, ſom falder i Forundring derover, da hun veed, at hun intet Brev har ſkrevet. Liſette opdager Feylen, og Lucilia, ſkiønt hun ikke har ſkrevet dette ſaa kiærlige Brev, ſaa ſtadfæſter hun dog dets Indhold, og Leonard har naaet ſit Ønſke. Men Clarice! hvor ſlipper han hende? Han veed ey andet, end hun har Godhed for ham, og troer altſaa, at hun ganſke viſt af en bitter Fortrydelſe over hans Afſlag, og at hun har robet ham ſin Kiærlighed forgiæves, vil forholde ham ſin Broder-Dotter. Men ogſaa den Knude løſes, ſaaſnart han kommer til hende og taler om et Brev, ſom han har fra hende, og hun dog ey har ſkrevet til ham, men ſom var Leander meent. Det giør ingen Skaar i deres Venſkab, og hun giver hans Kiærlighed Løfte paa Lucilia. Endelig kommer Leander og ſelv leverer hende Copien af et Brev, ſom til en anden Perſon, han elſker, og han vil høre hendes Betænkning. Hun befalder det, og bliver ſelv den befriede Perſon, ſom hun og helſt har ønſket. Frontin fik Kurven af Liſette.

Berlin. Freymüthige Gedanken bey den heutigen Streitigkeiten über die Symboliſchen Bücher und Verbeſſerung des proteſtantiſchen Lehrbegriffs. 1774. 5½ A. 8v. Forfatteren vil i dette Skrift undersøge; om man i den evangeliſk lutherſke Kirke, efter Kirkens nærværende Forfatning, og Sagernes Beſkaffenhed, med Føye kunde afſkaffe de Symboliſke Bøger, og i ſær den Ausburgſke Confeſſion, og ſætte dem til Side ſom til vore Tider ufornødne og ubrugelige Skrifter; ligemaade om de offentlige Læreres Forpligtigelſe paa diſſe Bøger kan til intet giøres, og altſaa enhver med en god Samvittighed og uden Meenighedens Skade kan blive ved at være Lærer, endſkiøndt han i Hovedpunkten viger af fra Kirkens Forſkrift angaaende de Symboliſke Bøger. Han meener, at diſſe Spørsmaale, naar man tog den ſunde Fornuft, Omſtændighederne og Erfaringen til Raads, lode ſig let og kortelig beſvare. Lærerne i den evangeliſke lutherſke Kirke, ſaaledes foreſtiller han ſig Sagen, havde allerede fra Troes Forbedringen af antaget dette ſom en Grundſatz, at den hellige Skrift var den eeneſte Kundſkabs-Grund

til

til Troens Lærdomme og en Christens Levnets-Regler; men paa det at man ikke skulde udlede falske Troens-Lærdomme af Skriften, saa havde de ikke alleneste erklæret i nogle Bøger, hvad for Lærdomme de efter Skriftens Indhold ansaae for Troens-Lærdomme, men og hvad Forestillinger de gjorde sig om de samme, som de meente at være overeenstemmende med Skriften (Recens. spørger: Men vare de og ufeylbare? Kunde de da, efter den meget ringe Sprog-Kundskab, de da havde om den hellige Skrift, bestemme den rette Meening af samme for alle deres Efterkommere?) De havde altsaa ikke kundet holde den for et Medlem af deres Kirke, som vel antog den hellige Skrift for sin Troes Kundskabs Grund, men udledte dog andre den christelige Troes Grund-Lærdomme der af eller forklarede Lærdommene paa en fra deres gandske forskiællig Maade (Recens. spørger: Havde det ikke været meget bedre, naar Protestanterne ikke havde inddeelt sig i forskiællige Partier? En vis Forskiæl i Meeningerne maatte ikke strax være Aarsag til at sønderive Kirke-Samfundens Baand. I Henseende til Grund Lærdommene, selv maatte man først være vis paa, hvilke de vare, eller ikke, førend man beskyldte et andet Kirke-Partie, at deres Vildfarelser omstødte Troens Grund, og indbildte sig, at man derudover ikke kunde have meere Omgang med dem.) Paa disse Grunde bygger Forfatteren det øvrige, som han siger om de Symboliske Bøgers Forbindelse, at man nemlig med Rette kan fordre, at den, som vil være en Lærer i en Kirke, maa underskrive samme, at den, som viger fra de i de Symboliske Bøger indeholdne Lærdomme, kan ikke være en Lærer i den Kirke, som antager disse Bøger, han maatte, naar han efter sin Underskrivelse var kommen paa andre Tanker om dette Stykke, nedlægge sit Embede, og hvad meer er af samme Slags. Det er got, (siger Rec.) at den christelige Øvrighed paa forskiællige Steder tænker gandske anderledes, end Forfatteren, ellers vilde der ikke blive Ende paa Afsættelse. Religionens Lærdommes frie Undersøgelse kan vel misbruges af nogle; men deraf følger ikke, at man altid maae lade det blive ved de gamle Meeninger, og bringe den christlige Troe i en vis Form, fra hvilken Ingen i ringeste Maade maatte afvige. Forfatteren meener, at nogles Bemøyelse i vore Tider, for at forandre det antagne Lærebegreb, iblandt andet skal have sin Oprin-

delse af, at man vil behage Frietænkerne og Naturalisterne, og i sær den fornemmere og fornuftigere Deel af samme, og at man derover lader sig det være des meere angelegen, at foreſtille dem Christendommens Lærdomme, paa en meere fornuftig Maade, det er begribeligere og meere overeenstemmende med Religion d'un honette homme og at vise, at vort Lærebegreb, er ikke andet, end den naturlige Religion, som Christus og hans Apoſtle haver fordraget under Billeder og dunkle Talemaader, som siden af de Christne ere blevne forstaaede i egentlige Betydning, og har derved given Anledning til mange vrange Lærdomme, men som ikke ere overeenstemmende med Christi og hans Apoſtlers Meening. Det kan være, at nogle af de nye Reformantorer (saaledes kalder Forfatteren dem) har denne Hensigt; men saa meget er vel rigtigt, at Frietænkerne og Naturalisterne har givet Leylighed til nærmere at undersøge visse af Religionens Lærdomme. Har man nu befunden, at nogle af dem ere aldeeles ikke grundede i den hellige Skrift, saa kan man ikke laste det, naar man saaledes besvarer Frietænkernes og Naturalisternes Indvendinger imod disse Lærdomme, at man viser, at de paabyrde den christelige Religion noget, som slet ikke hører til den. Det er slet ingen Skam, at lære noget af Frietænkerne og Naturalisterne, naar de forebringer Ting, som ere fornuftige. Som det hedder, Virtus, etiam in hoste laudanda eſt, saa kan man og sige: Veritas, etiam ab hoste Religionis diſcenda eſt. Tilsidst gjennemgaaer Forfatteren Recensionen over Hr. P. Schmalings Vermiſchte Schriften, som findes i det 2 Stykke, 17 Bind af Allg. deutſch. Bibliothek, og gjør derover adskillige Anmærkninger, hvori han søger at vise, at Recens. har handlet meget ubillig med Hr. Paſtor Schmaling.

Paris. Tableau du Miniſtere de Colbert. 1774. Dette Værk er skrevet i en Tone, som falder noget i det Rhetoriske, og har desuden den Ubeqvemmelighed, at Anmærkninger ere for sig selv ved Enden tilsøyede, saa at næsten alle vigtige Materier blive afhandlede paa tvende Steder. Det er imidlertid et lærerigt Værk, hvorudi vises Styk for Styk, hvad Godt Colbert har giort. Sully's Fortieneſte beſtod for den første Deel derudi, at han søgte at redde

redde de Kongelige Indkomster fra Hoffolkets Roverier, og at lede dem uplyndrede ind i Skattkammeret. Colberts Fortrin var, at udfinde nye Kilder til Indkomster, og at bringe nye Arter af Industrie i Gang i Frankerige. Han opmuntrede Kiøbmændene ved Gaver og Æresbevisninger, Hialp Manufacturerne med Tilskud, og nedsatte Renten til 5 pro Cent. En Korn-Mangel, der strax indfaldt Aar 1662 skrækkede ham virkelig alt for meget, han vilde forebygge al tilkommende Mangel, forbød al Udførsel af Korn bestandig, og tillod end ikke Udførsel af Korn fra een Provintz til en anden. Han holdt det og i saa lav en Priis, at 240 Pund aldrig galt meer end 13 til 14 nu-værende Franzøsiske Pund. Denne ringe Værd bragte, foruden Krigene, Agerdyrkningen saaledes under, at man herefter endnu i Aaret 1724 og uden Misvæxt, maatte give 9 S. for et Pund Brød i Paris, og at Frankerige i mange Aar var nødt til for en god Deel at kiøbe sit Korn fra Fremmede, og at den dyre Tid meer end een Gang har nødt Frankerige til at søge Fred, saasom i Aaret 1709 og 1748. Her tilstaaer Lovtaleren oprigtig sin Helts Feyl. I Nogt hialp han Landmanden i det han begunstigede Kiødets Udførsel ved en Belønning af 4 (nu næsten 8 L.) for hver Tønde. Men Frankerige har næsten aldrig havt megen Qvæg-Avling. Ministeren indskrænkede Aar 1666 Klosternes Antal, og kiøbte Dunkerke af den ødsle Carl. Han forhvervede og sin Konge Lovtalere ved nogle til fremmede Lærde givne Besoldninger, som ikke længe bleve udbetalte. Han oprettede forskiellige Academier, og deriblandt og Videnskabernes Academie, der graadede Frankerige til største Roes. I begge Indierne oprettede han en Handel og det ved udelukkende Sælskaber. Han belagde de indførte Vahre med svære Paaleg, befordrede derimod Udførselen, og betalte 5 L. for hver Tønde af et nyt Skib. Han søgte og at bringe Handelen til Østersøen i Gang, som dog ikke kom i Stand. Lykkeligere var han med Marseille, hvis Handling siden er bleven betydelig. Han lod begge Søer foreene, og opførte talrige Pallaster. Man har ham at takke for de Tapeter aux Gobelins og de store støbte Speyle. Fortræffelig var og hans Tanke, at bære Maleriet og Bildhuggeriet med et Akademie. Han indrettede Mesterskaberne og det med temmelig

melig Beſværinger og monopoliſk, hvilket dog hans Lovtaler dermed undſkylder, at juſt Haandværksſtanden udgior den dydigſte Deel af Nationen. Han byggede forſkiællige Søehavne, men paa urette Sted, ſom ſom man ſiger, og alt for meget afſkaarne fra det øvrige Rige. Han gav Love af alle Arter, indſkrænkede Farveriet og ſnart alle Kunſter med Kongelige Forordninger, og opførte Hoſpitaler. Han underſøgte Misbrugene i Kammer-Sagerne, og opdagede 384 Millioner i falſke ſaa kaldte Ordonnances de Contant. Han afſkaffede en Mængde uforndne Betienterne, og ſatte Provintzerne og Kirkerne under nøye Regler. Han lod Adelen beviſe ſine Forretter, og betog de anmaſſede deres falſke Fortrin. Han viiſte i Provintzen Montauban Mueligheden af en bedre og beſtandig Indretning i Grundſkatten, og forbød dog længe i denne Skat at borttage Klæder, Seng, Brød, Heſter, eller de til Agerdyrkning brugte Dyre. Han nedſatte Formue-Skatterne fra 50 til 36 Millioner (ſaaſom den ſvækkede Agerdyrkning ikke kunde taale meer.) Han forfaldt paa Accisen eller Conſumptions-Skatten. Han formindſkede de mange opdyngede Paalæg, og Kronens Indkomſter toge til. Det bliver roeſt, at han har lættet Tolden paa Vinen. Saltſkatten ophævede han ikke, ihvor haard den er. Han foretog ſig en anden altid haard Operation, og trak de afhændede Kammer-Godſer ind igien. De Amerikaniſke Frugters Indførſel beſværede han med intet meer end 3 pro Cent. Han tillod og paa viſſe Steder, uden Paalæg, at nedlægge de Vahre, ſom man tænkte at føre ud igien, i Pakhuuſe. Tolden bragte han ikke i Orden og blev ved den høyſt fordervelige Vane med den almindelige Forpagtning. Han tog ſig endog Finantz betienterne an imod Folkets Klager. Men de ſtore Krige, ſom Ludvig XIV. foretog, og det Had af hele Europa, ſom han trak ſig paa Halſen, hindrede Colbert, at lætte Nationens Byrder. Han overtalede dog Kongen til Nimwegen at ſlutte en Fred, og ſkyede ikke Omkoſtningerne paa de ſtore Høytideligheder, ſom Kongen gav Folket efter denne Fred. Han giorde altſaa ikke alt mueligt Godt, men dog meget Godt, og fortiente ikke det Had af Folket, ſom forfulgte ham. Ludvigs glimrende Tider varede ikke længere end Colbert levede. Han har og undertrykt forſkiællige Adeliges herſkabelige Retter, ſom de

be-

beſadde i Staden Paris. I Aaret 1669 vare der 442000 Væverſtole i Riget, blot for Ulden, og Silke-Tøyerne indbragte 75 Millioner. Urigtig bliver ſagt, at Calviniſterne har indført i andre Lande den Kunſt at fortinne Kobber. Frankerige har intet Tin, og er først nyelig kommen til Blikmageriet. Han vilde dog betiene ſig af Proteſtanterne til den Japaniſke Handling, men Hollænderne giorde hans Bemøyelſer omſonſt. Han bedækkede i Haſt alle Have med Floder.

Bern. Fabius und Cato, ein Stück der römiſchen Geſchichte. 1774. 256 S. ſt. 8v. Hr. v. Haller ſiger i Fortalen, at han nu her endelig har fuldført den Plan, ſom han for mange Aar ſiden har giort, i det han i Uſong har viiſt nogle Formildelſer i den deſpotitiſke Magt, i Alfred Fordeelene af et tempereret Monarchie, og nu i den nye Bog Ariſtokratiets Fortrin for Demokratiet. Han har her nøye fulgt den romerſke Hiſtorie, kun at han har ladet ſine Romere tale, ſom det paſſede ſig til hans Absigter. Det var en Hoved-Absigt, at oplyſe J. Jacqves Rouſſeau's Contrat Sacial, ſom overalt har foraarſaget mange Uroeligheder i de Republikaniſke Regieringer, og tildeels har havt en ſtor Andeel i de Genfiſke Uroeligheder, i hvilke Forfatteren er bleven brugt ſom en Medforordnet i Geheimeraadet. Han begynder ved Hannibals Tog over Alperne, hvilket han beſkriver næſten ſom M. de St. Simon. Fabius træder først op ſom Dictator efter det Thraſymeniſke Nederlag. Forfatteren antager ikke, at Hannibals Hær har forloret ſine Krigs-Dyder i den eene Vinter-Leyr til Capua. Han roſer Fabs Hsymodighed, der hellere har ladet ſig beſkylde for en umættelig Vergierrighed, end han har vildet tillade, at der blev ſat nogen uduelig Feldtherre imod Hannibal. I Leyeren for Tarent bliver den endnu unge Cato bekiendt med Fabius. Den forhen værende Dictator ytrer ſin Bekymring over den forſatte Magt, ſom Rom meddeelte den første Afrikaniſke Scipio, og derved baner Vey for en tilkommende Tyran. Her opkommer da mellem ham og Cato det Spørsmaal, om det er fordeelagtigt for en fri Stat, at den har Adel? hvilket Fabius paaſtaaer, men Cato vil ikke tilſtaae en Borger noget Fortrin. Fabius viſer, at For-

tie-

tieneſter ere juſt ikke den Vey, paa hvilken man i et Demokratie kommer til Værdigheder. Han fortæller en Mængde ubillige af Folket til Rom tagne Beſlutninger. Fabius ſætter ſig forgiæves imod Scipions Tog til Afrika. Dommernes Unaade træffer alene Pleminius, og Scipio beholder øverſte Befaling. Fabius døer, og Folket ſkatter en liden Mynt til hans Begravelſe. Cato's Dyder, den Oppiske Pragt-Lovs Afſkaffelſe, og Cato's Tale imod denne Afſkaffelſe, ſom man kan ligne med tvende hos gamle Skribentere endnu bevarede Taler; men man kan ikke nægte, at jo Hr. v. Haller fornemmelig har ſøgt at udføre ſine egne Tanker. Cato tiener med Nytte i Hiſpanien ſom Proconſul, erholder Triumph, og bidrager og ſær meget til Antiochs Nederlag. Fordervelſen i Rom tager Overhaand efter den Aſiatiſke Seyr, og Raadet ſelv begaaer ſtore Uretfærdigheder. Forſkiællige afſkyelige Misgierninger blive begangne til Rom, og i ſær de gruelige Bachanalier. Cato bliver Cenſor, og ſøger at hemme Pragten. Naſika's Modvillighed imod Skuespillene, og hans Aarſager dertil, i ſær og den uformødne Opmuntring af ſaadanne Drifter, ſom ſnarere behøve Moderation. Imod de Skuespil, ſom bliver opførte af adelige Fruentimmer, og imod Følgerne af Fruentimmerets fordervede Sæder. Carneadis Geſandtſkab til Rom. Hans demokratiſke Læreſætter, juſt den hele Contrat ſocial. Cato viſer den hiſtoriſke Ugrund, og de forfærdelige Følger af denne Lære; de ſande Oprindelſer til den Kongelige Magt; Mængdens Udueligheed til ſelv at herſke; Demagogiets gruſomme Gierninger. At Statsforfatningen gandſke viſt har en ſtor Indflydelſe paa Sæderne, bliver viiſt med Exempler af Sparta. Hvorfor der i milde Egne ere opkomne Despoter, og i de koldere de frie Regieringer. En middelmaadig Stat bliver bedſt regieret ved et Ariſtokratie, en ſtørre behøver en Konge. Ariſtokratiets Fortrin. Den bedre Opdragelſe og mere Kundſkab, den ſtørre Vanſkelighed at overtale et Raad af Ædle til ſlemme Beſlutninger, Beſtandigheden i Statens Maximer. Cato giør Udkaſt til et ariſtokratie. Han giør Lov imod Oligokratiet, trækker i et nogenledes ſtort Land ogſaa nogle Underſaatter til Regieringen, giør alle nye Foretagender vanſkelige, indretter Opdragelſen, og dømme de tilkommende Regentere i Planteſkoler, og dernæſt i af-

paſſe-

passede Arbeyder, giver ingen Befordring uden Prøver, og giør alle Embeder ubestandige. Carneades griber derpaa Guderne an og den Forskiæl, imellem Ondt og Godt. Cato ivrer sig imod en Lære, som betager os Grundene til at blive Gode, og sætter det i vor egen Magt, at blive Onde. En Gud maae der være til, da Menneskет ikke har Grunden til sin Tilværelse i sig selv, og der maae følgelig være en Aarsag, som har skabt de første Mennesker, saasom Verden har endnu ikke længe været beboet.

Leipzig. Af Hr. von Einems Oversættelse af den Mosheimiske Kirkehistorie med Maclaine's Anmærkninger er fremdeles udkommen den 5te Deel paa 2 Alph. 2 A. i st. 8vo, hvilken indbefatter det 15de og 16de Aarhundrede, og altsaa ogsaa Reformations-Historien. Efter Øyemærket af denne hele Anstalt udfordrede dette Afsnit de fleste Tilsatzer. Hr. v. E. har og leveret en riig Forraad deraf, og det gandske afsondret fra Mosheims Foredrag, i underføyede Anmærkninger. I Besynderlighed findes her som paa det rette Sted Efterretningerne om de saa mærkværdige Personer, som i alle Egne af Europa har taget Andeel i denne store Revolution. Efter Mosheims Plan fandt ey engang Luthers eller Calvins Levnet Sted i hans Værk. Endog i Fortælningen om de fornemmeste Reformations-Handlinger tog han en Korthed i Agt, der maae falde en stor Deel Læsere besværlig, og skulde endnu i denne tydske Oversættelse have været mere skadelig. Ogsaa Maclaines Anmærkninger bliver i denne Deel vigtigere og talrigere. Meget ofte er det Opfyldelser og Rettelser, lærerige Anecdoter, der i det mindste ey ere saa bekiendte iblandt os, som de fortiene at være det f. Ex. S. 61. om den besynderlige Maade paa hvilken Dr. Maria's Forfølgelse blev afvendt, om Protestanterne i Irland; og S. 78. om Georg Browns tilvisse mærkværdige Spaadom om Jesuiternes Skiæbne. Men det er ligesaa ofte Kritiker over Mosheims Domme, der forekomme Engellænderne alt for partieske for vor Kirke, en Klage, som Faa havde ventet, og endnu færre ville finde billig. De give altid Materie til nye Undersøgninger. Mange ville forundre sig over, at Maclaine endog i historiske Ting skriver endnu saaledes, som fordum de strængeste Reformer-

te.

te. Endnu er føyet til dette Bind den første Afhandling om de Tre, hvilke Maclaine i Anhanget til den anden Udgave af ſin Overſættelse først har bekiendtgiort. Den forſvarer Reformatorerne imod Hume's Beſkyldning, at de har været Enthuſiaſter, og det paa en ſær grundig og behagelig Maade.

Dresden. Samlung aus der Naturgeſchichte, Oeconomie-Policey Cameral und Finanz Wiſſenſchaft. Erſter Theil. Mit Kupfern. 1 Alph. 12 A. 8v. Den lærde og flittige Hr. Mag. Immanuel Carl Henrich Børner fremkommer atter her med et nyt Skrift til Oeconomiens, Stats- og, Landhuusholdningens Nytte og det Almindelges Fornøyelſe. Ekhvert Bind ſkal indbefatte tvende Afdeelinger, af hvilke den Første ſkal indbefatte Overſættelſer af latinſke, Franzoſiſke, Engelſke og Italienſke Skrifter, endten gandſke eller i Udtoge, og den andet ſkal indbefatte egne Afhandlinger. Han vil i begge vælge de betydeligſte Materier til Gienſtænde. Dette Valg og en veltroffen Korthed kan med Tiden beſtemme Skriftets Værd. I nærværende Deel ere følgende Afhandlinger Overſatte: 1) Julius Bernhard von Rohrs Streitſchrift daß das ökonomiſche Studium ſowol von Prinzen als Privatperſonen getrieben werden müſſe: 2) Des Ritters von Linne Streitſchrift vom Nutzen der Naturgeſchichte: 3) Naturgeſchichte des Weidenbohrers: 4) Naturgeſchichte der Ameiſen: 5) Külbels Preeſchrift von den phyſiſchen Urſachen der Fruchtbarkeit der Erde: 5) Reißlings Streitſchrift von den Säften der Pflanzen: 6) Wolfs Streitſchrift von den Urſachen, warum vornehme Kinder häufigern Krankheiten ausgeſetzt ſind als arme. —— Den anden Afdeeling indbefatter 4 følgende Afhandlinger: 1) Erweis, daß Plato recht geurtheilt habe, wenn er die vielen Advocaten und Aerzte in einem Staat für ein trauriges Kennzeichen einer ſchlechten Verwaltung deſſelben ausgiebt: 2) Von den phyſikaliſchen Urſachen des Miſſwachſes des Getraides: 3) Von der Anlegung und Ordnung eines ökonomiſchen Naturalien- und Kunſt-Cabinets, und dem Nutzen einer geographiſch ökonomiſchen Beſchreibung eines Landes: 4) Von der Kunſt ſich das Landleben angenehm und nützlich zu machen.

No. 3.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 18de Januar. 1776.

Kiøbenhavn. **Staternes udvortes Regiering af** Andreas Schytte. **Første Deel. 1774.** Da Forfat-eren hidindtil, som bekiendt er, har afhandlet Staternes ndvortes Regiering, saa lægger han os nu i dette Skrift eres udvortes Regiering for Øyne. Hans Øyemærke er at oreſtille os de europæiſke Staters nærværende Forfatning g deres indbyrdes Forbindelſe, og saasom samme er en Føl-e af utallige Tildragelſer, endog fra de allerældſte Tider, ia har han seet sig nødt til at opſtige til samme for deraf at dlede Kilderne til de ſtore Tildragelſer, der har haft Ind-ydelſe i Europa's nærværende Forfatning, og givet Stater-e deres udvortes politiſke Dannelſe. Det er nu lutter Hi-orie vi her have for os, og som den for en ſtor Deel er in-ereſſant, saa ville vi bersre, som en Hoved-Sum, de vig-gſte Ting. — I de ældſte Tider var der liden eller ingen omgang iblandt Førſterne. Overalt Anarkie, Uorden, Dankundighed. Førſter maatte deele Magten med Senater g Stænder. Alt vilde regiere. Deraf idelige Misforſtaael-r og borgerlige Krige, som lod Førſterne kun liden Tid og ulighed til at befatte ſig med udvortes Sager. Men al-rig saasnart havde Førſterne indvortes Fred med deres Folk Staterne, førend de saae ſkiævt til hinanden, og de Mæg-gere troede ſig immer berettigede til at overfalde de Svage-. Hvad Hobbes drømte om de første Menneſkers Til-

ſtand, nemlig at den var Bellum omnium contra omnes, det har man vaagende ſeet mellem Folkene i Europa. Man vidſte af intet uden Krig, alt var Soldat, ingen Kunſter, ingen Videnſkaber, ingen Arbeydſomhed og Handel. „Europa (ſiger Forf.) der ſtrax efter Korstogene faldt i en Slum, „ſov trygt i Middel-Alderen, indtil den ſnorkede i Midten „af det 15de Aarhundrede. Adſkillige ſtærke og ofte igien, „tagne Stød vakte den op af Søvnen." De vigtigſte Hoved-Tildragelſer, ſom meeſt har bidraget til at give Europa Liv og Anſeelſe, ere 1) Tyrkernes Indfald i Europa, ſom kom alle dens tilgrændſende Magter til at ſkiælve. Paven i ſær og de tydſke Førſter, der tilforn havde agtet det for en Fordeel at have ſvage Keiſere, bleve nu eenige om at vælge en mægtig, der kunde beſkierme dem og hele Chriſtenheden for Tyrkernes tilvoxende Magt. „Skibsfolket, der vidſte ikke „andet, end at det indtog Baglaſt, for at give Skibet en „ſtadig Gang i Bølgerne af det oprørte Hav, blev beſtyrtet, „da de ſaae, at det havde indtaget en Ladning, der var nær „ved at ſynke Skibet i Afgrunden." 2) Amerika's og Indiens Opdagelſe, hvorfra Rigdomme, nye Fornødenheder, nye Forfængeligheder, en almindelig Handel blev indført, og med den et nyt Syſteme i Europa. 3) Keiſerdommets Forening med Spanien i det 16de Aarhundrede under Carl V, hvis Magt blev farligere for Europa, end Tyrkernes. Han blev af Paven kaldt til Hielp imod Franz I., hvilken han drev ud af Italien. Heraf et uforſonligt Had imellem det Øſterrigſke og Franſke Huus. Kongen af Frankerige indlod ſig i Venſkab og Forbund med Sultanen og i Underhandlinger med Sverrig. Keiſeren negotierede med det øvrige hele Europa. Fra den Tid af blev ſtiftet en nærmere og ſtærker Forbindelſe imellem de Europæiſke Magter. 4) Reformationen, hvis Indflydelſe paa de offentlige Sager i Europa er nokſom bekiendt. De deraf flydende Krige vare de nærmeſte Aarſager til den 30 Aars Krig, ſom blev endt ved Freds-ſluttningen til Osnabrück og Weſtmünſter, hvilke med eet Navn kaldes den Weſtphaliſke Fred. Her ſeer man Midlerne hvorved Europa har faaet ſin første ordentlige Dannelſe. — Lad være Foreeningen imellem de Europæiſke Magter ſtrække ſig ikke ſaa vidt, at man kan anſee dem tilhobe, ſom et Syſtem eller Sælſkab af foreenede Republiker, ſaa er dog For-

eenin

eeningen langt nærmere og større end den tilforn har været, formedelst deres Overeenstemmelse i Religion og Sæder, deres indbyrdes Omhue for hinandens Vedligeholdelse for Ligevægtens Skyld, deres Fællesskab i Videnskaber og Handel, og deres indbyrdes Omgang. De kan i Henseende til Landenes Beliggenhed inddeeles i tvende Systemer, nemlig det **Sydlige** og det **Nordlige**. —— Herefter beskriver Forfatteren i den vidtløftige **Indledning** de sydlige Magters Tilstand for den Westphaliske Fred. Han handler altsaa her i særskilte Artikler om Tydskland, Frankerige, Spanien, Portugal, Engeland, Nederlandene, Schweitz, Italien, hvorunder i sær forekommer Savoyen, Venedig, Genua, og endelig om det Tyrkiske Keiserdømme. Den første Artikel om Tydskland gaaer fra S. 12 til 64, og begynder Historien fra det Vestlige Keiserdømmes **Undergang** mod Enden af det 5te Aarhundrede. Fra den Tid var der i meer en 300 Aar ingen Keiser i Vesten, indtil **Carl** den Store i Aaret 800. blev af Paven indkaldt imod Longobarderne, og erklæret for Keiser, efterat han havde giort Ende paa det Longobardiske Rige i Italien. Hans Efterkommere vanslægtede. Efter 112 Aars Forløb, ved **Ludvigs** Død, var der ingen Keiser meer i Vesten. **Lambertus og Berengarius**, tvende Italienske Forster, tiltoge sig Keiser-Navnet. Den sidste brugte en Myndighed mod Paven, som denne ikke kunde taale, og derfor indkaldte imod ham **Otto den Store**, en mægtig Konge af det Sachsiske Huus. Denne triumpherede og blev Keiser Aar 962., fra hvilken Tid Keiserværdigheden har bestandig været forenet med Tydskland. Paven og Keiseren deelte Italien mellem sig. Deelingen gav Anledning til bestandige Krige under de Frankiske og Schwabiske Keisere. Paverne indsaae deres Statsfeyl i at vælge de mægtige Keisere. Det Schwabiske Huus blev udryddet, og i en Tid af 23 Aar har Tydskland ingen Keiser. Men det behøvede en Overherre. Paven frygtede for en mægtig og med de tydske Forster valgte den svage **Rudolph** af Habsburg, som gierne følgte de Italienske Staters deres Frihed, og derved betog Paven sin Frygt. I Tydskland og Italien var et bestandigt Anarkie, enhver giorde hvad ham lystede. **Carl** IV. gyldne Bulle handlede kun om Keiserens Valg, og Churførsternes Rang og Forretning ved Valget og Kroningen, og havde liden Indflydelse i

den offentlige Regiering. Korstogene og den lange Mellem-Regiering og de lange Uenigheder mellem Paverne og Keiserne forvoldte den i Justitzvæsenet herskende Uorden. Først under **Maximilian I.** blev Orden igien oprettet. Han udgav den under Navn af **Landfreden** bekiendte Lov, som giorde Keiseren til den øverste Dommer i Riget og stiftede Kammer-Retten, for at dømme i Stridigheder mellem Stænderne. Men under samme Keiser blev lagt Grunden til den langvarige Misforstaaelse imellem Østerrige og Frankerige om Hertugdømmet Burgundien. Fiendskabet blev forøget ved den Franske Konge **Carl VIII.** Indfald i Italien, og Striden fortsættes under **Ludvig XII.** og **Franz I.** indtil Keiser **Carl V.** drev de Franske ud af Italien. Tydskland valgte sig denne mægtige Keiser til Forsvar imod Tyrkerne, og foretrak ham for hans Medbeyler **Franz I.** af Frankerige. Men det maatte snart føle Virkningen af sin Statsfeyl i at vælge saa mægtig en Keiser, der havde saa store Arvelande uden for Staten, da han under Paaskud af de i Tydskland opkomne Religions-Stridigheder søgte at undertrykke Stænderne. Ved den Leylighed om Religions-Forbedringen og dens hastige Fremgang, hvortil Forfatteren anfører følgende politiske Aarsager: Pavernes og Geistlighedens alt for store og for Førsternes Majestæt fornærmelige Magt, Rigdom og Myndighed, **Leo X.** Vellystighed, Keyserens Indvikling med Frankerige om de Italienske Sager, Tyrkernes store Fremgang imod Tydskland, Fiendskabet imellem Keiseren og Frankerige saa vel som imellem Paven og Keiseren. **Carl V.** nedlægger Regieringen og hans Broder **Ferdinand I.** bliver Keiser i Tydskland. Herefter fortælles de under følgende Keisere forefaldne Stridigheder, saa vel angaaende Religionen som i sær den Julichiske og Cleviske Arv, indtil endelig de Protestantiske Førster i Tydskland af Frygt for at tabe deres Religions Frihed, ved det bekiendte Restitutions Edict af 1629., foreenede sig imod Keiseren med Frankerige og Sverrig, hvorved Sagen blev bragt til den Yderlighed, at endten Keiseren eller Førsterne maatte tabe i deres Magt og Anseelse. Det første skeede, og Keiseren maatte tage Love af Frankerige og Sverrig i den Vestphaliske Fred. I den anden Artikel om **Frankerige** beskrives dette Riges Tilstand fra den Tid det fik nogen betydelig Indflydelse i de offentlige Sager i Europa, som be-

begynder egentlig fra den Burgundiske Stridighed med det Østerrigske Huus, og Keiser Carl V. Regiering. Beskrivelsen fortsættes indtil Frankeriges Forening med Sverrig om at hielpe Protestanterne i Tydskland, i hvilken Forening Cardinal Richelieu's store Stats-List, som sigtede til at ydmyge og undertrykke det Østerrigske Huus, er særdeles vel udmærket. Historien om Spanien begynder fra det Saracenske Riges Undergang. Ferdinand af Arragonien giør Ende derpaa, og sig desuden til Herre over Neapolis og Navarra. Jøderne uddrives, hvorved Staten vel vandt en anseelig Kapital paa een Gang, men det økonomiske Væsen tabte derved sin Munterhed og Staten sine Ingtægter, og hvis ikke Amerika havde blevet opdaget, skulde Spanien have bleven et elændigt og foragtet Rige. Endnu under de 2de følgende Konger Carl I. (Carl V. i Tydskland) og Philipp II. florerer Spanien, endskiønt det under den sidste tabte meget ved Krigen med Engeland og Nederlandene. Under følgende Konger begyndte dets Soel at dale, da Hollænderne satte sig i Frihed og Portugal rev sig løs fra Spanien og tog sin egen Konge. En artig Anmærkning her over Mohrernes Uddrivelse af Spanien efter at Fred var sluttet med Hollænderne. „ Nu skulde man have formodet, at Ministeriet skulde ganske have henvendt al sin Agtsomhed til at læge Statens „ indvortes Saar. Men i Stedet for at læge de gamle, „ huggede man nye. Hvad man i Krigen vilde have giort „ imod Hollænderne, det giorde man i Freden imod Mohrerne. Paa een Gang uddrev man, dog til Guds Ære, „ 700000 Mohrer af Spanien. Disse vare arbeydsomme „ Folk, og derfor høyst tienlige i en Stat som Spanien, „ hvor Ladhed synes i en lang Tid at have haft sit Sæde. I „ to Aar havde man nok at bestille med deres Uddrivelse, saa „ det kostede Spanien selv megen Møye at giøre sig ulykkelig. Besynderligt er det, at den krigerske Mahomedanske „ Religion selv ikke engang forfølger og fordriver de græske „ Christne ud af de Tyrkiske Stater, og den allermildeste „ christelige Religion skal misbruges af de Christne selv til „ Tyrannie imod Brødre. Hvad maatte vel den commanderende General ville sige, om tvende af hans underhavende Regimenter gave sig til at flyve paa hverandre, fordi „ der kunde være en liden Forskiæl paa deres Uniforme?“ I

Portugals Historie fortælles i sær om Opdagelsen af Indien og Seyladsen om Forbierget, om Rigets Föreening med Spanien, og dets Adskillelse derfra ved Johannes af Braganza, og Følgerne deraf i Portugals Tilstand, i sær og tilsidst hvorledes Portugiserne har maatte deele Fordeelene af Handelen med Engeland og Holland, hvilke altsaa nu finde deres Interesse ved at understøtte Portugal imod Spanien. I Historien om Engeland først om Oprindelsen til Hadet imellem Engeland og Frankerige, som forvoldte, at Engeland ey kunde indlade sig i andre offentlige Europæiske Sager, end dem, som gik Frankerige og Skotland an, da dette sidste Rige holdt Partie med Frankerige, for at forsvare sig mod Kongerne af Engeland. Henrich VII. bilagde Striden mellem den hvide og røde Rose (det Lancastriske og Yorkiske Huus) ved det han, selv en Prints af det Lancastriske, ægtede en Princesse af det Yorkiske Huus, og stiftede saaledes indvortes Fred. Henrich VIII. tog først Deel i Striden mellem Frankerig og Østerrige for at holde Ligevægten imellem dem. Denne Konges Ægteskabs Forandringer har Forfatteren her efter sin Maade retsartig fortalt. Om de betydelige Forandringer som skeede under denne Konges Regiering i alle Verdens Dele. Dernæst den store Elisabeths Regiering, som indførte den protestantiske Gudsdyrkelse, gav Philipp II Kurven og bud ham Spidsen i Stedet for Haanden, hialp Hugonotterne i Frankerige mod Catholikerne, halshuggede Maria af Skotland, udnævnte hendes Søn Jacob, Kongen af Skotland, og lagde derved Grund til det Storbritanniske Rige Om denne Konges og Carl I. sørgelige Strid med deres Parlementer og Undersaatter om deres indbyrdes Rettigheder og den Tragedie, som blev spillet med den sidste. Nu den Hollandske Republiks Historie, indtil Freden med Spanien der blev sluttet med Frankeriges Misfornøyelse. Derpaa grunder sig Fiendskabet imellem Frankerige og Holland, og dette har igien lagt Grunden til det Venskab, der indtil de nyeste Tider har været imellem Østerrige, Holland og England. Schweitzerne, der tilforn har været Undersaatter af det Arelatiske Rige, kom i det 11te Aarhundrede under de tydske Keisere ved en Ægteskabs Foreening imellem de sidste Arving og Conrad III. Omsider, formedelst de Keiserlige Betienteres despotiske Voldsomhed, have de efterhaan

de

den revet sig los fra det Keiserlige Herredomme og siden holdt Venskab med Frankerige, uden dog at have giort sig andre Magter til Fiender. I Artikelen om **Italien** i Almindelighed handles om Pavernes og Keisernes Stridighed om Herredømmet i Italien og over hele Europa, hvor af opkom adskillige Stater i Italien. De vigtigste deriblandt, og som have haft meest Indflydelse paa de offentlige Sager i Europa, ere Savoyen, Venedig og Genua, hvilke her i Besynderlighed omhandles. Tilsidst om det Ottomanniske Riges Stiftelse og dets Indflydelse paa Tilstanden i Europa, hvilken ikke strækker sig meget videre end til den Frygt, man har for dets Magt, imod hvilken de tilgrændsende Magter har foreenet sig. Saa vidt den udførlige **Indledning**, der næsten udgior den halve Deel af Skriftet. —— Herpaa følger i den første **Afdeeling** den Westphaliske Freds Historie. Det Østerrigske Huses Stolthed var den første Aarsag til den 30 Aars Krig og den paafølgende Fred. **Ferdinand** II. handlede tvertimod Grundlovene i Tydskland, sammenkaldte ingen Rigsdag, satte Churførsterne i Rigets Band og egenmyndigen udgav Restitutions-Edictet, der var tvert imod den til Augsburg sluttede Freds-Tractat 1555., i Kraft af hvilken ingen maatte forfølges for Gudsdyrkelsens Skyld. Men Keiseren respecterede den saa lidet, at han indtog Pfalz, Lüneborg og Meklenborg, sequestrerede den Julichske og Cleviske Arv indtil Sagen imellem Prætendenterne kunde blive afgiort, og det uden at raadføre sig endten med Kammeret eller Rigsdagen. Friheden i Italien stod Fare. De Catholske Magter selv maatte foreene sig til indbyrdes Forsvar. Frankerige var bekymret for Ligevægten. Holland var ikke forvisset om sin Frihed, der beroede paa en lykkelig Krig. Keiseren menagerede kun lidet de nordiske Magter og giorde Miner til at anlægge en Flode i Østersøen. Kort det Østerrigske Huus var overalt frygtet og hadet i Europa. Begge Partierne vare saa medtagne af den langvarige Krig, at de længtes efter Fred. Paa den eene Side var Keyseren, Kongen af Spanien, og deres Allierede Coln, Bayern, Maynz; paa den anden Kongen af Frankerige, Sverrig, Savoyen, Nederlandene, Trier, Pfalz, Lüneburg, Hessen. Nu skrider man til Conferencerne. Efter lang Strid blev man endelig eenig om Osnabrück og Münster, som de tvende Sta-

der, hvor Underhandlingerne skulde gaae for sig, hvilke standsedes meget ved indløbende Vanskeligheder, Rangstrid, Fiendtligheder og Krig mellem Sverrig og Danmark, som kom af det, at Sverrig forkastede Danmarks Mediation. Efter lange og mange Omstændigheder blev endelig Freden sluttet, hvis hele Indhold, forfattet i 17ten Artikler, her findes bragt til tre Hoved-Artikler, af hvilke den første angaaer Reformationen i det tydske Jus publicum, den anden den Satisfaction, som Frankerige, Sverrig og andre Magter har forhvervet sig, og den tredie Forandringen i Henseende til Religionen. Forandringerne i det tydske Jus publicum, har Tydsklands Frihed og den Keyserlige Magts Indskrænkelse til Øyemeed. Stændernes Frihed og Rettigheder bestemmes i 9de Artikel med disse Ord. „Alle Stænder Churførster, Førster, og det Romerske Riges Stæder skulle „ ubehindret nyde fri Øvelse af deres gamle Rettigheder, „ Prærogativer, Friheder og Privilegier, samt en fri Øvelse af Territorial Høyheden, saavel i geistlige, som i verdslige Sager." Stænderne fik ogsaa Ret til at alliere sig indbyrdes og med Fremmede til deres Conservation og Sikkerhed. De deelede nu Majestæts-Retterne med Keyseren, som ikke kunde udøve dem uden deres Samtykke. Keyseren vilde, som den øverste Dommer i Riget efter Landfreden have tilvendt sig Eenevoldsmagten i Tydskland. Men da det ikke gik an, vilde han nu med Churførsterne afgiøre alt for at undertrykke de andre Stænder. Churførsterne giorde fælles Sag med Keyseren. Men Frankerige og Sverrig, som indsaae, at jo flere der havde Deel i Regieringen, jo svagere var Keyserdømmet; paastode, at Keyseren skulde deele Myndigheden med Stænderne. Frankerige blev til Satisfaction for sin Hiælp og Tieneste til Rigets og Stændernes Forsvar imod Keyserens Overmagt confirmeret i fuldkommen Souverainetet over Bispedømmerne Metz, Toul og Verdun, hvilke for Fremtiden skulde tilhøre Frankerige med samme Ret, som de havde tilhørt Tydskland. Iligemaade blev afstaaet til Frankerige Herredømmet over Pignerol, Staden Brisach, Over- og Neder-Elsatz, Sundgau og Amtmandskabet over de 10 foreenede Rigsstæder i Elsatz. „ Disse Frankeriges Prætentioner vare store, men snildeligen havde Mazarin saaledes indrettet sin Paastand, at

„ han

„ han fordrede intet paa Tydſklands, men meget paa Keyſe-
„ rens Bekoſtning, der var frygtet af alle og hadet af de
„ fleſte Stænder i Tydſkland. Sverrig fik til Satisfaction
„ ſom et beſtandigt og umiddelbart Rigslehn heele For-Pom-
„ merne og Øen Rügen, og i Bag-Pommern Stetin,
„ Garz, Damm, Golnau, og den Øe Wollin, med
„ Souveraineteret over Oderen og Friſch Havet, foruden
„ Wismar, Feſtningen Wallfiſken, Amtet Poul og Neuklo-
„ ſter i Mecklenborg, ſamt Biſpedømmerne Bremen og Ver-
„ den, ſom Prinds Fredrik af Danmark (Fredrik III.) maat-
„ te miſte. Altſaa fik Sverrig, ſom en umiddelbar Rigs-
„ ſtand, Sæde og Stemme paa Rigsdagen under Titel af
„ Hertug til Bremen Werden og Pommern, Førſte til Rü-
„ gen og Herre til Wismar, men alene 3 Stemmer, ſom
„ ſkulde hæfte til Bremen, Verden og Pommern. Des-
„ uden ſkulde endnu Stænderne, efter at de vare udplyndre-
„ de i den 30 Aars Krig, ſkyde ſammen for inden 2 Aar
„ at betale til Sverrig 5 Millioner, da det ſkulde aftakke
„ ſine Tropper. Iligemaade ere anførte og forklarede de
øvrige Reſultater af denne vigtige Fred i Henſeende til
Churførſterne, Førſterne, de Schvitzerſke Cantons og
de Italienſke Magter. — Nu følger den anden Afdee-
ling om den Pyrenæiſke Fred, hvorved blev giort Ende
paa Krigen imellem Frankerige og Spanien, og tillige
ſtiftet Ægteſkab imellem Ludvig XIV. og den Spanſke
Infantinde Maria Thereſia. — I den tredie Afdee-
ling handles om de ſydlige Magters Tilſtand fra den Weſt-
phaliſke og Pyrenæiſke Fred, indtil Aaret 1670. Først
om de foreenede Nederlande og den dobbelte Fred de maat-
te ſlutte med Engeland, nemlig den til Weſtmünſter i
Crammels, og til Breda i Carl II. Tid. En af Artik-
lerne i den Weſtmünſterſke Fred var denne, at Hollænder-
ne for ævig Tid ſkulde udelukke det Oraniſke Huus fra
Statholderſkabet. „Dette var juſt det, den Hollandſke
„ Stor-Penſionair (Jean de Wit) der regierede Holland,
„ ligeſom Cromwel Engeland, ønſkede. Imidlertid ſtillede
„ han ſig dog an, ſom han aldeles ikke vilde taale, at Crom-
„ wel blandede ſig i de indvortes Hollandſke Regierings Sager,
„ at det var en himmelraabende Synd imod det Oraniſke Huus,
„ der i ſaa lang Tid havde været Republikens Støtte og Vel-

„ giører, at ville indgaae denne Forbindelse. Han skrev der-
„ for i en Hast til den Hollandske Gesandt Hr. v. Beverning,
„ at han skulde giøre sig al Umage for at overtale Cromwel
„ til at afstaae denne uretfærdige Fordring imod et Huus der
„ havde fortient saa meget Gödt af Republiken. Imidlertid
„ besværgede han sig over de høyst vanskelige Tider; hvormeget
„ at Republiken trængte til Fred; at Cromwel var ubevæge-
„ lig i denne Post, som angik Statholderskabet, og derfor ind-
„ bødde samtlige Provintzer til at raadslaae om denne vigtige
„ Sag, om man vilde antage de giorte Propositioner eller ikke.
„ Han forlangte, at det skulde afgiøres ved de fleste Stemmer.
„ Disse vidste han at være af hans Meening. Storpensionai-
„ ren triumpherede, og man lovede, at man aldrig hereefter
„ vilde antage en Statholder af det Oraniske Huus.“ Hvor
tydelig udmærker sig heraf denne Statsmands Characteer,
saa man kunde anse det anførte Stykke, som et moralsk
Skilderie. Dernæst om Frankerige, og Trippel-Allian-
cen imod Ludvig XIV. og Freden til Aachen med Spa-
nien. Et Stykke om Ludvig XIV. Forlegenhed med
at bryde den dyre Eed, hvormed han havde bekræftet sin
Dronnings Renunciation paa Nederlandene. „Endelig
„ paastod man at den hele Renunciation var ugyldig. Dette
„ udgiorde man paa denne Maade: en Regierende Familie
„ har Ret til Tronen, fordi Underdanerne have tilstaaet dem
„ denne Ret: man forud sætter en Contract imellem den regie-
„ rende Familie og Riget, hvorefter Riget forbinder sig til at
„ tage sin Regent af denne Familie, og den hele regierende Fa-
„ milie i en vis Orden forbinder sig til at tage Regieringen an.
„ En Fader kan derfor ikke renoncere paa sin Søns Vegne
„ eller en Moder paa sin Dotters; thi de have alle efter Con-
„ tracten Ret, ja ere forbundne til at bestige Thronen i en vis
„ Tour. Altsaa Renunciationen strider mod den første Pagt,
„ der er giort imellem Folket og den regierende Familie, og
„ følgelig Ludvig XIV. Renunciation paa Nederlandene,
„ eller rettere hans Dronnings, er ugyldig. Ludvig lod
„ endeg sine Rettigheder undersøge og domme af sit Conseil,
„ Theologer og Juristen. Disse alle, som er et overmaade rart
„ Exempel, vare enige: de havde ikke den allermindste Tvil
„ om, at jo deres Konge havde fuldkommen Ret:“ Kongen
føyede Kaarden til Pennen og bestyrkede sit Argument med

50000 Mænd, hvorimod dog Sverrig, Holland og England giorde Indvendinger og sluttede Trippel-Alliancen. Dernæst om Portugal, dens Krige og Tractater, som den maatte slutte med England og Holland om Handelen for at være sikker imod Spanien. Saa om Østerrige og Keyserdømmet, om den Magt og Anseelse Frankerige havde i Tydskland, der gik saa vidt, at man nær havde sat den Keyserlige Krone paa Ludvig XIV. Hoved, men Leopold blev Keyser og søgte med List at svække Frankeriges Magt, anlagde en listig og snild Plan til at undertrykke Ungarernes Frihed og giøre sig til uindskrænket Enevolds Herre, og sluttede af samme Aarsag med Tyrkerne en hastig og uventet Fred. Tilsidst om Italien, som i denne Periode har været roelig. Her fortælles kun den Uenighed, som opkom imellem Ludvig XIV., og Pave Alexander VII. som den Franske Gesandts Domestiker ved deres Insolence imod den pavelige Garde gave Anledning til. —— I fierde Afdeeling handles om den Nimwegiske Fred. Kongen af Frankerige vil hævne sig paa Hollænderne for Trippel-Alliancen, hvilken han først søgte ved sin Politik at kuldkaste, trak England ind i sin Interesse, og tillige med Carl II. forkyndte Holland Krig den 6 Apr. 1672. hvilken blev sluttet ved Freden til Nimwegen. —— I femte Afdeeling beskrives de sydlige Magters Tilstand fra den Nimwegiske til den Rysvikske Fred, og handles i Besynderlighed om den 20 Aars Stilstand og de dermed følgende Alliancer, om Revolutionen i England under Jacob II., og om den til Augsburg 1686 oprettede Association imod Ludvig XIV. som endelig, da han saae sig intet at kunne udrette imod de Mange mod ham forenede Magter, maatte nødes til at begiere den Fred, som blev sluttet til Rysvick, hvorom handles i den siette Afdeeling. I den 7de Afdeeling handles om Freden til Charlovitz imellem Keyser Leopold og den Tyrkiske Sultan. Tilsidst i 8de Afdeeling gandske kort om den Traktat Ludvig XIV. sluttede til Versailles med Republiken Genua. Forfatterens Skrivemaade giør denne hans historiske Beskrivelse over Staternes udvortes Regiering ikke mindre behagelig at læse, end hans forrige politisk-historisk Værk over deres indvortes Regiering. Hans fine og milde Salt krydrer Læsningen, og

giv

giver den paa mange Steder en angenem Smag, hvor ellers den hiſtoriſke Materies Tørhed kunde læt giøre den lidt kiedſommelig.

Göttingen. I Anledning af Prorectoratets Overdragelſe den 2 Jul. 1774. Af Hr. Geh. J. R. Pütter til Hr. D. Miller, har Hr. Hofr. Heyne udgivet paa 2 Ark et Programma de Crotoniatarum Republica & Inſtitutis, hvis Indhold er at anſee ſom en Fortſættelſe af nogle foregaaende Afhandlinger om nogle Lovgivelſer i Store-Græken-land og Sicilien. At denne fordum utroelig folkerige og blomſtrende liden Stat havde havt noget egent i ſin Forfatning, mældes ikke; den maae dog have havt nogen vis Indretning, om endog af fælles Art med andre, og nu bliver Spørsmaalet, hvorledes man ved Mangel paa tilſtrækkelige Efterretninger kan giætte ſig dertil? Hr. Hofraaden foreſlaaer en meget ſimpel og naturlig Vey. Man har i denne og lige Tilfælde med Planteſtæder at giøre. Enhver Planteſtad har antaget Moderſtadens Forfatning og Love; altſaa forſke man efter Moderſtaden, hvorfra Planteſtaden har havt ſin Oprindelſe. Dette lagt til Grund, tør man kun ſammenligne de andre Fragmenter af gamle Skribentere dermed. Croton var tidlig, allerede henved Olymp. 17. 3. for C. F. 710 anlagt, af Coloniſter fra Achaja, under Myſcells Anførſel. Achæernes ældſte Forfatning kiender man af Polyb, og ſaa veed man ſtrax, at Croton var et fuldkommen Demokratie, hvor alt var indrettet paa Grund af den fuldkommeſte Lighed. Og Sildig optagne Borgere erholdte lige Ret med de ældre. Dette var formodentlig Grunden til den ſtore Folkemængde i denne Stat af ſaaliden Diſtrict. Men ſaa meget lærer allerede den Statens Storhed, ſom ſiden paafulgte, at det reene Demokratie efterhaanden maae have faldet til Ariſtokratie. Og det findes virkelig ſaaledes i Hiſtorien. Man finder endelig Optimater og Pøbel, Partier imellem Rige og Fattige, Ædle og Gemeene, og i Spidſen af diſſe Demagoger, ſom et Par Gange har bekommet Navne af Tyranner. Crotoniaterne har giort meget af Legemernes Udarbeydelſe ved Athletiken, der gaves af deres Middel en Mængde Seyrvindere til Olympia og andenſteds, og Hvem veed ey af en Milo at ſige? Uden Videnſkaber-

nes

nes Cultur ere de ikke blevne. Beviis derpaa ere Pythagoras's Ophold og Skole, og deres Lægers Berømmelse som de første i deres Tidsalder, en Ære, som Democedes havde stadsæstet ved Darius's Hof. Herved anføres den Crotoniske Stats Skiæbner og fornemmeste Begivenheder, og bringes tilbage til en sikker Tids Bestemmelse, uden hvilken den gamle Historie er blot Amme-Fabler. Ved de smaa Stater af Storgrækenland var dette tilforn ikke skeet; men er en Sag af megen Møye og Vanskelighed, da det her kommer an paa Forbindelsen af mange enkelte Fragmenter af gamle Skribentere, der ikke har nogen Tidsbestemmelse, og paa en møysommelig Sammenligning og Slutning. Paa denne Maade bliver det berømte Tog mod de Locrer, hvor 120000 Cratoniater skal have staaet imod 15000 Locrer, og det første skrækkelige Nederlag ved Fl. Sagra sat i de ældre Tider, og det efter Sporene af et Sted i Pausanias III. 19. kort for Olymp. 56. 1. for C. F. 556. Krigen med de Sybariter er altsaa ældere, og Pythagoras's Ankomst til Croton ligesaa. Denne skal igien have oprettet Sædernes Simpbicitet og den gamle Frugalitet. Uroeligheder i Storgrækenland efter hans Død, hvilke ved Achæernes Formægling, efter Crotons Forslag, bleve bilagte. Næsten 50 Aar herefter oprette Stæderne efter Achæernes Exempel et endeligt Forbund. Følgerne deraf. Dog vare disse smaa Stater kun lidet forsikkrede imod en overlegen udenlandsk Magt. De bleve af Dionys den ældre af Syracus, og af Agathocles overfaldne og undertrykte, og paa Landsiden plyndrede af deres Naboer de Lucaner og Bruttier, som vare vilde Barbarer, Romerne, deels efter Kong Pyrrhs ulykkalige Overfart til Tarent, da Croton allerede rystede den halve Deel af sine Indvaanere, deels i den anden Puniske Krig. Croton blev nu en Steen-Hob. Nogen Tid derefter skikkede Romerne en Colonie derhen, de, hvilke troede, at de havde giort noget Stort, naar de havde anstukket nogen Huuset over Hovedet, at de siden gave Brandstedet fri til Bebyggelse. Den rigtige Bestemmelse af disse Begivenheder, saa de kunde blive nyttige for Historien, har tillige været en Bi-Hensigt ved Udførelsen. Dog maa den, som vil føre sig samme til Nytte, allerede have Tids-Historien inde i sin Sammenhæng.

Ber-

Berlin. Sammlung der besten und neuesten Reisebeschreibungen in einem ausführlichen Auszuge. Erster bis zwölfter Band. 1763 til 1774 st. 8v. med Kobbere. Det 12 Bind af dette Værk er forsynet med et Register over alle de tolv Bind. I Begyndelsen blev det alene oversat af en Engelsk Samling af det mærkværdigste af de bedste nyere Reysebeskrivelser, hvilken til deels indbefatter Udtoge af dyrere Værker, som endnu ikke ere oversatte af det Tydske. Med det Tredie Bind begyndte man ogsaa at tage af saadanne Reysebeskrivelser, af hvilke den Engelske Samling har ingen Udtoge, og af nogle andre, som den Engelske Samling har rækket noget ud af, at giøre fuldstændigere Udtoge. I Almindelighed er Planen, i denne Samling at indbringe Udtoge af Reysebeskrivelser af alle Lande paa Jordkloden, hvad endten de for Resten betræffe Søe- eller Land-Reyser. Men da der ikke af alle Lande ere Reysebeskrivelser for Haanden, saa har man og taget andre Bøger til Hiælp f. Ex. Pontoppidans Natur-Historie af Norge. Det hele 8de Bind, som handler om Storbritannien og Holland, har og intet som ligner en Reysebeskrivelse. Naar forskiællige Reysebeskrivere give Efterretning om et og det samme Land, saa har man valgt de bedste, og undertiden forbundet flere med hinanden. Paa denne Maade er der bragt en stor Mangfoldighed i dette Værk, dog er Sammes Plan endnu ikke udført, men der skal endnu følge forskiællige Bind, iblandt hvilke eet skal indbefatte en Beskrivelse over Ostindien, Udtogene af Reyse- og andre Land-Beskrivelser, som ere leverede i dette Værk, ere for den største Deel vel geraadne. Undertiden har man dog uddraget noget, som just ikke stemmer saa vel overens med Hensigten af dette Værk, skiøndt derpaa dog ikke forekomme mange Exempler. Paa urigtige Navne fattes der og ikke, saasom Dort og Estonia for Dorpat og Esthland, Serpuchon for Serpuchow, Jefremor for Jefremow o. s. v. Men snart kan den Engelske Original, snart Sætteren, snart den tydske Oversætter og Udgiver være Skyld derudi. I det gandske er Værket nyttigt. Kobberstikkene ere sparsomme og ikke kostbare, og for Resten vel valgte. Det Sidste eller 12 Bind indbefatter Udtoge af de første Deele af de Hr. Gmelins og Pallas's vigtige Reysebeskrivelser igiennem det Russiske Rige.

Leipzig. Pragmatische Geschichte der vornehmsten Monchsorden aus ihren eigenen Geschichtschreibern, von einem ungenannten Franzosen und in einem deutschen Auszüge so vorgetragen, daß die innere Verfassung des Monchswesens daraus erhellet. Erster Band Mit Herrn Consistorialrath Walchs Vorrede. 1774. 348 S. st. 8v. Det i Aaret 1751 til Berlin, snarere til Paris i 7 Bind udkomne Skrift, Les Ordres monastiques, gior en nye Epoche i vor Kundskab om det hele Munkevæsen, endskiøndt det endnu langt fra er ikke bleven saa bekiendt og brugt, som det fortiente. Forfatteren samler kun Efterretningerne af de Love, Historier og Forsvarsskrifter, som enhver Orden selv har fremstillet for Lyset, og lader altsaa enhver selv fortælle det, hvad den vil andre skulle troe om sin Oprindelse, sin Forfatning, sine Fortrin og sine Skiæbner, og derved aabner han en Udsigt i enhvert Sælskabs indvortes og ofte hemmelighedsfulde Forfatninger, Interesse, Maximer, o. a. m. og det alt i en god Orden. Meget ofte synes hans Fortælling at være Satyr, men er det dog ikke, da den meget mere er kun en Igientagelse af de Daarligheder, som Skribenterne selv først meget alvorlig har berettet. En blot Oversættelse af dette Værk skulde ikke have været overeenstemmende med Hensigten. Man har altsaa lagt det til Grund til dette tydske, og anseet det som en Samling af meget gode Efterretninger, og dermed forbundet andre Lærdes Arbeyder, for at gisre hiint fuldstændigt. Naar Ordenernes Historie er fuldendt, saa skal dernæst og følge en Philosophie over Munkvæsenet, eller af de Erfaringer, som hiin leverer, beviste almindelige Læresatzer over deres Natur, Egenskaber, moralske og politiske Grundsatzer og Forskiælligheder. Dette hele Arbeyde har Rector Crome til Eimbeck paataget sig, og det under Hr. Consistorialraad Walchs nærmere Opsyn. Derfor har denne i den vidtløftige Fortale havt Leylighed til at foredrage sine Tanker om Munkehistoriens Geist. De betegne de Mærkværdigheder, som i Munkenes eller de enkelte Ordeners Historie fornemmelig maae komme i Betragtning, naar vor Kundskab derom skal have nogen Nytte. Dette Bind indbefatter kun tvende Ordener, Carmeliternes, hvis Historie indbefatter en underholdende Fortælling om utroelige store Daarligheder, og Ordenen af Fontevraud.

Berlin og Stralſund. Peter Simon Pallas **Naturgeſchichte merkwürdiger Thiere, in welcher vornehmlich neue und unbekannte Thierarten durch Kupferſtiche, Beſchreibungen und Erklärungen erläutert werden, vierte Sammlung.** 3 A. ſt. 4. **Mit drey Kupfern.** Hr. Prof. Baldinger i Gøttingen, ſom havde begyndt at overſætte Hr. Pallas's Specilegia Zoologica paa Tydſk og af denne Overſættelſe havde leveret de tre første Stykker, har bevæget Hr. Prof. Erxleben i Gøttingen til at tage ham dette Arbeyde af. Denne Sidſte har og hermed giort Begyndelſe til Fortſættelſen, og han vil, ſaavidt mueligt haſte med Overſættelſen af de følgende Stykker, at ikke Overſættelſen ſkal blive forlangt tilbage efter Originalen.

Wien. L'art du manege pris dans ſes vrais principes, ſuivi d'une nouvelle Methode pour l'embouchure des cheveaux & d'une Connoiſſance abregée des principales maladies auxquelles ils ſont ſujets, ainſi que du traitement, qui leur eſt propre, par M. le Bar. de Sind Colonel d'un Regiment de Cavalerie, premier Ecuyer de S. A. E. de Cologne &c. 1 Alph. 8. med 7 Kobbertavler. Er et nyt forbedret, forøget og for en Deel omarbeydet Oplag af det Værk, ſom den berømte Forfatter udgav til Bonn 1762. Afhandlingen over Heſtenes Sygdomme er temmelig fuldſtændig, og affattet paa en grundig og overbeviſende Maade. Hr. Oberſtaldmeſterens Billede er tilføyet.

Göttingen. Elogium *Rudolphi Auguſtini Vogel* in Conſeſſu Soc. Gött. d. 16 Apr. 1774 recitatum a *Chriſt. Gottl. Heyne.* 12 S. 4. Hr. Hofraaden roſer med ſin bekiendte mandige Skrivemaade og Veltalenhed den Afdødes Fortieneſter, ſom en Lærds, en Lærers og Skribents. Chymie, Semejotik, pathologiſk-practiſke Videnſkaber, materiam medicam har den Sal. Vogel særdeles beriget, overalt benyttet ſig af Gammelt og Nyt, aldrig ført Controverſer, og med ſtørſte Flid tient Academiet og Lærdommen, hvorover hans tidlige Forliis aldeles er at beklage.

No. 4.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 25de Januar. 1776.

Odense. Frimodige Breve over Christendommen. En Oversættelse. — Nihil enim sancta & singularis illa Majestas aliud ab homine desiderat, qvam solam innocentiam, qvam si qvis obtulerit Deo, satis pie, satis religiose litavit. Homines autem neglecta Justitia, cum sint omnibus flagitiis ac sceleribus inqvinati, religiosos se putant, si templa ac aras hostiarum Sangvine cruentarint. *Lactantius de vero cultu.* — 1774. 134 S. i 8vo. Fortræffelige Breve, af hvis Læsning man vil høste megen Underviisning, Opbyggelse og Fornøyelse. Det første iblandt dem er en Sammenligning imellem Lærdom og Viisdom, som viser den sidstes Fortrin for den første. Viisdom og Lærdom ere efter dette Brevs Indhold saa adskilte, at den Lærde kan gierne være en Daare, og den Ulærde en viis Mand. „En Lærd, der ikke er viis, ligner et Men„neske, hvis Hoved er af en umaadelig Størrelse og hvis „Legeme er som en Dvergs. Jo større Lærdommen er, jo „større er og Uhyret. Det er en unaturlig Tilstand, naar „Blodet gaaer for stærk til Hovedet. Ligesaa unaturlig er „den Lærdes-Tilstand i Sædernes Rige, som ikke er viis. „Han er et Menneske, der ved at bruge Forstanden, har „tabt Villiens Brug. Hvor vel kan han befinde sig? ikke „bedre, end som et Menneske, hvis Aarer i Hovedet brister „af Blodet, og hvis Fødder ere færdige ganske at stindsryse.

„ Betragter jeg det, ſom ved Lærdom og Viisdom er at til-
„ ſkrive Menneſket, ſaa er Ladheds og Magelighedes Over-
„ vindelſe alt det, hvad der vilde være at tilregne den Lærde,
„ og underſøger jeg Kræfterne, der borttager dens Modſtand,
„ ſaa finder jeg, at en ſtærk naturlig Begvemhed og megen
„ Ærgiærrighed er tilſtrækkelig til at ſætte Forſtandens Ma-
„ chine i Bevægelſe. Den første kan i egentlig Forſtand ikke
„ tilſkrives noget Menneſke. Denne uddeeler Forſynet lige-
„ ſom den vil. Ærgiærrigheden maa altſaa komme i Reg-
„ ning. Men ſige de mig dog, er det vel ſaa tungt at være
„ ærgiærrig? allerhelſt, naar vor naturlige Begvemhed ſaa
„ øyenſynlig lover os Æren. Men nu lade de os og under-
„ ſøge, hvor meget den Viise har for ſig, ſom maa tilſkri-
„ ves ham, allerførſt Forſtandens tilſtrækkelige Oplysning,
„ og dernæſt den uendelig tunge Gierning Villiens Indret-
„ ning.“ Til Slutning en lærerig Anmærkning over de Talere, ſom moraliſere kun for at viſe deres Talenter og for at beundres. — Det andet Brev handler om Vantroe. Vantroe er ingen ſtor Kunſt. Vor Forfatter finder det ſlet ikke forunderligt, at Spottere ikke troe, da der ere ſaa mange Chriſtendommens Dyrkere, ſom heller ikke troe. „Hvor
„ er en Chriſten, der ikke bekiender, at Gud er retfærdig
„ og alvidende? at han ſtraffer Ondſkaben og kiender den
„ Ondſkabsfulde? Men ſee de engang, hvorledes diſſe Men-
„ neſker, ſom bekiende dette, handle. Hvorledes handle de?
„ De fleſte fuldkommelig ſaaledes, ſom om de ikke troede det.
„ Han, der hiſt ligger paa Hiulet, var ingen Spotter, men
„ en Chriſten. Han, der hiſt hænger i Galgen, var ingen
„ Spotter, men en Chriſten. Sige de mig dog, mon et
„ Menneſke, der ikke er raſende, vil lade ſig lyſte at bortta-
„ ge en Børs med Ducater i en Konges Gemak, og i en Kon-
„ ges Nærværelſe, og troe, at Kongen ſeer det, og dog bort-
„ tage den? Som ſagt: Tyven maa endten være raſende,
„ eller og troe, at Kongen ikke ſeer det. De giøre Hen-
„ egnelſen paa vore Chriſtne.“ Forfatteren paaſtaaer, at en Chriſten, ſom troer det Haab, han bekiender, maa nødvendig opføre ſig langt anderledes, end den ſtore Hob af Chriſtne giør, der forholder ſig fuldkommen ſaaledes, ſom de i det Tilkommende intet havde endten at tabe eller vinde. Naturaliſtens Vantroe ſkulde beſkiæmme de Troende i deres Troe,

der

dersom han opførte sig bedre og beviste Gud den Lydighed, som en naturlig Gudsdyrkelse tilkiendegiver ham. I Christendommens første Begyndelse beviste man dens Sandhed ved Handlinger, og de Christnes Tal blev daglig større. Nu tales og skrives der saa meget til Christendommens Forsvar, og de Christnes Tal aftager. Man høre Forfatterens egen Anmærkning derover, som vist nok fortiener Opmærksomhed. „ En Reformation finder den største Modsigelse i sin Begyn„ delse, og naar jeg overveyer Christendommens utallige For„ svar, der endnu, da den allerede er 1774. Aar gammel, „ stedse kommer for Lyset, og betænker, hvor mange Forsva„ relser der da ikke maatte været blevne skrevne, da den først „ skulde grundes, saa bliver jeg ganske opfyldt med Mistvivl „ imod vore mangfoldige Forsvarelser. Hvor lidet taelte „ JEsus, men hvor meget giorde han ikke! Hvor lidet taelte Apostlerne, men de giorde desto mere. Ja jeg er af den „ Meening, at JEsus, naar det kom an paa at disputere, „ vilde have valgt langt andre Folk, end en Paulus og en „ Johannes. Men han lod det komme an paa deres Hand„ linger, paa deres Levnet, og Christendommen fattede „ midt iblandt de største Modsigelser fast Fod. De læse Kir„ ke-Historien: De skal finde, at, som de Christnes Sæder „ aftage, saa formeeres Christendommens Forsvarelser. Thi „ man er nødt til at forsvare sig, naar man har forseet sig i „ noget. Man kan (uden ofte at fare vild) næsten dømme „ ligesaadan over de mange Forsvars-Skrifter, som hiin over „ de mange Riim, der altid, uden at giennemsee dem, sagde, „ det er slet. Den ringeste Geistlige geraader i Fristelse at „ forsvare Christendommen, og man kan næsten sige det sam„ me om disse Forsvarelser, som Juvenalis sagde om Sa„ tiren: difficile est, Christianismum non defendere. I „ denne Sphære vover Forfatteren altid det mindste. Han „ er, fordi Sagen er god, aldrig en uretfærdig, om han „ end kan være en uskikket Advocat. Men er det ikke altid „ Skade for en retfærdig Sag, naar den befinder sig i uskik„ kede Hænder. Det er Tid, at Christne høre op med at „ skrive Forsvarelser. Det er Tid, at de igien begynde at „ lade deres Levnet tale.“ Man seer Forfatterens ædle og priisværdige Øyemærke. Han driver paa den practiske Christendom, og der er i disse hans Tanker ganske vist meget sandt

og sundt, meget opbyggeligt. Men noget kunde maaskee være for vidt dreven, og nøyere bestemt, for Ex.: Var Paulus ikke virkelig en stor Disputator, og har han ikke virkelig disputeret til Christendommens Forsvar? Ja har ikke Christendommen det i sig, som behøver at forsvares baade med Ord og Gierning, Lærdom og Levnet? Bør ikke en Christendommens Lærer være mægtig baade til at igiendrive de Modsigende, altsaa til at forsvare den sande Gudsdyrkelse, og til at formane, hvilket sidste han kun slet forretter, naar han ikke selv lever efter sine Formaninger? Men derudi har Forfatteren største Ret, at slette Advocater kan læt forderve en god Sag, og derfor var det godt, at mange lode signøye med at lade blot deres Levnet tjene til deres Gudsdyrkelses Forsvar. — Det tredie Brev handler om den practiske Christendoms Nødvendighed og Mueligbed. Forfatterens Betænkning over det theologiske Spørsmaal, om et Menneske kan blive salig ved gode Gierninger, er uden Tvil vel grundet. „ Kan et Menneske ved gode Gierninger blive salig? „ Ney! Saaledes lyder et Spørsmaal med sin Besvarelse i „ den protestantiske Catechismus. Spørsmaalet er bibelsk, „ og Svaret er rigtigt." (NB. Maaskee rettere sagt, Spørsmaalet er vaklende og ubestemt, uden for den Sammenhæng det staaer udi hos Paulus, og det er virkelig Forfatterens Meening, naar han videre siger): „Men Spørs„ maalet staaer aldrig saa sikkert i Catechismus, som det „ staaer i Bibelen. Det staaer for frit i hiin, og jeg er af „ den Meening, at Spørsmaalets Misforstand har forder„ vet os mange Christne. Paulus vover ikke at giøre denne „ Sætning uden (om jeg saa maa tale) baade for og bag at „ have givet den en Bedækkelse. Før han viser, at Menne„ skene ikke kan blive salige ved gode Gierninger, har han „ tilforn viist, at Mennesket bliver salig ved Naaden, og, „ naar han nu har uddraget hiin Sætning af denne, som „ en Følgesætning, saa er han ikke alvorligere betænkt paa „ noget mere, end saaledes at indskrænke sin Sætning, at „ gode Gierninger uadskillelig blive forbundne med Naaden. „ De læse Rom. VI. 1. 2. Gal. II. 16. 17. Eph. II. 8. 9. 10. „ De skal finde hvad jeg siger, og altid finde Sætningen „ dobbelt bedækket." Den Bedækkelse, Forfatteren her taler om, har virkelig sin Rigtighed, og han har overalt Ret i Sagen

gen selv. Det er og sandt, at Apostelen virkelig overalt har giort det, den christelige Gudsdyrkelses Læreform udkræver, nemlig foreenet med hinanden de tvende Satzer, 1) at vi retfærdiggiøres af Naaden, og 2) ey af Gierninger. Men egentlig at tale, kan man ikke sige, at han har altid lagt Retfærdiggiørelsen af Naaden til Grund til denne som en Følgesætning, ey at blive retfærdig og salig af Gierninger. Vel er det sandt, at man rigtig kan slutte fra den eene til den anden saaledes: dersom vi virkelig maa retfærdiggiøres af blot Naade, saa følger, at vi ikke maa kunne retfærdiggiøres af Gierninger, og, dersom vi ikke kan blive retfærdiggiorte af Gierninger, saa maa vi retfærdiggiøres af Naade, om vi skal blive retfærdiggiorte. Men det er dog med Fornuft og Natur og Skrift overeenstemmende, at Mangel paa Mueligheed i at blive retfærdiggiort af Gierninger er Grunden til Nødvendigheden og Fornødenheden i Retfærdiggiørelsen af Naade. Egentlig har Paulus og Gal. II. 16. 17. og Rom. I. II. III. lagt denne Mangel af Mueligheed i Retfærdiggiørelsen af Gierninger til Grund til Nødvendigheden i Retfærdiggiørelsen af Naade. Saa Forfatterens Forestilling kunde vel behøve nogen liden Rettelse, men sandt er dog dette alligevel, at den eene Satz kan være bedækket med den anden, som den staaer i saa nær Foreening med, og hvormed den og af Apostelen altid er sammenføyet. For Resten har Forfatteren fortræffelig viist, hvor høyst nødvendigt det er, at gode Gierningers og nye Lydigheds Øvelse maa være forbunden med den Troe, formedelst hvilken vi af Naade blive salige, da vi ved Lovens forsætlige Overtrædelse ganske viist maatte forskiærse vor Salighed. „Hvor umenneskelig „ maatte ikke en Misdæder tænke, der ikke vilde elske den „ Første, der har skiænket ham Livet, da han havde fortient „ Døden!" Nu om den practiske Christendoms Mueligheed og Lethed. Først en vigtig Anmærkning over Pietisternes Sect. „Det er sandt, at denne Sect, der saa stærk driver „ paa den giorlige Christendom, har tillige meget forhindret „ samme. Den, som kræver for meget, tør ikke lade sig „ det komme fremmet for, naar slet intet bliver udrettet. „ Deri have de saa kaldede Pietister kiendelig forseet sig. „ Man lod sig ikke nøye med at forbyde Christne saadanne

„ Ting, ſom var Synd; men man forbød dem og ſaadanne „ Ting, der ikke var det. At bære Manchetter var Synd; „ at røge Tobak var Synd, og at dandſe var afſkyeligt. „ Hvad blev Reſultatet? Det var altid at befrygte, at den, „ der ville blive en ſand Chriſten, blev en Phariſæer, ſom „ efterlod at giøre det, der ikke var Synd, og giorde det, „ der var Synd. Det var fremdeles at befrygte, at den, „ der ikke blev en Pietiſt, fordi man krævede for meget, „ fattede nu over Hovedet Mistanke til alle Chriſtendom- „ mens Fordringer.“ Men den fordrer i Almindelighed intet andet, end at vi ſom Børn ſkal elſke Gud ſom vor Fader, og dette er baade mueligt og lær, og end mere, Gud giver os ſelv ſin Biestand dertil. „En af de gudelig- „ ſte Tanker, ſom jeg finder i Leibnitz's Theologie er den- „ ne: det er ubegribeligt, at Gud ſkulde lade den, ſom det „ ikke fattes paa god Villie, fattes paa Evne. Jeg vidſte „ ikke heller, hvorfor Guds Aand, ſom ved ſin Alleſteds- „ nærværelſe virker paa alle Ting, hvorfor han ikke kraftige- „ re ſkulde virke paa den menneſkelige Siæl, der har Evne „ til at modtage et ſtærkere Indtryk, end paa det Corporli- „ ge; og jeg begriber endnu mindre, hvorfor han ikke ſkul- „ de virke ſtærkere paa en Siæl, der vil blive viis og retfær- „ dig, end paa andre Siæle, ſom ikke ville blive det.“ For- fatteren troer, at der over Hovedet kunde giøres mange ud- vortes Foranſtaltninger til at befordre den practiſke Chriſten- dom, og han vilde man ſkulde giøre dem nogen høytidelig Ære, der havde giort nogen ſtor Fremgang i den practiſke Chriſtendom. Han meener det vel. Men kan man ikke derimod indvende, at en ſand og retſkaffen Chriſten bør vel lade ſit Lys ſkinne for Menneſkene, og maa vel ogſaa derfor imodtage af dem al velfortient Æresbeviisning, men at han dog fornemmelig bør ſøge ſin Ære, Løn og Priis hos Gud. Desuden, hvem kiender de practiſke Chriſtne, ſom giøre alt af Kiærlighed til Gud? Ere der nu ſaa mange forſtilte Hel- gene, der lade deres Lys ſkinne for Menneſkene, kun for at Menneſkene at ſees i dette Lys; man tænke engang, hvilken Sværm af Helgene der da ſkulde fremviſe ſig, derſom man ſatte Præmier ud paa Gudsfrygt, og giorde megen Høytid af ſine formeente Helgene! „Catholiken (ſiger Forf.) har for „ mange Helgene, og Proteſtanterne ſlet ingen.“ I Sand-

hed

hed det ſidſte ſkulde man ey beklage, derſom de proteſtantiſke Hy gene ikke ſkulde med større Ret komme til den Ære, end ſaa mange Catholſke. „Catholiken tilbeder dem, og Prote„ ſtanten leer dem ud.“ Det giør dog ingen ærlig Proteſtant, ſom erkiender nogen for en retſkaffen Helgen i Hiertet og for Gud. Men der ere Hyklere, hvis Hellighed er kun en Maſqve, og Narrer, hvis Hellighed beſtaaer kun i Grimacer. De første fortiente vor Afſkye, de ſidſte vor Medynk eller Latter, eller Spot og Forhaanelſe i Stedet for Æresbevisninger, fordi de ſelv vanære og forhaane den Gudsdyrkelſe, de ved latterlige Grimacer give ſig Skin af. Egentligen kan man anſee diſſe ſidſte for det Slags Hyklere, ſom ville nok ſaa gierne tage ſig Helligheds Maſqve paa, men forſtaae ſig dog ikke paa at efterabe den Alvorlighed, ſom ſommer en Helgen, og blive da derfore kun til Abekatter af Helgene, og en værdig Gienſtand for alle fornuftige Chriſtnes Spot, Foragt og Afſkye. — Det fierde Brev forklarer og ſtadfæſter Fyldeſtgiørelſen efter det ſande bibelſke Begreb, og imod den vrange Forſtilling, ſom ellers en Deel endogſaa nu i de nyere Tider ſelv ville giøre ſig derom. Læſeren henviſes til Ebr. V. 1. VII. 26. 27. Eſ. LIII. 4. 5. 2 Cor. V. 14. 1 Joh. I. 7. Matth. XX. 28. Petr. I. 18. 19. Gal. III. 13. 2 Cor. V. 21. og derpaa tiltales ſaaledes: „De ſige mig, om ikke en upartieſk „ Fortolker, der ikke ledte efter en Fyldeſtgiørelſe, jo maae „ finde den? Sige de mig dog, taler man vel anderledes, „ naar man vil ſige, at En har forrettet noget i en an„ dens Sted? og maatte Skriften ikke have talet langt „ anderledes, naar den ikke vilde have ſagt os dette? Jeg „ holder mig derom overbeviiſt. Moſes og Propheterne „ have vovet deres Liv, ſaavel for at lære, ſom for at for„ bedre Verden, og mangen en har og hans Lære-Embede „ virkelig koſtet Livet; men taler den Hellige Skrift ſaa„ledes om Propheterne, der ikke har giort andet end dette, „ ſom den taler om JEſu? Det har, ſaavidt jeg veed endnu „ ingen paaſtaaet. Skal JEſus i den ſamme Forſtand være „ død for os, i hvilken en Martyr kan døe for Verden, ſaa „ ville de hellige Skribentere til ſtørſte Forundring have over„ drevet Metaphoren. For Ex. Johannes ſiger: at JEſu „ Blod renſer os af al Synd. Hvilke Omveye maae „ den ikke tage, der ikke troer en Fyldeſtgiørelſe, for at for-

„ klare dette Sted? Sandelig, saa kunstlet som vore Tiders „ philosopherende Skrift-Randsagere tænke, saa kunstlet „ tænkte ingen Apostel, og man maatte ikke kiende Apostlernes „ simple Foredrag, naar man vilde billige de Omveye, som „ vore vittige Aander maae tage, for at give deslige Steder „ en anden Meening. Disse Herrer tale om JEsu Fortie- „ neste, som Franskmændene om deres Meriter; og om det „ Offer, som JEsus har fremlagt, som Franskmændene om „ en moralsk Fornægtelse, nemlig, JEsus skal intet have „ giort videre, end sacrificeret sig for os. Mon Apostler- „ ne tale saa Fransk, som deres Fortolkere tænke?“ Forfatteren betragter Gud i et tredobbelt Forhold mod en syndig Verden: 1) endten straffer Gud enhver Synder, eller 2) han benaader enhver Synder, uden videre Vilkaar eller 3) Gud straffer Synder og benaader Synderen. I Henseende til det første Forhold erklærer Forfatteren sig saaledes, at Gud nemlig langt hellere ikke skulde have skabt en syndig Verden, naar han ikke vilde have benaadet den. Det andet Forhold kunde Gud heller ikke have valgt. Men det tredie har han valgt: **Han har straffet Synden (i Christo) og benaadet Synderen.** Dette var det bedste og bequemmeste Benaadelses Middel saavel til at stadfæste Lovens Anseelse, i hvis Fordring Intet kunde eftergives, som til at beroelige og tilfredsstille den benaadede Synders Samvittighed. S. 63. „ En Gud, der lod enhver Synder lide sin Straf, han „ vilde blive frygtet, men ikke elsket. En Gud, der ud- „ valgte den absolute Benaadelses Vey (uden Vilkaar) vilde „ blive elsket, men ikke frygtet. Men en Gud, der straf- „ fer Synden, og benaader Synderen, maae tillige blive „ elsket og frygtet. Og som Retfærdigheden i første Tilfælde „ til Fornærmelse for Godheden, og Godheden til Fornær- „ melse for Retfærdigheden i anden Tilfælde bliver ophøyet, „ saa bliver Retfærdigheden i det sidste Tilfælde paa det skion- „ neste forenet med Godheden, og Veyen, den Gud gaaer „ med Mennesket i Forløsningen, et fuldkommen guddom- „ melig.“ — I det femte Brev anstilles lærerige Betragtninger over JEsu og hans Apostlers Tilstand i Verden, deres Levnet og Vandel, Lærdom og Mirakler, med hvilke Forfatteren har søgt at opvække sin Læser til Høyagtelse og Ærbødighed for Christendommen. Overalt vises her Christen-

dom-

dommens hele Hensigt at bestaae i Menneskets og den menneskelige Siæls Forandring og Forbedring; som Forberedelse til en salig Evighed, saa dens hele Nytte for Menneskets strækker sig saavel her til Tiden, som hisset ind i Evigheden. Himmelen er ikke det første og sidste Ord i Christi Taler. Det Haab Christendommen giver os, og alle dens Forjættelser ere i Grunden intet andet end den menneskelige Siæls Forbedring, som Grunden til hans Lyksalighed baade i Tid og Evighed. o. s. v. — Siette Brev. Til denne indvortes Forandring og Forbedring i Siælen maae alle vore Bønner til Gud være henrettede. Dertil sigter den guddommelige Aands Kraft, som er lovet de Christne, og hos hans Apostler selv havde den umiddelbar dette Øiemærke. Fortræffelige og lærerige Tanker om Bønnen og der iblandt følgende: „ Kan den Viise vel begiære, at det ufeilbarlig maae ske, „ som han ønsker? Ven, det er afgiort, at hvad Jeg efter „ den engang af Gud udkastede Plan af mine Hendelser skal „ undvære, det maae jeg kunne undvære, og hvad jeg skal „ lide, det maae jeg kunne lide. Hvad meene de, om jeg „ vandt det paa Siælen, hvad jeg ikke kan vinde ved Be„ givenheden? Hvad meene de, om Faren vedblev, og Mo„ det voxte Faren i Mode, skulde det ikke være Hiælp nok? „ For den Stærke er den tungeste Byrde læt, og for den „ Skrøbelige er den lætteste Byrde tung. Betænke de kun, „ de grusomme Under, som Frygten udretter. Døden selv „ gvæler os ikke saa meget, som vor Frygt for Døden. Den „ som er uden Frygt, kan tabe meget, og lider ikkun lidet. „ Den Frygtsomme har ikke nødig at have tabt noget og dog „ lider han meget. Faren bliver altid større, jo mindre „ Modet bliver, og altid mindre, jo større Modet bliver. „ Hvad meene de altsaa? Kunde jeg vel sige: at Gud lader „ den lidende Christens Bøn blive ubønhørt, naar han vel „ ikke forandrer hans Skiæbne, men dog bestyrker den liden„ de Siæls Magt? Og see De, denne er virkelig den Vey, „ som Forsynet gaaer. Paulus havde i et vist Anliggende „ allerede nogle Gange bedet til Gud, og var dog ikke bleven befriet fra det Onde, som trykkede ham; men var der„ for hans Bøn kommen hiælpeløs tilbage? Intet mindre „ end dette. Betragte De det guddommelige ypperlige Svar: „ Lad dig nøye med min Naade: thi min Hiælp er

„ kraftig i de Skrøbelige. Betragte de JEſum, hvor-
„ ledes han i hiin Have ſukker under den gruſomſte Byrde:
„ Fader, er det mueligt, ſaa gaae denne Kalk fra
„ mig! dog ikke hvad jeg vil, men hvad du vil!
„ Kalken gik ikke her over, men Bønnen, ſom vel ikke vel-
„ tede Byrden fra hans Skuldre, ſtyrkede dog hans Skul-
„ dre til at bære Byrden. Jeg finder, at denne Vey, paa
„ hvilken den ævige Viisdom gaaer med ſine kiæreſte Skab-
„ ninger, de Chriſtne, er ypperlig. Ved denne Vey vandt
„ ingen meer end en Chriſten ſelv. Han vandt, uden at
„ Verdens Syſtem tabte noget derved. — Den bekiendte
„ Grundregel i den Lærdom om Bønnen, at bede med
„ Vilkaar om legemlige Ting, men uden Vilkaar om
„ aandelige Ting, er ſaa grundig, ſom den er gammel.
„ Vi kan aldrig bede deiligere, end JEſus bad i Haugen:
„ Fader! Jeg vil, derſom du vil: Vil du ikke, ſaa
„ vil jeg ikke heller. Bede vi ſaaledes, ſaa kan et Men-
„ neſkes Ønſke blive opfyldt, og en Chriſtens Bøn er dog
„ bønhørt.“ — I det ſyvende og ottende, ſom ere
de ſidſte Breve, gives fornuftige Foreſtillinger om det Him-
merig og Helvede Skriften taler om. Begge foreſtilles ſom
Sælſkaber, det første af lutter Gode, det ſidſte af lutter onde
Mennesker. Man lærer af diſſe tvende Breve, at man kan
kun lade Fornuften tale, og behøver ikke at tage ſandſeilige
Billeder til Hiælp for at foreſtille det Første paa den meeſt
indtagende, og det ſidſte paa den meeſt forſkrækkende Maade.
Man kan læt foreſtille ſig, at Forfatteren ikke her har ladet
det Spørsmaal om Helvedſtraffens Evighed eller Endelig-
hed blive gandſke uberørt. Her mældes om den Strid, ſom
der over er ført imellem Peterſens Lærling, en Inſpector i
det Brandenburgiſke, og Zimmermann i Hamburg. Selv
har Forfatteren til ſidſt erklæret ſig ſaaledes: „Vennen af
„ Gienbringelſen (αποκαταστασις) er ſaa længe argenem
„ at læſe, ſom han taler af ſig ſelv. Men ſaa ſnart ſom han
„ begynder at tale af Skriften, og af Skriften vil beviſe
„ det, ſom ikke ſtaaer deri, ſaa forſkrækkes man over For-
„ blindelſen. Hans Antagoniſt har Ret, ſaa længe han ta-
„ ler af Skriften. Man ſeer, at de ævige Straffer, ſom
„ han faſtſætter, ſtaaer i ſamme. Men ſaa ſnart denne ta-
„ ler af ſig ſelv, og lader ſig falde ind, at ville beviſe, at

Hel-

„ Helvedes Straffers Endelighed er umuelig, og vil sige
„ mig, at den fordømte altid skal blive ved at synde, at der
„ ved Helvedes Straffer ikke kan virkes nogen Anger, og
„ endelig, at Forløserens Blod ikke kan komme nogen For-
„ dømt til Gode, saa seer jeg af Alt det, som Forf. troer
„ saa klart og tydelig at kunne see, iligemaade slet Intet,
„ og forfærdes over den grusomme Viisdom. — Det er
„ afgiort, at Christendommen ikke vilde forkynde Synderen
„ nogen Straf, som han efter den guddommelige Retfær-
„ digheds Lov ikke havde fortient; og naar der af den ævige
„ Gud forkyndes ham ævige Straffer, saa er Intet vissere,
„ end at han har fortient dem. Men heraf opkommer nu
„ det store Spørsmaal: om Gud ey engang omsider vil for-
„ milde den Straf efter sin Naade, som han efter sin Ret-
„ færdighed kan forkynde. Jeg understaaer mig ey at sige,
„ at det skal skee. Men jeg understaaer mig ikke heller at
„ sige, at det ikke kan skee. Den Proportion, som Men-
„ neskenes goddædige Fader lader see i sine Belønninger, er
„ ikke den Proportion liig, som Gud beviser i sine Bestraffel-
„ ser. Han velsigner indtil tusende Led, og straffer kun i
„ tredie og fierde Led. I Lyksalige skal derfor ikke have
„ Aarsag at frygte for Enden paa Eders Lyksalighed, om
„ endskiøndt Eders Ulyksalige Brødre havde at haabe Ende
„ paa deres Piner. Eders Lyksalighed fornøyer den goddæ-
„ dige Gud. Men Eders Brødres Qvale fornøyer ham ik-
„ ke. Og I selv ville dog vel ikke, at Eders Lyksalighed
„ skulde forøges ved Eders Brøders Piner? I har vel al-
„ drig tænkt saa grusomt. Men jeg veed, at man har vil-
„ det giøre Eder saa grumme. Men man har slet kiendt
„ Eder. Thi kan Eders Lyksalighed forstørres ved Eders
„ Brødres Skiæbne, saa vil den sandelig ikke forstørres ved
„ deres Piner, men ved deres Lyksalighed. Dersom en-
„ delige Straffer ikke kunde giøre Synderen mere tryg og
„ sikker end de ævige Straffer, saa vilde det end altid blive
„ Spørsmaal, hvorfor Gud truer med ævige Straffer,
„ naar han ikke ævig vil straffe? Men det maae, som alle-
„ rede er viist, een for alle Gange sættes forud, at Syn-
„ deren har fortient ævige Straffer. Dernæst er det let at
„ vise, at en Straf, der ikke tager Ende, er frugtbarer
„ end den Modsatte. Følgelig er den Lærdom om Helvedes

„ straffers Vished kraftigere til at advare Synderen, end
„ den Lærdom om Gienbringelsen. Dersom Guds Barm-
„ hiertighed og Skulde have besluttet at giøre en lyksom Ende
„ paa de Fordømtes Piner, saa vidste jeg dog ikke, hvorfor
„ den alene skulde forkynde endelige Straffer, da Synderen
„ dog har fortient ævige. — Hvad bliver altsaa Slutnin-
„ gen af denne gandske Betragtning? Dette: Christi Sen-
„ debud tør ikke forkynde nogen Gienbringelse, eller han af-
„ viger aabenbarlig fra sin Instruction. Han kan i Stil-
„ hed ønske den. Han kan tvilagtig haabe den, og forud-
„ trøste sig med Menneskekiærligheden, der indgav ham den-
„ ne Vildfarelse, naar han endog havde faret vild.“ —
Det Hovedbegreb af Indholdet og de Prøvestykker vi her have leveret deraf, ere vel nok for at opvække en Apperit paa disse læseværdige og lærerige Breve, men langt fra nok for at tilfredsstille den. Naar man med Behag har læst Recensionen, vil man endda med Fornøyelse læse Brevene selv.

Göttingen. Der Büchernachdruch nach ächten Grundsätzen des Rechts Geprüft von Joh. Steph. Putter Königl. Grosbritt. Geheimenjustizrath und ordentlichen Lehrer des Statsrechts zu Göttingen. 1774. 206. S. 4. Denne Materie har vist fundet en af de bedste Udarbeydere i Hr. Pütter. Man foresinder i denne Afhandling ikke allene alle Grunde imod Efterrykken, men alt det, som kan siges til sammes Forsvar, er og med megen Grund igiendrevet. Værket er deelt i tvende Deele. I den første Deel handler Forfatteren om Bøgers Efterrykk, hvorledes samme efter Sagens Natur og i Henseende til heele Europa er at ansee. I den anden Deel, om Bøgers Efterrykk, hvorledes samme i Besynderlighed i Betragtning af den tydske Boghandling og efter den tydske Rigsforfatning, er at ansee. Ved Undersøgelsen om Efterrykkens Ret- eller Uretmæssighed kommer det ikke an paa den Rommerske-Justinianiske eller Pavelige Rets udtrykkelige Forskrifter; men paa Sagens Natur i Anvendelse af almindelige analogiske Ret-Satzers Anvendelse, eller og besynderlige europæiske Skikker, ligesom mange ligedanne Rets-Spørsmaales Afgiørelse maae udledes af den selvsamme Kilde. Efterrykken er ikkun da at retfærdigiøre, naar den retmæssige Forlægger

der-

derved ikke ſkeer nogen Afbræk. Men dertil er det ikke nok, at Original-Oplagene alleerede ere afgangne, men naar Forlæggere og Skribentere lader det mangle paa flere Oplage, eller naar der er Ingen tilſtede, ſom Forlags-Rettigheden tilkommer; videre, naar Forlæggeren er ubekiendt, eller og en tredie har giort Bekoſtninger paa Trykken, uden at forlange ſamme igien. Enhver Skribent kan lade ſit Værk trykke paa egne Bekoſtninger, ſkienke, falbyde og ſelge, ſaa dyrt og ſaa ringe, ved og til hvem han vil. Enhver Skribent kan være ſin egen Forlægger, ligeſom enhver Bogtrykker, ſom en **Richardſon**, **Luzac**, **Nicolai**, **Bode**, og andre kan være Skribentere. Bogprivilegier beviſer Intet for Eftertrykken, men ere alleeneſte et Middel til meere Eyendoms-Sikkerhed. De viiſer Eftertrykkens Uretmæsighed ligefrem, efter ſom ingen Lands-Øvrighed vil give Privilegier imod en retmæsig Sag. Enhver kan vel giøre med ſin Eyendom, hvad han vil, men ikke tilføye nogen anden Skade dermed. Saa urimeligt, ſom det var, naar en ſkiød en andens Øxe ihiel, og beraabte ſig paa Eyendommen af hans Flint, Krudt og Hagel: ligeſaa urimeligt var det, naar en Eftertrykker vilde forſvare ſig med Eyendommen af det Exemplar, ſom han havde kiøbt af Forlæggeren. Enhver kan bekomme Eyendom paa en Mynt, betiene ſig af den med alle Rettigheder, men ikke eftergiøre Præget. Ligeledes har det ſig med Eyendommen af en Bog, hvorpaa jeg ellers tør udøve alle Eyendoms-Retter, men ikke eftertrykke den. Det feyler imidlertiid ikke gandſke i Tydſkland paa Forordninger imod Eftertrykken. I Sachſen er i Aaret 1773 udgivet et Mandat, ſom tiener til Forſkrift imod Eftertryk, og Rigs-Staden **Nürnberg**, har allerede for lang Tiid udgivet ligeſaadan et Mandat; ligeſaa og Miniſteriummet i Hannover ved Skrivelſe til fremmede Regieringer har ſøgt at hæmme Eftertrykken. Forfatteren ønſker, at **Hamborg** vilde udgive ligeſaadan en Forordning, eftersom dens Nytte der vilde være vigtigere end i Nürnberg. Man har allerede fra Dronning **Annas** 8de Regierings Aar i Engeland en Forordning, i Kraft af hvilken der bliver tilſtaaet Forlæggeren af en Bog 14 Aar at betiene ſig af ſamme med Udelukkelſe og Forbud imod al Eftertryk. Efter diſſe 14 Aars Forløb hiemfalder Rettigheden paa Værket igien til Forfatteren, og denne Ret

varer igien i 14 Aar, efter hvis Forløb det staaer enhver frit for, at eftertrykke Værket. Man ønskede at Forfatteren havde undersøgt, hvorvidt en saadan Forordning var applicabel i Tydskland, og om en længere Tiid maatte tilstaaes Forlæggeren, saasom den Tydske Bog-Handel meere bestaaer i Ombytning, den engelske og franske derimod meestendeels lader sig betale i bare Penge. Det vilde være mangen Skribent velkommen, at finde dette Spørsmaal besvaret, som for mange Aar siden har solgt sit Værk til en Forlægger, og gierne tog sin Eyendom tilbage.

Frankfurt am Mayn. **Neue alchymistische Bibliothek für den Naturkündiger unsers Jahrhunderts ausgesucht und herausgegeben von S. des zweyten Band zweyter Abhandlung 1774. 8v. 258 S.** med fuldstændig Register. I et Efterskrift nævner nu Forfatteren Hr. Prof. Schrøder sig offentlig, og forsvarer sig imod en Recension over de foregaaende Deele i de Hamborgske Correspondenter, hvori Metallernes Forvandling og Alchymien vare heftig angrebne af Recensenterne. Til Cassel har Hr. Land-Grøve **Carl** efterladt et Stykke Guld af 2 Lod og $\frac{1}{8}$ i Konsthuuset, som den bekiendte **Caietano** har tingeret paa Kobber: og endnu et stykke Solv, som samme har tingeret paa Qvæg-Sølv. Begge Metaller har staaet deres Prøve, og ere tingerede i Overværelse af Hr. Land-Grøven, af 1 stykke Kobber paa 4 Lod mindre 1 Qvintin, og Sølvet, som veyede 14 Lod, af $\frac{1}{2}$ P. Qvægsølv. Erfarne Kiendere i Skille-Kunsten holder overalt Alchymien ikke for en gandske chimæriſk Kunst, og den ler og endnu anseelige Chymister ikke som en blot Chimære bekiendt. Men hvor stor Kundskab om Legemerne udfordres der ikke allerede til at blive en middelmaadig fortrefflig Chymist. Ved Legemernes Forslakning og Glasering finder allerede en noget øvet Chymist formedelst Reduction Spor, hvilke ikke lader ham tviole om en sand Forædling. Skulde der endnu ikke gives fleere Kunst Greb, som ikke enhver Sudelkok forstaaer. De Stykker som Hr. Prof. S. her lader aftrykke, ere: 1) **Josephus Westphalus, von der Goldtinctur der Weisen aus der Metallen, mit Anmerkungen von F.** 2) Petrus de Zalento, al. Silentinus, **übersetzt, und mit Anmerkungen**

gen begleitet von J. 3) Roger Bacons Alchymeyſpiegel; 4) Avicennas Kleines Büchlein von mineraliſchen Steine. Den første Afhandling var endnu ikke trykt. I en foranſkreven Fortale handler Forfatteren om Metallernes Væſen og Sammenblanding, og deres enkelte Grundſtoffer, og ſlutter dermed Værket for denne Gang, men ſom dog maaſkee til en anden Tid og i en anden Geſtalt torde blive fortſat.

Gotha. Verhaltungsregeln bey nahen Donnerwettern, nebſt den Mitteln, ſich gegen die ſchädlichen Wirkungen des Blitzes in Sicherheit zu ſetzen. für Unkündige. 1774. 46 S. 8v. Den Hertugelig Gothaiſke Archivarius, Hr. Lichtenberg, er Forfatter, og hans Henſigt er, at meddeele Saadanne, ſom ey har anvendt nogen egen Flid paa Naturkundſkaben, en Underretning, der endog kan være vigtig for deres Livs Frelſe. Efter en kort Efterretning om Tordenveyrets Oprindelſe, angives Kiendemærker, hvoraf Farens Storhed lader ſig bedømme. En Mand (S. 9.) ſøgte i Tordenveyr tillige med en anden Skyts for Regnen under et ſtort Træe. Begge ſtode en Tid lang roelige og ubekymrede, da den første med eet bliver overfalden med en Banghed, der tog ſaaledes til, at han, al ſin Vens Tiltale uagtet, traadde frem under aaben Himmel. Han var næppe kommen 30 Skrit derfra, førend Lynilden knuſte Træet, og hans Ven laae forbrændt til en Klump. Hr. L. forklarer rimeligere denne Banghed af den elektriſke Materies Sammendyngelſe om Træet, da den andens gegeme var maaſkee ikke ſaa følſomt. Imidlertid erindrer han, at ellers bange Perſoner tør kun give Agt paa Veyrets Afſtand for ey at forveyle Virkningerne af deres ſædvanlige Frygt med denne Banghed. I det Følgende beſkrives Stængerne og Afflederne, hvorledes de ere at anbringe i fri Luft og ved Bygninger, og alt bliver oplyſt med mange og tydelige Tegninger. Ogſaa Dragens Brug, og hvorledes man fikkert lader den opſtige, bliver lært, og om ſammes Forfærdigelſe giver Anhanget endnu nogen omſtændeligere Efterretning. For hvem endog det Væſentlige af dette Skrift er ikke fremmed, den finder dog her med Fornøyelſe forſkiellige mindre bekiendte Erindringer og Tanker, der vidne om Forfatteren

fatterens Indsigt og Opmærksomhed paa disse Begivenheder.

Mannheim. *Nat. Joh. de Necker* Physiologia Muscorum, per examen analyticum de corporibus variis naturalibus inter se collatis continuitatem, proximamve animalis cum vegetabili Concatenationem indicantibus. 343 S. st. 8v. Forfatteren handler i 4 Afsnitter, de generatione atqve fertilitate polyporum aliorumqve reptilium; de generatione ac fertilitate perennantium; de Fabrica Muscorum; de organismo polyporum aliorumq. reptilium; de organismo perennantium; de incremento ac nutritione muscorum; de accretione, ac nutritione polyporum aliorumq: reptilium; de incremento atqve nutritione perennantium; de sexualitate atqve seminalitate muscorum; de sexualitate & ovoitate polyporum aliorumqve reptilium; de sexualitate ac seminalitate perennantium; de collatione variorum corporum naturalium. Elskere af Botaniken ville her finde meget Nyt og som er deres Opmærksomhed værdigt, endskiøndt de ey kunde eller vilde antage Forfatterens Systeme. Næsten alle Bøger, som handle om denne Materie ere her anførte, dog synes det, at Hr. D. Weiße's Skrift ikke er nyttet saa meget, som det vel havde fortient.

Lübeck. Auserlesene Abhandlungen practischen und chirurgischen Inhalts aus dem philosophischen Transactionen und Sammlungen der Jahre 1699 bis 1720 gesammlet und übersezt von M. Nathan. Gottfeld Leske. 1774. 250 S. st. 8v. med Kobber. Da saadanne store kostbare og sieldene Værker ere for mange en tilsluttet Skat, saa vil det geraade Hr. L. til megen Roes og Tak, at han har paataget sig denne Samling og Oversættelse, hvis nærværende første Deel indbefatter 100 Afhandlinger, som den største Deel ere af et lærerigt Indhold.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 5.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 1ſte Februar. 1776.

Kiøbenhavn. **Breve om Aabenbaringens vigtigſte Sandheder, af Hr. Albrecht von Haller. Af det Tydſke overſatte ved H. J. Birch. 1774. 158 S. i 8vo, med Godiches Skrifter.** Det er unægteligt, hvad den flittige Overſætter mælder i ſin Forerindring, at nemlig, „ hvad en af de ſtørſte Naturkundige, en af vor Aarhundre„ des ſtørſte Lærde, en ſtor Philoſoph, en berømt Digter, „ tænker om Religionen, og tillige en ſand dydig, høyſt re„ delig og erfaren Mands, og en paa Gravens Bredde van„ drende kiærlig Faders Vidnesbyrd for en høytelſket Dotter „ om hans Overbeviisning om Chriſtendommens Guddom„ melighed og Sandhed, fortiener en ſærdeles Opmærkſom„ hed.“ Denne Mand og denne Fader er Hr. von Haller, og han har ſelv i ſit allerførſte Brev ſaaledes tydelig nok udmærket den Opmærkſomhed, ſom diſſe hans Chriſtendommens Sandhed forſvarende Breve i Beſynderlighed kunde og ſom han ſelv ogſaa vilde de ſkulde fortiene: „ Dog har jeg (ſaa „ tilſkriver han ſin Dotter) maaſkee med nogen Fordriſtelſe „ troet, at det, jeg havde at ſige dig om diſſe vigtige Sand„ heder, ſkulde ikke være dig unyttigt. Man giør ofte de „ Geiſtliges Grunde dermed fortænkte, at man anſeer deres „ Beviſer, ſom Advocat-Skrifter, ſom Skrifter af Folk, „ der maa forſvare deres Kald og Stand. Hos andre vitti„ ge Forſvarsſkrifter for Aabenbaringens Sandhed har man

„ vidſt at dadle juſt den Vittighed, hvormed de udmærke
„ ſig, og at de ikke ganſke have afholdt ſig fra blot formo-
„ dentlige Meeninger. Endog andre Bøgers Udførlighed,
„ der dog er ſaa fornøden til Overbeviisning, kan have af-
„ ſkrækket den utaalmodige Ungdom, der ikke veed at vinde
„ ſaa megen Tid fra Verdens Tummel, ſom der udfordres
„ til at igiennemlæſe nogle Bind. Venner, der vente for
„ meget af mig, have troet, at, naar en læg Mand ſkrev
„ for Troen, naar han derved ikke lagde andet end de aller-
„ unægteligſte Begivenheder til Grund for ſit Foredrag,
„ naar han ellers i et langt Liv havde i Gierningen viist ſin
„ Kiærlighed til Sandhed, endog med ſin ſtørſte Skade,
„ ſkulde maaſkee hans Foredrag ikke være uden Nytte for dig
„ og andre unge Perſoner, der ikke have Leylighed eller Evne
„ til lang Efterforſkning. De have ſmigret ſig med, at,
„ om og Udførelſen blev mindre lærd, om der og ikke frem-
„ ſkinnede noget nyt iblandt Grundene, ſkulde Sandheden
„ dog beholde dens ſeyerrige Rettigheder, maaſkee deſto min-
„ dre uſvækket, jo mindre man mærkede en ængſtelig Be-
„ ſtræbelſe for at beraabe ſig paa Religionens mindre uund-
„ værlige Grunde. —— En ved ſin Død nær Faders ſidſte
„ Ord beholde dog altid en Vægt for dig, ſom dit Hierte
„ ikke tillagde den Lærdes Ord. Du vil erindre dig, at i
„ mine Omſtændigheder, da Verden ikke længer kan tilbyde
„ mig nogen Tillokkelſe for nogen Lidenſkab, har Overbevii-
„ ningen alene været i Stand til at indgive mit Foredrag.“
Det er Hr. Prof. **Balle** en ſand Fortieneſte, at han har op-
muntret Mſr. **Birch** til denne Overſættelſe, ſom og i den
Anledning er bleven ham tilegnet. Originalen behøver ikke
Recenſentens Berømmelſe og dens Hoved-Indhold er bekiendt,
og hvad en **Tøllner** har udrettet med ſit **Beweis für Je-
dermann**, det kan man og love ſig ſom en Frugt af diſſe
Breves Læsning, nemlig en læt og tydelig og fattelig og der-
til høyſvigtig Overbeviisning, ſom vel mange iblandt dem,
man kan henregne til **Jedermann**, hidindtil har haft Man-
gel paa. Thi, ſandt at ſige, ſaa har de fleſte Overbevii-
ninger om Religionens Sandhed mere været opſatte for lær-
de, end for ulærde Læſere, med hvilke ſidſte man ikke vel kan
indlade ſig i de lærdeſte Underſøgninger, hvis overbeviſende
Kraft, om den var nok ſaa ſtærk, af dem dog ikke kan føles

og indsees. En Overbeviisnings-Grund, som den, vi her vil anføre, og andre ligedanne, ligeledes foredragne, kan enhver føle og fatte i sin fulde Kraft. „Jeg regner til de „ Lærdomme, som ingen menneskelig Viisdom havde lagt i „ JEsu Mund, ogsaa den udtrykkelige Tilkiendegivelse af „ hans egen Lidelse, og de Lidelser, som hans Fortroelige, „ hans Levnets Vidner, ufeylbarlig havde at vente. JEsus „ bortryddede ved alle Leyligheder de verdslige Forhaabnin„ger, som ogsaa disse Mænd havde indsuet, af de alminde„lig antagne Meeninger om en triumpherende Messias. „ Man har ofte anmærket, at med denne Oprigtighed hand„ler kun den, hvis uskabte Viisdom igiennemskuer alle til„kommende Tider. Et aandeligt Monarkies Stifter, en „ sædeligere **Mahomet** skulde have vogtet sig for at afskrække „ Redskaberne til hans store Foretagende med den uforsigtige „ Forkyndelse om deres tilkommende Lidelser. De vare Men„neskker, som vi, og ingen theatralske Helte, hos hvem det „ er den sædvanligste Dyd at foragte Døden. De frygtede „ for Lidelse for deres Anfører og bade ham, at han ikke vil„de nærme sig til den. De toge selv Flugten, da de saae „ Faren nær, og forlode deres Lærer, som de ærede saa høyt. „ Disse Menneskker forkyndte JEsus, at de skulde lide, skul„de døe for ham, de, som haabede ved Messiæ verdslige „ Rige, at have Deel i hans Storhed, som tænkte vildfa„rende nok, og menneskelig nok, at de endog strede om det „ øverste Sted i den nye **Zions** Konges Rige. Denne eene „ oprigtige Underretning, om hans Efterfølgeres tilkommen„de Skiæbne, beviser, at JEsus ikke har handlet som et „ Menneske, ikke som en klog Forfører forbundet sine Efter„følgere til sig ved deres Fordeel, og ikke haft til Hensigt, „ at ville forlede dem ved Løfter. Saadan en Lære, saadan „ en Oprigtighed uden Lige, skal henvende vor Opmærksom„hed til den Person, hos hvilken de findes. De ere Kien„detegn paa en overjordisk Dyd, som vi i den hele Verdens „ Historie ikke finde hos nogen Dødelig.“ Forfatteren har først i det andet Brev ved en Forestilling af det menneskelige Kiøns almindelige Fordervelse banet sig den sædvanlige Vey til Begrebet om en Forsoning og dens Fornødenhed for Men„neskene, dog tillige som en Hemmelighed, Gud selv har aabenbaret os, og der var for høy for den menneskelige Viis-

dom. „Gud (hedder det S. 35) har dermed virkelig opfyldt „ Socratis Haab," og S. 38: „altsaa giort meer, end „ de viseste Mennesker havde fordret. Han foreenede paa „ en Maade, som vi ikke kan begribe, sine guddommelige „ Egenskaber med et ustraffeligt Menneskes høyeste Dyd, og „ ved denne overordentlige Gesandt, der ikke har sin Lige „ blandt alle Dødelige, lod han Verden forkynde sin naadige „ Villie. Denne Udvalgte bragte os det Budskab, som han „ havde lært af Gud selv, som han havde været hos før Ti„ dernes Begyndelse, og som han var i. Men dette Gud„ Menneske var ikke alene den velsignede Tidendes Forkyn„ der, han var dens Opfylder selv, han forkyndte ey alene „ det Offer, der eene var i Stand til at forsone Gud, han „ var og Offeret selv, udvalgt af Evighed til at giøre fyl„ dest for Menneskenes Synder." Dernæst giver han i Begyndelsen af det fierde Brev en Forestilling af den Overbeviisning, som Læseren har at vente af de følgende Breves Afhandling. „Der har nemlig en Person af overordentlige „ Gaver ladet sig see paa en ved Spaadommene nøye bestemt „ Tid. Han har forkyndet Menneskene en Lære, som han „ forsikrede at have af Gud selv, og aabenbarede dem det „ Raad, som den Evige har udvalgt til Forsoning for de „ Dødeliges Synder. Denne Person har selv opfyldt de „ Betingelser, hvorunder Gud kan forlade Menneskene deres „ Synder, selv har han baaret Verdens Synder og udøst „ sit Blod for os. Naar denne overordentlige Guds Gesandt „ virkelig har levet, naar hans Ord troeligen ere blevne be„ varede, naar han har bevidnet sin guddommelige Sendel„ se ved utallige Undergiærninger, naar hans Lære overgaaer i „ Viisdom og Reenhed alt, hvad Menneskenes foreenede „ Viisdom har udfundet, naar hans Liv har lignet hans „ Lærdomme, naar altsaa denne overordentlige Person vir„ kelig har aabenbaret os Sandheden, fordi han var aldeles „ ikke i Stand til noget Bedragerie og Vildfarelse, saa er „ det store Spørsmaal besvaret: Hvorledes kan det syn„ dige Menneske forsones med Gud? hvor kan vi skyl„ dige Dødelige vente med Roelighed og Fortrøstning vor „ evige Dom afsagt? Mit Arbeyde skal altsaa være ret at „ undersøge de Kiendetegn, som en Guds Gesandt bør kun„ ne fremvise, og at prøve, om og disse Kiendetegn findes

„ hos

„ hos JEsum af Nazareth. Thi naar JEsus har de Kien-
„ detegn hos sig, hvorpaa en ægte Guddommens Gesandt
„ skal kiendes, saa ere alle hans Taler Sandhed, og det
„ var da afsindigt at ville tvile paa det, som Sandheds
„ Mund har lært.“ Videre kan vi ikke give os af med no-
get Udtog af Brevenes Indhold. Oversættelsen af dette og andre saa kostbare Skrifter, som Hr. B. beskæfter sig med, ville vi formode at svare til Originalen og at svare vel dertil; thi for Recens. vilde det være for vanskeligt et Arbeyde at sammenligne dem med deres Originaler Ord til andet, for at opsøge, forbedre og rette formeente Feyl eller Ufuldkommenheder. Det faaer være ham nok, at han ikke finder noget mærkeligt Anstod under saadanne Skrifters Læsning, hvis Indhold fornemmelig er berettiget til hans Opmærksomhed. Her har han ikke bemærket noget uden den Bagatel S. 88, hvor han af Meeningen slutter sig til, at disse Ord, **tilbagegive sin henblegnede eeneste Søn**, skulde vel være saaledes forstaaede og oversatte: **tilbagegive hende sin** eller hendes. Thi det var ikke **Dødens, men Enkens Søn**, som Døden skulde give hende tilbage.

Bergen. Afskeeds-Prædiken til Byens Menigheder, holden i Steene-Kirke den 12te Junii 1774. over Luc. XIV. 23. af J. N. Bruun. 1775. 29 S. i 4to. Man har med Fornøyelse læst denne tankefulde og lærerige Prædiken. Indgangs-Texten er taget af Jon. IV. 9. **Mon det være vel, at din Vrede optændes for det Kikajons Skyld?** Forfatteren har paralleliseret sig med Propheten **Jonas**, og det Sted, hvor han hidindtil har haft Boelig og Embede, med **Jonæ Kikajon**, og sit Kald fra Stedet med dette Kikajons Visning, og sin Gemyts-Forfatning ved at forlade dette Sted med **Jonæ Fortrydelse** over sit **forvisnede** Kikajon. Under denne Parallelisme har han yttret saadanne Tanker: „Ormen der stak Jonæ Kikajon er kun et Værk-
„ tøy i Guds Haand. Ofte er Misundelse den Orm, som
„ giør, at vor Lykke i det Legemlige visner. — **Gud lod**
„ **Ormen stikke Jonæ Kikajon, at det visnede** Vi
„ kiende Propheten. Han er kort for Hovedet, her bliver
„ han atter fortørnet, atter ilde til Mode; døe vil han
„ igien og ikke leve. Uden at laste Propheten, lader os see

„ til os selv. Under GUD os en Hygge eller Glæde i det Le-
„ gemlige, troe vi strax, vi have forpagtet den til evig Tid;
„ visner vort Kikajon, saa har GUD giort os Uret, saa bli-
„ ve vi misfornøyede med alle Ting. Men vi Kortsynede,
„ hvor langt spore vi Guds Veye? Altid Glæde, er ingen
„ Glæde. Havde Jonæ Kikajon kunde staaet ved hans Hytte
„ i mange Aar, skulde det ikke mere have giort ham opmærk-
„ som, han skulde maaskee bleven keed af Skyggen, og hug-
„ get det om. Det er jo Menneskets viis: Vi plante Træer
„ paa nogen Mark, og den tykke Skov forvandle vil til nø-
„ gen Mark. Paa Sletterne opkaster man Høye for at ha-
„ ve noget, som ligner Bakker. Blandt Klipperne udgrave
„ vi Bakker for at have en Slette. Men naar Jonæ Ki-
„ kajon kun har blomstret en Dag, saa har Vanen endnu ikke
„ giort ham liegyldig, end sige keed deraf. Desuden den
„ første Daags Skygge vedergvæger Prophetens Hoved. Maa-
„ skee bestandig Skygge skulde have været ham skadelig.“
I Anledning af de Ord i Dagens Evangelio, og Herren sagde til Tieneren, gak ud til Veye og Gierder, og nød dem at gaae ind, at mit Huus maa blive fuldt, har han betragtet sit og alle Læreres guddommelige Kalds-Brev, som det, der indbefatter deres Reyse-Pas og deres Forholds-Regel, og saa vidt man skiønner, er denne Betragtning ret vel udført. Ved den Talemaade nød dem, har Hr. Br. ved en tydelig og rigtig Forklaring forebygget dens Misbrug og Anvendelse til at forsvare og retfærdiggiøre Tvangsmidler i Gudsdyrkelsen.

Kiøbenhavn. Den berømmelige Doct. Edvard Youngs syv karacteristiske Satirer over Verdegiærligheden. Det Danske Publiko til Eftertanke og Rettelse oversatte af E. W. 1775. 104 S. i 8vo, med Simmelkiærs Skrifter. „Det er meget at befrygte (siger For-
„ fatteren i Fortalen) at Satiren aldrig vil forjage de for-
„ dervede Sæder af Verden, og alt hvad der for samme la-
„ der sig sige, er dette, at Satiren vist nok aldrig vil for-
„ jage de fordervede Sæder af Verden, i Fald man ingen
„ Satirer skriver.“ Hvad Forfatteren blot erkiender for befrygteligt, kan man med tilforladelig Vished forsikre, at Satirer nemlig aldrig vil forjage de fordervede Sæder

af

af Verden, og ſaa meget mere kan man forſikre det, ſom Forfatteren tager det Ord Satire i en ſaa almindelig Meening, at han betragter ſaa vel den hedenſke ſom chriſtelige Sædelære, ſom og den Hellige Skrift ſelv og Verdens Hiſtorie, ſom lutter Satirer over den menneſkelige Skrøbelighed og onde Art. At ingen af diſſe hidindtil har forjaget fordervede Sæder af Verden, det veed enhver, og hvem tør love for, at den nogen Tid ſkal giøre det ſaa længe Verden ſtaaer og bliver i øvrigt den ſamme ſom den nu er? Recenſenten for ſin Part troer dog, at Satiren bør tages i en mere indſkrænket Forſtand, da den egentlig har det Latterlige i Laſter og Daarligheder til Gienſtand, og dens Beſkæftelſe er egentlig at viſe dem fra deres latterlige Side, hvorved den maa underſkilles fra hvad man kalder Sædelære, Prædiken, H. Skrift og Hiſtorie. Men endda tør han forſikre, at den aldrig vil forjage Daarligheder af Verden, aldrig ſtifte nogen almindelig Forbedring. Men hvad den, ſaa vel ſom al anden Morale i Almindelighed ikke kan giøre, det kan den giøre i det Enkelte og Beſynderlige, ſaa man med temmelig Vished kan forſikre, at Verden vilde være meget værre end den er, om der var ingen Morale, ingen Prædikener, ingen Satirer til. Naar derfor vor Overſætter paa Titel-Bladet mælder, at han har overſat diſſe Satirer, det Danſke Publico til Eftertanke og Rettelſe, da har han giort ſig et vel ſtort Haab, om han har meent, at det hele Danſke Publicum virkelig derefter ſkulde rette ſig. Maatte blot en eller anden enkelt Perſon hiſt og her tage diſſe Satirer til Eftertanke og rette ſig derefter, og forbedre en eller anden ſin Feyl, der ellers ſkulde have bleven uforbedret, og forplante denne Forbedring paa andre ſig vedkommende Perſoner, da er der allerede ſaa meget vundet, ſom var denne Overſættelſe værd. Satirerne indbefatte mange og forſkiællige karacteriſtiſke Beſkrivelſer paa mange ſaa vel Mands-Perſoners ſom Fruentimmers ſaa vel latterlige ſom alvorlige Feyl, meſtendeels foreſtillede i opdigtede perſonlige Geſtalter. Læſeren maa ikke glemme, at Forfatteren er en Engelænder og har ſkrevet for Engelændere, og er for Reſten en Mand, der har ſøgt en (maaſkee for en Deel forfængelig) Ære i en dunkel og poetiſk Dybſindighed. Dette tør Recenſenten frit ſige, ſaaſom Young har ſlet ikke været ham mindre fortræffelig

der, hvor han kunde forſtaaes ligeſaa hurtig, ſom han kan læſes, end der, hvor han ſynes at have begravet ſine Tanker, kun, fordi man ſkulde giøre ſig en Umage eller Amuſement med at grave dem op. Men der ere de Læſere, ſom for ævig hellere lade dem døe, end de ville forſtyrre dem i deres Grav. Paa mange Steder er Overſættelſen forekommen os reen og flydende, men dens Godhed i Almindelighed tør man ikke love for, i ſær da man ey har haft Originalen ved Haanden.

Deſſau. Bernhard aus Nordalbingien, oder Baſedovs, Vermächtniß für die Gewiſſen. Erſter Theil, für alle Gottesverehrer auch die Nichtchriſten; ein Lehrbuch der natürlichen Religion; auch zur Erinnerung und Erbauung 112 Seiten. Zweiter Theil für chriſtliche Gottesverehrer und Zweifler; ein Lehrbuch der chriſtlichen Religion, auch zu Erinnerung und Erbauung. 1774. 304 S. 8v. Da Tallet af Hr. Baſedovs Skrifter ſelv imod hans Villie, ſom han ſiger, er tilvoxet, og det, ſom han efter den 11 Martii 1774 ſkriver, vil være meget forſkiællig, fra det, ſom han tilforn har ſkrevet; ſaa er han fremdeles til Sinds, i Skrifter at give ſig det nu allerede ey ubekiendte Navn, Bernhard af Nordalbingien, og ved nærværende Lære-Bog om den naturlige og chriſtelige Religion har han giort Begyndelſen dertil. En Mand, der har ſaa meget eget, kan man vel og holde denne Synderlighed tilgode. Skriver Forfatteren ikkun noget got, ſaa maae han kalde ſig, ſom han vil. I dette Værk, ſom vi her har for os, viiſer Hr. B. ſig paa nye ſom en varm Menneſke Ven, og en næſten enthuſiaſtiſk Ven af Sandhed og Dyd. Som Saadan en Mand ſkatter Recenſenten Forfatteren og hans Bog, endſkiøndt han i mange Stykker tænker gandſke anderledes. Han miskiender ikke det gode i hans Øyemed, endſkiøndt han troer, at Teſtamentet ikke var det bedſte Middel til at erlange dette ſtore og elſkværdige Øyemed. Udkaſtet til den naturlige Religion, ſom udgior den første Deel, er Udtog Laant af Elementar-Værket. Hr. B. klager med ſtørſte Ret over den Naturlige Religions Forſømmelſe. Skaden er deſto ſtørre, jo meere Frietænkeriet tager Overhaand. Thi Hr. B. har ikke Uret, naar han paaſtaaer,

at

at den halve Deel af de i Chriſtendommen opdragne Uchriſtne (Naturaliſter) har ingen Overbeviisning om Siæle ſs Udødelighed, og om den tilkommende Giengieldelſe, og følgelig har ingen naturlig Religion, men ere i practiſke Maximer, Gudsfornægtere. Da nu Hr. B. meener at vide, at i det ringeſte den halve Deel af den fornemmere ikke over 50 Aar gamle Verden (og for denne har han egentlig beſtemt ſin Bog) holder Chriſtendommen for falſk eller blot menneſkelig; og da han desuden i en prophetiſk Aand forud ſeer, at Reſten af de fornemmere Stænder ligeledes efter haanden offentlig eller hemmelig ville falde fra Chriſtendommen, hvis man ikke med Alvorlighed var betænkt paa at reuſe ſamme: ſaa er deraf den Iver begribelig, med hvilken han anbefaler alle Guds Dyrkere iblandt Chriſtne og Uchriſtne med forenede Kræfter, at ophielpe den naturlige Religion, og herved at afvende den ſtørſte Ulykke for det menneſkelige Kiøn, Gudsfornægtelſen, Siælefornægtelſen, og Domsfornægtelſen. Med diſſe Tanker gik Hr. B. til ſin Materies Udarbeydelſe. En Mand, der for ſin Sag (allerheldſt, naar det er en god Sag) ſom det her i den første Deel af Bogen er, er ſaa ſtærk intereſſert, fortiener altid vor Høyagtelſe, omendſkiøndt man ikke overalt er eenſtænkende med ham, og undertiden ſkulde komme i den Friſtelſe, at give ham Skyld for lidet Sværmerie. Man ſynes, at Hr. B. har megen Lighed med den retſkafne og lærde, men af det, ſom han holdt for ſandt, al for enthuſiaſtiſk indtagne Whiſton. Den oven anførte Spaadom, det igien anbragte Indfald om at oprette et (i Recenſ. Øyne høyſt chimæriſk) Tempel for Forſynet og den i Slutningen af Bogen beſkrevne Samvittigheds Angeſt, ſom Hr. B. befandt, indtil han havde givet Verden ſit Teſtamente ꝛc., vil viſt nok ſtøde mange alvorlige tænkende Læſere. —— Nu til Bogen ſelv. Om den første Deel erindrer man kun, at den har meget behaget, og at den har naaet ſit Øyemed. Som et Anhang finder man derved S. 73 til S. 112 en Samling af Sange, ſom kan bruges baade af Chriſtne og Uchriſtne. Ved den anden Deel lod ſig meget erindre, naar Rummet vilde tillade det. Materialiernes Anordning og Stilling er ikke ilde truffen, og Hr. Forfatterens Sandhedsøgende og Menneſke elſkende Geiſt fremſkinner allevegne. Det var og got, at han lod mange Sætzer, ja heele Capitler,

som just ikke er for gandske almindelige Læsere, trykke med latinsk Bogstaver, og lod sig nøye med at foredrage sin egen Meening, uden at indlade sig i egentlige Igiendrivelser af de Satzer, som synes ugrundede for ham; uden i det ellefte Capitel, hvor han for at redde Christendommen fra nogle Indvendinger udtrykkelig imodsiger nogle Lære Satzer og Forestillings-Maader, og deels og i det andet, men som begge ere trykte med latinske Bogstaver. Han viger her fra de iblandt os brugelige Forestillinger om den christelige Religions Indhold, deels videre deels paa en anden Vey og i en anden Stilling, end i hans andre theologiske Skrifter. f. Ex. hans Dogmatik. Saaledes erklærede han sig tilforn for det Arianske System; nu giver han den Socinianske Forestilling Fortrinnet. Hans System er meget kortere, og i mange Satzer meere ubestemt end vores. Men man vilde bestandig fornøye sig, naar det vilde lykkes for Hr. B. at bringe ret mange Naturalister ikkun først til at antage de Satzer, som han her har foredraget. Har de et for Sandheden aaben Gemyt, saa vil enhver Berigtigelse og enhver Tilsatz, om hvis Sandhed man kan overbeviise dem, være dem velkommen. Hr. B. øyne seer vel hverken i Skriftens Udlæggelse eller i Religionshistorien saa vidt, som den maae see, hvilken man maae tilstaae den behørige Dueighed til at giøre Udkast til et Grundriß af den christelige Religion; og det mangler heller ikke paa Fordomme med al den Sandheds-Kiærlighed, man gierne tiltroer ham. Det var derfore Recensenten kiærere, naar Bogen ikke var skreven. — Den anden Deels Indhold er følgende: 1) Begrif von Offenbarung: 2) Von der Religion der Juden. Ved den Paastand, at ikke Jødernes gandske Bibel er Guds Ord, blandes iblandt nogle vigtige Grunde flere slette, som skulde have blevet borte, dersom Hr. B. havde havt et rigtigt og paa sande Bemærkninger grundet Begreb om disse Bøgers Beskaffenhed og Oprindelse: 3) Viel Erbauliches aus der Bibel der Juden. Under denne Opskrift giver Hr. B. et Udtog af alle det G. T. Bøger, nogle faa undtagne, som Intet indbefattede, der henhørte til hans Øyemærke, f. Ex. Obadia, Nahum. Et Udtog af Biblen kan være nyttigt; men det nærværende er ikke det bedste, men indbefatter, efter Recensentens Meening, snart for meget, snart for lidet.

Hvad

Hvad opbyggeligt er der vel i det, som her bliver anført af Esters Bog. 4) **Etwas weltkundiges von den Juden zu Jesus Zeiten.** Nemlig om Mængden af deres Ceremonier, deres Secter, og deres Forventning af en Messias. 5) **Fortsetzung und etwas weltkundiges von den ersten Christen**; det er om Christendommens Oprindelse. 6) **Etwas weltkundiges von den Heiden.** Den største moralske Fordervelse herskede almindelig iblandt dem til Jesu Tider, uagtet enkelte Privat-Lærere tænkte bedre, og enkelte Personer vare dydige. 7) **Lehrsätze des ersten Christenthums nach dem N. T.** saaledes som Forfatteren efter sin Samvittighed forstaaer det. Hans Troes-Bekiendelse bestaaer af otte Artikler, om Gud, Guds Aabenbaringer, Jesu Person, Guds Raadslutninger, Naaden imod de Troende, der vandre i Lyset, Forløsningen ved Jesum, Jesu, som et Exempel, og om Guds Tieneste. Her er ikke Sted at prøve det. Man vil ikke finde noget falskt derudi, naar man ikke har foresat sig at finde det. Men om det indeholder alle til Jesu Religion væsentlig henhørende Begreber og Sætzer, det er et andet Spørsmaal. 8) **Vorbereitung zum Beweis der Wahrheit des ursprunglichen Christenthums**; 9) **Uberzeugender Beweis von der Wahrheit dieses ursprunglichen Christenthums.** Meget got tet sammenpresset. 10) **Auszug aus dem N. T.** Endog dette, er efter Recensentens Idee, ikke frie for Feyl. Hr. B. forelægger det N. T. Indhold mestendeels med sine egne Ord, efter de Forklaringer som han holder for de bedste. 11) **Bestätigung des Christenthums gegen Einwürfe.** for Ex. imod den Indvending, der bliver taget af Christi Guddom, hvilken da for at undvige Indvendingen bliver nægtet, hvorved Hr. B. giver os sine Forklaringer ved de Steder hos Joh. I. 1. og Joh. VIII. 58. En anden Indvending er den Paastand om de Evangeliske Historie-Bøgers gandske guddommelige Oprindelse, hvilken han ligeledes nægter, og bliver derved noget ivrig. 12) **Geschichte dieses Vermächtnisses**, besynderlig nok skreven. De steeste vil frastige sig heele Testamentet. Dem, som vilde tiltræde Arven, ønsker man tilstrækkelig Duelighed og Klogskab for at bruge den ikke til deres Skade, men til deres virkelige Fordeel.

Leipzig. P. Brydones Reise durch Sicilien und Malta in Briefen an William Beckford Esq. zu Somerly in Süffolk, aus dem Engelschen übersetzt. 8v. 1774. 1ste Deel 316 S. 2den Deel 234 S. Forfatteren siger, at hans Reyser ikke havde blevet trykt, naar Englænderne allerede besadde saadanne om begge disse Øer. Hans Værk var allerede under Pressen, da den Engelske Oversættelse af Baron von Riedesels Reyser i disse Lande kom ham for Øyne, og man maae deri give ham Ret, at begge disse Forfattere har ikke egentlig udvalgt et Slags Gienstænde til deres Beskrivelser og Betragtninger. Man holder og derfore denne Oversættelse, som er særdeles flydende og lader sig meget vel Læse, ikke for overflødig. Forfatteren er en Mand af Forstand, og mange Slags Indsigter, og Milten plager ham ikke, som mange Engelænder. Man læser ingensteds bittre og fortrydelige Klager, over de Ulykkelige Tilfælde og Uangenemligheder, som paa saa lange Reyser og i sær til Søes ere sædvanlige. Hans fornemste Absigter ere, Clima, Landets Producter, Sæderne, Indvaanernes Skikker og Leve-Maade og Oldsagerne, dog de sidste sielden anderledes end i den Hensigt for nærmere at beskrive Landenes nærværende physicalske Beskaffenhed. Undertiden viger han ud, og siger os om den gamle sicilianske Historie saadanne Ting, som enhver Lærd veed, der blot noget har studeret den gamle Historie. Man vil vel og treffe mange Læsere, for hvilke Agrigentinerne, Phalaris, Archimedes og flere ere ubekiendte Ting. Hans mærkeligste Udsvævelse er den Afhandling om Cometerne, hvor man forglemmer at man læser en Reyse-Beskrivelse. Da man oprigtig har anteegnet disse smaa og magskee ikkun relativiske Feyl, saa har man og vildet mærke det meget gode og nyttige, saa vidt Rummet har vildet tillade. Det første Brev handler endnu om Neapolis. Forskrækkelige Virkninger af Sirocco eller Sydostvinden. Den gior og de munterste Mennesker lade og udygtige til alle Ting. Den svækker Nærverne og Livs-Aanderne i en meget høy Grad. Baden i Søen fandt Forfatteren for det beste Middel imod dens Virkninger. Den hos de gamle formedelst dens Smukheds Styld saa meget berømt Kyst af Bajæer det ikke meere. Den er en Boelig for de nedrigste, elendigste og usselste Mennesker. Saaledes kan en alt for

haard

haard Regiering selv til Intet gjøre de største Skiønheder af Naturen, og sammes overordentlige Rigdom. Med Neapolitanerne og deres Tænke-Maade er Forf. ikke gandske tilfreds. I den Fortælning om Reysen fra Neapel til Messina siger han mange mærkværdige Ting, om de neapolitanske Havbugter, de liparíske Øer, i sær om den Øe Strombolo. Skade, at det ikke er lykket ham, at tage denne formedelst Ilden opkomne Øe nærmere i Betragtning. Om Scylla. Det er meget sandsynligt, at Giennemgangen udviider sig, i det samme er ikke meere saa overordentlig snever og saa besværlig, som de gamle i Almindelighed giorde den. Om Havnen for Messina og om Charybdis. Endog denne holder han ikke meere saa frygtelig, som den i gamle Dage virkelig har været. Den Fortræffelige Egn om Messina. Staden, skal tilligemed det dertilbørende District 1743 i Pesten have mistet henimod 70000 Mennester, hvis Afgang er endnu meget mærkelig. Med hans Modtagelse i Sicilien er han overmaade vel tilfreds. Endog de fornemste Personer ere venlige, sælskabelige, sædelige. En streng Kunst-Dommer kunde laste ham, at han næsten alt for ofte taler om Smauzerier og Festerne, men hans Fortællinger giver dog immer nærmere Indsigter i disse Insulaners Sæder og Levemaade. Og skulde det ikke være for haardt, naar man slet ikke vilde tillade en Reysebeskriver for hans udstandne Fare, og for hans giorte Omkostninger, i sin Fortælning at erindre de ham nærmere angaaende Begivenheder? Om Banditerne i Sicilien ikke gandske ubekiendte, dog stadfæstede Efterretninger. En Blandnig af den yderste Ondskab og den ssyeste Jagttagelse af deres givne Løfte. Om Bierget Aetna taler han meget anstændelig og raisonnerer meget over Lovens Alder. Den almindelig antagne Verdens Alder vilde ved denne Udregning komme meget til kort, at Laven først efter 2000 Aar bliver et frugtbar Land, da man finder mange saadanne Strata af Laven over hinanden. Laven af Udbrydelsen Anno 1766 var endnu ikke kold 1770. Hvem der endnu ikke har læst andre Efterretninger om Aetna, end hvad derom staaer i almindelige geographiske Bøger, vil vist læse disse Efterretninger med Fornøyelse. Om Syracus, saa riig det gamle, saa fattig det nye, et elendigt Sted. Afreyse til Malta. Om Capo Passaro, hvilket egentlig ikke er et

For-

Forbierg, men en liden øde Ø. Med Malta er B. overmaade vel tilfreds. Alting staaer ham an. Levemaaden er ved Blandingen af saa mange Nationer, og saadanne Personer, som ere af fornemme Huuse, og af god Opdragelse, bleven meget behagelig. Den sidste Stor-Mester bekommer herlig Lov, og da man ingen Aarsag har at kalde Forfatterens Fortælning om hans fortræffelige Anstalter og giorte Indretninger i Tvivl, saa fortiener han Høyagtelse. Besynderlig er Artilleriet, i det man finder ey allene Festnings-Værker, men endog Artillerie, som er hugget ud af Klipperne, det er, man har paa mange Steder udhulet den i Gestalt af overordentlige store Mørsere, hvoraf man skyder en skrækkelig Mængde Kugler i Luften. Ligesaa besynderlige Grundsætninger om Tvee-Kamp. Malta og Gozzo har ohngefehr 150000 Indvaanere. Mandspersonerne ere meget lade og forvovne. Tilbage-Reyse til Sicilien, meget om de gamle Agrigentiner og Sammenligning mellem de gamle og nyere Sæder, som ligne hinanden meget. Endnu ligesaa overdaadig, saa gavmilde og giæstfrie som tilforn. Reyse til Palermo. Hvad maatte dette ikke være for et herligt Land, naar det ikke under den haarde Regiering var bleven ødelagt. Ingen under, at der i de ældste Tider herskede den fineste Forstand og det følsomste Levnet, da endnu den Dag i Dag alt er poetisk. Meget om Sæder og Sædvanen og de Fornemmes Artighed. Nu plages det af den forskrækkelige Sirocco Vind. Udsvævelse om Cometen. Den hellige Rosaliæ Fest. Denne prægtige Fest, den derved sædvanlige venskabelige Omgang, og andre Ting giver os en gandske anden og bedre Idee om Sicilianerne, end man ellers finder hos Skribenterne. Overdaadighed, kommen af Nødvendighed. Om de sicilianske Fiskerier. Betragtning over den nærværende Regierings Forfatning. Her seer man Englænderen at raisonere. Atter mange Efterretninger om deres Sædvaner og Fordomme, endnu meere om de herlige Producter, hvoraf kunde frembringes en langt større Deel. Rec. maae endnu sige, at han har læst denne Reysebeskrivelse med Fornøyelse, og at han med Grund kan anprise den til mange vidbegierlige, om endogsaa Forfatteren her i enkelte Stykker ikke har fortalt med den største Nøyagtighed.

Leip-

Leipzig. Hr. Johann Diks vollständige Garten-Kunst, worinnen die bewährtesten Methoden, alle Arten von Bäumen, Gewächsen und Blumen, nach alphabetisches Ordnung beschrieben, zu ziehen, nebst ausführliche Regeln für die Gartenarbeiten, überhaupt enthalten sind. Nach dem Englischen heraus zugeben von D. Johann Ernst Zeiher, Professor der höhern Mathematik bey der Universität zu Wittenberg. — 1774 st. 8v. 2 Alph. A. til L. Det mangler, som bekiendt er, ikke paa Havebøger i Tydskland. Man har egne Producter, og Oversættelser af andre Nationers Producter. Jo nærmere; et fremmed Lands Clima kommer det Tydske, desto brugbarere ere de for Tydskland. Man kan derfore ikke indsee, til hvad Ende, man tilforn har oversat mange Franske Havebøger i det Tydske, i sær dem, som vare skrevne for de varme franske Provintzer. Imidlertid kan nye Havebøger, saa meget mindre forkastes for deres Skyld, som alt ere for Haanden, som i denne Deel af den menneskelige Kundskab daglig arbeydes med Fremgang, og man allerede er kommen langt videre i mange Vexters Cultur, end for 20 eller 30 Aar, hvorpaa man har mange Exempler for Øyne. Da Engeland kommer Tydskland nærmere, end hine varmere franske Provintzer, saa kan man og af den Aarsag ikke misbillige dette Anslag, at udgive en Engelsk Havebog i det Tydske. Til Fordeel for de Have-Elskere, som endnu har ikkun liden Kundskab, eller ikke kan anstille Sammenligning imellem begge disse Climater, havde man kun ønsket, at Oversætteren ihenseende til de Ord, nach dem Englischen, nærmere vilde forklare sig. Thi man forstaaer disse Ord saaledes: som om han havde forandret Anviisningen efter Climatets og Tænkemaadens Forskiellighed. Men dette finder man dog ikke altid, som for Ex. i den Artikel om Auriklerne. Med denne Anmærkning vilde man dog ikke betage denne Bog noget af sin Værd, men maae med Sandhed sige, at der indeholdes i samme mange brugbare Efterretninger og gode Raad, ja man har i mange Artikler fundet nye Erfaringer og Anviisninger til at plante Træer og Havefrugter. For Lærde er det meget behageligt, at og de linneiske Inddeelinger ere hosføyede.

Frank-

Frankfurt an der Oder. Bibliothek der Philosophie und Litteratur. Ersten Bandes Erstes Stück 1774. 235 S. st. 8v. Denne Journal, som besørges af Hr. Prof. Jobel har, saa vidt man kan dømme af dette første Stykke, et gódt Anlag. Derudi en Deel nøye og udførlig udarbeydede Recensioner, og i det gandske herske Beskedenhed, Upartieskheed, og en behagelig Stiil. Man begriber, derfor ikke, hvorledes en vis Recensent har kundet tillade sig den Dristighed, at sige, førend dette første Stykke endnu var udkommen, at Hr. Jobel kunde blive hiemme med denne sin Journal. Man meener det er skeet af fætterlig Kiærlighed for en ligedan Journal, som udkommer til Leipzig under Titel: Neue philosophische Bibliothek, og bliver foranstaltet til Jena, hvoraf allerede nogle Stykker ere udkomne. Begge Institutter kunne meget vel bestaae med hinanden, da de ikke fuldkommen har en og samme Plan. I den Jenaiske Journal vil man ellers iblandt nogle gode Recensioner have fundet mange uden Saft og Kraft.

Berlin. Joh. Christian Anton Thedens. Kónigl. Preuss. General Chirurgi und Reg. Wundartzen vom Artilleriecorps, Mitgl. der R. K. Ac. der Naturf. Unterricht für die Unterwundärtze bey Armeen, besonders bey dem Kónigl. Preuss. Artilleriecorps. 1774. 2 Theile 287 8v. Egentlig en nyttig encyclopædisk Haandbog for Vundlæger ved Armeen. De forudskikkede Efterretninger om Vundlægekunstens Tilstand ved den Preussiske Armee, i sær i Berlin, vil og være interessant for Udlændere. Efter almindelige Forskrifter og Raad, for de Forfatteren undergivne Vundlæger, leverer 1 Th. en kort Afridsning af Anatomien og Physiologien og 2 Th. af Pathologien og Therapien Chirurgien og Materia Medica.

Frankfurt og Leipzig. Freymüthige Briefe an den Hern Grafen von V. über den gegenwärtigen Zustand der Gelehrsamkeit der Universität und der Schulen zu Wien 1774 184 S. 8v. Det er ikke Pasquiller og smaa Anecdoter man her har at vente, som ellers i saa mange andre saa kaldte frimodige Breve, men sikkre og betydelige Efterretninger om Lærdommens Flor i en Keyserlig Residentz.

No. 6.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 8de Februar. 1776.

Kiøbenhavn. Samlinger til den Danſke Hiſtorie, Lovkyndighed og andre Materier. Samlede af J. J. Weber, Famulus Bibliothecæ Univerſitatis. 1775. 128 S. i 8vo, med M Møllers Skrifter. — Hr. Udgiverens berømmelige Henſigt er efterhaanden at levere Samlinger af enkelte Stykker, ſom kan tiene til at oplyſe en og anden Deel i Fædernelandets Hiſtorie og opfylde adſkillige dens Mangeler. Det er en vel troffen og ſand Anmærkning, ſom Hal. Etats-Raad Langebeck i ſin korte Fortale til nærværende første Stykke har giort over dette hans Foretagende: Man har intet Syſtema af det Slags (hvad ſom hører til Fædernelandets Hiſtorie). Materialierne maa endnu længe og mangesteds fra hentes, og en ſammenhængende Bygning bliver ikke at opføre uden af mange enkelte Deele. Enhver Videnſkab har i ſin Udſigt og ſin udſtrakte Vide ſin ſtore Roes og ſin beſtemte Nytte. Men hvad kan være behageligere, hvad roesværdigere og anſtændigere, og hvad nyttigere end at ſøge og at give Kundſkab om ſit Fædernelands Forfatninger og Tildragelſer. Viſſe Videnſkaber har den Skiæbne, at de nyere Tider undertrykke de ældres Bemøyelſer, og de herſkende Moder ſom oftest fordunkle de til ſin Tid endog meeſt glimrende Paafund. Med Fædernelandets Hiſtorie er det inret mindre end ſaa beſkaffen. Bøger af det Slags, endog maadelige, beholde

„ i alle Forvandlinger ſit afmaalte Værd, naar en ſtor Deel „ af de andre, hvor høyt de og før har været agtede, aldeles „ tabe ſig. Hr. Weber giør vel, naar han vil lade ſig ſee „ for den lærde Hob, at han triner frem paa denne Bane. „ Erfarenhed ſiger, at naar han ledſager ſit gode Forſæt med „ Flid, Noyagtighed, og et godt Valg i de Ting, han ta„ ger for Haanden, ſkal hans Arbeyd, ſaa berømmeligt det „ bliver for ham ſelv, være ikke mindre antageligt hos hans „ Landsmænd, men i ſær hos Skiønnere og Elſkere af vor „ Hiſtorie.“ Den Sal. Etats-Raad har og ikke ſelv ladet ham mangle ſin Underſtøtning allerede ved dette første Stykke, ſom indbefatter følgende Artikler: I.) C. Parsbergs **Relation om ſin Ambaſſade ved den Oliviſke Freds-Congreſs.** Denne Relation findes alt i Prof. Böhms Udgave af Acta pacis Olivenſis, i det andet Bind, men overſat paa Latin ved Hr. **Ludvig Pontoppidan**, nu Præſt i Norge, da ſtuderende til Leipzig. Som den ingenſteds tilforn har været trykt paa Danſk, ſaa har Hr. W. her fundet for godt at give den det første Sted, og ledſaget den med nogle ſine Noter deels over de Afvigelſer, ſom han har befundet ved Sammenligning med den latinſke Overſættelſe, deels andre, hvor i han har citeret nogle Breve, ſom **Parsberg** har ſkreven til Kongen, til hans Formand i Ambaſſaden **Jens Juel**, og Rigs-Hofmeſteren **Jochum Gøysdorf**. Diſſe ere tagne af en Original Breve-Bog, ſom Sal. **Langebeck** har underſtøttet ham med. Selv har han ſammenlignet dem med Relationen, og anført deraf, hvad ſom ey fandtes i denne, og kunde tiene til videre Oplysning. Den Original af Relationen, ſom her er aftrykt, findes ſkreven med **Parsbergs** egen Haand paa Univ. Bibliotheket under No. 197. in Fol. iblandt **Roſtgaards** Haandſkrifter. Foran ſamme ſtaaer et Brev fra bemældte **Parsberg** til Kong **Friderich III.**, ſom hører til Sagen, og derfor her og er bleven aftrykt. II.) **Efterretning om Grøv** Chriſtopher Parsberg. Denne er en ſummariſk Levnets-Beſkrivelſe, ſom Hr. W. har uddraget af et latinſk Programma, der er bleven udſtedt under Doct. **Thomas Bartholins** Rectorat den 27de Novbr 1671., og ſom Sal. Etats-Raad **Langebeck** har meddeelt ham. Man ſeer heraf, at de **Parsberger** har allerede været en ældgammel tydſk Adel, da den først kom ind her i Ri

ge

get med Chriſtopher af Bayren. Efter dette Programma er han allerede død 1671., og ikke, ſom berettes i Atlas Dan. Tom. V. S. 1039., førſt 1684., da hans Enke allerede 1682. blev gift igien med Knud Tott til Gaunse. III.) Qvamløſe Bye-Skraa, det er, en i Byen Qvamløſe af Byemændene ſelv mellem hinanden vedtagen og 1624. underſkreven Lov og Vedtægt. Saaledes finder man ſamme forklaret i den af Udgiveren derover forudſkikkede etymologiſke Deduction. Er ogſaa et af Roſtgaards Haandſkrifter No. 54. Et og andet uforſtaaeligt er ved Noter oplyſt. Samlingen beſluttes med IV.) Breve til Arnas Magnuſſen fra Friderich Roſtgaard. Diſſe ere af litterariſk Indhold, meeſt angaaende lærde Skrifter. Vi tvivler ikke paa, at jo Hr. W. vil finde Opmuntring og Underſtøtning nok til at fortſætte denne nyttige Samling, foruden den Hielp hans Adgang til Bibliotheket giver ham, ſaa vi viſt tør vente Fortſættelſen, derſom kun ikke Skriftets Aftræk ſkulde blive for ringe til at erſtatte Bekoſtningerne. Da og Hr. W. under den Titel af andre Materier har ladt ſig en viid Mark aaben, ſaa vil dog Valget af de intereſſanteſte Materier, eller i det mindſte en Blanding af flere vigtige med faa mindre betydelige gjøre ſit til Afgangens deſto bedre Befordring, og allerede i dette førſte Stykke finder ſaadan Blanding Sted.

Kiøbenhavn. Poetiſke Samlinger, udgivne af et Sælſkab. Førſte Stykke Med Godiches Strifter 1775. 184 S. ſt. 8vo. Et Sælſkab, der i Begyndelſen fornemmelig beſtod af Normænd, og derfore har faaet Navn af det Norſke, fandt ſig for godt at udſætte ſmaa Præmier for dem af dets egne Medlemmer, ſom gjorde de bedſte Vers. Af de indkomne Stykker har Sælſkabet holdt følgende værdige at trykkes, ſom her indbefattes i dette førſte Hæfte: 1) Axel Tordſen og Skion Walborg af P. H. Fr. 2) Den ringe Stands Fordeele af Ove Gierlow Mejer. 3) Ode til Søvnen af P. H. Fr. 4) Tanker ved en Flod. En Rhapſodie af P. H. Fr. 5) For Aaret af Edvard Colbiørnſen. 6) Søvnen af Johann Hermann Wedel. 7) Brev fra Waldborg Immers Datter til hendes Veninde af Charlotta Dorothea Biehl. — Indholdet af dette ſidſte Stykke er det ſamme ſom af det førſte, med den Forſkiæl, at Walborg her i en ſimpel Fortælling beſkri-

ver sin Veninde sin Skiønhed og sin Gienvordighed over det Axel Tordsen ved en dobbelt Skilsmisse blev hende berøvet. Stykkerne røbe kiendelig poetiske Genier, har mange sindrige og lærerige Tanker, men undertiden ogsaa nogle, som en Læser maa gruble paa, da, naar Meeningen er udgrundet, det altid er Digterens Ære, at den i det mindste lønner Umagen, ja dobbelt Ære værd den Digter, som veed at foreene Høyhed, Liv og Styrke med Tydelighed og den lætte og milde Flydenhed i Udtrykket. Vi ville kun anføre nogle enkelte Prøver, for Ex. af det første Stykke, hvor **Walborg**, i Axel Tordsens Fraværelse udenlands, fristes af **Hagen** og hendes æresyge Venner til Utroeskab mod den, hun havde givet sit Hierte, og saaledes anraaber sin fraværende Ven:

O kom, saa sukked' hun, igien,
Du, som min Haand jeg gav i Barndoms Dage!
Med Elskovs Iil, vend om, udkaarne Ven,
Hist til mit Bryst, til min udstrakte Arm tilbage!
Ah! du er min! din Elskov skal forsone
Forvandtes grumme Raab og Tab af Norges Krone.

Hvorledes forsone deres **grumme Raab**? Uden Tvil havde det været bedre: **Mit Tab af Frenders Gunst og Norske Konges Krone.**

Omsonst jeg fordrer Jullis Trøst
(Min Moders Trøst, hvis Støv i Graven hviler)
Hun hører ey en sorgfuld Datters Røst,
Det stumme Marmor kun til mine Taarer smiler!
O maler mig for Axels Siæl, i Drømme!
De Taarer viser ham, som paa min Kind nedstrømme!

Denne sidste Personification og Apostrophe var fortræffelig vel anbragt. Men det **smilende Marmor** vil ikke behage Recensenten, da han veed Marmor, i hvor vel glindsende, kan ligesaa lidet smile, som tale.

Saa klager **Valborg** grædende
Og Elskov nu bønhørte hendes Klage:
I Nattens Roe blev Axels Elskede
Med mørke Farver ført udi hans Siæl tilbage:
Den stille Søvn sank paa hans Øynelaage
Og sine Drømme bød trindt om hans Siæl at vaage.

Endskiønt Bønnen var giort til Drømmene, saa har Digteren dog rimeligen ladet **Elskov bønhøre Valborg**, saasom

den

den dog her var Drømmenes virkende Aarsag hos Axel Tordsen. I den Henseende kunde han i den sidste Linie nok saa rigtig have sagt: **Og Elskov Drømme bød trindt om hans Siæl at vaage.**

Som Hagens Brud han **Walborg** seer
Af Frænder fulgt til Alteret at træde, &c.
Siig Elskende, som qvæles saa,
Hvad Axel leed, hvad Orm hans Hierte tærte!
Steen Leyet var, Ild hvad han vandred paa,
Hans Glæde Taarer var og andres Fryd hans Smerte;
Den fæle Drøm sig i hans Tanker hæfter
Og med fordoblet Frygt hans Elskov den bekræfter.

Det er S. 7 en smuk Strophe som forestiller og beklager de foregivne Aarsager, som bleve misbrugte til at ophæve den Foreening imellem **Walborg** og **Axel**, som Naturen selv havde stiftet:

Et Blod i begges Aarer randt,
Og Sødskende i Daaben begge vare:
Usaligt Baand, som dette Frændskab bandt,
Misbrugt af Avinds Haand til deres Elskovs Snare!
Usalig Liv, som Hiertet vilde byde
Naturens høye Bud for Blod og Daab at bryde!

Af det andet Stykke om **den ringe Stands Fordeele** S. 30:

Vantreven Glæden sig i Høyheds Templer slæber;
Forlystelserne døe ved Stoltheds Tyrannie;
Feyg **Uroe**, lænket Tvang, i Fødselen dem dræber,
Og Ulyst hyppig groer i tomme Pralerie.
Da Tvang og Overmod først skrev Uligheds Love
Og giftig Herskelyst for Rang og Navn af Stor,
Den første Nidding bød sit usle Liv at vove;
Fra den Tid Glæden kun i lave Hytter boer.
I buntefarvet Pragt, som Egnens Ungdom pryder,
Som vidner virksom Flid og trodser Modens Smag,
Hvor Ven i Hiertets Sprog sin Ven sin Hilsen byder
Med trofast Haand i Haand og ærligt Favnetag.
Her glade Flokke sig til muntre Lege samle,
Hvor Lysten Valget giør, ulydig mod den Dom,
Som Skiennes Læber bød med tvungent Ney at samle,
Naar Hiertet siger Ja, og raaber: **Hyrde kom!**

Her Venner Ligemænd i Kredsen glade møde,
Og under moersomt Spøg belee den Overmaud,
Som giør en Smiil til Synd og Latter til en Brøde,
Som Offer eller Bøn igien ey sone kand.

Det Stykke om For-Aaret er overalt høyt og prægtigt, ret som Forfatteren havde været besiælet af en Tullinsk Aand, fordrer en med Digteren dybtænkende og grublende Læser, der vist vil finde Behag i det, som for enhver i Almindelighed maatte være for høyt opkruet. De sidste Stropher deraf ere som en Lovsang til Almagtens og Algodhedens Priis, hvilken man her høre:

Høyt stige nu min Sang, til Vaarens Almagts Priis,
Hvis Spor jeg kiender her, saa høyt som Hierter brænder!
Dog, hvad er Vaarens Magt? Et Laan af dine Hænder,
Du Væsners store Grund, almægtig, god og viis!
Af dig fik Jorden Kraft at bringe Vexter frem,
I Støv henvisnede din Aand besiæler dem.
Iklædde samme Pragt, din Styrke dem opvakte,
Som da dit første Bliv Afgrunden for dem slakte.

Alt Levende er dit: af dig det mindste Dyr
Med Evner rustes ud sit Væsen at bevare!
Blev Syghed eet til Deel og trued' Afmagt Fare,
Ved nye Fuldkommenhed det Undergang undflyer.
Din Viisdom viser sig ey mindre god og stor
I hiin foragtet Orm, som skiult i Dyndet boer,
End i den Kiempe-Krop, en Leviathan bærer,
Du begge Livet gav, dit Forsyn begge nærer.

Du maalte Solens Vey og Himmel-Lyset bød,
Med uforandret Løb sin maalte Bane følge,
At, skiønt dets ævig Brand opkaager Nigers Bølge,
Dog lige Straale-Glands til Thules Kyst det skiød.
Fra Indus's rige Bred til Poolens Lande hen,
Din Godheds milde Smiil opliver Skabningen;
Glad i sin Hyttes Lye tør nøysom Skrelling (*) veye
Sin Lykkes Maal med den, Potosis Skatte eye.

Kan Afmagts høse Sang din Æres Høyhed naae,
Nu, da din Lov og Priis opfylder alle Himle,
Cherubens høye Chor og Viisdoms Aander smiile,
Og Harpen afbrudt slaae, naar Almagts Dyb de saae?

Ney

(*) Skrellinger kaldtes Grønlands gamle Indbyggere.

Ney! ydmyg Taushed bedſt med Ringhed paſſer ſig,
I Tak og ſtille Suk min Aand tilbede dig!
Og naar din Godheds Magt mod Støvets Børn jeg ſkuer,
Da flamme Hiertet op i hellig Glædes Luer!
Vær Andagt da min Tolk! og min Ledſager vær!
Saa tidt i Vellyſt tabt Naturen jeg omvanker;
At Skabnings Værkets Syn kan avle moedne Tanker.
Og Viisdom voxe op i min Forſtand, ſom der;
Da ſkal, mens Livets Gniſt opvarmer dette Bryſt,
Algodheds Følelſe bemeſtre Siælens Lyſt,
Indtil i større Lys min Aand ſig henrykt taber,
Og ſynker bort i dig, mit Liv! — min Gud! — min Skaber!

Det ſidſte Stykke om **Mysomhed**, der egentlig er en Beſvarelſe paa en misfornøyet **Damons** Klage over ſine Vilkaar, har allerede en fortræffelig Begyndelſe:

„ Hvor, **Damon**, raaber du, er Dydens Rettigheder,
„ Naar eene Fødſelen til Lykken Vey bereder,
„ Naar Slumpelykke blot uddeeler Løn og Straf,
„ Og tidt dens blinde Had Uſkyldigheden traf?
„ Hvad har jeg vel forbrudt, ſom maa i Kummer leve,
„ At jeg ey blev beſtemt, ſom hine andre bleve,
„ Til Herlighed og Magt, og født til **Croeſers** Guld?
„ Mon diſſe Skiæbnen har ved Dyder giort ſig huld?
„ Og kan man, før man blev, vel ogſaa Dyder øve?
„ Hvad kunde, før jeg blev, mig vel dens Gunſt berøve?
„ Da jeg endnu ey var, hvad mon jeg da begik,
„ Hvorfor til Straf jeg Nød, Foragt og Trældom fik.

Den Straf kun indbildt er, hvis Vægt du lider under,
Du lige Lykke fik med dem, ſom du misunder,
Thi ſamme Maal tilfaldt hver Stand af Vee og Vel,
Og Herren uden Grund misundes af hans Træl.
Men vi forringe læt de Plager, os ey trykke,
Og altid dobbelt ſtor anſeer en fremmed Lykke;
Man priſer lykkelig hver Stand foruden ſin;
Din blev dit Ønſkes Maal, hvis den var ikke din;
Men nu dens Fortrin faaer endogſaa Navn af Plage.
Og Grunden til dit Vel var Grunden til din Klage;
Arbeyde Trældom blev, og Nok blev nævnet Nød,
Skiønt al Velſignelſe fra diſſe Kilder flød.

Kiøbenhavn. Blandede Poeſier, helligede for Religion og Venſkab; ſamt nogle Overſættelſer af H. C. Schröder. 1775. Med Sanders og Schøders Skrifter 64 S. i 4to. Forfatteren og Overſætteren Hr. Schrøder har udgivet diſſe ſine egne Arbeyder i en velmeent og meget uſkyldig Henſigt, ſom man vil ønſke ham Lykke til at opnaae. Hans Agt har langt fra været at ville viſe den lærde Verden ſit Genie. Han tilſtaaer ſelv, at de Stykker, han her har leveret, kan for Publikum ikke have nogen beſynderlig Værdie, og det er Venſkab, der ſkal give dem deres hele Værd. Han erkiender det matte og middelmaadige i ſine Tanker og miskiender ikke ſine baade Digt- og Sprog-Feyl. Men hvad har han da vildet, og hvorhen med diſſe Stykker? Han vil dermed kun have ſit Bogtrykkerie Velyndere recommenderet, og ønſker herefter hellere at nytte og fornøye Publikum med Hændernes, end med Hiernens Arbeyder. I ſaa Fald ſkulde vi intet have haft videre at erindre ved denne Samling, hvis ikke den indbefattede nogle Stykker og Steder, der røbe et Genie, ſom alene fattes Cultur, for ey at have behøvet nogen af de Undſkyldninger, hvormed hans Beſkeedenhed træder frem for Publikum. Endogſaa i den første ellers maadelige Sang, ſom har baade Digt- og Sprog-Feyl, ſom Læſeren nok ſelv vil finde, træffer man paa Linier, ſom ingen Digter turde ſkamme ſig ved, for Ex. **Verdener opfyldes**

Af Skabninger med Liv og uden Liv:
Alt koſter ham kun et almægtigt **Bliv.**

Og følgende Periphraſis af Jordſkiælvet:

GUd ryſter Jorden, Stæder væltes om:
Hver Skabning bæver da for Vredens Dom.

Til gudelige Sange og Overſættelſer ſynes Forfatteren at have haft bedſt Lykke. Recenſenten bekiender at han har læſt den **om Chriſti Lidelſe** med Fornøyelſe. Hvad kunde vel være at udſætte paa følgende Sapphiſke Strophер:

Drag, min Forſoner! nu til dig mit Hierte,
At agte paa din Lidelſe og Smerte:
Jeg følger til Gethſemane, jeg gruer
Ved det, jeg ſkuer.

Jeg ſeer min Frelſer ſkiælve, bæve, klage,
Ja Dødsbedrøvelſer hans Siæl betage;
Seer ham med Døden ſtride, hæftig bede,
Blodsdraaber ſvede.

Tre Gange han sin Bøn til Gud gientager:
Tag fra mig, Fader, om det dig behager,
Den bittre Kalk! dog Fader! vil du ikke
Vil jeg den drikke.
Skal til vor Salighed Guds Raad udføres,
Vor Synd udsones, vi retfærdiggiøres,
Vor Borgen sig maa Syndens Straf paatage
Og Kalken smage.
Nok trende, hvormed Sangen besluttes:
Høylovet Lam, som haver overvundet!
Du, i hvis Blod jeg har Forløsning fundet!
Jeg ofrer dig for al din Qval og Smerte,
Mit arme Hierte.
Lad din Fortieneste mig kraftig blive!
Lad den i Liv og Død mig Styrkning give!
Lad din Hukommelse, din Priis, din Ære
Mig hellig være!
Hielp mig didhen, hvor alle dine Fromme,
Dig ævig at tilbede, sammen komme!
Der vil jeg dig, nu slagtet Lam! besiunge
Med Engle-Tunge.

Oversættelsen af **Gellerts Damoetas og Phyllis** mindes vi engang at være bleven indsendt til Forfatterne af disse lærde Efterretninger, med Begiering, om en Betænkning derover, og man seer nu først, fra hvem den var kommen. Her finder man og den **forliebte Fortvivlelse af Hagedorn**, saaledes oversat, som man, i det mindste uden Sammenligning med Originalen, kan være tilfreds med.

Hvad er dog den beklagelig,
Hvis Smukke stedse hærder sig,
Ja ey ved Suk sig lader bløde?
Han maa fast Søvnløs stedse gaae,
Han græde, klage, hyle maa,
Sidst martre sig til døde.
O grumme Laura! skreg **Pedrill**,
Du, som kun min Ulykke vil,
For dig jeg døer før Dagen viger.
Strax render han i fuld Galop,
Floy indtil Husets Tag hen op
Og — ned paa Gaden kiger.

Saasnart han saae og lugtet Mad,
Han spørger: Har jeg Livet? Hvad?
Han drog en Kniv —— Ach nye Ulykker!
Han sagde, Kiærlighed, for dig
Mit Blod for Staal cy skrækker sig.
Og — Brødet skar i Stykker.
Han efter vel indtaget Maal
Betænkte end sin Elskovs Qval,
Nu vil han sig ved Gift aflive.
En Flaske Viin sig aabner han
Og for at Giften skal slaae an,
Lar sig den anden give.
Han da sin Skiæbne bandede,
Han svor: det maa, det skal dog skee!
Han hentet Skammel, Søm og Strikke.
Dog, ach! endnu var alting galt;
Her Strikken svag! der Skamlen saldt
Og Sømmet duer ikke.
Tilsidst et Middel han opspandt,
Hvorved han og sin Regning fandt;
Nu vil han qvale sig. Han higed
Med Gispend' Suk til Sengen hen,
Og dækked sig dybt ned i den.
Sov hen! = = til Soel opstiged.

De øvrige Stykker ere: om Guds Egenskaber: om Christi Komme i Kiødet: om Christi Opstandelse: om Christi Himmelfart: Venskabs Sang til Hyrdinden Vendelia: Venskabs Sang til Hyrdinden Lisette: Celadon og Celinde, en Hyrdesang: Celindes Hiemkomst eller Lollands Reysen: Opmuntring til Celinde: Elskov af Trang: Tilværelsen: Knaster: Paa Nyt-Aars-Dagen 1768. og 1774.-75.: Tanker ved Sons og Dotters Fødsel. Oversættelserne ere Damoetas og Phyllis: Den Gamle: Den forliebte Fortvivlelse: Barnet: Faaret og Tornebusken: Løven og Eselet.

Leipzig. *Jo. Matth. Gesneri* Primæ lineæ Isagoges in eruditionem universalem, nominatim philologiam, historiam & philosophiam, in usum prælectionum ductæ. Accedunt nunc prælectiones ipsæ per *Jo. Nicol. Niclas* Tomus 1. —— Indocti discant, & ament meminisse periti.

ti. — 660 S. st. 8v. Den Sal. Gesner skrev disse primas lineas, som et Grundlag til sine encyclopædiske Forelæsninger. Commentaren derover, som Hr. Niclas her meddeeler, er opkommet ved forskiællige nøye Efterskrifters Sammenligning; og er, som den her fremkommer af den Sal. Gesner selv erklæret for ægte. Man tør ikke vente her noget fuldstændigt, endog mange Paragrapher af Grundrisningen selv ere lidet eller Intet oplyste. Men dog fortiener disse Forelæsninger, som det paa Opskriften staaende Motto meget got udtrykker, af Begyndere, som vil underviise sig, at studeres, og af Kiændere til Fornøyelse at igiennemblades. De her forekommende Domme ere alle foredragne med en Mesters Efterladenhed, der taler om Ting, hvilke han for længe siden har giort sig bekiendte. De ere meestendeels træffende, immer frie og upartiske, og den utvunge ægte latinske Stil forskaffer dem desto lettere Indgang. Hist og her finder man artige Anecdoter indrykkede. — Man kan herved ikke giøre andet, end udtegne nogle en Gesner egne enkelte Domme. S. 30. Maalekunsten af uudvidede Størrelser, synes for G. næsten at være en Uting S. 33. Klager over den Tidsspilde, som begynder at gaae i Svang iblandt de Studerende, og over de akademiske Studeringers Korthed: Alias erat qvinquennium spatium justum; nunc triennium, & ne hoc qvidem possunt omnes absolvere; olim per totum diem audiebant Doctores, hodie duæ horæ dicantur ἡ θερμοποσία; dum veniant ciniflones, dum calefiant calamistri, dum crispentur crines, abeunt horæ. Vesperi post IV aut V libris operam dare multi interpretantur injuriam; Lucubrationes sunt contemtæ. S. 41. Ved Leyligheden af den Ringelbergiske κυκλοπαιδεία dømmer Forfatteren paa en Maade, som forskaffer hans frie, og fra Fordomme vidt adskildte Tænkemaade Ære. Hic vir amabat lingvam latinam, ut stulti amatores suam puellam, qvam isti non hominem, sed Deam putant. Nam qvum omnem, qvæ tum docebatur, philosophiam didicisset, & in popularibus qvoqve artibus jammagna fecisset operæ pretia in libro laudato p. 82. *postremo*, inqvit, *animum adjunxi ad curam latine ac polite scribendi, cujus gloria inter humanos conatus omnes summum tenere*

locum

loeum videtur. Jn hac finire vitam decrevi. Sed hie eſt in doctiſſimo viro nævus aliqvis. Vellem omnes pueros ita cogitare ab anno inde ætatis X. ad XIV. usqve, donec ſcirent perfecte latine, deinde ſi haberent hoc præſtantiſſimum Inſtrumentum, hanc qvaſi clavem doctrinæ, qva poſſunt ſibi aditum parare ad infinita recondita, qvo ſine hac pervenire aliis non licet, tum per me judicarent his de ſtudiisqvieqvid vellent. S. 43. anſer G. **Wagenſeils** peram librorum juvenilium ſom en nyttig og fornøyelig Bog. S. 44. I Aaret 1710 blev i Jena adſkillige collegia panſophica anmældte S. 46. Rollins maniere d'en ſeigner &c. bliver meget anpriſet. Ligeledes Buddei Jſagoge in theologiam, ſom bliver kaldet caqut artis. G. ſiger, at **Mosheim** kunde umuelig have ſagt det, ſom ſtaaer i hans **Anweiſung** ꝛc.: Buddeanam Jſagogen excerptam eſſe ex bibliotheca theologica Lippeniana. — S. 68 Vers, og ſmukke proſaiſke Steder ſkulde man lade de Unge lære udenad og ikke Gloſer. S. 75. En Svendſke af Adel, hvilken ſom Officier ſtod i fransk Tieneſte ſagde, han vilde gierne miſte en af ſine Fingre, naar han ſtrax forſtoed Latin. S. 78. Et Latterligt Exempel af en Profeſſor ſom med en gammel Skribents Forklaring ikke kom af Sted, og blandede det eene i det andet. Lectio curſoria i Skoelerne bliver med rette meget anpriſt. Om Fædrenelandets Sprogs Studering, og om den ſande Beſtemmelſe af det latinſke Sprogs Nytte og Nødvendighed dømmer G. overalt rigtig. En kort men med Smag anſtilt Recenſion over de fornemſte latinſke Autores. Jligemaade, om det græſke Sprog, de øſterlandſke, og de nu værende Europæiſke Sprog, over alt ſunde Domme. I Poeſien roſer han vel **Klopſtock** ſom en ſtor Digter, men meener, at han var en ſtørre, naar han ikke ved for megen Roes var bleven fordervet. Han er og af den Meening, at man maae ikke blande Opdigtelſer i Religions Sager. Muſikens Studium og Tegnekunſten bliver de Unge meget anpriſt. Om Talekunſten, tilſidſt om Hiſtorien i Almindelighed; den gamle og nye politiſke, Kirke-Hiſtorien, den lærde og Miſcellan-Hiſtorien. Paa forſkiellige Steder har Hr. **Niclas** indrykket egne Tilſatzer, ſom ere betegnede med en liden Stierne. Overalt fortiener han for dette Arbeyds-Bekiendtgiørelſe megen Tak. Den anden Deel, ſom indbe-

fat-

fatter den philoſophiſke Hiſtorie, Metaphyſiken Logiken og Moralen, vil ventelig ſnart følge efter.

Halle. Artis poeticæ libri IV. Auctore M. *Chriſtiano Davidi Jani* Gymnaſii Hulenſis Conrectore. 749 S. ſt. 8v. 1774. Til denne Bog har egentlig Hr. Geh. Raad Klotz givet Anledning, ſom havde i Sinde i ſtedet for den ſaa kaldte Gradus ad Parnaſſum, at udgive en promtuarium ſermonis poetici latini. Men han havde ikke forfærdiget meere end de prolegomena, ſom ſkulde ſættes foran Værket, hvori der forekommer en kort Recenſion af de latinſke Digtere, og de almindelige Regler i Proſodien. Men heele Værket ſelv er Hr. M. Jani Arbeyde, ſom understøttet ved flittig Læsning i de latinſke Digtere og ved en god Smag, har saa got, ſom mueligt, udført Planen. Den første Deel indholder Grammaticam poeticam latinam. Sammes Grændſer beſtemmer Hr. J. meget vel, i det han regner derhen alt det Egne, ſom de latinſke Digtere, ſom Digtere, har i Orthographien, Etymologien og Syntaxis. Her falder det vel ofte vanſkeligt at ſkille det egne hos Poeterne fra det, ſom og er tilladt i Proſa. Dog har Hr. J. i de meeſte Tilfælde vidſt at holde ſig inden for Grændſerne. Den anden Bog handler om Elegantia ornatuq. carminis, i tvende Kapitler. Til Elegantzen er immer blevet meget henregnet, ſom de gamle Autores ſelv, naar de kunde tale med deres Udlæggere, ikke vilde kalde med diſſe Navne. Ofte giorde man enhver Idiotisme til Eleganz. At man maae giøre Forſkiæl imellem Elegantia og Ornatus, derpaa tviler Rec. ikke, men det ſynes tvilſomt, om Forholdet imellem begge var det ſamme, ſom imellem munditia og magnificentia; og om man kan anſee gratam negligentiam og venuſtatem, ſom Arter af Eleaantzen. I dette Kapitel ſynes altſaa iblandt mange gode Anmærkninger, en ſtor Deel ubeſtemte, ſom og ikke ſigte til Øyemedet at være indløbne der imellem. Umuelig kunde man overtale ſig til at holde diſſe Talemaader Eſt aliqvid — Crede mihi — Cauſam percipe og mange andre af dem, ſom paa den 347 S. ere ſamlede, for poetiſke Elegantzer. Naar Hr. Jani S. 312 igiennemgaaer de forſkiællige Digt-Arter i Henſeende til Decorum, ſaa anbringer han vel mange ſande og i Smagens Love grundede Anmærk-

mærkninger, men synes dog at have forglemt, sin egen Regel S. 69, hvorefter han havde foresat sig ikke at svæve ud i den almindelige Poetik. Men det er dog en Overflod, som ikke skader meget. Den 3die Bog indeholder copiam epithetorum, substantivorum, verborum, adverbiorum, alle bragte under besynderlige Classer efter Stavelsernes Tal, og Pedes. Den 4de indeholder Jndices ducum, atqve heroum veterum, descriptionum, comparationum, periphrasium ac troporum. Man holder dette Værk for en nyttig Haand-Bog, som Lærere og de dueligere Lærlinger ved de latinske Digteres Forklaring og Læsning flittig maae raadføre sig med. Forfatteren har vel bestandig havt det Øyemeed, at bestemme det til den latinske Versifications Brug; men man tvivler med Grund paa, det ofte maatte bruges hertil; da man nu næsten er af den Meening, at man ikke kan blive en sand Digter uden i sit Moders-Sprog; da Smagen i de saa kaldte carminibus latinis, som er ikke Vers, men blot Centoner af de gamle Digtere, immer meer aftager; endelig og næsten Jngen meere tvivler om den Sandhed, at jo de gamle Poeter til Smagens Dannelse, og til at lære mange nyttige Kundskaber, og for undertiden at opmuntre et virkelig poetisk Genie til Fædrenelandets Poesie, men ikke til det Øyemærke, at alle Discipler, Tros, Tyriusqve, nullo discrimine skulle lære at giøre latinske Vers, bør forelæses i Skolerne. Den latinske Prosodie lader sig vel bedst lære af Poeterne men Nytten deraf er vel, da vor Smag nu engang har antaget den omtalte Vending, i vore Tider at indskrænke dertil, at man kan lære ret at udtale det latinske. Og dertil synes forskiællige gamle Læreres Methode i Prosodien meget bequem, nemlig at lære Disciplerne Qvantitæten ved at lade dem lære nogle Vers uden ad, som ere lætte at scandere, hvilket ellers, naar man dertil udvælger smukke Steder eller sindrige Sintentzer, har desuden megen Nytte.

Halle. Glossarium manuale ad scriptores mediæ & infimæ latinitatis. —— Tomus tertius. 8v. 1774. 2 Alph. 9 S. Dette Bind indbefatter de Bogstaver D. E. F. G. Heraf seer man allerede gandske rimelig, at den lærde Hr. Forfatter vil temmelig noye opfylde sit giorte Løfte i Henseende til Bindene, da mange af de følgende Bogstaver

ikke

ikke engang ere saa stærke, som disse fire, som her udgives. Værkets hidindtil værende Hoved-Indretning er forblevet. Dog synes man at have bemærket tvende Forandringer ved denne Deel, som giver dette Arbeyde et nyt Fortrin. Først er en anseelig Mængde Ord fornemmelig af Charpentier's og andre Glossarier tilkomne, som sattes hos du Fresne. Saadant falder læt i Øynene af de mange foresatte †, som ere Tegn paa Tilsatzer, og man finder ikke faa deriblandt, hvis Kundskab er meget nødvendig. Mange høre til Sprogene af den sidste fierde Deel af det fiortende og femtende Aarhundrede, og det er saadanne Ord, som man finder i Urskrifter og Statutis, som en grundig Jurist og Historicus dog ikke kan forbigaae at læse. F. E. *Deservitura*, servitium functio, in Reformatione Cleri Leod. 1446. *Desnodare*, dissolvere, enodare. 1389. *Desserare*, laxare, remittere. 1442 o. s. v. Den Artikel Feudum har man i sær fundet Behag udi. Den er, imod du Frene's at regne, meget anseelig forøget, og forskiællige mærkværdige Arter af samme ere anførte, som nu deels omstændeligere fortiente at oplyses, end som her formedelst Rummet kunde skee, deels at have Sted i de nye Compendier i det ringeste i Anmærkningerne. Da stoed det enhver frit for at forklare de mange forhadte Oldsager, eller at lade dem uberørte. De kom og meere for unge Studerendes Øyne. For det andet har R. bemærket, at Forfatteren immer meere og meere har giort sig Umage for at udelade de mange Steder, som ikke giver noget videre Begreb, end et eeneste iblandt dem, og derimod, hvor det har været mueligt, at anføre Ordets Betydning. Dette sidste Arbeyde er ikke sielden først skeet af Forfatteren, da saadanne har manglet i de store Glossariis. R. har alt for ofte merket dette hos du Fresne, at der ved et Ord maaskee staaer tie Steder, hvor det samme forekommer, men er ikke bleven tænkt paa at give eller kun at formode en Betydning deraf. En Feyl, som man snarere kan tilgive i et stort Værk, efterdi saadant i Almindelighed ikkun efterslaaes af forsøgte lærde, som nok forudden vide Middel, hvorledes de kan hielpe sig. Men i en saadan Haandbog, som denne er, falder Feylen mærkeligere i Øynene. En Begyndere eller i Tingene slet bevandret Lærd vil bruge dette. Han finder Ordet, men ingen Forklaring, og mange Steder, som ikke kan give ham noget

Lys.

Lys. Man ønſker, at Forfatteren vilde ufortsvet udgive dette Arbeyde, paa det at mange derudi kunde have en meget brugelig Haandbog.

Halle. **Kan ein Lehrer mit guten Gewiſſen ſeine Meynungen und Ueberzeugungen verſchweigen oder wol gar dem denſelben entgegenſtehenden Syſtem gemäß lehren?** Dette Spørsmaal finder man afhandlet i en liden Piece, ſom under ſamme Titel er udkommen paa 3 Ark 1774. Den er vel ſkreven og til Underretning for dem, hos hvilke dette Spørsmaal ey allerede for længe ſiden er afgiort.

Italien. Den lærde Verden har tabt den berømte Hr. **Giovanni Bianchi**, ſom døde den 3die Decbr. afvigte Aar. Han var en af de ſtørſte Italienſke Philologer og udmærkede ſig fornemmelig ved Kundſkab udi Natur Hiſtorien. Hans berømte Bog de Conchis minus notis er bekiendt udi hele Europa og i ſær agtet af vore Danſke Lærde. Vi har endog mange her ſom har haft Leylighed at ſee og kiende Hr. **Bianchi** udi Italien, og blandt andre Hr. Etats-Raad **Otto Friederich Müller**, ſom omgikkes ham i Rom og Hr. Profeſſor **Brünich**, ſom beſøgte ham udi Rimini. Han har opdraget mange ypperlige Lærlinger. Han var elſket af tvende Pavер, nemlig af den udødelige **Ganganelli** og af den nu regierende Pave **Pio VI.** Forunderligt er det, at han midt udi Livets Lykſalighed og overvældet af Ære, ſelv har kundet forfatte ſig følgende Epitaphium:

Credo quia Redemptor meus vivit
Et in noviſſimo die ſuſcitabit me
Heic requieſcit in pace
Johannes Paullus Simo Bianchius,
Domo Arimino
Qui appellari latine maluit
Janus Plancus
Naſcitur infelix, vixit infelicior, obiit infeliciſſime
Sed adjuvante Deo
Animo ſemper Hilari
Quod ſibi & ratione & aſſiduo bonarum
Pene omnium litterarum ſtudio comparaverat
Vixit Annos LXXXII. Menſes XI.

No. 7.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 15de Februar. 1776.

Kiøbenhavn. Philoſophiſke og Patriotiſke Drømme af en Menneſke-Ven. —— Mihi neceſſe eſt loqvi, nam ſcio Amyclas tacendo periiſſe. *Lucilius.* Overſatte af Peder Topp Wandal. 1774. 254 S. i 8vo, med Steins Skrifter. Vi kan ikke troe andet, end at Forfatteren jo med denne Titel, ſom har Nyheds Præg, har vildet forſkaffe dette ſit Skrift Læſere og Kiøbere, og man kan ſaa meget mindre fortænke ham det, ſom det virkelig og fortiener dem, ſkiøndt det egentlig intet indbefatter, der kan med Ret kaldes Drømme, (fromme Ønſker kunde man ſnarere kalde det) men alene nogle ſærſkilte philoſophiſke visſelig lærerige Betragtninger over adſkillige Materier, ſaaſom Menneſkelighed, Menneſkene, den falſke Politik, Driften til Fuldkommenhed, Driveſiærene i de borgerlige Sælſkaber, Fordervelſen, Elendighed, Stændernes Ulighed, Frihed, Ærgiærrighed, Borgerne eller Demokratiet, Patricierne eller Ariſtokratiet, Handelen, Stæderne, Lærdom, Fruentimmeret, Ønſkerne, Haabet, Beſiddelſen, Sælſkabelighed og Forlyſtelſer, Opdragelſen, Overdaadighed, Orden, Dyd og Lykſalighed, Religionen, den gode Konge, den lykſalige Republik, Patrioten, Antipatrioten. I den Artikel, om den falſke Politik, har Forfatteren afſkildret ſamme ſaa afſkyelig, at man vel maa, ſom han ſiger,

forfærdes derfor, men at den samme paa høye Skoler og Academier læres Ungdommen som Viisdommens Hemmeligheder, dette synes os næsten meer end forfærdeligt. Man ikke den læres mere i Praxis end Theorie. „Menneskets (saaledes afmales os her den falske Politik) er født „for at være lykkeligt, og hvor i bestaaer Lykken? I Fornøyelse. Hvad bedre kan han altsaa giøre, end elske alt, „hvad der kan giøre ham Fornøyelse, stræbe derefter, og „ville besidde det for sig selv alene. Han kan vel meddeele „sin Næste saa meget deraf, som der just behøves for at bevæge ham til, at blive et Redskab for hans Begiærligheder. „Men mere har samme ikke at fordre af ham. — Samler „derfor Skatte, saa mange i kunne. Smedder saa mange „Lænker, som mueligt er, for de Enfoldige og Svage. „Bygger Slotte og Fæstninger, for at forskandse eder imod „dem, hvilke eders Tyrannie kunde være imod. Opfinder „Love, hvilke Naturen miskiender, og bekræfter dem med „Straffe, for hvilke den forfærdes. De, som kunne troe, „at I ubroderlig havde deelt det Gode med dem, som Naturen har frembuden til alle sine Børn, fortiene den haardeste Piinsel, og den, som vil være frie, har forbrudt Livet. — Jo videre I kunne udbrede eders Magt til at „giøre Ondt og til at blive frygtet, jo større ere I. Jo „haardere I kunne trykke Folkene, og derhos giøre dem „udygtige til at afryste deres Aag, jo finere er eders Klogskab. I behøve ikke at sætte Grændser for eders Begiærlighed, uden hvor eders Klogskab ikke er tilstrækkelig til at „opnaae dens Hensigter. Alting i Verden tilhører Magten „og Listen. — Agter det ikke, om end eders Glæde skulde „sætte hundrede andre i Bedrøvelse. Det er saaledes Naturens Løb. Enhver har ikkun sig selv at sørge for. Hvad „som ikke umiddelbar skader os, der er det en Fordom at „tænke, at det kunde være slemt. Kydskhed, Troeskab, Venskab, Ægtekierlighed, og hvilke Dyder man ellers priser, „ere vilkorlige Begreb, hvilke de Gamle have tillagt en „Anseelse, som de kun have deres Fordomme at takke for. „Dog maa I herudi ikke giøre det alt for broget. Der gives vel Dyder af denne Art, men de ere alle satte under „Nødvendigheden og de høyeste Dyder. Vore Sindslidelser, som de der befattes under hiin, og vor egen Fordeel,

„ som

„ som den, der udgiør disse, gaae for dem. Naar disse ikke „ staae i Veyen, saa er det vor Pligt at være dydig. Men „ ellers er ingen Regel uden Undtagelse.“ Forfatteren maa vel spørge, om ikke dette er en afskyelig Lærdom? Og dog, lægger han til, skal man ikke kunne nægte, at man finder den meer eller mindre skiult i Skrifter af Folk, der uden Undseelse tillægge sig den Titel af Viise. Men at den og paa høye Skoler og Academier læres Ungdommen som Viisdommens Hemmeligheder, dette synes for vidt dreven, om det skal være ret ram Alvor. Men er det kun Satire, saa lader man det gierne passere, og træffe hvor det kan. Fremdeles foreſtiller han vore Tiders falske Politik, som langt afskyeligere, end i de ældre Tider, „ fordi den har bragt Tyranniet i et „ Systeme, og ved tusende Midler befæstet sammes Vedva„ renhed paa mange Aarhundrede. Den har indtaget de „ helligede Hierter, endogsaa paa de menneskeligste Regente„ re, og ligesom overtalet samme, at de maa være onde af „ Grundsætninger. Den foreſtiller dem dette, som et eene„ ste Middel, lykkelig og sikker at regiere deres Undersaatter. „ Den forfører dem til at troe, at det giør dem større Ære, „ at byde over en Hiord Slaver, end over et Sælskab af „ Mennesker og Borgere.“ I den Artikel om den naturlige Drift til Fuldkommenhed, viser Forfatteren i sær hvorledes samme af Indbildningen forvirres og forvildes. Det er en særdeles smuk Anmærkning, hvormed denne Artikel besluttes: „ Det er altsaa ustridig en Naturens Lov, og ingen viis Lov„ giver skulde forglemme det i sin Stat, **at ethvert Men„ neske stedse maa indskrænke sig saa meget, som det „ almindelige og de andres særdeles Vel udfordrer; „ og at det er ingen tilladt stedse at tage til, uden i „ Dyd, i Viisdom og i Fromhed.** Men Staten bli„ ver da meest fuldkommen, naar Lovene og Regenterne sig„ te derhen, at **den største muelige Sum af Lykselig„ hed finder sig uddeelt i samme, i det rigtigste og „ retfærdigste Forhold.**“ Om Drivefiærene i de **borgerlige Sælskaber** dømmer Forfatteren saaledes ganske rigtig: „Frygt er Drivefiæren i de despotiske Stater, Æren i „ de monarchiske, og Dyden i de republikaniske. Een af de „ største Aander i vor Tid (**Montesquieu**) har sagt det, og „ der er næsten ingen, som ikke har sagt det efter ham. Jeg

„ vil ikke angribe denne store Lærdom. For saa vidt jeg skal
„ anse den, som en politisk Erfarenhed, holder jeg den just
„ ikke for urigtig. Den er det ikke heller desværre for det
„ menneskelige Kiøn. Men om det menneskelige Sælskabs
„ Væsen nødvendig bringer det med sig, at det skal bevæges
„ og opholdes ved en af disse Fiære? om ikke Naturen ved
„ mere enkelte og sig værdigere Drivehiul vilde befordre sine
„ første Yndlingers Lykſalighed, naar disse vilde følge dens
„ eenfoldige og moderlige Hensigter? er hos mig et Spørs-
„ maal, som uden Urimelighed kan fremsættes." Og efter-
at han har viist, hvor svage disse saa berømte Fiære ere til at
virke Borgernes sande Lykſalighed, saa slutter han: „Jeg
„ kan altsaa ikke bedrage mig, naar jeg paastaaer, at Kiær-
„ lighed skulde være Fiæren saa vel i de borgerlige som i de
„ naturlige Sælskaber, og den fornemmeste Hemmelighed i
„ den sunde Statskunst bestaaer **i at bortrydde alle For-**
„ **hindringer for Kiærligheden, og mere ved denne**
„ **Drift, end ved Lovene og Tvang, at bevæge Bor-**
„ **gerne til deres gienſidige Lykſaligheds Befordring.**
„ Lykſalig den Lovgiver, som finder et Folk, der vil under-
„ kaste sig saa naturlige, saa eenfoldige og saa retfærdige
„ Grundsætninger!" Man maatte vel forundre sig over,
hvorledes Forfatteren kan regne den republikaniske Dyd med
iblandt hine svage Drivefiære. Men det er vel at mærke, at
han ikke har afmalet den anderledes end et sværmende Raserie,
hvormed man under Navn af Kiærlighed til Fædernelandet
forsvarer sin Frihed. Hvorvidt nu dette Begreb er grundet,
maa staae derhen. Men vil man ved denne republikaniske
Dyd ikke forstaae andet, end den ægte og reene Kiærlighed til
Fæderneland og Medborgere, (og Recensenten seer ikke, hvi
man skulde forkaste dette Begreb, fordi den samme Kiærlighed
kan udarte til Sværmerie,) saa bliver den ey at regne iblandt
de svage Drivefiære, men just den samme, som Forfatteren
selv fordrer for alle Regieringer, og skal Recensenten sige,
hvad han troer, saa har han vel i denne sin Fordring ingen
Uret. Ingen, som vil philosophere over Statsforfatningen
i Almindelighed og under alle sine Former, bør vælge **Mon-**
tesquieu til Anfører. Men vil man kun beskrive de virkeli-
ge Staters Forfatning, saadan som den virkelig er, da bli-
ver han uden Tvil vor retteste og bedste Autor. Det er uden

Tvil

Tvil det Forfatteren vil sige, naar han bifalder hans Lærdom om Regieringsformernes Drivefiær, blot som en politisk Erfarenhed. —— I de Artikler om **Fordervelse og Elendighed**, handles egentlig om **Staternes Fordervelse** i det almindelige og den deraf flydende **almindelige Elendighed**, hvilke Forfatteren har beskreven særdeles beklagelig og besluttet med en Formaning, som man maatte vel ønske et almindeligt Bifald og Efterfølgelse. „Den politiske og oekonomiske Elendighed kan ikke hæves, uden man hæver den sædelige, og hvor er den Lovgiver, som tør love sig, at giøre Menneskene viise og dydige, og at føre dem tilbage til deres høye Bestemmelses eenfoldige Grundsætninger og Forsynelser. Hvad imidlertid Regenternes Frygtagtighed eller Fordervelse ikke tør vove i Staten; det skal enhver med desto større Tillid foretage i sit Hierte og i sit Huus, jo lættere det er at fuldføre det i Smaat og i det Enkelte, som synes umueligt i det Store. Fordervelsen har begyndt hos enkelte Mennesker. Enhver begynde Forbedringen hos sig; vi skulle snart see de salige Følger deraf uendelig udbredte." I Sandhed, en fortræffelig Anviisning for enhver, som har Lyst til at være Patriot. Patriot i det Almindelige kan man ey altid være uden Fare. Men man kan være Patriot i sit Hierte, i sit Huus, i sit private Levnet, og vilde enhver, eller i det mindste mange eller de fleste være det, da skulde dermed udrettes det samme, som enhver med sin patriotiske Nidkiærhed for det Almindelige alene kan og bør sigte til. Det er en vovelig Sag at ville forbedre sine Medborgere, naar de selv ikke ville forbedres. Men forbedre sig selv og opbygge andre med sit Exempel, det kan man uden Fare, og vilde saaledes enhver forbedre sig, saa bleve alle forbedrede. —— Jo længere man læser fort, og jo mere man bliver bekiendt med Forfatteren, desto mere lærer man at kiende ham som en god Patriot. Den Artikel om **Stændernes Ulighed** er fuld af patriotisk Nidkiærhed for alle Menneskers almindelige Velstand. Forfatteren vil ingen Fattige, Nødlidende, Elendige have i en Stat, og han troer, Staten bør sørge for, at ingen skal være det. Stændernes Ulighed vil han ikke have ophævet, men han vil, at den skal være et Middel til en almindelig Lyksalighed, og erklærer al den Ulighed for uretfærdig, formedelst hvilken nogle leve og lide saa

vel, at andre derover maa leve og lide ilde. „Hvorpaa „ grunde I altsaa, I Store, Rige og Mægtige paa Jorden, „ de Forrettigheder over eders Brødre, hvormed I giøre „ eder saa meget til Gode? Hvorfra tage I den Ret, alene „ at sidde i Overflødighed og i Magelighed ved at udelukke „ alle andre, og uden Menneskelighed og uden Følelse at see „ eders Brødre lide Nød? Hvem har tilladt eder at tilegne „ eder alene Naturens almindelige Arvedeel, og at giøre „ eders Brødre til eders Tienere? Naturen selv, om I end„ nu have Følelse for dens Stemme, som boer i eder, til„ taler eder. Forsvarer eder. I troe at have opfyldt alle „ Kiærlighedens Pligter, naar I tilstaae dem, som ere un„ der eder, endnu et møysommeligt og kummerfuldt Liv, og „ dette maaskee af den høymodige Tanke, fordi I ikke kunde „ leve i Høyhed og i Overflødighed, naar ingen Fattige og „ Ringe vare. Gruelige Vildfarelse! som er en Skamplet „ for Menneskeligheden, og ved hvilken I fornedre eder selv.“ Kort, Forfatteren vil have Velstand og Lyksalighed ligelig deelt imellem Undersaatterne i en Stat. En Bonde bliver Bonde, en Daglønner bliver Daglønner o. s. v. Men ingen maa lide Nød eller Mangel ved andres Overflødighed. I Stedet for grummelig at afstraffe Misgierninger, bør Staten sørge for at ingen begaaes. At nogle bringe sig selv ved deres Laster og slette Forhold i Nød og Armod, det er Statens Skyld, for saa vidt den ikke søger at afvende og forebygge Sædernes Fordervelse. Borgerne staae under Statens Formynderskab, og Formynderen er ligesaa straffværdig som hans Myndling, naar denne tager Feyl, fordi han ikke nøye nok vaager over hans Opførsel. En saa fuldkommen Politie troer Forfatteren at være muelig. Livegenskabet erklærer han for stridigt imod Naturen. Den Indvending, at Stændernes Ulighed i Velstand er et nødvendigt Onde, som følger af Sælskabets Natur, vil han ikke høre. Men naar han paastaaer, at ethvert Menneske i det borgerlige Sælskab bør kunne leve i det mindste ligesaa lykkelig, som han kunde leve i Naturens Stand, da turde nogen maaskee forevende, at endogsaa den ringeste og fattigste i det borgerlige Sælskab lever bedre, end han kunde vente at leve i Naturens Stand. I saa Fald maatte man vel forestille sig Naturens Stand, som saadan en Stand, udi hvilken den eene

vilde

vilde æde den anden, og Forfatteren maa derfor have et langt andet Begreb om Naturens Stand. Han forestiller sig den blot som en Stand, hvor enhver har frie og af Sælskabets Love ubundne Hænder, og kan gisre sig saa lykkelig som han vil, men vil ikke have større Lykke og Velstand, end hans Natur til sin Nødtørft udfordrer efter velordnede og maadelige Begiærligheder; thi sætter man ikke disse, da var det en ubillig Fordring af Sælskabet, om det skulle forskaffe enhver al den Lykke, Velstand, Magelighed og Bequemmelighed, som han i sin naturlige Tilstand kunde ønske sig, naar han raadede for sin egen Lykke, og ingen Maal tillige satte for sine Begiærligheder. At Forfatteren virkelig saaledes vil og bør forstaaes, seer man af S. 75, hvor han henviser til sin første Betragtning, som den, hvor i han har anført de Goder, som den menneskelige Natur væsentlig kræver, og enhver Borger derfor billigen kan fordre af Staten. Han seer altsaa ikke paa, hvad den naturlige Stand kunde være og blive, men hvad den burde være, og den Fordervelse, som derudi rimeligen vilde eller maatte herske, kommer her ikke i Betragtning, og det var jo heller ingen Følge, at nogle i Sælskabet skulde tage til Tak med en slet og ringe Lykke, der ved Velstands ligeligere Deeling kunde være bedre, fordi de uden for Sælskabet maatte leve i en langt slettere Tilstand. Overalt seer man her af, at Forfatteren virkelig tænker som Patriot, og under sine fattige og ringe Medmennesker bedre Vilkaar. Men skulle saadanne hans patriotiske Tanker fortiene Navn af Drømme, da maa det være, fordi vore Drømme forandre dog slet ikke Tingenes Løb i Verden. —— Friheden troer Forfatteren at finde der, hvor han finder et Folk, hos hvilket enhver Borger kunde ubehindret efterleve Dydens Love, uforstyrret nyde Frugterne af sin Flid og af sin Duelighed, og boe tryg for alle Avinds og Egennyttes Anfald? „I saadan en Stand „ vilde jeg troe mig, jeg maatte leve under den meest vind„ skrænkede Despot, eller være den sidste af alle Borgere i et „ fuldkomment Demokratie. Men hvor er den lykkelige „ Stat, som kan rose sig af saadan Tilstand? og hvor lever „ den Mand, som ikke er ligesaa bange for sine Dommeres „ og Overmænds Uretfærdighed, Havesyge og Begiærlighed, „ som for sine Modstanderes og Fienders Forfølgelser? Ved

„ Fyrsternes Hoffer finder jeg intet uden Trældom og Slave-
„ rie. Enhver har Frygt for og Mistillid til den anden,
„ og alle bøve for Fyrsten eller for den Minister, for hvilken
„ Fyrsten maaskee selv skiælver. I deres Lande seer jeg ud-
„ strøede en Mængde smaa Tyranner, som under tusende
„ Slags Navne trykke den ulykkelige Borger paa ligesaa
„ mange Maader, og som under det smukke Paaskud af det
„ almindelige Bedste gisre Elændighed og Armod almindeli-
„ ge.“ I de saa kaldte frie Stater finder Forfatteren heller ikke den rette Frihed, i hvor meget de end prale deraf. Vil man see Friheden oprettet i Staterne, saa maa enhver selv først gisre sig frie fra sine Fordommes, sine forfængelige Begiærligheders Aag, og Indbildningskraftens saa mægtige Herredømme. Man kan være frie under en Konge og Slave i en Republik, og man maa nødvendig være det, naar man ikke befrier sig fra Egennyttens, Ærgiærrighedens, Vellyste rs og sine andre Sinds-Lidelsers Aag med det selv samme Mod, som man vilde bruge mod de haardeste Tyranner, og den politiske Frihed er ikke muelig uden den sædelige. —— I den Artikel om Ærgiærrighed vises hvor i den sande Ære bestaaer, og hvorledes Begrebet derom er bleven fordervet og vanartet, efterat man har begyndt at ansee Æreposterne ikke mere som Midler til at gisre vel imod sine Medborgere og befordre deres Velfærd, men som Midler til at opfylde uordentlige Begierligheder, til at berige sig, og at forsvare udsvede Uretfærdigheder. Her skildres og meget livagtig Ærgiærrigheds skadelige Følger i Staterne. —— De tvende Artikler om Demokratie og Aristokratie, indbefatte en Plan til begges fordeelagtigste Indretning. —— Handelen er, efter Forfatterens Tanker, heller ikke indrettet paa den fordeelagtigste Maade for Staterne, og Forfatteren vilde have den meget forbedret og indskrænket, saasom, at der ikke maatte handles med Ting, som forderve Sæderne; at ingens Tilstand derved maatte blive alt for ypperlig og overmægtig paa Medborgernes Bekostning o. s. v. —— Alt for store Stæder i et Land anseer Forfatteren som Byrder for Staten og de samme tillige farlige for Sæderne. —— Den Artikel om Lærdom er egentlig stilet imod den haarde Dom, som Rousseau har fældet over Videnskaberne, hvilken Forfatteren ikke kan underskrive, skiønt han tilstaaer de ulykkelige Følger af Lærdom-

mens

mens Misbrug, og anseer Lærdom og Vittighed for de störste Ulykker, naar de ikke ere forenede med Retskaffenhed og Dyd. „ Hvad er ærværdigere, hvad er helligere, end den sande Guds„ dyrkelse, og hvormed have de Onde tilföyet det menneskelige „ Kiön mere Ondt? Öser den nyttigste Saft i et forgiftet „ Fad, er den derfor i sig selv mindre nyttig, fordi den da „ bliver skadeligere? Kundskab er af selv samme Art.“ I det övrige vises hvorledes Videnskaber bör læres i en Stat. —— Under de Opskrifter Önskerne, Haabet, Besiddelsen afskildres det yndigste, dydigste og fuldkomneste Fruentimmer, som önskes, haabes og besiddes. I Sandhed et fortræffeligt Skilderie. —— Om de selskabelige Forlystelsers rette og maadelige Brug tænker Forfatteren iblandt andet og in Summa saaledes: „ Vort Liv skal være en Kiæde af Arbey„ der, og Forlystelserne skulle ikkun hist og her afbryde sam„ me. Dette er vor store Stifters Öyemeed, som har sat „ os i Verden til Nytte og ikke til Lyst; og som vil, at vi „ skulle være gode, og ham værdige, ikke at vi skulle være „ fordærvede. Vi skulle just ikke foragte Livets Blomster, „ vi skulle nyde dem; men vi skulle derhos stedse betragte, „ at Frugterne ere det væsentlige deraf.“ —— En meget pathetisk og rörende Klage over Opdragelsens Feyl. „ Jeg „ tilstroer mig før ganske alene at oprette en fuldkommen „ Republik af et barbarisk Folk, end af det Sædeligste „ iblandt de Europæiske Folk, ved Hiælp af en Mængde „ Philosopher, at overtale ikkun hundrede Borgere, at bli„ ve dydige og retskafne Mennesker. I Barbarernes Hierter „ er Følelsen af Dyd, Ærlighed og Pligt endnu spæd, og „ den behöver kun at opvækkes og at holdes i Orden. Den „ finder der hverken en den imodsat Drift, eller andre Hin„ dringer, som hos os ere den i Veyen, at den ikke kan yttre „ sig. Men hos os er det, ligesom alt har sammensvoret „ sig at undertrykke de fineste og smukkeste Drifter af Dyden „ og Naturen selv. Iblandt alt det, som omringer os er „ der næsten intet, som ikke kunde forföre os til at blive onde „ og skielmske. Forend vi begynde at tænke, har allerede det „ Onde fæstet Rödder hos os, ved hvilke det er bleven en „ Deel af os selv. Hvilket moysommeligt Arbeyde er det „ altsaa ikke at pleye en Plante, der er udsat for saa mange „ Farer, saa meget ond Luft, som Menneskет! Men hvor

„ vigtigt er ikke tillige dette? Og hvor meget skulle ikke For-
„ ældrene og Staten selv lade sig samme være Magtpaalig-
„ gende.“ Herefter beskrives i en ret beklagende Tone den forfængelige og naragtige Pariſiſke Opdragelses Efterabelſe, hvor ved saavel Døttre som Sønner i Grunden forderves. „ I den første Barndom give vi vore Sønner Begreb om „ en Stand og en Storhed, for hvilken vi hverken ere for-
„ nemme eller rige nok. Derhos qvæler man hos dem Kiær-
„ ligheden til et beskedent og borgerligt Levnet og altsaa til
„ deres Medborgere. Man betaler en Skolefux, som skal
„ lære dem Latin, og som ved sit dumme Opførsel gior dem
„ dette, saa smukke og nyttige Sprog, og med samme al
„ Lærdom væmmelig. Thi Latin og Lærd betyde hos vore
„ Dummerhoveder et og det samme. De foragte begge og
„ ere uværdige til begge. Det kommer heller ikke Forældre-
„ ne meget an derpaa, om Sønnen gior nogen Fremgang i
„ det Latinſke og i Videnſkaberne; man ſyſſelſætter ham kun
„ med deſlige Sager, for ikke at lade ham være aldeles ørke-
„ los, indtil han bliver oplagt til vigtigere; derfor kan han
„ ogsaa uden Fare igien forglemme dem. Det var heller
„ hans Skade, end hans Fordeel, om han ingen Ignorant
„ var o. ſ. v.“ —— Om Overdaadigheds rette Begreb, hvoreſter den altid bør erklæres for skadelig, og Midler til at temme den. —— En fortræffelig og indtagende Beſkrivelſe paa Følgerne af god Orden i Staten og i Familierne. —— **Viisdom** og **Dyd**, som Kilder til Folkenes ſande Lykſalighed. —— En yndigt Skilderie af den chriſtelige Religion i ſin oprindelige Reenhed og Uſkyldighed, og dernæſt et andet men det afſkyeligſte af ſammes Fordervelſe imellem Geiſtlighedens Hænder. Reformationen skulde have ſtiftet mere Godt, derſom Kiærligheds Aand havde opildnet Hierterne saa meget, ſom Kiærlighed til Nyt. Der ere to Uhyrer, der endnu ſtedſe komme Staten og Kirken til at vakle i Grunden, nemlig Sværmen og Vantroe, af hvilke hint gior Sindslidelſernes, Uforſtandigheds og et ſort Blods Fostere til Religion, denne beſtormer Himmelen med forvoven Stolthed, ſtyrter Dyd, Retſkaffenhed og Sandhed fra Thronen, og ſætter Vellyſt, Laſter og sin egen Indbildning derpaa. De bedſte Midler imod beage ere en omhyggelig og fornuftig Ungdommens Underviisning, ſamt Ordens Vedligeholdelſe i

Kirken og Staten. —— Patrioten og Antipatrioten ere tvende fortræffelige Skilderier, ligesom Skriftet overalt er læseværdigt.

Leiden. De Solutione Vinculi, qvod olim fuit inter ſacrum Romanium imperium & Fœderati Belgii Reſpublicas. 1774. 16. A. ſt. 4. Er Opſkriften paa en Diſſertation, ſom Hr. Baron Joh. von Meermann, en Søn af den berømte Litterator Gerhard von Meermann, har udgivet for Doctor-Graden i Lovkyndigheden. Ordenen udfordrede derudi fire Aſſiniter, om den gamle Forbindelſe imellem det tydſke Rige og Nederlandene; om den Forandring derudi ved Forliget med Keyſer Carl V. til Augsburg i Aaret 1548, om Maaden, paa hvilken den nye ſvagere Forbindelſe efterhaanden har ophørt, og endelig det Beviis, at dette Baand nu fuldkommen er adſkilt. Carl den Store undertvang først hele Frisland hen ved Aar 804 og lagde det gandſke under det Franſke Rige. Under dette Navn blev indbegrebet den ſtørſte Deel af Nederlandene, ſaavel ſom og en Deel af det angrændſende Tydſkland. Diſſe Lande bleve, ligeſom de øvrige Frankiſke Provintzer, anfortroede til Hertuger og under dem Græver; og udgiorde, i det Frankiſke Monarchies Deeling, en Deel af det Lothringiſke Rige, og fremdeles af Hertugdømmet Neder-Lothringen. De Tydſke forſvarede ſamme imod Veſtfrankerne. Men Græverne begyndte efterhaanden immer meer og meer at unddrage ſig fra Hertugernes Herredømme, hvilke i ſildere Tider alene bleve kaldte Hertuger af Brabant. De Sidſtes Anſeelſe var dog endnu mod Enden af det 13 Aarhundrede, temmelig ſtor. Men alle diſſe Herrer erkiendte Keyſerens og Rigets Høyhed, ey alene ſom Vaſaller, men og ſom Underſaatter. Dette bliver først, meeſt udførlig, beviſt om Græverne af Holland (S. 28-42) og berømte Mænds Grunde, i ſær de, ſom Grotius har anført, hvilke har beſtridet denne Afhængighed af en overdreven Kiærlighed til deres Fæderneland, bliver igiendrevne. Græverne hyldede Keyſeren, mødte med paa de tydſke Rigsdage, og gave deres Bidrage til Rigets Fornødenheder. Ja ſelv Carl den Forvovne, Hertug af Burgundien, har i Aaret 1473, aflagt Eed til Keyſer Frederich III. i Henſeende til Geldern og alle de andre Grænd-

ſer.

ſer. Nogle Stykker vare vel allodial, fornemmelig viſſe Godſer, ſom de første Grever havde bekommet til Foræring af Keyſerne. Men Grevſkabet ſelv var ikke noget Fruentimmer-Lehn; men blev ved den mandlige Linies Affald, af Keyſerne efter Behag forlehnede til de næſte mandlige Forvandte, eller til den afdøde Greves Døttre. Holland og Seeland ſtillede, efter de ældſte Rigsmatrikeler af 1431, tilſammen 200 Glever, og en Gleve beſtod af 5 Ryttere og 7 Heſter. Med ſamme Flid, dog kortere bliver beviſt om Seeland, Frisland, Biſpedommet Utrecht, det dermed forbundne Ober-Yſſel, Geldern, Grøningen og Drenthe, at de ey alene har været Rigslehn, men og Underſaattere, og har været forpligtede til at giøre Tieneſter og Tilſkud af Penge. Geldern havde, efter Matrikelen af af 1471 at udſtille 25 Rytter og 50 Fodknegte. Nederlandene i Almindelighed (indtil Artois og Flandern) har altſaa udgiort en Deel af Riget. De bleve derfor og, i Udkaſtet af Rigskredſerne, først medbegrebne under den Weſtphaliſke Kreds; og ſiden, tilligemed alle de Burgundiſke Lande, 1612, giort til en beſynderlig Kreds. Deres Contribution beløb ſig til 20000 Floder, naar 100,000 overalt vare at betale. Men paa Rigsdagen til Augsburg i Aaret 1548 fandt Stænderne Aarſag til at beſvære ſig for Keyſer Carl over dette Tilſkuds Reſtantze, og andre den Burgundiſke Kredſes Forbindlighеders Forſømmelſe. Den nu alt for mægtige Keyſer vilde ikke tilſtaae dem meget af det, de paaſtode. Men der blev dog endelig troffen et Forliig, i Kraft af hvilket ſamtlige Nederlande ſkulde være under Keyſerens og Rigets Skyts, og Herrerne af ſamme ſkulde have Sæde og Stemme paa Rigsdagene næſt efter Erke-Hertugerne af Øſterrige. Derimod ſkulde de til Rigets ſalmindelige Anſlag være forpligtede til i Penge og Mandſkab at bidrage ſaa meget ſom tvende af de Rheiniſke Churfyrſter, men til en Krig mod Tyrkerne ſaa meget ſom tvende. I Mangel af diſſe Pligters Opfyldelſe kunde de ſøges for Kammer-Retten. Ellers vare de fri fra al anden Jurisdiction. De ſkulde og af Keyſeren og Riget beſtandig anſees ſom fri Folk; endſkiøndt Forlehningen maatte ſøges over de Lande, der vare Lehn af det tydſke Rige. Keyſeren havde ved dette Forliig vel ikke nogen anden Abſigt, end at beſkytte ſine Burgundiſke Arvelande imod Frankerige

ved

ved de Tydskes Hiælp. Derimod tabte Riget, da de i de fleste Stykker bleve erklendte for fri, og Riget dog var forpligtet til sammes Beskyttelse. Deres Bidrag var og nu meget ringere, og i Stedet for de forrige 20000 Gylden til 100,000, nu kun af 3000 Gylden eller 3656 til et Romer-Maaned. **Philipp II.** tog vel Forlehningen i Henseende til Geldern og Zütphen, og de øvrige Nederlande, som hængde af det tydske Rige; men lod sig snart mærke med, hvorlidet han vilde være bunden til Forliget af Augsburg. Desto stærkere søgte Printz **Wilhelm af Oranien** i Aaret 1568, da de nederlandske Uroeligheder brøde ud, og andre som i Trængslerne vare flygtede af Fædernelandet, 1570, Rigets Beskyttelse, som det, hvoraf Nederlandene vare en Deel. Men forgiæves. Dog blev Forbindelsen med Riget uafbrudt. Man antog Mynte-Forordningen. Præsentationerne skeede til Kammerretten. Man nævnede Keyseren i de offentlige Kirkebønner **Vor Keyser.** Keyser **Maximilian** sendte vel 1575 Grøven af **Schwarzenberg** til Congressen til Breda, for at formægle et Forliig med Spanien. Men der blev intet udrettet. Nederlænderne foere fort i Aaret 1576 ved **Walther von der Gracht** og 1678 ved Hr. von **Adelgonde** paa nye at giøre meget alvorlige Forestillinger om Biestand imod Spanierne. Men de vare ligeledes uden Virkning. Dog lode de foreenede Nederlande ved deres Forenings Stiftelse til **Utrecht**, udtrykkelig indflyde, „at „ samme skeede uden ringeste Absigt at lade sig lossrive fra „ Forbindelsen med det tydske Rige.“ Dog alligevel har Bidragene til Riget ophørt siden Aar 1575. Der blev heller ikke, efter at de 1581 formelig havde opsagt **Philipp** Lydighed, mere sendt nogen ordentlig Gesandt fra dem til Rigsdagen. Dog sendte de endnu 1582 en Gesandt til Rigsdagen til Augsburg, der skulde retfærdiggiøre dem i Henseende til Overdragelsen af Overherskabet til Hertugen af Anjou. Men Keyser **Rudolph** talede om Oprør. Hans Gesandtskaber til Nederlandene 1590 og 91, som blot gik ud paa Pacificationer, vare derfor og uden Følge. Paa Rigsdagen til Regensburg 1594 blev besluttet et nyt Gesandtskab, da i Skrivelsen Staterne endnu bleve kaldte Lemmer af Riget og **des Kaisers und Reichs liebe Getreue.** Men Omstændene havde saaledes forandret sig for de foreene-

de

de Nederlande, at de kunde vente gandſke andre Betingelſer til Freden. Keyſerens følgende Forſøg var derfor ligeſaa forgiæves. Ja da Rudolph ved Underhandlingerne i Henſeende til Vaaben-Stilſtanden i Aaret 1609 beſværede ſig, at Staterne uden Hans og Rigets Forvidende, havde indladt ſig i Underhandlinger, hvorved de aabenbar ſyntes at rive ſig løs fra Riget; gav Svaret tydelig nok tilkiende, at de troede ſig at være fri fra Forbindelſen med Riget. Man veed og ikke, at Keyſer Rudolph eller Matthias har yttret ſig videre i den Henſeende. Men Ferdinand II. ſendte Gramay til Staterne, og gav dem i Creditivet endnu den Benævnelſe: Unſerer und des Reichs lieben Getreuen. Men de gave ham Skrivelſen tilbage, og Underhandlingen blev afbrudt. Juſt dette ſkeede 1741 ved Grøven af Anersberg, ſom Ferdinand den IIdie ſikkede til Staterne. De vare og ey engang tilfreds med den Titel Illuſtriſſimi, men forlangte at kaldes Celſi & potentes Domini, og i Contexten veſtra celſitudo. Endelig blev i den 53 Artikel af Fredsſlutningen til Munſter 1648 Staterne lovet, at Kongen af Spanien, endog fra Keyſerens og Rigets Side vilde bevirke den formelige Forſikkring om Neutralitet, Venſkab, og godt Naboeſkab. Keyſeren ſtadfæſtede denne Artikel allerede i Julius af Aaret. Men Rigets Stænder, ſom vare forſamlede til Regensburg i Aaret 1654, fandt og ſelv diſſe Udtryk betænkelige. Endelig blev dog i ſammes Navn af det Maynziſche Directorio udfærdiget et Document, hvori de forſikkrede, „ at de ſtedſe vilde iagttage Neutralitet, Ven„ ſkab og godt Naboeſkab med Staterne, ligeſom de havde „ giort under den Spanſke-Nederlandſke Krig.“ Man kan altſaa egentlig ikke ſige, at Rigets Stænder har efter Staternes Ønſke udtrykkelig renonceret paa deres forbindelſe med Nederlandene. Thi det indbefattes ikke i Ordene. Hr. v. Meermann erkiender det og ſelv. Men paa en vis Maade indbefatter dog dette Decret en ſtiltiende Fraſigelſe af Rigets Rettigheder, da det ikke mere mælder om de forrige Forbindelſer. Rigets Stænder har og allerede i et Document af 1653 giver General-Staterne den forlangte Titel af Celſi ac potentes Domini. Keyſeren kaldte dem vel endnu en rum Tid alene Cariſſimos Amicos Ordines Generales. Men fra Aar 1716, da Republiken havde giort ſig ſaa fortient af

det

det Østerrigske Huus, har Keyseren frivillig meddelt dem een og samme Titel med Riget. At endelig paa denne Maade Baandet imellem Riget og Nederlandene, hvilket siden Forliget til Augsburg, allerede ikke mere har været knyttet saa ængt, er bleven fuldkommen opløst, paastaaer Forfatteren af tvende Grunde. Først havde Nederlandene havt nogen Ret til at unddrage sig Forbindelsen med Riget, fordi de af samme, uagtet alle deres Anmodninger, ikke vare blevne beskyttede imod Spaniernes Tyrannie, som de kunde have forlangt. Visselig var Keyserens nær Forvandtskab med det Spanske Hof, og den deraf opkomne Velvillighed, Skyld derudi. Men Følgen var den samme. For det andet havde Tydskerne selv samtykt i denne Adskillelse, da de ey alene ingen Hiælp har beviist dem, men heller ikke med trængende Paastand fordret Opfyldelsen af deres Forbindelses Pligter, saasom deres Bidrage til Rigets Anslag og andre Ting; ja selv allerede mens den 30 Aars Krig endnu varede, havde betragtet dem som frie Folk. Dette var og skeet efter den Munsterske Fred. De havde fremdeles tilstaaet dem en saa høy Titulatur, som tydelig og udtrykkelig nok bevidnede, at de havde erkiendt den forrige Forbindelse for udsletet. Her var just den selv samme Fald, som ved Helvetien Preussen og Liefland. Dog havde Staterne engang ved en Forsamling, taget i Betragtning, om det ikke var raadeligt, atter igien at foreene sig med det tydske Rigs-Legeme. Denne Omstand berører Forfatteren og saa kort, at man gierne havde havt nogen mere Oplysning derover. Rimeligen har det dog kun været et Project, som man har giort i Republikens yderste Fare. Dog, omendskiøndt de foreenede Nederlande, og andre forrige Stænder paa den Maade nu ere adskilte fra det tydske Rige; saa hindrer dette dog ikke, at man jo immer betragter dem som Tydske.

Göttingen. Hr. Leonhard Johann Carl Justi et Medlem af det her værende philologiske Seminarium har paa 40 S. i 8v. ladet trykke. Weissagungs Gesang Mosis an die Israeliten 5 M. B. XXXII. aus der Uhrschrift von neuem übersetzt und mit einigen Erläuterungen begleitet. Hensigten har været at levere ikke nogen Omskrivning, men en Oversættelse, og det af en Sang,

saa

saa den hverken skulde ophøre at være en Sang, ey heller tabe den ærværdige Anseelse af sin Alder. Udtrykket er altsaa valgt med Flid, og en ovensynlig Kundskab om Originalen, og Stillingen saaledes indrettet, at Digter-Sprogets Harmonie kiendes endogsaa uden Riim. I sær udmærker sig Brugen af de sammensatte Ord, der er som en Eyedom for det Tydske Sprog, hvilke ere som oftest ret lykkelig anvendte, og undertiden ere formedelst deres Nyehed anstødende, endogsaa der, hvor de forresten passe sig vel til den gamle Digters Begreb eller Billedet deraf, f. Ex. v. 24. Staubwaller for Slange og V. 34. Schikſalsrollenbehälter. Det er Sandt nok, hvad Hr. J. siger, at Sproget bliver beriget ved saadanne Udtryk, og de ere da ogsaa mindre anstødelige, naar de ikke mere ere nye. De tilføyede Anmærkninger ere bestemte til Oversætteisens Oplysning og Forsvarelse. Om Indholdet i Almindelighed erklærer han sig derhen, at de derudi indbefattede Spaadomme gaaer kun til Enden af det Babyloniske Fængsel, saasom Tilbøyeligheden til Afguderiet da forsvant iblandt det jødiske Folk.

Berlin. Eſſai ſur le Style a l'uſage de l'école des jeunes Gentils-homme par M. Thiebault de l'academie Royale des ſciences & belles lettres de Berlin & de celle de Lyon. 1774. 354 S. Efter Indledningen blive tre Spørsmaale afhandlede. 1) Hvilken er Stilens Natur i Almindelighed og den gode Stiils i Besynderlighed? Herved mældes i det første Kapitel om Tankernes Valg, Ordning, Overgangene, Vendingerne, og Toner; og i det andet om den gode Stiils Bestemmelses-Grunde, nemlig om Materien, Øyemærket, Talemaaden, Sproget, Forfatterens Egenskaber, og Omstændene. 2) Hvad for Egenskaber udfordrer det Talent at skrive vel, og hvad for Kundskaber sætter det forud? Her anpriſes først Egenskaber, som ere tilfælles for Smagen og Talentet, og saadanne, som egentlig tilkomme enhver af dem begge, og dernæst anpriſes Kundskaben om Reglerne, de gode Mønstre, og den egne Øvelse. 3) Hvad Nytte har den gode Stiil? Herved vises, hvad for en Indflydelse den gode Stiil har i Skribenternes Roes, i Kunsters og Videnskabers Opkomst, og endelig i Sædernes Forbindelse.

No. 8.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 22de Februar. 1776.

Kiøbenhavn. **Den geiſtlige Talekonſt, tilligemed en Bedømmelſe over en af Saurins Taler, af M. Chriſtian Baſtholm, Doctor i Theologien og Garniſons Præſt i Citadellet Friderichshavn. 1775.** 424 S. ſt. 8vo. Paa Gyldendals Forlag. — Man har nok Aarſag til at ønſke Hr. B. velkommen, og Fædernelandet til Lykke med denne Talekonſt. Man veed ſelv, hvad en Recenſent her kunde have at ſige. Men hvad han kunde eller vilde ſige, har Hr. B. ſelv ſaa vel ſagt, ſaa det kan ikke bedre ſiges. Recenſenten vil derfor tilſideſætte al Harangve til Værkets Anpriisning, og lade det priſe ſig ſelv. Da ſaa mange vore unge Studerende har tilforn løbet næſten i Blinde ud af Skolen ſtrax paa Prækeſtoelen, ſaa har Hr. B. forbarmet ſig over diſſe Forblindede, og med dette ſit ypperlige Skrift tændt Lys an for dem paa ſaa vigtig en Vey, hvor ſom oftеſt de første Feyltrin og Anſtød komme dem til at halte og ſnuble for beſtandig. Saa vidt Recenſenten veed, er det og den første Prøve, vi har paa Danſk af en geiſtlig Talekonſt, og til Lykke har vi den af en Mand, der ſelv har Talekunſten i ſin Magt, og ſkriver af egen Forfaring. — „ Jeg ſeer ingen Aarſag (ſiger Hr. B. i Fortalen) hvorfor „ en geiſtlig Taler ikke ligeſaa vel bør beſidde en vis Styrke „ i Talekonſten, ſom den verdslige, men jeg ſeer mange, „ hvorfor han frem for hiin bør beſidde den. Bør en geiſt-

„ lig Taler ellers have dette tredobbelte Maal for Øynene,
„ at overbevise, røre og behage, saa maa denne Konst i det
„ mindste være meget nyttig, dersom den ikke er aldeles nød-
„ vendig. Den geistlige Taler træder op i en talrig Forsam-
„ ling, hvor der næsten ere ligesaa mange forskiællige Tænke-
„ maader, som Tilhørere. Nogle have af Naturen en skarp
„ Dømmekraft; andre en munter levende Indbildning;
„ nogle besidde en god sund Forstand; Øvelsen fattes dem
„ kun for at bringe den til sin Modenhed; andre derimod
„ kunne næppe ophøye sig over det Sandselige; og Taleren
„ bør dog tragte efter at overbevise alle, at røre alle, at be-
„ hage alle. Hvad Kunst udfordres der ikke til saaledes at
„ indrette sin Tale, at man kan være nyttig for de Eenfoldi-
„ ge, uden at blive kiedsommelig for de Lærde, at ophøye sig
„ til disses Tænkemaade, uden at være hine uforstaaelig, at
„ træffe den rette Middelvey mellem det Høye og det Lave, det
„ Dybsindige og det Vittige, at stille sig mellem de Lærde og
„ Ulærde, og udbrede samme Lys og Varme til begge Sider.
„ Dette lader sig næppe iværksætte uden Talekunstens Hielp.
„ Men det som endnu meer udfordrer denne Kunst, er Til-
„ hørernes sædvanlige Beskaffenhed. Her ere Fordomme at
„ overvinde, elskede Laster at bestride, naturlig Dorskhed at
„ opmuntre. Vil Taleren lykkelig tilsægte sig Seyeren over
„ alle de Hindringer, som et fordervet Hierte modsætter hans
„ nidkiæreste Bestræbelser, saa maa han sætte Alting i Bevæ-
„ gelse, Forstanden maa oplyses, Villien bøyes, Lidenska-
„ berne røres, Indbildningen varmes, Sandserne forlystes;
„ Han maa bestride Menneskets ved Menneskets selv. For-
„ sømmes ikkun eet af disse Stykker, bliver han, om ikke
„ unyttig, saa dog mindre nyttig.“ Godt og kiernefuldt
er og det, han har sagt om den konstige Veltalenheds Fornø-
denhed. „Vel haver ethvert Menneske en Slags naturlig
„ Veltalenhed, men skulde han derfor ikke behøve den kon-
„ stige? Enhver har og en vis naturlig Fornuftlære, men
„ desuden holder man det dog for nødvendigt at lægge sig
„ efter Reglerne, man dømmer da saa meget grundigere,
„ rigtigere og vissere. Det er vel ikke uden Nytte, at læse
„ eller høre gode Talere; men uden Konstens Regler indren-
„ ter man kun den halve Fordeel af dette Arbeyde; den Ret-
„ tesnor fattes, hvorefter man skal bedømme dem; man kan læ-

„ te-

„ telig antage det til Efterfølgelse, som man burde skye; og „ mange Skiønheder, som man burde efterligne, løbe umærk„ te forbie. Vel kan den, som af Naturen er begavet med „ et godt Pund, uden Konstens Regler blive god og nyttig, „ men næppe bliver han en stor Taler, næppe saa fuldkom„ men og saa nyttig, som han ved Konsten kunde have blevet. „ Konsten kan ikke skabe den Genie og Vittighed, som Natu„ ren har nægtet disse Gaver; men den kan gisre ham taale„ ligere og nyttigere, end han ellers vilde have blevet. Gis„ re Reglerne ham ikke til en Taler, saa vogte de ham dog „ for at begaae grove Feyl i sin Tale, hvorved Sandheden „ ofte maa lide.“ Bedre kan Recensenten ey anprise unge tilvorende Prædikantere denne geistlige Talekunstes agtsomme Giennemlæsning end med disse dens Forfatters egne Ord, saa vel foranførte, som her efter følgende: „ Jeg har mere „ end een Gang forundret mig over den Dristighed, med „ hvilken unge Talere har optrædet paa den geistlige Talestoel „ for talrige Forsamlinger, uden endog at have smagt de før„ ste Elementer af Talekunsten, ligesom man strax var Taler, „ fordi man havde lært et Compendium over Dogmatiken „ eller Moralen, og havde et godt Bryst til at udføre, hvad „ man havde lært. Den første Prøve lykkes dem. Hukom„ melsen staaer dem bie, nu blive de modigere, nu tvile de „ ikke længere paa, at de jo ere Talere, uden engang at vide, „ hvad Veltalenhed er. Den fordervede Smag, som de en„ gang har begyndt i, klæber ved, og bliver efterhaanden „ til en Vane, som de i Fremtiden ikke meer ere i Stand til „ at afvægge. Omsider blive de offentlige Læresioele besatte „ med Mænd, hvilke med de redeligste Hensigter og de bedste „ Videnskaber endten bliver unyttige eller mindre nyttige, „ end de ellers kunde have været, dersom de vel havde for„ staaet den Kunst at overbevise, røre og behage.“ Vi mangle Forelæsninger over den geistlige Talekunst; vi mangle et Seminarium til unge Prædikanteres Opdragelse efter Konstens Regler. Forfatteren ønsker begge, men har imidlertid vildet erstatte begges Mangel med nærværende sin Afhandling over den geistlige Veltalenhed, hvori han har forklaret dens Anvendelse paa Forstanden, paa Villien, paa Lidenskaberne og Indbildningen, og paa Ørenes og Øynenes Sands. Nu til Afhandlingens egentlige Indhold, da vi har sagt, hvad

som kan anprise det. — Kap. I. Om en geistlig Talers Egenskaber. Han maa besidde en god naturlig Skarpsindighed forenet med ligesaa god naturlig Vittighed; en levende Indbildning; Klogskab; en flydende Tunge; en god Hukommelse; en hellig og formuftig Nidkiærhed for Tilhørernes Velfærd; et følsomt Gemyt; Kundskab om det menneskelige Hierte; en grundig og udbredet Kundskab i verdslige og guddommelige Sandheder; et christeligt og ustraffeligt Forhold. Kap. 2. Om de forskiællige Prækemaader. Disse ere den analytiske, den bundne synthetiske, og den vilkaarlige synthetiske. Kort og godt har Forfatteren forklaret og med Exempler oplyst saa vel de Fordeele som Ulemper, der ere forbundne med disse forskiællige Prækemaader. Han foredrager den sidste for de tvende første, og det er og den de grundigste og bedste Prædikantere gemeenlig følge. Kap. 3. Om Textens Valg til en Tale. Af de her i Dannemark forordnede evangeliske og epistoliske Texter, som vore Prædikantere ere bundne til, maa dog en Taler helst vælge de Stykker, som han er bedst voxen, som ere meest nyttige for Tilhørerne, som passer sig bedst til de Steder og Tider, paa hvilke han taler. Kap 4. Om Anlægget til en Tale. Det er en vigtig Artikel i den geistlige Talekunst. „Taleren opnaaer ikke „ sit Øyemeed med at underviise, røre og behage, med min„ dre han udarbeyder sin Tale efter en forgaaende vel over„ lagt Plan. Han skriver ellers i Blinde, han seer Begyn„ delsen, men veed ikke hvor Enden vil blive; Han fordyber „ sig i en Labyrinth af Tanker, Meeninger, Sætninger, Be„ viser; Ledesnoren fattes ham for at finde Udgangen, han „ trættes og standser midt paa Veyen. I en Tale, som „ udarbeydes paa en Lykketræf, eftersom Tankerne ville føre „ Taleren, bliver det første gierne det sidste, og det, som „ burde slutte Talen, sendes forud; Beviserne slænges imel„ lem hinanden; Tilhørerne forvikles ved tusende unyttige „ Udsvævelser, og ligesaa mange Igientagelser, de slæbes „ snart frem, snart tilbage, de mærke ikke, at de komme „ deres Maal nærmere, og tabe Taalmodigheden. Endelig „ maa Taleren see sig nødt til at afbryde i Stedet for at en„ de, og Tilhørerne har aldrig været gladere.“ Anlæg og Plan er fornemmelig nødvendig i den vilkaarlige synthetiske

Præ-

Prækemaade. Her gielder det om at samle sine Materialier, og at bringe dem i Orden, hvortil Forfatteren har givet en kort og grundig Anviisning. Nytten deraf er fortræffelig afskildret. „Dette Arbeyde koster vel Møye og undertiden „ mere Eftertanke end den hele Tales Udarbeydelse; men saa „ er Udarbeydelsen og desto lættere. Min Plan er en heel „ Tale, en Miniature. Den ligner den lille Spire i Sædes „ Kornet, som behøver kun nogen Næring for at udvikles. „ Nu arbeyder jeg med mere Frimodighed, da jeg ikke er i „ Angest for at standse paa Middelveyen af Mangel paa „ Forraad. Da jeg overseer min hele Plan, saa veed jeg, „ hvor megen Tid jeg tør opofre een Betragtning, uden end„ten at forkorte en anden for meget eller at udvide min Tale „ over de tilbørlige Grændser. Jeg snakker nu ikke, jeg ta„ler, jeg harangverer ikke for at fylde tomme Rum, Alting „ sigter til Maalet, jeg kommer det ved hver Skridt nær„mere. Den hele Tale bliver nøt og sammenhængende. „ Mit Anlæg er ligt de Skeletter, hvor Beenene, Knokler„ne, Seenerne og Blod-Aarerne sidde endnu, hver paa sit „ Sted, der fattes ikkun Kiødet for at giøre det til et fuld„stændigt Legeme. Talerens Indsigter udfylde dette Legeme „ og hans Vittighed bestæler det. Tilhøreren mærker, at „ Taleren har tænkt, førend han taler, han fatter Fortroe„lighed til ham og bliver opmærksom." **Kap. 5. Om Bønnen, som holdes for Talen.** Om den visse fastsatte, almindelige og vidtløftige Bøn, nogle bruge. Om Bønnens Henvendelse til den Person i Guddommen, som Talens Indhold angaaer. Om Bønnens Korthed, dens Varme og Fynd, dens ukonstlede Forfatning, dens Bestand-Deele, dens Foreening med HErrens Bøn. Tilsidst noget om den Bøn, som nogle giøre efter de har deelt deres Thema. **Kap. 6. Om Indgangen til Talen.** Denne vil Forfatteren man bør ikke skrive, førend man er færdig med Talen selv. Den er vel ikke en ganske nødvendig og væsentlig Deel af Talen, men har dog sin Nytte. Den kan tiene til at bereede Gemytterne og opvække Tilhørernes Opmærksomhed; til at afhandle noget, som tiener til Materiens Fuldkommenhed og Tydelighed, til at bortrydde Fordomme mod den Sandhed man vil afhandle; til at forklare den Text, man lægger til Grund til Afhandlingen. Hvor man ikke har nogen af disse

Hvemeeder, der kan man endten frit vælge noget, som staaer i Forbindelse med Afhandlingen, eller og lægge et bibelsk Sprog til Grund derved. Forfatteren opregner adskillige Punkter, hvoraf man i begge Tilfælde kan laane sin Indgang, og anfører tilsidst følgende Regler for hvad Indgang man vil bruge. Den bør have en nær og utvungen Sammenhæng med den Materie, man vil afhandle. Dog maa man ikke sige det samme i Indgangen, som man herefter nødvendig maa sige i Talen selv. Den bør ikke begynde med Hæftighed, uden naar man taler for en Forsamling, der kan være rørt af nogen Affect. Den bør i Besynderlighed være prydet med Ærbarhed. Den bør være saa kort som mueligt, vel udarbeydet, simpel og uden Pragt. Kap. 7. Om Hovedsætningen i Almindelighed. Denne bør være vigtig, kort forfattet, tydelig. Den maa uden Tvang kunne udledes af Texten. Den bør være fuldstændig, ey af større Indhold, end at den i alle Deele kan blive fuldstændig udført, og ey indbefatte flere usammenhængende Materier, men selv være riig paa Materie, saa man ey behøver at blande noget uvedkommende ind i Talen. I øvrigt holdes for, at ingen Tale bør endten være blot theoretisk eller blot practisk, men at det er godt at blande theoretiske og practiske Betragtninger tilsammen. K. 8. Om Hovedsætningens Deelinger. Forfatteren har herved anbragt nogle logiske Regler om Deelinger. Endskiønt man maa tilstaae, at den Logiske Deeling er af en langt anden Art, end den Rhetoriske, saa kan det dog ikke nægtes, at de jo have nogen Lighed med hinanden, hvorpaa Anvendelsen altid kan være vel grundet, skiønt den Rhetoriske Deelings Regler i og for sig selv af Rhetoriske Grunde meget vel kan beviises. Modsættelsen i den Logiske Deeling bør altid være contradictorisk, men i Rhetoriken kan den saa kaldte Contrarietet være nok, og at den bør finde Sted kan alene grunde sig paa den Vammelse, det maatte foraarsage Tilhørere, at høre de samme Tanker igientagne i flere Deelingers Afhandling. Men til Sagen selv. Først noget om Inddeelingen efter den analytiske Fremgangsmaade. Dernæst om Hovedsætningens Afhandling endten ved Deelinger, eller i visse enkelte Sætninger. Disse Sætninger kan være deels jevnsidige (collaterale) eller gradmæssige. Hvad Deelingerne angaaer, de maa de hverken indeholde meer eller mindre, end der er i

Tha-

Thema selv. De bør være hinanden modsatte. Hovedsætningens Beskaffenhed bør bestemme saa vel Sætningernes, som Deelingernes Tal. Det er altid, om ikke nødvendigt, dog nyttigt til at styrke Tilhørernes Hukommelse og Opmærksomhed, at man nævner dem de Sætninger eller Deelinger man vil afhandle; men Underdeelingerne bør billig ikke opregnes, med mindre een og anden Gang til Forandring, og da paa en ey alt for mærkelig Maade. Man behøver heller ikke altid at opregne sine Sætninger og Deelinger efter Tal, da de meget vel kan nævnes ligesaa tydelig paa adskillige andre Maader. Overalt er det en god Regel, Forfatteren giver her, at en Taler bør i alle sine Udtryk søge at afvexle saa meget, som mueligt, hvorved undgaaes det Eensformige i hans Foredrag, som endog i smaa Ting lættelig kan foraarsage Kiædsommelighed. Ey heller er det nødvendigt, naar man een Gang har sagt Tilhørerne sine Deelinger og Sætninger, at man da nævner hver i sær paa nye, naar man skrider til enhvers Afhandling i sær. Ellers har Forfatteren i Begyndelsen viist, at det er slet ikke noget væsentligt ved en Tale, at dens Hovedsætning endelig skal være deelt, da den meget vel kan afhandles i en sammenhængende Kiæde. Meget vel, men i Sagen selv maa der dog være nogen skiønt ubetegnet og ubemærket Disposition, og hvor den af en Tilhører ikke bemærkes, der er det og at befrygte, at den hele Tale ikke saa vel fattes i sin Sammenhæng. Man erfarer det af de Gamles lærde Afhandlinger, hvor i Orden og Forfatning er skiult. Man maa immer, endog ved første Læsning, tilstaae, at man læser noget stort og fortræffeligt; men man veed dog ey i det Ganske at giøre Rede for hvad man i det Ganske har lært over den hele Materie, førend man endelig faaer læst dem flere Gange, og dybt har udgranskket deres forborgne Forfatning og Indretning, og bemærket Talerens eller Forfatterens hemmelige Overgang fra et til andet Stykke. Maaskee derfor Hr. B. burde ikke have lade Gisberts Strænghed gaae saa ganske ubemærket af i disse hans anførte Ord: „ Dersom J vil spørge, paa hvad Tid og hvad Aarsag den „ Brug af Deelinger er indført i de hellige Taler? vil jeg „ svare, at den begyndte paa den Tid, da Veltalenheden „ vanslægtede, da de, som gave sig af med at tale offentlig, „ havde ingen Kundskab om Reglerne, og ingen Omgang

„ med de gamle Læremeſtere i den Konſt at tale vel. De ha„ ve deres Oprindelſe i en ſlet Smag, man kan kalde dem „ Døttre af en fordervet Veltalenhed. Man har vildet læt„ te Hukommelſen og raade Boed paa Forſtandens Ufrugt„ barhed.“ Vel ikke ſaa ſlet en Smag, ſom Gisbert har tænkt! Saa længe ſom en offentlig Tale forudſætter Flid, Kunſt og Udarbeydelſe, og ikke ſaa ganſke ſkal være en Efterligning af den frie og utvungne daglige Diſcours, ſaa ſikker det ſig ikke ſaa ilde, at denne Konſt og Udarbeydelſe ſees og bør Vidne for Tilhørerne om deres Læreres Flid og Omhue for deres Oplysning og Opbyggelſe. Dernæſt er det ey en ubetydelig Sag, at man med ſin udmærkede Diſpoſition og Inddeeling kommer ſvage og eenfoldige Tilhøreres Forſtand og Hukommelſe til Hielp, om man end vilde være ſaa ubarmhiertig imod Taleren ſelv ey at ville tilſtaae ham den Fordeel, han deraf kunde høſte for ſin egen Hukommelſe eller Forſtand. Det er ſandt, artis eſt, artem celare; men den Regel lader ſig vel anvende i Foredraget og Afhandlingen ſelv, ſom maa være frie og utvungen, om man end for Tilhørernes Skyld ſatte den til Side i Henſeende til Inddeelingen. Hvorledes og en Taler med ſin Inddeeling kunde raade Boed paa ſin Forſtands Ufrugtbarhed, ſeer man ikke lættelig. Thi denne maatte dog røbe ſig i Afhandlingen ſelv. Man ſeer og ikke hvorledes der ſkulde udfordres en mere frugtbar Forſtand til en uden Afdeeling fortløbende Tale, end til den, der har ſin udmærkede Afdeeling. Dog det er ikke Hr. V. Recenſenten her cenſurerer, det er Gisbert. Han nægter og ikke, at der jo kan gives de Leyligheder, hvor en heel uden Afbrydelſe ved Deelinger fortløbende Tale finder ſit Sted og ſin Tid, og ſine Tilhørere, for hvilke den meget vel kan lade ſig høre, kun at man dog ikke har giort ſig for megen Umage for at dølge ſin Konſt, ſaa den eene Konſt ſkal røbe den anden. Man ſeer ingen Aarſag, hvorfor dog den, der har tænkt og bør have tænkt i en vis Orden, ſkal dølge det for dem, der bør tænke i ſamme Orden, ſom han, og det bør jo Tilhørere. Der ere Talere og Skribentere, der holde det for en Kunſt, at de kan ſkaffe Læſere og Tilhørere noget at gruble paa, men det er uden Tvil en forfængelig Konſt, hvormed man kan ville have ſig ſelv noget forbeholden og altid finde Leylighed til at bebreyde andre deres Eenfoldighed. Kap. 9. Om Beviſer-

ne

ne i Almindelighed. Herved kommer det ey an paa Mængden, men paa Styrken. Beviser skal ikke tælles men veyes. Den Anmærkning kan aldrig gisres for ofte: „Ved Beviser„ ne i en Tale bør man i Besynderlighed see paa deres Styr„ ke, de bør alle være grundige. Det udfordres fornemme„ lig i en dogmatisk Tale, i sær i vore Tider, da Troens „ Lærdomme fra alle Sider blive angrebne. Bedre er det, „ ikke at fremsætte en dogmatisk Sandhed, end med slette „ Grunde at understøtte den. Tvivleren hører dem, han „ veyer dem, han finder dem for lætte, forkaster nu Sand„ heden tilligemed Beviserne og bliver en Spotter. Den san„ de Gudsdyrkelses Fiender have unægtelig bidraget meget „ til Vantroens Udbredelse, men Lærerne have vel ogsaa giort „ noget dertil, som, i det de saae mere paa Mængden, end „ paa Grundigheden af deres Beviser, byggede Gudsdyrkel„ sens Sandheder paa uægte og vaklende Grunde. Den vig„ tigste Sandhed træder frem i Vildfarelsens Dragt, naar „ dens Beviser ikke have den nødvendige Styrke, naar de „ kun ere Skingrunde." I Beviserne bør ogsaa Tydelighed være foreenet med Grundighed. I Taler for Almuen bør man i sær skye den philosophiske Tone. Beviserne bør ikke være hentede langt fra; de maa vel udvikles; deres Udvikling hverken for tør eller for blomstrende; kun i de moralske Taler maa de være det sidste meer end i de dogmatiske. Fremdeles om den Orden i hvilken Beviserne bør følge paa hinanden. Man bør ikke begynde med de svageste Beviser. De stærkeste bør være de første. Men de svageste bør ikke være de sidste. De passe sigbedst i Midten. Dette var een Maade at ordne sine Beviser. En anden er denne, naar man sætter de Svagere for i Spidsen, med den Erindring, at de just ey ere de, man fornemmelig vil bygge paa. Den tredie Maade er, at man anfører Beviser først af Skriften, dernæst af Fornuften, og endelig af Vidnesbyrd. Den fierde Maade bestaaer derudi, at man af tvende Beviis lader det stærkere hielpe paa det svagere, hvad enden man begynder eller ender dermed. Disse ere kun almindelige Regler, som man efter Sagens Natur ofte kan og maa tilsidesætte. Kap. 10. **Om Indvendingerne og deres Besvarelse.** Vel er det ikke saa ganske nødvendig, at Indvendinger endelig maa bringes an og besvares, men det kan dog ofte være meget

nyttigt og fornødent. Men Taleren bør dog ikke opdynge alt for mange Indvendinger, eller selv giøre Indvendinger for at have noget at igiendrive. Han bør og ikke bringe Indvendinger an, som ikke kan formodes hos Tilhørerne. Dog er det her en anden Sag med Pligterne, hvorimod det menneskelige Hierte har altid Indvendinger nok. Ey heller bør en Taler anbringe Indvendinger, som han ey seer sig i Stand til grundig at besvare. Den maa bringes i en ordentlig, dog ikke alt for konstmæssig Slutningsform, for desto beleyligere og grundigere at besvares. Her gielder det ellers om at giøre sig fattelig for eenfoldige Tilhørere. Indvendinger bør og ikke være alt for subtile, ey heller alt for eenfoldige, saa enhver Tilhører selv kunde besvare dem. Der bør og sees paa deres større eller mindre Vigtighed. De bør fremsættes i deres fulde Styrke. De kan igiendrives endten directe eller indirecte. Men de bør anføres uden Spøgfhed og besvares uden Bitterhed. Man maa ikke paabyrde Modstanderne alle deres Vildfarelses Følger. En Lykke er det, naar Taleren just kan træffe den samme Indvending, som Tilhørerne vilde giøre, og just paa samme Tid, da den virkelig falder dem ind. I den Henseende er det en vigtig Regel, „at Taleren „ i det han giør Anlægget til sin Tale, bør ikke bestemme „ noget vist Sted for de Indvendinger, han tænker „ at angribe. De ville selv falde ham ind paa det rette „ Sted i det han udarbeyder sin Tale. Det Sted vil uden „ Tvil blive det beqvemmeste, hvor Indbildningskraften selv „ sætter dem i Anledning af det Foregaaende. Der er det „ og at formode, at de ved samme Kraft ville indfalde Til„ hørerne i Anledning af det, Taleren tilforn har sagt. De „ fødes af det Taelte hos Tilhørerne, ligesom de hos Tale„ ren avles af det Tænkte.“

(Fortsættelsen følger.)

Göttingen og Gotha. Französischer Finanz-Staat aus dem Königl. Steuer-Edict von November 1771 erläutert, von dem seligen D. Gottfried Achenwall, ehemaligen öffentlichen Lehrer auf der Universität zu Göttingen. Fortgesetzt und herausgegeben von J. C. S. 1774. 167 S. st. 8v. Døden har hindret den af den Europæiske Statistik saa høyt fortiente Hr. Hofr.

Achen-

Achenwall at fuldende denne nyttige Bog, hvilken han har udarbeydet alene til S. 71, og hvoraf kun nogle Ark ere blevne trykte for hans Død. Men det havde været Skade, ey alene, hvis det ikke havde bleven til Ende bragt, men og, hvis det ikke havde bleven overgiven Hr. Spamer til Udfø-relse. Thi man seer af Følgen selv, at Hr. Spamer er kyndig saavel i Tingene selv, som der handles om i denne Bog, som og i den Art og Maade, paa hvilken Hr. Achen-wall pleyede at tænke derover og handle derom. Bogen sætter det nærværende Finantzvæsen i den Franzøsiske Staat i et godt Lys, hvilket fortiener at skattes saa meget desto mere, da just dette Finantzvæsen er yderst forviklet, og endogsaa i Frankerige selv bliver indseet af meget Faa i sin hele Omfang, sine enkelte Deele, og sin fuldstændige Sammenhæng. For en Udlænder er det af den Aarsag endnu vanskeligere, saasom det ey alene har sine egne Grundsatzer og Haandgreb, men og sit eget rige Sprog; hvis Udtryk ey alle kan oversættes. Foruden den anførte besynderlige har Skriftet desuden sin al-mindelige Nytte. Det viser nemlig i Frankeriges Exempel de skrækkelige Virkninger af Finantz Despotismus, som iblandt alle Arter af despotisk Magt er den skadeligste og frygteligste; saasom den om en kort Tid skiller den hele Stat ved alle sine Kræfter, sin Anseelse og sin Frihed. Den despotiske Finantz-Forordning af 1771 trak Parlementernes Afskaffelse efter sig, og Kongen bekom fri Haand, i Finantz-Sager at gaae frem efter eget Tykke. Bogens Opskrift siger tydelig hvad man i samme har at søge. Achenwall har lader trykke forbemældte Finantz-Edict, og oplyst Ordene og Tingene ved nyttige An-mærkninger. Saa bliver for Ex. ved de Ord, les evene-mens de la derniere Guerre, & les Moyens, que nous avons été forces d'employer pour la soutenir, ont aug-menté considerablement les dettes de notre état, giort den Anmærkning, at de usædvanlige Bekostninger paa den sidste 8te Aars Krig har foraarsaget en overordentlig Udgift af meer end 1100 Millioner Livres, hvoraf man har maat-tet laane henimod 800 Millioner. De Skader, som de-private Kiøbmænd og det østindiske Handels-Selskab har lidt, blive dermed ikke iberegnede. Ved Leylighed af et Paa-læg af 8 Sols af en Livre anmærkes, at hele Qvartanter vare fornødne for at nævne og beskrive alle enkelte Paalæg, som

høre til General-Forpagtningen. Den første Forpagtnings-Contract af 1726, som har tient og endnu tiener til Grundlag for alle følgende bestaaer af 605 Artikler, og er vel det vidtløftigste Forpagtnings-Brev i Verden. Paa dette Edict følge de Kongelige Svar paa de utrykte Forestillinger, som Parlementet har giort imod samme. De ere og forsynede med nyttige Anmærkninger. Hr. Achenwall har og beregnet Indkomster, som Edictet af 1771 har forskaffet. De beløbe sig næsten til 100 Millioner Livres, der endnu komme til Summen af de ordentlige Kongelige Indkomster, hvilke siden 1740 bestaaer i 200 Millioner Livres. (Man seer ellers af den 5te Deel af det Buschingiſke Magazin, at 1740 har de ordentlige Kongelige Indkomster nøyere beløbet sig til 206, 877400 Livres, og af den anden Deel S. 233. f. kan man see, at de herefter i Freds-Tider har udgiort 251 Millioner, men at fra 1746 til 1750 de ordentlige og overordentlige Indkomster ere drevne til den uhyre Sum af 37902000 Livres.) Da der 1763 udkom et ligesaadant Finantz-Edict, som 1771 saa har Hr. A. fundet for Godt ogsaa at lade trykke de mesterlige Forestillinger, som af det Pariſiſke Parlement da bleve giorte derimod, og at oplyse dem med Anmærkninger. De sidste vare udarbeydede indtil den 8de paa den 71 Side, da han døde. Herfra gaaer altsaa Hr. Spamers Arbeyde an, som og har udarbeydet Fortegnelsen paa de fornemmeste Franzøſiſke Finantz-Operationer fra 1763 til 1771, der begynder S. 95, og hvortil han fandt Planen under den Sal. Achenwals Papirer. Den bestaaer i Udtoge af de forskiællige Finantz-Forordninger, som ere udkomne i forbemældte Aar, hvortil Hr. Sp. hist og her har føyet Oplysninger og Beregninger, som ikke stode i Forordningerne selv. Den opmærksomme Læser bliver derved efterhaanden forberedet til Forordningen af 1771. Ogsaa dette Arbeyde viser Forstand og Dueligheed. For nærværende Tid smigrer man sig i Frankerige med det søde Haab, at Undersaatternes Afgifter skulle blive formindskede, og at det gamle Pariſer-Parlement, som blev et Opfer af Finantz-Forordningen af 1771 skulde paa nye blive oprettet, og bekomme sine forrige Rettigheder igien; men Rec. befrygter, at man meget bedrager sig om ey i begge, dog i en af Deelene.

Göt-

Göttingen. Hr. D. Mosche nærværende Senior til Frankfurt am Mayn har udgivet paa 7 Ark et Prøveskrift de theologia populari. Under de mange Slags Læremaader, paa hvilke Theologien, ligesom Philosophien kan foredrages, er den, som er bekiendt under foranførte Navn, en af de nyttigste, da den er afpasset efter alle Menneskers Underviisning og Opbyggelse. Men da saa mange Vildfarelser begunstiges og udbredes under Forevending at forbedre denne samme Popular-Theologie; saa er det fornødent at kiende dens sande Beskaffenhed, for desto vissere at undgaae hine Feyltrin. Man maae ansee den som det Modsatte af Skole-Theologien eller den lærde og skarpsindige Theologie. Men den underskiller sig fra denne ved Tydelighed; i sær i Skriftstedernes Brug, der ey alene maae bogstavelig oversættes, men og forklares ved nogle for hver Mand fattelige og hvert Sprog egne Udtryk; ved Nøyagtighed i at føre de bibelske Bevis paa en overbevisende Maade, og af de naturlige blot at vælge dem, som læt og uden høyere Kundskaber kunne forstaaes; og ved et angenemt og lætrørende Foredrag, uden Hævelse, og uden oratorisk Smykke. Et saadant popular Foredrag udmærker sig øyensynlig i Christi og Apostlernes Taler, ved hvilken Anmærkning Hr. Dr. M. høver nogle exegetiske Vanskeligheder over nogle Steder f. Ex. over Luc. VIII. 10. og taler om den Dunkelhed, som man giver den hellige Skrift Skyld for. Endnu nogle historiske Bemærkninger om Popular-Theologiens Fortrængelse ved Skolastikerne, og dens fornemmeste Skiæbner i vor Kirke. Men for ey at overdrive Populariteten, eller at misbruge den, gives tvende Regler, og ved Exempler oplyses i sær de modsatte Feyl. Disse ere for den første Deel tagne af nogle nyere Skrifter, hvis Forfattere Hr. M. af Beskeedenhed vel ikke nævner, men de opdage sig dog nok selv for Læseren. Iblandt hine er denne den første. Under Skin af at søge Tydelighed, maae man i Religions-Lærdommenes Forklaring ikke gaae videre, end Grændserne for den menneskelige Forstands Kræfter tillade det. Hemmeligheder skulle ikke begribes, men troes. Den anden er: meget mindre bør man udelukke aabenbarede Lærdomme for at være popular. Christus selv har foredraget Trefoldigheds-Læren; han har befalet Apostlerne at foredrage den. Det er altsaa uden al Grund

at

at forlange, at forbigaae denne Lære i Folkets Underviisning. En Følge af denne Regel er: Af Skriftstedernes Forklaringer maae man foredrage de lættere for de vanskeligere, at man ikke skal sætte de bibelske Skribentere i Mistanke for en forsætlig Dunkelhed. Dette skeer aabenbar, naar Ordet Joh. I. 1. skal kun betyde Guds Skaber-Kraft; den hellig Aand 1 Cor. II. 10 11. blot Guds Forstand; Meenighedens Forhvervelse ved Guds Blod Act. XX. 28. Sandhedens Udbredelse ved dens indtil Døden standhaftige Forsvar; Christi Offer Død, alene de levitiske Offeres Afskaffelse; Guds Retfærdighed Rom. I. 17. Retskaffenheden og Troen, sammesteds, een Gang Religions-Læren, og siden sammes Bekiendelse; Loven alene den ceremonialiske Gudstieneste; Forløsningen, Renselse af Synden, Syndernes Forladelse alene Helliggiørelsen: ligemaade ved den nye Forklaring over Nadverens Indstiftelses-Ord: æder med Munden dette Brød, men nyder og tillige min Fortieneste o. s. v. og ved det Steds Fordreyelse Math. XXV. 46 da αἰωνιος een Gang skal hedde ævig, og siden ikke ævig. Alle disse beklagelige Exempler bliver ey alene lastede, men og grundig igiendrevne. Den tredie Regel er: Aldrig bør Populartheologen foragte den lærde Kundskab om Religionsbegrebet, men vel betænke dens Nødvendighed for Lærerne, hvorved og tillige den retmæssige Brug af philosophiske Benævnelser bliver forsvaret. —— I Anledning af Hr. D. Mosche's Promotion har Hr. D. Zachariæ, som Decanus facultatis theologicæ udgivet et Programma som handler de divina ad humana ingenia in veræ religionis introductione συγκαταβασει, som bestaaer derudi, at Religionens Bekiendtgiørelse til alle Tider har været afpasset efter Menneskenes Evner og Kræfter, hvilken Nedladelse de gamle Kirkefædre allerede, har betegnet ved de Ord οικονομία, συμπεριφερεσθαι, συγκαταβαινειν, hvilke Ord i sær i Moralen har været brugelige iblandt de græske Philosopher og betyde en klog Indretning af sine Handlinger efter Omstændene og i sær efter de Personers Evner, hvilke man dermed vil gavne. En saadan Klogskab har allerede de gamle Kirkefædre bemærket i den Maade, paa hvilken Gud har aabenbaret Menneskene Religions-Lærdommene, og en Munk

Hiob

Hiob af det 6te Aarhundrede har i en egen Bog samlet saadanne Bemærkninger af deres Skrifter, hvoraf man har kun nogle Udtoge tilovers hos Photius. Derhen regnede de analogiske Foreſtillinger om guddommelige Ting, ſom ere tagne af menneſkelige, ſom er nødvendigt ved enhver mundtlig og ſkriftlig Aabenbaring, om ellers denne ſkal forſtaaes; men ſom og, juſt fordi det er nødvendigt, ikke hører til den egentlige Nedladelſe. Rigtigere er det Exempel af ſandſelige Foreſtillinger, ſom vare fornødne i Henſeende til de ældre Folkes Uvidenhed, ligeſaa, naar Gud retter ſig efter de forſkiællige Slags Menneſkers forſkiællige Evne. Derpaa finder man Exempler nok i Chriſti Taler og Apoſtlernes Skrifter, kun for rigtig og fuldſtændig at indſee, hvad Chriſtus foredrog den eene ved Lignelſe, og den anden mere tydelig. Undertiden har Kirkefæderne og overdrevet denne Nedladelſe, naar de antage, at Gud med Forſæt taler dunkel, forligeſom at ſtille Sandhederne i Sikkerhed for Foragt, at Spaadommene om Chriſto vare mindre tydelige, at de ey ſkulde forfalſkes af Jøderne. Rigtigere ere de Anmærkninger, at Underviisningen udfordrer en gradviis Forſkiællighed, og at endog det i det N. Te vedbeholdne Billede-Sprog af det gamle Teſtamente, har været meget afpaſſet for diſſe Tiders Læſere og Tilhørere. Endelig følge nogle Erindringer over de ſande Aarſager til de Vanſkeligheder, ſom indløbe ved mange bibelſke Steder, og tilſidſt den værdige Candidats Levnetsløb.

Altona. Die Bibel, oder die ganze heilige Schrift der göttlichen Offenbarung des alten und neuen Teſtaments, nach der deutſchen Ueberſetzung D. Martin Luthers. Mit einer Vorrede Gottfried Schützens, der heil. Schrift Doctors und Profeſſors. Die zweyte Auflage. Mit Königl. allergnädigſten Privilegio. 1774. 8v. Iblandt Haandbibler ere uden Modſigelſe de af en fornemmelig Brugbarhed og Almeennyttighed, der underſkille ſig ſaavel ved en ſiin og correct Tryk, ſom og ved indvortes Skiønheder. Indvorres Fortrin af den Art ere, naar Luthers Overſættelſe bliver beholdt uforandret og renſet fra alle egenmægtig foretagne Forandringer; naar Summarierne ſaavel af de bibelſke Bøger, ſom af enkelte Capitler blive nøye beſtemte; naar Indholdets nærmere Afdee-

deeling i ethvert Kapitel bliver giort kiendeligt ved større Begyndelses-Bogstaver; naar de fornemmeste Bevis-Sprog underskille sig ved en anden Tryk, som falder i Øynene, naar i Anførelsen af ligelydende Skriftsteder et godt Valg bliver taget i Agt; naar de forældede Ord vel blive beholdne, men dog oplyste ved mere bekiendte og sædvanlige i korte Anmærkninger; naar og tilsøyes korte Forklaringer over Tingene ved saadanne Steder, som ere betydelige, og tilfældige Mistydninger underkastede; og naar endelig Aftrykken selv skeer efter de bedste og beviiste orthographiske Regler. Alle disse Fortrin har man erkiendt og roest ved den Altonaiske Haandbibel, saaledes som den i Aaret 1756 med Kongelig allernaadigst Privilegio kom for Lyset under Hr. Doctor og Professor Schützes Direction i det Burmesterske Forlag; og disse vil man ey alene finde her igien ved denne anden Udgave, som nu her leveres, men endog paa mange Steder bemærke nye Rettelser og smaa Tilsatzer.

Berlin og Stettin. **Chirurgische Wahrnehmungen von** Johan Leberecht Schmücker, **Königl. Preuss. ersten General-Chirurgus von der Armee, med Director der chirurgischen militarischen Feldhospitaler, erster Theil, von Verletzungen und Krankheiten des Haupts,** 1774 574 S. 8v. Dette er Begyndelsen til et særdeles vigtigt Værk, som giør den tydske Chirurgie Ære. Forfatteren har i Fortalen giort Rede for sin Plan, hvorledes han i Feldten forskaffer sig Leylighed til at samle paalidelige Erfaringer, og at anstille nøyagtige Bemærkninger. Resultatet af de her meddeelte Jagttagelser viser, hvorlidet bestemt og tilforladelig Theorien om Trepanationen hidindtil har været, og hvorlidet man kan forlade sig paa de givne Regler, hvor Trepanationen med Nytte kan anvendes og hvor den maae efterlades. Thi Erfaring lærte Forfatteren det Modsatte af dem alle. Mærkværdige ere Forfatterens Erfaringer over Nytten af det kolde Vand ved Hoved Vunder, og læseværdig Theorien om sammes fordeelagtige-Virkninger. De her leverede Bemærkninger ere 50 i Tallet. Deriblandt forekommer en mærkværdig Forsættelse af Gonorrhoe til Øynene.

No. 9.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 29de Februar. 1776.

Kiøbenhavn. (Beslutning af Hr. Doctor Baltholms geistlige Talekonst). Hvad Forfatteren hidindtil har afhandlet, betræffer en Prædiken og dens Hovedsætning i Almindelighed. Herefter betragter han i Besynderlighed først den dogmatiske, og dernæst den moralske Hovedsætning. — Kap. 11. Om den dogmatiske Hovedsætning i Besynderlighed. Denne bør ikke være nogen blot speculativisk Materie, eller som er for Ustuderede ligegyldig, eller om hvis Rigtighed ingen Tvil kan formodes hos Tilhørerne, eller som er polemisk og gaaer ud paa Strid med andre Religions-Forvandte. Kap. 12. Om den dogmatiske Hovedsætnings Forklaring. Den er nødvendig, men bør være rigtig og grundig, tydelig, kort, dog ikke for kort. Hvad som gielder ved enhver Forklaring i Philosophien og Videnskaberne, gielder ogsaa her, at man i sin Forklaring bør afholde sig fra alle uegentlige Udtryk, Kunst-Ord, ubrugelige og nye Ord, som ey ere almindelig vedtagne, fra alle Kunstgreb af Vendinger og Blomster, som kan ophidse Indbildningskraften, og forstyrre Forstanden i sit Arbeyde, som her alene bør være beskæftiget. Saaledes skal en vis Lærd have beskrevet Troen, at nemlig: „Troen er det nye Menneskes „ Øye, Øre, Haand, Fod, Smag og Lugt; thi ved den „ see vi den Usynlige, høre hans Stemme, komme til ham, „ røre ved Sømmen af hans Klæder og blive helbredte, see

„ og ſmage hvor venlig HErren er, og lugte vor Siæls Brud-
„ goms ſøde Lugt.“ Kap. 13. Om Beviſerne af Skrif-
ten. I en Forſamling af Chriſtne, ſom antage den Hellige Skrift for en guddommelig Bog, bør diſſe være os de nødvendigſte og vigtigſte. Nogle faa gode og vel valgte Sprog ere hertil bedre, end en opſtablet Dynge af et heelt Hundrede. Man kan beviſe en Sandhed af Skriften paa tvende Maader, endten ved at uddrage den af andre bekiendte aabenbarede Sandheder, hvorved Tilhørerne blive bragte dybere ind i Lærdommen og lære at indſee Sandhedernes Sammenhæng, eller og med Sprog af Skriften. Diſſe maa da være ægte Beviſer for den Sandhed, til hvis Fordeel de anføres, og i ſig ſelv ſaa tydelige, at de behøve endten ſlet ingen eller kun en meget kort Forklaring eller Omſkrivning, for at Tilhørerne kunne føle deres Styrke. De ſtærkeſte og meeſt overbeviſende ere de, ſom tages af ſaadanne Steder, hvor man tydelig ſeer, at den Hellige Skrift har juſt vildet afhandle og bekræfte den Lærdom, ſom man foredrager. Overalt holder Forfatteren det ikke for nødvendigt at citere hvert Sprog, hvor det ſtaaer i Skriften, med mindre det endten maatte være meget ſtældent, eller beviſe en Sandhed, ſom Tilhørerne ellers næppe havde givet Bifald. Kap. 14. Om Beviſerne af Fornuften. Hr. B. har kortelig, men ret fyndig og fortræffelig, viiſt diſſe Beviſers Nytte og Fornødenhed. Men de bør ikke være alt for ſubtile; bør ikke forfattes i enkelte logiſke Syllogismer; bør ikke fremſættes i en lang Kiæde af Slutninger; bør tages af upaatvivlelige Sandheder, og ſom af Tilhørerne blive anſeete derfor. Kap. 15. Om Beviſerne af andres Vidnesbyrd. I det hiſtoriſke ere diſſe Beviſer aldeles nødvendige, og i det dogmatiſke ere de heller ikke unyttige, ſkiønt de der maa bruges med Sparſommelighed og et ſkiønſomt Valg. Kap. 16. Om den moraliſke Hovedſætning i Beſynderlighed. Alle moraliſke Materier ere ikke lige ſkikkede til offentlige Taler. Først bør en moralſk Hovedſætning ikke tages af ſaadanne Laſter, ſom ere Tilhørerne ubekiendte; eller ſom Ingen eller kun Faa af Tilhørerne kan blive ſkyldige udi; eller ſom ikkun angaae det ſælſkabelige Liv og berøre fornemmelig paa den indførte Vane. Den bør og paa den anden Side ikke handle om beſynderlige borgerlige Dyder, ſom ikkun angaae nogle Faa i Forſamlingen og de øvrige ikke kan

tage

tage nogen Deel udi. Den bør heller ikke være over saadanne Pligter, som ingen lættelig overtræder, eller saadanne, om hvilken Skriften intet bestemmer. Men den bør være af saa almindeligt Indhold, at den kan angaae alle, være nyttig for alle, og have en frugtbar Indflydelse paa det menneskelige Hiertes Forbedring. Kap. 17. Om den moralske Hovedsætnings Forklaring. Det er en fortræffelig Forestilling Forfatteren har givet os af denne Forklarings Nødvendighed. „ Det menneskelige Hiertes Fordervelse udaander ikke sielden „ en Dunst, som omtaager Forstanden, at den ikke seer klart „ nok. Erfarenhed lærer, at man sielden benævner Dyder „ og Laster med de samme Navne, naar de findes hos os „ selv og hos andre. Forklarer Taleren ikke først den Dyd „ eller Feyl, han taler om, saa bliver Giærrighed en for„ nuftig Sparsomhed, Hovmod en ædel Ambition og Vel„ lyst en lovlig Vedervægelse for Sandserne, der ey omsonst „ ere satte i saadan Harmonie med Naturen, at de kunne „ forlystes, og ingen vil troe, at Taleren taler til ham. „ Tilhørerne ville begræde Verdens Ondskab, og takke Gud, „ at de ikke ere, som andre Mennesker. Derimod hos an„ dre vil Redelighed blive Grovhed, Retfærdighed Menne„ ske-Had, og Nidkiærhed Raserie. Tilhørerne ville altid „ forsee sig i deres Dom saa vel over sig selv, som andre.“ Der ere nogle Pligter, som behøve meer at forklares, end bevises, og som ere beviste med den blotte Forklaring. Beskrivelsen over Dyder og Laster bør ikke være blot nægtende, dog er det ofte tienligt at føye nægtende Beskrivelser til de bekræftende. Man bør nøye vise Forskiællen imellem de blot naturlige og christelige Dyder, og nøye bestemme Grændseskiællet imellem Dyder og Laster. Dydens Grændser bør ikke for meget indskrænkes. Herved er denne en betydelig Anmærkning: „ Giør Taleren det, som i sig selv er uskyldigt, „ til en Forbrydelse, saa maa han vente, at det, som er en „ Forbrydelse, vil i Tilhørernes Øyne blive uskyldigt. De „ føle et sværere Aag paa deres Skuldre, end de vel ere i „ Stand til at bære, og i Vrede afkaste de det hele. For„ drer Taleren meer, end der kan bestaae med en sund For„ nuft, og mere fordrer Aabenbaringen aldrig, saa er det „ at befrygte, at Tilhørerne anse det Hele for en Tvang af „ de Geistlige og foragte det. De see sig ikke i Stand til at

„ opfylde saa strænge Pligter, de tabe Modet og følge deres „ Drifter, som er dem meget lættere.“ Dog maa Dydens Grændser heller ikke for meget udvides. Overalt bør Forklaringen i en moralsk Tale have mere Liv, Smukhed og Styrke, end i den dogmatiske, men bør dog derhos ikke være for vidtløftig. Kap. 18. **Om Bevæggrundene af Skriften.** Det er kun faa Dyder og Laster, der behøver Beviis af Skriften til deres Bekræftelse, saasom Kiærlighed til Fiender. Det var forgiæves at ville bevise, at Barmhiertighed er en Dyd og Giærrighed en Last, og Guds-Bespottelse en Forbrydelse. I en moralsk Tale kommer det meer an paa at overtale, end overbevise. Dog maa Bevæg-Grundene føles ikke mindre af Forstanden en af Sandserne, om de skulle være varige. Forfatteren opregner i sær 6 Bevægnings-Grunde af Skriften, som alle kan bruges med Nytte. Disse kan tages af Guds Overherredømme; af den tilkommende ævige Lyksalighed; af det tilkommende Livs Ulyksalighed, hvorved Taleren maa bruge megen Forsigtighed og Klogskab; af de guddommelige Fuldkommenheder; af Guds Kiærlighed i det Timelige, en Grund, som og er tilfælles for Fornuften; af Guds Kiærlighed i Forløsningsværket. Alle disse Bevægnings-Grunde bør dog ikke bruges i enhver Tale. Talerens egen Skionsomhed maa selv bedst vide at vælge dem, som ere de bequemmeste for hans Materie. Kap. 19. **Om Bevæggrundene af Fornuften.** Disse Bevægnings-Grunde kan tages af Dydens indvortes Skionhed og Lasternes Hæslighed, men den gielder kun for Folk af en fiin moralsk Følelse og Smag; af det Elskværdige i Dyden og det Forhadte i Lasterne; af det Ærefulde i Dyden og det Skammelige i Lasterne; af Dydens nyttige og Lasternes skadelige Følger for os selv; af det Behagelige i Dyden og det Ubehagelige i Lasterne; af det Lætte i Dydens og det Vanskelige i Lasternes Udøvelse; af den Nødvendighed, der er i at øve Dyden og flye Lasterne; af Menneskenes egne Følelser under samme Omstændigheder; af de falske Begreber, man giør sig om de Ting, som en Gienstand for vor Begiærlighed; af det Modsatte; af Exempler; af Tilhørernes egen Erfarenhed; af Lignelser. Forfatteren har forklaret sig saa vel og tydelig over ethvert Sted i sær, saa man med Fornøyelse vil læse dette lærerige Kapitel. Kap. 20. **Om Anvendelsen.** Denne er i de dogmatiske Taler af større Nød-

ven-

vendighed, end i de Practiſke. Her gjøres Forſkiæl imellem den almindelige og beſynderlige Anvendelſe. Denne ſidſte kan have fem Øyemeder, Lærdom, Igiendrivelſe, Formaning, Beſtraffelſe og Troſtelſe. Kun de trende ſidſte finde Sted i alle Slags Taler. Hvorvidt og med hvad Fordeel man ſtrax kan gjøre Anvendelſe af enhver Sætning, ſaa ſnart den er afhandlet. Med hvad Fordeel et kort Indhold af Talen kan igientages for Anvendelſen. Den brugelige Selvprøvelſe, hvormed nogle begynde deres Anvendelſe, hvad Nytte den har. En vigtig Anmærkning over den Skik, nogle har, at deele deres Tilhørere i tvende Claſſer, Onde og Gode, for at tiltale hver i ſær. Anvendelſen bør ikke være ſaa almindelig, at den kan udledes af enhver Text. De practiſke Slutninger i Anvendelſen bør have deres viſſe Orden. Troſt og Trudſel maae i ſær ſaaledes anvendes, at Enhver kan vide, hvad den deraf har at tilegne ſig. Hvad Klogſkab der maae bruges i Tiltale til Forſamlinger. En fortræffelig Anmærkning for de tordnende Prædikantere. „Skal „ en Taler finde Indgang hos Tilhørerne, maa han viſe, „ at alle hans Formaninger ikkun flyde af Kiærlighed til dem „ og deres Velfærd, men næppe kan nogen overtale ſig til at „ troe, at den Taler drives af Kiærlighed, ſom træder frem „ bevæbnet med Torden og Lynild imod dem, ſom paa det „ Sted ikke have Lov til at gribe til Modværge. De Een„ foldige ville viſt roſe ham, ligeſom man roſer en Tromme „ for ſin haarde Lyd, Virkningen vil og hos dem blive den „ ſamme. Den Kloge vil endten forbittres eller ſmile.“ En Taler bør ikke udpøge nogen i ſær. „Et andet er, naar „ han veed ſaavel at ſkiule ſine Henſigter, ſaa konſtig at „ indklæde ſine Foreſtillinger, at de føles af den Skyldige „ alene, uden at han eller nogen anden kan mærke, at Tale„ren ſigter til ham. Det ſynes, han ſkyder i Blinde, men „ Pilen træffer dog, hvor den ſigtede hen. Hans Foreſtil„ linger ſynes almindelige, men de have dog en beſynderlig „ Henſigt. Da kan han være nyttig. Han gjør ſin Pligt. „ Men hvor megen Forſigtighed udkræves ikke her?“ Hvorvidt han i Anvendelſen bør ſætte ſig i Claſſe med ſine Tilhørere. Hvor lang eller kort en Anvendelſe bør være. Hvor ilde det lader, at en Taler ſtaaer og leder efter en bequem Slutning paa ſin Tale. Anvendelſen bør have al mueli

Liv, Styrke og Varme, og indtrængende Kraft. Men hvem der ikke har det patetiske Sprog i sin Magt, maae vogte sig for uhældige Forsøg. — Herefter viser Forfatteren Talens Beskiæftelse med Sinds-Lidenskaberne, Indbildningskraften og Sandserne. **Kap. 21. Om Sindslidelserne.** Hvor fornødent det er for en Taler at benytte sig af samme. Hvorledes han maae bære sig ad med at opvække hos Tilhørerne Glæde, Bedrøvelse, Haab, Frygt, Kiærlighed, Had, Forundring, Foragt, Medlidenhed, Undseelse. Tilsidst nogle almindelige Regler om Lidenskabernes Brug og Misbrug. Dette er vist en af de vigtige Artikler i Talekunsten, saa vist som Talerens Øyemærke bør være, foruden at overbevise, ogsaa at røre og overtale. **Kap. 22. Om Figurerne i heele Meeninger.** Med meget smukke og tydelige Exempler af de bedste geistlige Talere har Forfatteren kort og dog med fuldstændig Tydelighed oplyst de sædvanlige Rhetoriske Figurer, og viist deres rette Brug og Anvendelse, og til hvad Nytte de kan bruges. Han har forklaret dem næst efter Lidenskaberne, saasom de fornemmelig vise deres Styrke i at røre og bevæge samme. Ved den Figur, som kaldes **Nægtelse**, har han selv digtet et Exempel, som uden Tvil end mere kunde fortræffelig oplyses med det Apostelen Paulus Rom. VI. saaledes taler til sine Læsere: **Men Gak være Gud, at J ikke meer ere Syndens Tienere. Kap. 23. Om Figurer i Ordene.** Her handles om Ords Igientagelser og Udelukkelser og deres Udsættelse af den sædvanlige Orden alt oplyst med smukke og tydelige Exempler. **Kap. 24. Om Tankens Forhøyelse.** Her anføres 9 Maader, paa hvilke en Tanke kan forhøyes, som Forfatteren har oplyst med egne eller fremmede Exempler. **Kap. 25. Om Talens Prydelser i Almindelighed.** Disse tiene til at giøre en Tale angenem og behagelig, og ere saa vidt fornødne for en Taler. Men det er derhos en vigtig Anmærkning, at „ Den, der ingen Evne finder hos sig til at tale skiønt, „ blomstrende, rørende, indtrængende, bør aldrig tragte „ efter at giøre det. Uden Vinger flyver man ikke, og med „ laante giør man sig latterlig. At ville tale skiønt til „ Trods for sin Natur, bliver altid tvungent og Tilhørerne „ vemmeligt. Saadanne Talere giøre vel i at gaae paa det „ Jævne Skridt for Skridt. Ville Dværge efterabe hine

„ ſtore Sieles Kiæmpeſkridt, ſaa gisre de ſig ſelv foragte-
„ lige. Nok er det for dem, ſom af Naturen have kun et
„ lidet Pund, at de bruge det vel, tale eenfoldigt og tyde-
„ ligt; om de ikke kunne flyve, dog vogte ſig for det Nedrige,
„ og de ville ikke tale uden Nytte. Enhver maae ſtræbe efter
„ at kiende ſine Evner, og ikke tragte efter høyere. De
„ Kræfter, man haver, kunne ved Flid forbedres, men
„ Kunſten kan ikke ſkabe os nye.“ Prydelſerne i en Tale
bør ikke være lutter Flitterguld; de bør ey opdynges i alt for
ſtor Mængde. I en Tale bør og alle muelige Prydelſer ey
anvendes paa een Gang, og de ſamme, ey heller altid bruges
i enhver Tale. Man vogte ſig for den poetiſke Pragt og
Høyhed. Endelig bør de anbragte Prydelſer væte naturlige
og flyde af Materien ſelv, og Talerens Følelſer. „Det
„ Overdrevne, det Unaturlige, det Konſtlede, ſkikker ſig
„ ikke til alvorlige Sandheder, ſom ere meeſt yndige i deres
„ eenfoldige Dragt. En ægte Skiønhed ſkiæmmes ved Smin-
„ ken. En alt for ſtor Higen efter at tale vel, er oftest en
„ Aarſag at man taler ilde. Enhver Prydelſe, ſom er til
„ Materien og Stedet, hvor den ſtaaer, ilde paſſende, langt
„ fra hentet, møyſommelig søgt, bliver væmmelig. Til-
„ hørerne mærke lættelig Talerens Møye for at være ſkiøn
„ og behagelig, og ſtrax mishager han. De troe, han end-
„ ten vil beundres eller bedrage, og han bliver dem mistæn-
„ kelig. De tabe deres Fortroelighed til ham, eller i det
„ høyeſte høre ham, ſom de ſee et ſmukt Skilderie, roſe
„ Kunſten, beundre Kunſtneren, og det er Virkningen af den
„ hele Tale. En Taler, der søger meer andres Nytte, end
„ ſin egen Ære, taler ſkiønt, men dølger omhyggelig ſin
„ Umage for at være ſkiøn. Tilhørerne maae troe, at alle
„ hans Prydelſer ere Sandhedens egen naturlige Dragt, og
„ at den ikke kan fremſtille ſig i nogen anden Skikkelſe. Hans
„ Tale maae være en rigtig Copie af de Yndigheder, i hvilke
„ Sandheden og Dyden vilde lade ſig ſee, derſom de kunde
„ blive ſynlige for Menneſkene, og et ægte Udtryk af Tale-
„ rens Nidkiærhed for at indprænte ſin Tilhørere begge.
„ Man maae troe, at diſſe ſkiønne glimrende Udtryk have
„ søgt Taleren, og ikke, at det er Taleren, ſom har søgt
„ dem.“ Kap. 26. Om Kilderne til Talens Skiøn-
heder. Diſſe ere Ordenes Valg og Ordning, Følelſernes

Mangfoldighed og Forskiællighed, deres Liv og Styrke, stærke og levende Følelsers uafbrudte Følge paa hinanden, Følelsernes Læthed, det Høye og Store i Foreſtillingen, det Naturlige, det Usædvanlige og Siældene, det Interesserende, Lighed og Overeenstemmelse, det Forholdsmæssige, Indretning og Orden. Kap. 27. Om Lignelser. Hvorledes de kan og bør bruges. Det, hvoraf de tages, maae ikke være mørkt og ubekiendt for Tilhørerne. Jo usædvanligere, jo skiønnere, kun forstaaelige. De maae ikke laanes af nedrige Ting, som endten fornærme Øret eller den gode Smag. Der maae intet uædelt Træk finde Sted, som kan vanære den hele Lignelse. Ey alt, hvad der ligner, er bequemt til Lignelse. De maae ikke laanes af Ting, som have noget spottefuldt ved sig. De maae være sande Billeder af Tingene. Ingen Lighed er fuldkommen, og derfor bør Taleren lade Tilhørerne see, hvad Punkt Lignelsen betræffer. Stærkere ere de Lignelser, som tages af det Modsatte. „ Sammenlignelsen (siger Forfatte„ren), skeer da kun for at vise, hvor lidet de Ting ligne „ hinanden, som man vil ligne tilsammen.“ Naar man ret nøye betragter de anførte Exempler, vil man uden Tvil finde, at Forfatteren derover kunde have bestemt sig noget nøyere, og noget nær saaledes, at Sammenligningen skeer for at sætte Ting, som ligne hinanden i noget, i Contrast imod hinanden formedelst den ulige Grad og sammes modsatte Virkninger. Exemplerne seer i det mindste saaledes ud. Klipperne, hedder det, kan Sønderslaaes, Staalet kan blodgiøres, men det menneskelige Hierte forhærdes ofte meer under Tugtelsernes stærke Slag. Det kan ikke nægtes, at jo det menneskelige Hierte her er i Henseende til sin Haardhed sat i Lignelse med Klipperne og Staalet. Men den høyere Grad af den større og frivillige Haardhed paa den eene Side giver den Contrast af sig, der saa meget forhøyer Foreſtillingen om det menneskelige Hiertes Haardhed over Klippernes og Staalets. Ligesaa bliver virkelig Mennesket i det andet Exempel lignet med Tigeren og Løven i Grumhed. Kap. 28. Om Metaphorer, hvis forskiællige Brug Forfatteren her har forklaret. Her handles og om Allegorier, der ere kun fortsatte Metaphorer. Man vil overalt finde, at Forfatterens Exempler ere vel valgte, men Recensenten har forundret sig over, at han sielden eller

aldrig

aldrig har valgt noget Exempel af Bibelen selv, hvormed han dog stiltiende kunde have gaaet den Fordom i Møde, som nogle har fattet imod disse Veltalenhedens Blomster i hellige Taler. Tvende Steder falde Recensenten ind, som her fortræffelig havde passet sig til den 16de Regel om Allegorier S. 234. at man nemlig undertiden maae blande dem med egentlige Udtryk, for at forebygge Dunkelhed. En fortræffelig Allegorie finder man Rom. XIII. 11. 12. 13. 14. i hvilken Apostelen har indstrøet nogle egentlige Udtryk. „Saasom vi kiende (hedder det) „Tidens Leylighed, at det alt er den Time paa Dagen, „da vi bør være opvakte af Søvne (thi vor Salighed „er os nu nærmere end da vi først troede: Natten er „gaaet frem og Dagen er nær for Haanden); saa „lader os aflægge Mørkheds Gierninger, og i føre os „de Klæder, hvormed vi kan lade os see for Dagens „Lys. Lader os vandre skikkeligen som om Lys Dag, „ey i Fraadserier og Fylderier, ey i Horerier og Uteerligheder, ey i Trætte og Nid; Men iført Eder den Herre „JEsum, og plejer ikke Eders Legemer til at opvække Begiærligheder.“ De allegoriske Sætzer ere trykte med forandelige Skrifter; de andre ere egentlige Talemaader. Man seer altsaa her saadan en Blanding af egentlige og allegoriske Udtryk, og et Exempel, hvormed den af Forfatteren anførte Lawsaniske Regel fortræffelig kunde have været oplyst. „Man maae, siger Lawson, giøre Sløret saa gienneme„sigtigt, at man kan opdage alt det der igiennem, som man „ønsker at see, og dog tæt nok til at skiule det, som maae „være skiult.“ Er ikke foranførte Sted dette giennemsigtige Slør? Nok et Exempel Rom. IV. 4. 5. „En Arbey„der (veed man) faaer sin Løn, ey af Naade, men „efter Fortieneste: den derimod, som ey har arbey„det, men troer paa ham, som retfærdiggiør Overtræderen, „denne bliver hans Troe regnet til Retfærdighed.“ Apostelen har her for Tydeligheds Skyld afbrudt den begyndte Allegorie, med egentlige Udtryk. Saadanne mange Exempler ere faldne Recensenten ind; hvilke som bibelske Exempler havde fundet det bequemmeste Sted i en geistlig Talekunst. De tilvorende Prædikantere vilde deraf have seet uden nogen udtrykkelig Erindring, at den H. Skrift selv, autoriserer

deslige Veltalenhedens Blomster, og ved egen Brug virkelig anbefaler dem. Det er nu ikke blot en Tilladelse, at bruge dem; det er en Pligt. Kap. 29. Om de øvrige Troper, saasom Synecdocher, Metonymier, Antonomasier, Periphraser, Hyperboler og Litoter, Catachreser. Kap. 30. Om Malerier, hvor de bruges, og hvorledes maae være beskafne. Kap. 31. Om Fortællinger, hvad for Egenskaber de bør have Kap. 32. Om sindige Tanker, som maae bruges med Sparsomhed hist og her, og desuden bør være korte, vittige uden Ordspil, ikke for almindelige, og sande. Hvorledes de kan være i Skiønhed er her ogsaa viist. Kap. 33. Om Bi Ord (Epitheta) og deres rette eller urette Brug. Kap. 34. Om Stilen i Almindelighed hvilken maae være tydelig, reen, nøt, riig, jævn, bequem, Egenskaber, der paalægge Taleren den Pligt, at skrive sin Tale Ord for Ord. „Det er ikke nok, Taleren „ veed, hvad han vil sige, han maae og vide, med hvad „ for Ord og Udtryk han vil sige det, han veed. Sandhe„ dens Dragt bør ikke være ham mindre vigtig, end Sand„ heden selv. Erfarenhed lærer os daglig, at Klæderne dan„ ne Manden. Fra denne Fordom bliver den almindelige „ Hob aldrig befriet, den haver et for stærkt Medhold hos „ Sandserne. Sandheden bliver os ofte vigtig eller ligegyl„ dig, efter som dens Dragt er, i hvilken den fremstiller sig. „ Men Taleren er aldrig vis paa, at hans Materie faaer „ denne ærværdige og behagelige Skikkelse, som gior den vig„ tig, dersom han ikke i Forveyen opskriver, hvad han „ mundtlig vil foredrage. En Regel, som ingen kan over„ træde, uden den, som er ubekymret om Virkningen af sin „ Tale, eller den, som ved vigtige Embeds-Forretninger „ forhindres i at følge den. Tilhøreren mærker det lættelig, „ anseer det som en Magelighed hos Taleren, og taber noget „ af sin Credit for ham." Kap. 35. Om Stilens forskiellige Arter, nemlig den høye, den lave, og den middelmaadige Stiil Kap. 36 Om Vellydenheden. Først nogle almindelige Regler om Vellydenheden. Dernæst nogle besynderlige i Henseende til de tre Ting, hvorpaa Vellydenheden beroer, nemlig Ordenes Sammenbindelse med hinanden, deres forskiellige Stavelsemaal, og Periodernes Længde eller Korthed. S. 293. laster Forfatteren en af Cra-

mers

mers alt for lange Perioder, og hans endda derudi indlemmede Parentheſe, og han har viſt nok Ret dertil. Men en Feyl derved eller rettere Mangel har han ikke bemærket, ſom er denne, at den ligeſaa zirlige ſom for Tydeligheden og Læſerens Hukommelſe fornødne Epanalepſis eller Igientagelſe efter Parentheſen af det ſom gaaer foran, er af Cramer paa dette Sted ikke taget i Agt, da man ellers næppe ſkulde have havt noget at klage paa Periodens Længde. Kap. 37. Om Efterlignelſen. Det er vigtigt, hvad Forfatteren i Begyndelſen ſiger om gode Mønſters Læsning. Man bør vælge ſig til Efterligning de bedſte Mønſter, og ſtræbe for, at man end ogſaa kan overgaae dem, og bedømme dem med Skiønſomhed efter Talekunſtens Regler. I øvrigt vises tilſidſt hvorledes man med Efterlignelſen ſelv bedſt kan bære ſig ad. Kap. 30. Om den rhetoriſke Fyrrighed, hvadfor Midler man kan betiene ſig af for at forhverve ſig ſamme, og for derved at give ſin Tale Munterhed, Liv og Styrke. Kap. 39. Om Udtalen. Først almindelige Regler derom. Udtalen bør være afvexlende i Henſeende til det Høye og Lave, det Hurtige og Langſomme, det Stærke og Milde, og bør ikke være monotoniſk. Den bør være tydelig, reen, mandig, fyldig og flydende. Den maa være høy uden Skraal, lav uden Hviſken, hurtig uden at Ordene ſtyrte Hovedkuld over hinanden, langſom uden Dræven, ſtærk uden Torden, mild uden Sang. Den bør begynde og gaae frem i en Middel-Tone, ſom Taleren til rette Tid maa vide at lade ſtige og falde. Hvorledes Tonen bør ſtige og falde: „Jeg kan ikke „ bedre ligne en Periodes Udtale, end med de lange og høye „ Bølger paa Havet, hvilke ligeſom fra Grunden af reyſe „ ſig lat og gradviis til en vis Høyde, fra hvilken de igien „ efter Haanden ſynke for at hæve en anden i Veyret. Den„ ne Majeſtætiſke Gang maa Perioderne efterligne, naar „ vigtige Aarſager ikke byde dem at tage en anden.“ Udtalen bør og have ſine Ophold eller Pauſer, ſom Skriftet ſine Diſtinctions-Tegn. Dens Modulation bør beſtemmes efter Tankernes Beſkaffenhed. Beſynderlige Regler derfor i Henſeende til Bønnen, Indgangen, Hovedſætningen, Forklaringen, Indvendingen og dens Beſvarelſe, Beviſerne, Bebreydelſer og Trudſler, Troſtelſer, Fortællinger og Malinger, Lidenſkabernes Udtryk, Tankernes Vigtighed, Udta-

lens

lens Afvexling og Standsning. Kap. 40. Om Gebærderne. Først besynderlige Regler om Talerens hele Adfærd i Henseende til adskillige hans Legems Lemmers Bevægelse. Dernæst almindelige Regler, som sigte til at forebygge Gebærdernes Misbrug. —— Recensenten synes ikke nokſom at kunne rose den fuldstændige og tydelige Korthed med hvilken Forfatteren har oplyst de Regler, han i ethvert Kapitel foredrager med en ved Tal udmærkende Distinction. Hans muntre, levende og billedrige Skrivemaade vil og vist finde Læserens Biefald. Han har besluttet dette sit fortræffelige Værk med en af Saurins Taler, som skal tiene til Exempel for de i Talekonsten anførte Regler, hvilken han til den Ende har oversat, og efter en foregaaende Dispoſition derover, gienemgaaet med sin Kritik efter Talekonstens Regler. Da dette Stykke af Skriftet er selv en kritisk Recension, saa vil man her ikke give nogen Recension deraf, og kan heller ikke uden alt for stor Vidtløftighed giøre det. Man ønsker kun at Skriftet flittig maa blive læst og brugt i det Øyemærke, det er skrevet, fornemlig at opfylde Mangelen af den Tieneste, som en Professor i den verdslige eller geistlige Veltalenhed ved sin mundtlige Underviisning skulde have giort. Forfatteren har derfor og beflittet sig paa saa stor og tilstrækkelig Tydelighed, at ethvert Kapitel kan gierne ansees for en Professors Forelæsning, og det hele Værk for Professoren selv, som man til desto større Mageligbed kan have i Huset hos sig.

Göttingen. Hr. D. Millers **Systematiſche Anleitung zur Kenntniß auserlesener Bücher in der Theologie und in den damit verbundenen Wiſſenſchaften, für Liebhaber der Litteratur eingerichtet** 1773. 274. S. 8v. Dette er kun et nyt Oplag af den **Anleitung zur Bücherkenntniß**, der allerede i Aaret 1768 kom for Lyset, ey alene forsøget, men endog i en gandske anden Gestalt. Den er vel egentlig bestemt for Theologien, men strækker sig og til alle Deele af den almindelige og for alle Lærde, om ikke umistelige dog brugbare, og i besynderlige Tilfælde meget nyttige Lærdom. De følge saaledes: Lærdom i Almindelighed, lærde Historie, (hvortil er indrykket en kort Afridsning,) Philologie og Sprog, Historie, hvortil og Kirkehistorien er bleven regnet, og deres Hiælpevidenskaber, Kritik, Digt- og Tale-Kunst, blandede og paa en angenem Maade under-

holdende Skrifter, Philoſophie og dens Deele, Mathematik; og derefter Theologien; Religion i Almindelighed, Bibelſk Lærdom, den lærde eller ſkarpſindige Theologie, efter dens Deele og Læremaader, Popular-Theologie, tilſidſt Paſtoral-Klogſkab. Om alle diſſe blive Begreberne faſtſatte, deres Nytte, Beſtemmelſe og Hiælpemidler angivne, og de fornemmeſte Bøger anførte. I ſaadan en Omfang udfordrede Hyemærket, at indſkrænke ſig til de brugbareſte eller mærkværdigſte, ſaa meget mueligt at afkorte Anmældelſerne ſelv, og i ſær at levere Titlerne kun ved meget ſtore og derfore mere ſiældne Værker. Meget mindre kunde Forfatteren indlade ſig i alle diſſe Skrifters Bedømmelſer; hvilke blive forbeholdne til hans egne og andres mundtlige Oplysninger over Skriftet. Naar derfor deſlige undertiden forekomme, ſaa har de den Henſigt, at give Tegn til, at derover maae ſiges noget i Forelæsningerne. Saa er S. 177 det, ſom der er ſagt om et uproteſtantiſke Inqviſitions Forhold, en Anecdote, ſom Forfatteren har lært af den Sal. **Mosheim**. og, da denne offentlig har foredraget den i ſine Forelæsninger over Kirkehiſtorien, vil være mange af hans forrige Tilhørere bekiendt. Hvad Forfatteren tænker om vore nyere Reformatorer, vil man af S. 212 og 250 læt kunne ſee.

Göttingen og Gotha. L. E. Schmahlings **Pred. zu Trebra und Gratzungen . . . Naturlehre für Schulen.** 1774. 93. S. 8v. Et kort Udtog af de Naturlærens Satzer, ſom ethvert forſtandigt Menneſke burde vide, endſkiondt vel ikke alle Lærde maatte vide dem. Egentlig er det beſtemt for Landfolket, hvilket Hr. **Schm.** paa ſit Sted allerede længe ſiden har bemøyet ſig for at giøre fornuftigere, og hvad ſom deraf er en ſikker Følge, ogſaa bedre. Men han har desuden ogſaa betient ſig af ſaadant et Udkaſt til de unge Menneſker, med hvis Opdragelſe han fornøyer ſig. Man venter naturligviis her hverken kunſtige Forſøg eller dybe Beviis. Men Hr. **Schm.** viſer dog, hvorledes mange Læreſatzer lade ſig giøre ſandſelige f. Ex. Følgerne af Jordens Bevægning omkring Solen ved en Kugel, ſom man dreyer omkring et Lys. De ſidſte Kapitler om Siælen, Videnſkaberne, Kunſterne, Haandværkerne og det menneſkelige Sælſkab, vil man her ikke finde paa det urette Sted, da ſaa meget herved og kommer anpaa Naturen.

Sol.

Følgende er indſendt.

Havniam
Johannes Chriſtophorus Amadutius
Iſidoro Bianchio V. C.
Salutem plurimam dicit.

Bene facis, qui a philoſophicis, politicisque meditationibus interdum animum divertens amœna litterarum ſtudia etiam colere non dedignaris. Graviores enim mentis, rationisque excogitationes id habent, ut nos ad ſeveritatem quamdam componant, quam ut cum humanitate temperemus ad Muſarum delicias nos conferamus identidem neceſſe ſit. Quare ut ſapienter hac in re a te agi video, ita & præclare mecum actum exiſtimo, quem ad has lautitias pertractandas tu modo avocaveris, quique me his libenter tua etiam cauſſa adiiciam. Quæris a me, Iſidore doctiſſime, ut de Antonio Bendinellio Lucenſi aliqua ſcitu digniora ad te ſcribam, tum nonnulla etiam addam de ejus Opuſculo; quod eſt de *Vita P. Cornelii Scipionis Aemiliani Africani Minoris*, *ac Numantini*, quodque te potiſſimum Auctore iſthic rurſus edi ſignificas. In Burgo igitur Lucenſis Ditionis ortum habuit Bendinellius noſter, aſt quo anno, ignoratur. Quæ de homine innotuerunt, potiſſimum Ludovico Caſtelvetrio accepta referri debent, quæ nimirum a Cl. Muratorio in vita Caroli Sigonii, ipſius operibus præfixa, edita primum ſunt. Exili genere natus militiæ ſe addixit, & ducibus Philippo Strozzio, ac Bartholomæo Valorio ad Montem Murlum acceſſit, ubi ab Alexandro Vitellio exercitus Medicei imperatore non ii ſolum, ſed etiam ipſe, ac cœteri deprehenſi, ſpoliatique fuerunt. Qvare Antonius militari illa expeditione, ac calamitate liberatus Mutinam petiit, ubi Ludovicum de Monte Ludimagiſtrum opportuné invenit, quem antea docentem in Burgo Lucenſi agnoverat, atque ab eo hoſpitio acceptus, primiora rudimenta tradere, ut tenuioribus moleſtiis eumdem levaret, ipſique, quam poterat, vicem rependeret, adoleſcentulis ſatagebat. Hinc inſtructior factus apud Nicolaum Molzam pædagogi munus per aliquot

quot annos exercuit. Aſt dein Ludovicus de Monte ex præceptore factus Mercator oculos in Bendinellium, quem in ſui locum ſufficeret, conjecit. Ex ejus diſciplina multi prodierunt qui literarum laude excelluerunt, ac præſertim Benedictus Manzolius. Cum litterarium ludum Mutinæ eodem tempore aperuiſſet Carolus Sigonius, contentiones, ac ſimultates inter utrumque extiterunt, quas inferius exponere non prætermittam. Accerſitus a Lucenſibus ad publice docendum Bendinellius cum Aonio Paleario certaturus, tantum litterarum opinione valuit, ut Mediolanum usque, ubi dein literas tradidit, Palearium adegerit; niſi illud potius dicere velimus, virum ſummum dedecori ſibi duxiſſe in incertam æmulationem cum homine, mea quidem ſententia, longe inferiori deſcendere. Tandem majoris, quam non obtinuit, mercedis cupidus a Lucenſi palæſtra ſe abdicavit, & Placentiam venit, ubi litteras profeſſus eſt Octavii Farneſii Ducis munificentia ſuſtentatus. Ibidem cum degeret, novas iniit cum Sigonio, & Cocapanio contentiones, ut ex Franciſci Zavæ epiſtolis innoteſcit. Lucenſes tandem ipſum evocare, ſplendidiori mercede propoſita, ſtuduerunt, aſt ex cæteris ipſius Zavæ epiſtolis eumdem abnuiſſe, & inter Placentinos mortem obiviſſe Septembre menſe anni CIↃIↃLXXV. clariſſime patet. Nunc ad vitam, quam de P. Cornelio Scipione Aemiliano Africano Minore conſcripſit, veniendum. Hanc edidit Bendinellius, ut de Sigonio dignam nobili adverſario vindictam ſumeret. Ortæ fuerant, ut diximus, inter utrumque ſimultates, quod Bendinellius in nonnullis peccaſſe oſtendiſſet Sigonium, qui aliquot Demoſthenis Orationes latinas fecerat, atque in lucem emiſerat. Cum id ægre tuliſſet Sigonius, etſi Demoſthenis interpres anonymus prodiiſſet, acerbam nimis in Bendinellium, Savoli Roncæ larvato nomine adſcito, edidit lucubrationem. Interim parabat Sigonius P. Cornelii Scipionis vitam, quam Cosmo Mediceo Florentiæ Duci inſcribere ſtatuerat, ut tanti Mœcenatis munificentiam excitaret, & ad tradendas magno ſtipendio humaniores litteras in Piſano Gymnaſio premii loco advocaretur. Conſilium hoc præoccupavit, turbavitque Bendinellius,

Si-

Sigoniique editionem alterius a ſe concinnatæ ejusdem Scipionis vitæ evulgatione antevertit; hincque in forulis perpetuo latuit Sigonianus Commentarius, neque adhuc a quoquam viſum, aut compertum illum agnovimus. Quare laudata Scipionis Africani Minoris vita a Bendinellio elaborata primum Florentiæ prodiit apud Laurentium Torrentinium anno CIↃIↃXLIX. in 8vo, dein Mutinæ recuſa fuit eodem anno, ac tertia vice tandem Lucæ apud Vincentium Busdragium anno CIↃIↃLXVIII. in 4to. Juſtus Compagnius Volaterranus vitam hanc vernaculo Italiæ idiomate vertit, eamque Lucæ apud laudatum Typographum vulgavit anno CIↃIↃLVI. in 8vo. Adſuti vero inſuper fuerunt Bendinellii opuſculo *de Scipione Africano loci controverſi*, qui etiam in Theſaurum Criticum Jani Gruteri inſerti ſunt. Acceſſit & *Comparatio Minoris Africani & Majoris*, ut nihil ad vitam illam ſpectans deſideraretur. Tum inſuper in laudata Torrentinii editione locus factus eſt *Diſputationi cuidam brevi, qua Libri Rhetoricorum ad C. Herennium Ciceronis non eſſe* a Bendinellio *oſtenduntur;* atque demum ibidem etiam appoſita ſunt *Caroli Sigonii errata.* Supervacaneum fuerit memorare *Orationem in funere Caroli V. Imp.*, quam habuit, & edidit Lucæ Bendinellius, atque dein a Ludovico Dominicio Italice reddita non ſemel prælo commiſſa eſt. Neque etiam neceſſe nunc fuerit memorare Italicam ejusdem deſcriptionem ludricæ pugnæ, quæ celebrata eſt Placentiæ in adventu Johannis Auſtriaci, aut *Locorum Hiſtoricorum emendationes*, quæ in laudato Gruteriano Critico Theſauro continentur. Quare omnia me jam attigiſſe video, quæ a te deſiderari cognoveram, quæqve ad Bendinellium, atque ad ejus opuſculum, quod quarta vice tua nunc cura iſthic editur, pertinere poſſe videbantur. Hæc qui fuſius, & uberius expoſita videre cupiat, adeat Comitis Johannis M. Mazzuchelii Viri Cl. Italiæ Scriptores, ubi ſingula Bendinellii opera accurate recenſita deprehendet. Macte animo, ac virtute, Iſidore doctiſſime, meque ut amas, ama. Vale.

Datis Roma ad Theatrum Pompeii Kalendis Januarii anni intercalaris CIↃIↃCCLXXVI.

No. 10.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 7de Mart. 1776.

Kiøbenhavn. Beſkrivelſe over den paa Godſet Bernſtorff i Gientofte Sogn, under Kiøbenhavns Amt, iværkſatte nye Indretning i Landbruget, fremlagt i nogle Breve til en Proprietair af Torkel Baden. 1774. 174 S. ſt. 8vo med M. Møllers Skrifter. Titelen var allerede nok for blot i Almindelighed at angive diſſe Breves Indhold. Men for at give en Recenſion deraf, maa vi giennemgaae hvert Brev i ſær, for dog i en Hoved-Sum at anføre ſtykkeviis Indholdet af hvert i ſær, ſom Deele af det Heele. — I det første Brev foreſtilles en Herremand, ſom dreven ſaa vel af ædelmodig Menneſke-Kiærlighed, ſom et uſkyldigt Haab om egen Fordeel, har ſat ſig for, at ville forbedre ſine Bønders Tilſtand, og, ſom han forgiæves har taalt derom med ſin Forvalter, ſaa beder han ſig nøyere underrettet om den bekiendte Indretning paa det Bernſtorffiſke Gods, ſamt dens Anledning og Følger. Hans Forvalter foreſtilles ſom en Perſon, der ikke kan faae ſaadan Forbedring i ſit Hoved. „Deres Bønder, lader Hr. B. „ham ſige, ere i den Stand, at de kan ikke hielpes: det er „forgiæves at tænke derpaa, og hvortil behøves det? De „ere fødte Trælle. Jo mindre de har, jo bedre: naar de „har Skrutten fuld, ere de kun dovne og Ordgydere: Pen„ge er dem værre end en Peſt, de berige kun Kroemanden: „lad dem arbeyde, de....." Herremanden foreholder

ham iblandt andet den viseste Monarks naadigste Villie, og Hr. B. lader ham svare: „Gud bedre det! Vi har Fiender, „ Naadige Herre: De forestille —— men lad dem snakke! „ —— hvad udrette de? —— endnu er, Himlen skee Tak, „ alting udi forrige Skik, og det bliver (soer han høyt og „ dyre) aldrig anderledes." —— I det andet Brev har Forfatteren egentlig foretaget sig som en Hoved-Sag at vise, at Gientofte Sogns Bønder, førend de bleve overdragne til Grøven af Bernstorff, baade maatte være og virkelig vare i ligesaa slet en Forfatning, som nogen Bonde i Sielland. Herved møder først den Indvending, at Bønder, saa nær ved Residentzen, som dette Sogns Jordbrugere, fandt mere Leylighed til at berige sig og til at forekomme Trang og Armod, end andre langt fraliggende. Man understøtter denne sin Indvending med de tvende Grunde, at Transporten for disse Bønder er læt, og de kan altid sælge. Forfatteren tilstaaer dem begge, og den sidste i sær, men med den Vilkor, som man har glemt at lægge til, naar de har noget at sælge. Denne Vilkor, som herved er uforbigiængelig, nægter han ganske. Hvad han herved erindrer er vigtigt, for saa vidt det har sin Rigtighed, som vel ingen bedre kan vide end han selv, og hvorfor skulde han vilde sige det som var usandt, og hvis Falskhed man vel ikke vanskelig kunde bevise. „Det er saa langt fra, siger han, at de har noget, „ som de kan sælge, at somme fra Juul og de fleste fra Paaske til Høsten maa kiøbe alt det de behøve til Føde og Sædekorn, ja ofte maa lade sig nøye med Commis-Brød. Det „ er sandt, at disse virkelig har solgt Korn, men de har solgt „ det af Trang i Efter-Aaret, og følgelig 3 à 4 Mk. ringere „ end de selv siden maa betale det igien. Vist er det, at „ dersom Bonden i Nærheden af Kiøbenhavn havde noget at „ sælge, saa kunde hans Jords Beliggenhed formere Fordeelene af denne hans ordentlige Næringsvey ulige mod de andres i Provincerne. Men der er heller ingen Tvil om, at „ hans Beliggenhed alene vilde forøge hans Armod ulige meer, „ end hines, dersom han ikke i flere Tilfælde fandt Leylighed „ til at benytte sig af denne Fordeel. Nu, da han intet „ har at sælge, falde ikke alene de Fordeele bort, som hans „ Beliggenhed i modsatte Tilfælde viser ham, men han er „ endog af denne Grund fattigere, end langt fraliggende

„ Bønder af lige Vilkor. Hans Nødvendigheder maa han „ ikke alene betale dyrere, men de formere sig endog.“ Dette sidste har Forfatteren i sær videre beviist, og slutter deraf, at Bønderne i Gientofte Sogn maatte nær op være fattigere, end de øvrige, fordi de boede saa nær ved Hovedstaden, for saa vidt de vare Jordbrugere, naar man forudsætter, at de ikke kunde sælge Korn-Vahre af nogen Betydenhed, uden at være nødte til at kiøbe igien. Man beraaber sig og paa de Fortieneſter, disse Bønder kan giøre sig ved deres Transporter til mange Lyststeder, som findes omkring Hovedstaden. Men Forfatteren har derimod viist, at, lad være det er en for dem aaben staaende Næringsvey, saa er det dog saa langt fra, at de, der betiene sig deraf, berige sig derved, at de kun meget mere derved røbe og forøge deres Armod. Han viser og, at man uden Sandheds Fornærmelse kan sige, at ingen Bønder ere mere plagede med Hoverie, end Bønderne paa Kiøbenhavns Amt, lad være dette Sogns Bønder ikke vare besværede med det Hoverie, som de store Korn-Marker til Hovedgaardene affordre paa andre Steder i Landet. Hvad disse Bønder nu maatte være, ligesaa fattige, som nogen Bonde i Sielland, det paastaaer han at de virkelig vare. Han undtager kun 8 høyt 10 Familier, hvis Tilstand kunde ansees for maadelige, og foruden disse vare der af 42 ingen, hvis Tilstand jo kunde agtes for den uselste. Herved erindres og, som en vigtig Post, at de Vilkor, under hvilke Grøven af Bernstorff imodtog Gientofte-Sogns Bønder, vare saaledes indrettede, at han nødvendig maatte tabe, i Fald disse ikke vare eller bleve saa formuende, at de kunde fuldkommen vedligeholde ham den eeneste væsentlige Fordeel, som han høstede af Hoveriets Overdragelse, og desuden holde ham sikker for at tabe ved sin Caution for de Kongelige Skatter og Afgifter. Han indsaae derfor, at en Hoved-Forandring var nødvendig, saa vel til at forekomme Bøndernes fuldkomne Ødelæggelse, som sit eget Tab, og for med Fordeel at foretage sig samme, maatte først og for alle Ting de Mangler undersøges, hvor i laae den væsentlige Grund til Bøndernes Armod. —— Forfatteren antog og paastod som en afgiort Sag, at Bønderne i Gientofte-Sogn, for den nærværende Forfatning, ingen Korn-Vahre af Betydenhed havde, eller kunde have at sælge, uden at de igien maatte kiøbe med Tab. For nu at

godtgiøre denne sin Paastand, har han her i det tredie Brev anstillet en Beregning paa det Bonden kunde indhøste, og det han maatte bruge til Tiende- Sæde- og Føde-Korn, og saaledes leveret paa en Tabel til S. 34 en Proportional-Balance over Bøndergodsets Indtægt og Udgift af Korn-Vahre, uddragne af de slette, maadelige og gode Aaringers Indavling ved Hielp af Tiende-Listerne, paa en Tid af 7 Aar, i Gientofte-Sogn for den Bernstorffiske Indretning til Aaret 1765. inclusive. Vigtig er den Anmærkning han i den Henseende har giort S. 30 om Tiende-Listerne, som den tilforladeligste Grund, hvorpaa han kunde bygge sin Beregning.

„ Et mærkeligt Bevis paa vore Oeconomers forskiællige Udsigter er det ellers, at en Deel i nogle Aar har giort sig „ den Umage paa det allernøyeste at optegne Veyrligets Forandringer paa alle Timer og Dage i Aaret (en vigtig Opdagelse for den Landmand, som kan benytte sig af samme) „ uden at en eeneste har paataget sig for et Aar at meddeele os Tiende-Listernes Indhold for en eeneste Landsbye; Efter„ retninger, som jeg i det allermindste anseer for at være af „ den allerstørste og umisteligste Nytte i vor Landhuusholdnings Historie. Ved disse blev en erfaren Landmand af de „ tilforladeligste Grunde sat i Stand til at bedømme Jordens „ forskiællige Afgrøde i enhver Province, Jordbrugernes slettere og bedre Forfatning, deres slettere og bedre Dyrkningsmaade, kort hele Landets mindre og større Rigdomme ved Producternes Af- og Tilvext. Derimod ere til at „ bestemme Bondens Indtægter ingen Grund usikrere end de, „ som tages endten af den Mængde Land, han aarlig lægger „ under Ploven, eller af den Mængde Korn, han aarlig besaaer sin Jord med; naar vi ikke tillige i det mindste blive „ underrettede om hvor stor Velsignelse hans Høst giver ham „ i Traven. Med al den Erfaring, som jeg ved idelig Omgang med Bonden i en Deel Aar havde søgt at forskaffe „ mig om enhver af disse Bønders virkelige Fordeele ved deres „ Agerbrug, troede jeg dog, at jeg ved Hielp af Tiende-Listerne, for saa vidt det var mig mueligt, at bringe dem „ tilveye, allertilforladeligst kunde forklare dem samme.“

I øvrigt maa vi overlade til Læseren Forfatterens videre Deduction over forberørte Tabel. Resultatet deraf bliver dette, at Bønderne i Gientofte-Sogn ey alene vare virkelige fattige,

men

men at de ofte, saa vel som deres andre Medborgere, leed større Nød, end man i Almindelighed forestiller sig. — Nu de rette Grunde og Aarsager til deres slette Forfatning. Disse har Forfatteren udsøgt og udledet af den Plan, efter hvilken Bønderne tilforn benyttede sig af deres 3100 Tdr. Land, da meer end den halve Deel deraf ey indbragte dem 2 Skilling i reede Penge, uagtet, at de ligefuldt maatte svare Skatter af det Hele, og desuden den da værende Forfatning lagde utallige Forhindringer i Veyen for den Vindskibelighed, som den øvrige Deel krævede, naar Bonden ved Jordens Dyrkning skulde finde Midler til de Afgifter, som Staten og Jorddrotten fordre af ham. Grøven indsaae da dette, at Bonden behøvede frie Hænder og al sin Tid for ret at benytte sig af sin Jord, og derefter indrettede han Planen til den Forbedring han havde besluttet. — Denne Frihed forklarer Forfatteren i det 5te Brev saaledes, at Bonden hverken bør indskrænkes i Henseende til sit Arbeyde, eller i Henseende til Tiden, hvortil nødvendig udfordres saa vel Fællesskabets, som Hoveriets Ophævelse. Fællesskabet anseer Forfatteren som en Moder til Bøndernes Armod, og denne atter som en Moder til Hoveriet. Fællesskabet hindrer dem at benytte sig af deres Jord efter Leylighed, Flid og Indsigt, og Forfatteren har tilforn viist, at det er mere Nød, end Fordeel, der har tvunget Bønderne i Danmark til at betale Brugen af deres Jord med Arbeyde, og Proprietairen til at lade sig nøye dermed for en Deel af sine Indtægter, hvorved ogsaa Nøden selv er bleven forøget. Ligesom Fællesskabet og Hoveriet saaledes ere med hinaden nær beslægtede, saa ere de og fuldkommen overeenstemmende i deres Virkninger saa vel paa Bondens Omstændigheder, som Jordens Behandling, hvilket Forfatteren i nogle Exempler har viist, og deraf endelig uddraget den Slutning, at det Eenes Ophævelse uden det Andets ikke kunde lægge nogen fuldkommen Plan til en Forbedring i vort Agerbrug eller Landvæsen, og at Jordbrugerne hverken burde indskrænkes af sine Naboer, eller af sin Herre, hverken i Henseende til sit Arbeyde eller til sin Tid. Heraf sees da Grøvens Aarsager til den Beslutning, at ophæve baade Fællesskab og Hoverie paa sit Gods. Men dette var ham ikke nok, for fuldkommen at forbedre deres Vilkaar. Han gav dem da tillige Eyedom paa

deres Gaarde. Man giætter læt de Grunde, der bevægede ham dertil. De ere og her anførte, og deriblandt er dette den vigtigste, at der er intet, som mere opmuntrer Bonden til Flid og Arbeydsomhed, end dette, at han veed, at han arbeyder for sig og sine, og at dog hans egne Efterkommere skulle høste Frugter af den Forbedring, han har giort paa sin Eyedom, om han end ikke selv skulde opleve den Tid, at han selv kunde indhøste dem. For Resten har Forfatteren ikke her vildet opholde sig med vidtløftig at besvare de Indvendinger, man har giort imod denne Indretning, saasom de tilligemed deres Besvarelser er deels bekiendte nok, deels hans Hensigt uvedkommende. „Det er ikke, siger han, uoplyste Herremænd og egensindige Forvaltere alene, som søge at giøre „ Vanskeligheder ved alle, og i sær ved fordeelagtige Forandringer; men og Bønderne selv, hvis Velfærd alt dette „ meest giøres for, vil ofte tvinges til at indsee deres eget „ Bedste. Disse kan man desto mindre fortænke der i, da „ de, foruden den dem indprentede Ærbødighed for Alderdommen, ere omringede af Dreblæsere, som endelig kan „ være vittige nok til at bestyrke Bønder i Galskab. Men „ ingen udpyntet Indvending, ingen mødende Vanskelighed „ kunde afholde vor Græve fra at skride til Værket, da han „ fuldkommen havde indseet dets Fordeele. Han begyndte „ ufortøvet fra at kuldkaste den Plan i Jordbruget, som si„ den det 14de Aarhundrede har tyranniseret over Bonden „ med lige saa slette Følger for Jordegods-Eyerne og Staten, „ som for ham selv." — Da nu Forfatteren i de foregaaende Breve hidindtil har søgt at oplyse Anledningen til den Bernstorffiske Indretning, og de Grundsætninger, efter hvilke Planen dertil blev anlagt, saa søger han nu herefter at give et historisk Begreb om Fremgangsmaaden i dens Udførelse. Denne tog sin Begyndelse med Jordernes Opmaaling og Taxation, hvis Operationer han fortæller og beskriver i det siette Brev. — I det 7de Brev har han kortelig, og som i et Uddrag, afhandlet, hvad som han tilforn vidtløftigere har udført i det Skrift, han har udgivet under Titel af **Agerbruget og Landvæsenet i Dannemark**, og det for at oplyse den Sætning, at den ældste Inddeelning i den Danske Jordbrug har været den naturligste og ordentligste, og det er just denne, som igien er bleven indført paa det Bernstorffiske

Gods

Gods ved den nye Indretning, som der er giort, og bestaaer derudi, at Bonden finder alle sine Herligheder samlede for sig selv paa et Sted, saaledes, at han fra en Punkt inden for de afpælede Grændser, der indslutte det Heele, kan med eet overſee den Strækning, som indbefatter hans Agerland, Høebond og Græsgang; at han paa samme Strækning kan have bequem Leylighed til sin Gaardbygnings Anlæg paa et saadant Sted, hvorfra han efter Agerbrugets fuldkomneste Regler kunde udføre den fordeelagtigste Plan til hans Jordlods mindre Inddeelning, og paa flere end et Sted finde Leylighed til naturlige Vandsteder for hans Kreature, saa og hans Ud- og Indfart af og til Gaarden fra og til de almindelige Lande- og andre offentlige Veye, ikke skulle geraade hans Naboe til den allermindste Indskrænkning. — I det 8de Brev viser Forfatteren de Ufuldkommenheder, som finde Sted ved andre forskiællige Planer, hvilke man har foreslaaet ved Landsbye-Markernes nye Uddeeling. Han viser, hvilke hastige og tidlige Frugter, der allerede strax viste sig af den Uddeeling, som skeede ved den Bernstorffiske Indretning efter nogle overvundne Vanskeligheder, som yttrede sig med et Par Bønder. Overalt har Forfatteren ret søgt at sætte Fordeelene af den Bernstorffiske Inddeelings Plan i det klareste Lys, for at vise paa det tydeligste deres Fortrin for enhver anden. — I det 9de Brev har Forfatteren igientaget, som i en Hovedsum, de hist og her foranførte Regler, hvorefter Planen blev lagt til den ordentlige Inddeeling af Agerbruget, som Grøven har udført med sine Bønders Gaarder. Vi har tilforn anført dem her i Recensionen, nemlig, at Bonden 1) maatte have al sin Eyedom af Ager og Eng samlet paa et Sted; 2) at han inden for denne sin Eyedoms afpælede Grændser kunde finde bequem Leylighed til sin Gaardbygnings Anlæg; 3) at han paa et, to, eller flere Steder kunde finde Leylighed til Vand-Steder for sine Kreature; 4) at han kunde finde bequem Ind- og Udfart fra og til sin Gaard igiennem de almindelige Lande- eller andre offentlige Veye, uden nogen hans Naboers Indskrænkning. Her lægges endnu til 5) at Jordbrugerne i samme Bye maatte alle bringes under lige Hartkorn uden derfor ved Hartkornets Formindskelse, at formere Hoved-Loddernes Tal; 6) at Jordbrugernes væsentlige og tilfældige Indtægter og Udgifter skulde bestemmes med den mueligste Lighed. For

Resten vises, hvorledes man i Henseende til disse tvende sidste Poster har gaaet til Værks, og hvorledes Inddeelings-Planen er bleven udført i sine mindre Anlæg og dens nøyagtigere Bestemmelser for enhver Gaard i sær. — Endelig har Forfatteren i det sidste tiende Brev meddeelt en kort historisk Efterretning om enhver Landsbyes oekonomiske Forfatning før Forandringen med dette Sogn og i samme Orden tilføyet de væsentligste nye Forandringer, som den nye Plan har født af sig til enhver Bye med dens tilhørende Marker, paa det Læseren desto bedre kan sammenligne Fordeelene af denne nye Forfatning mod den forrige. Forfatteren har til Slutning ikke glemt at anføre en Specification paa de Omkostninger, som denne Indretning har kostet Grøven, hvilke som visse og uvisse Udgifter i Penge og Materialier med den tilforladeligste Vished anslaaes til 7500 Rdlr. — Dernæst en Fortegnelse over de nye inddeelte Gaarder i Gientofte Sogn, deres Navne, deres Areal-Indhold, og deres Hartkorn. — Til Slutning en Gienpart af det Arvefæste- og Skiøde-Brev, som Grøven har givet Bønderne paa deres Gaarde. Foran i Skriftet er tilføyet et Kort over de til Gaarden Bernstorff henhørende trende Bønder-Byers Marker Ordrup, Gientofte og Vangede, efter den nye Indretning til Fællesskabets Ophævelse og den oekonomiske Inddeeling, forfattet ved Torkel Baden, og mathematisk inddeelt af F. W. Hastfer 1765. og 1766. — Fortalen til Skriftet er at anse som en lovlig Afhandling, hvor i Forfatteren har søgt at vise deels den Forbindelse et vel indrettet Skov-Væsen staaer i med et vel indrettet Agerbrug, deels hvor nødvendigt det er, at der maa skee en Forandring med Landets nu værende Matricul. Hans Forslag sigter ikke til en ganske nye Matricul, men alene til at foredrage den Gamle for den nyere Forandring, som skeede dermed 1686. „Min hele Hensigt, siger han, „ med denne Fortale, er kortelig at vise Nødvendigheden „ af en Forandring med vor Matrikul, men tillige at „ bane mig en Vey, for ved en anden Leylighed fuldstændi„ gere at overtyde mine Landsmænd, at ingen Regent i „ Danmark af Christian den Femtes Efterfølgere paa „ Thronen skal lægge en fastere Grundvold for vort „ hele Landvæsens og Agerbrugs Opkomst, en den „ Monark, som med eet beslutter, at give Danmarks

Old-

„ ældgamle Matrikul den udmærkede og høyeſte Værdie, et i mine Tanker saa ſtort Meſterſtykke fortiener. Finder jeg ved denne Opdagelſe mine mere indſigtsfulde Landsmænds fornødne Underſtøttelſe, saa haaber jeg, at en saa høytidelig Act af en Danſk Konge ſkal uden mindſte Forrykkelſe med Landets Herligheder og i den bedſte Orden udſlette alle de ſmaa og ſtore Mangeler, Matrikulen af 1686. giemmer i dens ſtore Folianter. Lægger jeg dette til, at denne Opdagelſe vil give vort hele Cameral- og Landvæſen Stof nok for at udfinde de rigeſte og ſikkerſte Kilder til at forsøge Statens og Jordegods-Eyernes væſentligſte Indtægter i en langt høyere og mere forholdsmæſſig Grad, end til vore Tider, saa haaber jeg for ævig at ſpare vore Oeconomer al Umage med de bedſte Forſlag, endten til en nye Matricul, eller til en anden Forandring med dette Værk for den matrikulerede Deel af Landet, end den, jeg her har udladt mig med. Mit Haab bliver saa meget ſtørre i dette Fald, ſom jeg ſtaaer i den Tanke, at den ſidſte Forandring med Landets Matricul i forrige Aarhundrede paa nye har forsøget de tykke Skyer, der i saa mange Aarhundrede har bedækket alle Deele i vort Landvæſen og Agerbrug.“ I øvrigt kan man med Ret anſee dette hele Skrift tillige ſom et Æreminde af den Sal. Grev Bernſtorffs patriotiſke Bevaagenhed for de ham undergivne Bønders Velfærd.

Kiøbenhavn. Skov-Byggeren. En lyriſk Comoedie i een Handling, efter Marmontels Silvain Muſiken af Gretri. Til ſamme Muſik overſat ved Niels Krog Bredal. 1775. 62 S. 8v. Med Møllers Skrifter. En gammel Herremand ved Navn Dolmon, er Fader til tvende Sønner af ſamme Navn. Den ældſte har giftet ſig uden ſin Faders Samtykke, hvorved han har paadraget ſig hans Vrede, og har derfor med ſin Kone ſat ſig ned paa et Gods i en Skov, hvor han ernærede ſig ſom en fattig Bonde af at dyrke Jorden. Han havde der med ſin Kone avlet tvende Døttre, Pauline og Marine, af hvilke den første og ældſte var forlovet med en Bondekarl af en anden Familie derpaa Godſet, hos hvilken de havde fundet Hiælp og Biſtand i deres Nød og Fattigdom, og ſiden et

bestandigt og oprigtigt Venskab. Eyeren af Godset var en ædelmodig Herre, som havde givet sine Bønder Jagt-Frihed, at ikke Dyrene skulde forderve deres Mark-Frugter. Men denne Herre sælger nu sit Gods, som just blev kiøbt af den gamle Dolmon til hans Søn den yngre Dolmon og Broder til Skovbyggeren. Denne hans yngre Broder, som besad et ædelmodigt tyrannisk og egennyttigt Hierte, ophævede Jagtfriheden, og som just Skovbyggeren, hans ældre Broder, var gaaet ud for at skyde noget Vildt, lader han hamm efterssætte med en Vagt. Ved den Anledning skeer det endelig, at den gamle Dolmon kommer til at tale først med sin Søns Kone og hendes tvende Døttre, af hvis Samtale og uskyldige Characteer han bliver saa inderlig rørt, at han beslutter at giøre begge Døttrenes Lykke derpaa Godset ved at besørge deres Giftermaal. Hans Søn Skovbyggeren, var imidlertid af Frygt for at møde for sin fortørnede Fader gaaet bort. Den gamle Dolmon befaler Konen at kalde Hendes Mand hertil. Imidlertid som han staaer, og fornøyer sig ved at tale med de tvende Døttre, og ved den Leylighed udtrykker sin Bedrøvelse over sin ældste Søns Savn i saa lang Tid og den yngstes slette Characteer, og endelig omfavner disse tvende elskværdige unge Piger, kommer Skovbyggeren, seer det og raaber, Himmel! hvad seer jeg? Min Fader omfavner mine Børn! ved hvilken Exclamation han med ikke mindre Bestyrtning og Henrykkelse blev erkiendt af sin Fader, som giver sit Samtykke til Paulines Ægteskab med forbemældte Bondekarl, imod dennes Formodning, saasom han ved denne Opdagelse og Forandring opgav sit Haav om Pauline, hvori dog hverken Hendes Fader eller Farfader vilde han skulde være bedraget. Man vil med Fornøyelse læse de tvende sidste Scener, og den sidste i sær ey uden Rørelse. Man høre af en Bondekones Mund en Beskrivelse paa den Lyksalighed hun finder i denne sin ringe Stand og skaber sig selv, da hun dog var født til en høyere: „Lyksa-
„ lighed (siger hun) kan man finde allesteds; thi dens Kilde
„ er Hiertet. Herpaa Stedet, udi den ønskeligste Roelig-
„ hed er min Mand og mine Børn for mig den hele Verden.
„ Min Mand har ikke ladet Modet falde, fordi hans Skiæb-
„ ne har været ham ugunstig; han har rettet sig efter sine
„ Omstændigheder, og har forefundet oprigtige Venner; de

.. har

„ har hiulpet ham tilrette; Tiden, Nødvendigheden og
„ Vanen har giort hans Hænder bequemme til at udstaae
„ det sværeste Bonde-Arbeyde; Jeg, for min Part, har
„ alene lagt mig efter at skaffe mine Børn en god Opdragel-
„ se. En kiælen Omhyggelighed, skiønt blandet med en og
„ anden Fortred, et tarveligt Maaltid, at sove trygt, at
„ vogne op med en god Samvittighed; See! saadanne For-
„ nøyelser have vi fundet i vor Eensomhed. Jeg veed meget
„ vel, at man kan føre et angenemmere Liv, men jeg tvivler
„ paa, mere uskyldigt. "

Leipzig. Dr. Goldsmiths Geschichte der Römer von Erbauung der Stadt Rom bis auf den Untergang des abendländischen Kayserthums. Aus dem Englischen 1774. Erst. Th. 1 Alph. 5 A. Zw. Th. 1 Alph. 7 A. st. 8v. Dette Værk er i sin Original ikke ubekiendt eller ubemærkt. Naar man vil anse en Sag med skiæve Øyne, og med Forsæt miskiende en Forfatters Øyemærke, for med sit usle Vid at bedrage uforstandige, saa kunde man med stor Skin spørge, hvortil en nye Romersk Historie? har man ikke allerede fast utallige Værker af alle Formater og Størrelser, hvori samme er fortalt baade vidtløftig og kort, og til hvad Ende oversætter man et Værk gandske af det Engelske. Gandske vist have vi mange Værker om den Romerske Historie, og dog vil det falde vanskeligt, at nævne et, som just er tienligt til det Øyemærke, hvortil Forfatteren har skrevet denne Afridsning. I Fortalen, som er forfattet med en sielden Beskedenhed, bliver samme nærmere udviklet. Han vil ikke skrive for Lærde, som giøre Profession af Historien, og man kan føye til, eller ikke for dem, som i et Compendium ville giøre sig Kilderne bekiendte, eller derudi læse kritiske Undersøgninger. Det er heller ikke for saadanne, som forlange Dagbøgger over Beleyringerne og de nøyeste og mueligst omstændelige Fortællinger om de ringeste Begivenheder, som den romerske Historie er riig paa saa vel til Republikens Tider, som siden under Keyserne. Ogsaa de, som ville kiende Lovenes Oprindelse, Rets- og Stats-Forfatninger, og i Almindelighed have nøye Efterretninger om alt hvad man indbefatter under Navn af Romerske Oldsager, ville ikke finde deres Regning ved denne Bog. Til hvad Ende har da Forfat-

fatteren udarbeydet den? Det er ſaadanne Perſoner, der ſkulle læſe den, ſom finde det fornsdent nyttigt eller angenemt, at have et tydeligt og vel ſammenhængende Begreb om de fornemmeſte og intereſſenteſte Begivenheder i den romerſke Republik og under det Romerſke Keyſerdom, og at lære kiende de Mænd og deres Handlinger, hvorved en eeneſte Stad har kaſtet ſig op til ſaa mange Rigers og Provintzers Herſkerinde, har forſvaret ſig i nogle Aarhundrede, og dernæſt blev et Rov ikke ſaa meget for de ſaa kaldte Barbarer, ſom meget mere for Overdaadighed, Ugudelighed og Ryggesløshed. Thi uden diſſe Statens Bylder ſkulde vel diſſe Barbarer ikke have udrettet meget. Dette er i Forhold efter Begivenhedernes Vigtighed fortalt paa en livagtig og behagelig Maade. Begivenhedernes Valg er det, man i ſær maae roſe hos Forfatteren. Det vil derfore finde Biefald, at han i de ældſte Tider i ſær har fattet ſig kort, og ikke opholder ſig hele Sider lang med at fortælle enhver liden Stads Erobring. Ligeſom Begivenhederne blive intereſſantere med Republikens tiltagende Magt, ſaa breder han ſig videre ud. Ligeſaa forholder han ſig i i Keyſernes Hiſtorie, kun dette eene havde man ønſket, at han ikke paa ſaa faa Blade havde leveret Begivenhederne efter Conſtantins Død indtil det veſterlandſke Riges Undergang. Saa uſle de Perſoner meſtendeels ere, der beklæde Thronen, ſaa fortiente Aarſagerne til den haſtige Undergang og de derved ſig yttrende Begivenheder en noget omſtændeligere Fortælling. Perſonerne ere kortelig, dog ſaaledes ſkildrede, at man indſeer deres Caracteer, uden at han dog forfalder til den af nogle indtil Latter drevne Afſkildring og Udmalning. Ved Characterernes Udkaſt har Forfatteren giort ſig til en Regel, at han derudi ikke har fulgt de nyere forgivne Forbedringer og forandrede Foreſtillinger, men de gedaldrende og ſtrax derefter levende Skribenters. Ey heller ere Betragtningerne alt for hyppig anbragte, ey heller indtil Vækelhed udvidede, ſom man ofte finder. Ved erhvert andet Øyemærke, ſom en Forfatter af den romerſke Hiſtorie havde foreſat ſig, vilde man have anſeet det ſom en ſtor Feyl, at hverken Kilder eller Hiælpemidler ere anførte. Men efter hans Øyemærke ſkulde de gamle og nyere Skribenteres Navne have ſtaaet der omſonſt. Overſættelſen er, ſaavidt man kan dømme uden at have havt Originalen ved Haanden, rigtig

og flydende, saa at man læser den uden Anstød og med Behag. Man tager ey i Betænkning at anprise dette Værk til alle dem, som og engang ville erlange en grundig og kritisk Kundskab i den Romerske Historie, og det til den Ende, at de deraf i Forveyen og uden mærkelig Tidsspilde kan underrette sig om de fornemmeste Begivenheder i den Romerske Historie.

Berlin. Philosophischer Commentar über die Worte des Plutarchs: die Tugend ist eine lange Gewohnheit, oder über die Entstehungs art der tugendhaften Neigungen von J. H. Campe. 1774. 126 S. 8v. Hovedsatzen i denne Afhandling, at Underviisningen er vel ikke noget ligegyldigt ved dydige Tilbøyeligheders Fremb ringelse, men at Øvelsen er Hovedsagen, er ikke vanskelig at finde. Forfatterens Fortieneste bestaaer i det fine og grundige Foredrag, og i de nøyere Bemærkninger af de egentlige Virkninger af det eene saavel som det andet af begge disse Hiælpemidler, og Maaden, paa hvilken de bør anvendes. Han udleder først meget rigtig og tydelig af Sokratis Characteer saaledes som Xenophon har skildret den, dette Begreb om Dyden, at den nemlig er en med Færdighed forbunden Tilbøyelighed i Siælen til at lade alle sine Gierninger hensigte til det almindelige Bedste. Undersøgningen over Underviisningens og Øvelsens Indflydelse paa Dyden, drager han S. 79 tilsammen i disse Følger: Underviisningen forskaffer os en Kundskab om det Gode og Onde, eller udvider i det mindste vor naturlige Kundskab, og gior den tydeligere, tilforladeligere, almindeligere: Øvelsen meddeeler denne Kundskab den fornødne Gesvindighed, og forvandler den derved fra ørkesløse Begreber til virksomme Drivefiedre. Hiin kan ved en bequem Anvendelse af alle de Hiælpemidler, som de skiønne Kunster og Videnskaber give i Haanden, give denne abstracte og døde Kundskab Liv, denne giver deres Liv og Virksomhed Vedvarenhed og Bestandighed. Hiin kan ved Lidenskab sætte vort Gemyt i Bevægelse; denne kan opvarme det formedelst vedholdende Tilbøyeligheder. Ved hiin kan, foruden Gemyts-Bevægelser, opvækkes en vis ubestemt Attraae, en sympathetisk Bevægelse til Dyden: denne maae give den opvakte ubestemte Attraae en vedvarende Henrettelse

paa

paa beſtemte Ting. Underviisningen ſætter det eene Drivehiul til vort Forhold, Utilfredenheden; Øvelſen derimod det andet, Tilfredenheden, i Bevægelſe. Ved hiin kunne vi endelig lære at kiende Hiælpemidlerne til Dydens Forhvervelſe: denne forſkaffer os Villie til at ville bruge diſſe Hiælpemidler, og den mandige Styrke i Siælen til at kunne bruge den. Forfatteren kommer til den Underſøgning, hvorledes de for en Deel ſaa modſatte Vanens Virkninger opkomme; hvorved han giør nogle Bemærkninger til nogle Hr. Mendelsſohns Læreſatzers nøyere Beſtemmelſe og Oplysning. Ved den anden Satz S. 95, finder man det ikke fornødent, at afvige ſaavidt fra Hr. Mendelsſohn, ſom Forfatteren giør. En vis Tydelighed og tydelig Indſigt, hvorved Begrebene dog ikke ere opløſte indtil de meeſt enkelte Beſtand-Deele, ey heller den haſtige Sammenvirkning bliver forhindret, kan aldeles paa en forholdsmæſſig Maade bidrage til Villiens Beſtemmelſe og Beſlutningens Befordring. Men Forfatteren ſynes at indbefatte denne ſandſelige Tydelighed, ligeſom den ſkinbare Sandhed i Foreſtillingen, under Livagtigheden. Nogle Aarſager, hvorfore Vanen kan giøre noget angenemt, fortiente at føyes til den, ſom Forfatteren har angivet, nemlig: 1) den ved Handlingens oftere Igientagelſe, og Tingens oftere Brug, Organernes forandrede Natur og Diſpoſition, ſaa at ſamme nu ikke mere ſom først, blive deraf afficerede paa en uangenem Maade: 2) de blot formedelſt Conxiſtentzen aſſocierede angenemme Ideer: 3) Egenkiærlighedens Indflydelſe formedelſt den Idee, at det længe har været vores eller om os o. ſ. v. Men at oplyſe og beviſe diſſe Bemærkninger, er her ikke Sted til.

Efterretning.

For at giøre Skaberens Gierninger mere bekiendte, at udbrede mit Fædrenelands Natur-Hiſtorie, og at tilfredsſtille deres Ønſker, ſom kiende eller elſke Dyr-Riget, har jeg foreſat mig at udgive en danſk Dyr-Hiſtorie, og, for at dette Verk kunde blive mere brugbart og almeennyttigt, har jeg udvalgt følgende Indretning: 1) Skal næſte Paaſke udkomme korte generiſke og ſpecifiſke Beſkrivelſer af alle de Dyr-Arter, ſom ere fundne i Danmark og Norge, med hos-

hosføyede Provincial-Navne og henhørende indenlandske Forfatteres Skrifter. Denne Haandbog vil, som en nyttig og nødvendig Forløber for de følgende Skrifter, tillige tiene til at kunne kiende de Dyr, Fugle, Fiske, Indsekter og Orme, som forekomme, og at skiønne, hvilke ere noksom bekiendte, lidet kiendte, og aldeles ukiendte m. m. 2) Strax efter skal Tegninger paa de sieldneste, overalt lidet eller ikke bekiendte Dyr-Arter hefteviisudgives; hvert Hæfte skal i Folio indeholde fyrretyve sorte, eller med Farver efter Naturen udmalede, Kobber, tilligemed deres Navngivelser. Malerierne blive under min Opsigt med al Flid malede og stukne efter levende Originaler. Paa hver Tabelle komme saa mange Stykker, som der kan skikke sig, og, som sagt, ikkun nye, lidet bekiendte, tilforn aldrig eller urigtigen forestilte. Et sort Hefte af 40 Plader koste 6 Rdlr.; og et efter Naturen kunstmæssigen illumineret 12 Rdlr. 3) Skal de paa Pladerne forestilte Dyrs Historie og udførlige Beskrivelse trykkes for sig selv i stor Octav paa Dansk, Tydsk og Latin, og skal kunne bekommes i hvilket Sprog man vil, med og uden nys nævnte Kobber. Kobbernes Illuminering udfordrer et anseeligt Udlæg, og derfor kan ikke flere Exemplarer besørges, end udtrykkeligen forlanges. Desaarsag anmodes de, som ønske sig dette Verk, at ville behageligen, dog uden Prænumeration, postfri indsende deres Navne og Opholdssted, og tillige tilkiendegive hvadsomhelst de begiære: sorte eller illummerede Kobber, dansk, tydsk eller latinsk Text, enten til mig selv, eller til de Herrer Boghandlere Philibert, Heinik og Faber i Kiøbenhavn, og Hr. Bohn i Hamborg. Kobberne til det første Hefte ere i fuld Arbeyde, og blive følgende:

Tab. I. En stor Holothurie.
" II. Dens indvendige Bygning.
" III. Dens Indvolde.
" IV. En ny Hydre.
" V. En ny Patelle med dens besynderlige Beboer.
" VI. En ubekiendt Spatagus.
" VII. En sielden Mandæte.
" VIII. En stor ubekiendt Søe Pung.
" IX. Dens indvendige Bygning med hosboende Mytilus dilcors.

Tab.

Tab. X. Tvende nye Holothurier.
= XI. Pennatula mitabilis.
= XII. Trende ubekiendte Pateller med Dyret.
= XIII. Cardium echinatum med dets ubekiendte Dyr.
= XIV. Dets indvendige Udseende.
= XV. Søe-Pung med dens Unger og indvendige Bygning.
= XVI. Trende unavngivne Dyr-Arter.
= XVII. Tvende nye Doris.
= XVIII. Tvende nye Nerider.
= XIX. En ubekiendt Kors-Trold.
= XX. Fiæsingen.
= XXI. En ny Igle.
= XXII. Trende Anomier.
= XXIII. Tvende ubekiendte Actinier.
= XXIV. En ny Patelle og Splid-Patellen med deres Bebvoere.
= XXV. En ny Søe-Pung.
= XXVI. Sabella granulata med Dyret.
= XXVII. En ubekiendt Rør-Orm.
= XXVIII. Den islandske Venus med Dyret.
= XXIX. Tvende ubekiendte Nerider.
= XXX. En Varietæt af den røde Kors-Trold.
= XXXI. En ubekiendt Søe-Pung.
= XXXII. Den slappe og den rosenrøde Flad-Orm. Vermhelm. P. 57. og P. 58.
= XXXIII. Fire ubekiendte Lernæer.
= XXXIV. Tvende nye Søe-Punge.
= XXXV. Ubekiendte Infusions Dyr.
= XXXVI. En ny Kors-Trold.
= XXXVII. En rar Fisk.
= XXXVIII. Tvende Krebs-Arter.
= XXXIX. En ny Orme-Slegt.
= XL. En Spongie.

Kiøbenhavn, den 2 Martii 1776.

Otho Fridrich Müller, Kongelig Etats-Raad.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. II.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 14de Mart. 1776.

Flensburg og Leipzig. Wilhelm Ernſt Chriſtiani (Königl. Däniſchen Canzleyraths und ordentlichen Profeſſors der Weltweisheit, Beredſamkeit und Geſchichte auf der Königl. Chriſtian-Albrechts-Univerſität zu Kiel) **Geſchichte der Herzogthümer Schleswig und Holſtein. Erſter Theil.** 1775. 484 S. ſt. 8vo. Man er nu temmelig eenig om, ſiger Forfatteren i Fortalen, at giøre Forſkiæl imellem Chroniken, Annalerne, den Landsherſkabelige Biographie, og Lands-Hiſtorien. Hans Absigt gaaer egentlig ud paa den ſidſte, ſom vel ikke ganſke udelukker Regenternes Levnetsbeſkrivelſer, men dog langt fra dermed skiver udtømmet. Derfor haver han i enhver Periode, efter en kort Indledning givet Efterretning først om Landsherrernes Liv og Levnet, dernæſt om Stats- og Kirkeforfatningen, om Lovgivelſen og Jurisdictionen, om Religionens, Videnſkabernes og Kunſternes, om Adelens og Stædernes og Handelens Tilſtand, om Tænkemaaden og Sæderne, og om ſtore og berømte Mænd. Nærværende Deel indbefatter 3 Perioder af den Schlesvig Holſteiniſke Hiſtorie. Den første indbefatter den ældſte og dunkle Hiſtorie. Den anden begynder fra det 9de og gaaer til Begyndelſen af det 12te Aarhundrede. Den tredie gaaer fra Begyndelſen af det 12te og rækker til Midten af det 13de Aarhundrede. — For den første Periodes Hiſtorie har Forfatteren forudſkikket først en Anmældelſe

af de fornemmeste Kilder og Hielpemidler til den Schlesvig-Holsteiniske Historie, og dernæst en foregaaende Efterretning om Landets gamle Benævnelse og Indvaanere. Derefter begynder Historien selv. — I) Først den ældste og dunkle Periode, som gaaer fra Begyndelsen af de bekiendte Begivenheder indtil Udgangen af det 8de Aarhundrede. a) Her fortælles først de ældste iblandt de bekiendte Begivenheder. Her berøres først meget løselig den Cimbriske Krig med Romerne, da Forfatteren holder det for en afgiort Sag, at de Cimbrer, hvilke Marius overvandt, har ikke været fra Schlesvig og Holstein, men fra ganske andre Egne. Men mere mærkværdig er Fortællingen om Angelsachsernes Overgang til Britannien, henved Aar 449. til Keiser Valentinians den 3dies Tid, hvor de siden stiftede det bekiendte Heptarchie. b) Om de gamle Indvaaneres Religion, Philosophie og Lærdom. Omendskiøndt de Schlesviger og Holsteiner har i den Henseende ikke underskillet sig fra de gamle Germanier paa den eene og de nordiske Folk paa den anden Side, mellem hvilke de laae, i sær da og Schlesvig fra de ældste Tider af har været en Provintz af Dannemark, og det i den Henseende kunde synes, at Forfatteren kunde have skilt sig kortere ved denne Artikel; saa vil man dog viist her med Fornøyelse læse dens fuldstændige og dog slet ikke for vidtløftige Udførelse, da det endog vil have sin behagelige Nytte her ved en Igientagelse, ligesom i en Hovedsum, at erindre sig, hvad man veed af andre historiske Værker om de gamle tydske og nordiske Folk i den Henseende. Den her beskrevne Forfatning i Religion og Sæder har vedvaret indtil Carl den Store erobrede Holstein, og indførte Christendommen der, ligesom han og gav Leylighed til dens Indførelse i Schlesvig. c) Ældste Schlesvigske og Holsteiniske Statsforfatning. Fra de ældste Tider, man kan mindes, har Schlesvig lagt under Dannemark og de Danske Leyre-Konger, hvilke endten selv umiddelbar eller ved deres Statholdere har regieret denne Provintz. Den kan altsaa ikke have haft nogen anden Forfatning i sin Regiering, end Dannemark selv, nemlig at den Kongelige Magt har været meget indskrænket, og de Store har haft deres Andeel med i Regieringen. Holstein har haft den Sachsiske Regierings Forfatning, formedelst hvilken man seer, at den høyeste Magt har været deelt imellem Kon-

gen

gen eller Fyrſten, de Store, og Folket. Ved den Leylighed bemærkes og saa vel i Schlesvig som Holstein følgende forskiellige Stænder, nemlig Adel, Herremænd eller Husbonder, Livegne, og Frigivne. d) Den ældste Schlesvig-Holsteiniske Lovforfatning. Forfatteren anvender her, hvad Juſtin siger om Schyterne. Juſtitia gentis ingeniis culta eſt, non legibus, og hvad Tacitus beretter om de gamle Germaner, at gode Sæder har hos dem virket mere, end andensteds gode Love. For Carl den Stores Tid har man ingen skrevne Love haft. Mærkeligt er hvad her fortælles saa vel om Jyder, som Sachſer, at man hos dem for et Mord blev kun straffet paa Pungen, men for et Tyverie med Døden. Forfatteren finder Grunden dertil i Folkets Tænkemaade. De krigske Sachſer og Jyder troede, siger han, at Vrede og Forsvars-Drift formildede et Mords Afskyelighed, men at intet i Verden kunde undskylde den ædle Mand, der vanærede sig ved et Tyverie. Ved den Leylighed og om Rettens Forfatning og dens Pleye, hvis Formaliteter ere endnu i Brug, for Ex. den saa kaldte de 10 og siden 12 Mænds Ret, der endnu vedligeholdes saa vel i Engeland, som i Holsteen. e) Om Leve- og Tænkemaaden, og nogle gamle Sæder og Skikke i denne Periode, saasom Iver i at vedligeholde Forfædrenes Religion, Ubrødelighed i Pagter og Forbunde, Foragt for Fare og Død, Boeliger, Drik og Spise, Offere og Offer-Maaltider, Konernes Kiærlighed og Hengivenhed til deres Mænd, usædvanlige Legems Størrelse og Styrke, Klædedragt, Begravelser, Sprog, og Kunſter. — II) Anden Periode fra Begyndelsen af det 9de til Begyndelsen af det 12te Aarhundrede, hvis første Afsnit betræffer Schlesvig, og afhandler a) Regent-Historien af denne Periode. De Danske Lethraiske Konger har, som sagt er, fra de ældste Tider af været Overherrer af Schlesvig. Men under Regner Lodbrok, Sigurd II. og Haarde Knud I. synes de Schlesvigske Statholdere eller Vice-Konger at have giort sig uafhængige. Den første bekiendte af disse Under-Jydske Konger var Harald, der efterlod tvende Sønner, Gorm og Halfdan. En af denne Gorms tvende Sønner, ved Navn Gottfried, søgte at standse Carl den Stores Erobringer i Sachſen, angreb de Obotriter, som holdt Carls Partie, plyndrede Mekkenburg, opførte den under Navn af Danavirk bekiendte Vold,

ſlog 3 Gange de Keiſerlige Tropper, og blev endelig midt under diſſe ſine Krigs Bedrifters Løb paa en Falke-Jagt dræbt af en af ſine egne Krigs-Betientere. Hans Broder-Søn **Hemming** fulgte ham i Regieringen, udelukte ſine Fættere, **Gottfrieds** Sønner derfra, og for at finde Beſkyttelſe mod diſſe giorde Fred med Keiſer **Carl**, men døde kort derefter. Derpaa fulgte en Succeſſions-Krig imellem flere Printſer af det Sønder-Jydſke Konge-Huus. Tvende af diſſe Printſer ſøgte Skyts hos Keiſer **Ludvig** den **Fromme**. **Erik** og **Harald** vare deres Navne. De erholdte den og med den Betingelſe, at de maatte lade ſig døbe, og bleve af Keiſeren forlehnede med Landſkaber i Friesland og Holſteen. **Harald** bekom et Grævſkab i Friesland, **Rhinſtri** eller **Ruſtringen**, den nordlige Deel af det nu værende Grævſkab Oldenborg, eller **Butjadingen** og **Jevern**. Endelig har omſider Kong **Gorm** den Gamle forcenet Schlesvig igien tilligemed andre Provintzer under ſit Herredømme. Forgiæves ſøgte han med Vaaben i Haand at udrydde Chriſtendommen, og faldt til den Ende ind i Holſteen og Sachſen med en Armee. Den Tydſke Kong **Henrich** I. ſatte ſig mod hans Magt, og at han ved den Leylighed har oprettet det i Hiſtorien omtviſtede Markgrævſkab til Schlesvig, dette troer Forfatteren grunder ſig paa ſaa tilforladelige Vidnesbyrd, at det ikke kan nægtes, i hvorvel det af nogle Nyere bliver beſtridet og forkaſtet. Indholdet af denne hiſtoriſke Tviſt, med anførte Grunde for og imod, har Forſatteren anført neden under ſin Text No. 17. **Gorms Søn Harald Blaatand**, beſtiger den Danſke Throne. Han befæſter **Danevirk** imod et Anfald, ſom han befrygter ſig af Keiſer **Otto** I., ſom og virkelig til en og anden Tid har giort Indfald i Dannemark, hvor han har trængt igiennem indtil Liimfiorden. Han gav Kirkerne til **Schlesvig, Aarhuus** og **Ribe** et Friheds-Brev. Den overherſkabelige Tone, hvor i ſamme er ſtilet, erkiender Forfatteren blot for en Keiſerlig Cancellie-Stiil, og ikke for et Bevis paa nogen virkelig overherſkabelig Magt endten over Dannemark eller Schlesvig. Krigen blev endelig ſluttet med den Betingelſe, at Kong **Harald** ſkulde lade Chriſtendommen frit Løb i ſine Stater, og at **Harald** ſelv til Forſikring derom ſkulde lade ſig døbe. Men at **Harald** og, ſom **Adam af Bremen** beretter, ſkulde ved den Leylighed have taget ſit Rige til Lehn

af

af Keiseren, det anfører Forfatteren som en alt for vigtig Følge af et eeneste Feldtslags Tab. Det mangler og paa Documenter til Beviis paa Forlehningen selv og paa Efterretninger om derved brugelige Ceremonier. Fremdeles fortælles og Krigenes Fortsættelse under de følgende tvende Keisere Otto II. og Otto III. med forbemældte Kong Harald, hans Søn og Thronfølger Svend. I et Friheds-Brev, som Otto III. ligeledes 988. har givet den Hamburgiske Erke-Kirke, tales og i en overherskabelig Tone, i det mindste i Henseende til en Deel af de Danske Stater, men denne samme bydende Tone erklærer Forfatteren her, som foran, for en blot Keiserlig Cancellie-Stiil. Efter Kong Svends Død bliver det Schlesvigske Markgrævskab ophævet og Staden Schlesvig af Keiser Conrad II. afstaaet til Knud den Store. Den Begivenhed, som dog stadfæstes med Skribenternes Vidnesbyrd af samme Tids-Alder, bliver og bestridet af dem, som nægte dette Markgrævskab nogensinde at være oprettet. Herefter blev ellers Schlesvig stedse regieret som en Provintz af Dannemark, hvormed Printser af det Kongelige Huus bleve forlehnede. For Resten forefalder intet af Mærkværdighed uden det Erkebispelige Sædes Oprettelse til Lund i Skaane, da Stiftet Schlesvig ogsaa blev lagt under det Lundiske Erke-Stift, b) **Den Schlesvigske Regieringsform og Statsforfatning.** Det løber her fornemmelig ud derpaa, at Schlesvig, som en Dansk Provintz, er bleven regieret ved Danske Printser, men uvist, om de har regieret blot som Statholdere eller Lehnsmænd. Prints Olav i det mindste, Broder til Knud den Hellige og Erik Ejegod, synes at have forskiærtset som en Lehns-Rettighed derover, formedelst den ham af Kongen tilregnede Utroeskab. c) **Om Religionens, Kirkeforfatningens og Lærdommens Beskaffenhed.** Forbemældte Prints Harald, som i de Sønder-Jydske Printsers Strid om Tronfølgen tog sin Tilflugt til Ludvig den Fromme og af ham blev forlehnet med Landskaber i Friesland og Holsteen, indførte først Christendommen i sit Fæderneland, ved tvende Munke af Corvey, Anschar og Aubert, som han bragte hiem med sig. Anschar oprettede først en Skole til Schlesvig for 12 Drenge af Haralds Livegne, og blev til Belønning for sin anvendte Flid af forbemældte Keiser Ludvig beskikket til første Erkebisp til

Hamburg. Under de tvende Gottfriediske Printzer **Erik den ældre og yngre** leed Christendommen i Begyndelsen nogen Forfølgelse indtil **Anschar** endelig fik dem begge omvendte. Derpaa fulgte siden i de følgende Tider den haarde Forfølgelse under **Gorm den Gamle**, indtil endelig **Harald Blaatand** fuldendte Christendommens Indførelse. **Otto I.** havde først lagt Staden Schlesvig under Bisp **Marco** til Oldenburg i Wagrien, men efter hans Død fik Staden selv sin egen Bisp, ved Navn **Harald**. Heraf fulgte **Adaldagus, Folkbert**, den bekiendte **Poppo**, der med et Mirakel skal have bestridet den Syncretismus, som i Christendommens Begyndelse tog Overhaand, da man vilde forblande Hedenskab og Christendom med hinanden. Ham fulgte **Ezico, Rudolf, Sivard** og **Rudolph**, som var den sidste under det Hamburgiske Erkesæde, da siden Ascer blev udvalgt til første Erkebisp til Lund. Videnskaben i denne Periode svarede her, som andensteds, til Religionens Tilstand, og bestod i lidt Skole-Theologie, slet Latin, Munke-Logne. Et rart Exempel af Sprog-Kundskab gav selv Kong **Erik Ejegod**, der, foruden de nordiske Sprog, skal have forstaaet Latin, Tydsk, Fransk og Italiensk. d) **Om Lovene og Rettens Pleye.** Denne bestod endnu i gamle Skikker og Vedtægter, saa man endnu ingen skrevne Love havde. Men den gamle Retsforfatning leed nu meget ved den geistlige Magt, da mange Handlinger og Anliggenheder bleve hendragne fra den verdslige til den geistlige Domstoel, hvoraf der og opkom nye Forbrydelser, saasom Apostasier, Kiætterier, Æteskabs-Forbindelser i forbudne Grader. Iblandt Livsstraffer finder man Halshuggelse, hvorved Misdædere og mistede Hænderne. Ved den Leylighed om de barbariske Straffer som bleve udøvede paa Sørøvere, og om Straffens Haardhed i Almindelighed, der ikke giør saa god Virkning, som en vis Mildhed og Overeenstemmelse med Nationens Character og Forbrydelsernes Beskaffenhed. Endnu den gamle Form af Rettens Pleye. e) **Om Tænkemaade, Sæder og Skikker.** Disse vare og de samme som tilforn, uden for saa vidt Christendommen havde giort nogen Forandring derudi. Ikke destomindre har mange Levninger af den gamle hedenske Overtroe bevaret sig end indtil denne Tid. Det er og at beklage, at kun christelig Overtroe blev indført i Stedet for den hedenske. Ved den Leylighed om de opdigte-

de

de og foregivne Mirakler. Et eeneſte ſom **Poppo** ſkal have giort, drog nogle tuſende Menneſker til Chriſtendommen. Ved ſaadanne Midler var det den Tids Geiſtlighed giorde Proſelyter. Almuens Tilbøyelighed og Gunſt for Geiſtligheden tog ſaaledes til. Præſter, Kirker og Kloſtere høſtede rige Frugter deraf. Korstogene ere og opkomne i den Tid, hvoraf Paverne og vel har vidſt at trække meer end een Fordeel. Det andet Afſnit betræffer **Holſteen**. a) **Regent-Hiſtorien**, ſom indbefatter **Holſteens** Begivenheder, ſom en Rigs-Provintz under Keiſerne og Kongerne af den Carolingiſke Stamme, iligemaade under de følgende tydſke Konger og Keiſere til **Otto** den Store, ſamt Hertug **Hermann Billings**, **Bernhards** I., **Bernhards** II., **Ordolfs** og **Magnus's** og Grøve **Gottfrieds** Hiſtorie. Da **Carl** den Store havde erobret Sachſen, blev **Holſteen** regieret under ham og de følgende Keiſere og Konger af den Carolingiſke Stamme ved Statholdere. Samme Forfatning vedvarede under de tydſke Konger, indtil først Keiſer **Otto** den Store gav Holſteen en Statholder, der i viſſe Maader var at anſee, ſom Landets egen Regent. Denne var den bekiendte **Hermann Billing**, en Mand af adelig og grævelig Herkomſt, der ſynes at være født i Begyndelſen af det 10de Aarhundrede. Allerede under **Henrich** I. ſkal han have ført en Armee an. Fra Hærfører blev han ſnart ophøyet til Ridder, Hofmeſter for de Keiſerlige Printſer, Pfalzgræve og Statholder over hele Sachſen. Dette ſkeede, da **Otto** den Store giorde ſit andet Tog til Italien, for at undertvinge **Berengar**, der havde giort Opſtand imod ham. Dog galt han endnu ikke ſaa meget ſom Fyrſte og Hertug af Sachſen, førend **Otto** kom tilbage fra Italien, da han ſiden med Hertugs Værdighed regierede det gamle Sachſenland eller Holſteen tilligemed Lüneburg ſom et eget Fyrſtendømme, hvilken Værdighed forblev ved hans Familie indtil i tredie eller fierde Leed. Han døde til Qvedlinburg 973. og blev efterfulgt i Regieringen af ſin Søn **Bernhard** I., hvormed det dog ikke ſkal være beviiſt, at Thronfølgen var arvelig, ſkiønt man af Stats Aarſager ikke gierne gik Sønnerne forbie. Denne tappre Herre døer 1010. efterfulgt i Regieringen af hans Søn **Bernhard** II., en tapper, mægtig og viis Fyrſte, i hvis Regierings Tid, **Miſtevoi** en Vendiſk Fyrſte, anrettede en ſtor Ødelæggelſe i Holſteen, der

tillige var foreenet med en grum Forfølgelſe over de Chriſtne. Hans Regiering var fuld af Uroe, deels formedelſt den Opſtand imod Keiſeren han tog Deel udi, deels den Vendiſke Krig, deels og Erkebiſp Adalberts Fiendſkab og Herſkeſyge. Adam af Bremen og andre geiſtlige Skribentere beſkylde ham for Giærrighed; hvorimod Forfatteren tilſidſt ſaaledes forſvarer ham: „wenn er etwa ſeine Einnahme vermehrte, „ohne der Kirche ein Geſchenck zu machen, hieß er gleich „ein geiziger Fürſt. Ohne Zweifel aber ſahe Bernhard „wohl, daß die unmäßigen Schenkungen an die Kirche, die „Länder ſchwächten, den Müßigang und die Unthätigkeit „der Geiſtlichen nährten, und der Macht der Biſchöfe, die „bereits ſchrecklich genug war, zum Nachtheil der Landes„herrlichen Vorrechte übermäßig vergröſſerten. Aus ſeiner „ganzen Geſchichte leuchtet ſeine Wachſamkeit für die Ge„rechtſame der Fürſten und ſeine kluge Ausſicht in die Zu„kunft, und die Treue, womit er ſeine Zuſagen erfüllete, „allenthalben hervor. Bey allem Wiederſtande, den er zu „überwältigen hatte, erhielt er ſich nicht allein, ſondern „vermehrte auch ſeine Länder, und war ein anſehnlicher „Fürſt, den die Könige hochſchätzten, und den fremde Völ„ker zum Schiedsrichter in ihren Streitigkeiten wählten.“ Hans Søn Ordolph følger ham i Regieringen. Erkebiſp Adelberts fiendſke Sindelag opvækker nye Uroeligheder. Slaverne giøre Opſtand mod deres Fyrſte Gottſkalk, ødelægge det Hamburgiſke Gebeet med Ild og Sværd, myrde eller fængſle den ſtørſte Deel af Indvaanerne i Holſteen og Stormarn, og underkaſte de Chriſtne en gruſom Forfølgelſe. Ordolphs Søn Grøve Magnus tager Deel med i de Sachſiſke Fyrſters Opſtand imod Keiſer Henrich IV. og bliver fangen. Ordolph døer 1073. og hans Søn Magnus følger ham i Regieringen, da han ved ſin Farbroder Grev Hermann var bleven befriet af det Fængſel, hvor i han af Keiſeren blev holdt. De Slaviſke Krigs-Uroeligheder vare endnu ved og forſtyrrer Freden i Holſteen. Krigen med Keiſeren rippes op igien og Hertug Magnus bliver anden Gang Keiſerens Fange, og kommer anden Gang løs igien. Henrich, Fyrſt Gottſkalks Søn, dræber den Slaviſke Fyrſte Cruco, forbinder ſig med Fyrſtinden, ſom derudi havde været ham behielpelig, da hun var bleven keed af ſin gamle Herre, be-

kom-

kommer igien Overherskabet over det Slaviske Land, hvorved Forfølgelsen ophører og Holsteen bekommer Fred. Efter denne Slaviske Religions Krig døer Magnus 1106. uden mandlige Arvinger. Efter ham regierede en Grøve **Gottfried**, om hvilken man ikke veed med nogen Vished, om han har været af den Billingiske Stamme eller ikke. Han døde i en Træfning med nogle Slaviske Røvere, der havde giort Indfald i Stormarn. Efter ham kom Grøvskabet Holsteen til det Schaumburgiske Huus. b) Den **Holsteiniske Stats- og Regierings-Forfatning.** **Carl** den Store giorde Holstein til en Provintz af det Frankiske Rige og lod det regiere ved Grøver og Legater. De første havde en bestandig og ordentlig Jurisdiction. De sidste vare kun overordentlige, som bleve sendte til visse Tider for at have Opsyn med Regieringens Forvaltning. Den hele Magt var deelt imellem Grøverne, de Keiserlige Legater og Visperne. Disse Grøver saa vel som siden Hertugerne af den Billingiske Stamme har da regieret som Keiserlige Lehnsmænd. **Wagrien** blev regieret ved Vendiske Fyrster, som et Lehn af Holstein. c) **Religionens, Kirkevæsenets og Videnskabernes Tilstand.** **Carl** den Store planter først Religionen med Sværdet i Haand og opspændt Bue. Men de Geistlige vare endnu Underdanere. Først under **Ludvig den Fromme** bleve de til Herrer, saa Keiserne siden maatte slaaes med dem om Overmagten, og snart fik Overhaand, snart maatte ligge under. Keiserne havde dog kun sig selv at takke derfor, da de ved deres utidige og alt for store Gunstbeviisninger gave selv Paver, Bisper og Prælater de Vaaben i Hænder mod sig, som de vidste saa vel at bruge. Religions-Kundskaben og Geistlighedens Sæder, var her, som andensteds paa de Tider. Hiin bestod i Overtroe, Fabler, Tilsatzer, og Løgne. I de sidste herskede Overmod og Ukyskhed. Videnskabernes Tilstand var og her som andensteds, og som den efter Religions-Forfatningen kunde være. d) **Om Lovene og Rettens Pleye.** Forfatteren begynder denne Artikel med en mærkværdig Betragtning over den Forandring, som ved Christendommens Indførelse er skeet i den gamle Retsforfatning under Hedenskaber. Derpaa følger en Undersøgning om Love, som **Harald Blaatand** siges at have givet de Bremer, Frieser og Nord-Albinger. Tilsidst hvad

Forandring der er skeet i Jurisdictionen ved Geistlighedens Indgreb, og Deeltagelse derudi. e) Om Tænkemaade Sæder og Skikker. Her berøres kortelig Sachsernes Kiærlighed til Frihed, samme National-Character, der endnu ikke var gandske udslettet, Christendommens Indflydelse paa Sæderne, de Vagriers Haarnakkenhed i at forsvare deres gamle Gudsdyrkelse, den overhaandtagende Lyst til Korstogene, Blanding af hedenske og christelige Religions-Meeninger. — Et Anhang til den anden Periode handler om Adelen og Stæderne i Schlesvig og Holstein, i tvende Afdeelinger, den første om Adelen, den anden om Stæderne. I den første mældes om den Meiendorfiske eller Meinstorphiske, den Ranzoviske, den Reventloviske, den Ahlefeldtiske, den Rhumohriske og Buchwaldiske Families Herkomst og Ælde. Den anden om Stæderne Schlesvig og Kiel, Hamburg og Itzehoe, Oldenburg i Wagrien, Lübeck, Plön, Lützenburg, og Meldorf, deres Ælde og første Oprindelse. — Det kan ikke nægtes, at jo den Afdeeling, Forfatteren har betient sig af, medfører en Vidtløftighed, som for en Deel vel ikke var at undgaae. For det første var det baade rimeligt og nødvendigt, at Historien om Schlesvig og Holstein maatte fortælles hver for sig, i sær hvad Regenthistorien angaaer, og som to forskiællige Provintzer, den eene af Danemark, den anden af det tydske Rige, i hvorvel meget, som fortælles om den eene, gielder og om den anden. Men hvad de besynderlige og særskilte Artikler angaaer, da synes det ey alene, at Forfatteren i hver Provintzes Historie har maattet igientage meget i de andre Artikler, som deels er berørt, deels maatte være, deels kunde været saaledes vidtløftigere berørt, saa de øvrige Artikler kunde have været forsparede, og alt kortere været fortalt under eet; men det synes og, at de besynderlige Artikler om Holstein og Slesvig, Regent-Historien undtagen, komme saavidt og nær overeens, at disse Artikler kunde gierne have været sammensmeltede, og mange Igientagelser forsparede, ved at betragte begge Provintzer under et i Henseende til Religion, Kirkeforfatning, Lærdom, Retsforfatning, Tænkemaade, Sæder og Skikker, da Forskiællen i Henseende til Statsforfatningen falder af sig selv ind i Regent-Historien. Ikke destomindre maae man derimod tilstaae, at den brugte Afdeeling kan have sin Nytte til at styrke og befæste Hukommelsen.

Leipzig. Clavigo. Ein Trauerspiel von Göthe. 1774. 100 S. l. 8v. En Franzøsisk Kiøbmand, (v. Beaumarchais) som med et stort Antal Børn besad liden Formue, havde mange Correspondentere i Spanien. En af de rigeste kom for 15 Aar siden til Paris, og giorde ham det Forslag, at give ham tvende af sine Døttre med til Madrit, hvor han vilde see dem forsørgede. Jeg er ugift, sagde han gammel, uden Forvandte, de ville giøre min Lykke paa min gamle Alder, og efter min Død efterlader Jeg dem en af de anseeligste Handlinger i Spanien. Man betroede ham den ældste og en af de yngere Søstre. Faderen paatog sig at forsørge Huuset med alle Franzøsiske Vahre, som man vilde forlange, og saa havde alt en god Anseelse, indtil Correspondenten ved Døden afgik, uden at have betænkt de tvende Franzøsinder i mindste Maade, hvilke altsaa saae sig i den besværlige Fald, at de alene maatte forestaae en nye Handling. Den ældste (Sophie v. B.) havde imidlertid ægtet en Wilbert, og uagtet Hendes ringe Tilstand i Henseende til Lykkens Gode, erholdte hun dog ved god Opførsel og sit indtagende Væsen en Mængde Venner, som vexelviis bestræbte sig for at udvide hendes Credit og hendes Handel. Henved samme Tid havde et ungt Menneske Clavigo, som var født paa de canariske Øer, ladet sig forestille i Huuset. Uagtet hans ringe Stand og Formue blev han venlig modtaget. Fruentimmerne, som bemærkede hos ham en stor Begierlighed til det Franske Sprog, lærtede ham alle Midler til i en kort Tid at forskaffe sig store Kundskaber. Fuld af Begierlighed efter at giøre sig berømt, falder han paa de Tanker, at giøre Staden Madrid den for Nationen endnu ubekiendte Fornøyelse af et Uggeskrift i den Engelske Tilskuers Smag. Hans Venner lade det ikke mangle, at staae ham i alle Maader bie; man tviler ikke, at jo et saadant Foretagende vilde finde stort Biefald. Opmuntret ved det Haab, nu snart at kunne blive til en Mand af nogen Betydning, vover han atgiøre den yngste Forslag om Ægteskab. Man giver ham Haab. Søg at giøre deres Lykke, sagde den ældste, og naar et Embede, Hoffets Gunst, eller noget andet Middel har givet Eder Ret til at tænke paa min Søster, om hun da foretrækker Eder for andre Friere, kan jeg og ikke nægte Eder mit Biefald. Den yngste (Maria v.

B.)

B.) afslaaer forskiællige Partier; Hendes Tilbøyelighed til Personen tiltager og hiælper Hende at bære Sorgen af en uvis Forventning. Hun interesserer sig for hans Lykke, som for sin egen, og opmuntrer ham til at udgive det første Blad af sit Ugeskrift, som kommer for Lyset under en Titel, der lover meget. Værket giør en stor Lykke. Kongen selv fandt Behag i denne elskværdige Production, gav Autor offentlige Tegn paa sin Naade. Man lovede ham det første anseelige Embede, som blev vacant. Fra det Øyeblik af skafsede han alle Medbeylere af Veyen fra sin Kiæreste, i det han offentlig bemøyede sig for Hende. Ægteskabet blev kun opsat i Forventning af den tilsagte Forsørgelse. Endelig efter 6 Aars Bien, uafbrudt Venskab, Bestand og Kiærlighed fra Pigens Side, Hengivenhed, Taknemlighed, Bemøyelser, hellige Forsikkringer fra Mandens Side, kom Embedet — og han forsvinder — Sagen havde giort alt for stor Opsigt for at kunne med Ligegyldighed ansee Udviklingen deraf. Der var leyet et Huus for tvende Familier. Hele Staden taalte derom. Alle Venner vare paa det høyeste opbragte og søgte Hævn. Man vendte sig til mægtige Velyndere. Men den Uværdige, der allerede vare indviet i Hoffets Cabaler, veed at giøre alle Bemøyelser Frugtløse, og gaaer saavidt i sin Insolentze, at han vover, at true de ulykkelige, vover at sige de Venner, som begave sig til ham, lige i Øynene de tvende Franzøsinder maatte tage sig i Agt, han opfordrede dem til at skade sig, om de understode sig til at foretage sig noget imod ham, da det var ham en læt Sag, at forraade dem i et fremmed Land, hvor de vare uden Hiælp og Beskyttelse. Den arme Pige faldt ved denne Efterrettning i Convulsioner, som truede Hende med Døden. I den dybeste Jammer skrev den ældste til Frankerige den aabenbare Beskiæmmelse, som var bleven dem tilføyet. Denne Efterretning satte deres Broder i den skrækkeligste Bevægelse, han forlanger sin Afskeed, og kommer i Hast fra Paris til Madrid for at hævne sin Søster.“ Denne er Stykkets Foranledning. I den første Act ere kun tvende Scener. Den eene viser Clavigo, hvorledes han taler med sin Fortroelige Carlos om sin tilkommende Storhed og over sin opgiven Kiærlighed til Maria. Hiin føler Samvittigheds Nag, og denne søger at disputere ham den af. Den anden Scene er

Gvil.

Gvilberts Huus. Maria havde havt en slem Nat. Fuld af Angst, seer hun sin Broders Ankomst i møde. Man mærker, at hun endnu elsker den Forræder Clavigo. Hendes Broder kommer. Han vil først undersøge Sagen, og om hans Søster bliver befunden uskyldig, ruste sig til al Hævn imod Bedrageren. Den anden Act i Clavigo's Huus. Beaumarchais havde, tillige med sin Reyse-Cammerat Saint-Georgie, ladet sig mælde hos Clavigo. Efter de første Complimenter beder Clavigo ham sige hvad for Anliggenheder de havde i Madrid. Derpaa fortæller Beaumarchais gandske koldsindig den hele foranførte Hiſtorie, uden at Clavigo derved gior noget andet, end at han ved Miner, Stillinger og Gebærder udtrykker sin Forlegenheds Grader, der endelig bliver til den yderste Forvirring. Herpaa gior Beaumarchais den udtrykkelige Erklæring, at han er den ulykkeliges Broder, der for nærværende Tid ikke har noget andet Øyemærke, end at hævne sig paa ham Clavigo. Hertil foreslaaer han ham enten en Duell, hvori En af dem maae blive, eller en skriftlig Erklæring, hvori Clavigo skal erkiende sig for en Bedrager, men Maria v. B. for fuldkommen kydsk og uskyldig. Denne vil han lade trykke, offentlig udbrede, og da videre forfølge sin Hævn. Clavigo forstaaer sig til Erklæringen, skriver den i Nærværelse af sine Betientere, som han maae lade kalde herfrem paa Galleriet, saaledes som den bliver ham af B. dicteret. Men han beder B. først at tillade ham: at han maae giøre et Forsøg til igien at erholde Maria's Kiærlighed og dermed at udslukke hans Hævn. Dette bevilliger B. ham og gaaer af. Carlos kommer og giør strax allehaande Anslag til at skaffe B. af Veyen, hvilke dog Clavigo forkaster, og ganske uformodentlig overraſker ham med den Bekiendelse, at han søger igien Maria's Gunst, og derpaa vil forbinde sig med Hende. Tredie Act, i Gvilberts Huus. Sophie fortæller sin Søster, Clavigo har været der, og taler til hans Fordeel. Der opkommer derover en Strid, i det Marie ængstelig vægrer sig, Buenko alvorlig modsiger, men Gvilbert raader til. Denne Strid bliver ved Clavigo selv afbrudt, der kommer igien for selv at see Marie. Hun falder i Afmagt. Clavigo taler i største Affect om sin Troeskab og sin Kiærlighed. Han falder Marie tilfode. Hun opvaagner og udraaber hans Navn.

Clavigo holder Hendes Tilgivelſe for vis. Broderen kommer endnu dertil. Marie lader ſig føre bort, men ved ſin Søſter forſikkre, at hun tilgiver ham. Forbindelſen bliver altſaa ſluttet paa nye. Den fierde Act i Clavigo's Huus. Carlos bringer ved de liſtigſte Kunſtgreb af en Sophiſtiſk Veltalenhed Clavigo herom igien, ſaa han anden Gang bryder ſit Løfte, og tillader Carlos at anlægge Criminel-Sag imod B. for han har overfaldet ham og aftvunget ham en haanlig Erklæring, og imidlertid at tage ham ſelv fangen. Imidlertid bliver aftalt, at Clavigo ſkal ſkiule ſig et Sted i ſit Huus, at ingen kan finde ham. Scenen er atter i Gvilberts Huus. Begge Søſterne ſidde ved deres Arbeyde. Marie bevidner ſin Banghed ved den nye Lykke, ſom har viiſt ſig for Hende. Beaumarchais kommer, og ſætter Hende endnu meer i Angeſt ved den Efterretning, at Clavigo har ikke været hiemme, og at ingen har vildet vide hvor han opholdt ſig. Der kommer en Courier fra den Franzøſiſke Geſandt, der melder ham, at Clavigo har lagt Criminel-Sag an imod ham. Derover døer Marie af Skræk og Fortvivlelſe; og B. udbryder i de meeſt raſende Hevngiærrigheds Udtryk. I femte Act gaaer Clavigo med en Betient om Natten forbi Gvilberts Huus, og ſeer Liget ſtaae der. Han erfarer, at man begraver Marie. Den onde Samvittigheds Fortvivlelſe holder ham, at han bliver til Liget bliver udbaaren. Han nøder Bærerne at ſtaae ſtille, aabner Kiſten og ſtyrter ſig over Liget. Beaumarchais kommer dertil, tvinger ham til Tvekamp, og tilbringer ham et dødeligt Saar. Førend Clavigo døer erholder han endnu Tilgivelſe, og beder Carlos, ſom juſt kommer dertil, at bære Omſorg for at redde Beaumarchais. — Anlægget til dette Stykke er meget ſimpelt, og endſkiøndt Hr. Göthe ey ængſtelig har bundet ſig til Steds og Tids Enhed, ſaa ere dog Scenernes Forandringer, og de mellem ſamme forud ſatte Intervaller ikke ſaa mangfoldige og ſtore ſom i Götz von Berlichingen. Det er derfor og langt begvemmere for Theatret, end dette ſidſte Stykke. Iblandt Charactererne ere fornemmelig Clavigo og Carlos udmærkede; hiin ſom en Mand, der opofrer de helligſte Pligter for ſin Æreſyge, men ſom derhos dog ikke er ſaa forhærdet, at han jo undertiden føler Uroe og Samvittigheds Nag; denne derimod ſom

en slu og en sat Skielm, der udsætter sig over al Tvil, og er immer færdig at understøtte en Misgierning med en anden. De øvrige Characterer har færre, men stærkere Træk. Lidenskaberne har Digteren fortræffelig vidst at udtrykke, og Dialogen kan fast ikke være skiønnere og naturligere. Den Maade, paa hvilken Carlos bringer Clavigo igien af fra sin Beslutning, kan ansees for et Mesterstykke af sophistisk Veltalenhed, og den lange Fortælling af Beaumarchais i Clavigo's Nærværelse, under hvilken denne giver fra sig blot stumme Udtryk af en Forlegenhed, der immer bliver stærkere, maae giøre en fortræffelig Virkning paa Tilskuerne. I Almindelighed er det Recensenten forekommen, som dette Sørgespil hører iblandt de Bedste, som Tydskland kan opvise, og har han derudi Ret, hvad for et stort Haab kan man ikke da giøre sig om Digteren for Fremtiden.

* * *. Grundriß der Geschichte gemeinem drey Bündter Lande. Mit patriotischer Freyheit und Unpartheylichkeit entworfen 1773. 254 S. 8v. Skriftet er trykt i Schweitz hvad Sted veed man ikke. Forfatteren i Fortalen betegnet sit Navn ved B. og siger, at han efter manges Begiæring lader sin Bog træde for Lyset, hvorfor han og venter, at den skal faae god Afgang. Han begynder med de Rhætiers Oprindelse, som nu omstunder kaldes Graubündner i det 587 Aar for Christi Fødsel, thi de have til den Tid under deres Anfører Rhætus taget deres Sæde paa Alperne, da de af Gallerne bleve uddrevne af Tuscien. Dog vil han ikke hidlede Rhætierne alene fra Hetrurien, men og fra andre Italienske Lande, og til de sidste i Besynderlighed regner han de Engadiner, da Münsterthaler og Wingstgäuer, som skulle være komne fra Latien, hvilket han formedelst deres Sprog holder for rimeligt. Han bemærker, at man i disse Tider regner til Rhætien et Strøg Land imod Vesten, som tilforn ikke har hørt dertil, men har været beboet af Lepontier, fra hvilke han afleder de Tawetscher, Valser, Indvaanerne i Ober-Sax, Thennen, Saffien, Thchapina og Avers, iligemaade de Davoser og Laugwiesner, og troer, at de Lepontier har blandet deres tydske Sprog ind i det Rhætiske. Han kommer hernæst til den Tid, da de Rhætier har udvidet

deres

deres Grændser imod Norden indtil Cone, Trient og Verona og mod Sønden indtil Bodensee, næsten 50 Aar for Christi Fødsel. Men de Alemanner har drevet dem tilbage inden deres gamle Grændser. Under Keyser August bleve de Rhætier overvundne af Romerne, og deres Land giort til en Romersk Provintz. Man holder for, at i Aaret efter C. F. 440 henved Keysernes Theodos's og Valentinians Tider, Bispedømmet Chur har taget sin første Begyndelse, hvis Historie Forfatteren S. 30 har begynt at giøre til Grundlaget til Rhætiens Historie. Hvilke af de tre Bunde der først er opkommen, er endnu ikke afgiort. De Oberbundner og Gotteshaus Bündner stride med hinanden derom. Forfatteren siger S. 87. „Gotteshausbündner „ werden es mir vergeben wenn ich sage, daß die vom obern „ Bunde weit stärckere Gründe für sich haben Z. E. daß ihr „ Bündner graue, auch der obere graue Bund genannt „ wird, und daß er nach dem 1459 zu Davos ergangenen „ richterlichen Ausspruch den Rang hat: auch redet der eigene „ Bündesbrief des obern Bündes für denselben, dergleichen „ die Gotteshausbündner nicht haben." Den Tid, da det almindelige Forbund er bleven sluttet imellem alle 3 Bünde, lader sig ikke med Vished bestemme, thi de første Urskrifter ere forgangne, og det efter samme fornyede Brev fra Aar 1524 er alene for Haanden, dog er det rimeligt, at det 1437 er kommen i Stand. De øvrige Rhætier, som ikke ere indgangne med i Forbundet, ere endnu i disse Tider andre Herrer undergivne, saasom de Valteliner, Cläfner, Plüsser, Wormser, Vingstgäuer, Vadützer, Bregenzer, Sarganser, Pfäfferser, Wesener, Tarasper, og Haldensteiner. Forfatteren har i dette Skrift leveret egentlige Aarbøger om Rhætien og Graubünderland, og udført samme i dette første Bind indtil 1569. Man formoder, at Forfatteren maae være en Geistlig, saasom han flittig anfører Kirkehistorien. Man finder ofte Tal indsluttet i Klamre og de gaaer indtil 143. Da her nu ingen Anmærkninger ere at see, som de har Hensigt til, saa skulle de vel betegne de Reflexioner, som Forfatteren vil levere i Skriftets Fortsættelse, hvorom han mælder i Enden af Fortalen. Han afviger i forskiællige Stykker fra andre Skribentere, hvori han vel ikke vil finde almindeligt Bifald. I øvrigt fortiener han Roes for sit Skrift, om det endskiøndt har sine Feyl.

No. 12.

Kiøbenhavnske

Efterretninger

om

lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 21de Mart. 1776.

Flensburg og Leipzig. (Beslutningen af Geschichte der Herzogthümer Schleswig und Holstein.) Det tredie Tidsrum af den Schlesvig-Holsteiniske Historie rækker fra Begyndelsen af det 12te til Midten af det 13de Aarhundrede, og har ligeledes tvende Afsnitter, det første om Schlesvig, det andet om Holstein. — Første Afsnit om Schlesvig har følgende Artikler a) Regenthistorien, som begynder med Knud Lavard, Hertug til Schlesvig. Man læser her denne Herres Historie ey uden Rørelse, saa vel i Betragtning af hans indtagende ædle Character, som hans bedrøvelige Død. Det støder overalt an imod Rimeligheden, at lade Personerne træde frem ved alle Leyligheder og holde høytidelige med Kunst og Flid udarbeydede Taler og Gientaler, allermeest, hvor man kan formode, at Tid og Leylighed har ikke tilladt saa vidtløftige oratoriske Harangver. Men høystrimelig er den Tale, Forfatteren her har ladet Hertugen holde for Kongen og Stænderne. Rimeligt var det her maatte tales og svares paa forelagte Beskyldning; rimeligen maatte Knud være betænkt paa at tale for sig; meer og andet, end hvad rimeligt var, taler han ikke; og billigt var det, at Skribenten lod ham tale saa vel, saa smukt og fyndig, som var saadan Herres Character og hans gode Samvittighed anstændig. „Verwirf, Vater, (sagde „ han til den gamle Konge Nicolaus) die Urheber des Ge-

„ ſchwätzes, das dich durch Lügen täuſcht, und verachte die „ Erdichtung der falſchen Beſchuldigung. Ich fodere kei„ nen Titel, der deine Gerechtſame beeinträchtigen kann. „ Meine einheimiſchen Unterthanen nennen mich nicht Kö„ nig, ſondern Herrn. Zwar meine Wenden erweiſen mir „ vorzügliche Ehre, aber ohne deine Vorrechte zu kränken. „ Diejenigen, welche die Verehrung nicht leiden können, die „ ich von einem auswärtigen Volke empfange, ſuchen mir „ das Leben, und dir einen treuen an deiner Seite fechten„ den Streiter zu entreiſſen. Es ſey, daß ich mich König „ nennen laſſe. Hat denn nicht dein Sohn Magnus eben „ dieſen Titel von den Gothen erhalten? Wenn mir nun „ das Glück bey den Wenden eben ſo günſtig wäre: würde „ es dir denn nicht vielmehr angenehm als gehäßig ſeyn „ müſſen, wenn zwey Könige, dein Sohn und dein Neffe, „ dir gehorchen? Wird nicht dieſes den Glanz deiner Krone „ erhöhen? Nichts habe ich mir jemals angelegentlicher em„ pfohlen ſeyn laſſen, als für deine und deines Vaterlandes „ Wohlfahrt zu wachen. Du weiſt es, welchen Erfolg mein „ Beſtreben gehabt hat. Dännemark redet für mich, das „ ſo beträchtlichen Zuwachs, und durch mich erhalten hat. „ Die Bezwungenen reden für mich, die zuvor deine Feinde „ waren, und nun dir zinsbar ſind. Von allem Samen, „ den ich ausgeſtreuet habe, erndteſt du die Früchte ein. „ Womit habe ich denn das verdient, daß ich, für alle dieſe „ Arbeiten, von dir, vor dieſer Verſammlung, angeklaget „ werde, und ſtatt deiner Gunſt deinen Unwillen erhalte? „ Doch ich weis es, daß ich nicht dir, ſondern der Bosheit „ einiger Uebelgeſinnten die ganze Anſchuldigung zuzuſchrei„ ben habe. Beherrſche lange dein väterliches Reich, und „ gebrauche im Segen den Namen und die Würde des Köni„ ges. Ein günſtiges Geſchick beſtimme dir denjenigen zum „ Erben, den die Natur dir gegeben hat. Ich aber, in „ welchem Verhältniß ich mich jemals befinden werde, will „ nicht aufhören, deine Majeſtät durch Treue und Gehor„ ſam zu verehren.“ Med diſſe Foreſtillinger ſkal han, ſom det hedder, have beſkiæmmet ſine Anklagere og overbeviiſt Kongen om ſin Uſkyldighed. Men ſkal man troe en anden Fortælling, ſom Forfatteren i en Anmærkning anfører af Helmold L. I. c. 5. p. 121. ſaa har Knud ikke været ſaa gan-

ſke

ſke uſkyldig, at han jo ſelv ved ſin Stolthed og ſit overmodige Opførſel har paadraget ſig Kongens og Printſens Avind. Af ſamme Skribent anfører Forfatteren og en artig Fortælling til Bevis paa hans Strænghed i at haandhæve Retfærdighed. Iblandt en Hob Røvere, ſom man bragte for Hertugen, der fordømte dem til Galgen, var der een, ſom, i Haab at undgaae Straffen, raabte, at han var af Kongelig Stamme og en Forvandter af Hertugen. Er dette ſaa, ſagde denne, ſaa vilde det viſt være en Skam, om en af mine Blodsforvandte ſkulde døe, ſom en gemeen Forbryder. Det er billigt, man underſkiller en Mand af ſaa høy en Herkomſt. Og han befoel, at man ſkulde hænge ham høyt over de andre. I øvrigt finder man i denne Artikel Hiſtorien om hans Død, og derfra til Kong **Waldemar I** Regiering, om de Danſke Staters Deeling imellem **Svend, Knud Magnuſſøn**, og **Waldemar I.**, om **Waldemar I.** Eene-Regiering, ſom Konge over Dannemark og Hertug af Schlesvig, om **Knud VI.** Kongelige og Hertugelige Regiering, om **Waldemar II.** ſom Hertug til Schlesvig, og **Waldemar II.**, Knuds Broder, ſom Konge af Dannemark og Hertug af Schlesvig. Skiønt diſſe Førſters Regiering vel for den ſtørſte Deel hører til Dannemarks Hiſtorie, ſaa har Forfatteren dog ikke forſømt, hvad ſom og var hans Pligt, egentlig og fornemmelig her at betragte dem ſom Hertuger af Schlesvig. b) **Regieringsform og Statsforfatning.** Forfatteren tviler ikke paa, at jo de Kongelige Printſer har regieret i Schlesvig, ikke blot ſom Kongelige Statholdere, men ſom Lehnsmænd og Kongelige Vaſaller, ſkiønt man ikke veed at beſtemme med nogen Viished, hvorvidt deres Lehns-Pligter har ſtrækket ſig, til hvad for Pligter og Tieneſter, foruden Troeſkabs-Pligten, de maa have været Kongen og Kronen forbundne, og hvorvidt de har været dem underdanige. c) **Religionen, Kirkeforfatningen og Lærdommen.** Først om Geiſtlighedens tiltagende Magt, ſom Kongerne ſelv, i ſær **Waldemar** og **Knud**, ved deres alt for ſtore Gavmildhed ikke lidet befordrede. Erkebiſp **Abſalon** indfører Tiendernes Afgift i Schlesvig ſaa vel ſom i Dannemark, hvor den og i Begyndelſen fandt megen Modſigelſe og Modvillighed. Videre om geiſtlige Stifteiſer og Kloſtere. Om Helgene og deriblandt en Levnets-Hiſtorie om den H. **Franciſcus**, om hvilken iblandt an-

dre hans Meriter fortælles, at han ſkal have opvakt 8te Døde, og oftе prædiket for Fugle, Fiſke og vilde Dyr. Om Hertug Knud Lavards Canoniſation. Det Pavelige Forbud imod Geiſtlighedens Ægteſkaber finder i lang Tid megen Modſtand i Dannemark, indtil det endelig i Aaret 1222. bliver bekræftet ved et National-Concilium, ſkiønndt der endda fandtes mange, ſom ſatte ſig mod Udførelſen af den Beſlutning, ſom Concilium i den Henſeende havde fattet. Om nogle viſſe halvgeiſtlige Sælſkaber, de ſaa kaldte Gilder, Kalander og Broderſkaber. Det Ord Kalande vil Forfatteren ikke have afledet fra det latinſke Calendæ, men fra det Ord Cala, at ſammenkalde, et Stam-Ord af det gamle Sachſiſke Sprog. I øvrigt ſtod det ſlet til med det Væſentlige i Religionen, og med Lærdom og Videnſkaber, hvis Tilſtand altid har ſvaret til Religionens Beſkaffenhed. Af nogle Spørsmaale, hvorpaa den Schlesvigſke Biſp Nicolaus har indhentet Pavelig Erklæring, ſeer man, hvor meget nogle gode fritænkende Siæle har endda paa den Tid vovet at ſætte ſig mod den Vold og Magt, med hvilken Geiſtligheden ſøgte at benytte ſig af Overtroen til deres Fordeel. Layerne, ſagde Biſpen, har vel bevilget Tiende, men man kan dog end ikke ved Banns-Straf bekomme det rigtige og ordentlige Afdrag. Skal man da, var Spørsmaalet, betiene ſig af den Kongelige Magt, for at bringe dem til at betale? Det er billigt, ſvarede Paven, at ſøge Hielp hos Kongerne, der ikke bære Sværdet forgiæves. Biſpen klagede, man agtede Kirkens Bann for intet, og Biſperne kunde ikke forhindre, at man jo til Trods begrov de Banſatte i Kirkegaardene. Hvad var herimod at giøre? Paven befoel, at han paa nye maatte beſprænge de vanhellige Steder med Vie-Vandet, for at renſe dem fra den Smitte, ſom dem derved var paadraget. d) Om Lovene og Rettens Pleye. Her handles først og fornemmelig om Kong Waldemar II. Jydſke Lov. Ældre end denne var en Schlesvigſk Stads-Ret af Kong Svend Grathe. Den romerſke Rets Indførelſe ved fremmede Geiſtlige, men endnu langt mere den Canoniſke eller Pavelige Rets overhaandtagende Magt, ſkal have givet Kong Waldemar Anledning til den nye Lovs Forfatning for Nørre- og Sønder-Jylland. Kongen ſkal dertil have betient ſig af de bedſte og lærdeſte Mænd, ſom vare Erkebiſp

kebiſp Uffo til Lund, Biſp Johann til Schlesvig, og Biſp Gunner til Wiborg. Denne ſidſte bekommer her en beſynderlig Lovtale S. 366: „Der letzte war in der That ein „groſſer Mann. Er hatte in Paris ſtudiret. Ein anderer „angeſehener Geiſtlicher gab ihm das Zeugniß, daß man „mehr Artigkeit und Wiſſenſchaft aus ſeinem Umgange ler„nen könne, als aus Reiſen, die mit ſchweren Koſten nach „Paris ſtudirens halber unternommen werden. Er war „bey Jedermann, bey dem Volke, bey dem Erzbiſchof und „bey dem Könige beliebt. Der junge König Waldemar „liebte ihn als ſeinen Vater. Des Erzbiſchofs Hochachtung „gegen ihn war ſo groß, daß er ihm, da er ſchon über „neunzig Jahre alt war, ſein Biſthum einem andern zu „überlaſſen, ſondern ihn mit dem Biſchofs-Stabe ſitzen ließ, „bis ihm denſelben 1257. in ſeinem hunderſten Jahre der „Tod aus der Hand riß.“ Den Jydſke Lov blev publiceret paa Rigsdagen til Wordingborg 1240. Forfatteren beklager, at man her fulgte Tribonians Exempel, i det man lod forbrænde de gamle Jydſke, ligeſom han de gamle romerſke Love. „Man ſieht darinn die Mängel der Geſetzkunde „jenes Zeitalters. Es wäre genug geweſen, die alten Ge„ſetze abzuſchaffen und ihren Gebrauch zu verbieten, und „dieſes hätte geſchehen können, ohne ſie den Flammen auf„zuopfern. Allein man ſtand im dem irrigen Wahne, daß „alte abgeſchafte Geſetze gar keinen Nutzen mehr hätten, „ohne zu bedenken, daß ſolche die Quellen der Natur und „Beſchaffenheit der neuern enthielten.“ Paa Raadhuſet i Flensburg giemmes det ældſte Haandſkrift af den Jydſke Lov-Bog paa ſmukt Pergament. Fremdeles om de øvrige Haandſkrifter af Lovbogen. Forfatteren erkiender hverken den Romerſke eller den Canoniſke Ret, ey heller det ſaa kaldte Sachſenſpiegel, men, foruden Natur-Rettens Grundſatzer og derpaa grundede Skikker og Sædvaner, de gamle Kongers Forordninger indtil Waldemar II. for Kilder dertil. Man havde Grunde nok for at anſee den ſom en almindelig Lovbog for alle Danſke, hvis ikke Sielland og Skaane allerede tilforn under Waldemar I. havde bekommet hver ſin Lov, ſom ikke ved denne Lovbog blev afſkaffet. Den galt dog for de andre Danſke Øer, Sielland undtagen. For Schlesvig gielder den endnu. Et kraftigt Beviis imod dens Almindelighed er det

Forfatteren S. 384 anfører: „Auch entſprach es den Sitten „ und dem Characteer der Dänen nicht, ſo ſchnelle Geſetzver„ änderungen vorzunehmen. Eine Nation von ernſter Den„ kungsart, der die Anordnungen ihrer Väter heilig waren, „ würde ungerne Geſetze ſchon wieder abgeſchaft geſehen ha„ ben, die kaum 80 Jahre gegolten hatten.“ e) **Tænkemaade, Sæder og Skikker i denne Periode.** Tænkemaaden er immer bleven den ſamme, de Forandringer undtagne, ſom Pavedommets forhøyede Magt, den geiſtlige Stands Fortrin for den verdslige, viſſe meer og meer overhaandtagende Religions-Meeninger, og Bekiendtſkab med Fremmede ved Reyſer og Handel, naturligviis maatte foraarſage. Et mærkeligt Exempel paa ſaadan Forandring i Tænkemaaden fremſtiller følgende Stykke, der tillige viſer os Religionens ſkammelige Misbrug. „In deſſen iſt es nicht zu „ leugnen, daß ſich in dieſem Zeitalter Spuren verſchiedener „ Abweichungen von der alten Rechtſchaffenheit finden, die „ zum Theil eine Wirkung der angenommenen Kirchenmey„ nungen, zum Theil eine Frucht des Mangels der Aufklä„ rung waren. Ein Beyſpiel davon giebt das zuvor erzählte „ Betragen des däniſchen Printzen **Magnus**, und der mit „ ihm wieder das Leben eines Vetters des Herzogs **Knudt** „ **Lavard** Verſchwornen. Es war ihnen nicht genug ſich „ zum unedlen Betrüge, und zur Verrätherey zu erniedrigen. „ Sie dachten auch darauf, wie ſie im Nothfall ein ſchwarzes „ Verbrechen und die Heiligkeit des Eydſchwurs mit einander „ vereinigen möchten. Deswegen berahtſchlagten ſie ſich, „ an der Erde liegend, über das Verderben des Verfolgten, „ damit ſie im Nothfalle mit gutem Gewiſſen, wie ſie glaub„ ten, ſchwören könnten, daß ſie weder ſitzend noch ſtehend, „ etwas zu ſeinem Nachtheil unternommen. Ein ſolcher Fre„ vel, der eine Schandthat durch ein treuloſes Wortſpiel „ decken ſollte, war alſo nach ihren Begriffen kein Meineid. „ Redlicher, aber doch abergläubiſch dachte **Jacqvin**, des „ Herzogs Verwandter, als er an dem Vorhaben der Ver„ ſchwornen Theil zu nehmen aufhörete, ſo bald er ſahe, „ daß man ſeinem Freunde das Leben nehmen wollte, und „ dennoch glaubte, daß ihn der Eid verbinden könnte, den „ böſen Vorſatz der übrigen, wenigſtens durch Geheimhaltung „ deſſelben, zum Nachtheil des Verfolgten, zu befördern.

Auch

„ Auch der Sächsische Sanger, durch den man den Herzog
„ einladen ließ, an dem Orte des Verbrechens zu erscheinen,
„ war nicht besser von der Natur der Schwüre unterrichtet,
„ als er glaubte, daß er die Nachstellungen, die der Herzog
„ zu fürchten hatte, zwar versteckter Weise und in dunkeln
„ Worten figürlich, aber nicht frey heraus zu entdecken be-
„ rechtiget wäre. Daß man bey mehrerer Aufklärung der
„ Einsicht und bey minderer Verblendung durch Kirchen-Vor-
„ urtheile anders geurtheilet haben würde, ist leicht zu be-
„ merken. Aber so groß war die Gewalt der Meynung und
„ grösser noch, da sie dem Pabste das Recht einräumte, Eide,
„ welche sonst gültig wären, zu entkräften. Vielleicht hätte
„ König **Waldemar** II. richtige Gründe finden können, das
„ ihn in seiner Gefangenschaft abgezwungene eidliche Ver-
„ sprechen zu wiederrufen. Es war durch eine ungerechte
„ Gewalt erzwungen. Es betraf Länder und Gerechtsame,
„ welche der König nicht ohne Beystimmung der Stände ab-
„ treten konnte. Aber die Päbstliche Dispensation, die er
„ suchte, war doch daß Mittel nicht, daß dieser grosse König
„ zur Befreyung seines Gewissens hätte wählen sollen.“ Det andet Afsnit fortæller blot **Regenthistorien af Holstein i denne Periode, under Grøverne Adolph I. og Adolph II., og Grøve Henrich von Badewide**, ved hvis Interims-Regiering Grøv **Adolph II.** Regiering bliver afbrudt og igien fortsat. **Adolph**, Grøve til Schaumburg, var en Herre **Sandersleben**, der havde giort sig besynderlig fortient af en Biskop **Siegbert af Minden**, og var derfor af ham paa en Rigsdag til Minden bleven recommenderet i Keiser **Conrad** II. Naade til Ophøyelse i Grøvestanden. Imellem denne Grøve **Adolph** af Schaumburg og **Adolph** den **Første** Grøve af Holstein, ere der de, som antage en Søn af den første Grøve **Adolph** af Schaumburg, og Fader til den første Grøve **Adolph** af Holstein; hvorimod Forfatteren har sat de gamle Skribenteres dybe Taushed derom, og den Mueligbed, at **Adolph** I. af Holstein meget vel kan være en Søn af **Adolph**, første Grøve af Schaumburg. I Forveyen har Forfatteren anstillet en Undersøgning over Oprindelsen til det Schaumburgiske Huus, som det Oldenburgiske afstammer fra paa Qvinde-Siden. Efterat den **Billingiske** Mands-Stamme var uddød 1106. med Hertug **Magnus**, blev nær-

værende Grev Adolph I. forlehnet med det Holſteinſke Grevſkab af Lothar, en Greve af Supplingburg, ſom af Keiſer Henrich V. blev giort til Hertug af Sachſen og ſiden blev anden Keiſer af dette Navn. Hans Regiering udmærker ſig i ſær af det Venſkab og Forbund han ſtöd udi, med den Vendiſke Konge Henrich, en Søn af den berømte Gottſchalk, og den Krig, ſom de begge førte med Indvaanerne paa den De Rügen. Videre om denne Kong Henrich, hvorledes og af hvad Aarſag han blev efterfulgt i Regieringen af Knud Lavard, Hertug til Schlesvig, og om den Krig, ſom hans tvende Sønner førte med hinanden efter hans Død, hvor i Holſteenerne og toge Deel. Grev Adolph I. døer kort for Knud Lavards Mord, henved 1131. Hans ældſte Søn Hartung, der omkom i Keiſerlig Krigs-Tieneſte, ſkal ikke nogenſinde være kommen til Regieringen af Holſtein, hvortil hans Død har banet Veyen for hans yngre Broder Adolph II Han bliver først indviklet i den Schlesvigſke Krig med Prints Magnus af Dannemark, formedelſt det paa Knud Lavard begangne Mord, efter hvis Død, hiin Vendiſke Kong Henrichs Broder-Sønner Pribislav og Niclot tilegnede ſig igien Overſkabet over det Vendiſke Land, hvilket de ſom Hedenſke Førſter havde maattet afſtaae til Knud Lavard, og diſſe havde nu ganſke forſtyrret og udryddet Chriſtendommen igien, hvis ikke Keiſer Lothar II. af den berømte Slaviſke Apoſtel Vicelin var bleven kaldet til Hielp imod dem. Efter Lothar II. Død geraadede Henrich den Stolte af Bayern, hans Sviger-Søn, og Margrev Albert af Bär, ſom vare Dottre-Sønner af den Magnus, der var ſidſte Hertug af den Billingiſke Stamme, i Strid om Succeſſionen. Grev Adolph II. blev forlenet med Hollſtein af Henrich den Stolte, og blev derover af Albert fordreven fra Land og Folk, hvor med han igien forlehnede Henrich von Badewide, der afſtammede fra den Grevelige Orlemündiſke Slægt, og i den korte Tid, han regierede, tugtede Slaverne, der betiente ſig af denne Tids Uroeligheder til paa nye med Ild og Sværd at udrydde Chriſtendommen. Henrich den Stolte fordriver Margreven ſin Fætter af Sachſen, og nu kommer Adolph igien til Regieringen af Holſtein. Han beſætter ſtrax derpaa ſine formedelſt de Vendiſke og Slaviſke Krige fra Folk udtømmede Lande med Hollandſke Coloniſter, bygger

det

det nye Lübeck, bringer Agerdyrkningen og Handelen i Flor, og slutter Freds-Forbund med den Obotritiske Fyrste Niclot, der snart igien blev afbrudt ved en blodig Krig og igien fornyet. Han tager Deel i Krigen med Svendgrathe og Knud Magnusſön af Danemark og Knuds Partie. Kong Svends Feltherre Etheler, en Ditmarcher, tænkte da paa intet mindre, end at fordrive Grøven af sit Land og giøre Hollstein til en Provints af Danemark. Det gik saa vidt, at Grøven var i Hollstein ikke sikker paa sit Liv, saasom Etheler havde ved Bestikkelse, skaffet sig et stort Tilhæng af Rebellere. Henrich Løve tager Grøven i Beskyttelse, og befaler Hollsteinerne at adlyde ham eller rømme Landet. (I denne Fortælling har tvende Steder i Henseende til Sproget standset Recensenten lidt i Læsningens Fortsættelse. Det første er i Begyndelsen S. 437 hvori uden Tvil in welchem, for welchen eller den, er at anſee for en saadan negligentia, som løber ind for den bedste Skribent, der ofte begynder med en Construction, som han glemmer siden, og ender saa Perioden med en anden. Det hedder: „In dem Kriege, in welchem Svendgrathe, dem Waldemar I. beystand, und Knut Magnussohn mit einander „führten, bemühten sich beyde Partheyen um den Beystand „des Grafen Adolph.“ Det andet Sted er S. 438. hvor det hedder om Grøven. „Des Gebrauchs seiner vori„gen Macht von neuen theilhaft, ließ Graf Adolph Knu„ten wissen, er möge schnell mit einem Heere herbeykommen „den König Svend zu unterstützen.“ Dette sidste maae ufeilbarlig være ihn wider den König Svend zu unterstützen.) Grøven rykker an mod Schlesvig med en Armee, men Knud, som og var rykket frem med sin, lod ham i Stikken, og drog bort igien, da Etheler havde bestukket de Fornemmeste i Knuds Leyr, og disse havde forledet den unge Herre til dette Forræderie. Grøven maae da rykke tilbage, og underveys forsvandt hans Armee, saa han af 4000 Mand knap beholdt 400 tilbage. Etheler og Svend sætte begge efter ham. Han holder Stand ved Eyderen og beslutter som Helt at værge sig med sine faa Folk, til hvis Opmuntring Forfatteren har lagt ham følgende Heltemodige Tale i Munden. „Itzt, meine Gefehrten, ist es Zeit den „kühnen Mann zu versuchen, der Muth genug, sich dem

„ nahen Unfall auszusetzen. Oft ist es mir von den unsri-
„ gen mit Hohn und Trotz vorgeworfen worden, daß ich
„ ein weibisches Herz habe und die Flucht zu nehmen ge-
„ neigt sey, und dieses blos darum, weil ich die Kriegs-
„ handel mehr durch Unterhandlungen als durch Gewalt ab-
„ gewandt habe. Und dennoch habe ich dieses nicht un-
„ weislich gethan, so oft der Krieg ohne Blut geendiget
„ werden könnte. Nun aber, da uns eine grössere Gefahr
„ über dem Haupte schwebet, ist es Zeit einen Gebrauch von
„ unsern Kräften zu machen. Und bey dieser Gelegenheit
„ wird es sich zeigen, wie ich gesinnet bin. Unter dem
„ Beystande des Himmels sollt ihr meinen männlichen Muth
„ gewahr werden ꝛc:" Hans saa Folk lovede at staae ham troeligen bie. Dette giorde de. Fienden skulde sætte over Floden. Man angreb de Første, som vare komne over, huggede Beenene over paa Hestene, saa de styrtede tillige med Rytterne. Etheler selv omkom i denne Træfning, Knud tog Flugten tilbage til Schlesvig, og Grøven vendte Hiem med Seyren og ansеelige Krigsfanger og sørgede fremdeles for sine Landes Sikkerhed og Fred. Erkebisp Hartvig af Hamburg indsætter Vicelin til Bisp af Oldenburg uden Hertug Henrichs og Grev Adolphs Vidende. Hertugen besværer sig derover og forlanger, at han skal modtage Investituren af hans Haand. Vicelin raadfører sig derover med Erkebispen af Bremen og Clerisiet, og Svaret blev, som man kunde vendte det af Folk, der ey erkiendte nogen verdslig Høyhed over sig. Ikke destomindre maatte Vicelin finde sig derudi, dersom han i sit Embede vilde erholde den Bistand og Beskyttelse af Hertugen, som han nogle Gange forgiæves havde søgt. Erkebispen blev ham derfor ugunstig og vilde siden have ham til at sadle om og modtage Investituren af Keyser Friderich I. hvortil han dog ikke var at bevæge, saasom han nok saae, han derved vilde paadrage sig sig Hertugens uforsonlige Had, i hvorvel Erkebispens herskesyge Sindelag var ufordeelagtigt baade for ham og hans Kirke. Vicelin døer 1554 og en Gerhold kommer igien i hans Sted. Hans Valg, som Erkebispen satte sig stærk imod, fik Hertugen til Rom bekræftet af Paven. Men Gerold som fandt ingen Underholdning i sit Bispedømme maatte dog nødes til at søge Erkebispen paa Haande og fik

ham

ham endelig ved gode Ord og Foreſtillinger forſonet. I øvrigt fortælles udførlig, hvad Chriſtendommen vandt ved Grævens og Biſpens eenſtemmige Hiælp til dens Befordring. Videre fortælles om den Slaviſke Krig, hvori Kong Waldemar I. havde ſaa megen Deel, om Kongens Reyſe til Kirkeforſamlingen efter Keyſerens Indbydelſe og den deraf fulgte dog omtviſtelige Forlehning, hvorvidt og i hvad Meening Grev Adolph træder i Kongens Lehnspligt. Det Biſkopelige Sæde bliver forlagt fra Oldenborg til Lübeck. Hollſteinerne i Vagrien vægre ſig at betale Tiende til Gerold, hvorover opkom en hæftig Strid. Gerold døer 1164 og hans Broder Conrad bliver af Hertugen udnævnt til Biſkop i hans Sted atter mod Erkebiſpens Villie. Den Slaviſke Krig fortſættes og føres med foreenede Kræfter af Hertug Henrich og Kong Waldemar udi hvilken Grev Adolph omkom 1164. Tilſidſt ſkildres Grev Adolphs fortræffelige Character. —— Hermed beſluttes den første Deel. De øvrige enkelte Artikler maae Forfatteren da vel have forſparet til den anden Deel. Man ſporer overalt den flydende, oprigtige og upartieſke Skribent. De i de ſærſkilte Artikler forekommende Igientagelſer ere Følger af hans Plan.

Leipzig. Anweiſung zum muſikaliſchrichtigen Geſange mit hinlänglichen Exempeln erläutert von J. A. Hiller 1774. 1 Alph. 5. Ark. 4. Man kunde, ſom Hr. Hiller med Ret ſiger, opfylde mange Sider med at anføre alle de Compendier i Muſiken, alle de Anviisninger til Sang, ſom for en 200 Aarſiden ere udkomne i Tydſkland. Toſi, Marpurg og andre have leveret os fortræffelige Værker i deres Art. Men Intet er i al Henſeende, og fornemmelig formedelſt ſin oekonomiſke Indretning, bequemmere til Brug for Sang-Skolerne, følgelig almeennyttigere, end dette Hilleriſke; hvilket og foruden de mange nyttige og grundige Ting, det indbefatter, anpriſer ſig ved en i al Henſeende ſmuk Skrivemaade. I Stedet for den ængſtelige Afdeeling i Capitler har Hr. Hiller hellere valgt den Afdeeling i Forelæsninger, hvilken ſaa meget mere kan billiges, da diſſe Smaaheder langt mindre i de ſkiønne Videnſkaber er noget Væſentlig, end i nogen anden Videnſkab. I Sang kommer det fornemmelig an paa tvende Stykker, Rigtig-

hed

hed og Jiirlighed. Det sidste Stykke har Forfatteren forbeholdt til et andet Værk, som snart skal følge efter. I nærværende Skrift er Rigtigheden alene Gienstanden. Alt hvad der i en Anviisning til Syngekunsten er at sige, indskrænker Forfatteren til fire Hovedstykker nemlig, hans Sange-Lærling skal 1) have en god Stemme, 2) han skal kunne træffe, 3) være Taktrigtig, 4) vide at give Sangen ai den Eftertryk og Jiirlighed, som den kan modtage. Indgangen er bestemt til det første Hovedstykkes Afhandling, hvori vises en god Stemmes Egenskaber og Midlerne til at erholde samme. Fremdeles bliver giort en Rangordning iblandt Sprogene efter deres Bequemlighed til Sang. Den første Plads bekommer det Italienske, den anden det latinske, derpaa følger det Tydske og endelig det Franzøsiske. Nogle Erindringer saavel for Læremesteren, som for Lærlingen slutter Indgangen. Med den første Forelæsning begynder altsaa den egentlige Anviisning til Sang. Efter forudskikkede Anfangsgrunde, von den vier Stimmen, von den Noten, von dem Linienſysteme, von den Schlüſſeln, bliver en Tetrachord forklaret, og i Anledning af samme bliver Lærlingen giort bekiendt med Forskiællen imellem hele og halve Toner. Denne første Tetrachorde bliver en anden tilsøyet, og deraf opkommer en diatoniſk Tonstige. En saadan diatoniſk Tonstige er endten haard eller blød. Til denne Forskiæls Forklaring henhøre nogle Prænotioner om Intervallerne. Disse bliver altsaa forudskikkede, og derpaa viist, at den væsentlige Forskiæl imellem den haarde og bløde Tone-Art ligger i Terzen af Grund-Tonen, som den, der i den haarde maae være stor, men i den bløde liden, det er, en halv Tone lavere, end i den store. Denne halve Tone lavere erholder man paa Papiret formedelst Omsætnings-Tegnene. Hvad er Omsætnings-Tegn (Verſetzungszeichen)? Dette bliver viist Episode-Vis, og derpaa bliver formedelst disse Tegn den første Tetrachorde af den bløde Tonstige formeret. Ved den anden Tetrachorde har Forfatteren en nye Meening, som er mærkværdig. Han forkaster den gamle Regel, efter hvilken „die weiche Tonleiter „ durch die groſſe Sexte und groſſe Septime aufwärts, „ durch die kleine Septime und kleine Sext abwärts steigt" og fastsætter derimod følgende Regel. „Die weiche Tonlei-

ter

„ ter steigt durch die kleine Sext und grosse Septime auf „ und ab.“ Enhver naturlig og omsat Tone, har en saadan haard og blød Tonstige; hvoraf altsaa udkomme 24 Tonstiger. Disse blive i den 4 og 5te Forelæsning opstillede efter Graderne af deres Forvandtskab; om hvilket Forvantskab blivr ved den Leylighed forüdskikkede nogle Forklaringer. Nogle første Grunde om Takten slutte den femte Forelæsning, og i den 6te begynder den egentlige Lære om Intervallerne, hvilken bliver fortsat indtil den 11te Forelæsning. I hver Forelæsning bliver og anførte de til Takt-Rigtigheden hørende Læresatzer om Noternes Værd, om Pauser, om Punkter bag efter Noterne, om Takt-Arterne o. s. v. Altsaa er endnu tilovers det 4de Hovedstykke af den musikaliske Grammatik, men saasom Forfatteren har, som sagt er, forbeholdt sig det Meeste hidhenhørende til en egen Bog, som snart skal følge under Titel, **Anweisung zum mußkalisch-schönen Gesang**, saa bliver her alene sagt saa meget derom, som enhver grundig Sanger behøver at vide. Her bliver følgelig i den tolvte Forelæsning om **Manierne** og i den 13de om **Passagerne** afhandlet det almindeligste. Den 14de Forelæsning indbefatter endnu nogle Forklaringer og Læresatzer om Nytten af Stavelser og Ord til Sangen, om de Kundskaber, som udfordres til at forstaae en musikalisk Text, om Stavelse-Fødder, om Recitativer o. s. v. og dermed besluttes Anviisningen til at sjunge. — I et lidet Anhang følge endnu nogle Forklaringer over de Italienske Ord, som meest forekomme ved musikaliske Stykker; en Forklaring om Stilen i Musikken, og tilsidst de Navne og Arter af Stykker, som en Sanger faaer under Hænder. — Dette Udtog kan tiene til at vise, hvor meget Forfatteren besidder den Kunst, at foredrage sin Theorie i en fattelig Orden. Man ønsker Skriftet det Bifald, som det fortiener, i sær i Sange-Skolerne, og hos det smukke Kiøn, af hvilket Syngekunsten, som dog er en af et Fruentimmers fortræffeligste og meest indtagende Egenskaber, kun alt for meget bliver forsømt. — Med foranførte Skrift bør forbindes et andet under Titel: **Exempelbuch der Anweisung zum Singen zum Gebrauch der Schulen und anderer Liebhaber des Gesanges, herausgegeben von J. A. Hiller 1774. 8 A. 4.** Denne Bog bør ikke adskilles fra den forrige;

ge; da den indbefatter de Oplysnings-og Øvelses-Exempler, som forekomme i forrige Bog. Hensigten derudi er at forskaane Lærerne for den Umage, at skrive Exemplerne an paa en Tavle, og at tiene Lærlingen til sin Forelæsnings Igientagelse Hiemme.

Leipzig og Liegnitz. Versuch über den Roman 1774. 528 S. 8v. Dette lidet Værk fortiener Opmærksomhed. Romaner er en vigtig Art af Skrifter formedelst den Indflydelse de maa have paa Smagen og Sæderne. Nærværende Skrift skal tiene til at forebygge, at ikke denne Indflydelse bliver skadelig, ved at føre Romanen tilbage til Naturen og Sandheden. Værket har tvende Deele, den første handler egentlig om Materiernes Valg til en Roman, og det Tildragende ved nogle visse Gienstænde. Den anden betræffer Romanens Bearbeydelse. Noget i forveyen om Romanens Art og Natur, som egentlig burde have været et Hovedstykke for sig selv. Man sætter den i en Classe med Epopøen. Forfatteren sætter, Forskiællen derudi, at Heltedigtet besiunger offentlige Bedrifter og Begivenheder, det er, Borgernes Handlinger. Men Romanen beskiæfter sig med Menneskets Handlinger og Følelser. Han meener og, at om de første Romanskrivere havde levet i gandske borgerlige Tider, saa skulde de have skrevet Epopøer. Altsaa bliver Menneskets, som Borger ey at ansee for et bequemt Sujet til en Roman. Af hiin Grund-Forskiæl, synes han at aflede Forskiællen imellem Heltedigtet og Romanen. Hiint fordrer en Handling af en vis Storhed og af en vis Omfang: Men Omfangen af Romanens Handling er endnu større, de vigtigste Begivenheder i et Menneskets Levnet, kun i en Syns-Punkt foreenede, og som Aarsag og Virkning i et gandske med hinanden. Hvorfor Aristoteles udfordrer en stor Handling, det er, saadan en, som efter Tidens Tænkemaade har nogen Tiltrækkende. Et Digt, hvori, som i Romanen, alle Handlinger sigtede kun til at afbilde en eeneste Mands Geist og Character, skulde for Grækerne ikke have været nogen Tiltrækkende. Hvorfor Homer saa meget har behaget, og nu ikke mere saa meget: herom meget Skarpsindigt, men hvorved dog flere Omstænde og Aarsager maatte tages i Betragtning. Naar Heltedigtet fordrer Borgernes Bedrifter, saa er i Romanen

Menneskets indvortes Tilstand Hovedsagen. Hiint udfordrer derfor Høytidelighed og Værdighed, men Romanen en mere simpel og naturlig Skrivemaade. Hiin tillader det Vidunderlige, men Romanen ikke. Romanen skal kun fremlægge Menneskets Følelser og Handlinger paa en Maade, at de kan give en angenem Underholdning, og derfor maa just vælges de Handlinger, som paa den angenemmeste Maade kan underholde. Herfra gaaer Forfatteren over til det Tiltrækkende, hvis Kilder han forfølger efter de æsthetiske Skribenteres Anviisning. Følelsen af det Høye sætter han øverst, men tager det i en temmelig almindelig Forstand, og trækker meget derind under, som er stort, ædelt, Beundringsværdigt, fuldkommen. Det bemærkes i en Anmærkning S. 84, at det Sted om Ajax hos Homer ikke har det Høye, som Longin tillægger det. Følelse for de milde Dyder, Kiærlighed ey alene, men i Forbindelse med Frygt og Haab. Lunigte Characterer. Det Latterlige, det Uventede, det Nye, det Bequemme o. s. v. Forfatteren er meget belæst i de nye Skrifter over Æsthetiken, og har overdraget disse Skribenteres Bemærkninger over Følelsernes Metaphysik til Romanen. Han anbringer et stort Antal af de fineste Bemærkninger, men synes og at have indladt sig alt for dybt i æsthetiske Spisfindigheder. De Exempler, som han analyserer, har han laant af Digterne, i sær Schakespear, men hans Analysis bliver ofte vidt udført. Det andet Hovedstykke om Romanens Udarbeydelse i det gandske synes langt mere lærerigt. Her forekommer og flere Oplysninger af Agathon, Sophiens Reyse, og de Richardsoniske Romaner. Endten kan en Person eller en Begivenhed derudi være Hoved-Værket. Dette giver tvende Arter af Romaner; den eene saadan som alle vare for Agathon og Musarion, hvori Begivenheden var Hoved-Sagen; og den anden, som begynder med samme, hvis Gienstand er en Characteer, der opstaaer og bliver udbildet i Værkets Løb. Denne antager han herefter som den eeneste Art af Romaner, og laster følgelig Alt hos de andre, som efter deres Natur ere noget andet, følgelig og de Richardsoniske, da derudi ey opkommer eller dannes nogen Characteer, men Begivenheden er alene Hovedsagen. Disse kalder han herefter de historiske Romaner. Fra Menneskets indvortes Tilstand maae alle Be-

Begivenhederne have deres Udspring formedelst den udvortes Situation. Om de enkelte Begivenheders Forbindelse til det gandske o. s. v. Indsigt og Skarpsindighed viser Forfatteren overalt, samt en ædel Tænkemaade og Kiærlighed til Dyden. Men hans Theorie ønskede man oplyst af virkelige Romaner. At den af ham fastsatte Art af Romaner, er den eeneste, troer man dog ikke. Hans Domme om Richardsons Romaner troer man og han burde kalde tilbage.

Halle. Predigten für Familien, von Will. Enfield. Aus dem Englischen 1774. 476 S. 8v. Disse Prædikener roses, som de, der frem for mange fortiente at trykkes og oversættes. De fortiene at læses af mange, men i sær ønsker man, at tilkommende Prædikantere flittig vilde studere dem for at danne sig efter Enfields Mønster. Uden endten at antage Englænderens theologiske Lærebegreb, som dog meget sielden skinner igiennem, og uden at efterabe paa en slavisk Maade, hvad som er Britteren egent, vil man immer kunne lære meget af ham. Man anfører kun Indholdet af de 24 Prædikener for dermed at opmuntre Læseren til selv at eftersee, hvormeget Godt deraf saadan en Mand er sagt over deslige Materier. De handle: om Verdens Kundskab, som en Bevægningsgrund til Dyden: om Huusfred: om Bedrag: om Forfølgelse-Geist: om Medlidenhed: om Underkastelse under det guddommelige Forsyn: om den Fare, man sætter sig i ved lastværdige Selskabers Valg: om de Riges Pligt: om JEsu Gemyts-Beskaffenhed: Om Guds Efterfølgelse: om Lyksalighed: At Livets Pligter er egentlig det, som bør læres af Prædikestoelen: Opmuntring til velvillig Opmærksomhed paa andres Bedste: de skadelige Virkninger af uregelmæssige Lidenskaber: Forsigtighed og Mistroe anbefalede Ungdommen: imod Giærrighed: imod Christendommens Love lade sig ikke giøre nogen fornuftige Indvending: En Christen skammer sig ikke ved Evangelium: om Frygt for Døden: Hvor vigtigt det er, ey at gaae forvidt i nogen Ting: om Deeltagelse i andres Glæde: om Fuldkommenhed: offentlige Religions-Selskabers Pligter. Man tviler ikke, at jo disse Prædikener vil i Tydskland finde ligesaa stor Bifald, som de har fundet i Engeland. Oversættelsen er i det gandske god, endskiønt hist og her

No. 13.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 28de Mart. 1776.

Leipzig. Für Cosmopoliten etwas zu lesen, zu denken, und zu thun. In Ansehung eines in Anhalt-Dessau errichteten Philantropins oder pädagogischen Seminars von ganz neuer Art, die schon alt seyn sollte. — Ein Antrag, an Eltern, an Studirende, an solche, welche die Nothwendigkeit guter Werke practisch glauben, an Wohlthäter armer zur Pädagogie geschickter Genies, und am Staatsmänner, die ihren Monarchen von etwas anders, als von Finanzen und Miliz, Vorstellungen thun dürfen. — Mindestens zum Anlasse einiger Discourse aufgesetzt oder wiederholt von Joh. Bernh. Basedow, Fürsorger des Philantropins in Dessau. 1775. 3½ Ark i 8vo. — Hr. Basedow vil nu have den i sit Elementar-Værk foredragne Undervisnings-Plan sat i Værk og udført. Dertil behøver han Understøtning, og det er den han her anmoder sine Cosmopoliter om, hvilke han hermed i den Henseende har givet noget at læse, tænke, giøre. Overalt udmærker sig endnu med sædvanlig Opsigt den samme Nidkiærheds-Aand, der hidindtil fra saa lang Tid af, som han her angiver, har besiælet ham i hans store Reformations-Værk. Det er vist, at store Værker af Nyehed og besynderlig Vigtighed, som har mange Fordomme og andre Forhindringer imod sig, ikke kan drives til Fuldkommenhed uden med en udmærket Nidkiærhed. Men det er

dog ogſaa viſt, at denne bør have ſin Maade og være vel anvendt til rette Tid og Sted. Det var viſt en Misbrug af ſin Nidkiærhed, om man allevegne, i det man anpriſer ſine egne Bemøyelſer, vilde anbringe ſine Exclamationer over formeente Mangeler og Feyl, ſom dog endten ikke, naar de ret betragtes, ſaaledes med Ret kan anſees, eller ere kun Bagateller, eller og de derimod foreſlagne Forandringers Nytte endten er kun liden, eller ſlet ingen, eller og med nogen Grund kan kaldes i Tvil. Denne behørige Moderation og Beleyelighed er juſt en Egenſkab, ſom mange vel ey uden Grund har ſavnet hos Hr. Baſedow, med al den Patriotismus man ellers gierne vil tilſtaae ham. Saa troer Recenſenten og det er en utidig Anmærkning i Anrede S. 9, hvor iblandt andre Aarſager, hvorfor det philantropiniſke Inſtitut kan blive hielpeløs, anføres og denne: „Und wenn man auch zu einigen zugelaſſen wird; ſo hat doch ſeit 200 Jahren der Misverſtand bey vielen Chriſten die Nothwendigkeit der guten Werke orthodoxiſſime wegdomatiſirt, weit weg! Viele Zweifler aber und Naturaliſten, wenn ſie alles übrige von ihrer ehemaligen Religion verwerfen, behalten doch dieſe einzige übel verſtandne Orthodoxie, daß wenn auch ein künftiges Leben wäre, die Seligkeit dennoch keinesweges durch gute Werke erlangt würde.“ Man kunde læt vise Ubegvemheden af dette Præjudicat i meer end een Henſeende. Kun dette vil man ſige, at man kan troe gode Gierningers Fornødenhed til Salighed, men ikke med ſaa fuldkommen Tillid, ſom Hr. Baſedow, indſee det Gode i hans Værk, i hvor vel han har fundet Adgang til at foreſtille os dets Værd, og vi ſelv begribe den meget vel. Men til Sagen. — Grundlaget til Opdragelſes-Væſenet maae forandres. — Dog gives der meget krumt, ſom endten aldrig eller ey endnu kan rettes. Vort Aarhundrede er i mange Henſeender, og i ſær til Opdragelſen og Skolevæſenet, ulægelig ſygt, og vil ſlet ikke helbredes. — Kun de lægelige Onder vil Forfatteren befatte ſig med og diſſe ere: 1) Ungdommens Underviisning og Opdragelſe, er ey alene den vigtigſte, men og den kunſtigſte Forretning, og dertil mangler man et practiſk Lære-Seminar. 2) Man mangler en vel overlagt Plan i Følgen af brugbare Skolebøger, uden for ſaa vidt Forfatterens Elementarværk, ſom et Magazin, kan tiene dertil. 3) Udenads-Læren og

Over-

Oversætning af uforstandne Taler ere paa alle Steder een af Hoved-Øvelserne, en Feyl, som har mange her angivne slemme Følger. 4) Man savner de fornødne Famulanter til Omgang med Børn i fornemme Familier, hvilke i et Seminarium dertil bør oplæres og opdrages. 5) Man savner den aldeles fornødne Adsondring af den menneskelige og borgerlige Underviisning fra den kirkelige. 6) Paa det latinske Sprog anvendes i Skolerne alt for megen Tid med for liden Nytte. En forunderlig stor Færdighed, og en usædvanlig Rigtighed i det latinske Sprog maa ikke koste meer end et Aar med Fornøyelse baade for Lærere og Lærlinger. — Det er nu paa disse Manglers og Feyls Afhiælpning det Dessauiske **Philantropinum** vil arbeyde. Man indbyder hermed til den Ende Pensionister af fornemme Stænder, som i det mindste maa være 6 Aar og derover, ja vel 18 Aar gamle, og hidsendes i den Hensigt at forhverve sig Færdighed i Dyder, Videnskaber og Sprog ved Exempler, Øvelser og Lære. Sprogene ere Tydsk, Latin og Fransk. For det Engelske vil man og sørge, saasnart der ere 10, som ville lære det. Sprogene skulle først læres som Modersprog i Omgang og Real-Underviisning, siden vil man sørge for den grammatikaliske Rigtighed. Latin og Fransk ville blive de herskende Sprog i dette Seminarium. Philosophie, Physik, Mathematik og Veltalenhed ere de Videnskaber, hvori her kan ventes Underviisning. Man vil sørge for at faae et Cabinet af de fornødne Naturalier, Modeller, Instrumenter, og Kobberstikker. Den historiske og politiske Kundskab om Verden skal her læres saa vidt, at de Unge kan af lærerige Exempler blive bekiendte med Hoved-Dyder og Laster, og de mærkværdige menneskelige Skiæbner, kan forstaae alle historiske Skrifter, og siden med Nytte høre historiske og politiske Forelæsninger paa Universiteterne. — For Underviisning, Opsigt, Underholdning, Seng, Boelig, Vask, Lys, betaler enhver Lærling aarlig 250 Rdlr., foruden 20 Rdlrs. Forskud ved Indtrædelsen. — Den Disciplin, man i dette **Philantropium** agter at indføre, bestaaer i følgende Punkter: 1) Alle Pensionisterne skulle gaae klædte i een **Uniform**. Kun om Søn- og Høytids-Dage tillades dem at underskille sig. 2) Til Middag tvende Retter og til Aften kun een. 3) Man vil udfinde nogle angenemme udvortes Fortrin, som kun een eller faa paa een Gang kan tage Deel

udi, og Valget maae ſkee, ſnart efter Fortieneſte, ſnart efter Stand og Alder, ſnart efter Lodtrækning. Paa denne kunſtige Maade vil man i Tide vænne de Unge til at finde ſig i den menneſkelige Skiøbne i Verden, for ey altid at giore ſig Haab om udvortes Fordeele efter Fortieneſte. 4) Man vil anordne en ſaa kaldet **Caſualdag**, da Penſioniſterne maa vænnes til at taale en og anden af de Beſværligheder, ſom kan møde dem i Verden, for Ex. at faſte, da de indtil Aften ikke faaer andet at nyde, end tør Koſt og Vand, at være i kolde Stuer eller i ondt Veyr under aaben Himmel, dog med gode Klæder, om Natten at ſove paa Gulvet eller paa Straae, og dog derved at være vel tilfreds. 5) Enhver Penſioniſt veed i enhver Time og enhver Forretning, hvem han har at adlyde, og i Begyndelſen kræves blind Lydighed. 6) Blot mechaniſke Handlinger ſtaaer under Straf. 7) For det 12 Aar gives ingen Penſioniſt noget at lære uden ad. 8) Lydighed bliver og aftvungen ved Legems Straffer, naar ikke mildere Midler kan frugte. 9) Til Flittighed i Studeringer bliver ingen Penſioniſt tvungen. Timerne, 16 eller 17 i Tallet, bliver ſaaledes inddeelte: 6 Timer til Æden og Drikken, Paaklædning og Fornøyelſer, 1 Time til den ſtrængeſte Orden i Henſeende til Boelig, Klæder, Geraad, Bøger, Regning og Breve: 5 Timer til Studerings-Arbeyde: 3 Timer til de regelmæſſige Fornøyelſer i Bevægelſe, ſaaſom Dandſen, Riden, Fægtning, Muſik o. ſ. v.: 2 Timer til Haand-Arbeyde, ſom vel maa være beſværlig, men ikke ſmudſig. 10) De ſædvanlige Straffer for Feyl og Laſter ere følgende: en Formindſkelſe af denne eller hiin liden Ret og Fortrin: en Studerings-Times Forvandling til en Haand-Arbeyds Time: lang Ophold i et ganſke ledigt Kammer, hvor man ikke kan ſee ud af Vinduet, men nok høre den øvrige Ungdoms Støy i dens Forlyſtelſer; hos de Mindre en Fald-Hat, en Barne-Stoel, og Træ-Tøy ved Bordet o. ſ. v. Overalt maa ingen forbittrende Straffer bruges. Sandſelige angenemme Belønninger bekommer ingen, uden at den Belønnede maa lade en eller anden Penſioniſt eller Famulant tage Deel med ſig derudi. Denne maa han ſelv vælge, og betages ham den Frihed, da er det en Straf for nogen begangen Forſeelſe. Den ſtørſte Belønning for de mere Øvrne, er den Ære paa nogen Tid at ſidde i Directionen endten ſom Aſſeſſantere, eller og i viſſe

Til-

Tilfælde som Medstemmende. 11) De, der røbe nogen besynderlig Sinds Svaghed, blive behandlede som Patienter. 12) Sove-Tiden er om Vinteren Kl. 11, da man staaer op Kl. 6, og om Sommeren Kl. 10, da man staaer op Kl. 5. Pensionisterne maa vænnes til at holde Natte-Vagt. 13) De maa og lade sig øve i alle militairiske Bevægelser og Stillinger. En Pensionist af behørig Alder maa og vænnes til at gisre Reyser et Par Mile til Fods om Dagen, og andre deslige Øvelser for en tilkommende Mand, hvorom mældes i Elementarværket I. B. 4de Hovedstykke. 14) Enhver eller flere Pensionister har en Famulant til Opvartning og i visse Maader under deres Befaling, for at vænne dem saa vel til at befale, som adlyde. 15) En Pensionist, der er 12 Aar gammel, maa med Directionens Vidende vælge sig nogen blandt de mindre til besynderlig fortroelig Ven og Yndling. 16) Ingen Pensionist maa bruges til at angive eller forraade en anden. 17) Til visse Tider forelæses visse Love, og visse Dage bestemmes til ordentlig Rets Holdelse. 18) Det hele Philantropinum boer tvende Maaneder om Aaret paa Marken under Telte, hvor der dog er et Huus i Nærheden, som kan bruges i ondt Veyr. Da skal i sær studeres Natur, Geographie, Kundskab om Landhusholdningen, Jagt, Fiskerie o. s. v. Herved udbryder Forfatterens velmeente Nidkiærhed (thi det bør man dog troe) i følgende Exclamation: „O GOtt! „ Du Urbild des Wollthuns. Der nöthigen guten Anlagen „ zur Verbesserung der Jugend sind viel. Wo ist das Ver„ mögen darzu? Du guter GOtt, ich hoffe auf dich, und „ auf diejenigen, die dir nachzuahmen verstehn und bereit„ willig sind.“ 19) Det tillades Pensionisterne ikke at sidde uden ved Skrivning, Tegning og Læsning: under den øvrige Underviisning maa de staae, eller gaae og bevæge sig ꝛc. —— Dette er kortelig Reglementet for det Philantropiniske Institut. Vi forbigaae de Anmærkninger, som en eller anden Regel kunde have foranlediget, men som tænkende Læsere selv let kunne gisre sig, og ville for Resten ønske Hr. Basedow Lykke til alt det Gode, som kan stiftes ved denne hans Anstalt. —— Hvad Religions-Underviisningen i Besynderlighed angaaer, denne har her sit eget Reglement, som bestaaer af følgende Poster: 1) Den naturlige Religion, som de Lærdeste iblandt alle Christne holde for beviislig, bliver lært i Se-

minarium efter Elementar-Værket, og bliver ogsaa forestillet, som opbyggelig og hiertevrende ved Brugen af de der forekommende Bønner og Sange, der alene har Hensigt til den naturlige Religion, og hvorudi forekommer inter, som modsiger nogen christelig Kirke. 2) I een af Lære-Timerne bekommer Ungdommen og et historisk Begreb om Religionernes, Kirkernes og deres Lærdommes Forskiellighed; et saadant Begreb, som enhver Kirke vil erkiende for den sande Beskrivelse over sin Beskaffenhed, og hvori man afholder sig fra alle Domme over Sandheder eller Vildfarelser, over Kirkernes Fortrin eller Feyl. Denne Efterretning skal altsaa heller ikke være nogen Kirke imod. 3) Saasom der i Dessau ere reformerte, lutherske og katholske Geistlige, saa vil man med dem raadslaae, hvorledes de Unge ved Candidater af samme Kirker kunne vænnes til deres Fæderne-Religion, indtil de i deres mandelige Alder selv kunne domme o. s. v. H. B. vil have Haab ja Løfte om, at der skal indkomme Pensionister og Famulantere fra Forældre af den reformerte, den lutherske og katholske Kirke, og vil derfor hermed have sit Institut saaledes anlagt, at de Geistlige hverken af disse, eller den Græckiske og Russiske Kirke skulle have Ret til at afraade Ungdommens Hidsendelse til Philantropinum. Han meener og, det vil befordre hans Hensigt, at han, som den første Raadgiver og Forsørger for dette Institut er en Christen, ey af den Græckiske, eller den katholske, eller lutherske, og at sige Sandhed, ey heller gandske af den reformerte Kirke, men en saadan Christen, som hans Vermächtniß für die Gewissen forestiller ham. Da der endelig efter Hr. B. Erklæring gives mange Forældre og Børnevenner af den Meening, at naar man fra første Ungdom af, ved Opmærksomhed paa Naturen og Samvittighedens Følelse, søger kun at indprænte et Barn, hvad de Fleste kalde den naturlige Religion, og andre dog ikke ville kalde naturlig ja ey engang Religion, og man dermed forbinder en historisk Kundskab, saavel om Christendommens Oprindelse efter det N. Tes Fortælling, som om de forskiellige christelige Kirkers Troes-Systeme, at man da kan forspare til i den mandelige Alder, al Undersøgning om hvad derudi maatte være sandt eller falsk; saa vil man og være saadanne Forældre til Villie, som maatte det forlange. Dette er Pla-

non

nen til Religions-Underviisningen i det Deſſauiſke Philanthropinum. Hvad Forfatteren om dette ſit Anlæg haaber, at han nemlig dermed ey ſkulde modſige de Geiſtlige af de forſkiællige Religioner, det alene, om aldrig andet, ſlaaer ham Feyl i det Øyeblik, han haaber det. Han betænke kun, at de Geiſtlige af enhver Kirke ville aldeles have deres Religion og dens underſkillende Lærdomme foreſtillede deres Ungdom ſom de ſandeſte, de retteſte og bedſte, og ey at gjøre dem dette til Gefall, det er dem alt en aabenbar Modſigelſe, det hedder hos dem at forføre deres Ungdom eller at forholde den en for deres unge Siæle til Salighed fornøden Kundſkab, det giver dem altſaa en formeent Ret til at fraraade Forældre deres Børns Aſſendelſe til det Deſſauiſke Philanthropinum. —— Hvad Seminarium ſelv og dets nærværende Forfatning angaaer, da har Hs. Høyf. Durchlauchtighed taget Seminarium i ſin Beſkyttelſe, og beſkikket Mænd, ſom ved Underſøgning ſkal forebygge, at de Cosmopolitiſke Bidrage, ſom maatte ſkee til dets Befordring, ikke ſkulle tiene noget Menneskes Egennyttighed til Næring. Høybemældte vel lade opføre en Bygning for hen ved 25 eller 30 Perſoner, ſom han naadigſt ſkienker til Inſtitutet. Man har alt fra Begyndelſen havt 9 Penſioniſter fra Magdeburg, Neuvied, Dresden, Berlin, Frankfurt. For Seminarium tør man alt love ſig Beſtandighed; om man end ikke ved Publikums Gavmildhed ſkulde med Tiden kunne faae det ophøyet til et almindeligt Philanthropinum, hvorved Skolevæſenet i alle Lande, ſom man haaber og lover, ſkulde faae en haſtig og ſikker Forbedring. Foruden de 9 Penſioniſter har man 6 Lærlinger til Famulantere, af hvilke Høybemældte holder 4, og vil i Alt holde 16, naar Anſtalten kommer bedre i Stand. De tvende holder den Høyværdige Hr. von Rochau, Domherre af Halberſtadt, og betaler for hver 100 Rdlr. En Hofmeſter maae en Penſioniſt og have med ſig, men han maae ſtaae under Directionens Befalning, og han maae bequemme ſig efter Anſtalten. Man forbeholder ſig Ret til efter et Fierding-Aars Tilſigelſe i Forveyen at ſende en Penſioniſt eller Famulant tilbage, uden at være forpligtet til ſin Aarſags Retfærdiggiørelſe, der kan være grundet men ikke beviislig for andre, og i hvis Henſeende det kan være bedre at tie, end at tale, dog tør man ikke være bange for, at

Seminarium vil misbruge denne Frihed. Efter at Hs. Durchlauchtighed har taget det Philanthropiniske Væsen i naadigst Øyesyn, haaber man den Ære, at Arveprindsen lader sig et Par Timer om Dagen underviise tillige med Pensionisterne, ligesom og tvende adelige Drenge, som Fyrsten ved Hofet lader opdrage, og har overgivet Hr. Wolke (Hr. Basedows Medhiælper) til Underviisning i Mathematik og Naturkundskab. Af saa kaldte Cosmopolitiske Beyträge har man hidindtil kun faa, 100 Rdlr. af en, nok 100 af en anden Velgiører, 12 Dukater af en tredie, og 15 Rdlr. af en fierde, foruden nogle Naturalier, Kobberstikker, Bøger o. s. v. Alt dette er og bliver Fidei-Commiß-Gods, hvorover bliver holdt en ordentlig Fortegnelse. De indsendte Penge griber man ikke an, men beholder dem in depoſito til man seer, om Philanthropinum kan komme i Stand, for Paaskee 1776, da man i manglende Fald sender hver sit Bidrag tilbage. Men Hr. B. haaber og siger. „Es wäre „ ja ein Wunder, wenn Vernunft, Gottesfurcht und Men„ schenliebe nicht so etwas, ja nicht einmal den hundresten „ Theil ausrichten könte, als Einfalt, Aberglaube, und „ die Begierde, fremde Verdienste bey Gott zu kau„ fen, ehemals ausgerichtet haben," og dette siger han til Slutning nok engang, ret som Hr. B. var bange for at han ikke skulle forstaaes; men skulde han kun ikke misforstaaes, og det skulde ansees, som han vilde paabyrde Folk sin Anstalt og dens Biefald under Frygt for i manglende Fald ey at blive anseet for fornuftige og gudfrygtige Menneske Venner, da Mangfoldige af disse vel kan holdes tilbage af andre for dem høystvigtige Aarsager. Men man siger misforstaaes; thi Hr. B. fuld af Tillid til sin Anstalt vil kun bevæge; men det kommer an paa ved saa vigtige Anstalter, at man griber Sagen an paa den rette Maade, veed at bruge det rette Motiv, og vælger Midler, som ikke maae hindre, men befordre Absigten. — Vil man have et ligedan Institut i andre Lande til Skolevæsenets Forbedring, saa raader Hr. B. at sende Candidaten der Pædagogie, som han kalder det, til Dessau paa to eller tre Aar, for der at underviises, eller derfra at lade komme saa mange, som til et saadant Instituts Indretning maatte være fornødent. Det forstaaer sig selv, Forslaget er giort med den Betingelse, om og Phi-

lan-

lanthropinum til Dessau kommer i Stand. En ligedan Anstalt har en **Ulysses von Salis** allerede lagt Grund til i Marschlin ved Chur i Graubundterland, hvorved Hr. Doctor **Barhdt** er bleven Director. Man følger paa begge Steder samme Plan og samme Grundsætzer, og interesserer sig ligemeget for begge Anstalters Befordring til at naae den forønskte Fuldkommenhed ved privat og offentlig gavmild Understøtning. Omsorgen for Anstaltens Befordring, finder man her overdragen til anseelige Mænd i alle Hovedstæder i Europa, hvoriblandt er Hr. Justitzraad **Schlegel** her i Kiøbenhavn. Ligesaa skal Hr. D. **Balle** her i Kiøbenhavn være bleven udnævnt, som den, man haabede, der skulde her i Kiøbenhavn, ville besørge den Philanthropiniske Sags Befordring til Marschlin, men har frabedet sig den ham mod Villie og Vidende overdragne Commission, som man erfarer af et fra ham paa Tydsk udstedet Brev til Philanthropinum i Marschlin. — Nærværende Skrift, **Für Cosmopoliten** &c. har Hr. B. og udgivet paa Latin i stor 4to, men vil dog ikke have den latinske Udgave anseet, som en blot Oversættelse af dette tydske Skrift, og vil derfor have dem begge læst. „ Wer dieses vernimt, (siger han) und die beyden neueren „ Vorstellungen (nemlig nyere, end et foregaaende, **das „ in Dessau errichtete Philanthropinum**) wenn er kann, „ in beyden Sprachen nicht liefet, der ist zu beschäftigt, oder „ dessen Verstand und Herz ist von der Philanthropinischen „ Sache noch entfernt." Men af Forfatterens Latin vil man vist ikke finde sig fristet til at holde Læsningen ud, hvis ikke man interesserer sig saa meget for Sagen selv, at man troer, ingen Taalmodighed kan være for stor for at læse alt hvad den angaaer, om det end var i meer end et Sprog. Dette vil man nu vel lættelig undskylde hos en Mand, hvis Iver og Nidkiærhed for Sagen selv vel ikke tillader ham at pynte paa det Sprog, hvormed og hvorudi han har vildet have den recommendret til snareste Befordring.

Leipzig. Historia Juris civilis de Præscriptione adversus Civitates. 1774. 574 A. er Opskriften paa en Afhandling som Hr. **Christ. Frid. Pohl.** af Leipzig har forsvaret under D. **Aug. Frid. Schotts** Forsæde. Den lærde Forfatter stemmer derudi overeens med alle grundige Juri-

ster, at den Romerske Retskyndigheds Videnskab vinder særdeles meget ved det, at man undersøger de mange Forandringer, som ofte har gaaet for sig med enkelte Love. Han selv har her valgt til sin Materie den Lære om den Hævd **man kan bekomme paa en Stads Ting og Rettigheder.** Først bliver oplyst af de Gamle hvad Stad (Civitas) betyder, og han yttrer tilsidst, at under dette Ord maae forstaaes enhver Stad med sine Borgere og Indvaanere, end ogsaa **Rom** selv. Den hele Afhandling er derpaa deelt i tvende Afsnitter. I den Første handles om Hævds Ret imod Stæderne, saaledes som samme var beskaffen for **Justinians** Tid. I Begyndelsen har in rebus publicis og følgelig heller ikke in rebus Civitatis gieldt nogen Usucapio, som iblandt andet sees af l. 9 Π de Usurpat & Usucap., hvor Cajus siger med udtrykkelige Ord, at res sacræ, sanctæ, publicæ populi Romani & Civitatum, item liberi homines ikke kunde lide nogen Usucapionem. Herved blive ret tydelig sammenlignede de skinbare Modsigelser imellem begge de Love l. 9 Π de Usurp. & Usucap. og l. 16. II. de V. S, som begge ere fra Cajus ligesom og imellem begge de Love fra **Ulpian** l. 15. Π de V. S. og l. 16. Π eod. Men om strax fra Begyndelsen Res Muicipiorum ere i den Absigt blevne regnede til res publicæ, bliver af Mangel paa Efterretninger ubestemt. Da altsaa ingen Usucapio herudi fandt Sted, saa indførte man først præscriptionem longi temporis, hvorhen l. 1. C. de præscriptione longi temporis hører en Constitution af **Sever** og **Antonin** efter Forfatterens veludførte Interpretation, hvormed og **Paullus** Sentent. Recept. Lib. V. t. II. §. 4 stemmer overeens, og det samme beviser og andre allegerede Love. Det Aar, hvori denne Præscriptio longi temporis er bleven sat, lader sig vel ikke udfinde dog synes denne Forandring at være skeet ikke ret længe for **Sever** og **Antonin**, men ikke som **Fr. Carl Conradi** vil, ved den allerede forbemældte Constitution af disse Keysere. Derefter blev Præscriptio triginta vel qvadraginta annorum udstrakt til Stæderne, og det under **Thodosi** og **Anastasi**, hvilket bliver giort meget vimeligt. Endelig bliver de øvrige Forandringer ved Præscriptio longi temporis anførte, hvortil henhøre de Constitutioner af Keyserne **Gratian**, **Valentinian** og **Theodosi** l. C. de oper.

publ. og de af Keyserne Valentinian, Theodosø og Arcad, saasom de, hvori tvende Undtagelser ere fastsatte. Det andet Afsnit beskiæfter sig med Jus præscriptionis adversus Civitates efter Justinians Love. Man veed, hvor forandelig den gode Justinian har været, og hvad for Aarsager der skal have bevæget ham dertil. Først indfører han 528 i l. 23 C. de S. S. Ecclesiis, den 100de Aars Hæved (centenariam præscriptionem) og i Henseende til Jura Civitatum. Forfatteren tilstaaer ikke, at den af Procop fortalte Aarsag til denne Constitution er den rette, men han vil, at Justinians Gudsfrygt og Forsorg for Kirkerne og piæ causæ (hvilke denne Constitution, som bekiendt er, og angaaer) og iligemaade for Stædernes Vedligeholdelse, er den rette Grund, og har saaledes videre meget vel udført, at denne 100de Aars Hæved bør indskrænkes alene til disse Arter af Stæderne Rettigheder og Handlinger. Derefter forandrede Justinian sin Meening, ophævede atter igien den 100 Aars Hæved i Kirkernes og andre hellige Steders Rettigheder, som er at see af Novella 111 og 131, og indførte paa nye den 40 Aars Hæved. Her er nu det Spørsmaal, om denne Ophævelse af den 100 Aars Hæved har og træffet Res og Jura Civitatum, da der i bemældte Noveller ey udtrykkelig mældes om Stæderne. Juristernes tredobbelte Meening bliver altsaa her prøvet. Først blive de igiendrevne, som paa staae, at Stæderne nøde endnu denne 100 Aars Hæved. Dernæst gaaer han fremdeles dem i Møde, som ville, at den 40 Aars Hæved har endnu Sted i Henseende til Stæderne. Tilsidst forekomme de Juristen, som endten sætte slet ingen vis Rad af Aar, eller uden al Forskiæl fastsætte 30 Aars Hæved, hvorved Forfatterens Meening falder ud dertil, at saasom Justinian har tilstaaet Kirkerne og Stæderne den 100 Aars Hæved kun i 3 Arter, og siden ophævet samme Lov, saa er alt igien kommen i den forrige Tilstand, og holder han altsaa for, at efter de Rettigheders ulige Beskaffenhed, som ved Tidens Forløb mistes, Hævds-Tiden ogsaa maae være forskiællig, og at altsaa snart præscriptio longi temporis, 10 & 20 Annorum, snart longissimi vel 30 vel 40 Annorum maae finde Sted. I Ting gielder imidlertid uden al Forskiæl 31 Aar 6 Uger og 3 Dage. Tilsidst yttrer Forfatteren den Meening med flere Juristen, at det af Justinian indførte Triennium

nium rerum mobilium uſucapiendarum kan ikke henføres ad res Civitatum mobiles.

Maynz. De her for nogle Aar ſiden trofne Anſtalter til Skoleforbedringen ere ved forſkiællige Skrifter offentlig bekiendtgiorte, hvoriblandt følgende ere alt i Aaret 1773 udkomne under følgende Opſkrifter. — Entwurf nach welchen die Trivial- und Real-Schulen in den Pfarreyen der kurfürſtlichen Reſidenzſtadt Maynz werden eingerichtet werden. 64. S. 8v. — Entwurf, nach welchen die bisher ſo genännten lateiniſchen Schulen in den Kurmainziſchen Landen ꝛc. werden eingerichtet werden 120 S. 8v. — Allgemeine Inſtruction für die öffentlichen Lehrer der Trivial- Real und Mittel-Schulen in den Churmainziſchen Landen. 96. S. 8v. — I dette ſidſte Skrift anpriſes først Lærerne de moraliſke Hoved-Egenſkaber, ſom ere dem fornødne, og det paa en eftertrykkelig og ofte rørende Maade, efter tydelige og med Flid beſtemte Begreber, ſaaſom Samvittighed, Fromhed, Taalmodighed, Kiærlighed til deres Diſcipler, Gemyts Munterhed, Flid og Nøyſomhed. Herpaa blive Grundſætningerne for en fornuftig Lære- og Opdragelſes-Maade grundig udledede af den menneſkelige Forſtands og Villies Natur, og paa en practiſk Maade udførte. Der iblandt findes nogle nye og ſindige Tanker og Forſlag; og overalt viiser dette hele Skrift om megen Indſigt og en retſkaffen Tænkemaade. — Det første Entwurf er allerede tilforn engang anmældt i diſſe Efterretninger. Først nogle ret indlyſende Bemærkninger over Aarſagerne til Skolernes hidtilværende ſlette Tilſtand. Dernæſt en Beſkrivelſe over de Kundſkaber, hvori, og Maaden, paa hvilken Ungdommen for Fremtiden bør underviſes i Trivial-Skolerne fra det 5te til 8de, og i Real-Skolerne fra det 8de til 14 Aar. I hine bør de underviſes i Læsning og Skrivning; i diſſe i det tydſke Sprogs Orthographie, i Brevſkrivning, og andre ſmaa tydſke Opſatzer, i Regning, i det Nødvendigſte af Natur-Læren, og Kunſt-Hiſtorien, Maalekunſten, Mechaniken, Tegnings- og Bygnings-Kunſten, i Grund-Begreberne om Stats-Huusholdningen, og de mange Slags Handteringer i Stæderne, i Hoved-Deelene af den almindelige og Fædrelandſke Hiſtorie.

Her

Her mældes og om, hvad for Anſtalter man har valgt ſom Midler til at opnaae diſſe Henſigter, ſaaſom at Kirke-Tieneſten ſkal være aſſondret fra Skole-Tieneſten, at for hvert Hundrede Børn ſkal være beſtemt en Lærer o. ſ. v. Tilſidſt blive allehaande Indvendinger af de gamle Fordomme fornuftig beſvarede, og endelig nogle af de bedſte Skrifter i alle Deele af denne Skole-Underviisning Lærerne til Brug foreſlagne, indtil nogle Skolebøger efter den Churfyrſtelige Skole-Commiſſions Abſigter ſkulle blive forfærdigede. I de Latinſke Skoler, eller, ſom de herefter ſkulle hedde Middelſkoler ſkulle Diſciplerne, i 8 Claſſer i en Tid af 4 Aar bekomme Underviisning i Sædelæren, Hiſtorien, Jordbeſkrivelſen, Naturhiſtorien, Naturlæren, de ſamtlige Mathematiſke Videnſkaber, i det tydſke, latinſke, Franſke og græſke Sprog og de ſkiønne Videnſkaber. Her angives meget nøye Læremaaden i ethvert Stykke af denne Underviisning: og bliver altſaa og i Beſynderlighed anmærket, at Anviisningen til Digt og Talekunſten ingenlunde ſkal beſtaae i en æſthetiſke Lærebygnings Forklaring, men i beſtandige Leyligheds Bemærkninger over det fortræffelige og Feylagtige hos Skribenterne, ſom allerede meſt blive læſte for Sprogets Skyld. Man dømmer gandſke rigtig, at ved en ſaadan pragmatiſk Læsning og hiin Underviisning i Naturlæren og de Mathematiſke Videnſkaber, er lagt tilſtrækkelig Grund til den Philoſophie, ſom maae læres i de høyere Skoler. Imidlertid kunde dog vel en ſammenhængende kort og fattelig Underviisning om de ſædvanligſte rette og feylagtige Tænkemaader, og ſammes kunſtige Benævnelſer, det er, et førſte i de phychologiſke Underſøgninger endnu ikke indløbende Lærebegreb af Logiken endnu medtages i de Midlere Skoler; ſaaſom Student ere ved de høyere Skoler i Almindelighed har ikke mere Lyſt dertil, og denne Kundſkab om det Mechaniſke i Logiken og Terminologien dog ikke gandſke kan undværes, men læt læres i de øverſte Claſſer i Gymnaſierne ved Exempler og Beviis a poſteriori uden ſtor Møye og Anſtrængelſe. Og ſynes det, at Øvelſen i oratoriſke og andre frie Opſatzer er lidt for meget bleven indſkrænket. Man kan vel ikke vente af unge Lærlinger, hvad ſom udfordrer mandelige Kræfter og Indſigter. Men Øvelſe er dog fornøden, og naar de ſkulle da anføres dertil, hvis ikke det ſkeer i de Midlere

lere Skoler? — Der ere og udkomne tabellariske Forestillinger af forskiællige Læreskykker, hvoriblandt de, som henhøre til den tydske Grammatik og Veltalenhed har i sær fundet Recensentens Biefald.

Halle. Die algemeine Welt-Historie durch eine Gesellschaft von Gelehrten in Teutschland und England ausgefertigt. Zu einem vollständigen und pragmatischen Auszüge. Verfasset von Ludvig Albrecht Gebhardi. Neue Historie XIII. Band 1774. 2 Alph. 2 A. st. 8v. Af Efterretningen om den 12te Deel af dette Udtog er det allerede bekiendt, at man har fundet for Godt med samme at afbryde den tydske Rigshistorie af Hr. Geheime Justitzraad Häberlin og med det 13de at giøre Begyndelsen til andre Rigers Historie. Man forsikkrer herved tillige at den for sig selv udkommende Fortsættelse af det Häberlinske Arbeyde alt er under Pressen. I Fortalen viser den Lærde Forfatter, der har, som vel er bekiendt, i den almindelig Historie udarbeydet Historien om Danemark, hvorledes han i dette Udtog har gaaet til Værks. Saasom, siden Udarbeydelsen af den større Historie mange vigtige Statsforandringer har gaaet for sig, og Forskiælligt siden den Tid i den nordiske Historie er bedre undersøgt og opdaget, saa har han ikke i en noye Forstand kundet levere et Udtog af det større Værk. Meget har altsag nødvendig maattet bekomme en Forandring, og i mange Ting har Forfatteren for Opfyldelsens Skyld her maattet udlade sig udførligere end hisset. Disse sidste Steder ere kiendelige af Beviisstedernes omstændeligere Anførelse, saasom i Henseende til andre Fortællinger den tvivlende Læser bliver henvist til det store Værk. Den øvrige Fortale betræffer Othins Tilværelse, den i disse Tider saa meget bestridede Othin, og Snorro Sturlesøns Troeværdighed. Han har beholdt Othin, og søger derfor at forsvare bemældte Snorro's Troeværdighed, eller siger i det Mindste alt hvad der for ham kan siges. Man kan med Sandhed sige, at Enhver, endten han holder Othin for Sand eller falsk, dog maae tilstaae, at de begge, saavel Othin, som Snorro, har fundet i Forfatteren en meget habil Forsvarer. I sær maae man vel bifalde den ugemene Beskeedenhed, hvormed Tingene ere foredragne. Den Nor-

ske

ſke Hiſtorie ſtaaer foran. I det første Afſnit bliver handlet om Kongeriget Norges naturlige Beſkaffenhed og Statsforfatning. Det er atter afſondret i forſkiællige Afdeelinger, og Materierne ere afhandlede efter Forſkiællen i Tiderne. Vel er dette Arbeyde i Henſeende til Omfangen ikke vidtløftigt, men dog fuldſtændigt. Det vil ikke fortryde nogen Elſker af de nordiſke Oldſager, at have giennemlæſt ſamme. Forfatteren har med Fordeel betient ſig af de nyeſte Opdagelſer og Oplysninger. Dernæſt følger i det andet Afſnit den Norſke Hiſtorie ſelv, hvilken omſtændelig er foredraget indtil Udgangen af det 14de Aarhundrede. Fra den Tid af falder Hiſtorien om Norge tilſammen med den Danſke. Det andet Hovedſtykke af dette Bind udgiør den Danſke Hiſtorie. Her atter igien handler det første Afſnit om Kongeriget Dannemarks naturlige Beſkaffenhed og Statsforfatning. Paa ſamme Maade, ſom ved Norge bliver Statiſtiken foredraget efter Tidens Afdeelinger, og de mange nyere Forandringer i Regierings-Forfatningen ere og ikke blevne ubemærkede. Da dette Kongerige tillige med de dertil hørende Lande fortiente en videre Udførelſe end det Norſke, ſaa er i det andet Afſnit den Danſke Hiſtorie bleven foredraget ikkun til Aaret 1241. Det er alt erindret, at Forfatteren antager en Othin og han tilſkriver altſaa ſamme det danſke Riges Stiftelſe; og afleder fra ham Skiold og de ſaa kaldte Skioldunger. Med de tilføyede Charter over de Lande, der tilforn har hørt til Dannemark og Norge, ſaavel ſom og ved de anbragte Stammetavler, har man i ſær ſørget for Læſerens Bequemmelighed. Det hele Arbeyde fortiener Roes ſaa vel i Henſeende til Udførelſen, ſom Begivenhedernes Valg. Skrivemaaden er jævn, og ſom den bør være i deſlige Compendier Folk, ſom i hiſtoriſke Skrifter forlange prægtige Afſkildringer, Maximer og andre ſiere deſlige nymodige Bagateller, ville forgiæves ſøge dem her.

Halle. Alberti Schultenſii Commentarius in Librum Jobi. In Compendium redegit & obſervationes criticas atqve exegeticas adſperſit *Georgius Joannes Ludovicus Vogel* Phil. Prof. Publ. Tom. II. 1774. 1 Alph. 9. A. ſt. 8v. Nærværende anden og ſidſte Deel af dette Udtog af den

Sal.

Sal. Schultens Commentar over Jobs Bog ligner den første, der udkom i forrige Aar, i sin hele Indretning. Udgiveren har overalt beholdt den Sal. Schultens egne Ord, og alene, for at lætte Kiøbet og Læsningen ved Bogens Forkortelse for Elskere af den orientaliske Philologie, har han udeladt det, som syntes ham gandske overflødigt. Det er bekiendt, hvor vidtløftig Forfatteren har været i at anføre andre Fortolkeres forskiællige Forklaringer, og den dermed sædvanlig forbundne Igiendrivelse. Og da Jobs Bog, som en af de dunkleste Bøger i det G. Te. har givet Fortolkerne Anledning til at bringe desto flere Hypotheser for Dagen til dens Forklaring, saa kan man allerede deraf indsee, hvor vidtløftig Schultens med sin besynderlige Nøyagtighed maae have været. Hvem der for Resten har seet og brugt Originalen, vil og vide dette, at den største Deel af andre Fortolkeres anførte Meeninger bestaaer af unyttige og urimelige Drømme. Altsaa har den Schultenske Commentar ved saadan en Art af Udtog, hvori Anførelsen og Igiendrivelsen af de forskiællige Forklaringer, uden hvor de endelig maatte blive, ere udeladte, aldeles intet tabt, uden alene for dem, der i Almindelighed finde mere Behag i Fortolkningernes Historie, end i den sande Forklaring. For hine Læsere ville der endnu immer findes Exemplarer nok af Originalen. Den anden Deel, som gaaer fra Kap. 21 til 42, er vel i Originalen langt stærkere end den Første, men i Udtoget er den anden Deel den første lig. Af de gamle Oversættelser, har Udgiveren overalt anmærket, hvor Oversætterne endten har læst anderledes, eller hvor det lader sig formode, at de maae have læst anderledes; men vist nok ere de fleste af disse forskiællige Læsemaader af ingen besynderlig Betydenhed. Det lader, som man kan see de gamle Oversættere det af, hvor vanskelig Bogens Oversættelse har været for dem, og hvorledes de vel ofte har vovet egne Formodninger. Dog bliver immer tilovers et Antal af saadanne Varianter, som kunne tiene til den Masoretiske Texts Forbedring. De Registere, som befindes ved Originalen, ere her etter aftrykte og indrettede efter Udtoget. Dog er der skeet en blot Anteegnelse af Skriftstederne, som og af de hebraiske Ord uden den tilsøyede Forklaring.

No. 14.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 4de April 1776.

Kiøbenhavn. Schreiben an das Philantropium zu Marſchlin. 1775. 2 Ark i 8vo. Offentlig at opfordre en Mand, ubeſpurgt, til at tage Deel i en Anſtalt, ſom man vel kunde og maatte vide, han hverken kunde eller vilde befatte ſig med, det var uden Tvil allerede en Fornærmelſe, der kunde opvække hans billige Misfornøyelſe; og hvad ſkal man da kalde dette, at man endogſaa mod hans Villie og Vidende paabyrder ham ſaadan Deeltagelſe, hvormed han ſkulde være behiælpelig til en ſaadan Anſtalts Befordring? Maatte det ikke meget fortryde ham, og kunde man vel fortænke ham, om han i et offentlig Svar paa en ſaadan offentlig Paabyrdelſe yttrede en Fortrydelſe, hvortil man havde givet ham ſaa billig en Aarſag? Saadan og ſaa billig en Fortrydelſe har Hr. Doct. Balle yttret i diſſe faa Blade, i ſær mod Hr. D. Barhdt, hvem han fornemmelig tilſkriver denne Fornærmelſe, offentlig at have ladet ham antegne ſom Collecteur i Kiøbenhavn til den Philantropinſke Anſtalt til Marſchlin. Anderledes end ſom en Fornærmelſe har Hr. D. Balle virkelig ikke anſeet dette, lad være han i Begyndelſen gaaer den, ſom en Veresbeviisning, med nogle Complimenter i Møde. I øvrigt erklærer han ſig imod den ham mod hans Villie og Vidende overdragne Collection og mod den hele Philantropinſke Anſtalt ſaaledes: „Ich kann nicht —— das „glauben ſie nur, daß es wahrer Ernſt ſey, und eine vor

„ GOtt und der Welt aufrichtig abgelegte Bekenntniß. —
„ Ich kann nicht diesen Auftrag übernehmen und ausführen.
„ Ich kann es nicht — weil mein Herz gegen die Folgen,
„ die aus den philantropinischen Anstalten, nach der Anla-
„ ge zu muthmassen, erwachsen werden, sich empöre; weil
„ mein ganzes Gefühl von christlicher Tugend und christlicher
„ Religion über die Wirkungen, die fürs Christenthum dar-
„ aus erfolgen möchten, rege wird, und dagegen streitet
„ — weil das wahre Wohl meiner Mitmenschen, meiner
„ Mitchristen, meiner Mitbürger, wenn ich es aufrichtig
„ nach meiner besten Einsicht befördern will, das nicht er-
„ laubt." Han anfører S. 8, 9 de Betingelser, under hvil-
ke, han vil tilstaae, at en saadan philantropinisk Anstalt,
som den mgn opretter til Dessau og **Marschlin**, kunde have
sin Nytte. Han viser fremdeles S. 10 f. hvorudi og hvor-
vidt Skole-Anstalterne i de evangelisk Lutherske Kirker kunde
modtage og behøve Forbedring og Forandring, men som al-
deles ikke maatte strække sig til Lærdommen selv, som den ind-
befattes i den Augsburgiske Confession og **Luthers** liden Ca-
techismus. Midt i denne Betragtning, som synes kun at
fordre en koldsindig og ligesaa roelig som grundig Foreſtilling,
geraader Forfatteren i en Nidkiærhed, hvor i han udraaber:
„ Laß den Teufel nur immer wüten und toben; denn er ist
„ der Vater der heutigen ungestümen Reformiersucht, welche
„ durch Unwissenheit genährt, und durch Stolz empor ge-
„ kommen ist. Ich will kein Werkzeug seiner boshaften An-
„ schläge seyn." En Nidkiærhed, man læt vil undskylde for
den gode Sags Skyld, og for saa vidt her er justa causa do-
loris. I øvrigt befrygter Forfatteren og, at de philantro-
pinisk Anstalter, saa vel i Dessau som i Marschlin, sigte til
intet mindre, end den sande Christendoms ganske Omstyrt-
ning, og saa vel grundet denne hans Frygt maatte være, saa
roesværdig er og den Nidkiærhed han, som en christelig Lærer,
kan og bør have viist for saa vigtig en Sag; ja han maa bil-
ligen spørge S. 16: „Wie kann doch ein **Basedow** oder
„ **Barhdt**, irgend einem ehrlichen Mann, der diese Wahr-
„ heiten feste glaubt, und selber lehrt, die Unredlichkeit auf-
„ bürden, daß er ihnen seine Hände bieten soll, um ihre
„ entgegen gesetzte Absichten durchzutreiben?" Han viser
fremdeles hvad og hvor meget han har at udsætte paa dette

deres

deres Forsæt, at de i deres Anstalt intet vil lære om de christelige Partiers besynderlige Lærdomme, og intet uden den blot naturlige Religion; eller og at de ville sørge for, at Børnene af ethvert Partie skulde af en egen dertil beskikket Lærer bekomme den i deres Kirkes Lærdomme fornødne Underviisning. Det er i Sandhed vigtigt, hvad Forfatteren i Henseende til denne deres sidste Forsikring har haft at erindre. Hvad det angaaer, at de alene ville foredrage den naturlige Religion, da har Forfatteren derimod yttret saadanne Tanker, der kan ansees for problematiske, og udi hvilke man kan være uenes med ham, uden endten i Hovedsagen at tage Partie med Basedouer og Barbdter, eller tabe det allermindste i den Høyagtelse, man skylder den Hellige Skrift. Det er derfor en Sag, som nok var hans nøyere Undersøgning værd. „Han seer nemlig ikke (S. 19 f.) hvorledes den sunde naturlige Religion, uden den aabenbarede, ret fattelig, tydelig „ og opbyggelig skal kunne foredrages." Det skulde man dog tænke, den vel kunde, paa alle de trende Maader, for saa vidt den strækker sig; men det maa man dog tilstaae, aldrig saa fuldstændig, som den Kundskab bør være, der skulde være os tilstrækkelig til Salighed. Det maae vist være det Forfatteren har meent. „Jeg er fuldkommen overbeviist om „ (siger han videre) at alle vore sunde Begreber om GUd, „ hans Egenskaber og Værker, have deres første Oprindelse „ fra Aabenbaringen. Aldrig skulde vi være komne til den „ Kundskab, der nu synes saa begribelig og klar for vor Forstand, „ hvis ikke det guddommelige Ord havde ledet os fra Ungdommen op. Hvad her den blotte Fornuft, overladt til sig „ selv, kan udfinde i dens nærværende fordærvede Tilstand, „ det er for den største Deel Affindighed og Daarlighed. „ Hedningene have nok som beviist det ved deres Meeninger, „ endskiøndt de færreste iblandt vore Tiders Reformatorer „ kunne ligne dem i Lærdom og Skarpsindighed. Det lod „ sig desuden ganske vel bevise, at de fleste Tanker om GUd „ og Religionen, som endnu i Hedningenes Skrifter have „ nogen Værd, er meer at ansee, som en overbleven Levning „ af den guddommelige Aabenbaring, som ved mundtlig „ Overlevering var bleven bevaret hos Forfædrene, end en „ blot Opfindelse af den eftertænkende Fornuft. Deraf følger i det mindste hos mig den Slutning, at i en christelig

„ Underviisning, iblandt christelige Mennesker, og i christe-
„ lige Lande, den saa kaldte naturlige og aabenbarede Reli-
„ gion aldrig maatte skilles fra hinanden.“ I en christelig Underviisning kan det vel ikke skee. Men en god Christen-Lærer kan foretage sig at underviise nogen i den blot naturlige Religions-Sandheder, som blot naturlige; ligemeget hvor fra han har sin Kundskab derom, fra Fornuften eller Skriften, eller begge tillige; nok, han kan afsondre dem uden Skriftens Fornærmelse, og sige, videre end til hvad Fornuften nu kan indsee og begribe skal min Underviisning ikke gaae, og naar den er til Ende, overlader jeg min Lærling til nærmere Underviisning i den aabenbarede Religions Hemmelighed. Recensenten seer ikke, at denne sidste taber det allermindste derved, saa længe de ikke adskilles og hver for sig behandles som hinanden modstridige Religioner. Men en anden Sag er, hvor vidt man kan love sig dette sidste af forskiellige Lærere. Har Hr. Forfatteren ikke vovet i den Henseende at være Borgen for en Basedow og Barhdt og deres Institut, langt mindre vover Recensenten det; og han vilde dog selv ogsaa betænke sig paa at vove sin egen Søn, om han havde nogen, uden tilstrækkelig Caution. Hvad ellers Hr. Forfatteren har erindret i foranførte Stykke, det er for en Deel problematisk, og anderledes har han selv heller ikke foreslillet det. Men som han dog troer med fuldkommen Vished, at hans egen Paastand derudi stod ganske vel til at bevise, saa kunde man ønske, at han ved given Leylighed ikke vilde misunde Læseren dette Bevis, saasom dog enhver Læser vel ikke kan formodes med ligesaa fuldkommen Vished forud at indsee Rigtigheden i et saadant Bevis. For Resten skulde denne hele Erindring vel ikke have fundet Sted imod enhver en Basedow eller Barhdt eller nogen anden den blot naturlige Religions Lærer, naar man kunde kun forsikre sig om, at den naturlige Religion aldrig anderledes blev foredraget, end at jo den aabenbarede meget vel siden kunde forbindes dermed, ja bygges derpaa; thi da seer man ikke, hvad der var at udsætte paa saadan en Afsondring, der ikke strakte sig videre, end til den blotte Orden og Successsion i Underviisningens Tid og Methode. Hr. Forfatteren forlanger tvertimod: „De maat-
„ te lægge Bibelen til Grund og lade Guds Ord den Ære,
„ som det tilkommer, at det er Kilden til alle vore fornuftige

„ Be-

„ Begreber om Gud, hans Egenskaber og Værker. De „ maatte tage Sandhederne af Bibelen, og ved hensigtsmæs„ sige Oplysninger og Slutninger lede deres Disciples dertil, „ at de selv kunne syne det fornuftmæssige derudi.“ Dersom det Forfatteren her paastaaer og fordrer, gaaer alene Methoden an, som det synes, saa kunde hans Fordring synes for streng og let misbruges. Og hvorfore da? Kan man, maatte nogen ville sige, foredrage de Sandheder, som Fornuften selv kan indsee og begribe, og hvori man, at man skal bruge Forfatterens egne Ord, **kan syne det fornuftmæssige**, i og for sig selv alene, uden for det første endnu at lægge Bibelen til Grund, og siden foredrage de samme efter Bibelens Anviisning, for at vise den fortræffelige Overeenstemmelse imellem Fornuften og Skriften, og ydermere at bekræfte sin Lærling i sin Overbeviisning om Sandhederne; saa seer man jo, at det er en anden Methode, end den, der her finder Forfatterens Biefald, og derhos en Methode, hvorved Bibelen intet taber i den Ære, den tilkommer, og saa meget mindre, som Læreren jo altid ogsaa siden kan vise sin Lærling, hvor meget Skriften er kommen Fornuften til Hiælp. Men da nu Forfatteren med det Udtryk, **lade Guds Ord den Ære det tilkommer**, synes at have bundet Guds Ords Ære til den Methode, som han holder for den bedste, saa kunde den kiættermagerske Ondskab let betiene sig af en saa æret og agtet Mands Ord, til at besvære den ærlige Mand med Calumnier, der med det bedste Hierte mod Guds Ord kunde finde sin Fordeel og Regning ved en anden Methode i sin Underviisning, og det veed man vist vilde smerte Hr. Forfatteren, hvis Tænkemaade er himmelvidt langt fra det, man kan kalde Calumnie og Kiættermagerie. Dette maatte nu vist ikke være erindret for at forsvare en **Basedow** eller **Barhdt** saa vidt andre unægtelige Feyl, som de, Forfatteren ellers har berørt, kunde finde Sted ved denne deres Methode, og for saa vidt den derfore hos dem er upaalidelig; men for deels at vise, at Methoden i sig selv, om den end ikke var den bedste, dog kunde være uskyldig i Henseende til den Høyagtelse, man skylder Bibelen, og deels at formilde det Strænge i Hr. Forfatterens Paastand, der dog af ham ikke maatte være saa ilde meent. Thi man begriber let, at den Modbydelighed, han har fattet for det øvrige i Hr. **Basedows** og **Barhdts**

Forhold og Anstalt, ogsaa kunde giøre nogen Virkning paa ham i Henseende til den af dem foresatte Methode i Underviisningen. Havde han herved ikke øynet hos disse tvende Mænd en ond Hensigt, som Gud og han maa selv bedst kiende, saa skulde han maaskee ikke saa meget have forkastet Methoden. Han vil nu vel altsaa gierne troe, at ey enhver anden ærlig Mand har deres Hensigt, og den skulde da vel ogsaa denne hans Strænghed ikke træffe, naar kun ikke andre onde Fortolkere komme dertil og ville anvende hans Udtryk baade hvor det passer og ikke passer. Saaledes bør man billigen forstaae og fortolke Forfatteren, at han fordrer kun af tvende Mænd, i deres Anstalt, det han troer de har ikke den tilbørlige Høyagtelse for. Forfatteren yttrer og sin Betænkning ved det Spørsmaal, om det vel var raadeligt, at opsætte Underviisningen i Religionens Hemmeligheder indtil den Unge vel havde fattet den naturlige Religion? hvorimod han erklærer sig med saadanne Erindringer, som vist nok fortiene Læserens Opmærksomhed og nøyagtige Overveyelse, i hvor vel Forfatteren yttrer kun en i vigtige Aarsager velgrundet Befrygtelse for Følgerne af den Basedowiske og Barhdtiske Underviisnings-Anstalt, om hvis Hensigt han har erklæret, at den gik ud paa intet mindre, end Christendommens fuldkomne Undergang. Man vil her anføre nogle af disse Grunde. „Den naturlige Religion er ikke tilstrækkelig „ til Salighed. Naar den Unge ikke bekommer noget Be„ greb om en guddommelig Forløser, kan han ikke komme til „ en glad og haabefuld Gudsdyrkelse. Naar han intet har „ hørt om den Hellig Aands Naadevirkninger, som ere kraftige ved det guddommelige Ord, hvorledes skal han da med „ Nytte kunne arbeyde paa sin Siæls sande Omvendelse? „ Hvor der er ingen Troe, der er ingen sand og Gud velbehagelig Dyd. Blot ved min guddommelige Forløsers Fortieneste haaber jeg at erholde mine Synders Forladelse. „ Og dette Haab opvækker i mig den meest brændende Kiærlighed til Gud og min Forløser, hvorved atter mit Hierte „ bliver opfyldt med en virksom Begiærlighed til blot at følge hans Villie i alle mine Gierninger, og troeligen at udrette alt hvad han har befalet mig. Der seer de Troe og „ Dyd i deres rette Forbindelse og Virksomhed. Saa maa „ den Unge strax fra Begyndelsen af føres og underviises,

„ hvis

„ hvis han selv skal blive en sand Gudsdyrker og dydig Men-
„ neske-Ven. Men paa den Maade ville de ikke føre ham.
„ De ville slet ikke lade ham vide noget, endten om Christi
„ Fyldestgiørelse, eller om den Hellig Aands Naadevirkninger,
„ følgelig heller ikke om den saliggiørende Troe. Han vil
„ altsaa under deres Hænder i det Høyeste blive et udvortes
„ ærbart Menneske, hvis Hierte kan forrykkes ved mange la-
„ stefulde Begieringer, eller dog er i Fare for, ved den før-
„ ste Sandselighedens Fristelse at ligge under, fordi det ikke
„ ved Naaden er bleven bevæbnet imod en overveyende Mod-
„ stand. Saadan Fare tør ingen ærlig Christen udsætte sine
„ Børn for o. s. v." Man seer selv, hvilke Følger, og hvor farlig en endten alt for lang Opsættelse, eller ganske Forsømmelse af Christendommens Underviisning maatte være. End mere befrygter Forfatteren, som en Frugt af de Hrr. Basedows og Barhdts Forhold i deres Underviisning, endten en Ligegyldighed eller Foragt hos de Unge for Christendommen. Det er og dette deres Forhold, og i sær deres Intolerantze mod de Orthodoxe, hau til Slutning viser sig meget ilde tilfreds med, og man vil derover ikke læse ham uden Opmærksomhed, og overalt tilstaae, at Hans Høyærværdighed har haft den billigste Aarsag til Fortrydelse over en Commissions Paabyrdelse, som han ikke med en reen Samvittighed har kundet paatage sig.

Berlin. Geschichte der Seereisen und Entdeckungen im Südmeer, welche auf Befehl Sr. Großbritanischen Maj. unternommen, und vom Commodore Byron, Cap. Wallis, Cap. Carteret und Cap. Cook im Delphin, der Swallow und dem Endeavour nach einander ausgeführet worden sind. Aus den Tagebüchern der verschiedenen Befehlshaber und den Handschriften Joseph Banks Esq. in drey Bänden verfasset von D. Johann Hawkesworth. Mit des Hrn. Verfassers Genehmhaltung aus dem Englischen übersetzt von Johann Friderich Schiller. Mit vielen schön gezeichneten und sauber gestochenen Kupfern, und einer Menge von See- und Land-Charten, von ganz neu entdeckten oder bisher sehr mangelhaft bekannt gewesenen Ländern, erläutert 1774. 3 B. st. 4. Vi

har tilforn meddeelt en Efterretning om dette vigtige Værk, som giør Tydskland stor Ære. Forlæggeren har vovet at anvende stor Bekostning paa Papiir, Tryk og Kobberstik, for intet derudi at eftergive Franzoserne og Englænderne. Nogle Kobberstikker, som forestille Egne og Figurer, har Forlæggeren ladet tegne nye, for at forbedre Anordningen af Lys og Skygge. Alle Kobberstikker ere smukkere, end, de, som i Frankerige ere stukne til dette Værk. De Herrer D. **Berger**, F. **Berger**, og J. C. G. Fritzsch har beviist en ugemeen Kunst i deres Arbeyder, i sær falde den førstes Blade fortræffelig i Øynene. Og de Herrer **Glaßbach** og **Schleuen** have forfærdiget nogle gode Kobbere. Disse samme, saa vel som de Ht. J. G. **Schmidt** til Berlin, D. A. **Hauer** til Nürnberg, Frue J. D. **Philippin** født **Sysangin** til Leipzig, og Hr. F. G. **Berger** den ældre til Berlin har udarbeydet Landcharterne og Prospecterne af Kysterne, hvilke vel ikke vise de i nogle nye Französiske Charter fornøyende fine og ziirlige Skrift, men ere dog reene og tydelige, ja den ældre Hr. **Bergers** Stik af Charret over Øen **Utahitti** nærmer sig meget til det bedste Französiske Stik, og overgaaer det Französiske Chart af denne samme Øe. Charterne ere affattede ey alene i det tydske men og i det franske Sprog, fordi de bliver og brugte til Exemplarierne af den franske Oversættelse, hvilke Forlæggeren har tilkiøbt sig. Alle store og smaa Kobbertavler udgiøre 52 Blade. Værkets Oversættelse havde ingen ringe Vanskeligheder, i sær i Henseende til Ord og Talemaader, som betræffe Seyladsen. Ikke destomindre har Oversætteren, som lever i London, udrettet meget, og da den habile og i begge Sprog vel kyndige Hr. **Spener**, Værkets Forlægger, for og under Oversættelsens Trykning selv her beskiæftet sig med samme, saa kan man vel forlade sig til dens Godhed. Ellers kunde det gierne have været udeladt af Titelbladet, at det er giort med D. **Hawkesworths** Samtykke, saasom det lægger intet til dens Værd eller Retmæssighed. Værket selv behøver ingen Anprisning, og **Hawkesworth**, som har forfærdiget det af de paa Titelbladet anmældte Hiælpemidler, og kort for sin Død ogsaa havde foranstaltet dets Trykning, fornøyede sig over Admiraliterets Prøvelse og Bifald. Oversættelsens første Bind indbefatter Hr. **Byrons**, **Wallis** og **Carterets** Reyser.

Naar

Naar man betænker det Skibs slette Beskaffenhed, hvorpaa Hr. Carteret havde Commando, den store Mangel han havde paa mange Fornødenheder, de utallige Afverlinger af Nød og Fare, som han har udstaaet, den store Opmærksomhed, uforanderlige Standhaftighed, og ugemeene Klogskab, som han har beviist i sine vedholdende Biderværdigheder, saa erkiender og beundrer man denne Mands store Geist, og læser hans ukunstlete Fortælling om hans yderst besværlige Reyse omkring Verden med en venskabelig Deeltagelse. —— Byron forefandt i den Magellaniske Havenge meget Drivetræe, som man og finder i Nord-Havet. Paa Reysen fra Falklands-Øerne til det Magellaniske Sund, var Hvalfiskenes Mængde saa stor, at Søefarten derved vare farlig. I Nord-Havet er den ikke saa stor, fordi de der saa hyppig fanges af Europæerne. I det Magellaniske Sund, mellem den 52 og 55 Grad sydlig Bredde, er midt om Sommeren et meget raat og koldt Veyer, da derimod den nordlige Egn af Tydskland under samme Himmel-Grad er særdeles angenem. Indvaanerne af de saa Egne ved det Magellaniske Sund, gaae i den strænge Vinter næsten gandske nøgne, thi de have intet videre til deres Bedækning end Hudden af en Søekalv, som naaer fra Skuldrene til midt ned paa Legemet, og endogsaa denne kaste de af, naar de roe. Endogsaa det lidet, som de i Engelændernes Skibe rørte for et Øyeblik, saasom Speyle, Glas-Koraller, og andet Spilletøy forlode de snart med største Ligegyldighed. En Moder tilbød endogsaa Engelænderne sit diende Barn. Et stinkende Stykke Hvalfiske-Spæk, det raa Kiød af Søekalve, Fugle og Fiske, tilfredsstille deres Hunger. Ingen Nation er saa nøgen og blot, at de jo havde deres Stads. Patagonerne ved det Magellaniske male omkring deres Øyne endten en hvid eller sort eller rød Kreds, de bemale og andre deres Legems Deele og Armene. En Mand af en anden Nation i denne Egn fandt i Englændernes Violin-Spil og Dands saa stor en Fornøyelse, at han greb til sin Pose med rød Farve, og af Taknemlighed besmurte Violinistens Ansigt dermed, og lod sig ved Hr. Capitain Byrons Vægringer sig næppe afholde fra at bevise ham den samme Høflighed. Paa Byrons-Øe, pynte sig de nøgne Mandspersoner med Snorer af Muskler, hvilke de binde sig endten om Halsen eller Haandleddet, eller midt om

Livet. En bar en Snor af Menneske-Tænder om sit Liv, hvilken syntes at være et Tegn paa hans Heltebedrifter, og som han for ingen Ting vilde bytte bort. Paa den berømte De Uthahitte pynter man sig med Fiær, Blomster, Muskler og Perler, hvilke sidste i sær Fruentimerne bære. Man lader sig og den bageste Deel af Beenene og Lænderne meget tykt betegne med uudslettelige sorte Striber. Denne Betegning skeer ikke førend det 12te Aar. Folk af Anseelse lade deres hele Bene give en Gestalt af et Bretspil. De sorte Indvaaner paa Nye-Irland ikke langt fra Ækvator pudre ey alene deres hele Hoved men og deres Skiæg gandske hvide. Hr. Capitain Wallis tilbød fornemme Folk paa Utahitti Guld- og Sølv-Mynter, og Jern-Øm tillige, hine lode de ligge, og disse grebe de med Begiærlighed efter. Sammesteds er en Jern-Gryde noget usædvanligt. Indvaanerne, som ey ere uden Kunst, havde, til Englændernes Ankomst, intet Begreb om varmt Vand, og om sammes Virkning, thi de havde intet Kar, som kunde udholde Ild, og altsaa ingen kogte Spiser. De Jern-Gryder, som Wallis gav dem, gjorde alt dette bekiendt iblandt dem. Paa Reysen fra Brasilien til det Magellaniske Sund, saae Cap. Byron saavel som hele Skibsfolket Land rundt omkring sig, paa hvilket Biergene syntes blaa. Men det forsvandt efter nogen Tid, og havde kun været en saa kaldet Skye-Bank. Byron fortæller ved den Leylighed, at 1764 har en engelsk Skipper høytidelig besvoret, at han mellem den vestlige Spise af Irland og New-Foundland har seet en Ø, og har erkiendt Træerne paa samme, hvilken dog forskiællige Skippere ikke har kundet finde. Havet giver et skrækkelig Majestætisk Ansyn, hvoraf man intet veed paa det faste Land. Pludslig opstaaende meget høye Vandbølger, hvilke rolle saa hastig og hæftig fort, at mange 100 Fugle ængstlig skrigende flyve frem for samme, og som sætter et Skib, der kommer dem i Veyen i den største Fare for Omstyrtning i det mindste for Masternes Brækning, hvilket forfærdeligt Syn maae det være! Foruden D. Hawkesworths Fortale har Oversætteren og tilsøyet en Fortale, hvori han blandt andet beskriver Nytten af de nye Opdagelser, der forekomme i dette Værk. — Det andet Bind indbefatter Lieutenant Cooks Reyse om Verden, hvilken i sær er riig paa nye Efterretninger, arun-

grundige Undersøgninger, og nøyagtige Beskrivelser. Elskere af Naturhistorien finde her overalt meget Nyt af de 3 Naturens Riger, saasom de store Elskere og Kiendere af samme Hr. Banks og Solander, som har været paa Hr. Cooks Skib, har ey alene allevegne hvor de har været paa Havet eller Landet meget nøye taget Naturen i Betragtning, men end og med Livsfare undersøgt den. De Nationer, hvilke Cook og hans Reyse-Brødre har forefundet, i sær Indvaanerne paa den Ø Utahitti, ere med megen Flid characteriserede, og den egentlige Geographie har ogsaa vundet meget ved denne Reyse. Allevegne finder man endten vigtige og betydelige eller angenemme Ting og Omstænde anførte, hvilke oplive og underholde Læsernes Begierlighed og Fornøyelse. Den skrækkelige Fare, hvilken de Hr. Banks og Solander af Kiærlighed til Botaniken har udsat sig for paa Biergene ved den gode Fremgangs Bay i Strædet le Maire, og det strænge Veyrlig i denne Egn i hvilken det den længste Sommer-Dag har sneet og frossen saa stærk, at tvende Engelænder ere døde deraf, er S. 46-53 meget nøye og læseværdig beskreven. Et lidet Selskab af meget usle og dog fornøyede, og imod alt Europæisk, Glaskorallerne alene undtagne, ligegyldige Mennesker, med hvilke Engelænderne ved dette Stræde ere blevne bekiendte, fortiener en Plads i en philosophisk Historie om Menneskets. S. 54. f. Den rette Situation af Strædet le Maire og af Forbierget Horn troer Hr. Cook rigtigere at have bestemt paa sit Søe-Chart, end det nogen finde er skeet i noget andet Chart. Det Sidste ligger i Breden af 55 Gr. 53. M. og i Længden af 68 Gr. 13½ M. (S. 66) De Anmærkninger, hvilke Hr. Cook giør over Farten om Forbierget Horn (S. 67. f.) ere meget betydelige for Søefarende. Om den nu allerede noksom bekiendte Ø Utahitti i Syd-Havet kommer her fornemmelig meget mærkværdigt for, og det er en af de udførligste, meest udarbeydede og betydeligste Deele af den hele Cookiske Reyse, og tillige saa indtagende, at en Læser ikke lættelig vil slaae sig til Hvile førend han har læst den heel igiennem. Den Hastighed, med hvilken et Overhoved paa samme har skaffet et Par Engelændere deres stiaalne Sager igien, giver en Politie tilkiende, som man vel maatte ønske sig iblandt de saa kaldte moraliserede Folk S. 86-88. Flyter med tven-

tyende Tonhuller, af hvilke det eene bliver tiltrykt med Tommelfingerne, og i det andet bliver blæst med et Næsebor, hører til Musikens Historie S. 97. 98. 202. Her voxer paa Utahitti det Træe, hvilket man paa Kysten Coromandel kalder, Lunten- eller Wurzel-Baum, fordi dets nedhængende Grene, eller meget mere fine Rødder, naar de naae Jorden blive til store Stammer. S. 120. En 44 Fod høy, pyramidalsk, tyk og fast Bygning af hugen Steen, opført af et Folk, der har ingen Jern-Redskab til at hugge dem til med, og ingen Kalk til Steenenes Forbindelse er noget særdeles mæsværdigt S. 165. 166. Indvaanernes Sæder paa denne Ø give Anledning til mange philosophiske Betragtninger, for Ex. hvorfor er det her et Tegn til Ærbødighed, naar man ved en fornemme Persons Annærmelse, blotter sig endten gandske eller indtil Hofterne? Disse Insulaner stemme paa en forunderlig Maade i visse sældene Sæder overeens med nogle dem langt fraliggende Folk, for Ex. derudi, at de Fornemme ikke bespise sig selv, men lade Maaden putte sig i Munden af andre, med Habessinierne; at Qvinderne ikke spise med Mændene, med Araberne og andre; at de æde deres Hoved-Luus, som de, med al deres øvrige store Reenlighed, ere forsynede med i Mængde, med Indvaanerne i Kamtschatka og nogle andre Lande o. s. v. At de tilsammen ere Tyve og uden Skam og Undseelse, at de drive Elskovs-Lysten indtil det yderste, holde Titel af en Barselkone for skammelig, og dræbe de ægte Børn o. s. v. det have de tilfælles med andre raa Nationer. Mærkværdig er den Ærefrygt de vise mod Ligene, hvilke de lade forraadne oven paa Jorden paa nogle dertil oprettede Stelladser, og først siden grave Beenene ned i Jorden. Deres Baade ere i deres Art ligesaa konstige, som Engelændernes Krigsskibe. Naar Engelænderne i Fremtiden bedre ville lære disse Beboeres Sprog, saa vil man og mere grundig og tilforladelig erfare deres Meeninger om Ting, som henhøre til Staten og Religionen. Deres daglige Sprog er en Mundart af et paa alle Øerne i Sydhavet sædvanligt Sprog. Nye Seeland har Hr. Kap. Cook meget nøye undersøgt, og hvad han derom beretter er meget læseværdigt. I visse Maader er dette af tvende store Øer bestaaende Land mere bebygget end Utahitti, saasom det har mange Byer, der alle tilhobe ere

be-

befæstede paa Landets Maade: men denne Befæstning er bleven foranlediget af de bestandige Krige, som de meget stridbare Indvaanere føre med hinanden, og de æde deres Fiender, som de har taget til Fanger. Hr. Cook giør det rimeligt, at den nordlige Spise af Nye-Seeland, er det Cap. Maria von Diemen, hvilket Tasmann har opdaget. — Det tredie Bind fortsætter Beskrivelsen over Hr. Cooks Reyse, og først Efterretningen om Seyladsen omkring Herne Nye-Seeland og om Herne selv. Hvis endog Hr. Cook intet videre havde udrettet, end at han opdaget og afgiør forvist, at nye Seeland bestaaer af 2 Øer, hvilke ligge mellem den 34 og 48 Gr. S. Br. og mellem den 181 og 194. Gr. V. L. saa havde han dog allerede udrettet noget vigtigt. Tasmann opdagede dette Land 1642 dog kun en Deel af de østlige Kyster, Cook derimod foer 1770 igiennem Strædet mellem begge Øer, og seylede heel rundt omkring dem, saa at han kunde bringe dem i et Charr, som vel ikke endnu har den forønskte Rigtighed, men dog som det er, fortiener stor Tak. Vel er det sandt, at Dagbogen om den langvarige Seylads om dette Land, er for den største Deel noget tør: men Læseren vil holdes skadesløs derved, at det 8de, 9de og 10de Kapitel af den anden Bog S. 26-70 i dette tredie Bind levere i Sammenhæng alt hvad Cook og hans Medreysere har opdaget om disse Øers naturlige Ting og om deres Indvaanere, og her finder man meget læseværdigt og som ret kan underholde Opmærksomheden. Landet har Bierge, som ere bestandig bedækkede med Snee, men den østlige Deel af den nordlige Øe, som bliver kaldet Eaheinomauwe, have Engelænderne vel fundet biergagtig, men bevoxen med det bedste Bygnings-Tømmer, og Dalene og Slætterne saa frugtbare, at de ere overbeviiste om, at alle Arter af europæisk Korn, Planter og Frugttræer, der fortræffelig vilde lykkes. De har og sluttet af Planterne, at Vinteren her maatte være mildere, end i Engeland, og Sommere sandt de ikke hedere end i deres Fæderneland, men vel bestandigere. Her kunde Europæerne, som nedlode sig paa disse Kyster, dyrke alt hvad som høre til Fornødenhed, til Fornøyelse og Overflod. Paa Landet gives der vel kun faa Dyr-Arter, men Søen er desto rigere paa gode Fisk. Paa Landet voxer tvende Slags Planter, som tiene Indvaanerne i Stedet for Hamp og Hør,

og

og i Godhed overgaae vort Hamp og Hør. Jern-Ertz kommer der ofte for. Indvaanerne ere stærke og meget hurtige Folk, af Farve ikke brunere, end de Spanier, har sort Haar paa Hovedet og i Skiægget, og Tænder som Elfenbeen. De omgaaes kiærlig og ømmelig med hinanden, ere og blevne kiærlige og fortroelige mod Engelænderne, efterat de havde mærket deres Overlegenhed, og have stælden givet dem Anledning til at klage over Bedragerie eller Tyverie. Derimod ere de uforsonlige imod deres Fiender, skiænke dem aldrig Livet og æde dem, hvortil Forfatteren søger at udgrunde Aarsagerne. I Opførsel og Samtale bevise de saa megen beskeden Forbeholdenhed og Velanstændighed, som nogensinde de meest moraliserende Folk iblandt Europæerne, og derudi overgaae de meget Indvaanerne af Utahitti. Begge Kiøn tegne deres Ansigter og Legemer meget stærk, med sorte uudslettelige Pletter, og bemale sig og med Bergrød. De bringe Roden af Bregne i Stedet for Brød. De har ingen Kar at kaage i, og altsaa blive deres Spiser alene bagte eller stegte. Deres Baade ere bygte og zirede paa en særdeles forunderlig Maade, og de roe meget hastig. Deres Høvle og Øxer, ere af en haard sort Steen, og deres Knive endten af Menneske-Been eller af Jaspis. Igiennem et Glas, som de havde faaet til Foræring af Engelænderne, vidste de at bore et Hul for at bære det om Halsen. De have Træk-Bøder af en uhyre Størrelse. Deres Gevæhr er meget vel udtænkt til Mord og deres Krigsdantz bestaaer af adskillige hæftige Bevægelser og deres Lemmers asskvelige Fordreyelser. Deres Byer ere alle befæstede. Begge Kiøn spise i Sælskab med hinanden. De troe et høyeste Væsen, som har Indflydelse i Verden, og Undergnder. Deres Lighed med Indvaanerne paa Øerne i Sydhavet, beviser, at de nedstamme fra et Slags Folk, og deres Sprog er i Grunden det samme, som det, hvilket Folket paa Utahitti taler, som her bevises med adskillige Prøver. De have en Sagne imellem sig, at deres Forfædre ere komne dertil fra et andet Land. Engelænderne holde for, at disse deres Forfædre ikke ere komne fra Amerika, som ligger dem imod Østen, men fra et Land imod Vesten. Hvad Forfatteren S. 67 f. foredrager imod den paa nye af Hr. Dalrymphe forsvarede Meening, at der i Sønden gives fast Land, fortiener megen Opmærksomhed.

Det

Det Land, som Tasmann, Juan Fernandes, Hermite Qviros og Roggewein har seet, og som man har holdt for en Deel af det faste Land, er, som Hr. Cooks Fart beviser, ingen fast-Land. I sær bliver her beviist, at der mod Norden fra den 40 Gr. S. Br. ikke gives noget Forbierg af noget sydlig fast Land. Hvad der maae ligge mod Sønder videre end den 40 Grad, fortrøster Forfatteren sig ikke til at sige, men ønsker, at ved hans Landsmænds videre Forsøg maatte blive afgiort. Hr. Cook har og beseylet og beskrevet de østlige Kyster af Nye Holland, hvilke for ham har været ubekiendte, og har kaldet samme Nye-Syd-Wallis. Han har derved udstaaet megen Møye og Fare. Det er ham og en nye og betydelig Fortieneste, og hvad han om dette Land beretter er ogsaa mærkværdigt. Hvor behiertede dette Lands Indvaanere ere, kan man deraf see, saasom tvende af dem, som vare bevæbnede med Lanzer af 10 Alnes Længde, satte sig imod 40 Engelænderе, da de vilde gaae i Land, og værgede sig endnu, da Engelænderne skiøde paa dem med Skrot, og saarede en af dem paa Benet. Dog blev Skyde-Gevæhret, hvis Virkning de bemærkede ved Skud efter Fugle, dem naturligviis snart frygtelig, saa at Folkene i en lang Tid fløy for Engelænderne. De har en Farve, som Chocolade, og begge Kiøn gaaer uden ringeste Bedækkelse. I en anden Egn saae Indvaanerne sig ey engang om efter Engelænderne og efter deres Skib, saa lidet blev deres Nysgiærrighed opvakt. Nok i en anden ikke vidt fra den nordlige Ende af disse Kyster liggende Egn, bleve Engelænderne bekiendte med Folk, som havde en dunkelbrun Farve og sort Haar, som endten var lige eller kruller. De havde Næsebrusken giennemboret, og bare til Zirat Been af Fugle i Hullerne. Her gik ogsaa begge Kiøn uden mindste Bedækkelse. Deres Sprog var et gandske andet end det paa Øerne i Sydhavet, og altsaa for Engelænderne gandske uforstaaeligt. Det geraader Hr. Cook og hans Medreysere til en udødelig Roes, at de selv med største Livs-Fare har undersøgt, om dette Land hænger sammen med nye Guinea eller ikke, eller, hvilket er det samme, om Nye-Holland og Nye Guinea, vare kun forskiællige Deele af en og samme store Ø, eller de vare tvende forskiællige Øer? Han opdagede det sidste, thi han fandt imellem begge Lande en med Øer opfyldt Canal,

hvil-

hvilken han efter sit Skib kaldte Endeavour Canal. Førend han forlod samme, tog han af Nye-Syd-Wallis for Kong Georg den tredie høytidelig Besiddelse S. 216. Alt hvad han har opdaget om Nye-Syd Wallis satter han tilsammen S. 222-252 saa at man kortelig kan overse det. Da Længden af de Kyster af Nye-Holland, som Hr. Cook har beseylet, beløber sig til en lige Linie af 27 Grader eller næsten 2000 engelske Mile, saa maae Landet være større end hele Europa (hvilket dog Recens. efter denne Angivelse holder for Falsk) Forfatteren beskriver ey alene Landets naturlige Beskaffenhed, men og dets Indvaanere, og leverer tillige en Prøve af deres Sprog. Nye-Guinea har Hr. Cook kun berørt paa eet Sted, hvor han og sjendtlig er bleven afvi st. Paa Veyen til Batavia, landede han ved den Ø Savu af hvilken her (S. 288) gives en udførlig Beskrivelse, som og indbefatter Prøver af det Sprog, som der tales, og som ogsaa er beslægtet med det, der bliver talt paa Øerne i Sydhavet. Saasom de Indfødte paa denne Ø lade sig trykke udslettelige sorte Tegn paa Armene, saa tager Forfatteren Leylighed deraf til at giøre den gode Bemærkning, at det vel var Umagen værdt at undersøge, hvoraf det kommer, at alle vilde Folk paa Jordkloden tegne deres Legemer? Hvad her bliver meldet om Batavia, tiener snart til Bekræftelse snart til Oplysning af de Efterretninger, som man har andensteds fra om den Stad, og anpriser sig i sær derved, at det er det nyeste. Batavia er en fast, men meget usund Stad. Hr. Green har vel fundet sin Død paa Søe-Reysen fra Batavia til det gode Haabs Forbierg, men har efterladt sig et uforgiængeligt Efterminde formedelst de mange i dette Værk indbefattede astronomiske Bemærkninger. Om forbemældte Forbierg og om de der boende Hotentotter forekomme her og gode Efterretninger. Naar Hr. Cook kommer tilbage fra sin nærværende Reyse vil man uden Tvil bekomme en vigtig Fortsættelse af dette kostbare Værk.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 15.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 11te April 1776.

Kiøbenhavn. Flora Ægyptiaca Arabica. Sive Deſcriptiones Plantarum, qvas per Ægyptum inferiorem & Arabiam felicem detexit, illuſtravit *Petrus Forſkål*, Prof. Havn. Poſt mortem Auctoris edidit *Carſten Niebuhr*, Accedit tabula Arabiæ Felicis Geographico botanica. 1775. 220 S. ſt. 4to. Med denne Forſkåliſke Beſkrivelſe over Arabiſke og Ægyptiſke Planter ſaa vel ſom den forrige over Dyrene, har Hr. N. ſtiftet ſin afdøde Reyſe-Brøder, og ſig ſelv ved ſin Omhue for at bevare hans efterladte Papirer fra Undergang og Forglemmelſe, et dobbelt og uudſletteligt Ereminde. De Ægyptiſke og Arabiſke Planter ere her Hovedſagen, af hvilke de ſidſte ere de talrigeſte. Som en ey ubehagelig eller unyttig Tilgift kan anſees den Samling Hr. Forſkål har opſanket til Eſtac omkring Marſeille, paa Øen Malta, ved Conſtantinopel og Dardanellerne, og paa Øerne Tenedos, Imros og Rhodus. Man vil af Fortalen blive nøyere underrettet om hans Flid og møyſommelige botaniſke Arbeyde, og beundre den Lyſt dertil, der ikke lod ham agte de Farer og Ulevligheder, han ofte derved udſatte ſig for. Følgende Sted af Fortalen tiener til nyttig Underretning for tilkommende lærde Reyſere og fremmede Botaniſter i Arabien. S. 26. 27: Qvam difficilis & ſuſpecta inter Arabes male moratos eſt itinerandi libertas, opinio teſtatur, qva Europæos *inſcriptiones* deſcribendo theſau-

ros latentes provocare poſſe putant. Ea eſt hæc invidia & ignorantia, ut botanicis qvoqve obſtent annotationibus, ne Scriptor aliqvando iratus literarum pharmacis plantas enecet. Non facile ſibi perſuadere poſſunt, Europæos longinqva ſuſcipere itinera, niſi commerciis qværant opes apertas, aut ſcriptura venefica excitent opes ſepultas. Heroicus ergo amor ſcientiarum aleam tot periculis tremendam inibit, temeritate vix laudanda, qvæ vitam & Salutem exponit unius alteriusqve plantæ gratia. *Cl. Forſkålius* ad vitam botanicam inter Arabes agendam prorſus effictus, pericula patienter tulit, & fortis firmo animo per medias ivit inſidias. Interea, non ſibi, ſed timori debet augmenta Floræ ſuæ ditionis, arte herbationum inventa, aliis viatoribus multum commendanda. Qvum enim excurſiones ad Pagum *Caid-Bey* primas inſtitueret, ſtatim omnia formidine plena agnovit. Rurſus tamen eadem veſtigia repetens, ab Arabe violenta manu aggreditur, & comitibus ad auxilium properantibus ægae liberatur. Qvod Conſilia non valuerunt, pericula illum deduxerunt ad recipiendam conditionem a *Caidbeyenſibus* multoties propoſitam, ut Arabem conductitium reciperet, qvi plantas illi in domo qviete cubanti afferret. Qvid ad rem botanicam promovendam rudis homo valeret, dum ſibi fingere non potuit *Cl. Forſkålius*, has inducias primum rejecit, poſtea frigide annuit, demum uſu præſtantes laudavit. Arabes qvippe ruris incolæ plantas, qvas nutrit campus paucas, a juvenilibus annis nominatim ediſcunt; accedente inſtitutione herbarii artes & capſularum collectionem cito capiunt. Parvo ergo pretio otium & ſecuritatem emit, atqve rei literariæ nuncium ex latrone fecit, qvi inter ſuos tuto vagans, rariores defertorum ſpecies attulit, qvas alioqvin nunqvam vidiſſet Extraneus. I øvrigt indbefatter Skriftet følgende væſentlige Deele og i følgende Orden: I) Florula littoris Galliæ ad Eſtac prope Maſſiliam. Accedit Florula inſulæ Maltæ. II.) Flora Conſtantinopolitana littoris ad Dardanellos & inſularum Tenedos, Imbros, Rhodi, med en forudſkikket Idea derom. III.) Flora Ægyptiaca, ſive, Catalogus Plantarum ſyſtematicus Ægypti inferioris, Alexandriæ, Roſettæ, Kahiræ.

hiræ, Sues, med en forudſkikket Floræ Ægypticæ idea geographico-phyſica. IV.) Flora Arabico-Yemenſis, ſ. Catalogus plantarum Arabiæ felicis ſyſtematicus, ligeledes med en forudſkikket Idea geographico phyſica, hvorved Hr. Udgiveren, ligeſom foran ved den Ægyptiſke Idea geographico-phyſica, under Texten har tilføyet ſine Anmærkninger. V.) Deſcriptiones plantarum Floræ Ægyptiaco-Arabicæ, afdeelte i 8te Centurier og 24 Claſſer, med tilføyede nova genera ved hver Claſſe, og en Tabula Arabiæ Felicis Geographico botanica ad illuſtranda Itinera & Stationis botanicas Cel. Dn. *Forſkål*, ſom Hr. N. ſelv har tegnet, og ladet meget ſmuk afſtikke ved P. Haas. Til den 7de Centurie er føyet et Appendix plantarum Arabiæ felicis indeterminatarum, og den 8de Centurie er føyet til under Titel af Supplement. Iblandt Curioſiteter, ſom man hiſt og her til Fornøyelſe finder, maa tiene til Prøve følgende Beſkrivelſe S. 87: Cerealia non ſolum in Campo (Yemenſi) verum & in ipſis montibus ſedem obtinuerunt, ipſa natura arte præeunte clivum veſtigiis faſtigiatis premendo ſeqvuntur Monticolæ & hortos agrosqve formant penſiles, dum gradus interceptis muris per intervalla horizontaliter ſublevant & muniunt adjectis lapidibus: illata deinde humo ſerunt Coffeam, eſculentas & Cerealia, Triticum in primis. Amphiteatralia iſta arva incredibili Voluptate afficiunt ſpectatorem novum, nec adhuc nimio uſu hebetem. Hertil kan føyes Hr. Udgiverens Anmærkning S. 88 om Coffee-Træet. Hans latinſke Stiil har man i Almindelighed Aarſag at være fornøyet med, og man maa ikke ſaa ſtrax anſee for en Feyl, hvad ſom er meget ſiældent, for Ex. aggreditur, i det til en Prøve i ſit eget Sprog foranførte Stykke, i Stedet for invaditur, apprehenditur. En artig Anmærkning om Hr. Forſkål er denne i Fortalen S. 31: Brevi poſt Academiam Göttingenſem freqventans, in vortices Philoſophiæ excentricos incidit & ad regiones tranſcendentales auferebatur, dum juſto tempore Scientiæ Naturalis voce revocatus deſcendebat. Saa ſandt ſom dette var, ſaa ſmukt er det ſagt. Havde det ogſaa ikke ſkeet, turde den Sal. Forſkål bleven ganſke henrykt og maaſkee forvildet i den tranſcendaliſke Verden.

Kiøbenhavn og Leipzig. Historisch-Kritische Untersuchung sämmtlicher Nachrichten von der ehemaligen, auf der Pommersche Küste befindlich gewesenen, und so hoch berühmten Seestadt Jomsburg. 1776. 6 Ark i 4to, med 3 smaa Landcharter, forlagt af Proft. —— Det er bekiendt, at det Kongel. Danske Videnskabers-Selskab her til Kiøbenhavn har forhen opgivet, som Priis-Materie, det Spørsmaal: „om den hos de nordiske „ Skribentere saa berømte Stad Jomsburg har været den „ samme som det gamle Julin?" Fra Hr. Provst Haken til Stolpe i Bag-Pommern blev 1773. indsendt en Besvarelse derpaa, som rigtig nok kom til Kiøbenhavn, men blev tabt underveys, da den blev bragt fra Staden ud paa Landet til Hr. H. og har siden ikke været at opspørge. Efter Forlangende leverede Hr. Provst H. sit Skrift nok engang, men forbedret, og Selskabet gav ham Prisen. Nu kommer her det forlorne Skrift for Lyset, og Forfatteren erkiender det for sit, men ikke for det andet forbedrede. Hvorledes Forlæggeren er kommen dertil, veed man ikke, og ey heller endnu, hvad Selskabet vil sige til dets Trykning. Men Forfatteren er ikke tilfreds dermed, og det er saa vel at ønske, som at haabe, at han vil omarbeyde Skriftet og lade det trykke paa nye. Forfatteren har ellers derudi udrettet meer, end Selskabet har forlangt, da han ey alene har søgt at bevise, at Julin og Jomsburg har været tvende forskiellige Stæder, men og at bestemme Beliggenheden af Staden Jomsburg, og at skrive en kort sammenhængende Historie derom. Vel er dette skeet med megen Duelighed; men Skade, at Forfatteren derved ikke har været forsynet med alle fornødne Hiælpemidler. Snorro Sturlesøns Heims-Kringla, hvori findes det eeneste, som man veed om Jomsburg, har han ikke haft. Schwarz i sin Geographie des Norder-Deutschlandes S. 341 tilstaaer, at de Danske Skribentere beskrive den Stad Julin under det Navn Jomsburg, og vist nok er det ubegribeligt, at de slet intet skulde vide eller sige om Julin, naar det ikke er skeet under det Navn Jome (Snorr. Sturl. Tom. 2. S. 31) og Jomsburg. Man taler her ikke om de nyere Danske Skribentere, men om Snorro, der har levet i det 12te Aarhundrede og skrevet i det 13de. Rimeligheden bliver derved forøget, at M. Adam, en Skribent af det

11te Aarhundrede i hans Hiſt. Eccleſ. Lib. II. c. 12. taler og om Staden Julin under det Navn Jumme, og ſiger, Jumme ligger ved Oderen, der, hvor denne ſkiller Pommern fra Wilzen. Snorro kalder Indvaanerne af denne Stad Joms-Wikingar, det er, Søerøvere fra Jome. Man behøver ey engang at antage, at Staden har heddet baade Jome og Julin, endſkiønt man ikke mangler ligedanne Exempler, men man kan ſige, at Stadens Navn har været Julin, men at det faſte Slot derudi har heddet Jome eller Jomsburg, og at de nordiſke Skribentere pleyede kun at bruge det ſidſte Navn. Hvad Hr. Provſt H. ſiger imod denne Meening, løber kun ud paa Vanſkeligheder, ſom dog nok lade ſig beſvare, for Ex.: „Julin beſkrives ſom en Handels-„ Stad, men Jomsburg ſom et Søerøverneſs: kan beg-„ge vel beſtaae tilſammen? driver man vel Handel paa ſaa-„ dant Sted?" Ja! kan man ſvare, ſom paa Salee, Algier, Tunis og Tripolis. Saaſom Hr. H. har antaget Hr. Prof. Schwarzes Meening, at Jomsburg ey er at ſøge i Julin, men i en anden Egn af Pommern; ſaa biefalder han ham og derudi, at denne berømte Stad har ſtaaet i Egnen af Gollenberg og Staden Cößlin, der hvor Lands-Byen Jamund nu er. Man ſer Hr. H. Tak ſkyldig derfor, at han ſelv har beſøgt Stedet, og i Stedet for det feylagtige Schwarziſke Chart leveret et bedre deraf, hvis nøyagtige Rigtighed han forſikrer. En og en halv Fierding Vey fra Foden af Gollenberg ligger en Landsbye ved Navn Jamund, ſom det gemeene Folk kalder Jamen. Nær ved ſamme er en ferſk Land-Søe, ſom fordum har haft et meget ſmalt Udløb i Øſterſøen, men ſom er bleven forſandet, hvorpaa den ſelv 1690. har aabnet ſig et andet. Imellem denne Søe og Øſterſøen er et ſmalt Strøg Land, der fordum har været bredere og bevoxen med Gran, men er nu ganſke bar. Hr. H. bilder ſig ind, at paa det ſaa kaldte lange Bierg, ſom ligger en god Fierding Vey fra Jamund, og noget nærmere ved Gollenberg, har det egentlige Jomsburg ſtaaet, eller Slottet, at Staden har lagt adſpredt omkring den ferſke Søe, ſom om ſin Havn, og at der over det gamle Udløb har været bygt en Steen-Broe, med en Fald-Dør og et Taarn. Schwarz gav ſin Meening, at Jomsburg har lagt her, alene ud for en Formodning, og lod det komme an derpaa, om Elſkere af

de Pommerſke Oldſager vilde biefalde dem eller ikke. Men Hr. Provſt H holder det for viſt, at Jomsburg maa ſøges paa dette Sted. Han har ladet giennemgrave en Høy paa den imod Jamund og Landſøen liggende Spidſe af Gollenberg, og fundet Urner i ſamme, ſom har ſtyrket ham i hans Overbevisning. Derimod har han ikke underſøgt, om der paa lange Bierg vare Levninger eller Spor at finde af en Fæſtning, og ved det gamle Udløb af Søen, af nogen Steen-Broe, ey heller, om Landſøen er dyb nok for Søe- og Krigs-Skibe efter gammel Maade? Den hele Meening er bleven foranlediget ved det, at Landsbyen Jamund bliver i daglig Tale kaldet Jamen; ſkiønt det ſidſte Navn aabenbar er kun en Contraction af det førſte, og altſaa ikke det rette Navn. Og hvor kan den Foreſtilling, ſom Hr. H. giør ſig om Stedets Beliggenhed, beſtaae med hans egen Beſkrivelſe over Egnen? Nemlig, han foreſtiller ſig, at naar de nordiſke Folk vare komne fra Søeſiden i denne Egn, og har ſeet Land for ſig, bag ſamme Skibe i Søen, og bag ved diſſe Slottet paa det lange Bierg, og vidſt, at alt dette udgiorde kun et Commune, ſaa havde de bildt ſig ind, og fortalt Hiemme, at Jomsburg var en ſtor Stad, der var bygt over Søen, og denne overdrevne Efterretning er af de nordiſke Skribenter bleven antagen for ſand. Her er intet uden Formodning, der har ſaa meget deſto mindre Rimelighed, ſaaſom den Skov, der ſkal have ſtaaet paa det Jordſtrøg imellem Øſterſøen og Landſøen, der i gamle Dage har været langt bredere, maatte have hindret, at man ikke fra Søeſiden af kunde ſee Skibe og Huſe, om og begge havde været der, ſaa man i det høyeſte fra Søen af kunde have ſeet Slottet paa det lange Bierg, hvilket viſt ikke ſkulde have foranlediget den Foreſtilling om en ſtor Stad, ſom var bygt over Søen. Hr. Provſten grunder ſin Formodning, at Jomsburg har ſtaaet paa det lange Bierg, i ſær derpaa, fordi Foden af ſamme indtil Jamund bliver endnu kaldet Gardenhall. Han forvandler den ſidſte Stavelſe til thal og forklarer det ſammenſatte Ord ved Burgthal. Men han havde ikke haft nødig, at forandre den ſidſte Stavelſe; thi Hall hedder Hof, og altſaa kan Ordet overſættes ved Burg- eller Schloß-Hof. Men om der og ſkulde have ſtaaet en Burg eller et Slot paa det lange Bierg, ſaa er det dog ikke rimeligt, end ſige beviiſt, at Jomsburg

her

her har staaet. Dog vil Recensenten hermed ikke have nogen sin modsatte Meening paabyrdet, og anmærker kun dette tilsidst, at Præsident **von Reffenbrink** i sin **Geschichte der Stadt Julin** (Büsch. Mag. 8ter Th.) antager et ældre og nyere **Julin**, holder det gamle for det samme som **Vineta**, og paastaaer, at **Jomsburg** maa have lagt i **Alt-Julin**.

Leipzig. **Appellation an dem gemeinen Menschen-Verstand, zum Vortheil der Religion, von Herrn** Jacob Osvald, **Dr. der Gottesgelährheit, Aus dem Engl. Erster Theil** 1774. 368 S. 8v. Oversætteren nævner sig i Fortalen **F. E. Wilmsen.** Originalen er tilforn recenseret. Forfatteren har et stort og priseligt Øyemærke og Ret i Hoved-Sagen. Men han har ikke givet den den fuldkomneste Tydelighed og nøyeste Bestemmelse, hvorved den kunde falde i Øynene og med Sikkerhed anvendes. — Der gives **Grundsandheder** hvis Rigtighed falder umiddelbar i Øynene. Vor Forstand har Eyne til at erkiende dem, og er altsaa ligesaa tvungen til at bifalde dem, som den nogensinde kan blive til at bifalde en Slutnings-Satz formedelst Bevisets Grundighed og Tydelighed. Saadanne Satzer maae man ikke ville bevise, men lade det komme an derpaa, om nogen har Menneske-Forstand og Redelighed nok til at fatte dem. — Alt dette har nu sin Rigtighed. Men de Spørsmaale, hvad der egentlig er **Grundsandhed**? hvilke Satzer der **komme Grundsandhederne nær**, og vel ere **Følgesatzer**, men lætte at slutte, hvilke ligesaa lidet kan paatvinges os som Grundsandheder, som de ved langt hentede Grundsatzer lade sig geometrisk bevise? Og hvorledes Indvendinger imod denne og hiin Art af Sandheder, naar de just ikke ere ganske affindige, endten ved Udtrykkenes Forklaring eller ved Bestemmelse af Art og Grad i det Bifald man fordrer, eller for Resten paa nogen Maade maae fyldestgjøres? disse vigtige Spørsmaale har Forfatteren hverken i det Almindelighed ey heller i Anvendelsen grundig nok behandlet. I Sted derfor har han indladt sig i den usikkre Bestemmelse af Forskiællen imellem de menneskelige og dyriske Kiendekræfter, og alt for meget overladt sig til sin Lyst til Iver og Spot. Recensenten har ey uden Aarsag fundet for Godt at udlade sig noget udførligere over Forfatterens Hovedtanker. Grund-

ſandheder i den ſtrængeſte Betydning ere ſaadanne Sætzer, hvilke vor Forſtand uden al Raiſonnement maae bifalde, ſom ſlet ikke beroe paa nogen anden Sandhed, noget Middel-Begreb (med. term.) og derfor ikke kan modtage noget Beviis. Saadanne Sætzer kunne derfor ikke være andre, end de, der angive, hvad der ligger umiddelbar i den indvortes eller udvortes Følelſe, og angive det kun ſom et Skin, ſom noget der ſaa ſynes os, ſom naar nogen ſiger: Saadanne og Saadanne Ting ſynes mig at være der: Jeg veed med mig ſelv, at det ganſke og alle dets Deele tilſammen ere lige Meget. Over ſaadanne Sætzer lader ſig ſlet ikke diſputere. De ere og næppe for Alvor bleyne anfægtede af nogen ſom kun har forſtaaet Ordene. Naar vi derimod ſige om det, der ved vor naturlige Følelſe ſynes os ſaa, at det er ſaa; ſaa er det allerede en Følgeſatz, en Dom, ſom har ſin rette logiſke Grund i den Mellemtanke, at de Udtrykke, uden for os for Haande værende ſynlige Ting, ikke ſkulle og kunne betyde noget andet, end juſt det ſamme beſtandige Skin af de naturlige Følelſer, ſom man er ſig bevidſt. Naar vi dernæſt anſee diſſe vore Bemærkninger om de nu een Gang kaldte Ting uden for os, ſaavel ſom de om de indvortes Foreſtillingers Forholdelſer, for overeenſtemmende med andre Menneſkers Bemærkninger, for Domme af den almindelige Menneſke-Forſtand; ſaa har vi atter allerede Slutnings-Sætzer. Grunden dertil kan ligge i de Erfaringer man derom har havt eller og i den Grundſatz om lige Virkninger af lige Aarſager. Endelig er den Satz, at den ſamme Forbindelſe af Ting, Egenſkaber og Forandringer, ſom beſtandig hidindtil uden Undtagelſe har viiſt ſig for os, ſkulde være immer og overalt den ſamme (paa hvilken vore fleſte ſluttede Real-Kundſkaber beroe) ſelv ingenlunde nogen Grundſandhed i den ſtrængeſte Forſtand. Foruden den Grund, ſom den har i den naturlige Aſſociation af Ideerne, og i Efterlignelſen, har den ſin fornuftige logiſk tilſtrækkelige Grund, deels derudi; at vi ikke ſikkert kan holde for mueligt hvad ſom aldrig er forekommen, deels og fornemmelig i den Erfaring, at den aldrig eller kun ſielden bedrager, og at man altſaa langt hellere maae blive derved, end ved nogen modſat Tænkemaade. Og hvad kan man fordre meer til en fornuftig Tænkemaade? Man kan heraf læt videre ſlutte, hvorvidt Bevæ-

gel-

gelsens-Love og andre Naturlove ere Grundsandheder eller ikke. De grunde sig paa Erfaring og den næst her foran oplyste Grundsatz; har ingen geometrisk, men kun høyeste moralske Vished. — Alle Satzer nu, som ikke ere Grundsandheder i den strængeste Betydning, kan paa en vis Maade til en vis Tid uden Afsindighed kaldes i Tvil, kan bevises, eller ved forelagte Grunde godtgiøres, Beviset maae nu være endten apagogisk eller opodictisk, a priori eller a posteriori. Altsaa at ville kun slet hen beraabe sig paa Menneske-Forstanden, at ville beskylde sin Modstander for Afsindighed eller Ondskab, eller uden al Underviisning at bespotte ham, dette kan være bequemt for den Ivrer, der hastig indseer en Ting, og for levende og muntre Hoveder, men det er ikke grundigt, og kan just ogsaa være skadeligt for Sandheden. At der ingen saadanne Grundsandheder ere, dette indseer nu Tvivleren dog engang hos sig selv. Kan han ikke komme paa den Tanke, at der slet ingen Sandheder ere til, at i vor Kundskab alt er Modsigende og grundløst? Man maae da hiælpe ham at opfinde Grunden. Men hvad om nu denne Grund giver kun blot Rimelighed? Saa maae man giøre begribeligt, at ved Valget imellem det Rimelige og Urimelige det er fornuftigst at vælge hiint. Og har han Grunde til sin Tvil (hvilke han vel maae have, om han tænker, som han taler, saasom vor Forstand aldrig kan tvile uden al Grund) saa maae man oplyse og besvare dem. — Denne er Situationen og Beskaffenheden af de første Hovedsatzer i Religionen og Sædelæren. I hvor meget de endog i Forhold til deres Følger kan kaldes Grundsandheder; saa vil dog den, der giver nøye Agt paa sine Begrebers og Dommes Grund og Sammenhæng, aldrig kunne lade dem giælde for absolute Grundsandheder. — Oversætteren af dette Skrift er Forfatterens Meening mere hengiven end han vel burde være, ligesom han for Ex. S. 221, regner endog den Sats, den menneskelige Siæl er udødelig, til de Grundsandheder, hvis Rigtighed enhver i det Øyeblik indseer og tilstaaer, som kun ikke har Mangel paa almindelig Menneske-Forstand. I Almindelighed kunde der med de til Oversættelsen føyede Anmærkninger have været udrettet noget langt andet, end hvad som er indbefattet derudi. Foruden det, at mange af de Meeninger, Hr. Dr. Osvald

yttrer, havde meget behøvet en nøyere Bestemmelse, kunde og de Skribentere, til hvilke han sigter, og som enhver tydsk Læser ikke saa lær kan giætte sig til, hist og her undertiden have været nævnte, som f. Ex. S. 84. Clarke og Wollaston. Oversættelsen er ellers mestendeels rigtig og flydende. Natural Philosophy burde dog ikke have været oversat natürliche Weltweisheit S. 27, men Naturlehre. Perception meener man og bedre kunde have været oversat ved Gewahrnehmung, Vermögen gewahr zu nehmen, end ved Vermögen zu begreifen, og primary and secondary truths er ikke ret vel bleven udtrykt ved Sandheder af første og anden Størrelse, men heller ved Orden i Sted for Størrelse. Nogle Sprogfeyl vil man og hist og her have fundet.

Frankfurt am Mayn. Justus Claproths ohnmasgeblicher Entwurf eines Gesetzbuches, erste Fortsetzung, welche das Criminalrecht enthält. 1774 196 S. 4. I Fortalen vises først Nødvendigheden af en Criminalproceßordnung, i det mindste i de fleste tydske Lande, og bliver Inqvisitions-Processen, i sær i Henseende til Criminal-Forholdet i Tydskland, Fortrinet indrømmet. Den Lære om Forbrydelser og Straffer er hverken i det Romerske, Caroliniske ellet gamle tydske Love behandlet paa en taalelig Fod, endskiøndt begge de Første bekomme den dem tilkommende Roes. Forfatteren mælder, at han har givet Midler i Hænde til at forebygge Forbrydelser, og lover i Udkastet til Politie-Lovene, fremdeles at have denne vigtige Gienstand for Øyne. Han forsikkrer, at han har giort Forbrydelsernes Classe mere fuldstændig og mueligst bestemt, ogsaa omhyggelig dog ikke ængstelig søgt at træffe Forbrydelsernes og Straffernes Forhold, og endelig, at han ved enhver Forbrydelse med Fuldstændighed og Nøyagtighed har opsøgt Aarsagerne saavel til deres Formildelse, som deres Skiærpelse. Alt dette har Forfatteren og virkelig udrettet, og han tilstaaer gierne selv, at man i Alt ikke kan være af hans Meening. Derpaa et Forsvar for Livsstraffer, hvorimod man næppe kan have noget at indvende, og det Christelige Raad, at skaane mere Menneske-Blod ved at undgaae unyttige Krige. Torturen derimod finder i ham en Mod-

stan-

ſtander, og i den i Fortalen angivne Fald er dens Bedragelighed gandſke viſt øyenſynlig. Man kan alene fremlægge den yderſte Grundridsning af Værket, og maae ſaa meget mere henviſe til ſamme, ſom der af et Værk, hvori forekomme ſaa mange nye Tanker, ikke kan ſiges noget fuldſtændigt paa faa Sider, og enhver, hvis Kald det er, ſelv bør læſe og prøve det. Det er deelt i tvende Deele. Den første handler om Criminal-Lovene, Forbrydelſer i Almindelighed, og de enkelte Forbrydelſer i Beſynderlighed. Den anden derimod om Criminal-Proceſſen. Den første Deels første Bog indbefatter almindelige Grundſatzer i tvende Hovedſtykker, hvoraf det Første indbefatter Criminal-Lovenes og Udtolkningers Egenſkaber, det andet derimod det almindelige af alle Forbrydelſer i 28 lærefulde Sphær. Den anden Bogs første Afſnit indbefatter Forbrydelſerne imod Gud, og i fire beſynderlige Hovedſtykker bliver handlet tydelig og fuldſtændig om Gudsbeſpottelſen, om den offentlige Gudstieneſtes Forſtyrrelſe, om Meenederie, og adſkillig Overtroe. Det andet Afſnit betræffer de imod Staten, Landsherren, hans Familie og første Betiente, ſom og imod offentlige Ting begangne Forbrydelſer, og handler i 10 Kapitler, om Landsforræderie, om Crimen læſæ Majeſtatis, om Forbrydelſer af Lands-Herrens Betiente i deres Embeds-Forretninger, om de første Betienteres Forbrydelſer, om Ødelæggelſer eller Dæmningers og Sluſers efterladte Forbedring, om falſke Møntere, om Maals Alens og Vægts Forfalſkning, om Grændſeſtenes, Afløsnings og Afdæmnings Forrykning, om Levnetsmidlernes i ſær Kornets farlige Fordyrelſe eller Forfalſkning, om utilladelige Voldſomheder. Det følgende Afſnit indbefatter de imod Underſaatternes Liv foretagne Forbrydelſer. I beſynderlige Hovedſtykker handles om følgende Materier. Aflivelſer ſom efter Reglen ey drager nogen Straf efter ſig: Aflivelſer ſom ſkeer af Forſeelſe imod Forſæt: Forſkiællige Arter af forſætlig Mord. Det fierde Afſnit indbefatter Forbrydelſer imod Underſaatternes Godſer og Rettigheder. Herunder et langt Hovedſtykke om Tyverie, et andet om Menneſke-Rov, det tredie om Godſers Beſkadigelſe, et fierde om forſætlige grove Bedragerier og Troløsheder, det femte om Mordbrænderier. Det femte Afſnit handler om Utugt i følgende adſkilte Hovedſtykker, om Voldtægt, om

una-

unaturlig Utugt, om Blodskam, om det dobbelte Ægteskab, om Ægteskab-Brud, om Horevørter, om det simple Horerie. Det siette Afsnit handler om Forbrydelser, som begaaes imod andres Ære og har tvende Underafdeelinger, en om Skandskrifter og Skandbilleder, og en anden om Iniurier. Det syvende og sidste Afsnit handler om Strafernes Bestemmelse, naar nogen har begaaet flere Forbrydelser. Blot denne Afridsning vidner allerede om Værkets Fuldstændighed, og endnu mere kan man blot med et Øyekast overbevise sig derom, naar man kun med Opmærksomhed læser et Hovedstykke det første det bedste. Ved de enkelte Forbrydelser ere ofte indrykkede besynderlige Forskrifter for Dommeren, hvorledes han maae forholde sig. Den anden eller Processualiske Deel indbefatter i det første Afsnit almindelige Grundsatzer. Derpaa bliver handlet i det første Kapitel om den pinlige Jurisdiction og Retsforfatninger. Meget vil her blive ved et fromt Ønske; men en Lovgiver maae dog af den Aarsag stræbe efter den yderste Orden, fordi samme vil dog i mange Stykker blive ubefulgt. Vor Frelseres Morale er næsten indrettet efter denne samme Grundsatz. Det andet Afsnit betræffer General-Inqvisitionen. Det første Hovedstykke er fuldt af almeennyttige Forskrifter om Begyndelsen til Inqvisitionen. Det andet Hovedstykke handler om den begangne Misgiernings Vished (Corpus delicti.) Det tredie om at udfinde Misdæderen og de Medskyldige. Det fierde om Misdæderens summariske Forhør. Det femte om Misdæderens Fængsling og hans Efterssættelse, naar han er bleven flygtig. Det siette om Midlerne til at afvende Inqvisitionen og Fængslingen. Derpaa følger i det tredie Afsnit Special-Inqvisitionen, og handler det første Hovedstykke om det almindelige af Special-Inqvisitionen. Det andet handler om det artikulerte Forhør. Det tredie til siette om Beviis ved Vidner, ved Documenter, ved kunstforstandige, Inqvisitions-Folk (Achtsleüte.) Øvesyns Indtagelse, og ved Formodninger. Det syvende indbefatter Forskrifter for Confrontationen. Det ottende Hovedstykke handler om de fuldstændige og ufuldstændige Beviis, om Torturens Afskaffelse, og om Purgations-Eeden. Her ere de Grunde omstændelig anførte, formedelst hvilke Forfatteren fraraader Torturen, og tillige prøves en nye af Kongen i Preussen bil-

ligt

lige Tortur, som bestaaer derudi, at Inqvisiten bliver lagt i et Trug, til han bekiender, og vises det Farlige i dette Forhold, som ikke lader sig formode ved første Betragtning. Om Forsvarsskriftet bliver i det 9de Hovedstykke Regler angivne, som visselig afvige meget fra det hidindtil brugte Forhold. Derpaa følger i det 10de Hovedstykke Sagens Beslutning, i det 11te dens Optagelse til Dom, hvori tillige alle Appellationer blive forkastede som utilladelige, og allene Nullitetsklagen vedbeholdt. Beslutningen skeer med det 12te Hovedstykke om Dommens Execution.

Göttingen. Hr. **Claproth** har og oversat den ulykkelige Montbailly's og hans Kones Sag af de nyere Causes celebres, og ledsaget den med Anmærkninger over Forholdet derved. Samme er trykt 1774 paa 82 S. 8v. Den uskyldige Monbailly's skrækkelige Henrettelse maae nok opvække Lysten til nærmere at kiende hans Dommeres Forhold og Omstændene derved. De tilføyede Anmærkninger vise tydeligen deres Ustandhaftighed. Forfatteren ønskede gierne efterhaanden at oversætte de betydeligste Sager af Causes celebres, og tillige med at indrykke de slældene Tilfælde af sit tydske Fæderneland, naar det tydske Publikum vilde vænne sig til dette Slags Skrifters Læsning.

Berlin. *Sermons, par Monsieur Achard*, Pasteur de l'eglise francoise de Berlin, Conseiller prive du Roi au Directoire françois, Conseillier ecclesiastique & Membre de l'Academie royale des sciences & belles lettres. Tom. I. 1 Alph. 3. A. Tom. II. 1 Alph. 2. A. 1774. st. 8v. —— Den Sal. **Achart** havde tilforn foresat sig, at efterlade disse Prædikener sin Søster-Søn, som han havde ladet komme fra Genf, og der en Tidlang var ham adjungeret, til sit eget Brug. Men da samme længe for ham var afdød i sin Alders beste Blomster, har han endelig nogen Tid for sin Død besluttet at bestemme nogle af sine Prædikener til Trykken. Han udsøgte derfor nogle iblandt de Prædikener, han havde holdt, om hvilke han troede, at de vare de nyttigste og allermeest fortiente at komme for Lyset. Men han fandt, at de hist og her endnu behøvede nogen Forbedring, og da hans Alder og Svagheder ikke tillode ham selv

at

at beſørge de fornødne Forandringer, ſaa overlod han denne Bemøyelſe til nogle af ſine Venner, hvilke og formodentlig har befordret nærværende Samling af Prædikener efter hans Død. Samme er efter den Salige Forfatters Villie tilegnet hans efterladte Enke, hvorover han ſelv ſkriftlig ſaaledes har udtrykt ſig: J'exige, qu'on les (Sermons) dedie a machere Femme, comme une Marque de la tendre eſtime, que j'ai tonpurs eue pour elle. Man bekiender om diſſe Prædikener, at de kan og maae anſees ſom Mønſtre for gode Prædikener. De ere ligeſaa vel for Forſtanden, ſom for Hiertet. Deres Forfatter beſad den ſtore Kunſt, at foredrage de vigtigſte Religions-Sandheder og andre nyttige Lærdomme paa en meget fattelig overbeviſende og rørende Maade. I ſine Forklaringer og Beſkrivelſer er han tydelig og udførlig, i ſine Beviis ordentlig og grundig, i ſine Oplysninger opvakt og ſindrig, i ſine Formaninger og Beſtraffelſer indtagende og eftertrykkelig. Hans Udtryk er altid vel valgt, og paſſende paa Tingene, undertiden er han kort og naiv, undertiden ordrig og høy, efter ſom Omſtændighederne det udfordrede. Han betiener ſig gemeenlig af meget bequemme Vendinger for at opvække ſine Tilhøreres og Læſeres Opmærkſomhed, og ſiger om enhver Ting kun ſaa meget, og det paa ſaadan en Maade, ſom paſſer ſig til det Øyemærke, han har foreſat ſig. Ogſaa derved erholde diſſe Prædikener en besynderlig Værd, at Forfatteren derudi ſaa omhyggelig forbinder Fornuften med Aabenbaringen, og afhandler den chriſtelige Religions Lærdomme ſaaledes, at de anprise ſig den ſunde Forſtand. Naar han anpriſer en vis Dyd, ſaa beſtemmer han for alle Ting ved nøye Kiendemærker dens egentlige Beſkaffenhed. Han viſer dens Muelighed, foreſlaaer de tilſammes Udøvelſe befordrlige Midler, og med ſtærke Grunde ſtadfæſter dens Nødvendighed. Ved diſſe ſmukke og fortræffelige Prædikeners Læsning ville de, ſom har hørt denne ſtore geiſtlige Taler at prædike, med Fornøyelſe erindre ſig Maaden, paa hvilken de ere holdte. Han var født til en Taler, hans hele Anſtand, den tydelige og angenemme Udtale, den altid med de foredragne Ting overeensſtemmende Tone, de anſtændige og ſmukke Gebærder, den yndige og alvorlige Anſeelſe, naar han lærte, den Iver, med hvilken han beſtraffede Laſterne, og foreſtillede Religions og Dyds

For-

Foragterne de Farer, de havde at befrygte, og andre Afvexlinger i hans Action, giorde meget til, at man hørte ham, med største Opmærksomhed, og paa forskiællig Maade blev rørt af hans Veltalenhed. Deraf kom tildeels det ugemeene Biefald, som han i saa mange Aar havde havt i sine Prædikener. Han havde foruden sin Meenighed gemeenlig de høyeste og anseeligste Personer ved Hoffet og mange andre af Staden til sine Tilhørere. Endogsaa aabenbare Fritænkere pleyede flittig at besøge hans Prædikener. Men Prædikerne selv bevidne, at den store Høyagtelse, man havde for ham, grundede sig paa noget mere, end de blot udvortes Gaver. Man vil til Beslutning anføre de Prædikeners Indhold, som forekomme i denne Samling. Tom. I. 1) det Guds Øye, som giennemseer alle Mennesker Psalm. CXXXIX. 1-6. 2) Den rige Mand og arme Lazarus Luc. XVI. 19-31. 3) Nytten af Viderværdigheder Psalm. CXIX. 71. 4) Johannis den Døberes Død Marc. VI. 21-29. Om denne Prædiken har En af de største Kiendere fældet den Dom, at den var den, som, iblandt alle, meest havde behaget ham, og virkelig fortiener den at kaldes et Mesterstykke. 5, 6) Tilbedelsen i Aanden Joh. IV. 24. 7) Den tilkommende Dom 2 Cor. V. 10. 8) Om Oprigtighed. 9) Den Hellige Pauli Omvendelse Ap. G. IX. 1-6. 10) Tanken paa Døden bevarer os fra Synd Sal. Præd. VII. 37. 11) JEsu Christi Lidelser Hebr. II. 10. 12) Den over David besluttede Tugtelse 2 Sam. XXIX. 11-14. 13) Siælens Udødelighed. Præd. XII. 9. 14) Religionens Guddommelighed 1 Cor. II. 12. 15) Virkningen af St. Petri Prædiken. Ap. G. II. 37. Tom. II. 1, 2) Den forlorne Søn Luc. XV. 11-20. 3) Om Beskedenhed. 4) Evangelii Aabenbaring Tit. II. 11-12. 5) De synlige og usynlige Ting. 2 Cor. IV. 18. 6) St. Peders Fald Marc. XIV. 66-72. 7) Den ringe Frugt af Prædikener Matth. XIII. 18-22. 8) Om Guds Frygt Præd. XII. 15. 9) Simons Taksigelse. 10) Fred med alle Mennesker Rom. XII. 18. 11) Om Lunkenhed Aab. III. 16. 12, 13) Den hellige Paulus for Landshøvdingen Felix. Ap. G. XXIV. 25-26. 14) Sørgehuuset og Festhuuset. Præd. VII. 2. 15) Om Menneskenes Sorger Matth. VI. 34.

Gøt-

Göttingen. Conſiſtorialrath Walchs Grundſætze der Kirchengeſchichte des neuen Teſtaments im Achtzehenden Jahrhundert er udkommen ſom den tredie Deel af hans Lærebog over det N. Tes Kirkehiſtorie, paa 216 S. i 8v. Ogſaa denne Deel er ved dette Oplag paa nye udarbeydet og forøget, ſom er læt at vente af en Periode, der udmærker ſig ved ſaa mangfoldige, ſaa mærkværdige og ofte ſaa uventede Forandringer i Religions- og Kirke-Sager. Følgende Artikler turde fornemmelig give Bevis derpaa. Hiſtorien om det hele Miſſions-Væſen og det Hernhuthiſke: Hiſtorie om Stridighederne over Jeſuiterne i China og Oſtindien: Forandringerne i den bibelſke Lærdom iblandt Proteſtanterne og i den romerſke Kirke: De Romerſk katholſke Hoffers Stridigheder med den Romerſke Stoel: Jeſuiternes Skiæbner: Stridigheder med de Vantroende —— med Janſeniſterne i Frankerige og Nederlandene. De nyeſte Religions-Forſlage og Anſtalter ere paa behørige Steder upartieſk anførte. Dette kunde ikke ſkee, uden at belægge Tingene med deres rette Navne, og at kalde den en Socinianer, der virkelig er det. Herover har Forfatteren i Fortalen fundet fornødent at indrykke en Erklæring.

Frankfurt og Leipzig. Hiſtoriſch-Statiſtiſche Notiz der Großbrittanniſchen Colonien in Amerika, mit politiſchen Anmerkungen, die gegenwärtigen Americaſchen Unruhen betreffend. 1776. 6 Ark i 8vo. Det er ikke at tvivle paa, at jo enhver vil lære at kiende den tilkommende Republik af de forenede Nord-Amerikanſke Provincer, og altſaa med Begierlighed optager ethvert Skrift, ſom giver Haab om ſaadan Kundſkab. Nærværende er øſt af gode Kilder, rører en ſvet og munter Skribent, og anpriſer ſig og ved ſin Korthed. Men det tager Partie med det Engelſke Miniſterium, og ſpaaer Colonierne intet godt Udfald af ſit Forſøg til at giøre ſig uafhængig. Det ſlutter med de Ord: Das Glück entſcheidet das Schickſal der Menſchen und des Staats, hvilke dog ere philoſophiſk urigtige, derſom man ved Lykken forſtaaer en for ſig ſelv virkende Aarſag.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 16.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 18de April 1776.

Efter Begiæring indſørt.

Kal. April. Ann. MDCCLXXVI.
CHRISTIANO VII.
Daniæ & Norvegiæ Regi &c. &c. &c. Patri Patriæ, quod ejus liberalitate & munificentia civium jura ſint Legibus adſerta, eademque Advenis Merentibus conceſſa Die XXIX. Jan. Ann. MDCCLXXVI.
Populi Scitum.

Quod felix fauſtum fortunatumque ſiet. Cum CHRISTIANUS VII. clementiſſimus Rex Noſter Parensque optimus ab ineunte ætate id egerit, ut ad bene merendum de omnibus natus factusque jam videri poſſet; nam adoleſcens adhuc ſplendidiſſimo Majorum ſuorum, ac præſertim immortalis Memoriæ FRIDERICI V. Patris ſui exemplo commotus, omnium, quæ de eo erat expectationem, facile vicit. XVII. annum agens, certiſſimo Dei nutu, & omnibus plaudentibus & exultantibus ad ſummum imperium evectus, ex ſolo amore Patriæ ſibi gloriam tantummodo comparandam propoſuit. Quamobrem, ad optimam naturam optima voluntate adjuncta, magnis ſtatim utilitatibus ſua Regna adfecit; Daniam ex ſummis difficultatibus expeditam conſervavit; Regium patrimonium in ædibus reficiendis,

in amplificandis collegiis ad juvenes alimentarios excipiendos, in piis demum largitionibus inſumpſit, erogavit. Non Danos ſolum, ſed & Norvegos, Holſatos, & ultimos Grönlandos ſibi immortalibus meritis devinxit. Res civium & populorum difficillimis temporibus, compreſſa turbulentorum hominum audacia, non modo reſtituit, verum etiam vehementer auxit. Item circa omnium ordinum ſtatum, domi forisque, aut correxit, aut exoleta revocavit, aut etiam nova inſtituit. Tranquillis vero rebus Patriam munivit legibus optimis atque inſtitutis; juſtitiam præter ceteros ac temperantiam publice privatimque coli juſſit. Præclara doctrinarum ſtudia, omnesque liberales diſciplinas, quæ ſi abſint ab hominum vita, ſimul abſit omnis humanitas, præmiis extulit atque ornavit ampliſſimis. Gymnaſium Hafnienſe, prolatis etiam e peculiari ærario pecuniis, ſublevavit ita, ut illud jam priſtinam dignitatem majeſtatemque tueatur. Latinas quoque Græcasque Literas, dum noſtris hiſce temporibus nullum in univerſa ferme Europa domicilium reperiunt, hoſpitio veluti excepit, perpetuo ſtudio fovit, ac tutatus eſt, effecitque ut aliquo modo Athenas & Romam in Hafnia liceret agnoſcere. Res militares, ne ullus unquam ad labefactandam publicam rem locus eſſe poſſet, incredibili ſtudio compoſuit, atque ita a litteris adjuvari arma, & ab armis litteras ſuſtineri docuit. Nihil præter verum Patriæ bonum, veramque gloriam cogitans, mercium fabricationes, & permutationes, agrorum culturam, ruſticasque opes legibus, patrocinio, exemplo munivit, adjuvit, amplificavit. Inter hæc tamen cum idem clementiſſimus Rex Parensque optimus reſpexerit Rem tum publicam tum privatam in dies magis ac magis augeri poſſe, ſi civium & omnium ſuo imperio ſubjectorum jura legibus adſerta fuiſſent, novo clementiæ & liberalitatis exemplo legem tulit Die XXIX. Jan. An. MDCCLXXVI., qua fit ut ad omnia præclara facinora, & ad excellentem virtutis laudem omnes & ſinguli in communi omnium concordia ſe ſe excitent, mira rerum laudabilium cupiditate flagrent, & pro ſalute, ſplendore, ac dignitate Patriæ toto excubent animo. Sed tam ingentis beneficii

uſu-

uſura advenas non privavit; eisdemque eadem jura libentiſſime conceſſit, ſi ſemel, ut par eſt, civitati nomen dederint. Ne vero ulla unquam de tanto beneficio dubitatio poſſit ſuboriri, digniſſimum & amantiſſimum Fratrem FRIDERICUM Principem Hereditarium, quem ſuorum omnium conſiliorum & participem & adjutorem eſſe voluit, magnopere rogavit, ut latam legem pari acceſſione cuſtodiat, foveat, cumulet. Quod felici ſatis omine factum eſt, cum & Ipſe naturæ quodam impulſu ad beneficentiam maxime propendeat, & pro ea, qua excellit eruditione & prudentia, acerrimus ſit virtutum & ingeniorum æſtimator, atque ita animatus, ut, quæ cujusque meritis præmia debentur, ea libentiſſime ac liberaliſſime perſolvat.

Idcirco quod fieri decere videtur, cuncti cenſemus Regi noſtro clementiſſimo Parentique optimo ob inſignem adeo in nos munificentiæ ejus effectum gratias publicas habendas, & oportere quidem, ſi fas eſſet, in ejus conſpectum venire, ut hoc debitum grati animi officium ex noſtro ipſo ſaltem vultu, oculis, & fronte dignoſceret: Sed quoniam nobis certum eſt id moleſtum potius Ei futurum, illud certe proxime fieri, quatenus quidem per nos licet, ut hæ litteræ tantæ ejus liberalitatis teſtes, officiique noſtri indices ad Eum ſcribantur. Et quamvis pro menſura beneficiorum ejus impares in referenda gratia ſimus, neque neceſſe ſit id fieri, ut illum proniorem habeamus; aliud enim optimus Princeps ita natus facere non poteſt; tamen, ut nos gratos præbeamus, ſimulque gaudium univerſorum ſingulorumque omnibus innoteſcat, Regem optimum & publicum Parentem obſecramus, ut hoc debitum voluntatis noſtræ teſtimonium ea, qua ſolet, clementia excipiat, atque permittat, ut vota pro ejus ſalute, & incolumitate nuncupemus.

Te igitur, D. Optime Maxime, publica voce ſolemnibusque verbis precamur: Si CHRISTIANUS VII. clementiſſimus Rex noſter bene totius imperii molem, ſi ex utilitate omnium regit, qvemadmodum ex tam clariſſimis præſtantiſſimisque monumentis conſtat, ut illum cujus ſaluti tutela & ſecuritas Gemini Populi commiſſa

eſt, diu ſoſpitem, incolumem, florentemque præſtes, atque hunc Imperii ſui ſtatum, hanc pacem ejus auſpiciis partam ea benignitate ſerves, qua clementiſſimus Rex optimusque Parens ſuper omnes reliquas egregias virtutes tuo munere eſt conſeqvutus. Ut autem idem JULIANAE Reginæ, Principibus utrique FRIDERICO Filio Regis & Fratri, totique Auguſtæ Familiæ ſit, ſolemnibus iisdem verbis vehementiſſime rogamus.

Kiøbenhavn. **Det nye Magazin, indeholdende Fortællinger af adſkillige berømte Forfattere. Overſatte ved H. J. Birch. Førſte Binds Tredie Stykke.** 1775. 98 S. i 8vo. Vor vindſkibelige Overſætter fortſætter hermed ſit ſaa kaldte **hiſtoriſke Magazin**, men ſom han har indſeet denne Titels Upaſſelighed, ſaa har han nu forandret den til et **Magazin af Fortællinger.** Derfor følger og med nærværende Hæfte tvende nye Titler til de tvende foregaaende Stykker, ſamt en almindelig Titel til det hele Bind. — Den førſte **Fortælling i dette Stykke** er af Hr. **Marmontel**, og handler om et Fruentimmer af en anſeelig Stand, ſom, fordi hun af Kiærlighed og paa en uſkyldig Maade havde været Aarſag til hendes Kiæreſtes Død, ikke vilde forlade det Sted, hvor han for hendes Skyld ſkiød ſig ſelv ihiel, men begrov ham paa ſamme Sted, i en Dal, hvor hun og ſom Hyrdinde gav ſig i Tieneſte hos en gammel Bonde-Mand og Kone, for beſtandig at kunne begræde ſin Kiæreſtes Tab ved hans Grav, og ſaaledes tillige unddrage ſig fra den ſtore Verden. Marggræven af **Fonroſe** med ſin Marggrævinde reyſte der forbi, og, ſom deres Vogn kom noget til Skade, maatte tage deres Tilflugt ned i Dalen til Hyrde-Hytterne. De blive der bekiendte med Hyrdinden, og med hendes ſaa ſtore Skiønhed og fortræffelige Egenſkaber, ſaa de ſluttede det, ſom ſandt var, at hun maatte være født til noget meer end en ſimpel Hyrdinde, og bleve tillige ſaa indtagne af hendes Characteer, ſaa de vilde overtale hende til at følge med ſig, hvilket Tilbud hun ikke vil modtage, uden at give anden Aarſag dertil, end at hun ikke vil forlade ſine gamle Folk, og uden at aabenbare dem noget om ſine Hændelſer. Marggræven og Marggrævinden reyſte da bort, og efter Hiemkomſten glemmer ikke at tale om denne ſkiønne og fortræffelige

Hyrde-

Hyrdinde. Deres eeneste Søn, den unge Marggreve Fourose, fatter af deres Lovtale en inderlig og hemmelig Kiærlighed for den useete Hyrdinde, forlader sine Forældre, som i lang Tid ikke vide, hvor han er bleven af og endelig opgave al Haab om nogen Tid meer at faae ham at see. Han reyser hen til den for ham beskrevne Dal, og giver sig i Tieneste som Hyrde, og vogter sin Hiord i Naboelauget af Hyrdindens. De kom endelig sammen. Først corresponderende Sang og Musik, saa Øyekast, saa Sammenkomst og Samtale, saa Fortroelighed, i hvilken hun fortæller den unge forstilte Hyrde sin Skiæbne, endelig Kiærlighed. Da hun faaer at vide, hvem han var, hvorfor han var kommen, lader hun ved sin gamle Hosbonde Forældrene det vide, og glæder dem med den Efterretning, at hun, som de har beteet saa megen Høyagtelse og Kiærlighed, kan skaffe dem deres forlorne Søn igien, men de maa selv komme og hente ham. Hvilken rørende Scene! De kom og fandt deres Søn. Men det holder haardt førend de kan faae hende overtaelt at forlade sin forrige Kiæreftes Grav, for at blive deres Sviger-Dotter, hvilket hun dog endelig bequemmer sig til. —— Den anden Fortælling, de to **Ulykkelige**, er af samme Forfatter. En Grævinde af **Clarence** tog sin Tilflugt i et Kloster, hvor hun blandt Nonnerne finder een ved Navn **Lucilia**, som var meget sorrigfuld og bedrøvet. Aarsagen dertil var Kiærlighed. Hun og en ung Herre elskede hinanden. Begges Forældre vare geraadede i Proces og et dødeligt Fiendskab. Ikke desto mindre bleve de to ved oprigtig at elske hverandre. Men hendes Moder vil ikke samtykke deres Forbindelse og lader hende indsperre i dette Kloster for at forhindre den. Denne sin Skiæbne fortæller hun Grævinden, som derpaa fortæller hende sin igien, der bestod derudi, at hun var bleven gift med en ung Herre, der ganske var forfalden til Udsvævelser, og endelig havde viist hende ind i dette Kloster, for at blive hende qvit. Hvilken pludselig og overrumplende Efterretning for Læseren ligesom for **Lucilia**, at just den saa ganske forfaldne og fordervede Mand var den samme, som **Lucilia** saa meget beklagede sig for hun ikke havde maattet faae til Egte, og ved hvis Tab hun ansaae sig for ulykkelig! Grævens Udsvævelser kostede ham endelig Livet. Paa Bredden af Graven begiærer han at tale med sin dydige Gemahlinde. Hun for-

lader sin Veninde i Klosteret, kommer og finder ham i Døds Angest, hvori han saaledes tiltaler hende: „Du, som jeg „ saa høyt og saa grumt har fornærmet, see Frugten af mine „ Uordener, see det skrækkelige Saar, Guds Haand har slaaet „ mig med. Er jeg endnu din Medlidenhed værd, saa op„ løft din uskyldige Røst til Himmelen, og forestil den min „ Fortrydelse. Kom mig ikke nær, jeg er en Skræk for mig „ selv; min Aande er Dødens Aande. Kiender du mig igien „ i den Tilstand, Lasten har sat mig? Er dette den reene „ Siæl, som blandede sig med din? Er dette din anden hal„ ve Deel? Er dette den Brudeseng, som modtog mig saa „ værdig til dig? Troeløse Venner! afskyelige Forføreſker! „ kommer seer og skiælver! O min Siæl! Hvem skal befrie „ mig fra dette græsselige Fængsel? Mine Smerter ere utaa„ lelige. Forlad mig ikke, min ædelmodige Veninde, jeg „ skulde uden dig falde i den forskrækkeligste Fortvivlelse. „ Grumme Død! fuldfør! fuldfør at udsone mit Liv! Der „ er ingen Ulykke, jeg jo fortiener: jeg har forraadt, van„ æret, nedrig forfulgt Uskyldighed og Dyden selv.“ Grævinden gaaer igien i Klosteret og bringer sin Veninde Efterretning om den Persons græsselige og dydige Død, ved hvis Kiærlighed de begge, hver paa sin Maade, vare blevne lige ulykkelige. — Den tredie Fortælling hedder **Azem** eller **den indbildte Lykſalige**, og er af Hr. **Fibes** Forsøg i moralske Fortællinger. **Azem**, en Hyrde, der troede sig ret lykſalig ved at overvinde alle de Lidenskaber, som foruroelige det menneskelige Hierte, priser sig lykſalig endogsaa ved sin Triumph over Kiærlighed selv, da den skiønneste **Selima** forgiæves havde forglemt hendes Stolthed, hendes Fødsel og alle hendes Tilbedere for at erobre hans Hierte, som var det eeneste, der var i Stand til at trodse Kiærlighed. Efter en lang philoſophisk Betragtning over denne hans seyerige Lykſalighed, fik han at see et Fruentrimmer at brydes med en Araber. Hans behiertede Menneske-Kiærlighed iler hende til Hiælp, og hvad seer han, det er **Selima**, han har reddet fra Araberens Vold. Han bringer hende til sin Hytte. Det er alt kun Menneske-Kiærlighed. Men hans Hierte føler derved de hæftigste Rørelser af en mere bestemt Kiærlighed. Han arbeyder, han strider og siger: „**Azem**, hvorfor sukker du? hvorfor slaaer „ dit Hierte hæftigere? hvad betyde disse Taare, disse Virk-

„ nin-

„ninger af en uudsigelig Følelse? Denne Heede, som optæn-
„der alle dine Aarer? Skiælv Ulykkelige! Du elsker. Vær
„en Helt, Azem! Erindre dig alle dine Laurbær. Skal de
„været Rovet for et eeneste Minut? Flye denne Slange!
„Flye endog fra denne ikke længer for dig lykkelige Ork,
„førend den forurenes af dens giftige Aande. Dog, Azem,
„forglem ikke, at du er Menneske. Selima, maa her
„omkomme uden Hiælp, og du bliver den, der bliver hen-
„des Morder. Vær Menneske-Ven uden at være Elsker.
„Trods Kiærlighed selv i dens mægtigste Øyeblik. Hvad er
„Viisdom uden Prøvelser? Et afmægtigt Fruentimmer skul-
„de hun meer vinde Seyer end Azems Viisdom?" Efter denne Selvopmuntring fatter Azem Mod igien til at vinde, men det varer ikke længe, førend et Øyekast af Selima sæt-ter hans philosophiske Ligegyldighed og hans Kiærlighed i saa hæftig en Strid tilsammen, at den første dog endelig maatte ligge derunder og bukke for Kiærligheds Magt. Selima hør nu Azem til. Han lærte snart i hendes Arme at indsee sin Viisdoms Svaghed. Han fandt nu en Glæde, som han til-forn i sin Eensomhed aldrig havde følet. Nu philosopherer han langt anderledes. „Du har taget Feyl Azem. Men-
„neskets sande Lyksalighed bestaaer ikke i Lidenskabers Under-
„trykkelse, den bestaaer i sammes vise Nydelse. Hvorfore
„bleve vore Hierter skabte følsomme til Kiærlighed, til Ven-
„skab, ja til Ære, og for Livets Goders Besiddelse? For
„at lyksaliggiøre os, dersom det er en naadig Magt, der
„skabte os. Og hvilken ond Magt havde kundet frembrin-
„ge os? Men kun den Vise alene er i Stand til at nyde
„hvad man kalder Lykke. Han nyder det uden Stolthed,
„og undværer det uden Knur. Elsk Selima, vær lykkelig
„ved hendes Kiærlighed. Men vær endnu ligesaa lykkelig,
„naar du ikke meer kan besidde hende." Selima trækker nu Azem ud af hans Eensomhed. Han maa ikke mere være den Timon, han nylig var. Han elsker og maa adlyde. Selima var undvegen fra sin Fader Ibrahim af Kiærlig-hed til Azem. Nu maa de begge flygte for at undgaae hans Efterspørgning til et fremmed Land. Azems Fortienester skaf-fede ham der en anseelig Ærepost, og en Hændelse gav ham i Agib en særdeles oprigtig Ven. Hvor lykkelig nu! Han be-sad en øm Kiæreste, en troe Ven, en anseelig Ærepost, saa

megen Rigdom han havde nødig, og med alt dette et Hierte, som vidste at være fornøyet uden alle disse gode Ting. Med alt dette forglemte han ikke, hvor ustadig og usikker Lykken er, men sagde hos sig selv: „Vær ikke stolt af at besidde alle disse Fordeele! En eeneste Dag er i Stand til at berøve dig dem alle. Uste, hvad vilde du være, om du kunde være lykkelig ved dem alene? Forestil dig de skrækkeligste Følger, der ere i Stand til at paafølge. Den Vise giør sig bekiendt med den haardeste Ulykke, der kan møde ham, førend det virkelig skeer. Narren flyer for de mindste Erindringer om samme, saa længe til det virkelig møder ham. Bild dig ind, Selima bliver dig berøvet, Agib kommer langt fra dig, dine Værdigheder, dine Skatte blive et Bytte for den ubestandige Gudinde, som har skiænket dig dem? Hvormed vil du kunne trøste dig uden alt dette? Blot ved et Hierte, som har lært at miste dem. Visdom, Azem, kiender ingen Forandring, og ved den er Monarken og Betleren hverandre lige." Denne Sindsforfatning blev Azem og snart fornøden. Agib bliver ham falsk, Selima urroe. Han mister sin Verespost, sin Rigdom. Her vandt Mennesket Seyer over Philosophen. Azem vil hævne sig. Men den Beskyttelse Agib og Selima fandt i en uretfærdig Printses Naade, giorde ham Hævnen umulig. Han flygter til sin Ork igien, men ikke fra sin Smerte. Han vilde endnu ansees for Philosoph, men en hemmelig Sorg nagede hans Hierte, Verden saae igiennem hans Forstillelse, og han maatte udstaae dens Spot og Foragt, i det han søgte dens Beundring. Paa det samme Sted, hvor han tilforn saa stolt havde beregnet sin Lyksalighed, eftertænkte han nu, „at Menneskets ikke længere kan være lykkeligt ved Herredømmet over sit Hierte, end til det angribes paa dets ømme Side. Hvor lidet var nu Philosophen i sine Øyne, der trøstede andre og kunde ikke trøste sig selv, der kunde triumpherede over sin Ulykke, mens den var langt borte." Saaledes maatte den gode Philosoph immer bøde og flikke paa sit philosophiske Lyksaligheds System, indtil han endelig lærte, at ey Ufølsomhed, men Roelighed ved sin Skiæbne er Menneskets Lyksalighed. Han døer og efterlader paa sin Grav følgende Opskrift: Her ligger Azem, en større Nar end andre Mennesker, fordi han vilde være visere og lyk-

Fe-

keligere end de. —— De tvende sidste korte Stykker den ilde belønnede Kiærlighed og Løfter, ere af Gesner. —— Recensenten har lagt Mærke til, at Oversætteren undertiden vover nogle ey uhældig dannede Danske Ord, saasom Omfølenhed, Ligefremhed, men Selvtilfredshed er noget haardt at udtale, dog tør Vanen gjøre det immer meer antageligt. Men Høyagtelsesværdig, og Følelsesfuld ere Compositioner, som ey endnu har vildet behage Recensenten, skiøndt beundringsværdig og andre ligedanne Ord ere komne temmelig meget i Mode.

Riga. Topographische Nachrichten von Liefund Esthland. Gesammlet und herausgegeben von August Wilhelm Hupel. Erst. Band. 1774. 590 S. st. 8v. Dette er om disse Lande den første Bog af den Art, og fortiener at optages med Bifald, om den endskiøndt ikke er fuldkommen. Recensenten veed selv af mange Aars Erfaring, hvor vanskeligt det er, at bekomme deslige fuldkomne Efterretninger. Den største Korthed har Hr. Pastoren ikke befliittet sig paa, men det er dog bedre at have noget for meget end for lidet, og hvad en ikke behøver kan en anden føre sig til Nytte. Af Landets og Steders Historie har han ofte anbragt noget, som er taget af bekiendte, men ey altid benævnte Bøger. Man maatte vist vente, at han vel vilde underskille fra hinanden de tvende Lande Esthland og Liefland, men at han dog undertiden har indbefattet begge Hertugdømmer tilsammen under det Navn Liefland, lader sig ikke dermed undskylde, at man undertiden behøver et tilfælles Navn for begge Lande. Tvende forskiællige Lande udfordre og altid tvende Navne. Hr. H. viser S. 11. f. at alle de hidtilværende chorographiske og topographiske Beskrivelser, af Esthland og Liefland vare utilstrækkelige. Man tilstaaer det. Han finder og noget, at forbedre i Hr. Büschings Jordbeskrivelse over disse Provintzer. Om Landcharteerne af Esthland og Liefland, har han og handlet S. 35. f. skiønt ikke med Fuldstændighed, men man kan fuldføre denne hans Efterretning af det som findes ved Enden af det første Bind af Hr. Buschings wochentliche Nachrichten. Siden Hr. H. havde forfærdiget dette sit Skrift, er det nye Chart af Liefland, eller af General-Gouvernementet Riga, som

Videnſkabernes Academie til Petersborg har udgivet, og allerede i latinſk Skrift kommen for Lyſer: men det har og i dette de Feyl, ſom Hr. H. angiver. Denne har af de nye Petersburgiſke Charter af General-Gouvernementerne Reval og Riga, og af nogle andre Efterretninger, forfærdiget et nyt Chart, ſom foreſtille begge Hertugdømmer paa et eneſte Ark, og i Henſeende til Stedernes Situation, Navne o. ſ. v. er rigtigere, men har færre Byer og Gaarde. At begge Hertugdømmer paa Titelen af dette Chart indbefattes under det fælles Navn Liefland, er en allerede oventil bemærket Urigtighed. Hvad Forfatteren S. 57 har ſagt om den Lieſlandſke Landrolle, nemlig, at den er endnu ikke trykt, er nu ikke mere ſandt, ſaaſom den ſtaaer trykt i den 7de Deel af Hr. D. Büſchings Magazin. Hr. H. handler først i Almindelighed om begge Hertugdømmene, nemlig om de Navne, hvilke de og nogle Egne og Steder i ſamme føre (han ſkriver Ehſtland for Eſthland og anfører Aarſager dertil S. 76) om Grændſerne, om Størrelſen, Inddeelingen, den naturlige Beſkaffenhed, Landenes Producter og Dyrkning, Veyrligt, Vande, Indvaanerne, Sprog, Religion, høyeſte Landsøvrighed, og ved den Leylighed ogſaa om Landenes Hiſtorie, og om Kronens Indkomſter af ſamme, hvilke han ſkatterer til meer end en Million Rubel. Til det, ſom han S. 136 ſiger om den Keyſerlige Bekræftelſe paa diſſe Landes Privilegier kunde Recenſenten have giort en betydelig Tilſatz formedelſt en Anecdote, ſom næppe er bekiendt for et Par Perſoner, men dog er vigtig for Eſth- og Lieflænderne, men han har ikke anſeet denne ſin Recenſion for det begvemme Sted til at bringe den an. Herpaa beſkriver han det eene Hertugdømme efter det andet, og det ſaa nøye, at han ey alene gaaer fra Kreds til Kreds, men og fra Sogn til Sogn. Den anden Deel af dette vigtige Skrift ſkal levere nøyere Efterretning om Eſtherne og Letterne om de naturlige Producter, om Huusholdningsmaaden, om Handlen, tilligemed Forbedringer og Supplementer til den første Deel.

Zullichau. Die eigentlichen Lehrſätze und Maximen der Jeſuiten, nach welchen ſie dem Chriſtenthum und den Staaten ſchädlich geworden ſind, aus ihren klaßiſchen Schriftſtellern gezogen. Nebſt einer Kur-

zen

zen Geſchichte dieſes Orden, fortgeſetzt bis nach ſeiner Aufhebung ins Jahr 1774. Zweyte vermehrte Auflage 1774. 352 S. 8v. Forfatteren til denne Bog, ſom første Gang blev tryft 1769, er den her værende Feldt-Præſt ved Regimentet Gens d'Armes Hr. Johann Joachim Lachmann. Den første Udgaves Afgang har giort en nye nødvendig, og denne har kundet bekomme nyttige Tilſatzer og Fortſættelſer. Den habile Forfatter veed og fortæller ſelv, at det i Almindelighed ikke fattes paa Bøger af lige Art og Abſigt, men at man dog ikke har nogen Bog i det tydſke Sprog, hvoraf man kunde øſe en tilſtrækkelig Kundſkab om Jeſuiternes beſynderlige Lære- og Grundſatzer. Hr. L. har altſaa paatæget ſig at levere ſaadan en, dog indſkrænker han ſig blot til deres moraliſke Læreſatzer og Maximer, ſom de erkiende for deres egen, og ſom de aabenbar har levet efter. Deriblandt ere ey alene ſaadanne, ſom de i Almindelighed have tilfælles med den Romerſke Kirke, men dog mere ſtadfæſtet med nye Beviis og forværret ved Tilſatzer, men og ſaadanne, ſom den Romerſk-Catholſke Kirke ikke antager, og lægger dem til Laſt. Forfatteren har ſamlet diſſe Satzer i 11 Afſnitter, foredraget dem med Skribenternes egne Ord, nøye angivet de Bøger, hvori de findes, og bedømmet Læreſatzerne. Det er meget at roſe, at han ikke troer alle og enhver, ſom har ſkrevet imod Jeſuiterne, men erkiender, at de har opdigtet, i det mindſte forſtørret, og paa det værſte forklaret og udtydet meget. For denne Fiendſke Partieſkhed har han vildet vogte ſig. Og da han i Anmærkningerne har anført Skribenternes egne Ord, ſaa er Læſeren derved bleven ſat i Stand til at dømme, om Forfatteren har forſtaaet den ret. Skulde nogen tvile, om Sammenhængen og tillod dem angivne Meening af Ordene, da har den Forfatteren at takke for, at han ſaa nøye angiver, hvor Stederne ere at finde. Anhanget S. 234 til 352 giver en kort Efterretning om Jeſuiter-Ordenen. Da dette juſt ikke hører til Hoved-Sagen, ſaa behøver man juſt ikke ſaa nøye at bedømme det, eller at angive hvad ſom maatte være tienligt til ſammes Forbedring f. Ex. ſtrax i Begyndelſen, at Viſcaya eller Biſcaya, ſom er kun et Herſkab, bliver kaldet et Rige, at Ferdinandus Catholicus, ſom efter Tallet er den Femte iblandt Ferdinanderne, her hedder den Tredie o. ſ. v. Forfatteren har

kun

kun vildet levere et kort Udkast, og dette vil formedelst hans muntre Skrivemaade, indblandede Satire, og Fortsættelsen indtil de nyere Tider, finde Læseres Bifald.

Leipzig, Alceste. Ein Trauerspiel des Euripides. Aus dem Griechischen, nebst einer Abhandlung von David Christian Seybold, Prof. in Jena. 1774. 136 lid. 8v. Hr. Prof. S. har oversat med Indsigt i Sprog Sæder og Drama, og med god Smag. Man kan, naar man har det Græske ved Siden meget vel mærke, hvorledes han efter Sprogets Fordring har opløst Satzerne og deres Bygning, anderledes ordnet og gandske forandret dem. Man har forefundet lykkelig overvundne Vanskeligheder i sær i Chorerne, som ere oversatte i rimløse Jambiske Vers, ligesom Dialogen er overdragen i Prosa. At meget af det, som fornøyede det attiske Øre, her maae gaae forloren, forstaaer sig selv; men det staaer vel ikke til at ændre. Formodentlig kan Hr. Oversætteren og have havt sine Grunde ved nogle Steder, hvor man har stødt an. Den tilføyede Afhandling over Alceste, som er en Art af Stykkets Opløsning, indbefatter fortræffelige og dramatiske Anmærkninger, udmærker de skionne Steder, men ikke blot ved kolde Exclamationer, forbedrer nogle andre, og redder Admets Character, at han har elsket sit Liv meer end sin Gemahlindes Liv. Egentlig er denne Omstændighed uden for Drama, og Euripides behøvede ey at erklære sig derover. En Kones Liv kom og efter den Tids Tænkemaade i ingen Ligning med en Mands Liv; og dette vort Tragiske Heltemod, der opofrer sit Liv for enhver Bagatel kiendte det Athenienſiske Theater ikke. Men dog har Hr. Pr. meget vel udfundet i det 142, 143 V. at Euripides forudsætter, at Admet har intet vidst af Alcestis Beslutning. Billig iler Hr. S. hen over Trætten imellem Faderen og Sønnen; der er gandske imod vore Begreber, men vist ikke imod det gamle Grækenlands. Kun her og strax derpaa i Herculis Sædelære yttrer sig Euripidis Svaghed, men som dog ikke saa meget kan have mishaget hans Tidralder, at han saa gierne lader Taleren og Philosophen indtræde i de handlende personers Sted; thi man maae ellers ikke ærgre sig derover, at Herculis smauser især som Giæst. Da de tragiske Digter vist høre til der vig-

tig-

tigste af det, som Lykken har bevaret os fra Grækerne; og man dog immer kiender og bruger disse kun alt for lidet; saa maae dette Hr. Prof. Seyboldsskionne Forsøg opvække det Ønske, at han Tid efter anden iligemaade vilde oversætte og oplyse flere udvalgte Stykker af Euripides.

Leipzig. Hrn D. Millers Grundsätze eines blühenden christlichen Staates. 1774. 22. A. st. 8v. indbefatte et frit og tillige meget beriget Udtog af det, som i den 9de Deel af den Mosheimiske Sædelære er foredraget om Øvrigheds og Undersaatteres Pligter. Efter en almindelig Forestilling, saavel om det borgerlige Sælskabs Beskaffenhed, som om de Fordele, hvilke den christelige Religion forskaffer samme under alle Regieringsformer, afhandles først den høyeste Lands-Øvrigheds Pligter, og dernæst Undersaatternes. Hine ere endten almindelige, hvortil da henhøre og Rettigheederne i Religions Sager, som efter Fornuftens Forskrifter og Christendommens Natur bekomme deres fornødne Indskrænkninger; eller besynderlige, hvilke da bekomme deres Bestemmelser af Embedets Gienstænde selv. Da nu disse egentlig læres i Politiken, saa har Hr. M. just af den Aarsag giennemgaaet de forskiellige Deele af Politiken, og undersøgt deres moralske Sider og Forholdelser. Og dette har givet Anledning til de vigtige Betragtninger, over Befolkningen, Skole- og Universitets-Væsenet, over Dyds og Arbeydsomheds Befordring, over Overdaadigheden, over de Armes og Nødlidendes Forsørgelse, over Forholde imod andre Stater. Med en varm Iver for Religionen og Menneskenes Lyksalighed ere her Erindringer og Forslage meddeelte, som fortiene Opmærksomhed, og paa saadanne Steder, hvorfra man alene kan vente deres Udførelse og Iværksættelse. I Besynderlighed udmærke sig de Grundsatzer om jen videre Udbredelse af nyttige Kundskaber, og en finere Følelse af Skionhed iblandt det gemeene Folk, hvilke ere adspredte paa flere Steder, ligesom og S. 147 er bleven indrykket en egen Afhandling om de skionne Kunsters og Videnskabers Indflydelse paa den christelige Dyd. Dernæst bliver handlet om Undersaatteres Pligter ey alene i Almindelighed, men og efter de forskiellige Stænder, saasom den borgerlige Underøvrigheds, Krigs-Officierers, Landfolkenes, Haandværkers

og

og Kunſtneres, Kiøbmændenes og tilſidſt de Lærdes. Overalt laſtes med Frimodighed den for gode Sæder ſkadelige Smag. Ogſaa i denne Deel anpriſes den populære Behandling af almeennyttig Lærdom, og til dette Øyemærke Modersprogets Brug i Skrifter af ſaadant Indhold.

Osnabrück. Virgo primaria atqve optima *Chriſtiana Clara Franciſca* e Gente ſenatoria *Gildehauſen* Annos nata XXII. —— vita pie defuncta eſt Osnabrügi die V. Jun. CIↃIↃCC XXXIX. Memoriæ ejus ſempiternæ & Virtutibus eximiis hoc Monumentum conſecratur. Aliqvanto ſcrius, qvam par erat, editum. 1774. ſt. 4t og lid. Fol. Af forſkiællige Steder og den hele Indretning, indtil Indgangen, der maae være ſildere ſkreven, ſynes dette Elogium at maae være forfattet i ovenmældte Døds-Aar. Dog er Trykken ſaa beſkaffen, at den efter al Anſeelſe først for kort ſiden kan være foranſtaltet af den ubenævnte og for Recenſenten ubekiendte Forfatter. Et rart Exempel af en meer end Petrarchiſk Kiærlighed, da 35 Aar har ikke formaaet at formindſke den første Kiærlighed og Høyagtelſe imod en Salig Veninde. Ligeſaa ſielden er Syn er det, at Forfatteren har udtrykt ſin Følelſe ey alene i Romernes Sprog, men endog, hvilket er det, ſom fornemmelig har giort Recenſenten opmærkſom ved dette Skrift, med romerſk Alvorlighed, Værdighed og Anſtand, og gandſke i den romerſke Geiſt og Stiil. Perſonens Characteer er kort og træffende ſkildret, og ſaa individuell, at man virkelig troer at ſee og kiende Hende. Characteren er desuden og ſaa beſkaffen, at den, ſom vel ey altid alle fruentimmerlige Characteerer, fortiener ſaavel at kiendes ſom ſkildres. Iligemaade ſkildres og Hendes Forhold i Sygdommen og Hendes ſidſte Timer. Fortſættelſen og Vedvarelſen af en venſkabelig Forbindelſe i det andet Liv er kort og grundig anbragt ſom en kraftig Trøſt. Slutningen ſkeer med et Gravſkrift ſom Elegie:

Illa igitur, primis qvam ſum veneratus ab annis,
Secum ignes habeat tempus inomne meos.

Berlin. Plans & Vues du Chateau, du Jardin & de la ville de Reinsberg, dedies a ſon Alteſſe royale, Monſeigneur le Prince Henri de Pruſſe, Frere du Roi, par

ar ſon —— ſerviteur *Ekel*, Architecte, levé & deſſiné ar le Meme 1773 ſe vend a Berlin chez A. Mylius, li-raire. Af diſſe 9 ſkiønne Blade eller Ark, ſom Hr. **Ekel** ar tegnet, har Hr. **J. C. Kruger** ſtukket 8 og Hr. **Glas-ach** et. Det Blad, ſom foreſtiller Egnen af Reinsberg, t meget ſmukt, og viſer i det gandſke, hvad Kunſten har idraget til at forſkiønne denne formedelſt Landſøer, Skove g Høve særdeles behagelige Egn. I den ſtore Reinsbergiſke Søe ligger en Ø, ſom her bliver kaldet L'isle de Remus. Denne Benævnelſe grunder ſig derpaa, at 1622 ſkal paa enne Ø være opdaget Remi, Romuli Broders Grav, hvil-et en Ubenævnt, der har betegnet ſig ved de Bogſtaver E. H. L. F., paaſtaaer i et meget rart Skrift under Titel: Se-ulchrum Remi, Fratris Romuli, in Monte Remi, vul-go *Remsberge* nuper detectum, erutis binis Marmoribus, imo vetuſtiſſimo, altero recentiore. De ſmaa Charter g Skriftets Indhold har Hr. Prof. **Beckmann** bragt i den ørſte Deel af **Hiſtoriſche Beſchreibung der Chur- und Mark-Brandenburg** S. 422 f., men ikke vovet, at erklære en hele Meening for ugrundet og fabelagtig, ſom den dog nok r. Den unævnte Forfatter var driſtig nok, til at forvandle ſlodens **Rhin** Navn til **Rem** og Stadens **Reinsberg** til **Remsberg.** Et andet Blad leverer Planen af Staden Reinsberg, af det Printzelige Slot, og af den derved ſig be-ndende Hauge. De øvrige Blade viſe den ſkiønne Slots-ygning fra forſkiællige Sider.

Munſter. Ueber den Atys des Katull von Fr. Aug. Clemens Werthes. 1774. 70 S. 8v. Dette Skrift r tilegnet Hr. Prof. Seybold, hos hvem Hr. W. og ſpør-er ſig til Raads, om han vel ſkulde vove ſig til en Over-ættelſe af **Æneis.** At Forfatteren er fortroelig bekiendt ed Alderdommens Genie, og trænger dybt ind i den gamle Tænke- og Digtemaade, dette lærer allerede Digtets Valg, vis Værd man ikke kan indſee, hvis man ikke gandſke i Ind-ildningen forſætter ſig hen op i hiin Tids-Alder. Et Digt f en egen Art, af en fortrykkende Gang formedelſt den Halliambiſke-Rythmus, og af en vild Begeiſtring, er det andſke viſt. At det maae være en Efterligning af nogen ræſk Digter, er meget rimeligt. For et dithyrambiſk Digt

ſy-

synes det at være alt for bunden. Hr. W. har med god Lykke oversat det med rimede Stanzer af 8te Linier. Foran staaer Texten efter den Wossiske Læsemaade, med nogle Forandringer, hvilke Hr. W. har giort, og til hvilke han angiver sin Grund i tilføyede Anmærkninger.

Halle. Gottlieb Rammelts **Unterricht von Küchen- und Baumgärten, nebst einigen oekonomischen Abhandlungen.** Dritter Theil. 1774 22. A. 8v. Nærværende Deel af dette Skrift fortiener samme Lov og Biefald, som de forrige. Forf. handler først i en Indledning om den bequemmeste Maade, at anlægge Træe-Hauger, og viser derudi Indsigt og Erfaring. Dernæst afhandler han de forskiællige Arter af Kiøkken-Urter, og anfører alle de Forsigtigheder, som bør tages i Agt ved deres Dyrkning og Opvartning. Frugthaugernes Anlæg og Dyrkning er og tydelig beskreven, og tillige meddeelt en tilstrækkelig Efterretning om de forskiællige Frugt-Arter. De tilføyede og læseværdige oekonomiske Afhandlinger ere af Hr. Hering.

Bekiendtgiørelse.

Da jeg for længst har udarbeydet en Beskrivelse over Tyholm i Aalborg Stift, og en anden over Spydeberg Præstegield i Norge, begge fuldstændige og kort fattede, med Kobber og Tabeller, og næsten af samme Smag som min Beskrivelse over Fridericie Stad og Egn, er jeg ved dennes gode Antagelse af Publico opmuntret, selv i Kiøbenhavn i næste May at foranstalte sammes Tryk. Men forinden indbydes hermed til Prænumeration hos de Velædle Herrer Amanuenses hos Biskoperne i begge Rigerne, det de gunstigst ville paatage sig, at samle mod hver 11te Exemplar frit. Forskud bliver 24 ß. Thyholm og 30 ß. Spydeberg. Efterskud ved Annammelsen det samme. Jeg lader ellers trykke i Folio paa Latin Schematiske Tabeller, over alt hvad henhører til Rigers, Lands og Stæders Beskrivelser, som bemeldte Prænumeranter nyde for en tredie Deel mindre 2:40 ß. Hr. Niels Holm paa den Kongelige Postgaard i Kiøbenhavn, og Hr. Niels Bierregaard, Præst til Sønberg paa Tyholm have og at samle Prænumeranterne, hvis Tal i alt jeg ønsker at vide inden den 10de May h. a., adresseret til fornævnte

No. 17.

Kiøbenhavnſke

Efterretninger

om

lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 25de April 1776.

Kiøbenhavn. Forſøg til en Fortælling om mærkværdige Danſke og Norſke Sager, udførte i Høyeſte-Ret. II. B. 2det H. Fra S. 139 til S. 320. 14 Ark i 8vo. Dette begynder med No. XIII., ſom har til Opſkrift: Den for Blodſkam af ſin Mand beſkyldte Huſtrue, og indbefatter alene denne vidtløftige og med mange urede Omſtændigheder forviklede Sag. Hr. W. anſeer den for en af de allermærkværdigſte Sager, ſom i hans Advocaturs Tid er bleven forhandlet for Høyeſte-Ret. De Hoved-Omſtænde, ſom i ſær gisre den mærkværdig, ere, den særdeles udtænkte Liſt, med hvilken denne Sag er begyndt; den forſtilte Gudsfrygt og Ømhed, ſom Manden har vidſt at bedække ſit Forhold med; de beſtilte Vidners beſynderlige Forklaring og Mistænkelighed; Huſtruens Flugt; hendes angivne Boelers ſkriftlige Tilſtaaelſe; og endelig det i Jylland fødte Drenge-Barn, Petrus Marinus, angiven ægte Søn af Manden Peter, og et Fruentimmer ved Navn Maren. Recenſenten bekiender, at det Forhold Manden viſte mod Konen ved hendes Affeed fra ham, da han havde overtalet eller ſkrækket hende til at tage Flugten, kom ham saa ſælſom og forunderlig for, at, i hvor ſtor Skin af Oprigtighed det lod ſee, kunde han dog ey andet end mistænke det, ſom det groveſte og ſkalkagtigſte Hyklerie, foreenet med næſten Gudsbeſpottelige Skinhelligheds-Udtryk, og Hr. W. har og i ſit Forſvar for Huſtruen

og i sin Bestemmelse af Mandens slette Characteer giort det dertil. Hr. W. har i Fortalen vel nok forsvaret sig i Hensende til Sagens Vidtløftighed, saa vel som dens offentlige Udgivelse ved Trykken, da den indbefatter saa skiændige Ting, at den endog derfor er bleven ført for Høyeste-Ret inden lukte Dørre. Et Sted i sær har han fundet sig nødt til at indføre paa Latin, og indklædet de øvrige saaledes, at de taaleligen kan læses og høres af ærbare Folk. Forfatteren bekiender, at han med Udgaven af denne Processes Historie har haft meer Umage end med nogen anden, saasom han paa nye har maattet giennemsee saa mange Acter, som Sagen er opfyldt med, og deraf uddrage det fornødneste, paa det Skriftet hverken maatte blive for vidtløftigt og kiedsommeligt, ey heller noget af det mangle, som hører til fornøden Oplysning. Recensenten har selv erfaret, at, lad være han ikke læste som Jurist, kunde han dog ikke have undværet de foregaaende Beviser af Acterne, for siden med desto større Fornøyelse at læse Forfatterens Apologie for sin Principalinde, og troer derfor, at man har ingen Aarsag til at besvære sig over den Kiedsommelighed, som disse Acters Vidtløftighed ellers i sig selv medfører. Undertiden lader det, som man savnede det halve af en Periode, men undertiden er vel og Correcturen Skyld derudi for Er. S. 257: „Saaledes ville alle Advocater, som tænke „ vel, og føle Menneskeligheden, herudi finde Lindring i „ deres ellers fortrædelige Forretninger." Her staaer nu Punktum, og derfor troer man, den følgende Periode hænger ikke sammen dermed: „Men de i Særdeleshed, som ny„ de den Naade, Ære og Lykke, at træde frem for Deres „ Kongelige Majestæts egen retfærdige Domstoel, forud „ forvisse om, at hvad endten Sagen gaaer dem med eller „ imod, Viisdom, Sandhed, Billighed og Retfærdighed „ udgiør Dommen." Her maa man lede efter den halve Meening, eller Hoved-Prædikatet til de i Særdeleshed, indtil man erkiender Trykfeylen, og finder, at de i Særdeleshed har sit Hoved-Prædikat foran, som skal igientages. Saa stor Forvirring kan kun en falsk Prikke giøre. Ligemaade S. 265: „Hans Forhold imod hende, da han faste„ de en Medaille efter hendes Hoved, skal og nu giøres til „ Skierts; Men det er ingen Maade, at give sin Kone Ga„ ver saaledes. At han selv, da det ey lykkedes ham, for

„ at

„ at ſætte Sminke paa ſit Forhold, maatte ſige: **Gud be-**
„ **vare os, Kone, ramte jeg dig.**" Rec. diſtingverer og da først ret forſtaaer Meeningen ſaaledes: „Hans For-
„ hold imod hende, da han kaſtede en Medaille efter hendes
„ Hoved, ſkal og nu gisres til Skierts. Men det er ingen
„ Maade, at give ſin Kone Gaver ſaaledes, at han ſelv, da
„ det ey lykkedes, for at ſætte Sminke paa ſit Forhold,
„ maatte ſige: **Gud bevare os Kone, ramte jeg dig.**"

Kiøbenhavn. **Berømte ældre og nyere Lærdes Levnets Beſkrivelſer, ſamlede ved H. J. Birch. Første Binds første Samling.** 1775. 220 S. i 8vo. Med Godiches Skrifter. Hr. B, ſom tilforn har leveret os en Overſættelſe af Luthers Levnets-Beſkrivelſe ved Schröeck, har beſluttet at levere flere Biographier af ſamme Forfatter, for at gisre ſine Landsmænd, ſom han ſiger, nærmere bekiendte med de berømteſte ældre og nyere Lærde uden for vort Fæderneland, end mange i Almindelighed maatte være, og for ved diſſe overſatte Levnets-Beſkrivelſer, ligeſom Mønſtre at forberede Læſeren til at ønſke med ham ligeſaadanne Biographier over egne Lærde, ſom han og giver Haab om, i Fald han ved Kienderes Bifald dertil maatte finde ſig underſtøttet. Nærværende første Samling indbefatter følgende Levnets-Beſkrivelſer: I.) **Hieronymus Savonarola**, en Dominikaner fra Ferrara, brændt 1498. II.) **Johan Brentz**, Provſt i Stutgard, død Aar 1570. III.) **Hugo Grotius**, tilſidſt Dronningens og Sverrigs Riges-Raad og Geſandt ved det Franſke Hof, død i Aaret 1645. IV.) **Ludvig Bourdaloux**, en Jeſuit og Kongel. Franſk Hof-Prædikant, død i Aaret 1704. V.) **Jacob Benignus Boſſuet**, Biſkop af Meaux, død Aar 1704. VI.) **Nicolay Boileau Deſpreaux**, en Franſk Digter, død Aar 1711. VII.) **Philipp Dodridge**, Doctor og offentlig Lærer i Theologien, ſamt Præſt i Northampton, død i Aaret 1751. Levnets-Beſkrivelſerne ere hiſtoriſk-characteriſtiſke, og indbefatte, foruden nøyagtige Efterretninger til deres Levnets-Hiſtorie, ogſaa korte Bedømmelſer over deres Characteer og Fortienſter, tilligemed Recenſion af deres vigtigſte Skrifter og deres fornemmeſte Udgaver. Kun deres Stridsſkrifter og nogle andre ubetydelige Stykker ere udeladte. Hr. B. har og tilføyet Ti-

lerne af de Oversættelser vi have i vort Sprog af de Mænds Skrifter, hvis Levnet beskrives. Levnets-Beskrivelsen over Grotius er i denne Samling den vidtløftigste og vigtigste, da den gaaer fra S. 26 til 156, overalt interessant og meget læseværdig. Man seer S. 48, at det samme er hendet ham i Livet, som hiin Socrates, at hans Dommere har vildet, han skulde frelse dem deres onde Samvittighed ved at kiende sig skyldig og saa bede om Naade, den de da og endelig vilde have skiænket ham. Af Levnets-Beskrivelserne ville vi intet Udtog levere, som dog vel maatte falde for vidtløftig ud for en Recension, da de desuden fortiener in extenso at læses. At det jo er et vigtigt og nyttigt Arbeyde, Hr. B. har foretaget sig, kan ikke nægtes. Vi ønske ham Lykke til at indlægge sig Ære derved, og det vil han, dersom han ellers vel vil erindre sig, at det er et Skrift, som fordrer den nøyagtigste Flid i Henseende til Oversættelsens Rigtighed, Flydenhed og Tydelighed, og ikke saa vel, som nogle moralske Kiærligheds Historier, endten ville lade sig behandle som et Øvelses-Arbeyde, eller tillade nogen mærkelig Skiødesløshed. Den Utydelighed og Forvirring, som Distinctionerne foraarsage S. 27 i følgende Stykke, maa vel henregnes til Trykfeyl. „ Jeg nægter altsaa ikke den Beundring, med hvilken jeg „ indfører det største og mægtigste Genie, der, saa vidt, „ jeg kan dømme, har været blandt Protestanterne i disse „ Samlinger." For Resten finder man paa samme Side flere Urigtigheder i den lange og stive Periodes Distinctioner. Hvem vil ikke S. 31 strax mærke Oversættelsens Tvang og Stivhed, Utydelighed og Uorden i dette Stykke: „Endnu „ tilforn i Aaret 1598. havde han betient sig af den Leylig„ hed, at reyse i Følge med det høytidelige Gesandtskab, „ som de forenede Nederlandske Provincer, der reve sig løs „ fra det Spanske Herredømme, og derved vare komne i en „ langvarig Krig, afsendte til Frankerig, til dette Land." NB. Til Frankerig, til dette Land, hvoraf til dette Land, skal forbindes med det saa langt foregaaende at reyse. Ligemaade S. 35 de Nationer forskaffede Erstatning er en syntactisk Urigtighed. S. 37 Der bevidste deres store Overmagt, allerede brugte lutter Voldsomheder. For en ustuderet Læser vil dette være haardt at fordøye. I det mindste maatte Komma imellem der og bevid-

ste

ſte aldrig have været borte. Hvad mon der vilde blive af, om man tog Originalen for ſig? Vist nok vil man finde Overſættelſen i Almindelighed god og ulaſtelig, i ſær paa ſaa mange Steder, hvor end ikke den ſletteſte eller ſkiødesløſeſte Overſætter kunde finde nogen Vanſkelighed eller overſætte anderledes end vel. Men i Skrifter af det Slags, der forudſætte moeden Styrke, bør ikke vel findes Spor af Øvelſe, eller af en Overilelſe, der ikke giver ſig Tid til at ordne ret ſine Ord og give ſine Perioder en anden Vending, end de har i Originalen, at ikke Tydeligheden ſkal tabe derved, og Stilen blive haard og tvungen.

Kiøbenhavn. **Vor HErres JEſu Christi majeſtætiſke Himmelfart, betragtet af Apoſtlernes Gierninger I. 9. 10. 11. og forklaret til Lærdom, Straf og Trøſt.** Af det Hollandſke overſat ved Niels Zeuthen, Sogne-Præſt for Schambye Meenighed i Fyhn. 1775. 94 S. i 8vo. En udførlig Afhandling næſten i Form af en Prædiken. Først blive Textens Deele i en foregaaende Indledning ſtykkeviis udſatte fra hinanden. Dernæſt handles i tre Kapitler: 1) om de fornemmeſte Stykker af Christi Himmelfarts Hiſtorie; 2) om den Lærdom, ſom kan udledes af Christi Himmelfart; 3) om den Trøſt man kan drage deraf. Man kan vel ikke nægte, at jo Skriftet er nyttigt til Trøſt og Opbyggelſe, ogſaa til Lærdom, men at ogſaa for megen Lærdom er anbragt og til ingen Nytte eller Opbyggelſe, ſynes følgende Sted at vise S. 21 ved de Ord **han blev optagen:** „Ørnene flyve meget høyt, men vor JEſus (vor „ himmelſke Ørn) i ſin Himmelfart endnu høyere; thi han „ fløy lige ind i Himmelen. Hedningene digte, hvorledes „ Perſeus, Jupiters Søn, da han havde dræbt Meduſa, „ ſom med ſit Syn kunde forandre Menneſkene til Steen, „ fortiente hermed at blive optagen fra Jorden til Himme„ len. Meget mere haver JEſus Guds Søn, ſom over„ vandt Menneſke-Forderveren Diævelen, fortient at blive i „ ſtørſte Triumph optagen til Himmelen. Hedningene digte „ ligeledes om Icarus, ſom fløy med Vox-Vinger, at, da „ Voxet ſmeltedes af Solen, faldt han ned i Havet. Ro„ merne vilde bilde Folket ind, at Romulus, Stifteren af „ Rom, var bleven til en Gud i Himmelen, og derfor ſaa-

„ ledes maatte æres, siden han var bleven seet at fare til „ Himmelen. Hermed drev Cyprianus Spot: sigende: Ro„ mulus er bleven til en Gud i Proculi Nærværelse; og Ter„ tullianus, at Romulus er krøbet op til Himmelen paa „ Usandfærdigheds Stige; men vi Christne vide tilforladelig, „ at vor JEsus sandfærdig er opfaren til Himmelen." Ja! i et Skrift eller paa et Sted, hvor Forfatteren havde just haft til Øyemærke, at overbevise sine Læsere om den historiske Troeværdighed af JEsu Himmelfart og den poetiske Løgn i disse hedenske Fortællinger, der kunde denne parallelistiske Contrast have funder Sted. Nu maa en tænkende Læser selv skiønne, om ikke Overeenstemmelsen i Fortællingerne kunde, tvertimod Forfatterens Hensigt, geraade nogle i deres Overbeviisning om JEsu Himmelfart ubefæstede Siæle til Forargelse, og give Vantroende en Leylighed til Spotterie, som de saa gierne gribe, hvor de finde den. Nok er det, denne Parallelismus staaer Recensenten slet ikke an, med mindre her tillige Christi Himmelfarts historiske Sandhed var bleven udmærket i sin Troeværdighed, i Contrast mod Urimeligheden i de hedenske Fortællinger om himmelfarne Personer. For Resten ere hine Fabler alt for uværdige til at staae i nogen Parallelisme med Christi Himmelfart, som en bevist Sandhed.

Kiøbenhavn. **Den mistænkelige Mand. Et original Skuespil i 5 Acter af U. L. Normand. 1775. 62 S. i 8vo.** **Jeronymus**, en gammel Knark, og dertil mistænkelig, har ægtet en ung, men derhos dydig og from, og troe Kone. **Leonard**, en Vellystling, fortæller ham en Hob Sladder om sit Galanerie hos en gammel Mands unge Kone, hvilket formedelst Omstændighedernes Lighed opvækker hans Mistanke om hans Kones Dyd og Troeskab, og bringer ham til den Yderlighed, at giøre Undersøgning derom hos hans Dreng og Pige, af hvilke han endelig vil udpresse den Bekiendelse om hans Kones Utroeskab, saasom han holder dem for medvidende med hende derom. Disse tvungne og skrækkede af hans Trudsler, bekiende for ham adskillige Begivenheder, som formedelst deres tvetydige Omstændigheder sætte ham i den visse Forventning om et Udfald, som skal overbevise ham om hans Kones Utroeskab. Men som de tilsidst alle falde ud til Narrerier eller daglige og uskyldige Begivenheder, som kan

fore-

forefalde i et Huus, saa tiene de mere til Beviis for Konens og Tieneste-Folkenes Uskyldighed. Med alt dette kan han ikke lade sin Mistanke fare, og bestyrket end mere ved Leonards vellystige Fortælling, skrider han til den Yderlighed, at lade sin Kone indsperre. Dette faaer hendes Broder Leander Underretning om, hvilken indfinder sig, og ved Trudsler med Proces og Politie udvirker sin Søsters Befrielse. Endelig da Leonard nok engang har taelt med den gamle Jeronymus og har bragt Fortællingen om sit Galanerie til Ende, saa mærker han, at det er en anden Mands Kone han giør Opvartning hos, og bliver derved fuldkommen overbeviist om sin Kones Troeskab og Uskyldighed. Handling, Liv og Munterhed fattes ikke i Comoedien. Nogle laante Træk sporer man hist og her. Men naar Forfatteren ved den Oplysning, han lader Jeronymus faae om sin Kones Uskyldighed, lader ham tillige udbryde med Latter i disse lætsindige Ord: „ Ha! ha! ha! Gid Fanden sørge nu! Jeg kan ey andet „ end lee af denne sælsomme Hændelse," saa var her dog vel ikke Sted til at lee. Man seer ikke just, at Jeronymi Characteer førte det med sig, ey heller klæder denne Latter for Resten den Mand vel, der for kort siden tog sig Sagen med saadan Iver og Hæftighed an, og nu herefter anseer denne sin Forløbelse saa vigtig, at han holder det for sin Pligt paa Knæe at bede sin Kone om Forladelse. En Hændelse, der var ikke mere værd i hans Øyne, end at slaae en Skogger op af, den skulde han næppe have agtet værd at bede om Forladelse for. Bedre havde han maaskee ladet Jeronymus sige: „ Gud „ forlad mig for den Uret, jeg har giort min Kone! jeg kan „ ey andet end bedrøves over denne Hændelse og maa fordom„ me min Overilelse. Men kan jeg forlade mig til det er „ som han siger (nemlig Leonard) saa vil jeg være fornøyet." Og i Stedet for det følgende Udtryk: „ Gid Fanden være nu „ længere skinsyg og mistænkelig, see hvor grovelig ꝛc." maatte han maaskee hellere have sagt: „ See! see! hvor kan „ man dog ikke forløbe sig med sin Mistanke, og hvor grove„ lig har ikke jeg forseet mig mod min fromme Kone o. s. v."

Halle. Libri historici Novi Testamenti Græce. Pars prior, sistens Synopsin Euangeliorum Mathæi, Marci & Lucæ. Textum adfidem Codicum, Versionum &

Patrum emendavit & Lectionis Varietatem adjecit *Jo. Jac. Griesbach* Theol. P. P. 1774. Man manglede en bequem Udgave af Evangelisterne, som kunde lægges til Grund til Academiske Forelæsninger derover, og dette gav Hr. Gr. den første Anledning til at foranstalte nærværende kritiske Udgave. Denne maatte for det Første forestille Texten af **Matthæus**, **Marcus** og **Lucas** ved siden af hinanden, hvor disse tre eller kun tvende af dem fortælle et og det samme: thi Forbindelsen af **Johannes** med disse Tre synes mindre nyttig og fornøden. En saadan Stilling giver ey alene den Fordeel, at saadanne Stykker kan forklares paa een Gang og unyttige Igientagelser undgaaes, men den skaffer ogsaa tillige den Nytte, at der af den eene Evangelistes Fortælling læt kan forbredes et Lys over den Andens; og hvad som er endnu vigtigere, den giver Anledning til Bemærkninger over enhver Evangelistes Plan og Methode, da det falder tydeligt i Øynene, hvilke Jesu Begivenheder og Taler enhver har udvalgt og efter hvilke Synspunkter han har sammensat dem. For at opnaae disse Øjemed, har Udgiveren deelt de 3 Evangelisters Fortælling i 134 Afsnitter, og føyet dem saaledes ved siden af hinanden som Sagen og hans Øyemærke førte det med sig. Dog har han dermed ikke giort eller vildet giøre nogen Harmonie, man ladet enhver Evangelist blive i sin naturlige Orden, saa at man kan giennemlæse enhver for sig fra Begyndelsen til Enden efter Ordenen eller og efter Behag selv sammensætte sig en Harmonie. For denne sin Methode aflægger han i Fortalen udførlig Regnskab. —— En anden Mangel ved Haand-Udgaverne af det Nye Testamente, som har foranlediget denne nye Udgave, var, at de forskiællige Læsemaader i dem endten slet ikke, eller ikke tilstrækkelig angives. **Fell**, **Curcellæus** og **Mastricht** kan herimod ikke forevendes. Den Bengeliske Apparatus er endnu først brugbar for dem, som ikke kunde forskaffe sig de fuldstændigere Samlinger; men ey at tale om andre Ubequemmeligheder, tiener den i det mindste ikke ved academiske Forelæsninger. Udgiveren har derfor her leveret i Randen et Uddrag af de betydeligste Varianter af sine store Collectioner, som er nok til at bedømme alle meer eller mindre rimelige Textens Correctioner, og kan altsaa være tilstrækkelig ey alene for Begyndere, men og for dem, som ville gaae noget videre i Kritiken, uden

dog

dog at giøre nogen Hoved-Beskæftelse deraf. De græske Haandskrifters Varianter ere tagne af Mill, Bengel og Wettstein, saa at de ældste med Uncial-Bogstaver skrevne Codices altid navnlig anføres, men af de øvrige nævnes kun de mærkværdigste, og Tallet paa de øvrige dermed overeenstemmende angives. Endskiønt Forfatteren erklærer sig, at det egentligen ikke har været ham her at giøre om Variant-Samlinger, saa er det dog ikke lidet, han har tilføyet af de Excerpter, som han selv har giort af Engelske og Franzøsiske Codicibus. I hans Fortegnelse paa Haandskrifterne finder man 23, der tilforn vel allerede ere sammenlignede, dog bemærkede som saadanne, hvilke han selv nok engang har haft i Hænder og brugt; og af disse nævner han 15 endnu ikke collationerede, af hvilke han først har excerperet Læsemaader. Alle disse lover han i et eget Skrift nærmere at beskrive. Læsemaaderne af de gamle Oversættelser har han ligeledes laant af forbenævnte Værker, dog saa, at han har taget Hr. Bode's Pleudocritica med. Af den saa kaldte Itala har han selv giort udførlige Udtoge af Sabatier og Blanchini, og navnlig anført de gamle Haandskrifter. Endelig har han og ført sig til Nytte, hvad som hidindtil er bleven excerperet af Kirkefædrenes Allegationer. — Over det Spørsmaal, om da vel og enhver Religions Lærer behøver kritisk Kundskab? erklærer Forfatteren sig i Fortalen saaledes, at han tilstaaer, at en nøye Bekiendtskab med Kritiken er ikke nødvendig for alle, men anfører og tillige flere vigtige Grunde, hvorfore det og med Ret kan fordres af enhver, at han ikke er ganske ukyndig derudi. — Det staaer endnu tilbage at give Læseren Underretning, om hvad som er det vigtigste ved denne nye Udgave, nemlig om de i Texten selv foretagne Forandringer. Da Forfatteren een Gang havde foretaget sig, i forbemældte Øyemærke atter at lade den græske Text oplægge, saa kunde han ikke beslutte sig til, at lade den trykke med alle tildeels aabenbare og af alle baade større og mindre Skriftkiendere erkiendte og tilstaaede Feyl. Og hvorfor skulde man og uophørlig slæbe sig omkring med saadanne bevislige Feyl i det Nye Testamente, og fordømme de rigtige Læsemaader til et ævigt Exilium i Randen, da man ikke bifalder ved nogen anden Skribent dette selsomme Opførsel. Men Guds Ord! — Ja, var det kun ikke en haandgribelig Petitio Principii,

da her juſt ſpørges derom, om denne Saltz, dette trykte Ord høre til Guds Ord, eller om ikke meget mere Randens Læſemaade maa erkiendes derfor? Og hvorfor har en Lærd nu omſtunder mindre Ret, end for halvtredie Hundrede Aar de Complutenſer, eller Erasmus eller Stephanus, der dog havde ſaa ſtor Mangel paa Hielpemidler? eller end den Ubekiendte havde, der beſørgede den Elzevirſche Udgave, hvilken, formedelſt den Fordom, man tilforn havde for de Elzevirſche Udgaver for Trykkens Nydeligheds Skyld, er bleven til den almindelige Text? Hvem er det, der har ſtadfæſtet eller kanoniſeret denne Text og dens Læſemaader? Over de af ham giorte Forandringer erklærer han ſig i Fortalen ſaaledes: Han vil ikke have ſit Arbeyd anſeet for andet end et Forſøg: Han betragter ſin Text ſlet ikke ſom en overalt rigtig og vis Text: Saadan en lader ſig ikke give i vore Tider, men udfordrer endnu mange og vidtløftige Underſøgninger, ſom ingen enkelt Lærd kan bringe til Ende: Han vil aldeles ikke paanøde nogen ſin Text, men overlader enhver ſin Ret at forandre meer eller mindre: Ja han forbeholder ſig ſelv den Frihed, i Fremtiden, naar Omfangen af de kritiſke Materialier voxer, og der altſaa ſkulde findes nye Data til Afgiørelſe, da at domme anderledes om enkelte Læſemaader, end det er ſkeet i dette Forſøg: Han har allerede opnaaet en ſtor Deel af ſit Øyemærke, om han blot igien opvækker den indſlumrede Iver i kritiſke Underſøgninger over det Nye Teſtamente: Han haaber og ønſker i Fremtiden at overgaaes af andre, og vil gierne følge Kiendere: Andre der intet forſtaaer af Kritiken, eller intet mere end deres elendige Førere Whitby, Maſtricht og Wolff, vil han ikke agte: Saadanne maatte anſee hans Forſøg, ſom det der ikke var til: Hvem der vil fordømme de Forandringer, han har giort i Texten, maa først igiendrive de Regler og Bemærkninger, paa hvilke de grunde ſig. —— Endnu noget om de Love, hvilke Hr. Udgiveren ſelv ved ſine Forandringer har foreſkrevet ſig: 1) Den almindelige, eller den nu omſtunder ſædvanlige Text ligger til Grund: 2) Ingen Stavelſe er forandret derudi uden en øyrigtig Angivelſe: 3) Hvad ſom af ſamme er udeladt eller forandret derudi, det er med Textens Bogſtaver trykt for ſig ſelv i Randen, og derimod, hvad ſom i Stedet derfor er bleven ſat i Texten, det er trykt med mindre Bogſtaver end den øvri-

øvrige Text, saa at man kan læse alle den sædvanlige Textes Ord og Stavelser ligesaa gódt i denne, som i enhver anden Udgave: 4) Efter blotte Formodninger er aldeles intet forandret: 5) De mangfoldige Grader af Vished eller Rimelighed, hvormed en Forandring maattte foretages, ere paa en tydelig Maade underskillede fra hinanden. Hvad som efter Udgiverens Dom nødvendig maatte forandres, er strax forandret i Texten selv, dog efter foranførte tredie Regel med forskiællige Bogstaver. Ved blot rimelige Forbedringer er Texten bleven uforandret, kun at Udgiveren har tilkiendegivet sin Tanke med et i Texten ansat Tegn, og har ladet de andre Læsemaader, som han har bragt i Forslag, trykke med mindre Skrifter i Randen. Til den Ende betiener han sig af 14 forskiællige Tegn, hvis Betydning og Brug er nøye beskreven i Fortalen. 6) Smaaheder blive uforandrede o. s. v.

Halle. Antonii Schultingii-Commentationes Academicæ, qvibus selectissimæ Juris materiæ pertractantur Vol. IV. 1774. 1 Alph. 2 Ark st. 8vo. Hr. Hofr. Uhl leverer her den sidste Deel af de Schultingiske Skrifter, hvilken indbefatter et nyt Oplag af hans Enarrationes partis primæ Digestorum, og hvoraf den første 1720., den anden 1738. kom for Lyset til Leipzig i Octav. Ogsaa ved denne nye Udgave har Hr. Hofraaden meget forbundet sig alle grundige Juristers, saasom begge de Hollandske ikke mere saa let er at finde i Bogladerne. Det vilde være ganske overflødigt at tale om dette Schultingiske Arbeyds Værd. De der ikke kan finde Smag derudi, ville vist ikke ved en igientagen Berømmelse forbedre sig. Da Hr. Hofr. vel ikke i Begyndelsen har haft det Øyemærke, at levere Schultings samtlige Værk uden Jurisprudentia Antijustinianea, saa seer vel Titelen nu noget uskikket ud; i det mindste kunde det have været en Tillokkelse for Kiøberne, om man havde sat Indholdet paa Titelbladet. Dog gior det ikke noget til at formindske Samlingens Værd. Da Schulting har afbrudt Fortsættelsen formedelst de mellemkommende Noodtiske Commentarier, saa yttrer Hr. Hofraaden det Ønske, at nogen, der i Lærdom kan sættes i Ligning med en Noodt og Schulting, vilde bringe begge disse fortræffelige Mænds ufuldendte Værker over Pandecterne til Ende. Men Schultinger og

Nood-

Noodter ere i disse vore æsthetiske Tider saa sieldene, at man vel ikke tør haabe dette Ønskes Opfyldelse. Hvad vil mangen Realist sige, naar han i Registeret over de anførte og oplyste Skribentere saa ofte forefinder en Cicero, og hvad som er endnu slemmere, en Livius, Dio Cassius o. a.? hvad hielper alle disse Folk in praxi?

Berlin. Ueber die Ehe. 1774. 229. S. 8v. Dette lidet Skrift er deelt i 8te Kapitler med følgende Opskrifter: 1) Klagen über die Vorurtheile beym Heyrathen! 2) Der Endzweck der Ehe: 3) Warum die Ehen heilig genannt werden: 4) Ueber die Treue in der Ehe der Männer und Weiber: 5) Ueber die Herschaft in der Ehe: 6) Zum Besten der Jünglinge: 7) Für die Mädchen: 8) Die Witwer und Witwen. Læseren vil læt opdage i Forfatteren en Mand, der har Øyne, til at indsee en Sag i sine mindste Folder, og betragte den fra de usædvanligste Sider, og tillige Vittighed nok for at foredrage sine Betragtninger paa den angenemmeste og fatteligste Maade. Han viser stor Bekiendtskab med ældre og nyere Folkes Ægteskabs-Sager, har meget gode Bemærkninger over det Angenemme og Uangenemme i Ægteskab, som det har tilfælles med enhver anden jordisk Indretning; og viser det i Stillinger, hvor det første forekommer i større, det sidste i mindre Grad. Man kan derfor ansee Forfatteren som en baade angenem og nyttig Skribent. Man ønsker at mange, i sær Forældre, vilde læse dette hans Skrift, da de maaskee skulle fristes til at læse det meer end een Gang, og altid med megen og nye Fornøyelse. Enhver Læser kan høste Nytte deraf, da det er fuldt af pragmatiske Bemærkninger. Man havde kun ønsket at finde derudi mindre Dristighed i mange Domme, færre slibrige Billeder, meer afveyede og forsigtige Udtryk. Nogle Læsere ville støde sig derover, lægge Bogen hen og tabe den tilsigtede Nytte. For nogle, som kan tænke sig ind i Skriftets Luune og Character, og forstaaer Afregningens vise Kunst, har det maaskee derfor et Fortrin meer, men som man dog gierne maatte opofre for Nytten. Forfatteren giver Haab om en forbedret Udgave deraf, og man ønsker da, at han dog endelig i Forveyen vilde nok engang giennemtænke det 8de Kapitel. Imod den Meening, at

et-

ethvert andet og tredie Ægteskab uden Forskiæl skulde forbydes begge Kion, lader sig vel endnu giøre mangen grundet Indvending.

Dresden. Mag. Joh. Adam Webers Lexicon encyclion oder Kurzgefaßtes lateinisch — deutsches und deutsch — lateinisches Wörterbuch. Dritte Ausgabe, mit Fleiß durchgesehen, viel vermehrt und verbessert von Mag. Joh. Daniel Heyde, des Gymnasii zu Gera Conrector. 1774. Denne har altid været anseet som den nyttigste og fuldstændigste Ordbog for Ungdommen, saavel i Henseende til Ordenes Tal som Mængden af de Talemaader, der ere tagne af Classiske Skribentere. Man fandt og dette Webers 24 Aars Arbeyde saa nyttigt, at der allerede i Aaret 1745 udkom til Chemnitz et andet Oplag deraf efter det Første, som 1734 kom for Lyset. Man finder og derudi en stor Forraad paa Ord og Talemaader af de midlere og nyere Tiders saa kaldte barbariske Latin, saavel som og mange til Kunster og Videnskaber henhørende Kunst-Ord. Hr. Heyde har endnu søgt, at give Værket en større Fuldkommenhed, i det han har forøget alene den latinske Deel med 3000 nye Ord. Fornemmelig er det tydske Udtryk bleven forbedret, hvilket Weber ikke forstoed saa godt som det Latinske. Værket bestoed før af tvende Deele, men nu er ved denne Udgave deraf bleven trende, hvilke tilsammen udgiør 9 Alph. 18 A. i st. 8v. Skrift og Papiir ere smukke, og alle tre Deele ere temmelig vel rensede fra Tryksteyl, som er ikke en ringe Fortieneste ved det Slags Bøger.

Lemgo. Nachrichten von den ältern erotischen Dichtern der Italiäner 1774. 4. A. st. 8v. Man har lagt Crescimbeni Storia della volgar Poesia til Grund til disse Efterretninger. Enhver Digter er kortelig characteriseret. Hans fornemmeste Levnets-Omstænde og hans Maneirer i at digte, med hans Fortrin og Feyl, ere altid angivne og af enhver er tilføyet et Digt til Prøve. Disse Prøver ere og valgte efter Crescimbeni. Man finder og altid de bedste Udgaver af Digternes Værker anmærkede, dog ikke alt anmældt, hvad de har skrevet, hvilket dog vilde have været en angenem og fornøden Efterretning. I intet Land har

den

den erotiske Digtkunst naaet saa høy en Grad af Fuldkommenhed som i Italien. Aarsagen dertil har vist nok været den milde Himmel-Egn, den paa Billeder og Phantasier rige Religion, Sproget, der scanderer sig selv, Climatet, og i sær Besiddelser af de fuldkomneste Kunstens Værker, og sammes bestandige Beskuelse. Fast ethvert godt Hoved i Italien har giort Forsøg i denne Art, og man maae forundre sig over, at Italienerne har kun meget aabenbar og almindelig slette Digtere. Dette skulde bevæge enhver til meer at studere den italienske Poesie og i det mindste at deele med den den Tid, som man sædvanlig anvender paa Franske Værkers Læsning. Begyndelsen til **Volgar Poesier** finder man henved Aar 1184. Men den var endnu i sin Barndom, og foruden Navnene har man kun faa Fragmenter tilovers fra de første Digtere indtil i Aaret 1250, da **Gvittone d'Arezzo** gav den en større Anseelse. Med ham begynde ogsaa Efterretningerne. Forfatteren var til Sinds at fortsætte dem indtil vore Tider, men beklager, at hans tiltagende Legems-Svaghed har hindret ham derudi.

Frankfurt og Leipzig. Lustspiele nach dem Plautus fürs deutsche Theater 1774. 330. S. 8. Man troer, at Forfatteren ret lykkelig har troffet den Plautiske Maneer. Dette viser i det mindste, med hvor stor Flid Forf. har studeret denne Comoediens Fader, og at det og maatte være ham læt at arbeyde efter andre Mønstre i andre Arter. Man vil her mestendeels finde den samme Indretning og Oeconomie, som hos **Plautus**. Nogle Scener ere oversatte, andre ere i det mindste efterlignede i Anlægget, alle have noget af den foresatte Model, eller ere kun for saa vidt forandrede, som det var uforbigiængelig nødvendigt for at indrette dem paa en for den tydske Skueplads muelig og taalelig Maade. Deraf kommer det og, at Charactererne ere gamle, forbrugte, og næsten altid noget overdrevne, at der forekomme Urimeligheder, og at den hele Handling er ofte ikke interessant nok for Tilskueren, om den endog kan fyldestgiøre Læseren. Nogle Stykker deriblandt, saasom det første og andet, ville og næppe formedelst andre Aarsager tillade nogen Forestilling. De ere i alt fem: 1) **Das Väterchen** efter A[illegible]ria: 2) **Die Aussteuer** efter Aulularia: 3) **Die Entführungen**, efter

efter Miles Gloriosus: 4) Die Buhlschwester efter Truculentus: 5) Die Türkensclavin efter Curculio. Hvis ikke Forfatteren allerede i andre Materier skulde have givet Prøver paa sin theatraliske Digtkunst, da man forsikkrer, at han skal være en af de første dramatiske Skribentere i Tydskland, saa ønskte man snart at see flere Stykker fra hans Pen, men som maatte være Originaler og ikke blot Efterlignelser.

Bekiendtgiørelse.

Sælskabet til de skiønne Videnskabers Forfremmelse har haft den Fornøyelse at finde adskillige Skrifter, som efter forrige Indbydelse ere indkomne, særdeles Opmærksomhed værdige. I den malende Poesie er Prisen tilkiendt baade Forsøget over Sarpen, som er af Hr. Stockfleth, Byefoged i Friderichshald, og Digten: Klippe Horneelen, med Devise: Salve corona, som er af Hr. Claus Frimann, Capellan til Woldens Kald i Bergens-Stift; saa at hver af dem nyder den udsatte Priis af 50 Rdlr. eller en Medaille af samme Værd. En anden poetisk Beskrivelse, ligeledes over Horneelen, med Devise: In nova fert animus &c. fandtes værdig til Trykken, og ved Devisens Aabning saae man, at den ogsaa havde Hr. Frimann til Forfatter. Disse tre Forsøg i den malende Poesie udgives i det tolvte Stykke af Forsøgene i de skiønne og nyttige Videnskaber, tilligemed det, som Prisen i forrige Aar er tilkiendt, St. Synneves Kloster paa Sellye ved Peder Harboe Frimann, en Broder til den nys nævnede Hr. Claus Frimann. Der vare endnu to Stykker i den malende Poesie indkomne, en Beskrivelse over Gresund og Grans Kirke paa Hadeland, hvor i vel fremlyse Vid og Færdighed i at giøre smukke og flydende Vers; men Skade er det, at Vid uden tilstrækkelig Smag, og stundom Rimet, alt for ofte har ført Forfatteren paa Afveye. — Sælskabet havde ogsaa modtaget sov Oversættelser af Qvintilians tiende Bog, udarbeydede med mere eller mindre Flid og Indsigt, dog saa, at ingen af dem fortiente at kaldes slet. Men tre iblandt dem udmærkede sig frem for de øvrige, saa at snart den eene, snart den anden havde Fortrinet i Oversættelsens Nøyagtighed, i Udtrykkets Valg og Styrke. Sælskabet besluttede derfor,

at

at udgive dem alle tre paa sin Bekostning, og at tilkiende hver af Forfatterne en Medaille af 30 Rdlr. Disse befandtes ved Devisernes Aabning at være Hr. Professor Baden i Helsingør, Hr. Skouboe, Collega ved Kiøbenhavns latinske Skole, som har oplyst sit Arbeyde med gode Anmærkninger, og Hr. Mag. Gottschalk, Subrector ved Odense latinske Skole. — Der var ogsaa indgivet to Samlinger af aandelige Sange, med Devise: Nugis non tumeat, magisque rebus &c. og Sat cito, si sat bene, som ey ere uden Fortieneste, da i den første viser sig en philosophisk Aand, og i den anden en jævn opbyggelig Tone. Men hos hin fandtes Udtrykket paa mange Steder mørkt og indviklet, og hos denne Tankerne for almindelige. — De Skrifter, som ikke paa Sælskabets Bekostning udgives, kan afhentes hos Justice-Raad Schlegel, som Sælskabets Secretair. — Følgende Priser udsættes for indeværende Aar: For den bedste Ode over Indfødsretten 50 Rdlr. eller en Medaille af samme Værd. For en Lovtale over en berømmelig afdød Mand i Danmark eller Norge 40 Rdlr. eller en Medaille af samme Værd. For den bedste Danske Oversættelse af den ellevte Bog af Quintilian de institutione oratoria 50 Rdlr. eller en Medaille af samme Værd. Derved erindres, at Forfatterne til de tre ovenmældte Oversættelser, ligesaa vel som andre, kan arbeyde for denne Priis; og at man ønskede, uden at foreskrive det, at de indkommende Oversættelser bleve forsynede med Anmærkninger, for at giøre deres Brug mere tienlig for det Almindelige. Endnu en Priis af 30 Rdlr. udsættes for den bedste Afhandling over en af Forfatteren selv udvalgt moralsk Materie. Priis-Skrifterne indsendes til Justice-Raad Schlegel, i det seeneste inden December-Maaned af indeværende Aar. Man føyer til dem en Devise og en forseglet Seddel, som tilkiendegiver Forfatterens Navn og Opholdssted.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 18.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 2den May 1776.

Kiøbenhavn. Critiſk Hiſtorie af Dannemark udi den hedenſke Tid fra Odin til Gorm den Gamle ved Peter Friderich Suhm. II. Bind. 1775. 886 S. i 4to. Med de Berlingſke Skrifter. Endnu maa Forfatteren giøre Undſkyldning for den vidtløftige og kritiſke Anſeelſe, han immer giver dette ſit Værk, og hans Undſkyldning er endogſaa, foruden ſin egen gode Grund, for ſaa vidt deſto mere antagelig, ſom den er et Beviis paa den Agt, han har for ſine Læſere. „Det vil vel, ſiger han, ſynes nogle deels „ unyttigt, deels i det mindſte for vidtløftigt, at jeg ſaa „ længe og ſaa nøye opholder mig ved kritiſk at giennemgaae „ vor gamle Hiſtorie, men jeg ſvarer hertil, at det baade er „ nødvendigt, ſaa og har ikke ladet ſig giøre kortere, om jeg „ har vildet komme til nogen Vished i den; Vished og Sand„ hed, ſom jeg anſeer for den vigtigſte Deel af Hiſtorien; „ thi ellers bleve jo alle de Betragtninger, man anſtiller „ over, og alle de Lærdomme, man trækker af den, uviſſe, „ vaklende, ja ſom oftest falſke. Intet ſkulde have været „ mig ſelv kiærere, end ſnart at komme i behageligere og „ mindre beſværlige Tider; men da jeg haver beſluttet at „ udtømme, om mueligt, alt hvad der kan ſiges i vor gamle „ Hiſtorie, ſaa har jeg ikke kunnet blive kortere.“ Juſt af den Aarſag og i den Henſigt er det ſkeet, at Forfatteren i denne Deel ey er kommen videre med ſine kritiſke Underſøgelſer,

end over Saponis 4 første Bøger, og har giemt Undersøgelserne over de 5 følgende Bøger til næste Bind. Dog indtage disse kritiske Undersøgelser her ikkun noget over det Halve af nærværende Bind til S. 532, da den øvrige Deel deraf indbefatter Tillæg, eller Fratagelser, Rettelser og Trykfeyl i de foregaaende 6 Tomer af dette hele Værk. Efter disse kritiske Undersøgelser over Saponis Bøger loves et Bind med Tabeller og Forklaringer over dem. Da først kan Publicum vente, at Hr. Forfatteren lægger Haand paa den egentlige og rette Historie, og udfører den saaledes, som han har lovet i Fortalen til det næstforegaaende Bind. Endelig lover han ogsaa her en kritisk Undersøgelse over alle vore gamle Skribentere, tilligemed alle Hielpemidlerne til vor gamle Historie. Hvad ellers det egentlige historiske Indhold af nærværende Bind angaaer, da have vi her en kritisk-historisk Undersøgelse om følgende Konger: 1) Dan, 2) Humble, 3) Lother, 4) Skiold, 5) Gram, 6) Svibdager, 7) Guttorm, 8) Hadding, 9) Frode I., 10) Haldan I., 11) 12) Roe og Helgo, 13) Krolf Krake, 14) Hother, 15) Rorik Slyngebaand, 16) Viglet, 17) Vermund, 18) Uffo, 19) Dan II., 20) Hugleth, 21) Frode II., 22) Dan III., 23) Friedleif. Allerførst forekommer almindelige Tanker over Saxo's Konger. Forfatteren beklager, at han har ingen Aarstal, og at Chronologien derfor hos ham er i stor Forvirring. Ved Synchronismer skal man heller ikke meget kunne hielpe sig frem hos ham, saasom Tiden af de Irlandske, Gothiske, Orcadiske, Estniske, Helsingiske, Huniske, Biarmiske, Slaviske, Britanniske, Skotske, Alemanniske, Sachsiske, Finske, Norske, Svenske, Curlandske, og Russiske Regentere, er ligesaa ubekiendt, og maa af vore fornemmelig ved Hielp af ham udredes. I øvrigt anmærker Forfatteren og ved Følgen af Saxo's Konger følgende Poster: 1) at han har anseet Lethræ Konger for at have regieret over det hele Dannemark, ventelig, siger Forf., fordi de undertiden giorde det, fordi den Danske Konge-Æt blev efter deres første Konge Skiold kaldet den Skioldungiske, fordi Lethra var det fornemmeste Offersted i hele Dannemark, og endeligen fordi de fleste af dem, der virkelig vare Over-Konger, gemeenligen opholdte sig der, baade for dets nu anførte Fortrins Skyld, saa og fordi det laae i Midten af deres

gan-

ganſke Rige: 2) at han af Konger, der have haft et Navn, har undertiden giort af een, to, tre og flere, og undertiden af to og tre kun een: 3) at han endten undertiden urigtig har forſtaaet ſin Islænder **Arnold**, eller og denne ſelv været ilde underrettet: 4) at han dog har haft mange gamle Viſer og Beretninger, ſom nu ere borte, og at man derfor ikke ſaa trax bør forkaſte hvad han ſiger, naar han er i Modſigelſe med de nu værende Islandſke Efterretninger: 5) at han, ved det han havde hørt, at **Dan** har udbredt det Danſke Navn over det hele Rige, er derover faldet paa den vrange Meening, at han og maatte være den førſte Konge, og det længe for **Odin** og for Chriſti Fødſel, ſaaſom han vidſte, at Landet længe for den Tid var beboet: 6) at han uden Tvil hellere har vildet udlede Kongeſlægten fra en **Dan**, end fra en hedniſk Gud, ſom **Odin** var: 7) at han har blandet den Nordiſke **Odin** med den Sachſiſke **Wodan**, og derfor ſat ham saa mangt med efter **Dan**: 8) at han har ſat **Krolf Krake** for Chriſti Fødſel, fordi han giorde **Gother** til hans Eftermand, der efter gammel Tradition ſkal have ført Krig med en **Odin**, om hvilken han havde hørt, at han levede for Chriſti Fødſel: 9) at han har indført i ſin Konge-Liſte, enhver, om hvilken man havde hørt, at han havde været Danſk Konge, hvor vel man havde kun regieret over een eller anden Provinz: 10) at man rimeligen ikke har kiendt den Islandſke Konge-Liſte, og derfor været nødt til ſelv at ſætte ſine Konger i Orden: 11) at de Konger, ſom **Saxo** har, bør helſt ſøges i Dannemark ſelv, eller og hos Gotherne, der ſtode i ſaa nær Forbindelſe med dem; og at han ikke af fremmede Kongers Begravelſe i Dannemark, hvor de ere blevne i Strid, har ladet ſig forede til at ſætte dem ind iblandt vore egne Konger: 12) ved det **Saxo** fornemmelig har grundet ſin Hiſtorie paa poetiſke Fortællinger og deres figurlige Talemaader, ſaa har den derved bekommet en fabelagtig Anſeelſe, og er bleven fuld af Kiæmper, Drager og Guder, da der dog ved de førſte kun forſtaaes ypperlige Stridsmænd, ved de andre undertiden Skibe, og undertiden Voldsmænd, og ved de tredie anſeelige Mænd, ſom for deres Snildhed ere blevne holdte for Guder: 13) han ſynes at have haft mange flere Poemata, end dem man har overſat: 14) at der hos ham findes Mangler og forervede Læſemaader, endſkiøndt ingen af hans Udgivere har

ladet ſig mærke dermed; hvilke Forfatteren ved Leylighed i Hiſtorien ſelv vil lægge Mærke til: 15) at man ikke maa ſlutte, fordi Saxo udelader mange Ting, ſom nu findes i vore egne gamle Krøniker eller hos Islænderne, at diſſe Skribentere derfor ere alle yngre end han, eller at deres Sagn derfor er af ingen Værd; thi de kan endten have undgaaet hans Opmærkſomhed, eller og have været ſtridige imod hans Syſtema. Efter diſſe almindelige Anmærkninger over Saxo ſelv, kommer Forfatteren nu til ſine kritiſke hiſtoriſke Underſøgelſer om de foranførte Saroniſke Konger, af hvilke vore Læſere vel ikke ville forlange noget Udtog, hvilket deres Natur ſlet ikke tillader, og der desuden vilde falde for vidtløftig ud. Man kan altſaa kun til en Prøve anføre nogle enkelte Reſultater af Forfatterens Underſøgninger, for Ex.: Den første Konge Dan har Saxo blandet med Odin og Dan Mykillati, og ligeſom andre flere, giort ham til en Søn af en Humble, der ſkulde have været Konge i Sverrig. Forfatteren holder for rimeligt, at han alene har regieret i det Svenſke endten Veſt- eller Øſt-Gothland. Efter en anden Hypotheſe ſynes han rettere at kunne antages for en Morfader til denne Dan Mykillati, da Snorro giør denne til en Søn af Danp, der var Konge i Skaane, og rimeligen har ægtet en Dotter af ſin Naboe-Konge. Man har og giort Humble til en Dommer i Sielland, og anført til Beviis Humble-Øre og Humble-Bæk i Sielland, ſom dog, efter Forfatterens Meening, vel kan have deres Navne af en anden Humble, eller af Humle (Lupulus). Som noget mærkeligt antegnes, at Dans Levetid efter Saxo, naar man giver Kongerne hos ham, for og efter C. F., lige lang Avlings Tid, falder omtrent ind med Darius Hyſtaſpis i Perſien, da han tilligemed Schiønning formoder den mellemſte Odin at være kommen her ind i Norden. Det er da denne mørke Tradition, deels om en Odin eller Wodan, deels om en Dan (Mykillati) ſom Stifteren til det Danſke Rige, der, efter Forf. Meening kan have formaaet Saxo til ey alene at ſætte Dan for i Spidſen, men og ſaa høyt op i Tiden for Chriſti Fødſel. Saxo giør og Angul til en Broder af Dan, og Stifter af det Angliſke Rige. Den nære Forbindelſe Saxo hermed ſætter imellem Danſke og Angler, da dog de ſidſte altid ere blevne regnede til Sachſerne, vil Forfatteren have henregnet til ſildere Tider

nem-

nemlig til Dan Mykillati og Hugleik, i hvilke han meener at finde Saxo's Dan og Angul. Alle de øvrige kritiske Omstænde i Dans Historie, som angaae deels hans Familie, deels hans Rige og Levetid og Skribenternes mangfoldige og forskiællige Beretninger derom, maa man vel forbigaae. — Ligesom man har giort en Humble til Dans Fader, saa har man og givet ham en Søn af dette Navn. Vist er det, at mange Steder i Sielland og Jylland bære Navn efter en Humble. Men Forfatteren giør ham tilligemed hans Broder Lother til Sønner af Dan Mykillati, der først har residered i Leyre. Han skal have regieret efter sin Fader Dan over Sielland og Jylland, men som uskikket til Regieringen være bleven fangen og assat af sin Broder Lother, og formodes at ligge begraven paa Langeland, hvor han efter sin Assættelse kan have begivet sig hen. Lother skal selv have regieret ilde, og være bleven dræbt af de Danske. — Skiold, en Søn af Odin, som denne, da han havde overvundet Lother, satte til Konge over Jylland, som ægtede en Gefion, og ved hende fik Sielland fra den Svenske Konge Gylfe, og boede i Leyre. Det er ham Islænderne og med dem Svend Aagesøn giøre til vor første Danske Konge, og til en Stamfader for de følgende efter ham saa kaldte Skioldunger. Saxo, skiønt han ikke antager ham for den første, regner ham dog iblandt de første og ypperste Danske Konger, og lader de følgende Konger og kaldes efter ham, blot som en berømmelig og tapper Herre. Endskiønt Skribenterne beskrive ham som en mægtig Konge over Danmark, saa har Forfatteren dog viist, at han rimeligenlikke kan have regieret uden over en liden Deel af Jylland, foruden Sielland og Smaa-Øerne. — Gram, som Saxo har giort til en Søn af Skiold, meener Forfatteren at have været den samme, som den Norske Prints Gram, der var en Søn af Halfdan den Gamle, om hvilken og Schiønning formoder, at han kan have sat sig ned paa de Danske Kyster og der have besiddet et Rige. Forfatteren vil derfor ikke have ham regnet iblandt de rette Danske Konger, eller for en Overkonge. Egentlig synes han at have haft sit Rige i Jylland, da og nogle af vore gamle Skribentere bevidne, at Gram-Herred i Amtet Hadersleb har sit Navn af ham. Han skal endelig i Krig være bleven overvunden af den Norske Konge Svibdager,

som voldtog og ægtede hans Søster, være bleven i Slaget, og have efterladt sig tvende Sønner Gutthorm og Hadding. — Hvad Gram havde eyet i Dannemark, det har da Svibdager bemægtiget sig, men efter sin Dronnings Anmodning overladt det til hendes Broder Gutthorm, imod en betinget Skat, hvilken han dog siden maa have ladet omkomme, efterdi Hadding siden berettes at have hævnet baade sin Faders og Broders Død, og dræbt Svibdager. Nogle gisre Svibdager til en Søn af Gram, hvilket maa være kommen deraf, at han var hans Svigerson. I øvrigt ville nogle have denne Svibdager ganske udeluft af Danske Kongers Liste; og en større Feyl er det at gisre ham til en Konge over det hele Rige; men Forfatteren holder Middelveyen, og lader ham have hersket over en Deel af Danmark; hvilket han meener maa have forført Saxo til at gisre ham til Konge over det Hele. Samme Middelvey følger han og i Henseende til Gutthorm, og hvad Hadding angaaer, da lader han det og beroe derved, at Gram har haft en Søn af dette Navn, saasom en Hadding forekommer fast i alle vore Konge-Lister, og regnes iblandt vore berømmeligste Konger. Eriri Krønike beretter om denne Hadding, at han hang sig selv tilsidst for Ærens Skyld, og for ey at døe som et Fæe i Sengen. Saxo beretter, at han gjorde det, for ey at overleve sin Ven Hunding, som druknede i et Fad Øll eller Miød. For Resten ere Skribenternes mange Beretninger om denne Hadding meget ulige, og hans Historie overalt meget kritisk. — Efter ham har Saxo en Frode I., om hvilken han fortæller mange Bedrifter, hvilke Forfatteren umueligen troer at kunne tilhøre den egentlige Frode I. eller den saa kaldte Fredegode. Da der ellers forekomme saa mange Froder hos Skribenterne, og deres Bedrifter saa meget forvirres med hinanden, saa maa Forfatteren vel kalde Historien derom noget forvirret Tøy, og for dog nogenledes at hielpe sig selv og Læseren ud deraf, har han opregnet dem i en Tabelle af 6 Columner efter de adskillige Skribentere, med deres tilføyede Tilnavne og Fædres Navne. Saxo gior sin Frode I. til en Søn af Hadding, men i Historien har han blandet de adskillige Froders Bedrifter tilsammen, hvilke Forfatteren har søgt at udvikle, saa vidt mueligt i saa gammel en Forvirring, og vist, til hvilken af de andre Froder, enhver af de

ham

ham tilegnede Bedrifter kan henføres. —— Forvirringen hører ikke op med denne Frodes Hiſtorie, men ſtrækker ſig og til den følgende. Saxo giør den næſtfølgende Konge Haldan I. til en Søn af Frode I., ſætter ham længe for Chriſti Fødſel, lader ham dræbe tvende ſine Brødre Roe og Skato, og ſelv døe fredeligen i en god Alderdom. Torfæus derimod, ſom følger ſine Islændere, giør vel og Haldan I. til en Søn af Frode, og Fader til Roe og Helgo, ligeſom Saxo, men han kalder denne hans Fader Frode IV. i Ordenen og ſætter ham længe efter Chriſti Fødſel. Paa denne Maade ſkulde Frode I. hos Saxo være Frode IV. hos Islænderne. Men Forfatteren finder og noget at rette hos Torfæus i den Henſeende, og paaſtaaer tvertimod, at de Sønner, Roe, Skato og Haldan I., meget mere tilhøre Frode III. Megen kritiſk Underſøgning forekommer her ved den Leylighed om den Roe, ſom ſkal have bygget Roeskilde, om det har været en Broder eller Søn af Haldan, eller og en Søn af Frode VI. Konge i Sielland, og Broder af Haldan III., da Saxo kan have tillagt en ældre Roe det, ſom tilkom en yngre. —— Efter Haldan I. handles om hans tvende Sønner Roe og Helgo i en vidtløftig kritiſk Underſøgning fra S. 176 til 231. Den første Vanſkelighed møder ved det, at Saxo lader dem ſtride med den Svenſke Konge Hothbrod, en Søn af Regner, og Svanhvide, Frode I. Søſter, og lader Hothbrod dræbe Roe, da derimod i Snorro's ſandfærdige Liſte af de Svenſke Konger forekomme ingen Regner og Hothbrod. Men denne Vanſkelighed meener han lader ſig læt hæve ved det, at Snorro opregner kun Stoel-Kongerne, eller de øverſte Regentere, og ikke Vaſallerne, da Regner og Hothbrod i ſaa Fald kan have været ſmaa Konger i Gothland, ſom af og til laae under de Svenſke Over-Konger. Men en større Vanſkelighed er denne, at der Islandſke Skrift om Krolf Krakes Levnet lader Roe døe i Northumberland; hvortil Forfatteren ſvarer, at, i hvor vel Saxo ſkulde ſynes at have Fortrin for en anonymiſk Skribent, hvis Levetid og Anſeelſe er uvis, ſaa dog, efterdi der har været tvende Roer, kan Saxo vel have tillagt den Roe, ſom var Helgo's Broder, det, der tilkommer den Roe, ſom var Haldans Broder, eller og han kan have giort tvende Tildragelſer af een, og tillagt Roe og Hothbrod, hvad der egentlig er ſkeet mel-

lem Harald, en Broder af Haldan I. og den Svenſke Konge Erik, en Dotter-Søn af Kong Sivard, da denne Harald blev ſlaaet ihiel af Erik, ligeſom Roe ſiges at være ſlaaet ihiel af Hothbrod. Man maa tilſtaae, at begge Tildragelſer have ſtor Lighed med hinanden; thi ligeſom han beretter, at Roe blev efter 3 Fægtninger ihielſlaget, hvorpaa Helgo, ſom da ſynes at have været ude af Landet, vendte tilbage og ſlog Hothbrod ihiel; ſaa blev Harald ligeledes efter 3 Fægtninger i den fierde, hvorpaa Haldan, ſom da var i Sverrige, vendte tilbage og dræbte Erik. For Reſten blive her mange uviſſe og kritiſke Omſtændigheder tagne i Betragtning. Hvad ellers Helgo i ſær angaaer, da beretter Saxo om ham, at han ihielſlog Hunding, en Søn af den Sachſiſke Konge Syric, og derpaa tog Jylland fra Sachſerne. Det første ſkal egentlig tilkomme den Huniſke Konge ved Rhinen, Helge Hundingsbane, men det ſidſte anſeer Forfatteren, ſom noget mærkeligt, at nemlig Jylland da ſkal være taget fra Sachſerne, og holder han for, at Jylland da først er bleven foreenet med det Danſke Rige, da det tilforn har været beboet af et frit Folk, ſom ſtod i Forbund med Sachſerne, hvorfore de og tilſammen ginge over til Britannien. Men at ſaa faa Jyder ginge derover imod Sachſer og Angler at regne, dette meener han juſt maa have den Aarſag, at Jylland ey meget længe efter det Sachſiſke Tog til Britannien, er bleven erobret af de Danſke, hvor ved dets Forbindelſe med Sachſerne er bleven adſplittet, og Jydernes Tog til Britannien følgeligen ogſaa forhindret. Samme Helgo berettes at have beſvangret en Pige ved Navn Thora, og med hende avlet Yrſa, hvilken ſin egen Dotter han ſiden uvidende ſkal have ægtet og avlet af hende den berømte Krolf Krake. Forfatteren giver ey urimeligen at forſtaae, at denne Thora, ſom og kaldes Olufa, er i ſeenere Tider under det ſidſte Navn giort til en Sachſiſk Dronning, for at ſkiule Nedrigheden af Kong Krolfs Herkomſt, da det ikke kunde nægtes, at han jo var avlet af ſin egen Moder. Det gives og at formode, at hendes Navn kan baade have været Thora og Olufa, og, at hendes Fader, om hun har været en Sachſiſk Dronning, kan ſelv have heddet Krolf, da ellers ingen anden Danſk Konge har haft dette Navn. Kan og være, at ſamme Handel har givet Anledning til Fiendſkabet imellem Sachſerne og

de

de Danſke. Kong Erik's Krønike giør hende til en Bondes Dotter af Lolland, hvis Navn ſkal have været Hroif Carl, hvorved man har at betænke, at det Ord Bonde var da et Hæders Navn. Hvad ellers det angaaer, at Helge tog Jylland fra Sachſerne, da har Forfatteren anført af Danſk Atl. T. V. p. 819 og 828, at der haves i Jylland en gammel Sagn, at de Danſke have ſtridet med de Engelſke under Kong Angel, udi Dyſon Sogn i Bøuſling Amt, i Vandfuld i Riber-Stift, og at de Engelſke havde giort Landgang ved Bovbierg. Der ſkal og findes paa den øſtre Side i bemældte Sogn en dyb Grøft, ſom ſtrækker ſig i Sønder og Nord, næſten en halv Fierding-Vey, hvilken de Danſke ſkal have opkaſtet imod de Engelſke. De Danſke ſkal derpaa have trukket ſig tilbage, lokket de Engelſke ind i Landet, og ſlaaet dem paa Gudum Hede ved en Moſe, ſom nu kaldes Anglans Moſe. Den Engelſke Anfører ſkal være bleven begraven paa det Sted, hvor han faldt, i en Høy, der ligger ved Veyen, ſom løber igiennem Moſen, og kaldes endnu indtil denne Dag Anglans eller Kong Angels Høy. Efter den Omſtændighed, at han var kommen til Skibs, og ey til Lands, formodes han at være kommen fra Engeland ſelv, og har vildet hiælpe ſine gamle Landsmænd. Midt paa Gudum Hede, i Gudum Sogn findes der ellers utallige Høye, og i den ſtørſte blandt dem ſkal den Engelſke Prints ligge begraven. I mange Høye ſkal der og være funden Urner med brændte Been, ſamt Stykker af Meſſing eller Kobber og andre Ting. Og ſom alle diſſe Steder ligge ſaa langt op i Jylland, ſaa holder Forf. det for rimeligere, at Fienden er kommen til Skibs fra Engeland, end fra Angeln. Hvad Roe angaaer, da finder man ikke, at han har giort noget Tog eller ført nogen Krig, men at han har anlagt Roeskilde, tilforn kaldet Høybye eller Hageskiøbing. (Beſlutningen følger.)

Halle. Georg Friderich Meiers, der Weltw. öffordentl. Lehrers, und der Königl. Academie der Wiſſenſchaften zu Berlin Mitglieds, Betrachtungen über die würkliche Religion des menſchlichen Geſchlechts 1774. 6 A. 8v. Man vil anføre det fornemmeſte Indhold af dette mærkværdige Skrift for den ſtørſte Deel med Forfatterens egne Ord. Et Menneſkes virkelige Reli-

gion bestaaer deels i det Indbegreb af alle hans Meeninger om Gud, som han virkelig holder for sandet, deels i alle de frie Handlinger, som han i Følge af dette sit Religions-Begreb endten giør ellær undlader. Saa mange enkelte Mennesker, der gives, som have nogen Religion, saa mange fra hinanden virkelig forskiællige Religioner gives der i det menneskelige Kiøn. Den christelige Religion grunder sig paa den H. Skrift. Men som den ey af alle dem, der antage den Religion, forstaaes paa lige Maade; saa er og den virkelige christelige Religion hos samme meget forskiællig. Ligesaa forholder det sig og med andre Religioner. Intet Menneske kan fuldkommen kiende et andet Menneskes virkelige Religion, saasom det kiender ikke andre Menneskers Hierter. Kun i en salskabelig Tilstand kan flere Mennesker bekiende sig til en og samme Religion; men derfor have de dog ikke virkelig een Religion. Overeenstemmelsen i tvende Christnes Religion af et Parthie bestaaer for den største Deel i det udvortes, i Ordenes og de udvortes Handlingers Overeenstemmelse. Ethvert Religions-Salskab har antaget visse Kiende-Grunde som Kilder, hvoraf deres samfælles Religion kan øses; men de have virkelig ikke den Religion, som er egentlig indbefattet i samme. Det er ikke mueligt fuldkommen tydelig og paa det nøieste at vide et enkelt Menneskes virkelige Religionstheorie. Men nu er et Menneskes virkelige Religionstheorie det Indbegreb af alle de sande og falske Begreber, hvilke han giør sig om Gud, og hvis Grendser bestaae i hans Uvidenhed om de theologiske Sandheder. Man maae underskille det Begreb, som et Menneske giør sig om Guddommen selv i det gandske betragtet, fra de Begreber, som det giør sig om de mangfoldige Egenskaber og Gierninger, som det tilskriver sin Gud. Gud er paa en vis Maade ubegribelig, og i Henseende til sine fleste Dyrkere iblandt Menneskene omhyldet med en for dem uigiennemtrængelig Dunkelhed. Man kan heraf dømme, hvorledes de fleste Menneskers hele Kundskab om Gud maae være beskaffen. De kan deels vide, deels troe meget Sandt om Gud, endskiøndt de selv ikke nøve kiende Gud. Den virkelige Religion, som et Menneske har, der bekiender sig til en falsk Religion, kan i Henseende til sin theoretiske Deel være rigtigere, end den virkelige Religion, et Menneske har, som bekiender

sig

sig til den sande Religion, naar den sidste ligeledes betragtes i Henseende til sin theoretiske Deel. Den christelige Religion, i Abstracto betragtet, er fornemmelig den sande, eller vel og den eeneste sande Religion. Men betragter man den virkelige Religion hos alle redelige Christne, som den virkelig finder Sted hos dem; saa kan man ey altid sige, at den er den eeneste sande Religion, eller at den er rigtigere, end andre Menneskers Religion: Paa samme Maade maae man dømme om Religionens practiske Deel. Et Menneske udøver sin Religion, naar det af den Kundskab, det har om Gud, tager Bevægningsgrunde til at gjøre eller lade noget. Heraf kan man og forklare, hvori et Menneskes virkelige Gudfrygtighed bestaaer. Den kan tilforladelig ikke holdes for et og det samme med det, der kan udledes af dets Religions Kundskabs-Kilde, som et Stykke af dens Udøvelse eller som dens gandske Udøvelse. Efter at Forfatteren har viist, hvori den sande og ægte Gudfrygtighed bestaaer, uddrages deraf forskiellige Følger. Et Menneskes virkelige Fromhed kan i en enkelt Tilfælde være gandske falsk, men den kan tillige være baade sand og falsk. Et Menneske, der bekiender sig til en falsk Religion, kan besidde en ægtere og bedre Gudsfrygt, end et Menneske, som bekiender sig til den sande Religion. Ved den Leylighed bliver det Spørsmaal undersøgt: **om den christelige Gudfrygtighed er den ægteste og bedste, og vel er endog den eneste ægte?** Intet Menneske, om det endog var den gudfrygtigste Tilhænger af den meest renfede christelige Religion, har en fuldkommen rigtig Religion. En moralsk rigtig Religion er den virkelige Religion et Menneske har, saavidt som den i dets Person er usyndig. Om et Menneske ikke gjør det, hvortil det ey er forbunden; saa synder det ikke. En uundgaaelig Vildfarelse kan ikke tilregnes noget Menneske, og ved saadanne Vildfarelser forsynder det sig ikke. De færreste Mennesker kunne være forpligtede til at gjøre sig om Gud selv og i det gandske betragtet et reelt og end dertil fuldkommen rigtigt Begreb. Just dette samme gielder og i Henseende til Begreberne om Guds Fuldkommenheder, om hans Handlinger og Gierninger. Ikke alle Mennesker ere forbundne til den rigtige Kundskab om Gud og guddommelige Ting, som ved den H. Skriftes rigtige Fortolkning af et Menneske i Almin-

de-

delighed kan erlanges. Ey enhver enkelt Christen er forbunden til den hele rigtige Kundskab om Gud og guddommelige Ting, som kan erlanges ved en fuldkommen rigtig og fuldstændig Udtolkning af den H. Skrift. En, der i en vis Fald har undgaaet Vildfarelsen og erkiendt Sandheden, kan ikke dømme andre efter sig selv. Hvad der har været ham læt og mueligt, er ofte for andre meget vanskeligt, eller vel ogsaa umueligt. Gud alene kan vide, om en Religions-Vildfarelse har været overvindelig eller uovervindelig for et Menneske. Om den virkelige Udøvelse af enkelte Menneskers Religion maae dømmes paa en lige Maade. Her bliver det Spørsmaal undersøgt: om det kan skiøne en virkelig Nytte, at et Religions-Partie antager symboliske Bøger, og fastsætter, at al Religions-Foredrag og al Underviisning i samme maae fuldkommen stemme overeens med disse Bøger? Ligesom og dette; efter hvilke Grundsætzer maae den virkelige moralske Værd i Menneskenes forskiællige Religioner skattes? Den Virkning, som et Menneskes virkelige Religion frembringer hos samme, er den Maalestok, hvorefter dens hele moralske Værd maae skattes og afmaales. Ey enhver virkelig Dyd hos et Menneske, som har Religion, forøger den gode moralske Værd af hans Religion, naar den nemlig ey er nogen Frugt af hans Religion. Enhver Last, som et Menneske med sin virkelige Religion er og bliver hengiven til, formindsker dets Religions Værd. En Religions-Vildfarelse, hvilken uagtet den Vildfarende er saa dydig, som dens Forbindtlighed det udfordrer, formindsker for ingen Deel hans Religions Værd og moralske Godhed. Den rigtige Kundskab om en Religions-Sandhed forhøyer for ingen Deel den moralske Værd i et Menneskes virkelige Religion, naar han ikke udøver samme paa en dydig Maade. Den virkelige Religion er den bedste, og har den største moralske Værd, som bestaaer i en dydig Udøvelse af en rigtig Kundskab om Religions-Sandhederne. Den allerletteste virkelige Religion og Gudfrygtighed bestaaer i en lastefuld Udøvelse af en falsk Theorie om Gud og guddommelige Ting, naar den Vildfarende ved sin Religions Vildfarelse bliver forledet til Laster. Der kan gives hos Mennesker en virkelig Religion, som i deres Personer er hverken af den bedste eller den letteste Art, og hvis Værd er formænget med Uværd. En Tyrk, en Jøde, en

Hed-

Hedning, med et Ord, en Uchristen, kan have en bedre virkelig Religion, end en Christen; og mangen Uchristen har i Gierningen en virkelig Religion, som er bedre end den, mangen Christen har. Derhos kan man dog sige, at den christelige Religion i Abstracto betragtet er den bedste, kun at man forklarer sig ret derover. Ey alle Uchristne blive af den Aarsag efter Døden fordømte, fordi de i dette Liv hverken har antaget eller udøvet den christelige Religion. Ingen Uchristen kan efter sin Død erlange den Salighed, som er en naturlig Frugt af den christelige Religion. En Uchristen kan af forskiællige Aarsager, som man her finder anførte, blive fordømt. Ingen Uchristen har den Fordømmelse at befrygte, som en Christen maae frygte for, der døer hen i en forhærdet Vantroe. En Vantroende, som er slet ikke Christen, har efter sin Død en dobbelt Salighed at vente: 1) den, som er en Frugt af hans øvrige sande Religion og Gudsfrygt: 2) den, som er en naturlig Frugt af hans øvrige Dyder. For at forsvare den christelige Religions Fortrin for alle andre Religioner, sige nogle: **en Uchristen kan vel blive salig, men ey i saa høy en Grad, som en Christen.** Med denne Bedømmelse er Forfatteren ikke tilfreds. Efter hans Meening bestaaer den christelige Religions Fortrin i den Henseende derudi, at den Troende derved bliver frie fra alle Synder, og altsaa og fra alle dermed forbundne Onder, og at han altsaa efter Døden bliver forsat i en reen Lyksalighedstilstand, som ingen Uchristen kan love sig. Der er mere sand Gudsfrygtighed virkelig hos det menneskelige Kiøn, og mindre Strafbarhed formedelst Vantroen, end de fleste øvrige Christne pleye at troe. For at dømme om disse Sætzers Rigtighed, maae man efterlæse de Beviser og Oplysninger, som i Skriftet selv findes dem tilføyede.

Giessen, Frankfurt og Leipzig. Bibliothek der vorzüglichsten englischen Predigten, heraus gegeben von Joh. Christoph. Frid. Schultz, **Professor der Theologie und Morgenländischen Sprachen in Giessen. Fünfter Theil 1774.** 22 Ark 8v. Man finder i denne femte Deel. 1) En Kritisk Fortegnelse paa alle tydske Oversættelser af Engelske Prædikener. Forfatteren har vildet levere en noget fuldstændigere Fortegnelse af deslige Oversættelser,

ser, end den der staaer i Journal für Prediger B. I. St. II. og B. III. St. 1. Men der maatte dog vel endnu fattes meget i sammes Fuldstændighed. Iblandt andre savner man i denne Fortegnelse, Bentleys Thorheit und Unvernunft des Atheismi, oversat af Christoph. Matth. Seidel, Hamburg 1715. 8. Ralph Brownrigs geistreiche Schriften und Predigten, oversatte J. L. Hamburg 1700. 4. Obad. Sedgwicks Buß- und Gnadenlehre aus dem Englischen, Cöln an der Spree 1673. 4. og adskillige andre, ey at tale om Prædikener, som ere oversatte af det Engelske, og hvoraf man alene kunde giøre en stor Fortegnelse. I Enden af Fortalen skriver Forfatteren, at det kommer ham og for, som han har seet Prædikener oversatte af Benson, Rogers, Swift og Warburtou, men at han hidindtil har ikke kundet komme over dem. Recensenten har i dette Stykke vildet betiene ham med følgende Efterretninger. Bensons Prædikener ere udkomne 1763 i 8v. til Halle under følgende Titel, Abhandlungen und Betrachtungen über wichtige Wahrheiten der Religion. Fremdeles har man Roggers wahrhaftig bekehrter Sünder oder Erklärung des 15ten Kap. Lucä aus dem Engl. Frankf. am Mayn 1698. 4. saavel som og Wilh. Warburtons Grundlehren der natürlichen und geoffenbarten Religion, übersetzt und mit vielen Anmerkungen versehen von Joh. Christ. Schmidt Hof und Leipzig 1760 8. Om nogle Prædikener af Swift ere oversatte paa Tydsk veed man ey at sige med Vished. Ved den her indrykkede Fortegnelse anmærker man, at man af Thomä Adams geistreiche Schriften har et andet Oplag til Frankfurt am Mayn 1692. 4.; at Barrows Kern aller geist und lehrreichen Betrachtungen er udkommen til Frankfurt og Leipzig i 4t og ey i 8v, som her meldes; at af Thomä Watsons geistreiche Predigten und Schriften ere 4 Deele, og ikke tvende, som det her hedder, udkomne. Man har deraf det tredie Oplag, hvoraf begge de første Deele ere trykte til Frankfurt 1698 og begge de sidste til Kiøbenhavn 1703 i 4t. 2) Seckers Levnet. Det er temmelig udførligt, dog kun for den halve Deel, det øvrige har man endnu at vente: 3) De oversatte Prædikener. Disse følge i Tal-Ordenen efter de foregaaen-

de

ie Deele og ere følgende: — 48) vom Gewiſſen, von Webb, over 2 Cor. I. 12. — 49) Judas ein Zeuge von der guten Sache Jeſu Chriſti von Skelton over Marc. XIV. 43-45. — 50) Die Freundſchaft mit Gott von Webb über Hiob XXII. 21. — 51) vom Eifer af samme Forfatter over Gal. IV. 18. I ſamme erklærer Forfatteren ſig iblandt andet med megen Frihed S. 123 imod alle Forſkrifter af Troes-Artikler og alle Systemer af Orthodoxie, hvilke han betragter ſom Samvittigheds Undertrykkelſer, og Indgreb i den alle Menneſker tilkommende Ret, intet at troe uden egen Underſøgning. — 52) Unſers Erlöſers Verweis für ſeiner Jünger, Jacobus und Johannes, wegen ihres ungerechten Eifers von Webb Luc. IX. 55. — 53, 54, 55) Prüfet alles vom Erzbiſchof Secker 1 Theſſ. V. 21-22. — 56) Der auf die Auferſtehung Chriſti ſicher gegründete Glaube von Skelton Act. X. 40. 41. — 57) Ueber das Gebet des Herrn von Jortin Luc. XI. 1. f. — 58) Vom Vertrauen auf Gott af ſamme Forfatter. Ordſpr. III. 56. — 59) Ueber die Geſchichte vom reichen Mann und vom Armen Lazarus, af ſamme Forfatter, Luc. XVI. 31. f. — 60) Von den Vortheilen des Religions-Unterrichts von Secker. Matth. XIII. 16. — De fleſte af diſſe Prædikener fortiener at roſes. Dog frygter man, at manzen Læſer maae dobbelt betale viſſe Prædikener af Secker og Jortin, ſom forekomme baade her og i de nu udkommende Samlinger af deres Prædikener. Foruden forſkiællige ſmaa Trykfeyl, har man og bemærket nogle, der forandre Meeningen, ſaaſom S. 85. „Denn er ſchuf ſie gar nicht um „ihrentwillen, vielweniger zum Dienſte ſeines Freundes" hvilket ſkal være Feindes og ſigte paa Satan. S. 302. „Die Juden hatten Moſen und die Propheten, aber ſie „wolten ſie nicht hören — — Denn ſie gaben das göttliche Anſehen und die Wunder Moſis und der Apoſtel „zu" hvor i Stedet for Apoſtel maae ſtaae Propheten. Nogle Sprogfeyl, ſom man ellers kunde have anført, har man dog ikke denne Gang vildet ſætte i Rette paa.

Leipzig. Predigten für Kinder von reiferm Alter. Zweytes Bandchen. 1774. 11 A. 8v. Hr. M. Sturm,

Sturm, som Forfatter af disse Prædikener, mælder i Fortalen, at de mange skriftlige Opfordringer, som han har bekommet fra Forældre og Børn, til at fortsætte disse Prædikener, har opmuntret ham til at udgive dette andet Bind. Han har vel derudi foredraget saadanne Ting, som allerede udfordre nogen moednere Eftertanke, men dog paa alle Maader bemøyet sig for at foredrage dem saaledes, at unge Siæle, for hvilke disse Prædikener ere bestemte, lættelig kunne fatte Alt. Prædikenerne selv ere med besynderlig Flid udarbeydede ogsaaledes indrettede, at unge Mennesker kan have megen Nytte af deres Læsning. De handle, om Ungdoms Lætsindighed, Ungdoms Udsvævelser og deres ulyksalige Følger, om et lætsindigt ungt Menneskes Eftertanke over sit Levnet, om Forældres Glæde over deres Børns Bedring, om Hiælpemidler til at imodstaae Ungdoms Fristelser, om Ungdoms Dyder, om Børns Pligt, at komme til Jesum, om Bestandighed i det Gode, Formanings-Tale til Ungdommen for Confirmationen.

Halle. M. Stephan Schulz, Predigers an der St. Ulrichs-Kirche, von den Leitungen des Höchsten nach seinem Rath auf den Reisen durch Europa, Asia und Afrika. 1774. 1 Alph. 3 A. st. 8v. Vierter Theil med Forfatterens veltrofne Billede. —— Man veed af de foregaaende Deele, at Forfatteren anbringer i denne Reisebeskeivelse deels meget af hans egne Begivenheder, og de Hendelser, der har mødt ham, deels om hans vidtloftige Reises Fremgang, og Øyemærke, og Jødernes Omvendelse. Dog ville og de, som ikke finde Behag i at læse disse Fortællinger, finde derudi baade nye og mærkværdige Efterretninger om de Steder og Lande, som Forfatteren har besøgt. Det har og immer sin Nytte, naar man læser bekiendte Mærkværdigheder stadfæstede ved et nyt Øyenvidne. Dette Bind indbefatter de i Aaret 1752 begyndte Reiser fra Halle til Nurnberg, Wien, Venedig, Smirna, Constantinopel, atter til Smirna, Alexandria, store Cajro, Cypern, Antiochia og Aleppo.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene T. C. og G. C. Berling.

No. 19.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 9de May 1776.

Kiøbenhavn. (Beslutning af Hr. Kammer-Herre Suhms Kritiske Historie af Dannemark. II. Bind.) I Henseende til Hovedsagerne om Hrolf Krake ere Saxo og Torfæus eenige. Hans Banemand kaldes i et Haandskrift No. 16. Hartbard og siges at have været en Tydsker, hvilket har givet Forfatteren Mistanke, at han maatte være en Angler, der ved den Leylighed har vildet sætte sine Landsmænd i Frihed. I en Bodvar Biarkes Sagan giores Helge, Hroar og Hrolf Krake til Konger i det kolde Sverrige og Rusland, hvorved Forfatteren anmærker, at naar saadan Urigtighed kan være begaaet, og vore Konger forflyttede til fremmede Lande, saa kan og fremmede Konger urigtigen være blevne indførte iblandt vore. Hrolfs Banemand, som Saxo kalder Hiartvar, giør han og til hans Efterman, men lader ham kun regiere een Dag. Forfatteren anseer det for en Skiødesløshed hos Svend Aagesen, at han har givet Hrolf en Søn af det Navn Rørkil Slaghenbæck, et Navn, der er fordervet af Rørik Slaugenboge, som var Gothers Søn, og den anden Konge efter Rolf, da derimod Værken Saxo eller Hrolfs Saga tillægger Hrolf Sønner, hvorover og Kongeriget gik fra hans Slægt. Hiartvar, hans Banemand, var tillige, som Saxo og Petrus Olai berette, hans Søsters Mand. Denne Søster hedte Skulde, og meener man at den Bondebye Skuldelef i Sieland,

land, i Horns Herred, er anlagt af hende, og efter hende ſaa kaldes. Hiartvar blev igien ſamme Dag dræbt af en Viggo, ſom Forfatteren dog ikke meener at have været hans virkelige Navn, men kun et Øgenavn af Vig, ſom betyder Mord. Petrus Olai giør en Hako, Hamundi Søn og Hagbarths Broder til Hiartvars Banemand, og lader den ſamme regiere efter Rolf, hvilken Hako han igien lader dræbes af Fridleif, ſom ægtede en Dotter af Hrolf. Saxo har intet derom. Men han lader den Danſke Konge Syvald dræbes af en Hako, og da der efter ham heller ikke vare Printſer, ſaa meener Forfatteren, at hiin Hako er bleven ſat paa det urette Sted. Men Friedlef kiender han ikke, med mindre han endten maatte være en Frode 6te eller en Fader til en af Froderne, den 5te eller 6te. Petrus Olai har derudi fulgt Kong Eriks Krønike, ſom lægger til, at denne Friedlef kom fra de nordre Kanter. I Hrolfs Saga mældes om en Elg Frode, ſom havde opholdt ſig i Updalen i Norge og var en iblandt dem, der hævnede Rolfs Død, og paa ham kan altſaa dette vel paſſe ſig, men Forfatteren veed ey at ſige, hvorledes hans Navn Frode, kan være bleven forandret til Friedlef. Efter Annales Esromenſes kom og en Friedleif fra de nordiſke Kanter, ſom ægtede Hrolfs Datter, avlede Frode den Gavmilde med hende, ſlog Hako ihiel, og blev Konge i hans Sted. Saxo, og andre efter ham, giøre en Hother til Hrolfs Eftermand, ſom var Broder til den Svenſke Konge Adil eller Attilus, der undertvang de Danſke, fordi de havde dræbt Hiartvar og ſatte dem Hother til Konge. Den Hako, ſom dræbte Hiartvar, meener Forfatteren nok at kunne være den ſamme ſom Viggo hos Saxo, da det første kan have været hans rette Navn, og det ſidſte hans Tilnavn af det Ord Vig Mærkeligt nok er det, at ſaa mange Beretninger ſtemme overeens om hiin Friedlef. Om Hiartvars Ægteſkab med Skulde er og ulige Beretning. Nogle ſige, at da han friede til Skulde, blev hun ham nægtet af Hrolf, hvorpaa Hiartvar med hendes Villie ſnappede hende hemmelig bort Andre lade Hrolf ſelv godvillig give hende til ham, og giør ham til en Vaſal, eller Under-Konge af Skaane, ſom ſkuld betale Skat til ham, men dræbte ham paa Lethra, da han engang ſkulde tilføre ham Skatten. Der gives af Bodva

Biar

Biarkes Saga et trykt Udtog, som er udkommen i Sverrig. Derudi viges meget fra Saxo, Hrolfs Saga og alle vore Efterretninger. Skribenten er desuden fabelagtig og hans Fabler smage af en nyere Alder, saa man ikke kan følge ham. Ikke desto mindre har Forfatteren anført det vigtigste af ham, for intet at udelade, i sær da noget deraf kan tiene til at fylde de andres Beretninger, hvilket man ikke bør forkaste, naar det kun ikke indbefatter noget urimeligt. Forfatterens Kritiker over Indholdet af hans Fortællinger findes overalt indstrøede, saa Læseren herved, som overalt, maa finde sig derudi, at Hoved-Recensionen deraf bliver derved afbrudt, og immer betænke, det er en kritisk Historie, og at Kritikerne ikke vel anderledes kunde anbringes, med mindre man vilde have anbragt dem neden under Texten i Noter. Forbemældte Saga forekommer og No. 286. i 4to iblandt Arnæ Haandskrifter. I Hovedtingene stemmer den der overeens med det trykte Svenske Udtog. Forfatteren har derfor og her anført af samme, hvad der endten ikke findes i Udtoget, eller i Haandskriftet er anderledes anført, og beslutter sin Recension af begge med den vigtige Anmærkning: „Da nu Hroe, „ Hrolf, Ingiald, Agnar, Adil, Biarke, Skulde, „ har upaatvivleligen alle været til, og haft med hinanden „ at bestille, saa sees heraf, at denne Romanskriver, som de „ fleste af det Slags, har lagt en sandfærdig Historie til Grund, „ men taget fra, lagt til, forvendt efter Velbehag. Var „ nu intet om Hrolf og de flere tilovers, uden han, og man „ da for det Fabelagtiges Skyld vilde reent forkaste det alt„ sammen, saa tog man jo dog mægtig Feyl. Naar derfor „ saadant møder, at man haver intet andet end Fabler, da „ maa man ey forkaste det alsammen, af Frygt for, at ka„ ste det sande bort med, men lade det staae ved sin Værd, „ dog saa, at man udelader, og i det mindste ikke troer, om „ man end anfører det, for at vise Tænkemaaden, aaben„ bare Fabler, som Troldom, Spøgelser o. s. v.“ I øvrigt bliver det ikke muligt at forfølge Forfatteren i hans vidtløftige kritiske Undersøgninger over de mangfoldige Skribenteres for den største Deel meget ulige, saa vel genealogiske, som historiske Beretninger. S. 269 retter han nogle Feyl hos Gebhardi i hans Danske Historie (Forts. der allg. Weltgesch. 32 Th. p. 363-7) og i sær dette, at han har ladet Hrolf give

ſine Døttre Skur og Drifa til Agnar Ingels Søn, og til Biarke, da Saxo, ſom er den eeneſte der taler om Agnars Svogerſkab med Hrolf, tillægger ham ey HrolfsDotter, men hans Søſter Ruta. Ogſaa den Forbindelſe med Biarke erklærer han for urigtig, ſkiønt derom haves Efterretning hos een af vore gamle Skribentere, ſom her ikke nævnes. „I„ midlertid (ſiger Forf.) er det dog langt fra, at jeg hermed „ vil forringe Gebhardi Roes, da det er ſtort af ham, ſom „ en Fremmed, at forſtaae Danſk, og at benytte ſig af ſaa „ mange Hielpemidler, ſom endog en Deel af vore egne ikke „ have brugt; men allerſtørſt, at han har givet os den bed„ ſte Danſke Hiſtorie, ſom hidindtil har ſeet Lyſet.“ S. 283 forekommer og en vigtig Kritik og betydelig Correction af Forfatteren, ſom betræffer det Sted hos Saxo p. 36 ecce mihi videor corvum penetralle ferocem. „Vedel (ſiger han) „ har udeladt dette i ſin Danſke Overſættelſe, venteligen for„ di han ey haver forſtaaet det; thi ſaa ſmuk Danſk, ſom „ den er i, ſaa utroe er den.“ En ſlet Roes for en Overſætter, helſt paa et Sted, hvor den rette Læſemaade var ſaa let at giætte! Videre ſiger Forfatteren: „Udi Aſcenſii Ud„ gave ſtaaer cervum i Stedet for corvum, ſom er en Tryk„ feyl hos Stephanius, og en Feyl, hvilken Klotz i ſin „ nye Udgave af Saxo ey har mærket, i hvor vel han roſer „ ſig af at have renſet Saxo fra utallige Feyl, ſom dog ey „ beſtaae eller kan beſtaae i andre end Stephanii Trykfeyl, „ da intet Haandſkrift er tilovers af Saxo, og Klotz ey „ har underſtaaet ſig at rette ham efter Giætning, hvorudi „ han har giort vel, ſaaſom Indſigt i vort Sprog og Hiſto„ rie manglede ham dertil. Stephanius har intet om det„ te vanſkelige Sted i ſine Noter. Biſp Thurah har i ſin „ poetiſke Overſættelſe af Saxonis Vers, hvilke ere indfør„ te i den ſidſte Danſke Overſættelſe af Saxo, fulgt den ret„ te Læſemaade, men uden at give tilkiende ved noget, at „ han indſaae den rette Meening, ſom dog let kunde have „ ſkeet, ved at lægge hiin eller den til modig Hiort. Med „ ſaa Ord, herved ſigtes til Hiort- eller Hiartvars Navn, „ og han forſtaaes ved denne ferox cervus.“ Endnu S. 284 forekommer og en vigtig kritiſk Anmærkning over det Sted p. 37, hvor Ruta ſiger til Biarke, adde oculum propius & noſtras propice chelas, hvilke og Vedel gaaer ſtil-

ſtiltiende forbi. Iblandt de mange og adſkillige lærde Meeninger herom biefalder Forfatteren helſt O. Worms, hvorefter chelæ ſkal betyde Kar fulde af Vand, hvorudi man ſaae for at ſpaae; hvilken Meening Stephanius ſelv er heller ikke meget imod, undtagen, at han forandrer Vandet til Blod. Dog biefalder han helſt den, at Biarke nemlig ſkulde ſee under Ruta's Arm, for at blive, ſom man kalder det, fremſynet, hvorved man efter vore gamle Fædres Overtroe, kunde blive i Stand til at ſee Aander, og hvad ſom ellers ikke var at ſee. Forfatteren beſkylder Saxo S. 286, for nogen Partieſkhed, i det han giver Siellandsfarerne Æren for Udryddelſen af Skuldes Hær, og Hrolfs Hævn, da dog andre ogſaa har giort noget dertil. Han ſlutter deraf, at han maa ſelv være født i Sielland, og at ſaa vel hans Venſkab for Siellandsfarerne, ſom hans Høyagtelſe for Biſp Abſalon, kan have giort ham partieſk i den Henſeende. Han roſer og biefalder denne Grams Anmærkning, at Lethra-Konger, ligeſom Upſala-Konger i Sverrig, var kun en Titel, hvorved de bleve underſkillede fra de andre Konger i Riget, ſom regierede i andre Provincer, og at Lethra-Konge vil juſt ikke derfor ſige ſaa meget, ſom en Overkonge over det hele Rige. Ellers ſlutter Forfatteren og heraf, at de maa have regieret over flere Ør, end Sielland, efterdi man vel ellers maatte have kaldet dem Konger i Sielland. Til det Øgenavn Krage eller Krake, ſom Hrolf belægges med, angives ulige Grund. Saxo vil, at dermed betegnes hans høye og ranke Geſtalt, da Krake ſkal betyde et Træe med halv afhugne Greene. Men ſom han i Edda beſkrives ſom liden og ſmal, ſaa har man og meent, at han derfor blev kaldet Krage, ſom er en Fugls Navn. Forfatteren vil foreene begge Fortællinger om Navnets Oprindelſe, og meener, at naar han i Edda kaldes en liden Konge, dermed da kunde være ſigtet til hans ſmale, men dog ranke og høye Geſtalt, i fær da det ikke ſtaaer i Edda ſelv, at ved Krage ſkal forſtaaes en Fugl. Diſſe Prøver af Forfatterens Kritik over denne Konges Hiſtorie maa være nok. Viſt er det, at en Læſer kan undertiden ſynes at tabe ſig ſelv iblandt fabelagtige og meget ſtridige Beretninger, men han ſlipper dog op igien af dette Dyb, og tilſidſt fatter dog baade ſig ſelv og en Hoved-Sum af en ſand Hiſtorie, ſkiønt adſpredt iblandt man-

ge fabelagtige og modstridige Beretninger og Kritiker, ved hvilke sidste man tildeels ofte bliver ledet frem og tilbage, uden at man dog med Forfatteren kan komme til at standse ved noget vist og fast. Vel tilkommer det ikke Recens. at give Regler for en Forfatter, der arbeyder saa meget og saa møysommelig for at tiene Publikum med sin vidtløftige Lærdom og Læsning. Men maatte han dog sige det uden Fortrydelse, saa troer han dog, at Læserne vilde have fundet sig meget baade fornøyede og hiulpne dermed, om enhver Konges Historie havde bleven besluttet med et heelt ganske og i Korthed sammendraget historisk Resultat af den hele foregaaende kritiske Undersøgning. Maaskee var det for meget at ønske eller vente af en Mand, hvis lærde Undersøgninger kan skaffe ham nok at bestille. Men med hans Tilladelse og Samtykke, og under hans Opsigt, kunde maaskee saadant historisk Udtog foranstaltes ved en dertil udseet duelig Person. Derudi maatte da Stilen være langt anderledes beskaffen, pyntelig, ordentlig, tydelig, flydende, reen og historisk, vel sammenhængende, og ikke afbrudt ved de mange og lange kritiske Parentheser, hvorved Læseren her saa tidt maa lede efter Hoved-Stilens Sammenhæng og Forbindelse. At et saadant paalideligt og i det mindste rimeligt historisk Resultat ikke skulde være mueligt af saa gamle og uvisse og vaklende Efterretninger, vil ingen indvende, som betænker, at al Umage med deslige kritiske Undersøgningers baade Skrivning og Læsning ellers maatte være spildt; og vi maatte da kun skrive, læse, og vide saa meget af og om den gamle Historie for tilsidst intet at vide. — Efter Hrolf Krake lader Saxo en Hother regiere i Dannemark. Forfatterens hele kritiske Undersøgning om denne Konge, gaaer i Hovedsagen ud derpaa, at der har været trende af det Navn Hother, af hvilke de tvende ældre har levet med Odinerne og har havt en Deel med dem at bestille; at hvad Saxo beretter om en Hother, som blev Konge efter Hrolf, hører til den tredie af dette Navn; og at han endelig har giort en af dem alle tre og sammenblandet deres Bedrifter. Ved denne Hypothese har Forfatteren handlet bedre med Saxo, end Torfæus har giort, der gandske forkaster en Hother som Konge i Danemark, og altsaa maae giøre til Digt alt hvad Saxo om ham beretter, da han tvertimod henfører alt til den Gud Haudur, som

om-

omtales i Edda. Forfatteren meener og, at noget om den Svendſke Kong Ottar er af Saxo bleven flikket ind i Fortællingen om Hother. Her mældes og om Stæder og Høye, ſom bære Navn af en Hother, og en Boe, ſom han ſkal have ſtridet med. Saa meget er viſt, at en Hother og fleer end een har været vore Forfædre bekiendt, men i øvrigt ere de hiſtoriſke, genealogiſke og chronologiſke Underſøgninger om dem ſaa forvirrede, at man ſelv næſten ikke veed hvor man er, naar man er kommen ind i dem. — Har da en Hother nogenſinde være Konge efter Hrolf, ſaa ſkal Rorik Slyngebaand have været hans Søn og Eftermand i Regieringen, og have regieret i Siælland, omtrent ved Aar 640. Ogſaa denne ſkal Saxo have blandet med flere af dette Navn. Han ſkal have faaet dette ſit Tilnavn af et Armbaand, ſom blev tabt i en Krig med Slaverne. Islænderne giøre denne Rorik til en Søn, ey af Hother, men af Halfdan eller Ingjald. For Reſten mældes her og om ſaa mange Roriker og deres Bedrifter, ſaa man ikke ret veed, hvilken af dem man her egentlig har med at beſtille. Egentligen ſkal ſaa vel Hother, ſom Rorik, alene have været Jydſke Konger, der har giort Prætenſion paa Siælland efter Hrolfs Død. Saxo ſelv udgiver dem ey for meer end deels Konger i Jylland, deels i Siælland. Her mældes og meget i denne Hiſtorie om tvende Jydſke Konger, Amleth og Fegge, af hvilke den førſtes Navn ſkal endnu være tilovers i Amlets Hede, en Bondebye udi Aarhuus Stift og den ſidſtes i Fegge Klit og Fegge-Sund paa Mors i Jylland. — Viglet giøre nogle til Roriks Søn, og Eftermand, men andre til en Konge i Norge og Stedfader til forbemældte Amleth. Har han været Rorik-Slyngebaands Søn, ſaa maae han have regieret henved 650 og i Harald Hilditaus Tid, ja Forfatteren meener, han kunde vel være Harald-Hilditan ſelv, da Viglet ſynes at være kun et Tilnavn, og betyde det ſamme ſom Hilditan, en ſom er færdig til Strid. Saxo giør ham til Vermunds Fader, ſom dog efter Islænderne var en Søn af Frode II. Han ſynes kun at have regieret over Sielland og Skone, og maaſkee tilſidſt ogſaa over Jylland. Forfatteren ſtaaer og i Tvil, om ikke denne Viglet og kan have været en Angliſk Konge, og har viſt ved hvad Anledning Saxo kan have ført ham ind

iblandt vore Danske Konger. — Efter ham sætter Saxo en Vermund, som er den 8 Konge hos Islænderne, og har giort ham til Viglets Søn. Ogsaa denne Vermund skal Saxo have blandet med en Angliſk Konge af samme Navn, saafremt ellers den Angliſke og Danske Vermund virkelig har været tvende forſkiællige Personer. Dette skal man deraf kunne see, at han lader ham stride ved Ejderen med Sarerne, da det dog er meget rimeligt, at Lethra og Danske Konger ey have før en god Tid derefter udstrakt deres Herredømme til Ejderen. — Han giør en Uffo til hans Søn, hvilken Engellænderne kalde Offa, og Islænderne Olaf. Saxo selv mælder og, at han tillige er bleven kaldet Olavus med det Tilnavn Manſuetus, eller Oluf Litilati. Forfatteren erindrer ellers, at man deraf kunde giøre sig Tanke om flere end een Vermund, og at Saxo, som kiender kun een, har derfor af Uffo og Olaf eller Oluf giort een Person. Da han ellers og skal have havt en Søster af det Navn Olufa, saa bringer Forfatteren det Spørsmaal an, om ikke hans Søsters Navn ved en Forvirring kunde være bleven forblandet med hans, og han saaledes kunde være kommen til det Navn Oluf, og om ikke Tilnavnet Litilati snarere kan have tilhørt hende, end ham. Svend Aagesen kalder ham kun Uffo, og giør ham med Saxo til en Fader af Dan Mykilati. Nok en anden Meening bringes her paa Bane: at nemlig Olufa har været en Dotter af Vermund, og er af Feyltagelse bleven giort til en Mands Person af det Navn Oluf; at hun er bleven Gift med Dan Mykilati, og at han har faaet Riget med Hende. — Denne er den Navnkundige Dan Mykilati og Islændernes rode Konge. Saxo giør ham til en Søn af Uffo, hvilket han og kan blive i en forandret Meening, om man vil følge den Hypotheſe, som og foran er berørt, at Olufa, som han fik til Ægte, har været en Dotter af Uffo. Overalt gaaer Forfatterens Systema ud derpaa, at Olafs endten Søster eller Datter har været Dans Moder eller Kone; at Dan først har regieret over Skaane alene, og efter Olafs Død siden over Derne med; at han og, i det mindſte ved sin Broder, Hugleik eller Angul, som skal være den samme som den Saxiſke Odin, har regieret over Angler og Jyder, og ved sig selv (maaſkee) over den nordligere Deel af Jylland. Han vil og, at

en

en Hother skal paa den Tid have været Anglernes, og Gelder Saxernes Konge, og at de have sat sig imod Dans Broder Odin og bekriget Jyderne, som da have kaldet Dan til Hiælp; hvorved næsten hele Danemark skal være bleven forenet tilsammen, og det Danske Navn udstrakt til alle dets Provintzer. Det Tilnavn Mykilati skal endten betyde Magnanimus, Magnificus, eller Superbus, og Torfæus meener, at Saxo maae have taget det i den sidste Meening, og deraf taget Anledning til saa meget at laste denne Konge. Forfatteren skulde ikke ville nægte, at jo det Danske Navn kunde have havt sin første Oprindelse af denne Dan, hvis ikke det var klart af Ptolomæo og Mela, at de Danske havde været til længe for Dan Mykilati. — Hugleth eller Huglek sættes her efter Dan, men Saxo melder ikke hvem hans Fader var. Efter Forfatterens Systema skal han have været den forbemældte Huglek, eller Odin, eller Angul og Dans Broder eller Svigerbroder. Han anføres og ikke som Fader til den følgende Frode, hvoraf sluttes, at han ikke maae have hørt til vore rette Konger, men har maaskee regieret over Anglerne og i Sønder-Jylland og langt ind i Nørre-Jylland. Han skal ligge begravet i Jylland ved Landsbyen Hyllebierg, (fordom Hullebierg, Huglersbierg) paa den Høy, hvor Kirken staaer, og er det saa, saa maae han have været Konge i Jylland. — Forfatteren viser, hvorledes man let kunde forvildes og giore ham til en Fader af hans Eftermand Frode, der dog var en Søn af Dan. Han er Islændernes Frode III. og den fredsommelige. Saxo kalder ham Vegetus (hin Frokne) og forvirrer ham med en seenere Frode IV. — Snorro giver denne Frode en Søn Halfdan og Torfæus meener, at Saxo deraf har giort den næstfølgende Dan III. skiønt han ey siger hvis Søn han var. Men andre giore denne Dan til Frodes Søn. Hans Eftermand Friedleif (den 23 og sidste Konge, som her mældes om) skal have været hans Broder, og da Saxo har giort ham til hans Eftermand, saa antegnes det her i den Henseende som noget mærkeligt, at han ikke har givet ham ud for hans Søn. Men hans Bedrifter har han blandet med en seenere Friedleif den III. — Man seer selv hvilken Forvirring overalt; hvilke Hypotheser, hvilke Giætninger, Formodninger og Slutninger frem og tilbage; dog overalt og summarisk historisk

Sandhed eller Rimelighed, og Recensenten kan derfor enl ikke glemme forbemældte sit Forslag om et summarisk historisk Resultat af det hele Værk.

Leipzig. Ebauche pour donner une idée de la forme du Gouvernement de l'Empire de Russie 1774 13. A. 8v. Saaledes er nu General-Feldmarschal Grev Burchard Christopher von Münnich, ved Boghandler Hartknochs til Riga usøgte Hielp uventet kommer iblandt Skribenternes Tal. Rec. nævner kun Forlæggeren, saasom han ikke kiender Udgiveren, og kan heller ikke giette sig til hvem han er. Bogen er ikke, som der mældes paa Titelen, trykt til Kiøbenhavn, men formodentlig til Leipzig i det Breitkopfiske Bogtrykkerie, hvilket Recensenten slutter af de indmængte Russiske Ord, saasom ikke noget andet Bogtrykkerie har, saavidt han veed, russisk Skrift. Bogen er allerede sidste Paaskemesse 1774 kommen for Lyset. Hr. Grev von Münnich skrev eller meget mere dicterede 1763 sin da værende Secretair Hr. Frisch den i Pennen. Han havde bestemt den til Hendes Majestæt Keyserinde Catharine II., lod den smukt indbinde, og overleverede den til Keyserinden, som efter faa Dage gav den tilbage, da hun havde læst den igiennem, og strax derpaa sendte han den til Hr. Doctor Büsching med følgende Brev: „ Jn dem engsten „ Vertrauen übersende hiebey an E. H. meine Ebauche de „ la forme du Gouvernement de l'empire de Russie, „ mit weißen Papier durchschossen, und ersuche Dieselben „ inständigst diese geheime Piece, so viel es ihre wichtige „ Occupationes zulassen, mit Aufmerksamkeit nach zu sehen, „ und alles, was mein hochgeschätzter Hr. Doctor darinnen „ zu ändern oder hinzufügen für nöthig erachten, damit al„ les in der Wahrheit gegründet seyn möge, auf den weißen „ Blättern umständlich zu annotiren, insonderheit was die „ Umstände der Thronbesteigung Jhro Maj. der Kaiserinn „ Elisabeth glorwürdigsten Andenkens betrift, welche mir „ um desto weniger bekannt sind, als ich damals gleich in „ Verhaft gezogen, und nachhero nach Siberien geführet „ worden. Ich verspreche dagegen um desto fleißiger an „ meinem Lebenslauf zu arbeiten, als mir solches von Jhro „ Maj. unserer allergnädigsten Kayserinn selbst anbefohlen

„ wor-

„ worden, und ſolches Ew. —— —— zu communiciren, der „ ich mit der vollkommenſten Hochachtung beharre Ew. —— „ meines wertheſten Freundes ergebenſter Diener. B. C. de „ Mynnich den 10 Dec. 1763.“ Hr. B. var alt for meget beſkæftiget til den Tid for længe at kunne opholde ſig ved dette Haandſkrift. Han beholdt det derfor kun en Dag hos ſig, og ved Giennemlæsningen ſkrev paa de hvide Blade, hvormed det var giennemſkedt, nogle tydſke Anmærkninger, i ſær Hiſtorien ved Keyſerinde Eliſabeths Tronbeſtigelſe, og trak derimod adſkillige Anecdoter ud af dette Haandſkrift i det tydſke Sprog, ſom udfylde et Par vidtſkrevne Ark. Foruden ham har Feldmarſchallen ikke meddeelt dette ſit Haandſkrift uden til en eller to Perſoner, og om den ene veed man med Vished at ſige, at han ikke har afſkrevet ſamme. Man ſeer af foranførte Brev, at han har vildet have Haandſkriftet holdt hemmeligt, og det har altſaa vist ikke været hans Øyemærke, at det ſkulde blive trykt. Den Ubekiendte, der har befordret det til Trykken har altſaa handlet imod hans Øyemærke. Hr. B. har derimod været forſigtig i at giøre Brug af de Anecdoter, ſom han har uddraget deraf. I den første og tredie Deel af hans **Magazin** forekomme nogle deraf og S. 404 i ſidſtbenævnte Deel bliver Skriftet ſelv nævnet. Udgiveren har endten ſelv overſat eller ladet overſætte hans tydſke Anmærkninger, ſom han havde ſkrevet til Originalen, bragt dem under Texten under den Opſkrift Note de M. B. hvilket dog ikke er ſkeet S. 134 og ved de vidtløftige Anmærkninger S. 112 o. f. I den første har han opfordret Feldmarſchallen til at beſvare det, ſom Hertug **Ernſt Johann** af Curland har ſkrevet til ſin egen Retfærdiggiørelſe og Feldmarchallens Beſkyldning, og føyede Hertugens trykte Forſvarelſe dertil; men han ſkikkede ham den uden al Beſvarelſe tilbage. I den anden Anmærkning fortæller Hr. B. den Hiſtorie, hvorledes Prinzeſſen **Eliſabeth** har bemægtiget ſig den Ruſſiſke Throne, gandſke kort, men mere omſtændelig har han foredraget den i den første Artikel i den første Deel af ſit Magazin. Hvem der læſer ſaavel foranførte Feldmarſchallens Brev, ſom og hans Bog S. 153. 155. 161. 168 ville forundre ſig over, at han har ſkrevet ſaa ærbødig og roesværdig om Keyſerinde **Eliſabeth**, ſom dog var hans Fiende, og under hvis Regiering det Ruſſiſke Rige geraadede

dybt

dybt i Forfaldelse, som han selv tydelig nok giver at forstaa S. 170, 172, 174. Til det, som han S. 170 siger om Keyserindens Character, havde han endnu kundet tilføye noget om Hendes Ødselhed, da hun efterlod sig 8700 fuldkomne Klædninger, ey at tale om de utallige halve Klædninger og mindre Klædningsstykker og den forskrækkelige Forraad af hele og tilskaarne Stykker, som Silkestoffer af mange Slags Arter. Han havde og kundet anføre, at hun i Hendes sidste Leve-Aar har betalt hver Aareladning med 7500 Rubler, hvoraf enhver af de tre Livlæger fik 2000, og Liv-Chirurgus 1500 Rubler: at hun frygtede sig meget for Døden, og at hun derfor og i de sidste Dage af Hendes Liv, da hun syntes at være kommen sig igien af et hæftigt Anfald, havde i Begyndelsen tiltænkt enhver Livlæge 25000 Rubler og dernæst 12 Haaker i Liefland (der vare meget mere værd) som der dog ikke blev noget af: at hun i sin hele Regierings Tid ikke har holdt nogen Orden i Spise og altsaa ofte har holdt Middags-Maaltid om Aftenen, og Aftens-Maaltid om Morgenen tidlig, og immer har ventet, om ey en af de Russiske Damer, der havde indhungret sig hos Hende, ikke vilde sende Hende noget overordentlig at spise, ey at tale om mange andre deslige Anecdoter. Imidlertid er Feldmarschallens Skrift selv rigelig nok opfyldt med Anecdoter, og med frie og skarpe Domme, som ville skaffe det Læsere i Mængde, skiønt man ikke kan give Forsikkring for den nøyagtige Rigtighed af alle og enhver. Hr. B. Anmærkning til S. 63. om Keyserinde Catharina I Død, som er bleven tilskreven en Forgiftning, indbefatter en Sagn, som han har hørt af meer end en Person, skiøndt han meget vel erkiender en naturlig Aarsag til Keyserindens Død, da hun i de sidste Aar af Hendes Liv har levet meget uordentlig. Ved S. 64 anmærker Hr. B. at Fyrst Menschikow var af følgende Aarsager meget fortørnet paa General Devier, fordi samme havde sat hans Søster i en Tilstand, formedelst hvilken hun ikke vel kunde nægtes ham til Gemahlinde; fordi han frit erklærede det for Uret, at Prinzesserne Anna og Elisabeth bleve udelukte fra Thronfølgen; og fordi han, da Menschikow lod ham sætte i Fæstningen, skiældte ham i Øynene ud for en Erketyv og Forbryder, hvorfor Menschikow til Belønning lod ham give Knuden. Hvad Feldmarschallen S. 138 skri-

ver

er om Prinzessen Anna's Opdragelse behover nogen Forbe-
ring og Oplysning. Prinzessens Hofmesterinde hedte ikke
Zaderkas men Aderkaß, som er Navnet af en gammel
iefländsk adelig Familie. Hun var født Mardefeld og in-
en uskikket Dame, men ikkun nogle Aar hos Prinzessen,
aasom hun ved Hertugens af Curland Foranstaltning ufor-
nodentlig blev sendt over Cronstadt og Østersøen til Tydsk-
and. Aarsagen var, fordi man havde opdaget, at Frue
on Aderkaß befordrede Kiærligheds Forstaaelsen imellem
Prinzessen og den Kongelige Pohlske og Churf. Saxiske Mi-
nister Grøven af Lynar. Herpaa blev Frue von Reck, en
Curlænderinde, beskikket til Hofmesterinde hos Prinzessen,
vilken gamle Frue lod gisre med sig hvad man vilde. S.
160. 161. hedder det, at Professor Groß, som har arbey-
det i Grøv Ostermanns Cancellie, har skudt sig selv Ihiel,
da man havde taget Grøven i Arrest. Men Groß skiød sig
elv først et Par Maaneder derefter, og da Prinzessen Eli-
abeth bemægtede sig Thronen, kom der ligesaa lidet nogen
af Dage, som 1762, da Keyserinde Catharina II. besteg
Thronen.

Leipzig. Lehrbuch der Landwirthschaft in vier Theilen von Johann August Friderich Bloch, Prediger der christlichen Gemeinde zu Nutha in Anhalt-Zerbst 1774 1 Alph. 9 A. 8v. Det er i Tydskland en herskende Mode, at skrive om Landhusholdningen. Tydskland overs-vømmes med Skrifter af den Art, og dog seer man kun saa faa virkelige Forbedringer i Landhusholdningen. Paa Compendier mangler det ikke. Man har nogle gode, mange middelmaadige og flere slette. Man kunde derfor gisre Forfatteren det Spørsmaal, hvi han har vildet forøge Compendiernes Tal, da hans Lære-Embede just ikke kan have givet ham nogen Grund dertil? I den første Deel handles om Fæe-Avlingen. Efter nogle forudskikkede almindelige Betragtninger derover bliver i det første Afsnit omstændelig handlet om Heste, Horn-Qvæg, Faar og Svin, og kortelig om de smaa Dyr. Det forstaaer sig vel, at det meeste her maae være bekiendt. Dog finder man og heriblandt adskillige nyttige Anmærkninger, som Forfatteren har taget af sin egen Erfaring. Det andet Afsnit handler om Engenes

Be-

Behandling og Benyttelse, hvorved Forfatteren har i sæ seer paa deres Forbedring. Det tredie Afsnit handler on Græsmarkernes Behandling og Benyttelse. Atter her me get Nyt for visse Egne, og i sær for dem, i hvilke Forfatte ren lever. Den anden Deel handler om Agerdyrkningen Efter en foregaaende Indledning handler Forfatteren i fir Afsnitter om Agernes Beskaffenhed og Forskiællighed, Ind deeling, Bearbeydelse og Benyttelse. I hvor mange bekiend te Ting end herom blive sagte, saa har dog Forfatteren nøy giennemgaaet alle enkelte Stykker og er derover bleven mege tydelig. Et Anhang indbefatter en Beregning saavel over en feyl agtig Huusholdning som over en Huusholdning efter de angivne Regler. At en Ager i alle Aar kan bære Frugter, og ikke bliver ud hungret, ja at den endogsaa giver meer af sig, end om den hviler det tredie Aar, bliver med historisk Beviis bekræftet, og er el lers for længe siden bekiendt. Den tredie Deel handler om Have-Væsenet, ey alene i Almindelighed, men og i Besyn derlighed om de til Huusholdningen henhørende Havers An læg og Behandling, om sædvanlige og usædvanlige Have Frugter, om Træe-Frugt-Humle-Viin- og Bie-Hauger o. s. v. Dertil er endnu føyet et uforgribeligt Forslag, hvorle des en oekonomisk Skole uden Bekostning til en Stats For deel kunde anlægges. Det fortiener nøyere Prøvelse. Det er dog ikke i det gandske nyt, som Forfatteren meener, flere ere faldne derpaa, men saadanne almeennyttige Anstalter blive gemeenlig kun fromme Ønsker. Afhandling om den store Markskade, som tilføyes Landmanden, og de bedste Midler derimod. Midler imod al tilkommende Dyrtid og Mangel paa Levnetsmidler. Gode og med umagenemme Sandheder blandede Midler. Hr. Pastor Hasens Skrivelse angaaende Johannes-Ruggen og Fællesskabernes Ophævelse. Uden den sidste er den førstes Dyrkning med Fordeel ikke muelig. Recensenten erindrer sig, at han for 30 og flere Aar siden har seet denne Rug dyrket med Fordeel, men For domme har siden ført den af Brug. Samme Skrivelses Besvarelse. Tilsidst en Afhandling om Ost af Jord-Æbler, hvis lætte Forfærdigelse her bliver lært. Den fierde Deel indbefatter: 1) Afhandling om Fællesskabernes Skadelighed og sammes ligesaa nødvendige som muelige Afskaffelse: 2) Afhandling om de vidt og bredt fordeelte Agres nødvendige

Sam=

Samling og Forbindelse paa en Plads: Afhandling om Hoveriets Ophævelse og sammes for Øvrigheden muelige Erstatning: 4) Afhandling om Kobbel-Markernes Afskaffelse og den derved muelige Skadesholdelse for de Deeltagende: 5) Afhandling om Domaine- og Kammer-Godsers Forvandling til Borger-Godser og deres betydelige Fordele: 6) Afhandling om Indretningen af Øvrigheds-Indkomster og Afgifter: 7) Forslage til ligesaa fornødne som nyttige Brand-Anstalter paa Landet: 8) Skrivelse til Hr. Pastor Hase, angaaende Mueligheden og Nytten af Fællesskabernes Ophævelse endogsaa paa Sand-Steder: 9, 10, 11, 12) Stridigheder, hvilke Forfatteren, som Præst til Nutha har havt med den der værende Meenighed, og hvilke han her forelægger Publikum til Bedømmelse. — Hvad de tre første Deele angaaer, da kan samme formedelst Materiernes Fuldstændighed, Foredragets ugemene Tydelighed, og mange nyttige Læresætninger anprises i sær saadanne Personer, som ikke har bequem Leylighed til at giennemlæse store Værker og de mange enkelte Afhandlinger, der næsten ere blevne utallige. Enhver gemeen Landmand kan forstaae og med Nytte læse denne Bog. Forfatteren har vel vidst at benytte sig af de nyeste og bedste oekonomiske Skrifter. Vel er Skrivemaaden ikke saa regelmæssig og dertil fuld af almindelige Talemaader, men det er noget, som egentlig ikke kan lastes hos Bøger af den Art. Man kan overalt sige, at Forfatteren har vel overlagt og giennemtænkt alle sine Materier, endskiøndt man i alt ikke kan bifalde ham.

Leipzig. Belehrung vom Canon des alten Testaments, zur Vertheidigung des göttlichen Ursprungs und Ansehens der sämtlichen göttlichen Schriften des alten Testaments von M. Joh. Pet. Andr. Müller, adjunct. der philosophischen Facultät zu Halle 1774. Forfatteren har i dette Skrift bemøyet sig for at bevise, at i det G. Te er nogle Propheter vederfaret en guddommelig Inspiration, hvorefter de har talet og forfattet Skrifter, som vi endnu besidde, at denne Inspiration har strakt sig baade til Foredraget og til Ordene, at Jøderne i det N. Testamente har altid æret og anseet disse Bøger i det G. Tts hellige Skrift som guddommelige, hvilke vi endnu erkiende

der-

derfor, at de heller ikke har haft flere af dem, og at de samme billigen og af os bør anſees ſom guddommelige. Ved Leylighed har Forfatteren og anbragt mange Anmærkninger over den moſaiſke Hiſtorie, over enkelte Bøger af det G. Te og deres Critik, over Jødernes Kirkehiſtorie, over de Jødiſke Oldſager o. ſ. v. hvilke mange Læſere maaſkee ville anſee for mærkværdigere, end Hoved-Materiens Afhandling. Forfatterens Øyemærke har ellers egentlig været, at ville igiendrive de ældre og nyere Theologer, ſom har vildet fradømme adſkillige det G. Ttes Bøger den guddommelige Inſpiration. I ſin Skrivemaade har han overalt iagttaget en roesværdig Beſkedenhed.

* * * **Die mit der Gerechtigkeit verbundene Menſchenliebe gegen Uebelthäter in peinlichen Fällen** 1774. 83 S. 8v. Senatet i Moſkau har engang opgivet 8 Prisſpørsmaale til de Criminelle Loves Forbedring. Forfatteren af nærværende Skrift har anvendt ſin Eftertanke til Beſvarelſe paa diſſe Spørsmaale, og leverer os her, hvad hans Kræfter har formaaet. Man tilſtaaer vel, at ethvert Forſøg i dette Fag, hvorledes det end maatte falde ud, fortiener Menneſkelighedens Tak. De angivne Forſlag til Forbedring maae end og ſynes nok ſaa ſælſomme og urimelige, ſaa kunne de dog have den Nytte, at de kan veylede Skionſomheden paa en nye, ſom den ellers ikke ſkulde have fundet. Imidlertid finder man ſig dog ikke fornøyet med Forfatteren og beklager, at han, ſom han og ſelv forſikkrer, ikke havde læſt **Beccaria's Skrift** over ſamme Materie, førend nærværende Afhandling allerede var bleven færdig. Der ere og andre hidhenhørende Skrifter, hvilke man gierne ønſker Forfatteren i Forveyen havde læſt. Efter Forfatterens Theorie ſkal Straffer overalt have Forbryderens Forbedring til Øyemærke, og paa den Grund vilde han have Dødsſtraffer afkaffede. I øvrigt finder man en Deel af Forfatterens Forſlag ikke vel nok udtænkte og overlagte.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 20.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 16de May 1776.

Kiøbenhavn. Chriſtian Fürchtegott Gellerts Levnet af Johann Andreas Cramer, overſat af P. T. Wandal. 1776. 221 S. ſt. 8vo. Trykt og forlagt af Brødrene Berling. Man finder her et Mønſter af Dyd og Gudsfrygt, ſkildret, ſaa vidt Recenſenten ſkiønner, af en oprigtig og upartieſk Ven, og uden Tvil det bedſte, noget ſkrøbeligt Menneſke kan afgive. Af et ſaadant Menneſke, ſom vi alle ere, hver for ſig af en meer og mindre ſkrøbelig Natur, kan vel ikke ventes noget Mønſter af en reen og fuldkommen Dyd, der ikke maatte have mindſte Anſtrøg af Egennyttigheds Farve. Det bliver og immer endnu et vigtigt Spørsmaal, om en Dyd, hvor i Selvkiærlighed ſlet ingen Deel maatte have, ikke var umuelig og ganſke ſtridig mod endogſaa den uſkyldigſte menneſkelige Natur. Er mine Medmenneſkers Gienkiærlighed, Ære, Roes og Biefald en ligeſaa værdig ſom naturlig Belønning for min Dyd; finder jeg hos mig ſelv en naturlig Drift dertil; har GUd ey anderledes ſkabt og dannet mit eget og mine Med-Menneſkers Hierte; ſaa modſige de GUd og Naturen ſelv, ſom indbilde ſig ſelv og kræve af Menneſker en Dyd, der ſkulde være fuldkommen reen fra al Egenkiærligheds Beblandelſe, og det ikke mindre, end de, der paa den anden Side ville giøre Selvkiærligheden til Dydens eeneſte Hoved-Grundkilde. Men ſæt endog en fra al Egennyttighed ſaa renſet og uden al Feyl ſaa fuldkommen

Dyd, som hos det mindst skrøbelige Menneske kan eller bør finde Sted, saa vil den dog aldrig i Menneskers Øyne beholde sin sande og fortiente Værd og Priis. End ikke den Dydiges eget Hierte veed at sætte den rette Priis derpaa, og kan lige saa let gisre for lidet, som for meget deraf. Vor Dyd vil altid lide en dobbelt Anfægtning, saa vel af andre Menneskers, snart Hykleres, snart Bagtaleres, urigtige, vrange og ubillige, som vor eget Hiertes endten alt for høye eller alt for ringe Domme. Dette er en vigtig Aarsag, hvorfore vi, lad være vi kan og bør ikke være ganske ligegyldige ved andre Menneskers eller vore egne Hierters Domme, dog alligevel bør øve Dyden med en vis Ligegyldighed i begge Henseende. Hvorledes? baade være ligegyldig, og ikke ligegyldig? Ja, begge Deele. Hvor man ved sin i al anden Henseende ukrænkede Dyd kan vinde sine Medmenneskers Gienkiærlighed og Bifald, der maatte man fornægte sin Menneskelighed, om man var ligegyldig derved, om man ikke fandt sig saa meget meer fornøyet i og ved sin Dyd, som man saae den saa vel belønnet. Men sæt, man fandt sin Dyd, der bestaaer i almindelig og besynderlig Menneske-Kiærlighed, belønnet med Had og Forfølgelse; sæt, Bagtalere vilde gisre det, de gisre saa tidt og ofte, kanalisere Dyden; saa bør man vide, at man har anden Grund til at være dydig, end den, der kan smigre vor Selvkiærlighed; at man bør være from og god, om man saa levede midt i en Kreds af Mennesker, der alle vare eenige om at gisre vor Dyd til Last; at man bør anse sig som bestemt af Gud og Naturen til at elske alle, om alle andre vilde være ulydige mod Gud og Naturen i at hade og forfølge os. See! det er den Ligegyldighed i Henseende til Menneskers Kiærlighed og Bifald, hvormed Dyden bør øves. Vor store sande Gudsdyrkelses Lærer har selv anbefalet os en saadan Ligegyldighed, og dog tillige forbudet os at være aandske ligegyldige. **Vi skulle**, siger han, **lade vort Lys skinne for Menneskene, at de maa see vore gode Gierninger.** Hvad da? om de elske os derfor? om de prise os derfor? vil han vi skulle være ligegyldige derved? han, der saa meget har anbefalet os indbyrdes Kiærlighed, vil han, **at vi ikke maatte elske for at elskes og prises af hinanden?** Men hvorfor taler han dog ikke her udtrykkelig derom? Ganske vist, fordi han har **en høyere Hensigt, et høyere Maal**

for vor Dyd at anprise os, i hvis Henseende vi bør anse hiint med en vis Ligegyldighed, og hvis Erholdelse giør, at hiint maa falde og følge af sig selv. **At de maa see vore gode Gierninger, siger han, og prise Gud.** Altsaa bør vi være dydige og giøre Godt for Guds Skyld, fordi vi af ham dertil ere bestemte, og det er hans Villie og Hensigt med os i Naturen. Derved skulle vi fornemmelig søge hans Priis og bevæge andre dertil med os selv. Prise de Gud med os, da følger deres Kiærlighed og Biefald for os af sig selv. Men ville de ikke deraf bevæges til at prise Gud; vinde vi selv derved ikke deres Biefald og Kiærlighed, nu saa have vi et høyere Maal, for hvis Skyld vi maa være ligegyldige i Hensende til Verdens Kiærlighed og Biefald, og vi giøre da for Guds Skyld hvad godt vi giøre. Men her er det just, den dydige og fromme og derhos skrøbelige Mands Hierte finder saa megen Anfægtning og Fristelse. Det finder og følger sin Drift til at vinde sine Medmenneskers Kiærlighed, Gunst, Lov og Biefald. I sig selv er det en ædel og uskyldig, ja naturlig Drift, og efter Fornuftens Indsigt, troer det sig berettiget til at følge og tilfredsstille den. Men det miskiender og ikke sit høyere Maal. Men dette er fraværende eller synes kun som i en lang Afstand. Hiint er mere nærværende og smigrende for Sandsen og den saa følelige Naturens Drift til Biefald og Roes. Hvor let fristes ikke det gode Hierte til at giøre for meget for Menneskers og for lidet for Guds Skyld og til at bekymre sig for meget om det, hvorved det kan og bør ikke være ganske ligegyldigt? Ja hvad for en Kamp ligger det ikke i med sig selv for i den Henseende at bevare sin Dyds Reenhed, og for ikke at giøre meer af sig selv og af andre Mennesker, ikke meer for sin egen og deres, end for Guds og Dydens Skyld. Snart ængstes det af Lyst til Biefald og Roes; snart af Frygt for ubillige og vrange, eller ugunstige Domme; snart af Mishag med sig selv over sin erkiendte eller formeente Ufuldkommenhed, naar det til en anden Tid har søgt at behage sig selv alt for meget; snart af Angest og Bekymring over, at det i alt dette maatte have fornærmet sin Gud, sin Dyd, og sin Pligt. Naar man har giennemlæst foranførte fortræffelige lærerige og rørende Levnets Beskrivelse, saa vil man finde, at det er just den Anfægtelse, denne Kamp med sit eget Hierte, der saa meget har foruroeliget den

Sal. Gellert i hans Levetid, ja ret plaget baade hans Sind og Legeme. Hans Dyd og Iver for Dyden er ikke mindre bleven anfægtet af hans eget Hiertes ofte maaskee for strænge, end andre Menneskers ubillige Domme, hvis almindelige Bifald han maaskee tildeels har været alt for omhyggelig for at vinde. Ofte naar han paa det høyeste blev roest og berømt af andre, naar han saae for Dyne Høyes og Laves store Kiærlighed og Høyagtelse for sig, var han allermindst fornøyet og tilfreds med sit eget Hierte, for hvis Reenhed han maaskee har været meer ængstelig bekymret end han havde behøvet at være, og har haft enhver Fornøyelse han fandt i og ved Verdens Roes alt for meget mistænkt. En Trøst var det ganske vist for den gode og for sin Dyd nidkiære Mands Hierte, naar den kun altid vilde falde ham ind, at, om end hans eget Hierte eller andre Mennesker ville fordømme ham, saa er Gud en større og høyere Dommer, der endten finder alt reent og godt, der, hvor vi selv eller andre finde Pletter og Laster, eller og af Naade overseer, hvad vi selv eller andre ikke kunne eller ville tilgive os. Sielden synes Gellert at have følet denne Trøst, aldrig sig selv god nok synes han altid at have frygtet for at mishage Gud og andre Mennesker. Recensenten har slet ikke forundret sig over den Hypochondrie, som saa bestandig har ængstet og plaget ham, saasom han troer sig overbeviist om, at en med saa mange lærde Studeringer og Betragtninger, med saa megen Pønsning og Læsning, og for at behage Gud, andre Mennesker og sig selv, saa bestandig og omhyggelig beskæftet Siæl ikke kan boe i et frisk og sundt Legeme, men, ligesom den selv er sit Legeme til en Plage og Byrde, saa bliver den igien ligesom formedelst et naturligt Vederlag plaget af Legemet. Enhver skiønner selv, at disse Tanker, som Levnets-Beskrivelsen heel igiennem har underholdt hos Recensenten, ikke kan sigte til at forringe den elskværdigste Mands Ære og Roes. Hans Lyst til at behage og at vinde, ikke Daarernes, men, de Fornuftiges Bifald og Roes, har han selv bekiendt at være en af de Tilbøyeligheder hos sig selv, som han fornemmelig har lagt i Strid med og havde Aarsag til at vaage over. Forfatteren af hans Levnets-Beskrivelse har og ikke nægtet hvad han selv derom har bekiendt, og af Venskabs Partieskhed behøvede han og ikke at dølge en Bekiendelse, hvormed hans Ven selv har indlagt sig

saa megen og velfortient Ære og Roes. Men saa skal uden Tvil Gellert være os et Beviis, at end ikke den Dydigste kan midt i sin Kamp og Strid for Dyden være eller blive fuldkommen, end sige han skulde blive det i Dyden selv. Som jiin Lyst til at behage kan have henrevet ham alt for stærk og kaffet hans Sind alt for meget at ponse paa, saa kan og denne Kamp og Strid for Dyden og med sit eget Hierte, have givet ham alt for meget at bestille, og ikke givet hans Sind den til Legemets Sundhed saa fornødne Roe og Hvile. Alvorig at være eller kunne blive sig selv god nok, og bestandig at leve i en omhyggelig og ængstelig Frygt for ey at være Gud og sine Medmennesker god nok, det er dog en Nidkiærhed, som, i hvor elskværdig og roesværdig den ellers i sig selv er, nødvendig maa forurolige baade Sind og Legeme. At jo derudi maa, som i alt andet, holdes en vis Maade, og at det overmaadelige jo altid er skadeligt, derom er ingen Tvil. Men ey alt hvad som skader gode Mennesker, gior dem derfor lastværdige, eller uværdige til deres Medmenneskers Høyagtelse og Kiærlighed. Saa længe det er ikke mueligt for skrøbelige Mennesker i alt at træffe den rette Maade og den Stand- eller Middelpunkt, hvorved de bør standse og hvile i alle deres Drifter, Tilbøyeligheder og Gierninger, saa længe vil man altid finde dem elskværdige, der hellere giøre for meget end for lidet af det som er Godt. Til Beviis, at ikke denne bemærkede Skrøbelighed har formindsket, men end mere forøget hos Recensenten den Høyagtelse og Kiærlighed, han skylder en saa fortræffelig Mands Ihukommelse, forsikrer han, at det Elskværdige i hans Characteer har flere Gange saaledes rørt og henrykket ham, at han for at fatte sig igien og sine Tanker til Læsningens Fortsættelse har seet sig nødt til at lægge Bogen omvendt for en føye Tid til Side, og at den overalt har opvakt hos ham en hellig Ærefrygt for hvad man kalder sand Dyd og Gudsdfrygt, som en Virkning af en meer end blot menneskelig Forstands Kraft i en Siæl, der er saa indtagen derfor, som Gellerts har været. Recensionen bær og Mærke af den tankefulde Henrykkelse, hvormed Recensenten har læst Levnets-Beskrivelsen, da det maaskee er en Feyl derved, at den hidindtil er meer en Recension af de Tanker, den har fyldt ham med, end af dem, den selv indbefatter. Nogle af disse vil han dog ogsaa anføre, men ey for at mætte

Læseren, kun for at give ham Appetit til Læsningen. Hvil
ke Træk af den tilkommende veltalende Mand allerede i hans
Ungdoms Arbeyder, saasom i en Prædiken over den Text
Om nogen vil giøre hans Villie o. s. v.! „Man betrag-
„ter (siger den unge Prædikant) Religionen som en Sag,
„der ikke skader, naar man troer den, men som ellers in
„gen Indflydelse har i vore andre Omstændigheder. Man
„støder just ikke Saligheds Midler fra sig med Fødder; men
„man giør sig heller ikke megen Umage derfor; man troer
„JEsu Lærdom af Sædvane for at ligne andre, af Dorsk
„hed, for snart at blive færdig med en Handling, som man
„dog engang maa giøre, for ved Livets Ende at blive sa
„lig. Man fatter det Forsæt i et Øyeblik, at troe Him
„mel, Helvede, Død, Dom, ævigt Liv, Gud og JEsum
„Christum, blot for snart at blive frie fra denne fortrædeli
„ge Forretning, at lære og at kunne bekiende disse Sand
„heder. Man bliver i et Øyeblik en bestandig JEsu Bekien
„der, en hellig Stridsmand, en Apostel, ja endog bereed,
„at være en Martyr. Saa pludselig er Paulus, som dog
„var et Mønster paa en overordentlig Omvendelse, ikke ble
„ven oplyst. Han maatte først lade sig underrette, over
„bevise og styrke. Vi derimod bruge ikke dette i vore Dage.
„Vi komme ligesom spillende til Himmelen, kunne omvende
„os i et Minut, og ved Livets Ende i et Minut blive troen
„de og gudfrygtige. Men betragter kun disse Minut-Christ
„ne! Hvor er deres Troe, naar man raaber til dem: vis
„mig din Troe af dine Gierninger? Dog hvor kan det være
„anderledes? Vi ere kun gode Christne i vore Tanker og i
„Meeningen om Christendommen. Hvad der behager os,
„det antager vi af Christi Bud; een hiint, en anden dette.
„Vi deele hans Befalinger mellem os, ligesom Krigsfolket
„hans Klæder. Vi ville blive salige, men dog giøre det,
„som ikke lader os blive salige. Det er en nye Religion!
„Saa afsindig var end ikke Hedningenes!" Nok en Prøve
af en anden hans Ungdoms hellige Taler. „Man siger,
„naar jeg troer Bibelen, saa maa jeg undvære tusende Slags
„Fornøyelser. Jeg maa vogte mig for at fornærme min
„Næste, jeg tør ikke hævne mig selv, jeg maa befliitte mig
„paa den strængeste Kydskhed og Afholdenhed. Men sig
„mig, vil du, at nogen skal fornærme dig, at nogen skal

„ha-

„ hade, forfølge og dræbe dig? Saadan en Daare har der
„ aldrig været i Verden. Vil du da, at en anden skulde
„ skiænde, røve, vanære og stiæle din Kone, din Dotter,
„ din Formue, og dine Skatte? Slig en Nar, som skulde
„ ønske det, har endnu aldrig levet! Siig mig da, hvi vil
„ du gisre andre, hvad andre ikke skulle gisre dig? Hvorfor
„ vil du forstyrre deres Fornøyelse? Overveyer, mine Brø-
„ dre, dersom vi alle i Verden tiente hinanden af Kiærlig-
„ hed, dersom ingen fornærmede hinanden, dersom vi alle
„ arbeydede, dersom der intet Fiendskab, ingen Trætte, in-
„ tet Bedragerie var, hvor roelig, hvor lykkelig, hvor him-
„ melsk skulde vi leve! Verden var en Fornøyelses Boelig,
„ et Paradiis, en halv Himmel. Men saaledes vil GUD
„ have Verden, det er den Høyestes Befalinger: dette staaer
„ i Skriften: Kan der vel gives et Væsen, som kunde befale
„ os noget bedre?" Man høre hans Tanker om Søndagens
Helligholdelse og retskafne Anvendelse. „Vi omgaaes, siger
„ han, alt for lætsindig med Søndagen, og jeg er overbe-
„ viist om, at en frommere Brug af samme er et uundvær-
„ ligt og tillige det bedste Middel til Fremvæxt i Religion og
„ Gudfrygtighed. Paa denne Dag at løsrive sig fra alle
„ jordiske Sysler, prøve sit Hierte, opløfte det til Himme-
„ len, nære og styrke det med Troens Sandheder, er at styr-
„ ke det for hele Ugen, og at forberede sig til retskaffen at
„ udøve sit Kald. Den som værdig helligholder Søndagen,
„ hvorledes kan han vel uværdig henbringe de øvrige Dage?
„ Hvem som anvender den elendig, hvorledes kan han troe
„ den Pligt, at anvende de øvrige vel? Hør mig, hvo du og
„ er, som læser dette: Ugens Anvendelse kommer an paa
„ Søndagens Anvendelse. Forglem paa denne Dag, Jor-
„ dens Smaating! Vær aldeles Religionen og Himmelen op-
„ ofret! Føl Guds Velgierninger, fromme Venners Lykke
„ og deres Samtaler, Glæden af Naturen og dens Under.
„ Bed, tak, randsag dit Hierte, dit Gode, dine Svaghe-
„ der, og giv Agt paa Hindringerne for din Dyd. Erkiend,
„ at du af GUD alene har Kræfter til din sande Velfærd.
„ Søg den ydmyg af ham, og vær taknemmelig for den, du
„ annammer. Vi forglemme alt for læt vor Svaghed og
„ vor Uværdighed i Tummelen af Livets Sysler og Fornøden-
„ heder, dersom vi ikke fastsætte en vis Tid, at erkiende vor

„ Uformuenhed og Guds Magt og Godhed, vor Uværdighed
„ og hans Høyhed. Søndagen skulde være helliget denne
„ Forretning. Den er Dagen for den Bøn og Roelighed,
„ hvori Siælen alene finder sin sande Lykke o. s. v." Hvor fortræffelig og rigtig er det ikke tænkt, hvad han har sagt om den gamle philosophiske Sædelæres Misbrug til at gisre unge Mennesker stolte og ligegyldige mod Religionen, da derimod en retskaffen Underviisning i Religionen, hvorved de ikke lærde den blot som et Haandværk, vilde gisre dens Læsning og Brug ey alene uskadelig, men endogsaa nyttig for dem baade til deres Smags og Hierters Forbedring. „Hvorfor
„ efterlade saa mange unge Folk Bønnen, velsindede unge Folk,
„ naar de ikke troe, at de ere sig selv nok til Dyden? Det er en
„ elændig Skam, naar man skammer sig ved en høyere Hiælp.
„ De ville ikke overlade Guds Aand, som maae forandre og hel-
„ lige vort Hierte, denne Ære, for selv at fortiene den, oprette
„ en forfængelig Selvforsynelses Rige i sig, troe, at de kunne
„ beherske sig selv, falde i Sikkerhed og derfra i Laster, som
„ ere Ungdommen saa farlige. Gud give, man i Livets
„ tidlige Aar lærte os Religionen, ikke som et Haandværk,
„ at man førte os paa det Guddommelige og elskværdige,
„ som den har, og lærte os, at vi, ligesom vor Forstand
„ tager til, ogsaa maae blive ved at studere denne Religion,
„ og gisre dens Sandheder til bestandig levende Tilskyndel-
„ ser, at forbedre vort Hierte, og uden Lydighed imod dens
„ Villie ingen sand Hiertets Roelighed at haabe o. s. v."
Hvilken Fromhed fremskinner ikke af hans Omhue for en Fritænkers saavel Legems Helbredelse endogsaa i en skiændig Sygdom, hvilken han ved Udskeyelser havde paadraget sig, som Siæls Omvendelse og Frelse for hans Død! At det ikke var saa meget de Lærdes, som de gode og fornuftige Menneskers Biefald, han har søgt at vinde, derpaa anføres til Beviis hans egne Ord med følgende Anecdote S. 56.
„ Min største Ærgiærrighed bestaaer derudi, at jeg vil tiene
', og behage de Fornuftige, og ikke de Lærde i meer ind-
', skrænket Forstand. Et klogt Fruentimmer gielder mig
', meer, end en lærd Tidende, og den nedrigste Mand af
', sund Forstand er mig værdig nok, at søge hans Opmærk-
', somhed, at befordre hans Fornøyelse, og, i et Udtryk,
', som læt beholdes, at sige ham gode Sandheder, og at op-

„ vække ædle Følelser i hans Siæl. — En saa menneskekiær-
„ lig Digter kunde med Ret glæde sig ved, at en Saxisk
„ Bonde, af Taknemlighed for den Fornøyelse hans Fabler
„ havde giort ham, kiørte i Begyndelsen af Vinteren med
„ et Læs Brænde for hans Huus, spurgte ham, om han
„ var den Herre, som giorte saa smukke Fabler, og bad ham
„ med et Øye fuldt af Glæde, og med mange Undskyldnin-
„ ger for sin Frihed at tage mod hans Læs Brænde til Kien-
„ detegn paa hans Taknemmelighed.“ Man høre hans Formaning til sine Tilhørere om Digtekunstens Brug og Anvendelse. „ Digteren maae stedse forbinde det Nyttige
„ med det Behagelige, saa skal han behage, saalænge Men-
„ neskker ere Menneskker. De synge, mine Herrer! For-
„ nuften, Dyden og Religionen til Ære, saa skulde de
„ synge med Bifald, dersom de tilige synge smukt. I Ef-
„ tertidens Navn lover jeg dem Ære og Udødelighed. Skiem-
„ te de i deres Sange, saa være deres Skiemt selv endnu
„ Lærerig, eller dog uskyldig, og deres Villigheds Munter-
„ hed maae altid forliges med de gode Sæders og Velanstæn-
„ dighedens Alvorlighed. Spotter de, saa træffe deres
„ Spot blot Daarligheden og det Latterlige; aldrig Men-
„ neskets Ære, endnu tusinde Gange mindre Sandhedens
„ Ære, som skal giøre Menneskene vise og lykkelige; aldrig
„ den Sandhed, som vi have bekommet af Skaberens og
„ Forløserens Haand; jeg meener Religionen.“ Følgende Sted bekræfter hvad Recensenten foran har bemærket S. 94.
„ Intet kan være alvorligere og redeligere, end hans Bekym-
ring stedse at blive ydmygere. Han tilstod sin Drift til For-
fængelighed med en alvorlig Misfornøyelse derover, og søgte
ivrig at qvæle alle Følelser af samme i deres første Oprindelse.
Det gode, han giorde, ønskede han at giøre blot af Over-
bevisning om at det var godt, og i den bedste Hensigt, og
han frygtede intet med mere Angst, end han kunde fortiene
den Bebreidelse, at han havde søgt at efterkomme sin Pligt
meer af Attraae efter Skin at have opfyldt den, end af
indvortes overvægtig Følelse om sin Skyldighed at efterkom-
me den.“ Man kan ey uden Rørelse læse om de Taknem-
meligheds Bevis, hvormed han af[anseelige Personer
blev overrumplet af Erkiendtlighed for den Virkning, hans
Skrifter havde giort paa deres Hierter, som for Er. S.

96 af en ung Preussisk Officier, og hvor rørende er ikke den Anecdote S. 95. „En ædelmodig Friherre af Schlesien Hr. v. Kraussen skrev ham til, og lovede ham af Agt og Kiærlighed en anseelig Indkomst om Aaret, som kunde gisre en Fyrstes Gavmildhed Ære, og da Gellert frabad sig den med ligesaa megen Taknemlighed, som Beskedenhed saa gav hans høymodige Ven samme til hans gamle ærværdige Moder lige til Hendes Død." Nok et Stykke til Beslutning, der skildrer os hans Tænkemaade ved bittre og fiendske Bebreydelser og Kritiker. S. 101. „Ingen Skribent, „ om han end anvender nok saa megen Flid paa sine Arbeyder, om han end har nok saa reene og ypperlige Hensigter, „ kan vente at være frie for Anfaldene af en dadlesyg Critik. „ Der findes stedse Fiender af deres Fortieneste, som ikke „ alene søger at gisre den indvortes Værd af deres Skrifter, „ men og Forfatterens moralske Character selv mistænkt. „ Denne Skiæbne havde Gellert ikke alene efter sin Død, „ men saaa da han levede. Han blev, jeg veed ikke i hvilket Skrift, angrebet, saavel i Henseende til hans Arbeyde selv, som i Henseende til Redeligheden i hans Tanker „ og Hensigter. En Fornærmelse af dette Slags kunde ikke „ ander, end gaae ham meget nær; men han søgte at bære „ den med Taalighed, endskiøndt han til tider, at dette koste„ de ham Overwindelse. Jeg vil, skriver han i sin Dagbog, „ betragte Skriftet, ligesom det ikke var i Verden; man kan „ skiælde og spotte; det vil gisre mig ondt; men jeg vil aldrig svare. Verden maae dømme, til hvilken Classe af „ Skribenterne jeg hører. I det Brev 1755. siger han om „ dette Angreb: Baron von * skal være Forfatter til det „ Skrift, hvori jeg er saaledes mishandlet. Hvormed kan „ jeg dog have fornærmet denne Mand? Han kan ikke kiende mig; det er umueligt, ellers skulde han ikke begegne „ mig paa den Maade, som jeg ikke gierne vilde begegne „ det elendigste Menneske. At ville overtale Verden og Efterverden, at den anden ingen ærlig Mand er; o det er „ forfærdeligt! Mit Hierte bløder, naar jeg tænker derpaa. „ Hvorfor er jeg ikke bleven ubekiendt? Men Taalighed! „ Taalmodighed! Dog, hvad vare de, dersom de ikke koste„ de saa meget? I det Øyeblik, naar jeg ønsker af Psalmerne, at jeg ikke maae blive til Spot for mine Fiender,

„ saa

„ saa søger jeg at tænke, at selv vor Fiende skal giøre os vit-
„ se. Mangen en paa samme Maade fornærmet Skribent
„ tier, fordi han foragter sin Dadler; Gellert taug, uden
„ at være ligegyldigt mod et saadant Angreb, fordi han
„ troede derved at blive opfordret til at øve sig i Taalighed
„ og at ydmyge sig selv.“ Her behøver man vel intet at sige til den originale Levnetsbeskrivelses Berømmelse, uden dette, at den er skreven af en upartieff Ven, og dens Forfatter er i øvrigt bekiendt. Som Oversætter kiender man og Hr. Wandal. Hvad den Salige Gellert selv angaaer, da er han ved denne Levnetsbeskrivelse bleven efter sin Død, hvad han i sit Liv stedse har været, et af de bedste Monstre paa Dyd og Fromhed, som noget skrøbeligt Menneske kan afgive, og man kan ikke læse denne hans Levnetsbeskrivelse uden at finde sig inderlig rørt af Høyagtelse og Kiærlighed for Dyd og Religion.

Leipzig. Vorläufige kritische Untersuchungen einiger Stellen in den alten Autoren das Persische Postwesen betreffend, mit der Ankündigung einer, nach dem am Ende beygefügten Plane, verfertigten und auf Pränumeration auszugebenden pragmatischen Postgeschichte, von Johan Gottfried Amelang Königl. Post-Secretair zu Cleve. 1774. 5 A. st. 8v. Efterretningerne om Postvæsenet ere deels meget utilstrækkelige, deels vidt og bredt adspredte, og maae møysommelig samles tilsammen. En fuldstændig Posthistorie har i den Henseende nok været at ønske. Hr. A. giver os Haab om saadant et Værk, hvoraf han her allerede fremlægger en Prøve, som handler om det Persiske Postvæsen. Det er bekiendt af Historien, at man sætter sammes første Oprindelse i Persien, og bruger Cyrs bekiendte Anstalter til Beviis. Hr. A. gaaer længer op i Tiden, og finder allerede Post-Anstalter hos Ægypterne, Assyrierne, Jøderne, Araberne, i Midian o. s. v. De Efterretninger, som han tilføyer, ere Historikerne nokſom bekiendte, men man har ikke desto mindre hidindtil i Postvæsenets Historie immer giort Begyndelse fra Perserne, og det er kun alt for sædvanlig Feyl, at man begynder ved den Epoche, ved hvilken de første Skribentere have giort Begyndelsen i en vigtig Materie. Materien om

de

de Persiske Poster er vel udført, og vidner tilstrækkelig om Forfatterens Lærdom og Kundskab i de gamle Skribentere. Det var virkelig Poster, som Perserne havde, hvilke i nogle Stykker kom overeens med vore, men i andre afvigede fra dem. Det er derfor underligt nok, hvad nogle har paastaaet, at Perserne havde ingen Poster havt, fordi deres Indretning i mange Stykker var forskiællig fra vores, ret igiesom vort Postvæsen maatte just vore Mænstret for alle andre Folk. Med faa Ord berører han denne nyttige Anstalts Fremgang hos Romerne og siden. I sær giør han en læseværdig Digression om **Darius Codomannus**, hvilken nogle efter Plutarch i Alexanders Levnet, har efter vor Maade at tale, villet giøre til Postknegt. Rec. erindrer sig ikke nogensteds saa omstændeligt et Bevis for, at dette er en grov Vildfarelse, og at **Darius Codomannus** har havt en Oberpostdirectørs, eller Generalpostmesters Embede. Denne Materies grundige Udarbeydelse, der er skeet i en angenem og levende Stiil, lader haabe meget Godt af det belovede Værk. I sær ønsker man, at da der i den tydske Post-Historie hersker hos de fleste Skribentere saa stor Partieskhed, Forfatteren da fornemmelig vilde see paa det, som er forefalden i Tydskland fra Udgangen af det 16de Aarhundrede indtil den vestphaliske Fred. Denne Afhandling har og ved sig som et Anhang en Plan til det hele Værk, hvilken og for sig selv kan bekommes. I en Almindelig Indledning skal handles om Nytten af denne Opfindelse om Postvæsenets formeente Opfindere, og om de forskiællige Arter af Poster. Historien selv bliver inddeelt i den Gamle og Nye, og den bliver begyndt med det Babyloniske og endt med det Romerske Rige. I den nyere Historie skal giøres Begyndelse med det nuværende Orient og dernæst vises, hvorledes denne Anstalt ved Korstogene ogsaa er kommen til Europa. Dernæst bliver undersøgt, hvilket af de tvende Riger, Frankerige eller Tydskland, denne Opfindelses Prioritet tilkommer, og Postvæsenets Historie fortsat indtil det Saxiske Huns. I Besynderlighed bliver det tydske Postvæsens Historie fortsat indtil vore Tider, og der bliver tillige bemærket, hvorledes de nærværende Postanstalter ere blevne optagne i Italien, Spanien, Engeland, Danemark, Sverrig og Rusland. Værket bliver trykt paa Prænumeration.

Halle.

Halle. D. Johann Fridrich Ecſenhardts **Erzählungen von beſondern Rechtshändeln. Achter Theil** 1774. 1 Alph. 14. A. 8v. Den berømte Forfatter følger i Fortſættelſen den ſamme Plan, ſom han fra Begyndelſen af har valgt, og har ikke kiert ſig om denne eller hiin under Publikums anmaſſede Stemme forebragte Dadel, men med Ret troet, at mange andres Bifald kunde holde ham noksom ſkadeløs derfor. Nærværende Bind indbefatter følgende Retshandeler. I) Indvaanerne af en Stad, ſom tilforn har været en Landsbye, og har havt Skovning og Græsning tilfælles med anden Landsbye, bliver Brugen deraf herefter giort ſtridig, tilligemed den Ret at holde Faar. II) Om, naar et Kammergods tillige med den høyere og ringere Jurisdiction er bleven forpandtet, der da til Pandthaverens Skade kan meddeles en Forbryder ſikkert Geleyde. III) Om, naar en voldtagen Perſon fatter den Beſlutning at ægte den, der har berøvet Hende ſin Ære, Hendes Forældre da kan hindre Ægteſkabet ved at nægte deres Samtykke dertil. IV) Om en med Skriftemaal dræben Spot og ſammes Beſtraffelſe. V) En Stridighed angaaende et Teſtaments Unddragelſe. VI) En Ægtekone, ſom har ſøgt at befordre ſin gamle Ægtemands Død ved et ham tilbragt Skeevand. VII) En Børnemorderſke, der undſkylder ſin Forbrydelſe med Uvidenhed om den guddommelige Lov og ſin Enfoldighed. VIII) Om en Gieldforſkrivnings Ugyldighed, ſom er bleven udſtiller over de i et forbuden Lykkeſpil tabte Penge. IX) En Stridighed foranlediget ved et Documents Misforſtaaelſe. X) Den beſynderlige Maade, paa hvilken et ungt Menneſke ſøger at bringe en Pige til at gaae over fra den evangeliſk reformerte til den evangeliſk lutherſke Kirke, foranlediger en Criminel-Proces. XI) Under Paaſkud af en naturlig og med en Læges Erklæring ſtadfæſtet Uformuenhed til at avle Børn bliver en Kone efter ſit Forlangende ſkilt fra ſin Mand, hvoreſter ſiden det Modſatte viſe ſig. XII) Imod den Dom, hvorved Betrudſe med Mord bliver tilkiendt en Forbryder, indvendes efter ſammes Fuldſtrækning et Retsmiddel af Criminel-Anklageren XIII) Et Fruentimmer, ſom En af Medlidenhed havde optaget i ſit Huus, ſtikker ſin Velgiørers Huus i Brand. IV) En uden Betingelſe iblandt Levende giort og allerede modtagen Gave bliver af Giveren ſiden beſværet med

en

en Betingelse. XV) En Stridighed over et Barns Arv, som er bleven født af en forlover. XVI) En Bedragers Historie. XVII) En Injurie-Proces, som er bleven foranlediget ved Leylighed af en ny forfærdiget Borger-Fahne XVIII) En giør sig skyldig i et Mord ved at overskride en til ham ergangen Befaling. XIX) Et Ægteskab bliver efter en 14 Aars Omgang erklæret for ugyldig. XX) Den lykkelige Bedrager.

Berlin. Die Kunst des reinen Satzes in der Musik aus sichern Grundsätzen hergeleitet und deutlichen Beispielen erläutert von Joh. Phil. Kiernberger 1774. 13 A. 4. Hr. K. der uden Modsigelse er en af de største Harmonister har for mange Aar siden studeret de bedste Mesteres Værker. Af disse og af den Undervisning, som han har givet unge Componister har dette Værk sin Oprindelse; hvori han har valgt den høyeste Reenhed til sit fornemmeste Øyemærke. I et andet Værk, som snart skal følge efter, skal foredrages hvad som hører til de skiønne, behagelige og i Henseende til Udtrykket kraftige Sange. Da nærværende Værk er bestemt for unge Componister, saa indseer man selv, at Anfangsgrundene til Musikken derudi blive forudsatte. Det bestaaer af elleve Afsnitter. Det første handler om Tonstigerne, hvori tillige angives sammes bedste Temperatur, som er det, der foraarsager den største Vanskelighed derved. Om Intervallerne handles i det andet Afsnit: hvorved tillige forekommer meget til Musikkens Historie henhørende om de gamles Toustiger, og de Intervaller, som finde Sted i samme. Fremdeles fastsættes Forskiællen imellem Consonantzer og Dissonantzer; og undersøges tillige Grunden til denne Forskiæl; hvorved Forfatteren er af deres Meening, som holde for, at de Intervaller consonere bedst, hvis Forholdelser ere lættest at fatte. Det tredie Afsnit beskriver hvad en Accord er, og dernæst blive Accorderne inddeelte i de consonerende og dissonerende, med Tabeller over begge Arter. Det fierde Afsnit leverer Anmærkninger over Accordernes Beskaffenhed og Brug og nogle dertil hørende Intervaller. Det femte Afsnit er opofret de dissonerende Accorder. Hvad som hidindtil er bleven afhandlet, er den egentlige Musikkens Grammatik. I det siette Afsnit kommer

Fore-

Forfatteren til Musikkens Rhetorik, om man saa maae tale. Der handles i samme om Perioderne og Cadanzerne og i de følgende om Modulationerne. Tre Hoved-Punkter ere der ved Modulationen at bemærke: 1) I hvad for Toner man kan udvige fra enhver given Tone: 2) hvor længe man kan opholde sig i den nye Tone: 3) Hvorledes Udvigelsen maae foranstaltes og fuldendes. Disse tre Stykker blive oplyste, og derpaa handles i det 8de Afsnit om Modulationen i vidtfraværende Tonarter og om pludselige Udvigelser; hvorved foreskrives de fornødne Regler til Efterretning. Det 9de Afsnit handler om de harmoniske og uharmoniske Fortskridelser i Melodien, og i det 10de og 11de Afsnit bliver handlet om Contrepunkterne. I en Tilgift er et Clavier-Stykke bleven indrykket med, hvori anvendes de i Skriftet selv givne Regler.

Halle. Brittische Theologische Bibliothek. Erster Band. 1774. 20 A. st. 8v. Dette periodiske Skrift er en Fortsættelse af det Brittiske theologiske Magazin, og kommer med samme overeens i den hele Indretning. Den eneste Forskiæl imellem samme og dette Bibliothek, skal kun bestaae derudi, at af det sidste skal hvert halv Aar i enhver Leipzigsk Paaske- og Michels-Messe udkomme et Stykke af 20 Ark, hvoraf tvende kan udgiøre et Bind. Her forekomme i dette første Bind følgende Afhandlinger: 1) Forsøg over den offentlige Gudstieneste, Patriotismus og Planer til Kirkeforbedringen. 2) Biskop Hare's Skrivelse til en ung Geistlig om Vanskelighederne og Forhindringerne ved at studere den hellige Skrift efter egen fri Skiønsomhed. 3) Dr. Edvard Harwoods Tanker om JEsu Kiærlighed til sit Fæderneland. 4) Tvil imod den hellige Nadveres bestandige Vedvarelse. 5) Forsvar for den hellige Nadveres bestandige Vedvarelse. 6) Et Forsøg over Christi Offer. 7) Anmærkninger over det foregaaende Forsøg om Christi Offer. 8) Dr. Edvard Harwoods Tanker over Hyemærket af Christi Evangelium. 9) Sammes Afhandling over Christi Læremaade ved Fortællinger og Paraboler. 10) Indvendinger mod Apostlernes Forhold. 11) Forsvar for Apostlernes Forhold. 12) Betragtninger over Solens Stillestand. 13) Et Brev til de engelske Erkebisper og Bisper. 14) Et Brev til en en-

gelsk

gelsk Biſp. 15) Thomas Firminn, en Unitarier og Borger i London hans Levnet. 16) Tale i Anledning af Thomas Firminns Død, holdt paa Landet. 17) Nogle Efterretninger om Dr. Beniamin Haadleis, Biſkop af Winchester, hans Levnet og Skrifter. 18) Nogle Efterretninger om Doctr. Franz Hare, Biſkop af Chichester hans Levnet og Skrifter. 19) Nye Bøger. 20) Blandede Efterretninger. De her anførte Afhandlinger og øvrige Opſatzer ere af den Beſkaffenhed, at man med Grund kan haabe, at dette brittiſke theologiſke Bibliothek vil finde det ſamme Biefald, ſom det brittiſke theologiſke Magazin hidindtil har havt.

Halle. Johan Ernſt Schuberts, der heil. Schrift Doctors, Sr. Kønigl. Mayeſtät von Schweden Oberkirchenraths, Profeſſors der Theologie und Paſtors zu St. Mariæ in Greifswalde, Unterricht in der Religion für die Jugend 1774. 13 A. 8v. Man finder her først en liden Catechismus eller de første Anfangsgrunde til den chriſtelige Religion for Børn, i Spørsmaal og Svar: 2) en større Catechismus, eller en udførligere Underviisning i Religionen for de Chriſtne, ey i Spørsmaale og Gienſvar, men i enkelte Satzer. Den nu Sal. Forfatter havde først opſat denne Underviisning for ſine egne Børn, og herefter giort ſamme ved Trykken mere bekiendt, at flere kunde betiene ſig deraf. Han har derudi rettet ſig meget nøye efter ſin Kirkes sædvanlige Meeninger og Foreſtillinger, og søgt at undgaae endogſaa den mindſte Skin af Heterodoxie. I dette nye Oplag er noget videre bleven udført, i Beſynderlighed er ſamme bleven forsøget med et Beviis om den H. Skriftes Guddommelighed, hvormed den udførlige Underviisning i Religionen bliver beſluttet, ſaaſom Forfatteren har meent, at man ikke fuldkommen kunde forſtaae ſamme og blive overbeviiſt derved, hvis man ey allerede i Forveyen havde giort ſig den chriſtelige Religions Lærdomme bekiendt. Tilſidſt ere tilføyede nogle Spørsmaale, hvilke Børn ſkulle vide at beſvare, førend de antages til den hellige Nadvere, tillige med nogle Bønner.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 21.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 23de May 1776.

Kiøbenhavn. Moralſke Breve til Hiertets Dannelſe. — Af det Tydſke ved Jens Bech, Sogne-Præſt for Wallekilde og Hørve Menigheder i Sielland. — Anden Deel. 1774. Trykt hos Hallager paa Gyldendals Forlag. — Vore Læſere kiende allerede diſſe fortræffelige Breve af den første Deel, og mange vel allerede af deres Original. Nærværende anden Deel indbefatter i alt 32 Breve. De første 6 Breve handle om een Materie. Det er en ſammenhængende Fortælling om en ung Daare, der har ſtyrtet ſig selv i den yderſte Grad af Elendighed ved Udſvævelſer og Ulydighed imod en Vens og Faders Formaninger, og i ſær ved Kiærlighed til en Skiøge, paa hvilken han daarlig har forspildt ſin egen og ſin Faders Formue, og af hvilken han ved Hielp af en Spisbube, under et meſterlig forſtilt Skin af Ydmodighed og oprigtig Kiærlighed, ſaa ſkammelig blev bedragen, at han af Skamfuldhed derover flygtede bort til Skibs fra ſit Fødderneland og ſin Fader, og endelig iblandt Barbarer geraadede i Trældom og Slaverie. Det ſiette er et meget rørende Fortrydelſes og Omvendelſes Brev, hvor i han som en forloren Søn beder ſin Fader om Forladelſe. Af det 3die og 4de ſeer man, hvad for liſtige Skielmſtykker en Skiøge med en Spisbube kan lægge op for at beſnære en ung forført Daare. Et Stykke af det femte Brev, hvor han taler om ſin Beſlutning at reyſe bort, S. 54: „Jeg beſlut-

„ tede at bortflye fra et Sted, hvor Skam, Spot, Armod
„ og Elendighed ventede paa mig. Skam og Fortrydelse
„ disse ellers lovlige Rørelser, der aflægge et Beviis om os,
„ at vi ikke endnu ere ganske lastefulde og forstokkede, denne
„ egne Følelse af vore Daarligheder og Laster, traadte nu
„ paa min Fortvivlelses Side, og bestemte min ulykkelige
„ Beslutning. O! elændige Tilstand, naar endog den li
„ den Tilbagereist af vor Dyd, naar de gode Rørelser ligesaa
„ meget som de onde, nøde os til at fuldende vor Ulykke
„ Dog hvad siger jeg? En utidig Skam er ikke meer en dy
„ dig Rørelse. Den er langt mere Virkningen af en ubøye
„ lig Hovmod, der opreyser sig imod den Fornedrelse, som
„ vi have giort os nødvendig, og som vi i det ringeste mel
„ Taalmodighed skulde underkaste os, som en naturlig og
„ retfærdig Straf. Det var en saadan Hovmodigheds Stem
„ me, som jeg holdt for Skam. En Last fører den anden
„ ved Haanden; man kan næppe høre op, naar man engang
„ har begyndt. Selv det naturlig gode Hierte træder lige
„ som med sine bedste Rørelser paa Lastens Side, og støde
„ os fort i vor Fordervelse; dersom ikke en fast Kiækmodig
„ hed, en vis god Art af Trodsighed, understøttet ved For
„ nuften, byder os at staae stille, og at bære alle Følgern
„ af vore Udsvævelser med Taalighed og Mod.“ Overal
saadanne lærerige Træk. Hvad for en Plage Samvittighed
Nag er, lærer man og af dette Brev. Det 7de, 8de og 9de
Brev forestille et lykkeligt Forsøg, hvormed en Silia friste
sin Elskers Parmenidis Oprigtighed. I det 10de Brev for
maner en Fader sin misfornøyede og nedslagne Søn til i For
troelighed at aabne sit Hierte for ham, og forestiller ham
hvor farligt det er, at en Søn har ingen Fortroelighed til ei
øm og for hans Velfærdt omhyggelig Fader. Denne den fa
derlige Kiærligheds ømme Omhyggelighed er S. 103 forstræf
felig afskildret. „Ingen kan forestille sig en faderlig Kiær
„ ligheds ganske Styrke, uden den, som føler den, som sel
„ er Fader. Med hvilke Sorger vaager han over deres Til
„ fredenhed, som han har givet Livet? Hans Øye hænger
„ ufravendt paa den liden Skabning, naar den endnu betræ
„ der Jorden med uvisse Fødder: Hans Hierte slaaer ved et
„ hvert usikkert Trin; Hans Arme ere aabnede, for at op
„ tage den, førend den endnu falder. Han kan næppe vov

„ a

at betroe denne hans Hiertes liden Yndling til en anden, end sin egen faderlige Omsorg. En barnagtig Taare forurolige hans Hierte; en Taare, som en Ringhed kan forvolde, og en Ringhed stille. Hvilken inderlig Fornøyelse, naar han hører den at stamme de første Tanker! med hvilken Heede trykker han den til sit Hierte, hvor ofte kysser han de uskyldige Læber, som endnu ikke kunne tale den Hiertets Følelse, hvilken dens søde Smiil, dens uskyldige Smiger alene udtrykke. Hans Ømhed voxer med Aarene og med de større Sorger. Han vaager med overlagt Forsorg over den unge Siæl; udforsker dens Talenter, fremlokker enhver Gnist af Forstand; planter dydige Tilbøyeligheder i hans Hierte; frygter og afvender ethvert uædelt Indtryk; lokker, formaner, straffer, og hvor meget koster denne Overvindelse ham! Hvilke Glæder ledsage disse møysommelige Pligter, naar han seer, at han ikke forgiæves udøver dem! Han forglemmer sine egne Lidelser; han lever i sine Børn; unddrager sig gierne egne Fordeeles Nydelse, for dobbelt at nyde dem i sine Børns Tilfredenhed. Henrykkende Drømme om Lyksalighed smigre ham med Tanker om en roelig, ærefuld, lykkelig Alderdom; naar de udstrøede Velgierninger skal opvoxe til en riig Afgrøde for hans Høst; naar Taknemligheden skal igien gyde tilbage paa hans Hoved det fulde Maal af annammet Kiærlighed. Ak! men han smigrer sig ofte forgiæves og har den Hiertesorg, at see sin uudsigelige Kiærlighed belønnet med Koldsindighed og sit Barns Fortroelighed henvendt til dem, som endnu ved intet have fortient den." Denne Morale tadfæstes med en Fortælling i det følgende 11te Brev om en Søn, som, fordi han havde mere Fortroelighed til Fremmede, end til sin egen Fader, styrtede sig selv i Ulykke og Forvirrelse, og forvoldte sin Fader den Hiertesorg og Græmmelse, at han maatte see hans Død for sine Øyne, som en berøvelig Følge af hans Mistroe til sin Fader og Fortroelighed til Fremmede. I det 12te Brev opmuntrer en Strato sin Søn til ved Krigstieneste at opofre sit Liv for Fædernelandet og derudi at efterfølge hans eget Exempel. Samme Brev indbefatter altsaa en fortræffelig Morale om Kiærlighed til Fædernelandet. Det 13de og 14de Brev har meget lærerigt. At ville bilde et ungt Menneske ind, at det skulde finde sin

hele Vey igiennem Verden bestrøet med Roser og Lilier, de
var et skammeligt Bedragerie. Men ved at afmale ham Ver
den alene som et Pinested, et Helvede, derved skulde man kun
bringe ham til Fortvivlelse. Han maa lære i Tide at kiend
Verden, som den er, som en Blanding af meget Ondt og me
get Godt, paa det han i Tide kan blive bereedt til med Taal
modighed at skikke sig i det Onde, og ey at misbruge det Gode
Saaledes lærer en Sophron sin Pleyeson i disse tvende Bre
ve at kiende Verden, hvilken han forestiller ham baade fra sit
onde og gode Side. I det følgende 15de og 16de Brev vi
ser Sophron samme sin Pleyeson, hvorledes Menneskene
Verden selv gisre sig ulykkalige ved at gisre sig falske Begre
ber om Lykkalighed, som enhver sætter og søger i sine Lider
skabers Tilfredsstillelse. Her i det 15de Brev handles i sær
om den Begierlighed efter at blive riig, og vises, at ligeson
Rigdom vel i og for sig selv gisr ingen ulykkalig, saa er den
dog langt fra nogen sand Kilde til Lykkalighed. S. 174
„ Vel ophæver Rigdoms Besiddelse ikke Lykkalighed. De
„ ere visse Sorger, hvorfra den befrier sin Besidder, og visse
„ Fornøyelser, som den kan forskaffe ham. Den bedste Bru
„ af overflødige Skatte, bestaaer i den Formue, som de gi
„ ve, at gisre vel, at lindre andres Nødtørftighed, og a
„ gisre det, som den fattige Menneske-Ven ikkuns kan øn
„ ske. Men for at føle disse bedre Glæder, maa man hav
„ et bedre Hierte end Forøderne, der søge forgiæves i dere
„ Skatte den Lykkalighed, de love sig. De sandselige For
„ nøyelser mætte snart. Den, der har læsket sin Tørst
„ Vand, finder ingen Begiærlighed mere til Viin. En Hun
„ ger, som er mættet med Belgfrugter, har en Ækelhed fo
„ den kostbareste Spise. Man kan kun være mæt, og a
„ være mæt, er ingen Lykkalighed.“ S. 177: „Men Ri
„ dom, siger man, giver Ledighed. Ledighed er ikke Lykka
„ lighed. Siælens Lykkalighed bestaaer i Virksomhed. Den
„ giver Sikkerhed, siger man, og afvender de trykkende Næ
„ ringssorger. Sikkerhed? Hvem er vel sikrere for intet a
„ miste, end den, der intet har? Bedragere, Tyve, Lue
„ og Krige kunne intet fratage ham. De trykkende Næ
„ ringssorger afvender Flittighed og Nøysomhed bedre, end
„ Rigdom. Men Rigdom, siger man, giver Venner o
„ Ære. Ja Venner, som opæde den Rige, og saa forlad

„ ham

, ham, liaesom velfedet Utøy kryber bort, naar Palladset
, styrter ind: Ære, som Smigrere give, der selv ingen
, Ære have, eller Pøbelen, der ikke kiender Ære. Rig-
, dom, siger man endelig, gior uafhængig. Af Lovene?
, Saa er den en farlig Forlokkelse til Laster og Forbrydelser.
, Af vore Medmenneskers Hielp? Løser den da de Baand op,
, hvormed Naturen har forbundet os? Hæver den vore For-
, nødenheder uden fremmede Hænders Tieneste? Eller hvor
, af gior den os uafhængige? Af Fornærmelser, af Tilfæl-
, de, af os selv, og vor Samvittighed? Ikkuns den er
, uafhængig, som med Ustraffelighed kan sætte sig i Sikker-
, hed imod Lovene, med Flittighed imod Livets Sorger,
, med Menneske-Kiærlighed imod hans egen Samvittighed.
, Tag nu alle Rigdommens glimrende Herligheder tilsam-
men, min Søn, og dom, om dens Lyksalighed ikke mere
bestaaer i den blinde Hobs Meening, end i sande Fortrin.
Det er smukt at see en Skare af Mennesker om sig, af hvil-
ke nogle betiene os, andre smigre os. Det er skiønt at
beboe et Pallads, og beklædstige mange Kunstneres Hænder.
Det er skiønt at see sig omringet af Overflødighed. Jeg
tilstaaer Rigdom kan give nogen Fornøyelse. Men for at
leve lykkelig, maa man være mere end riig. Man maa
og besidde det, som uden Rigdom kan giøre lyksalig.“
Petellus beskrives her efter Val. Max. L. VII. c. 1. som et
Exempel af en lykkelig Riig. „Men slige Lyksaligheder til-
byde sig forgiæves for et Hierte, som ikke er i den Forfat-
ning at kunne nyde dem. Ikkun den kan ret føle Fornøyel-
sen af en udvortes Lykke, som endog uden samme skulde væ-
re lykkelig.“ —— —— „Alexanders, den Macedoniers,
Liv er alle deres Historie, som søge deres Lyksalighed uden
for sig selv. De søge stedse uden at finde. De besidde
Alting uden at vide det, og smægte kun efter det, som de
endnu kunde besidde. De have Rigdom, uden at være
rige, Fornøyelser uden Hiertets Glæde, Anseelse uden Ære,
Ledighed uden Roe. De svømme som en Tantalus i Over-
flødigheds Strømme, og kunne ikke lædske deres Tørst.
Enhver Bølge, hvorefter de snappe, undsiver, og væder
ikkun nær op deres tørstige Læber. Ulykkelige Rigdom
ulykkelige Magt, naar Daarer eller Lastefulde besidde den!“
lexander, Domitian, Nero anføres til Exempler der

paa. Det 16de Brev fortsætter endnu samme Materie o
det slette og daarlige Valg af Lyksalighed, som Menneske
gisre, da hver søger sin Fornøyelse i sine Begierligheders T
fredsstillelse og ingen finder den. Ved Fornuftens Hielp
bringe alle sine Kræfter, Evner og Tilbøyeligheder i behør
Forhold og Orden, til Overeenstemmelse og Harmonie, d
er at leve efter Naturen, derudi bestaaer Lyksalighed, og de
te er det 17de og 18de Brevs Indhold, hvor i Forfatter
synes noget mere philosophisk og dybsindig, end han vel k
vente at blive forstaaet af alle dem, for hvilke dog disse Br
ve ere skrevne, og det er og forekommet Recensenten, so
man vel paa nogle Steder kunde have ønsket Oversættelsen a
derledes stilet. Det 19de Brevs Indhold er meget rørend
Det er og bliver ganske vist en Regel, at man bør søge i Vo
den at overvinde Ondt med Godt, og at man ofte ved V
gierninger samler gloende Kul paa sine Fienders Hoved. M
det er dog ikke alle Fiender denne Kul brænder. Nogles J
er alt for meget hærdet dertil. Der ere Fiender, som ere t
ikke for at være det, men fordi de bilde sig ind, at de b
være det, og det koster kun at betage dem den Indbildnir
Kort, det er kun det ædelmodige Slags Fiender (thi saado
ne gives der dog) som vor Dyd og Velgierning kan overvini
Men der ere ganske vist og de Fiender, som ærgre sig kun d
over, at de skal finde Dyd hos os, om de endogsaa selv hø
de bedste Frugter deraf. Sterontes skildres her som en Fi
de, der ærgrer sig over, at han skal have den, han hade
at takke baade for sit Levebrød og sit Liv, og just dette f
mindsker ikke, men forøger hans Had. Uden Tvil har d
ne Copie sine Originaler, som den er tegnet efter. M
skulde ellers tænke, at Digteren havde vovet for meget p
Menneskelighedens Bekostning. Men det har han ikke. S
er med saadan en Fiende den døende Strephon vil forl
sig, førend han med et fuldkommen roeligt Sind kan for
de Verden. Beslutningen af dette Brev maa vi endelig
føre: „Giv mig det, hvorom jeg saa ofte forgiæves har
„ det, og lad dit Fiendskab i det ringeste endes med din Fi
„ des Liv. Det var ufortient dette Fiendskab; ja lad n
„ give det det sande Navn, og ikke smigre dig; det var u
„ færdigt. Betænk, hvorvidt du drev det! En Handli
„ som Verden kaldte høymodig (jeg kaldte den kun Pligt)

Ba

„ Handling, som i det mindſte ſkulde have erhvervet mig
„ dit Venſkab, opflammede kuns endnu mere dit Had, og
„ fra det Øyeblik, da Skiæbnen havde givet dit Liv i min
„ Vold, beſluttede du min Undergang. Ja du var ikke til-
„ freds med hemmelig at beſlutte den; du ſvor den offentlig,
„ du lod mig true dermed. Du har holdt dit Ord. Mine
„ ſidſte Dage have været blottede fra den Glands, og fra
„ den udvortes Lykke, ſom forſkiønnede de foregaaende. Jeg
„ har, ſaa længe ſom jeg endnu kunde regne mig iblandt de
„ Levende, følet min haarde Skiæbne; jeg har ſukket; ja
„ jeg har maaſkee ſukket over dig: Men min Forvemmelſe
„ har intet Had, ingen Hevngiærrighed efterladt hos mig.
„ Min Ulykke er overſtanden, og jeg ſtaaer i Begreb, at
„ træde paa en Skueplads, hvor et ganſke andet Liv ſkal be-
„ gynde. Alle mine Tanker drage ſig tilbage fra det, ſom
„ allerede ligger bag mig, og vende ſig med udeelt Opmærk-
„ ſomhed paa Forberedelſen til det, ſom er for mig. Jeg
„ forglemmer derfor alle det forrige Livs Tilfælde, og tilgiver
„ mine Fornærmere deſto hierteligere, jo mindre Deel jeg ta-
„ ger i det, ſom ikke meer angaaer mig. Tilgiv ogſaa du
„ mig ligeſaa hiertelig! Derſom vi ikke kunde leve ſom Ven-
„ ner, ſaa lad os i det mindſte døe ſom Forſonede og Ven-
„ ner. Troe mig, Dødens Time forandrer vor ganſke Tæn-
„ kemaade. Vi ſukke i dette Øyeblik over mangen Handling,
„ hvorover vi i de ſunde Dage ſmigrede vor bedragne Forfæn-
„ gelighed. Den faſteſte Overbeviisning bliver da vaklende,
„ og vi finde, at den var den ulykkeligſte Forblindelſe. Men
„ det er da for ſildig, og vi betale vor Halſtarrighed med
„ Fortrydelſe og Græmmelſe, ſom giør vort Dødsleye elen-
„ digt. Du vil for ſildig beklage det, om du lader mig hen-
„ fare uden Forſoning, og viſt med Taarer da ønſke mig til-
„ bage igien, naar du ſelv føler hvad det er at døe. Spar
„ dig i det Ringeſte ſelv for denne tilkommende Uroe. Kom,
„ ſom en forſonende Ven, giv mig din Haand, velſign en
„ Døende, og lad dig af ham velſigne!“ Ikke mindre rø-
rende ere de følgende 20de-23de Breve, hvor i ſkildres et ædelmodigt Venſkabs Character mod en ulykkelig Familie og i ſær en ellers god og from Mand, der ved ſin herſkende Til-bøyelighed til Spil har bragt ſig ſelv med Kone og Børn til den yderſte Armod og Fattigdom, og derover havde fattet den

Beslutning at aflive sig selv, som dog ikke blev fuldført. Sin Fortrydelse derover udtrykker han i et Brev til sin Ven og et andet til sin Kone, hvilket af hende igien bliver besvaret. Det 24de Brev fra Kleomenes til Hortensius, lærer at vogte sig for en almindelig Mistroe til alle Venner, fordi man af nogle er bleven bedragen. En Anmærkning tilsidst om en Konges Yndlinger: „Dersom det er sandt (og i „det ringeste er det meget sandsynligt) at en Kon„ge endten maa være en Tyran eller have en Ynd„ling, saa fortiene Ynglingerne vist meer Ærefrygt „og Kiærlighed af en Fyrstes Underdanere. Det er dem, „der deele Regieringens Byrde med ham, der lætte hans „Hierte, og vedligeholde det kiærligt imod Underdanerne. „En mistroisk Monarch, som ingen har, for hvilken han „kan aabne sig, eller han ikke vil aabne sig for nogen, for„tærer sig selv. Den tilbageholdte indvortes Kummer an„griber endelig Forstanden, og giør det gandske Gemyt „mørkt, knorvurnt, ukiærligt, og endelig tyrannisk. En „Tiberius og en Ludvig ere Exemplerne." I det 25 Brev beder Serena en Smirnon, at han vil fraſige sig den oprigtige Kiærlighed, han har fattet til Hende, og det Løfte han har faaet paa Hende af Hendes Forældre, saasom hun paa sin Side ikke kan overtale sig til at elske ham, med al den Høyagtelse hun ellers har for ham selv og hans gode Egenskaber, hvortil hun ingen anden Grund veed at angive end Kiærligheds Egensindighed, der, som hun siger, ikke lader sig opvække ved Grunde, eller oprette paa Fornuft, der erkiender ingen Forskrifter og underkaster sig ingen Love. Det 26 er Smirnons Svar paa dette Hendes Brev, hvori han giør Hende blandt andre denne vigtige Foreſtilling. „Ofte troe vi, Serena, at vi ikke elske, men vort Hier„te har ligesaa vel sine Forandringer, som vore Tanker. „Kiærlighed kommer ey altid frivillig; den lader sig og af„tvinge, og dersom Ømhed, dersom alle velgiørende Til„bøyeligheder, dersom alle Handlinger til at giøre lykkelig „nogensinde har indtaget et ædelt Hierte imod sit Forsæt; „saa troe, at det engang skal tilhøre mig. Den blotte „Naturens Tilbøyelighed er ofte ikke saa varig, som heftig. „Og om den var det; saa er den dog ikke den eeneste Liden„skab, i hvis Tilfredsstillelse Lyksaligheden bestaaer. Hvor

„man-

„ mange Exempler af Personer kunde jeg ikke fremstille dig, „ som troede ved den alene at blive lykkelige, og snart vare „ ulykkelige! Ingen anden kan elske dig saa meget, saa trof„ fast, saa bestandig, kan giøre dig, naar Jeg besidder din „ Kiærlighed, lykkeligere, end Jeg. Himlen har givet mig „ Alt hvad der kan tilfredsstille et Menneskes Ønsker i Hen„ sigt til den udvortes Roelighed. Betænk, at dine egne „ Tilbøyeligheder kunne forandre sig, og det endnu lættere „ til hans Fordeel, som bestræber sig for at vinde dem, end „ de kunne afvorle til hans Skade, som er træt af dem og „ ligegyldig. Hos denne har du den Misfornøyelse i Frem„ tiden at forvente, som du hos hiin ikkun maaskee i Be„ gyndelsen kunde føle; og maaskee er det hos denne kun en „ kort varende Misfornøyelse, som hos hiin skal være Ulyksa„ lighed for altid.“ Saa meget er vist, og det, som disse tvende Breve vel ogsaa skulle lære os, at man dog ikke bør tilskrive en blind naturlig Tilbøyelighed, der dog vel aldrig bliver noget meer end en blot sandselig Affection, saa Meget, at man skulde troe, at Kiærlighed aldrig kunne eller burde grunde sig paa et fornuftigt og skiønsomt Valg. De følgende 27-30 Breve indbefatte en heel sammenhængende Tildragelse om en ryggesløs og ugudelig Søn, der tillige var en Fritænker og Religions-Spotter, som havde udfordret en redelig og god Mand, der i Sælskab havde forsvaret Religionen imod hans Bespottelser, hvilken vel ikke vilde modtage Udfordringen, men bliver dog nødt til at trække Kaarden for at forsvare sig imod hans Overfald og ved den Leylighed imod sin Villie tilbringer ham et dødeligt Sting. Fritænkeren, som nu seer Døden for sig, omvender sig, og tilskriver sin Fader et Fortrydelses-Brev, der er ikke mindre rørende at læse, end det Straffe-Brev Faderen foran havde tilskrevet ham. Meget lærerige ere disse Breve. I de tvende sidste 31-32, Breve, formaner en Phædon sin Søn til at tiene sit Fæderneland i en eller anden af de virksomme Stænder som en retskaffen og uegennyttig Patriot. Iblandt mange er dette og et fortræffeligt Sted. S. 333: „ Beklag „ dig ikke over (Statens Utaknemlighed) om den ikke tilfreds„ stiller de forfængelige Ønsker, der kuns alt for ofte ere de „ Bevægegrunde, hvorfor man opofrer sig den. Det er „ ufornuftigt og uretfærdigt at beklage sig over dens Utak-

„ nemlighed, som kan med Ret vise os bort med den Und-
„ skyldning, at vi ikke have giort mer, end hvad vi vare
„ skyldige. Dersom den seer dig an med Koldsindighed, saa
„ er det et Tegn, at den ikke bemærker dine Fortieneſter: og
„ kan det fortørne dig? Kan det berettige dig til en Hævn?
„ Bemøy dig, at den maae erkiende dine: lad dens Kold-
„ sindighed være dig en ny Bevægegrund, at giøre din Iver
„ kiendbar ved udmærkede Gierninger eller Fortieneſter. —
„ Der krænker vor Stolthed, naar Staten ingen Øyne har
„ til at see vore Fortieneſter. Naar vi tiene uden Egennyt-
„ te, saa ville vi i det mindſte ikke foragtes. Dette er Kla-
„ ger, som vi daglig høre. Men af hvem? Meeſt af lige-
„ gyldige Perſoner, som ingen andre Beviſer kunne frem-
„ læage for deres Fortieneſter, end deres Ord. Folk, som
„ ville være deres egen Dommer over deres Storhed, og
„ troe ſig foragtede, fordi de ikke foretrækkes andre, ſom de
„ foragte. Dog lad saa være, at Staten undertiden ikke,
„ bemærker Fortieneſter. Hvad angaaer det Patrioten,
„ ſom kuns tiener, for at tiene, ikke for at blende Øyet.
„ Vil han være seet? hvorfor? Er han tilfreds med Bie-
„ fald? Jeg tvivler? Han har andre egennyttige Hensigter:
„ Han vil have dette Biefald til et Trin under ſig for at
„ ſtige høyere. Han tiener da kun for at ſtige, men Pa-
„ trioten tiener kun for at giøre vel, og overlader til ſin
„ Stat, om den vil ophøye ham. Han følger dens Kald.
„ Men Stolthed agter ſig immer duelig til større Forretnin-
„ ger end de ere, ſom den har, og Egennytte attraaer ikke
„ saa meget større Tieneſter, ſom de Fordele, der ere forene-
„ de med ſamme.“

Amſterdam. Tableau de l'Europe pour ſervir de Supplement a l'hiſtoire philoſophique & politique des Etabliſſements & du Commerce des Europeens dans les deux Jndes. 1774. 11½ A. ſt. 8v. Titelen ſiger, hvad man bør anſee denne liden Bog for. Dog staaer den ikke i nogen nødvendig Forbindelſe med det Værk, hvis Supplement den skal være, og om den med ſamme har en Forfatter, det lader Rec. staae derhen. Skribenten philoſopherer efter ſin Maade i 14 Affſnitter over Religion, Regiering, Politik, Krieg, Søevæſen, Handel, Agerdyrkning, Manufactu-

facturer, Befolkning, Oplage, offentlig Credit, skiønne Kunster og Videnskaber, Philosopher og Sædelære. Om Religionen i Almindelighed og om den christelige i Besynderlighed skriver han saa elændig, at man tydelig seer, at han kiender den slet ikke, end sige han skulde bekiende den. Grunden til det sælskabelige Liv og Statsforfatningen søger han i Foregaaende Forstyrrelser. Politiet begynder altid med Roveriet, og Orden med Anarchie. Hvilket Parador! Hebræerne ere ved Ægyptens Plager bleyne nødte til at drage til det Petræiske Arabien. Fortræffelige Opfindelse af en nye Historie! Forfatteren skaber hvad han vil, og altsaa og i Danemark og Rusland en overdreven despotisk Magt. Om Sverrigs Tilstand kort for den sidste Regierrings-Forandring skriver han med hæftige og fornærmelige Udtryk. La nation n'est plus qu'un amas d'ames scelérats & venales. Fremmede Magter har anrettet saadan en Forderyelse iblandt den. Det kommer kun an paa en Mand og et Øyeblik for at giøre de Fremmedes Haab til Intet Il est venu, cet instant, il s'est montré, cet homme; & tous ces laches de la creation des puissances ennemies, se sont prosternés devant lui: Il a dit a ces hommes, qui le croyoient tout: Vous n'etes rien; & ils ont dit, nous ne sommes rien. Il leur a dit: Je suis le maitre & ils ont dit unanimement: Vous etes le maitre. Il leur a dit: voila les Conditions, sous lesquelles je veux vous soumettre; & ils ont dit, nous les acceptons. A peine s'est-il eleve une voix, qvi ait reclamé. Quelle sera la suite de cette revolution? On l'ignore &c. Saaledes declamerer Forfatteren. Hvad han dømmer om Pohlen er læt at agte, og Beslutningen paa alle hans Betragtninger over Tydskland, er denne, la Constitution allemande degenere intensiblement en esclavage ou en tyrannie. Man forbiegaaer de Afsnitter om Politik og Krig med alle de synderlige og mærkværdige Tanker, som derudi forekomme, kun et Sted af det, som taler om Krigen vil man anføre. Forfatteren kunde naturligviis ikke med Taushed forbigaae den store Monarch, som ey alene har opfunden en nye Krigskunst, men og bragt den til en ugemeen høy Grad af Fuldkommenhed. Hvad han siger til sammes Roes, er tildeels Godt. Men formedelst det Sted, ce prince, qu'une autre nation auroit encore mieux servi,

&

& ſans doute mieux loué, qu'il n'a pu l'être de la ſienne, fortiener en ſkarp Laſtelſe. Har ikke Kongen forrettet ſine ſtore Krigsbedrifter ved ſin Nation, eller meget mere ved ſine Nationer? Var det ikke et lidet Corps af Mærkere, Pommeraner o. ſ. v., ſom beſtælet af ham med en forſærdelig Geſvindighed drev Franzoſerne ved Rosbach paa den meeſt forvirrede Flugt? Hvem vilde ombytte de Mærkiſke, Pommerſke og andre indſødte Soldater i Kongens Krigshær med de Franzöſiſke? og hvor kan Forfatteren holde Kongens Underſaatter for ſaa utaknemmelige, følelſe og uſkikkede, at de ikke ſkulde ville eller kunne værdigen roſe ham? Til Hyklerie har de hverken Lyſt eller Bequemhed, for Reſten er dette Kongens ſtørſte Roes, ſom han faaer af ſine Underſaatter og Tienere, at diſſe i den hele Verden regne ſig det for en Ære, at tilhøre Friderich den anden. Træffer Forfatteren nogen, der fattes dette Sindelag, den beviſe han ikke den Ære, at holde for en ægte og værdig Underſaat og Tiener af den Preusſiſke Monarch. Af det Afſnit om Søevæſenet maae et Par Steder til Prøve være nok: Angletere ſe croit en état de balancer ſeule, par ſes forces navales, toute la Marine de l'univers. Cette puiſſance eſt ſur mer, ce qu'etoit Rome ſur la terre, quand elle tomba de ſa grandeur. —— —— La marine eſt un nouveau genre de puiſſance, qui doit changer la face du monde. Elle a fait tomber l'ancien ſyſteme d'equilibre. L'Allemagne, qui tenoit la balance entre les maiſons d'Autriche & de Bourbon, l'a cedée a l'Angleterre. C'eſt cette isle, qui diſpoſe aujourd'hui du Continent. Dette ſkulle Beboerne af det faſte Land, med al den Høyagtelſe de har for Engeland, ikke ville tilſtaae. End ikke Indvaanerne i de Engelſke Colonier i Nye-America tilſtaae Kongeriget Britannien ſaa ſtor Magt og Anſeelſe. I det Afſnit om Agerdyrkningen har Forfatteren mange gode Tanker og Manufacturerne anpriſer han med al Ret meget. I Afſnittet om Agerdyrkningen giør han et hæftigt Anfald paa Adelen og Geiſtligheden, til Beviis paa, at han ſelv hører ikke til nogen af diſſe Claſſer. Hvor kan Forfatteren være ſaa uretfærdig gandſke og aldeles at foragte dem begge? Le clerge n'eſt qu'une profeſſion au moins ſterile pour la terre, lors même qu'il s'occupe. Forfatteren maae vel ikke kiende andre end

ſaa-

saadanne Præster, der læse Messe og opmuntre til Helgenes Dyrkelse. Men de retskafne Religions og Dyds Præster lære, at man ey alene bør bede, men og arbeyde, og alene under denne Betingelse vente Guds Velsignelse. En Landsbye-Præst, der flittig formaner sin Meenighed, at være arbeysom (og saadanne finder man iblandt de evangeliske) forvalter ingen Profession sterile pour la terre. Ved den Materie om Befolkningen opkaster han først det Spørsmaal, om Jorden til en Tid har været mere befolket, end til en anden? og siger, det er noget man af Historien ikke kan vide, saasom den halve Deel af den beboede Jordkugel, har ey havt nogen Historieskriver, og den halve Deel af Historien bestaaer af Løgn. Hvor nøye er Alt her afveyet! Forfatteren veed endten intet eller vil intet vide, om den Folkenes hastige Formerelse efter Skabelsen og Syndfloden, som kan bevises af de mueligе Fordoblings Perioder. Tous les pays ont été —— —— deserts sous les ronces & les forets, jusqu'a ce que le germe de l'espece humaine, ayant *par hazard* été jette dans ces frondieres & ces solitudes sauvages, ait défriché, changé, peuplé la terre. Mais toutes les causes de la population étant subordonnées *aux loix physiques, qui gouvernent le Monde.* —— —— Man veed vel dette, at et fornuftigt Væsen regierer ved Love, men aldrig, at Love selv og af sig selv kan regiere. Man skulde saae nok at gisre, om man vilde prøve alle Forfatterens historiske Satzer. Et sælsomt Sted er dette: Au temps de la naissance du Christ, les Livres de David & ceux de la Sibylle, annoncerent la Chute du Monde, un deluge, ou plutôt un incendie universel, un Jugement de tous les hommes. —— —— Mille an apres l'êre chretienne, les Livres de David & ceux de la Sibylle annoncerent encore le Jugement dernier. Hvad om Forfatteren skulde bevise og forklare dette? For Resten har dette Afsnit og mangen grundig Betragtning, saasom den, Forfatteren har anstillet over Følgerne af Yppighed. I det Afsnit om Afgifter ivrer han sig over de almindelige Arter af Afgifter, og vil ikke biefalde noaen anden, end den, som fordres af Jordgodser. Men Landsherrerne ville vist nok ikke høre ham, uagtet dette hans store Løfte: le premier Gouvernement, qu'en fera la base de son Administration, s'elevera neceſſai-

ceſſairement a un degré de proſperité inconnue a toutes les nations & a tous les ſiecles. Dog giør han ſig ſelv den Indvending, at der er maaſkee intet Folk i Europa, hvis Situation tillader det ſaa ſtor en Forandring, og ſiger, partout le Fiſc eſt oberé! —— Mais parlons d'une reſſource, dont les Souverains font une ruine; c'eſt le Credit public. Saaledes gaaer Forfatteren over til det 11te Afſnit, hvori han ſiger mange Sandheder. Strax i Begyndelſen af det 12te Afſnit om de ſkiønne Kunſter og Videnſkaber giøres imod Chriſtendommen denne aldeles uforſkyldte Beſkyldning: il erigea des Monuments de terreur & de triſteſſe, conformes aux tragiques evenements, qui ſignalerent la naiſſance & ſes progres. —— Tous les temples Gothiques furent batis en croix, couverts de croix, remplis de croix, decores d'images horribles, d'echafauds, de ſupplices, de Martyrs, de bourreaux. Que devinrent les arts, condamnes a effaroucher continuellement l'imagination par des ſpectacles de ſang, de mort & d'enfer? Forfatteren har hermed nokſom viiſt, at han ſlet ikke kiender den chriſtelige Religion. Naar han kommer til de Europæiſke Sprog, ſaa vil man ſlet ikke forundre ſig over, at han giver det Franzöſiſke Fortrin for alle andre: Si ce n'eſt pas le langage des dieux, c'eſt celui de la raiſon & de la verité. Ja det beviſe de utallige Franzöſiſke Bøger, ſom ſøge at fortrænge Fornuft, Religion og Moraliteit af Verden. Vel taler Forfatteren med nogen Bevømmelſe om det tydſke Sprog, mais elle eſt reſtée dans la bouche du peuple, ſans oſer entrer, que bien tard dans les livres. Hvilken ſtor Uſandhed! I det Afſnit om Philoſophien forekommer blandt Andet den vittige Tanke: la Philoſophie ſortit du Cloitre & l'ignorance y reſta. Det ſidſte Afſnit, om Sædelæren, begynder Forfatteren med en Klage over de mange og tillige unyttige og ſkadelige Bøger over ſamme. Diſſe ſkal efter Forfatterens Forſikkring for den ſtørſte Deel være de Geiſtliges Arbeyder, der ikke har vildet indſee, at Religionen betragter Menneſkene kun i deres Forhold til Gud, og foreſtiller ikke Menneſkenes Forhold imellem hinanden indbyrdes. Hvor falſk og uægte den Tanke er, det indſeer enhver, uden nogen Recenſentens videre Erindring.

Halle.

Halle. Gedanken von der Verbesserung der deutschen Schulen, besonders auf dem Lande, weisen Menschenfreunden zur Prüfung übergeben von Friderich Wilhelm Mascho, Rector der Schule zu Bergedorf. 1774. 287 S. 8v. Dette Skrift fortiener megen Agtelse. Den habile Forfatter har tænkt meget vel over den Materie, som han afhandler, og ikke blot som Rector men og som Patriot: Han siger i Fortalen, at han er bleven foranlediget til dette Skrift ved en Efterretning, som han i Sommeren 1773 har læst i de offentlige Tidender, og hvis Indhold har været dette, at i de Preussiske Lande en egen Commission paa umiddelbar Kongelig Befaling beskæftiger sig med Landskolernes Forbedring, hvori Hr. Consistorial-Raad Steinbart er Hoved-Personen. Denne offentlige Efterretning skal have lydet saaledes. Hs. Kongl. Mstæt har for det første opofret 100000 Daler til en Fond, for hvis Renter der i de store Landsbyer i Churmark skulde i Stedet for de hidindtil slet besoldede og uskikkede Skolemestere, beskikkes habilere Skoleholdere med 120 Dalers Løn, og det saaledes, at Børnene ingen Skole-Penge skulde give dem. Det Kongelige Oberconsistorium til Berlin besørger denne nye Indretning, lader ved et Par af sine Medlemmer Skoleholderne prøve, og forsyner de udvalgte med en besynderlig skriftlig Anviisning. Hr. Consistorial-Raad Steinbart, nu værende Professor til Frankfurt an der Oder har intet videre med den Sag at giore, end at det af ham er bleven forlangt at foreslaae duelige Personer. Men han er for Resten en ypperlig lærd Mand, og har i sær gode Indsigter i Skolevæsenet. I øvrigt fortiener Kongen den Velsignelse, som Hr. Rector Mascho derfor tilønsker ham, saa meget desto mere, som Monarchen selv i et Brev har allernaadigst forsikret, at ethvert Andrag vil være ham angenemt, som kan bidrage noget til Skolevæsenets Opkomst og Forbedring i hans Lande.

Leipzig. Jo Alberti Fabricii Bibliotheca latina, nunc melius delecta, rectius digesta & aucta diligentia *Jo. Aug. Erneſti.* Tom. III. 1774 1 Alph. 12 S. 8v. Hvorledes Hr. Erneſti har gaaet til Værks med Udgaven af dette Bibliothek, og hvad han i Henseende til dets Forbedring

dring og Forøgelse har vildet udrettet og allerede har udrettet, det er allerede bekiendt. Man maae altsaa ikke ansee det som en Feyl eller Mangel, om man end og af Nyere Udgaver ey finder saadanne anførte, som befinde sig i alle Hænder, saasom den berømte Udgiver ey har fundet dem værd at bemærkes. De i denne Deel forekommende Skribentere ere, A. Gellius, L. Apulejus, Justinus, Palladius, Censorinus, Julius Obsequens, Serenus Sammonicus, Nemesianus, Calpurnius, Ælius Spartianus, Julius Capitolinus, Ælius Lampridius, Vulcatius Gallicanus, Trebellius Pollio, Flavius Vopiscus, Chalcidius, Julius Firmicus, Aurelius Victor, Eutropius, Ausonius, Rufus Festus Avienus, Ammianus Marcellinus, Vegetius, Macrobius, Claudius Claudianus, Rutilius, Symmachus, Marianus Capella. — I den fierde Bog gives Efterretning om Fragmenterne og de forskiællige Samlinger af gamle latinske Autorer og Værker. Hidhenhøre de Samlinger af de Fragmenter af Ennius, Lucilius og andre gamle Poeter, som endnu ere for Haanden, samt de gamle Historiskrivere, af forskiællige gamle latinske Monumenter, de latinske Grammatiker, i sær de Godsfrediske og Putschiske Samlinger, og af de gamle Rhetorer i sær den Pithoniske. I det 6te Kapitel handles paa nogle faa Ark om de Romerske Love og Jurister, hvori man dog ikke kan vente endogsaa kun det nødvendigste tilstrækkelig udført. Dog finder man og her nogle Tilsatzer. Derpaa følger en Efterretning om Scriptoribus legibusque rei Agrimensoriæ, saa og en gandske kort om Medicis antiqvis. Endelig sluttes Værket med den bekiendte Notitia celebrium ante nostram ætatem typographorum.

Breslau. Antiqvitates Morborum, collegit ex optimis qvibusqve Autoribus, recensuit, ordinavit, & suo qvemvis morbum loco collocandum curavit *Christian. Gotofr. Gruner.* 1774. 272 S. 3v. Atter en nyttig Frugt af Forfatterens fortroelige Bekiendtskab med de gamle. Til de Sygdomme, som de Gamle ikke har kiendt, henhøre Kopperne, Meslingerne, den engelske Svedefeber, og Kriebelsygen. Ved de følgende komme Lægerne overeens med hinanden i Henseende til Sagen. Dernæst afhandles de Sygdomme, i hvis Navne og Tegn de Gamle og Nye ogsaa kommer overeens. Forskiællige Capitler af Pathologien har

No. 22.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 30te May 1776.

Kiøbenhavn. Det Kongel. Danſke Landhuusholdings-Sælſkabs Skrifter. Første Deel 1776. 396 S. st. 8vo, med Hof-Bogtrykker Mollers Skrifter. I en foregaaende vidtløftig Fortale paa 96 Sider har Sælſkabet ved ſin Sekretær, ſom man kiender af ſin i Henſeende til alle fremmede Ord naturaliſerende Bogſtavering, meddeelt en Efterretning om dets Oprindelſe, Fremgang, mærkeligſte Handlinger, Indretning og Tilſtand for de tre første Aar af ſin Stiftelſe. Denne Efterretning bliver fortſat over flere Aar med et følgende Bind af Priisſkrifter, og det saa meget viſſere, ſom det er en Artikel iblandt Sælſkabets Love, at en ſaadan hiſtoriſk Efterretning om dets Tilſtand for et eller flere Aar ſkal følge med hvert Bind af dets udgivne Skrifter. Det Stykke af denne Sælſkabets hele Hiſtorie, ſom følger med nærværende Bind, er vel falden saa meget mere vidtløftig ud, ſom den er for de tre første Aar, og er fuldkiendig indtil de mindſte Omſtændigheder, ſom Hr. Fortalen har ikke vildet lade uanmærkede, paa det Fraværende, ſom ikke har læſt Sælſkabets Plan, maatte kiende dets oekonomiſke Handlingsmaade, og deraf underrettes om dets indvortes Huusholdningsmaade fra Begyndelſen af. Man vil der ikke give noget Udtog deraf, da man og ikke rettere minder, end et ſaadant tilforn er givet af den Hiſtorie om Sælſkabets Stiftelſe, ſom Hr. Juſtice-Raad Schlegel har

indrykket i ſine Samlinger til den Danske Hiſtorie. Af den hele Efterretning, ſaa vidt den allerede gaaer, og andenſteds fra kan haves for det øvrige, ſkal Læſeren indſee det, han og lættelig erkiender, at Sælſkabets Hoved-Henſigt gaaer fornemmelig ud paa at opmuntre den borgerlige Flid i Agerdyrkning, Fiſkerier, Kunſter og Handel, og alle de dermed ſammenhængende Næringer, at udbrede Kundſkab og Lys ved indhentede Underretninger over alt i begge Rigerne; og i Forhold dertil, efter ſin Evne, uden Undtagelſe af Stand, og uden Henſigt til andet, end den ſande Fortieneſte, at belønne den borgerlige Dyd og Duelighed. Man ſeer og, at Sælſkabet til dette ſit almeennyttige Øyemærke har allevegne fra hidindtil fundet Underſtøttelſe og Biefald, ja mægtig og naadig Underſtøttelſe i mange Henſeender fra Thronen ſelv. Det anſeer ſig og ſærdeles lykkeligt ved den Tillid og Fortroelighed, ſom de Kongelige Kammer- og Oekonomie-Collegier har viiſt til dets Handlingsmaade, da de ved foreſlagne Præmier og adſkillige tilſtillede Efterretninger har ſøgt at tage Deel i dets Henſigt. For ydermere at fremhielpe og forbedre den oekonomiſke Kundſkab i de betydeligſte og meeſt almeennyttige Tilfælde for Staten, har Sælſkabet efterhaanden, dog uden at forbinde ſig til nogen vis Tid, beſluttet at udgive de bedſt udarbeydede oekonomiſke og politiſke Afhandlinger. Nærværende Bind indbefatter følgende Afhandlinger: I) Forſøg om de vigtigſte Natur Produkter af Plante- og Dyr-Riget i Norge, i ſær i Aggershuus-Stift. I Anledning af Sælſkabets Priis-Spørsmaal om de vigtigſte Natur-Producter for begge Rigerne, ved Chriſtian Sommerfeldt, Sælſkabets Medlem. Belønnet med Sælſkabets ſtørre Sølv-Medaille den 29de Januar. 1771. Den er kun kort, men indbefatter en Deel for begge Riger nyttige Efterretninger. Afhandlingen har, ſaa kort den er, tvende Hoved-Deele; den eene om Planteriget, ſom handler ſphviis om Tømmer-Skove, andre Træer, vildvorende Bær, Havedyrkning, medicinſke Vøxter, Farveplanter, Humle-Hamp-Hør-Korn-Avling; den anden om Dyreriget, hvor i mældes om Heſte, Horn-Qvæg, Faar, Gedder, Svin, tamme Fugle, vilde Dyr, Fiſkerie, Silke-Orme, og Bier. II) Underretning om Jordbrugets Forbedring i Norge ved Rødning. I Anledning af Sælſkabets Priis-Spørsmaal om Rødnings-

Vær-

Værkets bedſte Iværkſættelſe i Norge, ved Chriſtian Sommerfeldt, Sælſkabets Medlem, kronet med Sælſkabets mindre Guld-Medaille, den 29de Januar. 1772. Ogſaa denne indbefatter meget af det almindelig Brugbare. Hr. Fortalerens egen Kritik over dem begge er, at Forfatteren i dem begge lykkelig har vidſt at foreene det Grundige, Ordentlige, for hver Mand fattelige og efter Sælſkabets Henſigt Fuldſtændige. Ogſaa denne har tvende Hoved-Deele 1) om Rødningens Nytte, i Henſeende til Steen, Vand og Skov, med anførte almindelige Fordeele af al Slags Rødning, ſamt Exempler paa nyttig Rødning, og Hindringer derimod: 2) om Rødningens Iværkſættelſe, og i Beſynderlighed om Steen-Rødning, Overſvømmelſer, Myrers Iſtandſættelſe, Skov-Rødning, og hvad ſom ved al Slags Rødning er at tage i Agt. III) Afhandling om Aarſagerne til de høye Kornpriſer med Midler derimod. I Anledning af Sælſkabets Priis-Spørsmaal om ſamme Materie, ved Lauritz Muus, Sogne-Præſt for Haudrup og Kirkeſkiensved Meenigheder i Sielland. Kronet med Sælſkabets ſtørre Guld-Medaille den 29de Januar. 1772. Indholdet er forfattet i tvende Afdeelinger, af hvilke den førſte om Aarſagen til de høye Kornpriſer handler i 5 Kapitler om de Aarſager, ſom findes i Landets almindelige Huusholdning, i de private Huusholdninger, i Agerbruget, i tilſtødende onde Tilfælde, og om den Orden, i hvilken de angivne Aarſager har virket. Den anden, ſom foreſlaaer Midler imod Dyrtiden, handler i tvende Kapitler, førſt om haſtig virkende Midler, og dernæſt om grundigere Midler imod Mangel, hvorved anbringes diſſe tvende Spørsmaale, førſt, hvorledes at indſkrænke Kornets Brug? og for det andet, hvorledes at faae Potatos yndet hos Bondeſtanden? Anledningen til dette Spørsmaal og dets Afhandling gave de i Aarene 1770. og 1771. ſtigende Priſer paa Kornvahre. Sælſkabet har alene kronet Afhandlingen, ſom den det fandt værdigt til Prisen, og overlader her for Reſten til andres Bedømmelſe, om Forfatteren har været lykkelig nok i at træffe de rette Aarſager til dette Onde, og i at foreſlaae de rette Midler derimod. Det er heller ikke Sælſkabets Agt videre at bedømme diſſe Skrifter, end det endelig maa giøre i dets Sammenkomſter for at kiende dem værdige eller uværdige til

Prisen. IV) Afhandling om Mergel. I Anledning af Sælskabets Priis-Spørsmaal om Mergels Brug i Agerdyrkningen, ved Søren Abildgaard, Tegnemester ved det Kongel. Geheime-Archiv. Kronet med Sælskabets mindre Guld-Medaille den 29de Januar. 1773. Afhandlingen har 8te Kapitler: 1) Hvorledes Kundskaben om Mergel har været beskaffen indtil vore Tider: 2) om de Agerdyrkningen vedkommende enkelte mineralske Jord-Arters særskilte Kiendetegn, og hvorledes de prøves og undersøges: 3) om de Agerdyrkningen vedkommende mineralske blandede Jord-Arter, og hvorledes man ved Prøve og Undersøgning kan finde, hvor meget af hver enkelt Jord, der er i enhver Blanding: 4) almindelig Underretning om forbemældte enkelte og blandede fornemmelig kalk- og mergelartede Jorders Virkning ved Anvendelse i Agerdyrkning, og hvorledes en Jord-Art hielpes med en anden: 5) practiske Erindringer angaaende enkelte og blandede Jord-Arters Tilsætning og Brug i Agerland: 6) om Bemergling: 7) hvorledes ved Kalkjords eller Mergels Formængelse med forraadnet plante-artet Materie, saasom alle Slags feed tørvartet Jord, kan med og uden indblandet Møg tilvirkes god Giødning: 8) Underretning om, hvorledes man søger efter Mergel-Arter, kalkagtige Leer-Arter, saa og Kalk-Jorde, og hvad der ved saadanne Jorders Opgravning bør agtes. Man vil anføre Sælskabets Betænkning over Indholdet af denne Afhandling: „Sælskabet troer, den vil være Landmanden saa meget mere velkommen, som Mergelen, der egentlig først i de sidste 16 til 20 Aar er begyndt at blive kiendt hos os, og nyeligen at erkiendes som nyttig, endnu intet ret oplysende er skrevet om i det Danske Sprog, endskiøndt den iblandt Jord-Arterne bliver en af de vigtigste for Agerdyrkningen. Forfatterens Indsigt i de kymiske Videnskaber, hans Kundskab om de bedste Forfatteres Værker, der er skrevet over denne Materie, hans Erfarenhed fra sine mange Reyser, om Landets Jord-Arter, igientagen Flid paa Afhandlingen, samt dens Orden, Grundighed og Nøyagtighed, hvilket alt har giort den værdig til at blive kronet, vil uden Tvil efter sammes Læsning giøre meget til, at udrydde de Fordomme, som hidindtil har herskет iblandt os i Henseende til Mergelens Skadelighed, og blive et Middel til af allehaande Mergelsorter at

giøre

„ giøre det bedste Brug.“ V) Forsøg til Besvarelse af Sælskabets Priis-Spørsmaal om Hvalfiskeriernes Hindringer og Opkomst, ved Andreas Henrrich Stibolt, Capitain-Lieutenant i Søe-Etaten. Belønnet med Sælskabets større Sølv-Medaille den 29de Januar. 1773. og VI) Nærmere Besvarelse af næstforegaaende Spørsmaal om Hvalfiskeriernes Hindringer og Opkomst, ved samme Forfatter. Kronet med Sælskabets mindre Guld-Medaille den 29de Januar. 1774. Hr. Forfatteren havde ikke fuldkommen fyldestgiort Sælskabets Hensigt med sin første Besvarelse. Afhandlingen er grundet paa Hvalfiskeriernes Natur og sikre Erfaringer af disse Fiskeriers Anlæg i Holland, som i saa mange Aar har drevet den, udført i Ligning med de Hindringer, som hidindtil har været den i Veyen her i Dannemark. Dette har Hr. Forfatteren endelig med sin nærmere Besvarelse til Sælskabets Fornøyelse saa nøyagtig oplyst, saa det haaber, at begge Afhandlinger ville tiene til at antænde et stort Lys i denne for Statens Handel og Seylads saa betydelige Materie. Til nærmere Oplysning og Bestyrkelse af de ved Hr. Capit. Stibolt i foregaaende Afhandlinger anførte Beregninger og Overslag, har Sælskabets Sekretær under Titel af Anhang meddeelt en Efterretning om den Lykke, som en Hollandsk Grønlandsfarer, de Jan, har haft paa Hvalfiskefangsten i Aaret 1747. VII) Afhandling om de Danske Kiøbstæders Opkomst. I Anledning af Sælskabets Priis-Spørsmaal om samme Materie, ved Laurits Muus, Sogne-Præst ꝛc. Belønnet med Sælskabets større Sølv-Medaille den 29de Januar. 1774. Afhandlingen har tvende Kapitler, af hvilke det første handler om Barsagerne til de Danske Kiøbstæders Næringers Aftagelse og det andet om Midlerne til deres Opkomst. Sælskabet har selv ved sin Sekretær her i Fortalen saaledes erklæret sig over Afhandlingen: „Den fyndige, nætte og muntre Maade, „ paa hvilken han har berørt de fleste af de Mangler, der „ trykker Stæderne, og de modsatte Midler han dertil anfører, haver, skiønt det vigtigste deraf tilforn af andre „ andensteds er erindret, bevæget Sælskabet til at belønne „ en Afhandling, hvis fuldkomnere Udførelse det i øvrigt „ troer kan have sine store Vanskeligheder, som og formodentlig er Aarsag, at Sælskabet endnu ikke har været saa lyk-

„ kelig, at kunne krone nogen Afhandling over denne
„ Materie.“ Det er Handel, Søefart og Manufacturer,
der skiller Kiøbstæderne fra Landsbyerne, hvorpaa deres Vel-
færd beroer, og derfor har Forfatteren undersøgt, som en
Hovedsag, hvorledes det staaer til med de Danske Kiøbstæders
Handel, Søefart og Manufacturer? Det er vist, hvad For-
taleren har sagt, at Afhandlingen er skreven med megen Mun-
terhed og Frihed. Med hvor megen Munterhed har ikke For-
fatteren i Begyndelsen declameret imod de Handlendes Mæng-
de, i sær mod handlende Jøders Omløb, og den Frihed man
giver alt for mange til at drive Handel. „Det er (siger
„ han blandt andet) ingen god Maxime, at man endten la-
„ der Handlende selvraadig formere sig, eller, hvor der er
„ bestemte Lauge, giver Privilegier til at handle uden for
„ disse Lauge. Kiøbmandsstanden er, ligesom David, til
„ hvilken hver Mand, som var i Nød, og hver Mand,
„ som var i Gield, og hver Mand, som var i Hiertens Be
„ drøvelse, samlede sig. Alle, som endten ikke gidder, eller
„ kunne giøre andet, ville staae med Vægtskaalen i Haan
„ den (men det bliver ikke den Vægtskaal, hvormed Retfær
„ dighed staaer afmalet). Skoemageren, som ikke længer
„ vil sye Skoe; Lakejen, som vil giftes, og har lært at le
„ ve, men ey lært noget at leve af; Studenten, som for
„ bauses over, at han skal læse endnu, da han alt er Stu
„ dent. Slige og utallige flere ville handle, søger om Fri
„ hed, faaer et Brev, og ere Kiøbmænd. Jeg veed, hvad
„ der siges: derved tvinges Handlende til at give god
„ Kiøb, og derved forøges Folkemængden. Jeg tvi
„ ler meget om begge Deele o. s. v.“ Om den udenlandske
Handel siger han, at den er ikke til i vore Kiøbstæder og de
af følgende Aarsager: 1) fordi Kiøbmændene ere for mange
2) fordi fast ingen forstaaer Handelen: „Høkeriet (siger han
„ forstaaer de; men til at befale i andre Lande, fordres mere
„ En staaer nogle Aar i en Boed, en anden fører eller hå
„ Navn for at føre sin Faders forlæstede Jagt til Kiøbenhavn
„ eller til Norge et Par Aar, nu kiøber han en Gaard, o
„ faaer Breve, hvorpaa staaer, Marchand très rénomé.“
3) At Dannemark har ingen Oplagsstæder uden Kiøbenhavn
„ Et Land fuldt af Kræmmere uden Stappelstæder, er, for
„ mig synes, en talrig Armee uden Anfører.“ 4) Dann-
mar

mark mangfoldiggiør ikke sine Handelsgrene og forædler ikke sine Producter. „Derfor faaer vore Kiøbmænd ingen Com-„missioner, fordi Fremmede troer ikke, vi har noget, som „er værdt at deele med dem. De kiender os kun som en „Nasion, der gnasker Rosiner, drikker Viin og Koffee, sli-„der Kammerdug, Manskester og Pelsværk; men de veed „ikke, at de kunde faae hos os stint og grovt Jsenkram, uld-„ne Vahre, Hatte, Handsker, Støvle o. s. v., fordi vi „veed det ikke selv." Recensenten veed ey at sige, om det er Sælskabets Sekretær der overalt læmper Forfatternes Orthographie efter sin egen, eller og Forfatterne af sig selv giøre det, for dermed at behage Sekretæren. Ey heller holder han det just for Umagen værdt at undersøge, hvorvidt denne Orthographie, som man saa stiltiende agter at føre i Gang, fortiener Biefald eller ikke. I det mindste troer han den overalt ikke fortiener det. Thi for det første har han lagt Mærke til, at det undertiden skader Etymologien, som her for Ex. at Nasion saa skrives, og ikke Nation, det kunde give nogen Anledning til at indbilde sig det kom af Nasus (en Næse) og ey af Natus (født). Dernæst holder han det ikke for rimeligt eller aldeles velgiort, at man saaledes vil barbatisere vort Sprog med naturaliserede fremmede Ord, hvor det selv ikke mangler sine egne, der kan giøre retmæssig Paastand paa en hellig Jndfødsels-Ret. Saa havde Recensenten oven til endten skrevet, de kiender os kun som en Nation, og ladet det fremmede være fremmed, eller og langt rettere og hellere, de kiender os kun som et Folk, end, som en Nasion, og langt hellere Afdeeling, end Sekſion, der hverken er Section eller Afdeeling, men en Vanskabning af et Ord. Nok flere Prøver paa Forfatterens frie og muntre Sprog. S. 406 §. 3. „Drives og Manufacturer i „vore Stæder, og hvordan drives de? Jo, det feyler ikke; „thi vi bruge jo Klæder; vi bruge Jern, Staal, Kobber i „tusende Skikkelser. Men dog er her saa stille, at Pope „kunde have oversat sin Homerus paa Veyen fra Hamburg „til Kiøbenhavn. Vort ganske Land synes at være et Sy-„baris, der vil have sine Værkstæder uden for. Engeland, „Holland og Nürnberg skal svede for os, imedens vi drikke, „sove, synge Psalmer for Dørrene og udpanter Skatter." Til denne Værkstædernes Uvirksomhed anfører han følgende

Aarsager: 1) Snighandelen: 2) den grændselose Selvraadighed i Kiøbstæd-Haandteringer: 3) Haandværkernes alt for store Mængde i hvert Laug: 4) alt for sammensatte Haandværker, saasom at Skoemageren er tillige Garver: 5) Mangel af et over Vahrenes Godhed vaagende Politie: 6) den forfærdelige Brændevinsbrænden: 7) Fødevahrenes høye Priser. Herved geraader Forfatteren i en ivrig Nidkiærhed og declamerer hæftig saaledes: „Hvilke skrækkelige Hyklere ere „ vi dog! Vi paabyde og holde Faster, vi bede i Bønner og „ Litanier, at den Høyeste vil afvende Hunger og Dyrtid, „ og vi smidske ved Udgangen af Kirken over de høye Priser, „ og gjøre alting til, at de kunne blive ved; og hvi skulde „ man ikke opholde sin egen Skabning? —— Man vil svare „ mig, Herregaardene ere Landets Rigdomme, og en„ hver Patriot bør ønske deres Flor. —— Herregaardene Lan„ ders Rigdomme? — Hvi ere vi da ikke rige nu? Hvi „ skrives der nu just i de Aar, Herregaardene florere, Extra„ Skatter, Embedsskatter, Rangskatter ud? Hvi stiger „ vor Vexelkurs? Hvi er hver Mand fattig og Herregaarde„ ne med. Von Justi har dog vel engang sagt sandt, da „ han sagde, at Kiøbstædernes slette Tilstand er Bevis paa „ et Lands Afmagt og Usselhed. Saa tænkte Rom, som vi, „ og faldt, da den ikke længere havde Asien at plyndre." 8) Kreditens Mangel: 9) Extraskatten: 10) Mangel paa Kierlighed til Fædrenelandet. Videre opholder Forfatteren sig med at besvære Indvendinger imod sine paastaaede Satzer. Her bliver han baade allegorisk og ænigmatisk i sin Skrivemaade, for Ex. S. 416: „Kammeret (hedder det) mærkede „ Fornødenheden af at give vor Handel en anden Kaas: „ men da Skibet skulde gaae over Stav i en stærk Kuling, „ blev Seylene ikke vendte tilligemed Roeret, endten fordi „ Styrmanden glemte at raabe, eller fordi Matroserne ly„ dede ham ikke hurtig. Skibet kuldseylede, flød om som „ et Vrag, og ligger endnu under Reparation." Nok en anden lang ænigmatisk Allegorie, som Forfatteren endelig selv oplyser S. 418. Naar han har talt om vore Fædres Tarvelighed og i sær Fruentimmerets Flidsommelighed i deres Huse, gaaer han ind i en Allegorie og med eet forsætter os fra Kiøbenhavn til Rom. „ I denne Sagernes Tilstand holder Paulus Æmilius sit triumphalske Indtog, beladt med Asiens

„ Vel-

, Vellyster, Rigdomme og Kunster. Fortroppen var en , Deel asiatiske Fanger, som bar Nanqvins skildrede Tæfter, , tørre Blade, og andet meer i Mængde. Derpaa kom , Ludvig den Fiortende, som blev efterfulgt af en stor Hob , Betiente, hvilke kastede Pudder, Kort og Visit-Sedler , til de i Vinduerne plantede Tilskuerinder. Dernæst Æmi- , lius i en prægtig Triumph-Vogn; bag efter den en Skare , af Jsder og Grækere, som med Frydeskrig ledsagede Opto- , get. Allersidst en stor Mængde Mennesker, som gik halv- , nøgne, fordi de havde maattet sælge Klæderne, for at be- , koste Illuminationer til denne Høytidelighed. Pøbelen, , drukken af Glæde over at see sig Herrer over Asien, endte , Høytiden med Udsvævelser. Gudindernes Troeskabs og , Bestandigheds Templer bleve nedrevne, og disse ærvær- , dige Billeder bleve tilligemed alle de Væverstoele og Rokke- , Hiul, dem forekom, slæbte til Tiberfloden. For dem, , som ey forstaaer Latin, maa jeg sige, at Paulus Æmi- , lius er paa Dansk: det Kongel. octroyerede Danske , Asiatiske Compagnie." I det andet Kapitel har For- fatteren fremsat 10 Grundsætninger, som man efter hans Meening maatte følge, for at befordre Stædernes Opkomst. Det hele Følgende er en Anvendelse af disse forudsatte Regler. — Samlingen besluttes med Beretning om Steenkul paa Bornholm, aflagt til de Kongel. Danske Land- huusholdnings-Sælskab ved dets Commissarier den 25de Octobr. 1770. Denne Afhandling er tilforn udgiven for sig elv, og Sælskabet har troet den her burde finde Sted, fordi n og anden kunde vel fatte Lyst at læse en Afhandling, som par givet Regieringen Anledning til nærmere Undersøgelse i den Henseende paa Landet. Sælskabets Love, hvoraf dets hele Jndretning kan sees, agter man at levere med næste Bind.

Göttingen. Af Hr. Hofr. Michaelis deutscher Uberſetzung des alten Teſtaments, mit Anmerkungen für Ungelehrte er udkommen des fünften Theils erſte Hälfte, welcher die Bücher Josva und der Richter enthält. Begge disse bibelske Bøger har deres egne Vanske- ligheder; den første formedelst den Mængde geographiske Ef- terretninger, som endnu ikke ere satte i fuldkommen Lys, og ikke vel kan oplyses uden fuldstændige Charter, som endnu

fattes; den sidste formedelst flere særdeles overordentlige Begivenheder, som af Aabenbaringens Fiender blive meget ofte misbrugte. Hr. Hofraaden har altsaa i sine Anmærkninger fornemmelig havt Hensigt paa begge. —— Rahab til Jericho har gandske vist været en Hoere, og den Betænkelighed, at de Jødiske Spioner altsaa ikke skulde have taget ind til Hende, er unyttig, saasom den forudsætter, at de sidste har været dydige Folk, hvilket dog ikke bliver sagt. —— Overgangen over Jordan er altid overnaturlig, men om den øverste Deels Stillestand er et Mirakel, lader sig ikke bestemme, saasom en naturlig Forklaring er muelig. —— Meget mindre er den Israelitiske Hærs Beskyttelse mod Cananiternes Overfald, da Omskiærelsen skeede i Samme, at agte for et Mirakel. —— Forbandelsen imod Jericho forbyder ikke al Opbyggelse af Husene, men alene Stadens Befæstning, hvorved mange Indvendinger falde bort. Det Nederlag, som skeede paa Israeliterne strax efter denne Stads Erobring, var en viis Tilladelse af Gud for at opmuntre Folket til egen Klogskab og Tapperhed i Krig, saasom dets Lykke ikke bestandig skulde befordres ved Mirakler. Hr. Hofraadens allerede bekiendte Meening om Solens Stillestand bliver her vidtløftigere udført. Han anseer Stedet som et Stykke af en Sang, hvis poetiske Forestillinger ikke maae tages i bogstavelig Forstand. Det Udtryk, Gud har forhærdet Cananiterne bliver billig forklaret om deres Mod til Krig ved Forsynets ordentlige Virkning. Iblandt de mange geographiske og andre Anmærkninger over Landets Deeling ville de om Jerusalem og om det efter første Ansеende alt for store Tal af Præstesteder fornemmelig have sin almindelige Nytte. Dom. II, 1. er ikke meent nogen Engel, men en Prophet. Den Talemaade, at Gud har givet Folket Dommere, betegner egentlig Forsynets ordentlig Vey. Ved denne Anmærkning hæves den for Dommerne alt for gunstige Fordom, om deres egen moralske Character og Moraliteten af alle de om dem fortalte Handlinger, en Fordom, som ofte foranlediger meget unyttige Tvil og Indvendinger imod den H. Skrift. Saaledes fortiener Ehuds forræderske Mord ingen Undskyldning, ligesaa lidet som det bliver billiget i Bibelen. Dette skeer heller ikke med Jaels Bedrift. Dog ere begge Handlinger i deres Omstænde meget forskiellige, og om den sidste kan

man

nan dømme langt bedre end om den første. Ved hiin blier endnu den Melk, man rakte Sissera, forklaret om suur Kameel-Melk, som beruser, og derfor læt kunde bringe den lygtige Mand i en dyb Søvn. — Den Engel, der lod sig see for Gideon, var Gud selv. Denne Mands Bøn, for at forsikkres om sit guddommelige Kald, bliver sat i saadan et Lys, at man ikke kan tænke noget ufordeelagtigt derom. Hans Seyr over de Midianiter har intet utroeligt, om man endogsaa ikke regner den iblandt Mirakler. — Over Dom. IX. 28. hvor det desuden ey er nogen Inspirert, der taler, bliver af den Omstændighed, at Manden har været drukken, giort en nyttig Brug til at hæve den bekiendte Tvivl. Jephtha synes at have været Anfører for en Røver-Bande; dog vide vi for lidet, for rigtig at kunne bedømme denne Omstændighed. At Hr. Hofraaden bifalder dem, som troe, at denne Dommer virkelig har ofret sin Dotter, er af andre hans Skrifter allerede bekiendt, men den Tilsatz er vigtig, at det hverken er skeet for Herrens Alter, ey heller af den yperste Præst. — Ogsaa den Engel, der aabenbaredes for Manoah, var Gud. — Det af Simson ved en Asentiæft forrettede Nederlag paa Philisterne, bliver derved giort fatteligt, at der bliver giort Forskiæl imellem at slaae og ihiælslaae, at der antages en Panisk Skræk iblandt Fienderne, og Nærværelsen af de 3000 Israeliter, som udleverede ham, bliver benytret. Simsons forbudne Kiærlighed bliver af Skribenten ikke billiget, men dens Fortælling er meget nyttig til Advarsel for deslige Udsvævelser. Hvorledes det er tilgaaet, at Simson saa ofte har ladet sig forlede, bliver derved begribeligt, at Philisterne ikke har overfaldet ham, førend han havde tabt Kræfterne, og altsaa heller ikke ere blevne seete af ham. Om et Galleries Omstyrtning ved tvende Pillers Omstyrtning bliver og giort en særdeles fyldestgiørende Forestilling, uden at tage architectoniske Hemmeligheder til Hiælp.

Halle. Beyträge zur Beförderung der Naturkunde. Erste Band. 1774. 25 A. 8v. Naturkundskaben, som er en af de angenemmeste og nyttigste Videnskaber finder i disse Tider mange Liebhabere, som den vel og fortiener. Visse Kundskaber af samme, i sær de, som udledes blot af Na-

Naturhistorien, kunne og de erlange, som just ikke ere oplagte til dybsindige Undersøgninger, og deslige lade sig allermeest udbrede iblandt Flere. Nærværende Ugeblad kan give dem, som finde deres Fornøyelse i de naturlige Tings Betragtning, adskillig Leylighed til deels at lære meget, som de før har ikke vidst, deels til paa nogen maade at forbedre deres allerede erlangte Videnskab. At man efter det i Fortalen giorte Løfte har søgt i sær at bearbeyde Naturhistorien af Egnen omkring Halle, vil, som man med Grunde kan haabe, være mange behageligt. I Henseende til de Skrifter, som høre til Naturhistorien, ytres det Ønske, at nogen i det tydske Sprog vilde forfærdige et Værk, hvori den hele Naturhistorie ret tydelig og fuldstændig blev afhandlet, og man foreslaaer tillige, hvorledes man derved maatte forholde sig i Henseende til Kunst-Ordene. De i dette Bind forekommende Stykker indbefatte følgende Materier. 1) Om Nytten af Naturkundskaben og Indretningen af dette Ugeskrift, tilligemed en Anmældelse og Bedømmelse af de Skrifter, som betræffe Naturhistorien af den Halliske Egn. 2) Om Ædelstene. Fortsættelse af de Skrifter, som betræffe den Halliske Naturhistorie. 3) Om Farve-Planterne omkring Halle. Fortsættelse af de til den Halliske Naturhistorie henhørende Skrifter. 4) Om de firfødede Dyr i Egnen omkring Halle. 5) Fortsættelse af det andet Stykke om Ædelstene. Beslutning paa Anmældelsen af de Skrifter, som betræffe den Halliske Naturhistorie. 6. 7) Om Guldmageriet. Her bliver iblandt andet fortalt en Historie om en Guldmager, der har opholdt sig i Halle. 8) Fortsættelse af det fierde Stykke om de firfødede Dyr i den Halliske Egn. 9) Fortsættelse af det tredie Stykke om Farveplanterne. Et Brev angaaende Farveplanterne med Besvarelse derpaa. 10) En mærkværdig Lynstraale. 11) Fortsættelse af det 9de Stykke om Farveplanterne. 12) Fortsættelse af det 5te Stykke om Ædelstene. 13) Fortsættelse af samme 14) Beslutning paa det 8de Stykke om de firfødede Dyr i den Halliske Egn. 15, 16, 17) Undersøgning af Jordarterne omkring Halle. En her værende lærd Elsker af Naturkundskaben har med megen Møye sammenbragt og omhyggelig undersøgt de her beskrevne Jordarter. Samme har meddeelt Forfatteren af nærværende Beyträge ey alene Jordarterne selv, men og

de

e derover giorte Bemærkninger, for her at giøre dem be-
iendte. 18) Beſlutning paa det forrige. Et Brev angaaen-
e Indretningen af diſſe Beyträge med Beſvarelſe derpaa.
Volffii Theoria Generationis Hallæ 1774 bliver bedømt.
9) Beſlutning paa det 11te Stykke om Farveplanterne.
Vallerii Syſtema Mineralogicum. Holmiæ 1772. 20)
ortſættelſe af det 13 Stykke om Ædelſtene. 21, 22) Om
ſtytten af Naturhiſtorien. 23) Beſlutning paa det Forrige.
ous Tentamina experimentorum ad Compaſſum perfi-
iendum. Hafniæ 1773. 24) Om Koffee. 25) Beſlutning
aa det forrige. **Ferbers Briefe aus Walſchland.**
)rag 1773.

Leipzig. Heilſame Beſchäftigung für chriſtliche Communicanten. Mit einer Vorrede von Chriſtian amuel Ulber, Hauptpaſtor zu St. Jacob in Ham-
urg 1774. 1 Alph. 2 A. 8v. Dette Skrift er allerede erved mærkværdig, at det kommer fra en Mand, der ey er Theolog, men ſtaaer i borgerlige Forretninger, og har giort g bekiendt ved Skrifter, ſom høre derhen. Dette er alt vad man veed om ham af Hr. U. Fortale. Men det anpri-
er ſig og af ſin indvortes Godhed. En rigtig og grundig Kundſkab om den chriſtelige Religions-Lære, Indſigt i Mo-
alen, ret chriſtelige Gemytsforfatninger og Følelſer ere oreenede med et ædelt og til Sagen paſſende Udtryk. Det ar tvende Deele. Den første indbefatter Betragtninger og Bønner, ſom ligefrem ſigte til den H. Nadvers ſaliggiøren-
e Brug. Forfatteren har her laant nogle Stykker fra frem-
ed Haand, men ſom i det mindſte i Udtrykket ey ere saa ode ſom hans egne. Den anden Deel indbefatter Afhand-
nger om andre Religions-Materier, ſom vel fortiene ogsaa t anpriſes Theologer. Iblandt dem er allerede den første eget vigtig. Forfatteren handler derudi om Siælens Ude-
elighed. Hans Bevis er taget af den Evne Siælen har til t komme til større Kundſkab og større Dyd, end det ſkeer ler kan ſkee i denne Verden: hvorfra ſluttes til dette Guds Øyemærke, at vi virkelig ſkulle erlange denne Fuldkommenhed, g altſaa til et Liv efter Døden, ja et evigt Liv (ſaaſom Frem-
ang i Kundſkab og Dyd kan gaae uendelig fort) ſom det neſte Middel til at erholde denne Hensigt. I ſig ſelv er

Beviset ikke nyt, havde vel og kundet være forstærket med sa mange Millioner Børns tidlige Død i de første Aar, ja d første Dage af deres Liv, hvilke ellers slet ikke skulde naa deres Bestemmelser. Men Udførelsen er dog Forfatteren egen, og beriget med Bemærkninger, som allerede i sig sel ere kostbare, endogsaa uden Hensigt til deres Anvendelse pa Hoved-Beviset. Disse betræffe Manglerne i den menneske lige Dyd. Ligesom han i den første Deel har sagt saa me get Godt om Temperaments-Synderne, saa taler han he om Temperaments Dyderne, med saa megen Erfaring, sa megen Kundskab om det menneskelige Hierte, og viser sa grundig, at allerede efter Philosophien ere disse naturlig Dyder ingen Dyder, saa man maae anprise denne Deel a Afhandlingen for en meget god Igiendrivelse af de overdrev ne Lovsprog over det naturlige Menneskes naturlig gode Hier te og glimrende Dyder. I det følgende blive af den Lære on det ævige Liv Betragtninger uddragne, som tiene til Beroe ligelse ved denne Tids Lidelser, og nogle andre gode christe lige Lærdomme foredragne. I Hr. U. Fortale finde retskafn Christne en Underviisning, hvorledes Temperamentet virke lig kan have sin Indflydelse paa de Følelser man har ved der H. Nadvers virkelige Nydelse.

Altenburg. Theophili Christoph. Harles Antho logia latina poetica. 1774. 20 A. 8v. En smuk Samling af saadanne Digtere, som ellers ikke meget læses. Først er af **Lucretz** valgte flere og længere Stykker, paa det at ung Læsere desto bedre maatte lære kiende denne i sin Art virkeli fortræffelige Digter. Man finder her af den første Bog v 1:159. v. 251:298. v. 920:949. Af den anden Bog v 1:60. v. 569:650. Af den tredie v. 1:93. Af den fierd v. 567:618. Af den femte v. 1:97. v. 923:1159. v. 1217 1239. Af den siette v. 848:956 og v. 1088 til Enden. Lutter skionne og for Ungdommen nyttige og underholdend Stykker, som og meget føyelig lade sig læse adskilte fra de Gandske. Dog har Hr. H. tillige brugt den Forsigtighed ved Begyndelsen af ethvert Stykke i en Note at vise Sam menhængen af de udelukte Stæder. — 2) Af M. Manilii Astronomico I B. v. 1:116. v. 807:924. over Cometerne af den 4de B. v. 1:121. — 3) Af Virgilii Georgicis I B. v.

). v. 125-159 v. 316 til Enden. Af den anden Bog. v. 36-176. v. 269-287. v. 315-345. v. 458 til Enden. logle af disse Stykker synes ikke vel afrevne fra de øvrige.)ette Virgils Mesterstykke synes og gandske at kunne læses. f den 3die Bog v. 1-94. v. 157-263 v. 286-383. v. 470 l Enden. Af den 4de Bog v. 1-227. v. 287-315. —) Af Valerii Flacci Argonautico 1 B. v. 22-254. v. 84-658. v. 751 til Enden. Af den anden Bog v. 16-47. . 72-302. v. 384-427. Af den tredie Bog v. 314-458. f den fierde Bog v. 426-534. — 5) Af Silius Italicus B. v. 206-473. 3 B. v, 415-629. 13 B. v. 517-614. 4 B. v. 580-642. — 6) Af Lucanus 1 B. v. 98-157. B. v. 286-376. 3 B. v. 399-481. 5 B. v. 141-197. B. v. 80-117. — 7) Af P. Papinii Statii Silvis, Epinalamium Stellæ & Violantiliæ. — 8) Af Claudianus i Rufinum første Bog. — 9) Nogle Epigrammer af Aunius. — Over alt har Udgiveren fulgt de bedste Udgaver, g har sat forskiellige saavel egne som andre Fortolkeres Anærkninger under Texten. Den hele Indretning er saaledes eskaffen, at denne poetiske Chrestomathie med Nytte kan ruges i Skolerne.

Berlin. Tagebuch einer Reise des Russisch Kayerl. Lieutenants von der Flotte, Herrn Sergini laschtschjeew von der Insel Paros nach Syrien nd Palæstina, nebst einer kurzen Geschichte Alibeys. lus dem Russischen übersetzt von C. G. A. 1774. 6½ l. 8v. Er vel ikke et vigtigt, dog angenemt og nyttigt krift. Alibey (Begk) havde assendt en af sine Generaler il Grøv Alexei Orlow, hvilken vendte tilbage til Palæstia til den Armee, som belejrede Jaffa, paa et Russisk kib paa 20 Kanoner, hvis Skipper var Engelænderen Brown. Hr. Pleschtschjeew, som havde været i America g Engeland, fik Tilladelse at gaae med til Syrien og Palæina, hvorhen gik ogsaa med den ved den Russiske Armee, m Volonteur tienende Rittmester Klingenau. De seylede en 29 Aug. 1772 fra den Øe Paros af, gik først ved Acca, tilforn Acco, for Anker, over hvilken berømte Stad forfatteren har giort en god Beskrivelse, som mærkelig afiger fra alle dem man hidindtil har havt, og som den nyeste for-

fortiener Opmærksomhed. Til nærværende Stadens Beher skers Scheik Daher Omers, Gebeet, hører et District a en anselig Omfang, hvori ligge de Stæder Acca, Saida Sur, og Kaifa tilligemed mange Landsbyer. Han hav aarlig 4000 Punge eller 2 Millioner Løvedalers Indkomster, hvilke Forfatteren beregner til 1½ Million Rubel, og 10 ti 12000 Mand, som ere bevæbnede med Sabler, Flinter og Pistoler. I Nødsfald kan han opstille 60 til 70000 Mand, men som kun føre Spyde. Han har og nogle smaa bevæbne de Skibe. Forfatteren kom med Skibet for Jaffa da Al beleyrede denne Flekke. Han og Klingenau fandt ikke me get at forbedre ved Alibeys Beleyrings-Anstalter, og fore sloge paa hans Forlangende en almindelig Bestorming a Stedet fra Land- og Søe-Siden, hvorved Forfatteren lovede at forbrænde de fiendtlige Skibe, som laae i Havnen. Mer hverken Araberne eller Grækerne vilde gisre ham Tieneste ved dette hans Foretagende, hvilket han altsaa ikke kunde ud føre og Klingenau blev skudt. Da Forfatteren kom til bag til Acca, red han til Nazareth, og giorde ved den Leylig hed nogle geographiske Anmærkninger. Strax derpaa vendte han tilbage til Floden i Archipelaget med Skiber. Efter af vidunderlige Tildragelser finde her en kort Historie om e lætfærdigt Bedragerie, som en smuk Grækinde til Acca be gik imod en af Forfatterens Medreysere, der var en Franzø sisk Baron. Som et Anhang er og tilføyet Historien om Alibey, hvis ulykkelige Ende efter et 6 Aars Herskab ove Ægypten er bekiendt af Tidenderne. Et lidet Chart afbil der Havbugten af Kaifa under Bierget Carmel.

Gieſſen. Geſchichte der heütigen europäiſchen Staaten in einem Auszug mit genealogiſchen Tabel len von Henrich Martin Gottfried Köſter, Profeſſor in Gieſſen. 1775 20 Ark 8v. Forfatteren har heruds gi vet en kort Afridsning af Historien om Spanien, Portugal Frankerige, Storbritannien, Nederlandene, Schweitz, d Italienſke Stater, Huuſet Østerrige, Danemark, Sver rig, Pohlen, Rusland, og Preuſſen. Da Skriftet er be ſtemt til Academiſk Forelæsning, saa har Forfatteren med fl Forſæt ikke anført ſine hiſtoriſke Kilder og Hiælpemidler.

No. 23.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 6te Junii 1776.

Kiøbenhavn. Carmina. 1775. 207 S. ſt. 4to, med Godiches Skrifter. Under denne Titel har en vel benævnt, men meer bekiendt og berømt, end han ſkulde bøve at nævnes, ja kronet latinſk Poet, udgivet ſine ved adſkillige Leyligheder opſatte latinſke Digter. Saa liden gyldig Aarſag denne Digter ellers kunde have til at gisre nogen Undſkyldning for Udgaven, med ſaa ſtor Beſkeedenhed haver han og giort ſamme, ja mere, belagt ſin Undſkyldning med en ia fuldkommen retfærdiggisrende Aarſag, ſom en Udgave et ikke havde behøvet, for hvilken ellers alle lærde Kiendere f hans latinſke Digtegave ville være ham Tak ſkyldige. Men er er den dog, ſaa næt og ſmuk og vel grundet den er: Acidit non ita pridem, ut, qvicqvid olim hujusmodi ſuum commentariis intuleram, forte ſe oculis meis oferret. Mirum qvantum mihi ipſi tunc diſplicui; qvam ubito mihi ſuccurrit *Ovidii* illud:

Dum relego, ſcripſiſſe pudet; qvia plurima cerno,
Me qvoqve, qvi feci, judice, digna liui.

)vam deniqve moleſtum mihi futurum, fuiſſe ſenſi, ſi æc ipſa, ut erant, acri perſpicacis hujus ſeculi judicio xponerentur. Atqvi hoc ipſum tamen ne qvando, ſalem poſt obitum meum, fieret, qvis me ſecurum præaret? Qvoties enim non evenit, ut defunctorum chartæ n manus, qvas ipſi nunqvam prævidiſſent, deveniant?

Nec raro videmus fieri, ut vel ab amicis inconſulte officioſis, vel a lucripetis alieni ingenii inſtitoribus *(ſunt* enim, ceu qvidam magni nominis ſcriptor adhuc ſuperſtes dixit, *qvi, ut vitam ſuſtineant, nugis mortuorum paſcuntur)* ea in vulgus edantur, qvæ ipſi Autores, ſi viverent, publicari neutiqvam voluiſſent. Eqvidem, ut huic timori in tempore occurrerem, duplicem mihi viam patere videbam. Ut omnia præſentiſſimæ traderentur oblivioni, nullum efficacius ignis remedio fuiſſet. Sed Althææ redintegrare facinus manus non ſuſtinuit; non qvod mea tantopere amem, aut vel leviſſimum exinde reipublicæ litterariæ damnum inſtare putabam; ſed qvia in iis non pauca curriculi anteactæ vitæ deprehendebam veſtigia, & ſparſa hic illic elementa divinæ, qvæ per adverſa & proſpera hujusqve me perduxit, providentiæ, cui nunqvam non attendere adeo ſalutare eſt, ut nihil magis. Reſtabat igitur alterum, qvod & factum eſt: delectu nempe habito, ſecluſisqve, qvæ lucem ferre non videbantur, reliqva obiter caſtigata luci permittere. Forfatteren har vel ogſaa næſt efter Fortalen beſkrevet os ſit Liv og Levnet, men ſom det ſynes mere til Efterretning for Venner og Bekiendtere, end for alle i Almindelighed, da han formedelſt Mangel af Omſtændighedernes Udførelſe maa vel hiſt og her falde mange dunkel; ja, ſom det og ſynes, mere for at yttre Tanker, end fortælle Omſtændigheder, ſom for Ex. naar han mælder om ſine Studeringer og ſin Bekiendſkab med de fleſte Videnſkaber, da han ved den Leylighed giver ſin Betænkning over enhver i ſær. Saa er der en ſærdeles vigtig og grundig Betragtning han har anſtillet over Philoſophien, om hvilken han iblandt andet ſiger: intelligit porro, infinitas eſſe noxarum effectiones, non qvod peccatur in Ens infinite perdurans ſed qvia per inabruptam, qvæ actionibus eſt, ut rebus, catenationem & nexum, prorogantur in infinitum. Interemit Cainus fratrem, non ſolum, ſed omnem cum eo poſteritatem ejus, omnes patres familias, principes, legislatores, ſacerdotes, paſtores populorum & doctores, ex eo procreandos, & qvicqvid ex his in humanum genus emolumenti redundaret & beneficii præcidit. Scribat qvis impium, nefarium, impurum, pellacem librum; avari hunc vendant

ant Bibliopolæ; petulans juventus devoret; recitent ueris depravati parentes; & autor omnis exinde qvamibet late ſerpentis contagionis & peſtis reum ſe conſtituit. Hinc illa conſcientiæ domeſtica cenſura, illa (de divinis loqvor) & jurisdictionis & conſtans lex: *peccata non poſſe non puniri.* Qvid enim volumus? Cum juſtitia Dei ſit bonitas ſapientia temperata, illam ne temperaturam variari, & non æternam nec neciſſariam? Anne bonitati aliqvid addi poſſe vel detrahi cenſemus Sapientiæ? Forte edictorum, qvæ ſanxit, conſectaria aut non prævidit Deus, aut rata non ſemper facere decrevit? Talis igitur Rex eſt, qvalem inſolentes Tarqvinioium Sodales ſibi optarunt? Sed qvid tandem de eo ſperamus in craſtinum, qvi, cum heri talis fuerit, hodie eſt alius? Flagitat enim tota, ut ita dicam, univerſitas mentium veritatem judiciorum, flagitat divinæ gloriæ vindicationem & exempla abſterrentia; nec, ſi taceret, ceſſarent tamen intemperiæ vocis intus clamantis: Feci. Solvatur ſceleratus legibus; accedat animi tranqvillitas; & tunqvam adduces eo, ut credat: esse Deum. For nærmere at anmælde Skriftets Indhold, da indbefatter det mange og adſkillige mindre og ſtørre ſindrige Digter under følgende almindelige Overſkrifter: 1) Ad *Ludovicum* de *Hemmer*, Acad. Havn. P. P. & Scholæ Aalburgenſis Rectorem Epiſtolæ. II.) Muſica vocalis. Carmen. III.) Sylvæ, under hvilken almindelige Titel forekommer: 1) Jacoba, Comitiſſa Hannoniæ Humphrido Duci Gloceſtriæ: 2) Chriſtierno Worm, Epiſcopo Siælandiæ: 3) Eidem: 4) Pauo de Lövenörn, Eqviti aurato &c.: 5) Iter ad Holſatiam: 6) Egreſſus Havniâ: 7) Votum: 8) Carmen adoptivum: 9) Johanni Ludovico de Holſtein, Eqviti aurato &c. 10) Othoni de Thott, Eqviti aurato &c. 11) Sacris Manibus divi Chriſtiani VI. 12) Ad Chriſtianum de Holſtein, Epiſtola: 13) Fragmentum latine redditum ex *Meſſiade* Klopſtockii: 14) Sapphus qvædam carmina latine verſa: 15) Anacreontis Ode 1. & 2. IV.) Epigrammata: 1) Propempticon ad Fridericum Roſtgaard: 2) Ludovico de Hemmer ſuper *Tenedo* differenti: 3) Eidem: 4) Inſcriptum Caſpari Bartholini Libro de Tibiis Veterum: 5) Inſcriptum Libro, cui titulus: Jacobi

Lauri Romani *antiquæ urbis Splendor*: 6) *Epitaphium*, loculo aheneo, oſſa Majorum meorum, Havnienſi incendio in cineres redacta, continenti, juſſu Matris, inſcriptum: 7) Mala parta mala dilabuntur: 8) Indignatio amatoria: 9) Ad Poſthumum de ejus Epigrammatibus: 10) Chi offende, non perdona: 11) Voluptas: 12) In Aruntem: 13) Præcedenti ſpectatur mantica tergo: 14) Virtutes ex temperamento, ad Ponticum: 15) Amor Liberorum depravatus: 16) Bona temporanea: 17) In Poetaſtrum: 18) Pluteus: 19) Tubulus fictilis: 20) *Sartor* pro *Sutore*, Fabula:

Præclara in arte nobiles qvosdam, reos
Capitalis abſolviſſe Reges criminis
Ferunt, timentes ſcilicet, ne funditus
Ars perderetur, ſi periret Artifex,
Emêre lucrum publicum exemplo malo,
Argutiorem callidus ſententiam
Grinenſis olim, vera ſi fama eſt, tulit,
Judex, nefanda ut expiaret crimina,
Simulqve damno publico iret obviam.
Sutoris hic, noti rapinæ crimine,
Dijudicavit hoc vafer cauſam modo:
„ Convictus iſte meritus eſt furcam reus;
„ Qvoniam ſed unus ſutor eſt tantum Grinæ,
„ Abundat urbs duobus at Sartoribus,
„ Et Sartor unus parvulæ urbi ſufficit,
„ Sutoris unici indigenti; cenſeo:
„ *Sutoris ito ſartor in furcam loco.*“

21) De *Cotta*:

Cotta ſuæ ſenſit naturæ obſiſtere legi
Bonum bono rependere.
Cotta putat ſanæ legi rationis obeſſe
Malum bono rependere.
Cotta dolet, Chriſti diſſuaſum legibus eſſe,
Malum malo rependere.
Cotta igitur ſtatuit, metuens tot frangere leges
Bonum malo rependere.

22) Epitaphium Cottæ: 23) Ad Petrum Horrebow, Aſtron. P. P. in Acad. Havnienſi: 24) Mag. Ludovico de Hemmer: 25) D. Erico Pontoppidano, Epiſcopo Bergenſi:

genſi: 26) In effigiem Ludovici liberi Baronis de Holberg:

Hic ille eſt, cujus calamo Sapientia, Jura,
Hiſtoria, atqve acres enituere Sales.
Dum patrium emendat, delectat & inſtruit, orbem,
Vix alius ſcripſit plus meliusqve ſimul.

27) In Effigiem Johannis Egede, Epiſcopi Grönlandiæ:

Præſul hic eſt, propter Chriſtum qvi cuncta reliqvit
Lætus Hyperboreis ſacram animare tubam.
Ardens præco Dei, glacie ſqvalentia primus
Suſtinuit pulchros per juga ferre pedes.
Nunc ſibi devinctas, Cœli per amœna vireta,
Luſtrat ovans animas ſub meliore polo.

28) In obitum Divæ Ludovicæ, Auguſtiſſimæ Reginæ Daniæ: 29) Judicium Paridis impugnatum:

Claudius ambiguam juſſus componere litem
Qvæ male ſub Trojæ mœnibus orta fuit,
Magnum opus eloqvii feliciter arte peregit;
Fertur enim ternas conciliaſſe Deas.
Jupiter admirans: qvæ præmia redditis, inqvit;
Nam gravis eſt cunctas emeruiſſe labor.
Cypria: nihil moror hoc, ait, eſt ampliſſima præſto
Copia! pro tribus eſt una puella ſatis.
Aſſenſere duæ. Sed, ſi laſciva, vetamus;
Juno ait. Et Pallas: ſi imperioſa, veto.
Et, ſi torva, veto; Venus addit. Et ecce tumultus!
Ecce iterum a levibus jurgia nata jocis!
Tum pater iratus jubet alta ſilentia, & infit:
Tres palmas, Divæ, poſcite, tresqve ſtylos.
Caſtæ, uxor, nomen; ſapientis ſcribe, Minerva:
Formoſæ & cultæ tu mihi ſcribe, Venus.
Aut noſtra ars nulla eſt, has dum conflamus in unam,
Aut erit hoc, qvicqvid provenit inde, bonum.
Tum meditans altum ſolio tacitusqve reſedit,
Viſus & eſt aliqvid velle creare novi.
Sed nihil arte Jovis, nec opus conamine: palmis
In tribus his unum, Rossia, nomen erat.

30) Inſcriptiones Fontis N***. 31) Proverbia Danica latine reddita: 32) Epigrammata verſa: 33) Alexandri Pope, Epiſtolarum de Homine duæ priores, latino Carmine

mine redditæ. V) Miſcellanea ad P. F. S. ***. 1) En Forelæsning, ſom Forfatteren kalder det, over den 2den Bog af Virgilii Æneidos 2) Sammenlignende Tanker om Billedhugger- og Maler-Kunſten. 3) Aarſagen til den Koldſindighed, hvormed Ovid taler om Virgil. 4) Tanker om Podagra, med Forklaring over et Sted hos Seneca, ſom handler derom. 5) Kritiſk Correction af et Sted hos Ovid Art. Am. L. III. v. 757. 6) Kritiſk Anmærkning over Phædri Lib. III. Fab. 4. Man vil og ikke uden Fornøyelſe læſe diſſe Stykker, hvis Indhold tildeels er at anſee ſom en Blanding af Alvor og Skiemt, ſamt Vid, og kritiſk Lærdom. — Da Forfatteren kan ikke være vore Læſere ubekiendt, og hans Navn er alene nok for at anprise diſſe Digters Læsning, ſaa kan man ingen anden Hensigt have eller have haft med her at anføre enkelte Stykker, end blot Læſerens Fornøyelſe, for Ex

Virtutes ex Temperamento *ad* Ponticum.

Pontice, virtutes varias perſæpe benignæ
Naturæ potius, qvam ſibi, debet homo.
Qvamqve in mente putas, illa eſt in Sangvine, virtus
In jecore, in ſplene eſt, in capite, in latere.
Cui frigus glaciat venas, bene temperat iræ,
Ne faciat, fieri qvod ſibi cunqve timet.
Cui purus fluidusqve animat liqvor undiqve membra
Et ſecum luxus lætitiamqve vehit,
Splendidus eſt, homines amat, atqve inſervit amicis
Oppreſſosqve juvat, pauperiemqve levat.
Cui bilis premit atra cor anxietate laborans,
Vota, preces, fundit, cogitur eſſe pius.
Sobrius & frugi eſt, qvem fractum membra dolore
Deliciis ſenium debilitasve negat.
Has qvoties hominis virtutes, Pontice, laudas,
Naturam laudas, Pontice, non hominem.
Sed qvando natura recalcitrat, in mala ducens,
Tunc vere virtus eſt meliora ſeqvi.

Amor *Liberorum* depravatus.

Cæcus amor ſobolis qvantorum cauſa malorum eſt!
Qvot patriæ cives perdidit ille bonos!
Nam pater, auſteræ ſervans moderamina vitæ,
Dat veniam Gnato, qvam negat ipſe ſibi.
Si bene ructavit, ſi puſio turpius egit;

Gau

Gaudia mox lacrymas matris abore trahunt.
Numqvid, amate! cupis? Qvidqvam ne negatur amato?
Cruſtula ploranti, ſerta roſæqve, fluunt.
Callidus eſt, mendax; urbanus, ſi maledicit;
Fortis, ſi matrem verberat atqve patrem.
Scilicet hoc dicunt patrium cor, viſcera matris,
Lege hac naturæ fœdera ſtare putant.
Qvid faciunt pejus vitioſi nempe, ſibi ipſis
Ne diſpar proles ſit ſua, qvando cavent?
Parcite progeniem vobis feciſſe, parentes,
Conſimilemqve mali, diſſimilemqve boni!

Votum.

Si vaſto delicta, Deus! mergenda profundo
Trans caput atqve ſcelus jeceris omne meum:
Si tuus afflarit diâ me ſpiritus aurâ
Et dederit firmos ad bona ferre pedes:
Ut ſancta te mente colam, precibusqve litatis
Admoveam puras ad tua ſacra manus:
Et bene de patria, ſine pompa & ſorde, mereri,
Parqve pari officium cuiqve referre, qveam:
Liber ut invidia poſſim deamare vel hoſtem!
Ingrato liceat neu ſemel eſſe mihi.
Si neqve divitiis, neqve paupertate, laborans
Ipſe ego ſim nulli, ſit mihi nemo, gravis:
Auxilio oppreſſos, opibus ſolatus egenos,
Plus aliis vitam, qvam mihi; ſemper agam:
Deniqve ſi ſtudiis in dulcibus otia detur
Qværere, naturæ vel reſerare vias:
Nec ſenio effœto, neqve luxuriante juventa
Exuvias placida ponere morte meas:
Non modo tu mihi ſemper eris Deus, & mea nomen
Vita celebrabunt morsqve cinisqve tuum;
Verum anima hæc, Nati purgata & paſta cruore,
Atqve à morte piâ morte redemta, tui,
Laudibus innumeris, Pater, & cœleſtibus hymnis,
Ante tuum faciet vota ſoluta thronum.

I Brevene til den Sal. Prof. Hemmer vil man beundre den Horaziſke Geiſt, og den Ovidianſke Læthed, hvormed den har ført Pennen, foruden den lærerige Vittighed, ſom for Ex. i følgende Stykker: Epiſt. I.

Namqve diſceſſu (neqve enim mihi vera neganda)
Triſtatus, Ludoicæ, tuo, tibi amicitiæqve
Exſeqvias noſtræ poſui, atqve altaria circum
Terna dedi pia thura, & bis tria nomina dixi.
Pirithoi prima ara & Theſeos, altera oreſti
Et Pyladi ſtabat, fumabat tertia Nobis.
In medio, ſanctis qvæ mentibus otia donat,
Nixa caput cubitis, *Oblivio*, maxima mater
Divarum, multo redimita papavere crines
Votivâ huic carmen ſuſpendi tale tabella:
Svavis amicitiæ exuvias tibi, Diva, relictas
Conſecro. Tu ſeclo facias meliore renaſci!
Et merito (ſi vera canit mihi Muſa Catulli
Lactea) qvæ videas periiſſe, hæc perdita debes
Ducere; namqve abſens qvi diſtat amicus humatô?
Qvid deſiderio juvat intabeſcere rerum,
Qvæ fugiunt oculos, qvas, qvæ dedit, abſtulit hora
Amplexu veluti caræ privatus amicæ
Aufidius furit, alta exclamans voce: Corinnam
O, antra! o nemora! o cautes mihi reddite! Sed qvid
Reſpondent, eadem præter deliria, Cautes?
Sed totum ex animo videar ne tollere ſenſum
Stoicus auſterus, vacuumqve relinqvere campum
Servilii cerebro ſimilem Laberiqve crumenæ;
Accipe, qvid cupiam: mecum tua reſtet imago,
Sed lateat, ſilicum veluti latet abdita venis
Scintilla, abſtruſos ferrum niſi provocet ignes,
Aut veluti loculis defoſſa tumentibus auri
Ponderâ, qvæ, qvoties opus eſt, depromere poſſis.
Nec ſi qvis dicat: „Fur eſt Ludoicus, avarus,
„Vinoſus, mendax, lurco, perjurus, adulter;“
Continuo referam: „Bis, ter, mihi viſus, & olim
„Nomine notus erat tantum; ſed diſpeream, ſi
„Nunc valeo meminiſſe, utrum ſiet ater an albus.“
Divum hominumqve fidem potius clamore ciebo:
„Novi illum: Frugi eſt (mihi credite) nec mediocri ex
„Argilla, aut hominum vulgari ſumtus acervo;
„Sed pius & prudens, generoſus, amabilis, iræ
„Impatiens paullum, ſed mox placabilis: idem
„Odit eqvos, pacis manſuetus amator, & arma.

„Mu-

„ Muſarum pullus, Grajæ vetus incola terræ,
„ Et, niſi ſcribendi præcox prurigo libelli
„ Abduxiſſet eum; vix docto cederet ulli,
„ Vix ipſis civis foret inficiandus Athenis:
„ Helluo librorum: a pueris mihi notus; amicus,
„ Convictorqve meus: Si qvis culpaverit illum,
„ Is ſibi rem, faxo, mecum ſciat eſſe, & amicos
„ Se læſiſſe duos in pectore ſentiat uno."

Accipe nunc, qvorſum hæc tendant & perge doceri.
Summum crede bonum recte præſentibus uti.
Nititur hoc fulcro ſapientia, ſola beatos
Reddere qvæ debet. Qvid enim ſapiens, niſi felix.
Sit ſimul? hæc ambo ſint juncta, ut corpus & umbra.
Namqve homini qvod conducat, locus omnis, & omnis
Hora, dabit. Nullum eſt expers ſolamine tempus.
Ipſe ſed in culpa eſt. Cæcutit, qvando videndum eſt;
Dormitat, qvoties vigilandum. Æſtate repoſcit
Frigus, & æſtivos brumali ſidere ſoles.
Sic bona reſpicimus ſemper, qvæ præteriêre &
Qvæ ſemel eſt vidiſſe ſatis, præſentia donec,
Et qvæ ſub manibus naſcuntur, perdimus. Olim
Sic erat. Hoc *olim* nunc non eſt. Qvid tua refert?
Utere qvod *nunc* eſt, aut ipſum hoc mox erit *olim*.
Qvod ſi per ſalebras vadens & ſaxa viator
Sæpe ſiniſtrorſum, dextrorſum lumina ſæpe
Irreqvieta movet; fieri vix poſſe putandum,
Qvin male declinet, qvin longe devius erret,
Saſpiretqve lares læva de parte relictos.
Adſpice Cherſandum! &c.

I det 3die Brev fortæller Forfatteren først den ulykkelige Ildebrand, ſom lagde hans Gaard paa Landet i Aske, beſkriver den Tilſtand, han derved blev ſorſat udi, og ſiger:

Hanc ago rem, Ludoice, & in hoc ita vivitur orbe.
Nunc ego ſcire velim, rigidæ fera vulnera ſortis
Qvo me animo credas, qvo ſenſu ferre dolores?
Ille ego Cardiacus valeo, nec mî fuit unqvam
In vita melius. Teſtor, multiqve notarunt,
Mirantes oculos hilares, vultumqve ſerenum.
Angor abeſt, abſunt inſomnia. Gratia ſummo,

Gratia ſit (repeto) Autori, qvi datqve negatqve,
Diſpenſans æqva (qvis enim neget?) omnia lance!
Atqve adeo qvid flere meum, Ludoice, juvabit
Poſſe putas, ſi volvor humo, ſi ſcindo capillos,
Pectora ſi plango, collapſa reſurgere tecta.?
An, novus Amphion, qvercus & ſaxa ciebo
Qveſtibus & lacrymis & foemineis lamentis?
Qvin adſint potius rerum patientia victrix,
Alma fides & (dona Dei) ſpes certa futuri.
Ruſticus, ut fama eſt, teneræ cum turbidus auſter
Ingrueret ſegeti, laqveo ſua guttura ſtrinxit,
Fraxineoqve pependit, onus miſerabile, ramo.
Hunc aliqvis, cum jam lux altera mane ſerenum
Ferret, & aprico luſtraret ſole cadaver,
Vidit, & illudens pendenti, ait: „aut ego fallor,
„ Aut hodie heſterni ſuſpendî poenitet illum.“
Te tamen haud nelcire velim, ne ſcurra profanu
Forte tibi videar, venerarier omnipotentis
Me dextram, ut par eſt, ſeu plectat, ſiveminetur,
Et qvamvis plectat, meritum graviora, fateri.

Sed feſſi inprimis, dubiiqve & cuncta timentis,
Divini curam levat oris amabile verum.
Hoc docet: ut pereant, ut permutentur in horas,
Cuncta, nec ex illis aliqvid, cui fidere poſſis,
Eſſe. Deum ſolum, qvi transfert omnia, ſemper,
Ipſe manens, debere coli, debere timeri:
Nec proprio nunc eſſe loco, ſed carcere vinctos
Mortales homines per diverſoria mille,
Mille per illecebras, auguſtam & vepribus hirtam
Jre viam, ut ſummo poſſint offerre Parenti
Exploratam animam & patriæ melioris alumnam:
Ne tamen interea terræ maleſana nocentis
Hæreat & teneram ſua per contagia mentem
Particula inficiat; caſus, tormenta, dolores,
Antepati, donec fragili deſueſcere mundo
Senſim anima incipiat, ſpes & deponere inanes.
Namqve ubi feſſa ſemel mundum circumſpicit, & ſe
Nudam inopemqve videt, nec, qvæ cupiitve, cupitve,

Im-

Immodicam potuiſſe ſitim relevare futuri;
Altius evehitur, coelosqve & ſydera ſupra
Qværit, ubi reqvieſcat, ubi conſiſtere poſſit.
Protinus Heroem, cui ſubdidit omnia terræ
Imperia Omnipotens, ſtudiis amplectitur ardens
Qvaqve, per exilium, per egeſtatemqve, famemqve,
Perfidiamqve, dolosqve, & juſſa Parentis acerba,
Sudorem per ſangvineum, per dedecus ipſum
Mortis, iter ſtravit, contuſum, noſtra gementem
Crimina, non uno laceratum vulnere corpus,
Auſa ſeqvi, dat militiæ imperterrita ſanctæ
Nomen & æterno ſperat comes ire triumpho.
Hinc, ubi ſe victrix coeleſtibus induit armis
Emicat, & curas, morbosqve, & vulnera ſpernit,
Et mortem, & furvos Orci pallentis hiatus.

Hvor lærerig det ſierde Brev, hvori Forfatteren fortæller tvende Livsfarer han har været ubi.

Vivitur ancipiti diſcrimine. Proxima morti
Qvæqve dies. Tumuli, Ludoice, vagamur in umbra.

Tuti adeo nihil eſt, nec fidum terra miniſtrat
Hoſpitium. Mala mixta bonis. Medica herba per agros
Juncta Venenatæ eſt. Rerum pauciſſima vitam
Suſtentare valent; certam facere omnia mortem.

Derpaa Exempler, hvoriblandt tvende, ſom gaaer ham ſelv an. Endelig ſlutter han:

Ergo ades & mecum ride, Ludoice, tyrannos,
Qvi timidum pectus cingunt thorace, latusqve
Stipati incedunt armato milite, nunqvam
Pocula tangentes, niſi præguſtata, dapesve.
Dum fretus Domini Rex tegmine, mortis in ipſa
Mortiferum nil valle timet, ſeu cæſa virorum
Millia multa cadant dextra lævaqve; ſed auſit
Vipereas calcare jubas, rictusqve leonum.
Inſani! ætatis, qvos vexat dira cupido
Longævæ. Sola eſt pietas, qvæ prorogat annos.
Unicuiqve data eſt ſua Sparta, & portio vitæ
Sufficiens illi: ſed ter, qvater; ille beatus
Hanc ita qvi prudens diſpenſat, ut impleat illam!
Nam neqve finitam jus eſt extendere metam

Vi-

Viribus humanis, nec fas abrumpere, non ſi
Impatiens, ſine permiſſu, violentia vellet!
Ingratus ſuperis æqve eſt, Coeloqve rebellis,
Qvisqvis & ante diem velum impenetrabile vivis
Confidens auſit perfringere; qviqve vocatus
Ceſſerit indignans & refractarius; ut qvi
Dux ait, in medio factus certamine luſcus.
„ Redde ocutum, Deus! & tua habe tibi gaudia Coeli.

Nok af det femte Brev et Stykke om at bevare en reen o god Samvittighed.

Pura ſed inprimis & labe immunis ab omni
Servanda eſt animi pars, qvam dedit, optima nobis
Accuſatricem Dominus teſtemqve malorum.
Næ nimis infelix, qvi partem haud inſcius iſtam
Læſerit in pacem redituram & priſtina fœdera! Non furias rabidas, non Tartara diras
Agnoſcunt alias; nec ſævius Ardor adurit
Condentis terri, vel morſus forcipis igneæ;
Qvam qvos corde ciet mens conſcia ſonte tumultus,
Qvæ, cum prænonuit non exaudita, patratum
Ante oculos ſiſtit ſceſus atqve ulciſcitur una.
Nil etenim celat, qvia comperit omnia; nunqvam
Merſa ſcyphis, epulis aut ſaſſocata qvieſcit;
Non opportunos aditus, neqve mollia qværit
Tempora, adulatrix. Laceros non hoſpita pannos
Nauſeat, aut Tyriæ reveretur Veſtis honorem;
Qvosqve timent cuncti, nunqvam timet illa, tyrannos
Non parcet curvis ſenio, aut miſerebitur ægri;
Sed duplicat mortis repetitum in vulnere vulnus.
At nec amica vivis generoſior altera juſtis;
Qvæ qvoties ſecum videt omnia tuta, ſibiqve
Introrſum placuit, non eſt includere verbis,
Dulcia qvot præſtet tranqvillo gaudia cordi.
Hei mihi, qvam multos illam, Ludoice, videmus
Pendere tam parvi! &c.

Det ſiette og ſidſte lærerige og rørende er et Troſtebrev til den Sal. Hemmer over hans Kones Død. Det Digt, hvormed Forfatteren har giort ſaa ſmukt en Vending og Overgang til hans ſidſte og vigtigſte Troſte-Grund, er ſaadant, ſom det alene var anſtændigſt for en chriſtelig Digter,

der

:r aldrig her burde have laant ſine Udtryk af de Bønner, ormed hedenſke Poeter anraabe deres Guder og Gudin- :r.

Deniqve (nam nimium perſingula provethor) unum,
Altius infige hoc animo, Ludoice, qvod addo.
Aſpiret, ſi vera cano, Deus iple canenti,
Pondus ut accedat dictis, & gratia verbis,
Ut qve novus rebus nitor haud vulgaribus adſit.
Hæc tua, qvam moeres, qvam nocte dieqve reqviris,
Non eſt rapta tibi, non eſt tibi perdita, conjux. &c.

Stockholm. Hr. Secretair Sahlſted har i en Tid f nogle Aar arbeydet paa en Svendſk Ordbog. Denne er ndelig i Slutningen af ſorrige Aar 1773 fra det Stolpiſke :rykkerie udkommen med en latinſk Forklaring over Ordene nder Titel: **Svenſk Ordbock med latinſk Uttolkning — i Liuſet framgifven af** Abraham Sahlſtedt 4 Alph. A. 4t. Man ſeer ſtrax, at denne Ordbog har en langt nden Hensigt, end det Gloſſarium Suio Gothicum, ſom hr. Cancellieraad Ihre har udgivet. Den ſørſte angaaer lene det nu værende Sprog, men det ſidſte er beſtemt for tymologiſke kritiſke Undersøgninger over det ældre ſaavel ſom ıyere Sprog. Hr. Sekretairen, hvis Styrke i hans Mo- erſprog man kiendte af andre Skrifter, i ſær hans Svend- ke Gramatik, blev derfor af lærde Mænd meget opmuntret il at foretage ſig ſaadant et Arbeyde. Ja Kongen ſelv, om det blev anpriſt, gav Forfatteren allernaadigſt Befaling ertil, ſom og mældes paa Titelen. Han fik derved nogen ffentlig Understøtning. Det var ham imidlertid kun tilladt t anvende ſine Bitimer derpaa, hvilket han dog med ſaa ſtor flid har giort, at hans Sundhed har lidt derved: Han naatte i mange Stykker ſørſt bane ſig Veyen. I den Be- ragtning er denne hans Ordbog at anſee ſom det ſørſte Værk af den Art i det Svendſke. Man havde vel ellers tilforn den Svendſk tydſke Ordbog af Lind, ſom gandſke viſt har in Fortieneſte. Men den er ikke ſaa fuldſtændig, og ſører ikke ſaa meget til grammatikalſk Kundſkab om Sproget og dets Rigdom. Hr. Sahlſtedt har med ugemeen Flid beſtemt et hvert Ord efter ſin Betydning, og ſine Forandringer, hvor de finde Sted, og for at oplyſe deres Brug tilſøyet ud-

ſøgte

ſagte Talemaader. Han har derved i ſær og ſeet paa Part
klerne, da Sprogets Genie viser ſig saa meget i sammes rett
Anvendelse. Det er derfor nødvendigt, at man har giør
ſig bekiendt med hans Grammatik, hvortil han altid korteli
henviser. Forklaringen er tilføyet i det latinske Sprog, d
andre skulde maaskee have valgt det Franzöſiske. Men For
fatteren har retfærdiggiort dette ſit Valg i et beſynderlig
Skrift: Fragmentum de vocum in Dictionario ſuecico
interpretatione latina Holmiæ 1772. 8. Men det har ikk
været mueligt, at give Alt i ægte Latin. Forfatteren ha
ofte ladet ſig nøye med rigtig at udtrykke Meeningen af de
Svendſke, ofte ved Omſkrivninger, undertiden ved et nyt
Ord, ſom han har vovet. Da Øyemærket har alene været,
at levere en Ordbog over det levende Sprog, ſaaledes ſom
det tales overalt i Sverrig i Omgang, og bruges i de bedſte
Skrifter; saa har Forfatteren ikke derudi optaget de Ord til
ligemed, ſom alene høre til Provintzial-Dialecter. Af ſam
me Grund har han og udelukt de beſynderlige Ord af Viden
ſkaber og Kunſter, ſom ey ere i almindelig Brug. Her
kunde man dog vel have ønſket en Undtagelſe, ſaaſom de nye
Svendſke phyſikaliſke og oeconomiſke Skrifter ogſaa læſes
udenlands i Original-Sproget, og derudi temmelig ofte fore
komme ubekiendte Ord, ſom man gierne vilde have Oplys
ning om. Man finder endog i Videnſkabs-Academies Af
handlinger en Mængde ſaadanne Ord, ſom og for mange
Indenlandſke ere en Hemmelighed. Dog har Hr. Sekre
tairen i det mindſte tilføyet de Ord ſom høre til Naturhiſto
rien af en Linne's, Valers og Roſenſteins Skrifter. Der
imod har han ſelv undertiden fundet en Indſkrænkning for
nøden i Henſeende til det Beſynderlige i Theologernes og
Juriſternes Sprog. Men og her ere atter Tilfælde, hvor
man allerførſt ſkulde tage ſin Tilflugt til Ordbogen. Men
da Forfatteren allerede har bragt ſit Værk til ſaadan en Fuld
ſtændighed; saa vil det være ham læt, for at tilfredsſtille flere
Ønſker, at tilføye alt dette ved et nyt Oplag. Orthogra
phien i denne Ordbog holder Middelveyen imellem den foræl
dede og den nye affecterede, og paſſer ſig til Sproget. Den
har og allerede tilforn fundet Kienderes Bifald. Det ge
raader Hr. Sekretairens møyſommelige Flid til en roesværd
dig Belønning, ſaavel af den ſkiønne Litteratur ſom Vi

den-

enskabs Academierne, at have erholdet saadanne Vidnesbyrd m deres Medforsvarelse, som man læser her forved Værket, pskrevne i deres Navn af Hr. Lagman Solberg og Hr. Sekretair Wargentin. En billig Kiender vil vist nok ikke iskiende dets Fortieneſter. Imidlertid har det dog ikke manglet paa haarde Bedømmelser, hvorved Animoſiter dog or en Deel synes at have fort Pennen. Maaskee Forfatteen selv velogsaa paa nogen Maade har givet Anledning dertil ed sine Obſervationes in Gloſſarium Suio-Gothicum *Ihrii* holm. 1773. 8v. Man har og ellers af ham et Dictionarium Pſeudo-Suecanum Vestreos 1769. 8. over fremede Ord, som ere blevne forblandede med det Svendske, om man kan undvære, og som derfor fortiener af Sproget t uddrydes. Værket selv er tilskreven Hs. Kongl. Majeſtæt et Tilskrift, hvori Høyſtsammes mandige Veltalenhed i Modersproget, saavel som hans Heltedyder meget blive opsyede.

London. *Guilielmi Jones* poeleos aſiaticæ Commentarium Libri VI. cum Appendice ſubjicitur Limon. ondini e typographeo Richardſoniano. Veneunt apud *T. Cadell.* 1774. 542 S. 8v. Denne er en særdeles vigtig g umistelig Bog for dem, som ville lære at kiende den orienaliske Poesie. Forfatteren er en ung, men særdeles lærd Mand, der, som man seer af Fortalen, finder sig nødt til t give Videnskaberne Afskeed, uden at man veed hvorfor. Han beskæfter sig ey alene med den Arabiske Poesie, men og en mindre bekiendte Persiske og Tyrkiske, der er mere kunstig og spillende, end den Arabiske. Bogens Hoved-Fortieneſte bestaaer i Exempler af mange trykte og utrykte Digtere, som gisre Læseren nøye bekiendt med den i hiin Digtekunst erskende Smag. Man kan deraf ingen Udtog give. Hr. Jones er meget for den Aſiatiske d. e. ikke blot Arabiske, men og Persiske og Tyrkiske Smag, og foretrækker de Aſiatiske Digter vidt for alle Europæiske, kun med nogen Undtagelse af Gunst for Grækerne, hvilke dog endvogsaa i mange Stykker maae staae langt tilbage for de Aſiatiske Poeter. Denne skiønne Natur, som de Perſianiske og Arabiens Digtere have for Øyne, hiint lykkelige Arabien, og den rædselfulde Ørken skulle bidrage hertil. Om man endog herom tæn-

tænker anderledes, og holdte meget Asiatisk for opsvulmen de, spillende, alt for ofte igientaget o. s. v. saa bliver dog Boger derfor ikke bedre mere unyttig, da man af denne seer, hvor ledes hine Folk digte, og lærer at kiende deres Smag, hvor over man selv kan dømme, om den er den rette og gode. Om Arabernes Stavelsemaal og Metrer finder man og her en kostbar Afhandling, og mere forstaaelig, end man nogen steds vil finde den, i Hoved-Tingene rigtig, og overalt er nsyere Prøvelse værd, men som udfordrer et eget Studium. Forfatteren har og giort en Overgang til Qvantiteten af de hebraiske Stavelser, om hvilken han giver rimeligere Regler end andre. Men at finde igien de forskiellige hebraiske Metrer, synes ham farligt, da saa mange derved har giort sig latterlige.

Leipzig. Conjecturen über das neue Testament, Zuerst gesammlet von Wilhelm Bowyer. Aus dem Englischen der zwoten Ausgabe übersetzt, und durchaus mit Zusatzen und Berichtigungen bereichert von Johann Christoph. Friderich. Schulz, Professor der Gottesgelahrheit und der Morgenl. und griechischen Litteratur und Alterthümer in Giessen. 1 Alph. 8v. 1774. Dette er den første Samling man har af kritiske Conjecturer over det N. Tes, saavel Læsemaade, som Interpunction, og kan ansees som en umistelig Bog for den N. Tes lærde Læsere. Den er forfattet af den lærde Londonske Boghandler Wilhelm Bowyer, og udkom først 1763 og siden meget forøget 1772. Oversættelsen synes at være troe, og har dette forud for Originalen, at Supplementerne ere indrykkede paa behørige Steder, saa man nu ikke har nødig at søge paa to Steder. Skriftet behøvede undertiden Rettelser og Tilsatzer heel igiennem, saasom Hr. Bowyer, der ikke forstod Tydsk, kunde altsaa ikke bruge tydske Bøger, og har til deels heller ikke havt alle dem, som ere skreven paa Latin. Hr. Sch. Tilsatzer ere betydelige og tagne i sær af Heumanns og Semlers Skrifter, dog og saa af andre. Man finder virkelig her Frugten af mangesaarig Arbeyde tilsammen. Meget sielden dømmer Hr. Schulz, dog undertiden, og forsigtig.

No. 24.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 13de Junii 1776.

Kiøbenhavn. Die Religion JEsu, in einer öffentlichen Rede am zweyten Pfingsttage, vorgetragen von M. Christian Bastholm, Doctor Theologiæ und Garnisons Prediger in der Citadelle Friderichshafen. 1775. 40 S. i 8vo, med Godiches Skrifter. JEsus har i Texten givet sin Lære om den sande Gudsdyrkelse Navn af et Lys. „Denne er Dommen (hedder det) at Lyset er kommen i Verden, og Menneskene elskede mere Mørket end Lyset, fordi deres Gierninger vare onde.“ Herede en Indvending strax i Begyndelsen mod dette Navn, vor nøt og grundig besvaret: „Das ist war, wann wir die Religion JEsu betrachten, wie sie bisweilen vorgetragen worden, mit den unzählbaren menschlichen Zusätzen, die nach und nach hinzugekommen sind, mit den vermessenen Grubeleyen der menschlichen Vernunft, die sie verunstalten, mit den vielen Zwistigkeiten, zu welchen sie, unschuldiger weise Anlaß gegeben; sollten wir denn wohl diese heilige Religion ein Licht nennen? Aber höret die Sonne auf ein Weltlicht zu seyn, weil sie mit den Nebeln, die aus der Erde emporsteigen, bedeckt wird? Ist die Lehre JEsu wohl weniger an sich selbst ein erleuchtendes Licht, weil die Menschen sie mit ihrem Klügeleyen verdunkeln? Lasset uns nur die Religion JEsu zu ihrer ursprünglichen Kürze und Einfalt bringen, lasset uns dieselbe von allen

„ menschlichen Zusätzen säubern, und wir werden dieses Lich
„ in seiner vollkommensten Schönheit und Klarheit wieder
„ sehen.“ Det er sandt hvad Forfatteren siger, at en Re
ligion, der skal være for Mennesker, som har et verdslig
Kald, som i deres Ansigters Sveed maa æde deres Brød, de
maa uden Modsigelse være kort i sin Omfang; og at en Reli
gion, som er given ey alene de Kloge, de Skarpsindige o
Lærde, men og de Eenfoldige og Ulærde, som udgiøre de
største Hob af den menneskelige Slægt, til deres Troes og Le
nets Regel, maa nødvendig være eenfoldig, let og fattelig
Han har følgelig altid troet, at JEsu Religion, der skal va
re et Lys for alle Mennesker i alle Stænder, for Daglønnere
saa vel som den Rige, for den Ulærde saa vel som den Lærde
kunde vel efter sin hele Omfang foredrages i een Time. Nær
værende Tale er just et Forsøg dertil. Han har troet, at JE
su hele Lære om den sande Gudsdyrkelse og Kundskab kund
indbefattes i 8 følgende Hoved-Grundsætninger: 1, De
er en Gud til, som har skabt alt: 2) Han opholde
og regierer alle sine skabte Væsener: 3) Han maa i B
synderlighed med Menneskene, sine fornuftige Væs
ner, have de vigtigste Absigter, hvilke Absigter ere tve
de, Skaberens Ære, og den menneskelige Siæls lyksalig
Udødelighed: 4) Ingen af disse vore Øyemærker kunn
vi opfylde, og behøve altsaa et besynderligt Bena
delses Middel: 5) Et saadant Benaadelses Middel ha
Gud skiænket os i Christo: 6) For at nyde Godt de
af, ere der visse Betingelser, som vi paa vor Sid
har at opfylde: 7) Men disse Betingelser kunne
dog ikke selv ved egne Kræfter opfylde, uden v
Guds Naades kraftige Biestand: 8) Endelig lov
Aabenbaringen alle dem, der antage det store Forsø
nings-Middel i Christo, og derved lade sig opmunt
til en hellig Iver i Dyd og Gudfrygtighed, en herl
Opstandelse til Livet, naar derimod de Ugudelige o
staae til Dommen. Et ypperligt Stykke er i sær det o
Betingelserne, som vi Mennesker paa vor Side har at opfy
de. „ Saafremt dette store Benaadelses-Middel skal tilvej
„ bringe os en lyksalig Udødelighed, maa vi antage det,
„ maa samtykke derudi; dette fordrer Skriften af os, na
„ der hedder, at vi skulle troe paa Christum: saa har Gu

„ elst

, elsket Verden, at han gav sin eenbaarne Søn, paa det, , at alle de, som troe paa ham o. s. v. Hvor billig og , retmæssig er ikke denne Fordring! HErren kan jo ikke paa- , trænge os sin Naade; hvad Under, at de gaae forlorne, , som forkaste dette Middel, som GUd har forundt dem til , deres Frelse; de, som endnu formere deres øvrige Syn- , ders Tal med Vantroe, med denne guddommelige Velgier- , nings Foragt, hvor kunne de nogensinde haabe at erlange , en lyksalig Udødelighed; naar vi støde det eeneste Middel , fra os, som kan redde os, hvad skulde da vel kunne redde , os? Derfore fordrer JEsus i sin Lære, at vi, for at lan- , ge til en lyksalig Udødelighed, skulle antage dette store For- , somings-Middel i Christo, eller skulle troe paa Christum. , Men denne Troe maa være kraftig og virksom, JEsu Læ- , re forkaster en død, en frugtløs Troe. Hvad hielper det, , kiære Brødre, om nogen siger, han har Troen, og har , dog ingen Gierninger, kan og denne Troe gisre ham salig, , siger Jacobus. Paulus vil, at Troen skal være virksom i , Kiærlighed. Naar vi erkiende og antage det store Benaa- , delses Middel, som GUd har skiænket os i Christo, skulde , vi da ikke ansee ham som vor høveste Velgiører, og ansee , vi ham derfor, skulle vi da ikke elske, og elske ham over , Alt; og elske vi ham over Alt, skulde vi da ikke opofre , HErrens Villie vore kiæreste Lyster og Begiærligheder? , Troen er virksom ved Kiærlighed; i Kraft af denne Kiær- , lighed i Christo skulle vi fortryde vore Synder, hvorved vi , fornærme vor Velgiører; thi hvem finder ikke Fortrydel- , se, naar han har belønnet sin Velgiørers Kiærlighed med , Utaknemmelighed? I Kraft af denne Kiærlighed til GUd, , som hans Kiærlighed mod os optænder i vore Hierter, , skulle vi med Iver bestræbe os for at være ham velbehage- , lige; thi hvem bemøyer sig ikke for at være den til Behag, , som man elsker? I Kraft af denne Kiærlighed skulle vi , fornægte Alt, endog vore Hierters kiæreste Afguder, naar , HErren fordrer dette Offer af os; thi hvad opofre vi ikke, , for i Gierningen at bevise den, vi elsker, den indvortes , Følelse af vor Kiærlighed? I Kraft af denne Kiærlighed , skulle vi ey alene forbedre vor udvortes Vandel, men og , rense vore Sinæle fra alle syndige Tanker, ureene Lyster, , uordentlige Begiærligheder, herskende Lidenskaber, saa-

„ som vi vide, at vanhellige Sicle ikke kunne foreenes med
„ den Elskede, der er Hellighed selv. I Kraft af denne Kiær
„ lighed skulle vi bemøye os for immer meer og meer at ligne
„ HErren, at smykke os med det Guds Billede, som vi have
„ forloret, og at opstige igien til vor oprindelige Adel og
„ Værdighed. I Kraft af denne Kiærlighed skulle vi og elske
„ vore Medmennesker, fordi de ere Guds Skabninger, for
„ di vi vide, at GUd elsker dem; thi hvem der elsker nogen,
„ den elsker og alt hvad den Elskede elsker. I Kraft af den
„ ne Kiærlighed skulle vi gisre mod alle andre, hvad vi ville,
„ at de under samme Omstænde skulle gisre mod os. Kort,
„ i Kraft af denne Kiærlighed, hvilken den i Christo aaben
„ barede Guds Kiærlighed til os antænder i vore Hierter,
„ skulle vi anvende al vor Flid derpaa, og bevise Dyd i vor
„ Troe, Beskeedenhed i Dyden, Maadelighed i Beskeeden
„ heden, i Maadeligheden Taalmodighed, i Taalmodigheden
„ Gudfrygtighed, i Gudfrygtigheden broderlig Kiærlighed,
„ og i broderlig Kiærlighed almindelig Menneske-Kiærlighed.
„ Petr. I. 5-7." Da Forfatteren havde foresat sig at fore-
drage det hele Indhold af JEsu Lære i een Time og paa en
for enhver Menneske-Forstand fattelig Maade, og det i sin
oprindelige Reenhed uden alle menneskelige Tilsatzer, saa er
det vel værdt at see, hvor vel han efter denne Plan har af-
passet sit Foredrag af Trefoldighedens Hemmelighed. S. 8
„ Aber dieses unendliche Wesen GOttes besitzet nicht allein
„ diejenigen Vollkommenheiten, die wir aus der Betrachtung
„ der Natur entdecken können, es hat andere, die der Nach-
„ forschung der menschlichen Vernunft verborgen sind, und
„ uns ganz unbekannt bleiben würden, wenn die Lehre JEsu
„ uns nicht dieselben geoffenbahret hätte. Es giebt in dem
„ unendlichen Wesen GOttes drey Verschiedenheiten, die
„ nach dem Sprachgebrauche der Offenbahrung Vater, Sohn
„ und Geist oder Otheem genennet werden, die in GOtt
„ eben so ewig und unendlich als sein ganzes Wesen seyn
„ müssen, die von uns eben so wenig als das ganze göttliche
„ Wesen können begriffen werden, weil das Endliche das Un-
„ endliche nicht fassen kann. Genug für uns, es giebt drey
„ Verschiedenheiten in dem göttlichen Wesen, deren die zwey-
„ te ihren Grund hat in der ersten, und die dritte wieder-
„ um den Grund Ihres Entstehens in der ersten und zwey-

„ ten

, ten hat, so wie ongefehr der Sohn den Grund seines Da-
, seyns in seinem Vater hat, und der Othem seinen Ursprung
, in dem Menschen hat, von welchem er ausgehet. Diese
, unendlichen Verschiedenheiten in GOtt gehören eben so
, wohl zu seinem Wesen, als alle seine übrigen Vollkommen-
, heiten, sind eben so Anbethungs- und Verehrungswürdig
, als das ganze göttliche Wesen.''

Kiøbenhavn. Den berømmelige Doct. Thauleri Omvendelses Historie, tilligemed en kort Beskrivelse om hans Endeligt, for dens Mærkværdigheds og Opbyggelses Skyld, i sær for dem som ey kan læse den i dens eget Sprog, oversat af Tydsk paa Dansk. 1775. 80 S. i 8vo, med Thiels Skrifter. Om dette er et nyt Oplag, eller nu første Original-Oversættelse, meldes ikke paa Titelen. Det kommer kun Recensenten for, som han ngang deraf har seet en ældre Oversættelse. Vist har Thau-er i sin Tid været en mærkværdig og æret Mand, hvilket nan seer af Luthers og andre anseelige Mænds berømmelige Skudsmaale om ham, som foran ere anførte. At jo Histo-ien ogsaa har sin Opbyggelse, kan ikke nægtes, skiønt den verken i Original eller Oversættelse maatte være stilet efter nor Tids bedre og luttrede Smag.

St. Petersburg. D. Samuel Gottlieb Gmelins Mitglieds der Kayserl. Academie der Wissenschaften, Reise durch Rußland, zu Untersuchung der drey Na-turreiche. Erster Theil, Reise von St Petersburg is nach Thrherkask, der Hauptstadt der Donischen Kosaken in den Jahren 1768 und 1769. Dritter Theil, Reise durch das nordliche Persien in den Jahren 770—71 bis in den April 1772. st. 4t. 1774. Den rste Deel af dette betydelige Værk er allerede bekiendt nok, en anden var endnu ikke færdig i dette Aars August, men en tredie har man allerede for i Veyen udgivet. Forfatte-ens Absigt er at gisve de Egne kiendelige, igiennem hvilke an er reist, at angive deres Fordele og Mangeler, at be-agte Guds Værker i Naturen, at bemærke Folkenes Oeco-omie, Sæder og Skikker, og overalt ey at lade noget ube-mærket, som fortiener at tages i Agt. Alt dette er over-

eenstemmende med det Forskrift, som han har af Videnska-
bernes Academie, særdeles nyttigt og af Forfatteren udrettet
paa en Maade, som gior ham Ære. Kun Skrivemaaden
er ikke god og behagelig nok, en Mangel som den lærebegiær-
lige Læser dog lættelig vil overse. Om Insecterne har For-
fatteren intet sagt, saasom han vil meddele i et besynderligt
Værk alt hvad han om samme har bemærket. Den 23 Jun.
1768 reyste han af fra St. Petersburg, og over Novogo-
rod, Staraja Russa, det Waldaiske Bierg, Twer, Moscau
og Tula, til Woronesch, hvor han overvintrede. Den 10
Maj 1769 forlod han Woronesch, bereyste den vestlige Kyst
af Don, og kom den 27. Jul. til Tscherkask. Saavidt
gaaer Indholdet af den første Deel, som allerede har været
bekiendt et Par Aar tilforn. — Den anden Deel af den-
ne Gmelinske Reysebeskrivelse, som man endnu ikke har ud-
givet, beskriver den Reyse, som Hr. Gmelin, atter har
giort op ad Don indtil i Egnen af Zarizin og derfra op ad
Wolga til Astracan, og hans Ophold i denne Stad. —
Den tredie Deel giver Efterretning om Reysen paa den
Caspiske Søe, hvilken han har tiltraadet den 5 Jun. 1770.
for at besøge de Persiske og andre Landskaber ved denne Søe,
og fra hvilken hyn den 5 Apr. 1772 er kommen tilbage til
Astracan. Denne Deel er 508 Sider stærk og har 51 Kob-
bertavler, hvilke forestille Vexter, fireføddede Dyr, Fiske,
Mennesker og Instrumenter, og Prospecter af Stæderne
Baku, Derbent, Enzelli, Rascht og Bierget Bischbarmak.
Denne Deel er af den Aarsag mærkværdig, saasom man om
det Nordlige Persien, og om Persien i Almindelighed har
ingen overflødige og endnu mindre gandske nye Efterretnin-
ger og Hr. Gmelin har ført med sig og forbedret Kämp-
fers Amoenitates exoticas og Hanways Reyser. Stat-
holderen til Astracan, Hr. Beketof gav Forfatteren en Ta-
tarisk saavel som en Persisk Tolk med sig. — Da Hr.
Gmelin til Derbent havde Audienz hos Chanen af Schir-
wan, blev der sat en Stoel til ham, og hans Tolk stod.
Chanen boer i Ober-Staden af Derbent, eller i Fæstningen,
og Naipen eller den Persiske Statholder, som fører Co-
mando i Chanens Fraværelse, boer i Nederstaden. Man
regner, at der i denne saa tidt ødelagde og meget slet bebygte
Stad, boe dog endnu 4000 Familier. Disse ere Perser,

Ta-

Tatarer, Armenier og nogle faa Indianer. Af den berømte ældgamle Muur, som begynder ved Derbent, og strækker sig over Bierg og Dal indtil det sorte Hav, maae man sammenligne den Gmelinske Efterretning S. 12 med den Lerchiske i den 3die Deel af Hr. Dr. Büschings Magazin S. 8. Begge ere kun korte, saasom de Reysende vove ikke at reyse vidt ind i Landet, af Frygt for de Lesgier, som boe nær derved. Staden Derbent ligger siden 1760 under Chanens i Ruba Herredømme. Han holder en Krigsmagt af 40000 Mænd, som for den største Deel ere leyede Tatarer og især Lesgier. Ved den Leylighed anmærker Hr. Gm. at en Persisk Soldats virkelige Navn er Rul, og at derimod det ellers bekiendte Navn Kyſilbaſch (Rothmütze) er et Skiældsord. Chaitakernes Chan eller Usmei beskriver han som en falsk og rovgiærrig Mand, paa hvilken en Reysende slet ikke kan forlade sig, omendskiøndt han endog giver ham et Geleyde, saasom han ved et større Mandskab lader ham tage op. Desto mere maae man forundre sig over, at Hr. Gm. ikke har taget sig i Agt for denne farlige Chan, og derover er bleven hans Fange. Hr. Gm. saavel som Hr. Lerch roser meget den Viin, som avles til Derbent, og Træefrugterne. Han lover et besynderligt og med Flid udarbeydet Værk om Landets naturlige Beskaffenhed paa den vestre Side af det Caspiske Hav. Hvad Forfatteren har sagt om den liden Stad Ruba, som er Chanens Residentze, og om Sneebierget Schat, er angenemt, saa lidet som det er, da det forbedrer og opfylder hvad som findes i Sammlung rußiſcher Geſchichte Th. 4. S. 62. hvor Staden hedder Cudat og Bierget Schak, hvormed kommer overeens det Navn Schach, som Lerch har brugt. I det Karawenſaraj under Bierget Barmach, fandt Hr. Lerch 1733 til sin Fornøyelse Kämpfers Navn indkradset, og skrev ogsaa sit derhos, og Hr. Gm. fornøyede sig ved det han her fandt begge disse Mænds Navne. Men han har ikke vidst, at Lerchs Beskrivelse over denne Egn allerede 1769 er trykt i den tredie Deel af det Büschingiske Magazin. Lerch skriver, at ved Kämpfers Navn staaer det Aarstal 1685, men Gmelin angiver 1633, som og er ret. Om den paa Naphta saa rige Egn ved Baku forekommer her meget læseværdigt, som fortiener at sammenlignes med den Lerchiske Beskrivelse. For-

fatteren leder Naphta fra det Bierg Caucasus og giør derved den Anmærkning, at den største Deel af denne Olie udgyder sig giennem underjordiske Gange i det Caspiske Hav, og bliver Materie til det Astracaniske Bittersalt. Han beretter at Chanen til Baku har af Naphta Olien, en aarlig Indkomst af 40000 Rubler. Om Bierget Caucasus siger han ved den Leylighed, at mange tusende modige Folk derpaa have deres Boepæl. Dette er nu vel for meget, men saa meget er vist, at man om de talrige Folk, som boe paa dette Bierg har kun liden Efterretning. N. N. V. for Baku er en Plads, hvis Omfang beløber sig til 1½ Verste og hvor man seer en Overblivning af forfaldne Bygninger. Om Baku har staaet paa dette Sted, eller der har havt en Forstad? er ubekiendt. Imellem Baku og Schamachie traf Forfatteren hele Hiorder af Anteloper, og i Bækken Puschai en forskrækkelig Mængde Skildpader, af en Art, som hidindtil ey har været bekiendt. Om Staden Schamachie, læser man S. 60. f. angenemme Nyheder. Alt Schamachie, som 1720 er bleven forstyrret, er igien opbygget, og Neu-Schamachie, som opkom af Achsu, er 1769 gandske forstyrret. Den Silke, som man avler i Districtet af denne Stad, bliver bragt til hele Persien og Rusland. Men de her værende Silke-Fabriker ere meget ubetydelige i Hensende til de forrige. Stadens District er meget frugtbar paa de skiønneste Træefrugter. — Fra Schamachie gik Forfatteren til Sallian, som ligger ved den fiskerige Flod Cur fordum Cyrus kaldet. Omkring Sallian ere Saltkilder eller Søer, der koge, som Svovel-Bader, og hvis Vand smager bitter. At de koge og ansætter ey alene cubiske men og rudeformige Kristaller, afleder Forfatteren fra den mellemblandede Naphta. Mange gemeene Folk bade sig i Saltsøerne, for at blive fri for Hudens Urenheder. Saltet fremvoxer i det Sallianiske District af Jorden, ligesom Salpeteret i nogle Provintzer af det Russiske Rige. — Det i Asien almindelig bekiendte Dyr, Schakal, er næsten 3½ Fod lang, og ligner vel en udartet Ulv, men kommer dog i sin hele Oeconomie meer overeens med Ræven, og er altsaa en Middelting imellem Ulve og Ræve. Her forekommer S. 80-82 en nøyagtig Beskrivelse over dette Dyr, og paa den 13 Kobberplade en rigtig Afbildning deraf, og S. 281-

viser Maaden, paa hvilken det fanges. —— Imens Forfatteren opholdte sig til Enzelli, er af sin Havn ved det caspiske Hav bekiendt Sted, som tilhører Russerne, har han opsat sine almindelige Efterretninger om Persien, hvilke begynde S. 116 og strække sig til S. 267. De ere saavel forsaavidelst deres Indhold, som deres Nyhed meget kostbare. Det første Afsnit deraf betræffer Persiens nærværende Regieringsform, og begynder med den sidste Tid af den grumme Thamas Kulichans eller Nadir Schachs Regiering. Hvad han derom fortæller, afviger fra Hanways Efterretninger i forskiellige væsentlige Stykker, men han forsikrer, at han er troværdig, og at man har beretter ham, at Hanway har troet, hvad enhver Armenier har fortalt ham. Efter Nadir kom Schach-Vardigheden til Ali Kuli Chan, som kaldte sig Adil Schach, og blev overvunden af sin Broder Myrsa Ibrahim. Denne slog og dræbte Schach Roch, en Sønnesøn af Schach Nadir, som og ikke besteeg den Persiske Throne, men Kerim Chan, en Mand af ringe Herkomst, og Ali Mardan Chan, en anseelig Officier af fornemme Herkomst, forenede sig, og overvandt Asad Chan, hvilken siden 1761 har været Kerim Chans Fange. Begge forbenævnte Chaner deelte sig i de Persiske Provintzer, og Kerim bekom den første Deel heraf, og skaffede 1754 eller 55 Ali Mardan af Veyen. Han bragte 1763 for Anseende hele Persien under sit Herredømme, og til Roelighed; thi Provintzial-Chanerne hyldede ham. Han er en meget gammel Herre, af hvilken Chanerne blot af Navn ere Undersaattere, og hvis Død de vente paa for da med hinanden at fægte om Overherredømmet. Schach Roch har Printzer, af hvilke den ældste er 18 Aar gammel, og denne maatte vel i Tiden søge at udføre sin retmæssige Prætension paa den Persiske Throne. Men da Persien for nærværende Tid virkelig er fordeelt imellem Chaner, saa ville disse formodentlig sætte sig derimod, paa det en Schachs Værdighed ey igien skal blive oprettet. Det anden Afsnit betræffer Persiens nærværende Beskaffenhed i Henseende til Justitzen, Mynten, Vægt og Maal. Alt er i slet Tilstand og i første Forvirring. Det tredie Afsnit beskriver de nærværende Perser. Deres overdrevne Hæftighed har Ærekiærlighed og Egennyttighed til Grund, og er altsaa ikke

oprigtig. De ere meget ubestandige, vredagtige, grusom me, gierrige, krigske, og bilde sig ind at de ere her i Verden fornemmelig for at tilfredsstille deres kiødelige Lyster. A sand Lærdom vide de slet intet. Deres Lærde ere de Geist lige, og disse lægge sig fornemmelig efter Astrologie. De fierde Afsnit handler om Æden, Drikken, Reenlighed Omskiærelse, Ægteskab, Begravelser. Aften-Maaltidet e hos dem det fornemmeste Maaltid. Om Sommeren afhol de de fleste sig fra Kiød. Det længste Maaltid varer en Ti me. De elske meget Reenhed o. s. v. Det femte Afsni handler om Chanen af Gilan, hans Indkomster, Regiering og Hofstat. Han betaler til Kerim Schach aarlig 2500 Bat man Silke og 200000 Rubel i Penge, og trækker derimod a Gilan aarlig 2 Millioner Mindenars. Det siette Afsnit an gaaer Perserues Aarsregning og deres Fest-Dage; det syvende deres Religion; det ottende deres Mynter; det niende den Caspiske Søe. Den har mange Fiorde, imellem Astracan og Astrabad mange Øer, snart en dyndagtig, snart en Mu skelgrund, forskiællig Dybhed, og er imod Stranden meget flak. Skibe af Linien kan slet ikke fare derpaa, og den har heller ikke nogen fuldkommen god Havn. Nord-Nord-Vest- og Vest-Vinde ere meget hæftige og farlige. Søen er meget riig paa mange Slags Fisk, hvilke gaae deraf i Floderne Wolga, Jaik o. a. Her gives en nøye Efterretning om Fisk-Arterne. I Henseende til de store og smaae Fiske er Søen et virkeligt Skatkammer for Rusland. Af firefødede Dyr har den kun Søehunde, af hvis Fangst mange Menne sker nære sig. Af Orme og Søe-Vægter har den kun meget faa, men der opholde sig mange Slags Fugle. Vandets Saltagtighed afleder Hr. G. fra Saltbiergene, som allerede ere opdagede ved begge Kyster af Søen, og formodentlig endnu mere ville blive opdagede. Men de ere ikke store, og tager immer meer af op ad Landet til, og naar Nord-Vin den raser, forbreder den det søde Vand fra Strømmenes Mundinger indtil 1 til 2 Mile i Søen, men det er ureent. Det salte Vand har en besynderlig Bitterhed, som ved Nord- og Nord-Vest-Vinde meest fornemmes. Forfatteren afleder den fra den indflydende Naphta. Om Bittersaltet, som for uden Kiøkken-Saltet befindes i Søens Vand, og er det Glauberske ligt, gives her S. 261. f. nøyere Efterretning.

Han

han troer, at Søen fører sit overflødige Vand giennem underjordiske Gange ind ad Landet til, og at der af ere opomne de Saltgruber, som ere horizontale med Søen. De vende store Stepper paa Vest- og Øst-Siden af Søen, ere or den største Deel en blot Salt-Grund. Forfatteren yttrer er de Tanker, at de mange Forsteeninger i disse Stepper, are Beviis paa, at den Caspiske Søe fordum har strakt ig videre. Det er vist, at Vandet i Søen stiger og falder, nen uden Orden. — Til Rasçht er Hr. Gmelin bleven nodtaget og underholdt af Chanen med mange Æresbevisninger. Om Persernes Skriverie har han S. 276-278 amlet allehaande Efterretninger. Den tyk kogte Vindrucaft Duschap (S. 282) synes at være det samme, som det nan i Palæstina kalder Dipse. Mærkværdigt er det Persiske Manna, Terenjabin kaldet, som voxer i den Provintz Peria ikke langt fra Ispahan paa Bladene af et braadagtigt Træe, sneehvid, saa stort Coriander-Frøe, og bliver samlet for Solens Opgang, saasom det ved Solens Varme smelter og forvinder. Det bliver brugt som et Lægemiddel, men og til Confityer. — Den Venstre Side er hos Perserne den fornemmeste. — Iboerne i Persien leve tildeels af Agerdyrkning og Fædrift. — Om den Persiske ere i Gilan og hele Persien mangfoldige, og blive her kaldte Lægekunst har Hr. Gmelin samlet meget. — De Zigeuner Kauli. Hr. G. har næsten beseet hele Gilan, undersøgt alt, og har derfor ogsaa givet gode Efterretninger om dette Lands naturlige Beskaffenhed, Fabriker og Stæder. Han har og giennemreist og beskrevet den Provintz Masanderan, og er derfra reyst til Provintzen Astrabad. Han har og undersøgt de Persiske Vine, og overalt anvendt en berømmelig Flid paa Naturhistorien og Geographien af de paa Vestsiden af den Caspiske Søe beliggende Provintzer.

St. Petersborg. D. Samuel Gottlob Gmelins Reise durch Rusland zur Untersuchung der drey Naturreiche. Zweyter Theil. Reise von Tscherkask nach Astracan und dem Aufenthalt in dieser Stadt. Von dem Anfang des August 1769 bis zum funften Junius 1770. 260 S. st. 4. 1774. Denne Deel er sildere udkommen end den tredie. Den er ikke trykt med saa stor Flid, som med Ret burde være skeet. Titelen er allerede utydelig, da

de

de Ord, und dem Aufenthalt in dieser Stadt, hænge ikke sammen med de foregaaende. Hvis Forfatteren forme delst sine, uundgaaelige Adspredelser, som Reysen fører med sig, ikke saaledes havde udfærdiget sit Haandskrift, som han ved god Leylighed skulde have giort, saa maatte man dog have seet til at skaffe bort af Udgaven de indsnegne Feyl, og søgt at forebygge nye. I den korte Fortale lover Forfatteren efter sin Tilbagekomst fra Reysen bedre at udarbeyde sine samlede Efterretninger om de Indianer og Kalmucker, og saa at lade dem komme for Lyset. Derpaa meddeler han tvende Blade fulde af Anmærkninger til den første Deel af denne Reysebeskrivelse, hvori Tryk- og andre Feyl ere blevne rettede. Man seer og heraf, at Academiet ey har ladet trykke Alt, hvad han har skrevet om de Doniske Kosaker, og i Bogen selv finder man ofte afbrudte Steder. — Fra Tscherkask er han reyst til Asow, og har seet, med hvor stor Flid Russerne atter har arbeydet paa Stadens Befæstning 1769. Man har til den Tid ved Jordens Opgravninig fundet en Kanon med Genuesisk Overskrift. Uden Tvil har Hr. Gm. tilsigtet sine Læsere, at de vidste, at Asow i det 13de og 14 Aarhundrede har været i Genuesernes Magt, hvorfor han intet siger derom. Fra Asow har han vendt tilbage til Astrachan. I Egnen af Staden Zarizin ved Wolga har han bemærket adskilligt mærkværdigt. Levningerne af en gammel Stad ved den Arm af Wolga, som kaldes Achtuba, ere formodentlig Ruiner af den forrige Stad Sarai, eller Scheresarai eller Zarewgorod, som har været Hovedstaden i det Land Kiptschak. Bierget Bogda, som ligger næsten 20 Veester fra Staden Tschernoiar i den Jaickiske Steppe ved en Saltsøe, er en besynderlig Mærkværdighed. Om Sarepta, en Colonie af de forenede evangeliske Brødre ved Kysterne af Sarpa og Wolga, har Forfatteren meddeelt en læseværdig Efterretning, som for de fleste Læsere vil være noget gandske nye, og tilsvnet en Grundridsning af Stedet. Denne Colonie har en District af Land ved Kysten af Wolga, som er 7 Verster i Giennemsnit eller en tydsk Miil lang. Den er den bedste af alle dem, som ere anlagte ved Wolga, og skulde formedelst de forenede Brødres bekiendte Arbeydsomhed og Kiærlighed til Orden, allerede være blevne meget anseeligere, hvis den ikke havde havt

man-

nange Forhindringer at kiæmpe med. — Om Staden Astrachan og dens District handler Forfatteren meget udførlig, og i den største Deel af dette Bind. Strax i Begyndelsen S. 42, 43. har han søgt at foreene Strahlenbergs og Müllers Meeninger om dens Navn. Det store Land, som Tatarerne i denne Egn har beherſket, er i Begyndelsen bleven kaldet Kapschak eller Kiptschach af en Generals Søns Fødsel, som skede i et huult Træe, og siden Nagaja, men Staden har først, og saa længe den stod paa en Høy 8 Verster oven for dens nu værende Sted, hedt Tumtorakau, og siden Adschi Darkan, hvilket sidste Navn Russerne har forvandlet til Astrachan. Tatarerne bruge endnu immer hiint Navn, hvis Betydning Hr. Gm. søger at forklare. Han har og fundet i Archiv Efterretninger, at den første Russiske Regent i denne Stad har været Mstislaw Wladimirowitsch, som har ladet bygge en Steen-Kirke til Tumtorakau. Først 1237, da Bathai besatte hele Wolga med Tatarer, har Russerne forloret denne Stad, hvilken Iwan Wasiljewitsch igien erobrede. Hr. Gm. har omstændelig fortalt Historien om denne Erobring (S. 44. f.) ligesom og hereſter (S. 50 f.) det ulykkelige Forsøg, som Tyrkerne 1569 har vovet for at tage Astrachan bort. Ligemaade beskriver han den Rebellion, som Stenko Rasin stiftede, og det med nye ey endnu hidindtil offentlig bekiendtgiorte Omstænde. Beskrivelsen af Astrachan er meget omstændelig, og nøyagtig forfattet, og denne Stad, som har 2541 Huuse, og saa mange Slags Indvaanere, var vel saadan en Beskrivelse værd. Hvad Forfatteren anfører om de enkelte Nationer, som beboe denne Stad, i sær om Tatarerne, Armenianerne og Kosakerne, vil noksom underholde Læserens Opmærksomhed. Saa fortæller han for Ex. S. 138, at en nygift tatarisk Kone ikke maae forlade sit Sovekammer, som hun paa Bryllups-Dagen er bragt ind udi, førend hun har født et Barn, hvorfore mange maae finde sig i at blive der to til tre Aar. Hvad der anføres S. 144 og 145 om de Belgorodske Tatarer, som tilforn ere undvigte af det Russiske Gebeet, og har nedladt sig i Ørkenerne ved Belgorod (ikke Belgrad, som her staaer) eller Akkierman det er, i Bessarabien, men 1770 ere igien komne tilbage til det Astrachanske Gouvernement, og har indtaget de bort-

flyg-

flygtede Kalmuckers Egn, er mærkværdigt. Man regner at de 4 Horder af disse Tatarer ere 70000 Mand stærke, o haaber, at ovennævnte Sted Sarepta, med Tiden vil bli ve sammes Torveplads. Om Armenianerne giør han og e Beskrivelse S. 146. f. og paastaaer imod Tournefort, a Falskhed og Giærrighed hører til deres Characteer. E Armenianer eller Haj, siger Hr. Gm., sælger Fader o Moder, naar han seer sin Profit derved, sværer en falsk Ed naar han derved kan undgaae en skyldig Straf, og kan blive i Besiddelse af sine Penge, er i Nød krybende ydmyg og saasnart han er fri derfor, yderst utaknemlig o. s. v. De ere til Astrachan 1390 boesatte Kiøbmænd, 1464 Kunst nere og Haandværker, og et Middel Slags imellem hine o disse. Mærkværdigt er det, at Kunstnere og Haandværks folk kaldes Zechi. Erindrer maaskee dette Navn os om d Bömer eller Tschecher, som henved 1460 bleve fordrevn af Mähren, og ere gangne hen til de Caucasiske Bierge? I Efterretningen om de Astrachaniske Manufacturer opdage Forfatteren den Hemmelighed, hvorledes rød og guul Saf fian der bliver beredt. Den Viin, som her avles, kunde være god, dersom man ret dyrkede den, i det mindste kan deraf gisres fortræffelig fransk Brændeviin. Meget nyttigt og nyt har Forfatteren sagt om firefødde Dyr og Fugle i den Astrachanske Egn. Hans udførlige Efterretning om det her værende vigtige Fiskerie er betydelig. Beslutningen skeer med en Beskrivelse over de Astrachanske Saltsøer. De mange Kobberstikker betræffe Staden Astrachan, Menne sker, Maskiner, Dyr og andre Ting.

Lemgo. Hr. D. Ferdinand Stosch har for en Tid siden giort Anmældelse til et Museum Criticum, som han vilde udgive, og har allerede deraf leveret det første Binds første Stykke 1774. 120 S. 8. De i dette første Stykke indbefattede kritiske Opsatzer ere følgende: 1) Læsemaader af et Königsbergisk Haandskrift af de smaa moraiske Afhandlinger i den Doriske Mundart, som Th. Gale har føyet til Fragmenterne af de Pythagoriske Philosopher (Opusc. myhol.) 2) Læsemaader til Theophylacts Breve, hvilke J. Voß har udtegnet af et Haandskrift i Randen af en Udgave, som findes i Bibliotheket til Leiden. 3) Jo. Floders, Prof.

der

ver griech. Litt. til Upsala, Dissert. vindicans Vestigia poeseos Homericæ & Hesiodeæ in Oraculis Sibyllinis. Der er vel ingen meer, som tviler om, at jo den Rhapsodie, som endnu er til under Navn af de Sibyllinske Orakler, er et Bedragerie af en uforstandig Forsvarer af den christelige Lære i det første Aarhundrede. Det er og afgiort, at den har intet tilfælles med de gamle Sibyllinske Spaadomme i det ældre Grækenland, og med de Sibyllinske Bøger paa Capitol i Rom. Hr. F. viser udførlig, at ey alene den Inddeeling af Verdens Aldere, som er tagen af Metallerne, men og en Mængde Ord og Udtryk ere laante af Homer og Hesiod; ligesom og den første Indsigt kan overbevise enhver derom. 4) Læsemaader og Anmærkninger til Martials Sind-Digter. De gaae til Enden af den siette Bog, og Afskriften er besørget af Hr. Prof. Wernsdorf i Helmstadt. Vigtigere ere Hr. Prof. W. egne Anmærkninger over nogle Steder i Statii Thebais og Achilleis.

Tübingen. Aug. Frid. Böks **Geschichte der Herzoglich würtenbergischen Eberhard Carls Universität zu Tübingen im Grundrisse 1774.** 1 Alph. 3 A. st. 8v. Med en Kobbertavle. Historien er vigtig for Elskere af den tydske Litteratur og forfattet med god Indsigt og Smag. Det første Afsnit gaaer fra Oprindelsen, indtil Reformationen i Würtenberg 1535; det andet indtil den Vestphaliske Fred; det tredie indtil den durchleucht. Hertug Carls Antrædelse til Regieringen 1744; det fierde indtil nærværende Tider. I ethvert fortælles efter Universitetets almindelige Historie, da værende Læreres Levnet og Skrifter. I de første tre vederfares dette kun de fornemmeste Lærde. I det tredie er Fortegnelsen paa de nu levende Lærere fuldstændig, og finder man ogsaa her fuldstændig Efterretning om Universitetets Forfatning og dermed forbundne Anstalter, Collegio illustri, og den theologiske Stiftelse. Som Bilæger ere anførte den Pavelige Exzetions-Bulle, Grev Eberhards meddeelte Friheds Brev, Keyser Friderich III. Confirmations Brev, og en Fortegnelse paa Stipendiaterne i det theologiske Seminarium fra 1773-1774, for at give et Begreb om deres Mængde. Documenterne ere aftrykte efter Originalerne, undtagen de hyppige Ord-Forkortelser. Seglene ere afbildede paa

den

den store Kobberplade. Titel-Vignetten forestiller en Prospect af Tübingen.

Schwabach. Muthmassungen über den Ursprung und das Alterthum des H. R. R. Stadt Aalen i Schwaben am Kocherfluß, und einem dortig gestandenen Lager der Römer, aus der Geschichte erwiesen von Georg Wilh. Zapf, Gräfl. Leonrodtischen Sekretair zu Wahrberg. 1773. De Stykker, som skulle tiene til Bevis for en romersk Leyrs Tilværelse ere nogle opgravede ukiendelige romerske Mynter, som ere meddeelte Kobberstikker, fremdeles en Ring, med en Gemme nogle Graver, og meget Muurværk. Indskrifter har man endnu ikke fundet. Men det er at formode, at dessige ere for Haanden under de øvrige talrige Brudstykker i en vis Egn uden for Staden, som hedder Muren. Forfatteren der allerede 1770 har giort sig bekiendt ved en Samling af Reformations-Documenter til Rigsstaden Aalen sætter Opbyggelsen af den saa kaldte Diævels Muur i Aaret efter R. B. 742. I Forveyen har han handlet om Rigsstadens Navn, Opbyggelse og District. Den hedte fordum Aulen eller Olen.

Frankfurt an der Oder. Christiani Godofredi Hofmann JCti Potent. Pruss. Reg. Comsil. int. ill. acad. viadr. Directoris, Facult. Jurid. Ordinarii-Commentatio Juris Canonici de Coemeteriis ex Urbibus tollendis 1775. 6. A. 8v. Det er et academisk Stridsskrift, som Forfatteren har udgivet til Frankfurt 1729. og som maa formedelst dets Sieldenhed og vigtige Indhold har agtet værd at lægges op paa nye. Dette nye Oplag kommer og til rette Tid, da man i flere Lande er falden paa de Tanker, at skaffe Begravelses-Stederne ud af Staden og af Kirkerne, maaskee for at bevæge flere til at giøre dette Skridt almindelige. I de tvende første Capitler handles de Coemeteriis ex genuina ratione deducendi Officia vivorum erga mortuos & de loco, in qvo Coemeteria instituta fuerunt. De sidste er egentlig bestemt til at vise, at Begravelserne bør skaffes ud af Stæderne.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 25.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 20de Junii 1776.

Kiøbenhavn. Adſkilligt paa Vers, ved Erland Siversſen. Cum flueret lutulentus, erat, quod tollere velles. *Hor.* 1775. 79 S. i 4to. — Under denne almindelige Titel har Forfatteren leveret os en Samling af følgende poetiſke Stykker! 1) Ode til Jutulsbierget. 2) Ode over Kiærligheds Templet. 3) Ode over et Uveyr. 4) Døden, ſom en Forvandling i Menneſket ſaa vel ſom i Naturen. 5-10) Overſættelſer af Horaziſke Oder. 11-14) Idyller. 15) Over Samvittigheden. 16) Til Lykſalighed, paa en Nyt-Aars Dag. 17) En Satire. 18-24) Aandelige Sange, over den ſande Viisdom, paa Langfredag, Her-en Bøn, den bodfærdige Synder, Morgen-Tanker, Aften-Pſalme, om den yderſte Dag. Uden Tvil ſkiemter Forfatteren, naar han ſiger til Læſeren: „Den guddommelige Apolls Børn nægtede mig engang Adgang til deres Faders Helligdomme, og dette burde været mig nok for at lade mig føle, at jeg ikke var kaldet til at være Digter. Maaſkee jeg i mine Læſeres Misfornøyelſe med dette Arbeyde ſkal komme til at føle Straf nok for den overhørige Egenſindighed, hvormed jeg ſpiller paa en ſelvgiort Fløyte, og ſynger til en Harpe, ſom ingen uden min egen usvede Haand har ſtemt.“ Man ſkal ſkrive noget i en Fortale, og maaſkee er ere Læſere nok, ſom ikke kan lide den Forfatter, der ikke veed at giøre ſig uſel og liden, i hvor god og ſtor han er.

Skiønsomme Læsere forlange slet ikke saadanne krybende Complimenter, men tage til Tak med en alvorlig, ærbar og mandig Beskeedenhed, der tør være sine egne baade Fuldkommenheder og Mangeler bekiendt. Ligemeget endten Forfatteren af Naturen eller Kunsten er dannet til Poet, nok han er dannet dertil. Nogle Prøver, som vi ville anføre, lader Læseren ikke tvile derom. Den første ville vi tage lige for Haanden af Begyndelsen til Oden over Jutuls-Bierget, hvori tildeels den Fortælling om Trolden Jutul udgiør en smuk og vel anbragt Episode.

Grankronte Bierg! som med tredobbelt Svar
Har Qvægets muntre Brøl saa tidt bæret,
Naar det blandt dine Kløfter har
Sig ved din Gavmildhed og Fedme froe ernæret,
Opløft din Røst, og lad nu Echo høre,
Da dig til Priis en Døl vil her en Sang opføre!
Jeg skylder dig, mit ædle Bierg! en Sang:
Mit spæde Øye ved din Marmorfod beskued
Klar Soel den allerførste Gang,
Som paa din grønne Top i gyldne Klæder rued.
Min Vugge, Svøb og Leeg var i din Skygge,
Og al min Barndoms Lyst paa dig at boe og bygge.
Jeg voxte til; dig seyerrig besteeg,
Forgiæves du de steyle Sider glatted,
Til Skueplads for Børneleeg,
Din Isse meer bequem, end noget Sted, jeg skatted,
Skiønt jeg endnu din bedste Praat ey agted,
Men kun som Jutuls Huus og Troldts Pallads betragted
Ja denne Trold! —— Hvor var han fordum gram,
Da Christnes Troe i Norges Land indførtes?
Han næppe Klokkers Lyd fornam,
Som alt for nær hans stille Boepæl rørtes,
Før han til Hævn sit grumme Sind bereder,
Og kun om Vaaben med forbittret Omhue leder.
Dem fandt han snart —— han tog en Kampesteen,
Og formed den i sine Kiempe-Hænder:
Jil, sagde han, giør Skræk og Meen,
Hvor jeg som helst med mægtig Arm dig sender!
Hans skumle Port, ey vant at aabnes, knaged,
Og fælt ved Jutuls Harm bevægte Hængsler braged.

Je

Jeg gyser alt —— saa farligt var ey før
Dit Naboeskab for nys indviet Kirke.
Knap hellig Ringning Intul hør,
Før han forsøge vil, hvad hærdet Steen kan virke:
Men Skade skeer ey altid, naar der trues;
Med Tegn paa feylet Kast den Steen kan endnu skues.
Jeg tier om, hvor mangen Møe der var
Indtaget i hans Skiød i fordum Dage;
Og om hvor tidt han spruddet har
Af mineralske Svælg til Folkets Skræk en Drage.
Fra Overtroe min Musa kiæk skal vige,
Og op paa Biergets Top med Digterharpen stige.

Herefter afmales Biergets Yndigheder og dets Udsigt til alle Sider. Nok et Par rørende Stropher:

Tys! —— hvilken Lyd! —— o søde frie Natur!
Hvor muntres jeg ved dine vilde Toner?
Naar klækket op i gyldent Buur
Din Abe, Kunsten, faaer i Stæder Laurbærkroner.
En Stut, en Lur fra Field til andet klinger ——
Strax føler jeg, min Siæl sig over Fieldet svinger.
Saa sang og du, min Ragnhild! for mig før,
Naar i min Arm paa dette Bierg du hvilte,
Og Intul lotted ved sin Dør
At see, hvordan Naturens Dotter smilte.
O kiære Bierg! —— o lykkelige Dage!
Mon I ey komme meer? —— mon aldrig meer tilbage?

Det hele Stykke, Døden, som en Forvandling i Menneskets aa vel som i Naturen.

Nysgierrig jeg betragtede,
Den blomstrende og visnende Natur:
Naar Alting syntes meest at lee,
Laae giftig aandet Død paa nagsom Luur;
Et voxte op, et andet faldt,
Og nysødt Fostres Liv tidt Modrens galt.
Saa i en kunstig Ligevægt
Blir alle Ting bestandig hængende.
En Slægt forgaaer, en anden Slægt
Sees af dens Aske stedse spirende;
Ja Dages Mængde, Tidens Tand,
Hiint Marmor selv til Støv forvandle kan.

Hvor er Naturens Sommerdragt,
Som os i Fior til slig Forundring drog?
Hvor Træernes gulagtig Pragt,
Som stormende og regnfuld Høst nedslog?
Med For-Aars Haab den vendte om
Til Vintrens svangre Skiød, hvorfra den kom.
Stolt, Babylon! du kneyste op,
Dit Taarn var høyt, og Himlen trodsede;
Faldt hovedsvimmel ned din Top,
Du kun Forvandlings Lov erfarede.
Som Støv og Slot, som Grus og Muur,
Du har jo samme Vægt i Verdens Uhr.
Som alt er til Ruin da giemt,
Og intet paa vor Jord undtages kan;
Saa blir vort Kiøn ey heller glemt,
Men Døden graadig sluger alle Mand.
Dog! —— ogsaa den Forvandling er,
Og retter hidset op, hvad den nedbryder her.
Hvi frygter du da svage Aand?
At see dit Leer, din Hytte falde ned?
Mon den guddommelige Haand,
Som Urt af andens Støv at vække veed,
Mon den ey din forraadnet Krop
Til ævig Vaar og Flor kan reyse op?

I Oversættelsen af de Horaziske Oder har Forfatteren efter Recensentes Tanker været saa hældig, som vel en Oversætter endten kan haabe eller ønske. „I et Par af disse Oder, (si-„ger han) har jeg stræbt at efterligne det latinske Fodmaal „i lige saa mange Linier, som Originalen har. I hvor „vel saa stor Nøyagtighed har ey alene ingen Nytte, men „tvertimod Skader, da den unægtelig giør Oversættelsen „mere stiv og ubehagelig; saa har dog selv en Ramler fun-„det for godt, at øve den paa nogle af Horatzes Oder. Det „er løbet vel af, og hvo fortænker da mig, at jeg ogsaa „har været nysgierrig nok for paa samme Maade at ville „prøve min og det Danske Sprogs Lykke.“ Men er denne Nøyagtighed løbet vel af for Ramler, ja for vor Forfatter selv, hvi vil han da sige, at den uden Undtagelse altid skader, og hvorfor skal denne saa store Nøyagtighed aldeles ingen Nytte have, da jo denne Nytte, om aldrig nogen anden,

den, maa falde enhver i Øynene, at den nemlig, og NB. hvor vi for Reſten har haft Lykke dertil, ſætter os i Sikkerhed for at ſvække og matte Originalens Styrke ved et meer udſvævende Udtryk. I øvrigt maa man tilſtaae det var en Daarlighed, om man vilde giøre ſig denne Nøyagtighed til en almindelig Regel, og altſaa alle de Original-Stykker uoverſættelige, ſom formedelſt deres fyldige og ſyndige Korthed i Udtrykket ikke kunde taale den Nøyagtighed i et fremmed Sprog. Man kan have Lykke til denne Nøyagtighed, man kan og have Lykke til en deraf ubunden Frihed. For Reſten kan Rec. ikke nægte, at jo Forfatteren ſynes ham at have været mere hældig i Henſeende til den ſidſte. Overſættelſen af L. II. 16. maa tiene til Prøve, og det vil maaſke være Læſeren en Fornøyelſe her ſtrax at kunne ſammenligne den med Originalen.

Otium divos rogat in patenti
Prenſus Ægeo, ſimul atra nubes
Condidit Lunam neqve certa fulgent
Sidera nautis.
Et roeligt Liv er Maalet af
Dens Ønſker, ſom det vilde Hav
Med Storm og Uveyr haardt forſkrækker,
Naar Maanen regnfuld Skye bedækker,
Og Søemands Øye ikke meer
Veyviſerne, de blanke Stierner, ſeer.
Otium bello furioſa Thrace;
Otium Medi pharetra decori
Groſphe, non gemmis, neqve purpura venale nec auro.
Et roeligt Liv end midt i Krig
Stridbare Thracer ønſke ſig:
Selv Meden vil det ſamme nyde,
Skiønt ham hans ſtolte Vaaben pryde:
Men Sligt man ey for Guldet faaer,
Dets Værd ſelv Perler, Groſphe, overgaaer.
Non enim gazæ neqve conſularis
Summovet Lictor miſeros tumultus
Mentis, & curas laqveata circum
Tecta volantes.

De ſtørſte Skatte ikke kan
Fra Sorg fritage nogen Mand.
Ey kan en væbnet Vagt forjage
Elændighed og Sindets Plage:
Nag og den martrende Uroe
Man ſeer end i Palladſerne at boe.

Vivitur parvo bene, cui paternum
Splendet in menſa tenui Salinum:
Nec leves ſomnos timor, aut Cupido
Sordidus aufert.

En Fattig med en nøyſom Siæl
Fordriver Livet ſødt og vel;
Naar reenligt Boeſkab, ſom hans Fader
Ham efterlod, han pryde lader
Sit ringe Huus, da uden Frygt
Og ſkiden Fordeels Lyſt han ſover trygt.

Qvid brevi fortes jaculamur ævo
Multa? qvid terras alio calenteis
Sole mutamus? patriæ qvis exul
Se qvoqve fugit?

Hvi ſpilde vi da med ſlig Flid
Paa mangt Unyts vor korte Tid?
Hvi ſlakke vi da allevegne,
Ja hen til andre Himmelegne?
Men man ſig ſelv undløbe kand
Fordi man flygter bort af Fødeland?

Scandit æratas vitioſa naveis
Cura: nec turmas eqvitum relinqvit
Ocyor cervis, & agente nimbos
Ocyor Euro.

Nev! Syndig Sorg kan aldrig døe
End ey til Skibs paa ſalte Søe.
Ey raſkeſt Rytter maae forvente
At den ham jo kan læt indhente
Langt ſnarere, end hurtig Hind,
Og ſnarere, end flygtig Østenvind.

Lætus in præſens animus, qvodultra eſt
Oderit curare, & amara læto
Temperet riſu. Nihil eſt ab omni
Parte beatum.

Tilfreds med hvad man har og faaer
Glad Sind ey ſkiotter bedre Kaar:
Og ſmager noget beeſk og ilde.
Kan lyſtig Mod det jo formilde.
Slet ingen er ſaa lykkelig
At Galde jo med Sødhed blander ſig.
Abſtulit clarum cita mors Achillem,
Longa Tithonum minuit Senectus:
Et mihi forſan, tibi qvod negarit,
porriget hora
Man ſaae, Achilles, Verdens Frygt,
Blev ved en haſtig Død bortrykt.
En dødfrie Tithon ſelv jo bærer
Lang Alderdom, ſom ham fortærer:
Og maaſkee Tiden byder Mig
Hvad den, o rige Mand, har nægtet dig.
Te greges centum, ſiculæqve circum
Mugiunt vaccæ: Tibi tollit hinnitum
Apta qvadrigis eqva: te bis Afro
Murice tinctæ
Veſtiunt lanæ: Mihi parva rura, &
Spiritum Grajæ tenuem Camoenæ
Parca non mendax dedit, & malignum
ſpernere vulgus.
Du har ſaa ſtore Hiorde Faar
Som blandt fedt Qvæg paa Marken gaaer;
Høyt Kisrehoppens Vrinſke klinger,
Naar den i Græſſet kaad omſpringer;
Du klæder dig med Smag og Pragt
I Tyri to Gang farvet Purpur Dragt.
Mig Skiebnen derimod kun gav
En liden Jord at leve af,
Og i min Aand en ringe Styrke
Alcæi Digtekunſt at dyrke;
For Reſten nok Høymodighed
Til at foragte Pøbelens Lumpenhed.

Det var nok Synd at laſte denne Overſættelſe, endſkiøndt man tør troe, at Forfatteren ſkulde kunne have havt nok ſaa god Lykke til en anden i Originalens eget Stavelſe Maal f. Ex.

Freden ſig ønſker en Skipper i Havet

Anfaldt af Stormen, naar taagede Skyer
Maanen har dækket og ey visse Stierner
Veyen ham viser:
Fred ogsaa hiin i Strid rasende Thracer!
Fred hiin med Kaager smukt væbnede Meder
Som, Grosphe, for Guld, for Purpur og Perler
Ey er at kiøbe.
Thi hvad Rigdom kan, hvad Magt vel fordrive
Elændige Sinds Fred styrrende Tanker
Og Sorger, som svæve hist om her under
hvælvede Lofter ꝛc.

I blandt de aandelige Sange og øvrige originale Stykker er der de, som kiendelig røber en poetisk Aand. Man hør hvorledes Forfatteren i sin Indbildning afmaler Domme dags Rædsel.

O Gud! hvor stor og rædselfuld
Vil dog den Dag ey blive
Da du skal byde Hav og Muld
Hver Krop igien at give?
Da hvert et Legem med sin Siæl
I ævigt Vee og ævigt Vel
Skal fælles Skiæbne finde.
Mit bange Øre synes alt,
At Torden-Stemmer lyded;
At bragende Naturen faldt
Og sidste Suk udgyded.
Mig synes Luften splitter sig,
At Elementer føre Krig
Og Verdens Dom bebude.
Hist paa den gyldne Dommerstoel
Som Engle-Hær omringer
Jeg seer Retfærdighedens Soel;
Jeg hør, Basunen klinger
Dens Lyd bespotter Grav og Død,
Den trænger ind i Jordens Skiød
Og alle Døde vækker.
For Dommeren staaer Adams Slægt
Han aabner Himlens Bøger
Og med Retfærdighedens Vægt
Hvers Vandel undersøger.

Jo

Ja Diævle selv han fordrer frem
Og evig Angest martrer dem;
O JEsu! hvilken Time!
Nu vikles Korsets Fahne ud
Og høyt i Luften svæver.
Bespotteren — o milde Gud! —
Nu troer han først, men bæver.
Alt er høytideligen tauft,
Og Saligheden selv forbauft
Sin Dommers Stemme hører.
Gaaer ind til Fryd i Himmelen
Retfærdige! — Han taler, —
Men onde Flok, vig evig hen
Til de fordømtes Qvaler!
Enhver strax vandrer til det Sted
Som for hans Adfærd er bered,
Hvers Skiæbne nu beseqles.
Strax for de Fromme Himlens Port
Oplader gyldne Buer
Mens Diævlen jager sine fort
Til Helveds Svovel-Luer,
Hvor Graad og Ulykfalighed
Skal herske i al Evighed —
O milde Gud! jeg gyser.
Min Siæl! som blot ved Tanken om
Den sidste Dag kan grue;
End naar du Verdens store Dom
Skal engang rigtig skue? —
End naar at denne samme Krop
Ved Guds Basun skal vækkes op
Og Diævles Suk skal høre,
Naar Herren skal høytidelig
Skiult Synd til Lyset føre? —
O hvilken Ulykfalighed
Om Dommeren da blir dig vred!
Hvor vil du da henflygte.

De tvende sidste Strophер synes ikke at svare i Tankernes Styrke til de foranførte, og burde ikke Vreden have staaet i Stedet for Naaden i disse Ord: Hvad hiælper da, du est for lyst, naar Naaden selv afsiger en evig Dom. Og

i den Sidste Strophe synes disse tvende Linier Dit Blo frikiende mig med Synd, naar du i Skyen komme at skylde Rimene noget af deres Mathed. Til at frikiend synes Synd ikke saavel at passe sig, som til at forsvare o tale for Nogen. Ey heller er det en Forretning der t kommer Forsoneren just naar han kommer i Skyen for o opvække og fremkalde til Dommen, men for Dommen selv Den Exclamation, O fald da ned! synes ey at passe si uden til en Siæl der i Indbildningen stod for Dommen o troede sig retfærdig nok for at bestaae. Men saadan er Sio len ikke forestillet, og derfor sees ikke hvor fra den skal fald ned, eller hvorfor, uden for at søge Sted. Vist nok ka Talemaaden betyde ydmyg dig, men da maatte den fora i sin Indbildning have ophøyet sig.

Brunswig og Hildesheim. Beyträge zur Kriti über Johannis Offenbarung 1773. 92 S. 4. E Synsdal-Skrivelse af Hr. Consist. Raad og Gen. Superin tendent Knittel til Wolfenbyttel, hvis lærerige Indhol er vigtig for det N. Tes Kritik. Først beskæfter Forfatte ren sig med Irenæi Efterretninger om Aabenbaringen hvilke han ey alene har samlet, men og efter alle Omstændig heder sat i deres fulde Lys, bestemt deres Udsagn og redde deres Troeværdighed. Hans Fornemmeste Modstander, son han behandler med en sand Beskedenhed, er Hr. D. Semler hvis Indvendinger altsaa her blive besvarede. Kun Hr Kn. maae ikke have vidst noget af det Angreb, som hiin ha vovet imod Irenæi Bøgers hele historiske Troeværdighed Men dette vil dog ikke betage hans Anmærkninger noget a deres Kraft, da Hr. D. Semler, dog ikke i Grunden ha bestredet disse Bøgers Alderdom. Saa meget er vist, at Irenæi Bøger bliver Aabenbaringens kanoniske Anseelse er kiendt, og tillige mældet, at meget ældre Mænd, og son har levet med Apostlerne paa en Tid, har giort det samme Skulde Irenæus og virkelig have begaaet den Feyl, at hol de Hermæ Pastoris Skrift for kanonisk, som Hr. Kn dog nægter, saa bliver dog intet tabt derved. Thi ikke de Vidnesbyrd, at Aabenbaringen er kanonisk, er saa vigtig ved dette Spørsmaal, som at de Gamle virkelig har anse den for Apostelen Johannis Arbeyde, og det ikke een, mer

man

tange og hele Meenigheder, som Hr. Kn. rigtig nok har iist. Om det bekiendte Sted, hvor Christi Levetid imod en evangeliske Historie bliver meget forlænget, er her sagt eget nyt og tilforn ubemærkt. Naar og hvorledes Irenæi itationer af Steder i Aahenbaringen, eller og blotte Allu- oner dertil, har nogen Stemme i Kritiken, det er en Un- erſøgning, som med stor Flid og Skarpsindighed er bragt i igtighed. Hr. Kn. paastaaer tillige, at Irenæus har ke sat Aabenbaringen i Domitions Tider, som i det mind- e Eusebius og paa hans Credit vel alle de nyere Lærde har roet, og vover en nye Forklaring over Stedet selv, eller edre forsvarer den gamle Oversættelse deraf ved en meget rd Forklaring, som vel kunde fortiene en nøyere Prøvelse. Man kunde og ønske, at Hr. Kn. havde taget nogle Nveres indvendinger imod Oversættelsens høye Alder, hvilke efter Taſſuet har skrevet over Irenæus, hvilken Betratning Rec. older dem ikke for ubesvarlige, og er overbeviist om, at han gand- e vist grundig skulde have besvaret dem. Ved den Leylighed ar Hr. Kn. bifaldet dem, som sætte Aabenbaringen i Ne- ons Tider. Og dog forklarer han S. 12 det Ord αγγελος m Biskop. Skulde der vel til Nerons Tid virkelig have æret Biskopper i den Forstand? og det til Ephesus, hvor er i det mindste til den Tid, da Paulus skrev sit første Brev til Timotheum, vist ikke var nogen? Ogsaa denne Tvivl ønsker Recensenten af ham besvaret, og giør endelig erved den Anmærkning, at til Irenæi Tider ere af Mod- andere, som han igiendriver, vel andre det N. Tes Bøger, nen ikke Aabenbaringen bleven forkastet, men nok forandret. fter den Afhandling om Irenæus, følger en anden om labenbaringens Haandskrifter. Her beskrives i sær et nye- ig opdaget og hidindtil ubrugt Haandskrift til Wolfenbyt- el. Med dette er tillige indbunden et andet Haandskrift af postel-Gierninger og de samtlige apostoliske Breve, dog af n anden, uden Tvil yngre Haand og rimeligen af det 13 larhundrede. Det er af en Græcher og en Copie af et æld- ammelt Haandskrift. Aabenbaringen er deelt i 51 Afsnit- er, hvorover S. 55 er meddeelt en Fortegnelse. S. 57- 16 ere de forskiellige Læsemaader; efter Mill's Text sam- enlignede, fuldstændig leverede, hvoriblandt Cap. IX. 14 ενεμοι for αγγελος anprises som besynderlig mærkvær-

dig. Tilsidst har Hr. Kn. endnu foretaget under Navn a Aabenb. Skrifter et Forsvar for dens kanoniske Anseelse Han deler dens Modstandere i tvende Classer. Nogle er exegetiske Fanatiker, andre de Philosopher, som liane Ske tons Cunnipham. Hine indføre alle deres Spaadoms Ind fald i Skriften. Disse vilde ikke finde noget derudi uden deres naturlige Kundskaber, deres fornuftige Christendom De give Bibelen ingen høyere Værd end Plato og Plutarch hvorfor og en Bog om bibelske Spaadomme allermeest maa mishage. Det er de sidste man i disse Tider har at strid med. Hr. Kn. kiender de forskiællige Kunster man bruge for at forringe Aabenbaringen, og giver nogle korte Læresa tzer om de derudi indeholdte Spaadommes rigtige Bedøm melse.

Leipzig. Dr. Joh. Pet. Millers **ausführliche An leitung zur weisen und gewissenhaften Verwaltung des ewangelischen Lehramts** 1774. 320 S. st. 8v. Denne Pastoral-Anviisning er vel nærmest bestemt til aka demiske Forelæsninger, men og tillige vigtig for enhver Præ dikant. Først en Forberedelses Afhandling om det evangeli ske Lære-Embede i Almindelighed. Dernæst handler den før ste Afdeeling om en evangelisk Lærers almindelige Pligter. I en forløbende Erindring anpriser Forfatteren en særdeles Omhue for de elændige, som har havt den Ulykke at være fødte døve og stumme, og det er aldeles at ønske, at flere Mænd af Indsigt og Erfaring vilde give Efterretning om deres Methoder, hvorledes de i deslige Tilfælde har bragt saadanne Elændige til Begreber ogsaa om andre Ting, end blot sandselige, og have lættet dem den Bestræbelse, at gjøre an dre deres Tanker begribelige. Det fortiener omhyggelig at tages i Betragtning, hvad som bliver sagt om den offentlige Religions-Undervisning, om en lærerig Undervisning for Forstanden og om Hiertets sande Rørelse. Forfatteren be rører og det Spørsmaal, som man i disse Tider har driftet og drevet indtil Partie-Hidsighed, nemlig, hvilke Troes-Lærdomme der høre til den offentlige Undervisning, og hvad for nogle der af samme kan udelades? Det kan ikke nægtes, at jo forskiællige Lærdomme, i sær den om Retfærdiggiørel sen alene ved Troen og Menneskenes fuldkomne Uformuenhed

til

det Gode, hyppig bliver misbrugt. Men en rigtig skrift-
æssig Foredrag af samme forsikkrer os imod denne Misbrug,
naar den ustridig bibelske Lære, der er saa vigtig for Men-
skets moralske Forbedring, nemlig om Benaadelsen for
hristi Fortienestes Skyld, bliver misbrugt; saa er den Hy-
pothese om Forrrydelsens Tilstrækkelighed til Benaadelsens
rlangelse endnu mere Misbrug underkastet. Hvem der i
t Øvrige forestiller hine dogmatiske Lærdomme efter den H.
Skriftes Forstand, den vil ikke anvende dem til ledige Spe-
ulationer, men til Menneskets gandske Forbedrings Befor-
ring. Ret practisk er Underviisningen om at befordre en
gen Anvendelse af det Foredragne paa sig selv, om Bestraf-
lsens rette Maade, om Forsigtighed i Trøstelser, om den
tte Indretning af Catechisationer, om Bibel-Andagter,
m det paranetiske og ascetiske Foredrag, som i sær har Sted
Uge-Prædikener og Bedetimer, om Sacramenternes op-
ggelige Forvaltning og Skriftemaal. Tilsidst bliver hand-
t om Pligterne i Henseende til den offentlige Bøn, Sang
Ceremonier. Den anden Afdeeling mælder om Stykker-
og den rette Art af den besynderlige Siæleforg. Efter
Betragtning over Siæleforgen i Almindelighed, der ikke
staaer i Paatrængenhed, og ikke maae udstrækkes over sine
rændser, viser Forfatteren, hvor nødvendigt det er for en-
er Lærer, at han maae have den nøyeste Kundskab om sin
en Meenighed, og hvorledes han maae forskaffe sig samme,
ad for Klogskab i Omgang han har at tage i Agt, og hvor-
des han har at forholde sig imod velunderviste, Uvidende,
rangtænkende, Scrupuløse, Separatister, ængstelig An-
gtede, ved Eeder for Retten, imod opvakte, bestandig
raurige, ved Syge-Besøg, og Fordommenes Bearbeydelse.
en tredie Afdeeling handler om en evangelisk Lærers blan-
de Pligter. Derhen hører Præstens retmæssige og kloge
orhold imod Landets Øvrighed, og nærmest imod sine nær-
este Foresatte, sin Kirke-Patron, Kirkeforstandere, Fattig-
esenet, sine Colleger, Skolerne og sit eget Huus. Den
rde Afdeeling om de indvortes og udvortes Udfordrelser til
t evangelisk Lære-Embedes retmæssige og frugtbare Forvalt-
ng, om Forstandens og Hiertets Gaver. Omendskiøndt
ræster ere Mennesker og ingen Engler, saa kan man dog
rdre af dem, at de skulle være særdeles gode og fortræffelige

Men-

Menneſker. Her gives de unge Studerende, ſom opofre ſi
til Prædike-Embedet, ſunde og gode Erindringer. Dernæ
handles om deres retmæssige Forhold, ſom vælge og kalde
om en chriſtlig ſindet Candidats Forhold imod Valget og Vo
cationen, og om en Præſtes Rettigheder. Tilſidſt har For
fatteren tilføyet en Ledetraad ved ſine Forelæsninger ove
Homiletiken. Fortalen er en Fortſættelſe af det hiſtori
moraliſke Foredrag af Apoſtlernes Gierningers Hiſtorie.

Roſtock. D. Joh. Chr. Qviſtorps Herz. Mek
Juſtitzraths und ordentlichen öffentlichen Lehrer de
Rechte auf der Friedrichs Univerſität zu Bützow
rechtliches Erachten, wie in Ermangelung eines vol
ſtändigen Beweiſes wider einen angeſchuldigten be
vorhandenen genugſamen Verdacht zu Verfahren ſey
beſonders an dem jenigen Orten, wo die Tortur ab
geſchaft worden. 1774. 24 S. 4. Først afhandler For
fatteren den Lære, om de Formodninger, ſom kan fattes fo
og imod en Beſkyldt, hvorved man vel ikke finder nye Bo
mærkninger, men dog Tingene foredragne i en tydelig o
god Orden. Han vil, at i de Forbrydelſer, ſom blive ſtra
fede paa Legemet, naar det mangler paa tilſtrækkelige Bevii
den Beſkyldte da, naar han for Reſten har godt Rygte
maae tilſtedes at gisre Eed, men i Fald han er et Menneſk
ſom man nok kunde tiltroe Misgierningen, da ſtraffes. Me
naar der tales om Forbrydelſer, ſom beſtraffes med Døden
og det ſaadanne, ſom umiddelbar forſtyrre Statens Roe o
Sikkerhed, og man har et halvt Bevis imod Inqviſiten
og ſamme tillige er et Menneſke af flet Rygte, ſom allered
andenſteds ved Tortur eller Flugt er undgaaet Straffen, ſa
ſkal han efter Forfatterens Meening, paa Livstid dømme
til Fængſel og maadelig Arbeyde. Men er Inqviſiten o
godt Rygte, eller og man ikke kan have viſſe Efterretninge
om hans forrige Levnet og Vandel, ſaa bør han henſættes
Fængſel paa 2 Aar, og fordømmes til maadeligt Arbeyde
for imidlertid, om det er mueligt, at komme efter Sandh
den. Hertil foreſlaaer Forfatteren de offentlige Tidender o
andre offentlige Blade, hvori Inqviſiter og alle Omſtænd
nøye maae beſkrives. Skulde man nu inden den Tid inge
videre Omſtændighed kunne udfinde, ſaa ſkal Inqviſiten lade
lø

s og efter aflagt Eed om aldrig at hævne sig forviſes Lan-
t, og igiennem Omveye føres til Grændſerne, at Flere
nne lære at kiende ham. Denne Landsforviisning finder
ke Recenſentens Biefald; thi hvorfor ſkulde man jage Mis-
ederne i Landet til Naboerne. Diſſe viiſe dem til os igien,
3 da bytter man kun ſlette Folk, og Hvem veed, paa hvil-
n Side Gevinſten er? ey at tale om andre Grunde, ſom
de ſig anføre imod Landsforviisningen. Rec. biefalder el-
rs gierne denne Forfatterens Meening, at Abſolution af
iuſtantzen er at foredrage for Frigivelſes-Eeden. Boehmer
ar og forſvaret den in Medit. ad CC. Til de af Forfat-
ren allerede anførte Grunde kan man og føye den, at Eedene
ed deres alt for idelige Brug tabe deres Anſeelſe og Kraft,
geſom og i Almindelighed det overhaandtagende Meneedſerie
mmer af Eedens hyppige Brug eller rettere Misbrug, ſom
ian allerførſt har Juri Canonico at takke for.

**Leipzig. Troſtgründe der Vernunft und Reli-
ion bey den Widerwärtigkeiten des Lebens.** 1 Th.
773. 346. S. II. Th. 1774. 446 S. 8v. Den førſte
eel af dette Skrift indbefatter Fornuftens, den anden Re-
gionens Trøſtegrunde. Foredraget er tydeligt, angenemt
3 rørende. Forfatteren er ſaa føyelig mod Erindringer,
t han i den anden Deel noget har forandret ſin Skrivemaade,
rdi den i den førſte Deel var forekommen en Recenſent lidt
rſmykket. De ofte af gode Digtere anbragte Steder tiene
eralt til nyttige Udſmykkelſer. Tankerne, kan man ikke
rdre, ſkulde være meget ubekiendte, men de høre til dem,
m enhver fornuftig ofte har Aarſag til at opvække hos ſig.
vorfor man her endog med Fornøyelſe vil læſe hvad man
ſt ikke finder Nyt. Saadanne Skrifters Brug burde man
el ikke ſpare indtilman finder, at man har dem nødig; lige-
m Regnards Spiller, ſom førſt, da han var ruineret, lod
g Seneca forelæſe. Man maae vænne det roelige Gemyt
l de Foreſtillinger, ſom det bekymrede behøver. Hvorfor
3 denne Bog fortiener ey alene ulykkelige, men og lykkelige
ieſbere og Læſere. Forfatteren undſkylder, at han ikke har
øyet Sidetallene til det foranførte Indhold. Denne Man-
el har dog ikke meget at betyde ved en Bog, ſom ſkal foran-
dige ſammenhængende Tanker og Følelſer. Vigtigere ſkul-

de

de den være ved et Værk, som kun den Lærde efterslaaer for deraf at afskrive de Steder, som han bruger til sit under Hænde havende Skrift. I Fortalen anføres Bøger af lige Absigt. Til disse kunde endnu føyes Franz Petrarchs bekiendte Værk, hvoraf man har en tydsk Oversættelse under Titel, Trostspiegel in Glück und Unglück Frfrt 1584. Ligesom nærværende Forfatter har Petrarch ogsaa viist de jordiske Goders Intet og Forgiængelighed, som Trøstegrunde imod deres Tab, gandske viist ikke efter disse Tiders Smag.

Stettin. Herr Consistorialrath Schimmelmanns Abhandlung, abgefaßt in einem Schreiben an einem Gelehrten, von der alten Isländischen Edda. 1774. 168 S. 4. Her forekommer i dette en Besvarelse paa følgende Spørsmaale: 1) Om der virkelig endnu er til en gammel ægte Bog og Overblivning af den gamle Vender-Teutoner-og Vandaler-Mythologie, som man kalde Edda? 2) Om de Haandskrifter, som deraf ere for Haanden til Kisbenhavn og Upsal ere ægte, og hvor gamle de vel maatte være? 3) Om det er historisk viist, at Sæmunder Frode i Island virkelig først har udgivet den Aar 1070-7- af det Altruniske eller Gottiske med latinske Bogstaver? Eller om Snorro Sturlesons Kommungar bør erkiendes for den gamle ægte Edda? 4) Om den i et Avertissement fra Stettin belovede tydske Version og Udgave til sin Tid er at vente? Det er just Hr. Consist. Raad Schimmelmann som har lovet at levere en tydsk Oversættelse af Sæmunder Frodes Edda. Det derom udgivne Avertissement foranledigede ham en Strid med Forfatteren af de Critische Nachrichten til Greifswald, hvis Indhold fees tilstrækkelig af nærværende Skrifts Titel, som angiver Besvarelsen paa forangførte 4 Spørsmaale. Striden er ført med temmelig Hidsighed. Oversættelsen af Edda var lovet til Paaske i tilkommende Aar.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 26.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 27de Junii 1776.

Kiøbenhavn. Applications Udtog af alle de Kongel. Forordninger, Placater, Reſcripter, Reſolutioner, Ritualet, Krigs- og Skibs-Artikler, Collegiers Reſolutioner, Octroyer, Privilegier og Fundatzer, fra Aar 1661. til nærværende Tid, hvilke naatte forandre, ſkiærpe eller formilde, udvide eller indſkrænke, forklare, oplyſe eller forøge den Danſke og Norſke Lov: Henførte til de bequemmeſte og behørige Artikler i hver Bog og Capitel efter Lovens Orden; tilligemed Parallel-Steder, Anmærkninger og Tillæg, ſamt et alphabetiſk Regiſter over Materierne. Ved Johann Ludvig Lybecker, Kongelig Majeſts. Cancellie-Raad og Byefoged i Nibe. 1775. 392 S. i 8vo, med Hof-Bogtrykker Møllers Skrifter. — Dette for vor Danſke Lovkyndigheds Dyrkere ſaa nyttige Skrift er ſaaledes voxen Forfatteren til under Hænderne, at han under Arbeydets Fortſættelſe har befunden det umueligt, at bringe ſin Application til 4 ſidſte Bøger i Loven under eet Bind, ſaa han mod Formodning har ſeet ſig nødt til at bequemme 3 Deele for det hele Værk, og lade hver Deel indbefatte Applicationen til tvende Bøger i Loven. Nærværende Anden Deel angaaer altſaa kuns den 3die og 4de Bog i den Danſke og Norſke Lov, og er dog voxen til et temmeligt tyk Bind frem for den første Deel. Aarſagen til denne Værkets

forøgede Størrelse er deels Materiernes vidtløftige Omfang, da nærværende Deel indbefatter saa mange og vigtige Deele af den personlige Ret, samt Land- og Søe-Væsen, Post- og Handels-Væsen, og der desuden i den Deel, som angaaer Agerdyrkningen i Særdeleshed ere i de seenere Tider giorte saa mange Forandringer. Deels har og Forfatteren ved denne Deel giort nogen Forbedring og Udvidelse, skiøndt ikke nogen væsentlig Forandring af den antagne Plan. Først er Værkets første Plan noget bleven udstrakt ved at vise Anordningernes historiske Sammenhæng og deres Drivefiedre, saavidt som de endten ere angivne i Forordningerne selv, eller og de deraf har været at udfinde. Dernæst har Forfatteren i denne Deel noget meer udførlig end i den første anført ey alene de trykte Anordninger, men og i Særdeleshed de skrevne, som endnu ikke maatte være trykte, og han maa altsaa have troet, at han ved den første Deel har i den Henseende været for kort for et Skrift, der skulde bære Navn af Udtog og være meer end et blot Register. Fremdeles har Forfatteren og meer udførlig og med nogen større Flid, end efter den første Plan var besluttet, søgt at oplyse den Forfatning i Lov og Ret, som maatte passe sig paa Norge alene, hvilket adskillige brave Mænd i Norge selv af ham skal have forlangt. Her finder man altsaa omstændelig anbragt og afhandlet, ey alene hvad som angaaer de Materier om Skydsførd, om Bøygde-Væsenet i Almindelighed, om Odelsmænd og Jorddrotter, om Skov- og Forst-Væsenet, om Leylændinge og Rydning, og i hele særskilte Capitler af den Norske Lov fuldstændigere oplyst, end hidindtil; men og hvad som egentlig tilhører Norge, og dog maatte være indført i fælles Artikler med den Danske Lov. Endelig har han og efter Forslag af nogle Lovkyndighedens Elskere beriget denne Deel med flere juridiske Anmærkninger, end der indeholdes i den første Deel, dog alene paa de Steder, hvor han ved Parallel-Steders Anførsel eller Anordningers Hentydelse og Sammenligning fandt nogen Anledning dertil, eller og som han siger, hvor andre havde levnet nogle Ax, som burde opsankes. Forfatteren giver sine Læsere og alle de mange, som har viist sig at være Elskere af dette hans juridiske Værk, den Forsikring, at der uden Ophold skal blive besluttet med den 3die og sidste Deel; hvormed da, for at krone Værkets Brugbarhed og Nytte, skal

følge

ølge et alphabetisk Register over Materierne, og et kort chronologisk Register over de derudi anbragte Anordninger. Af Indholdet lader sig ingen Recension give, og ey engang kan det ansees fornødent at anføre Kapitlernes Indhold, da dette er det samme som i Lovbogen. Ved at omblade hist og her i Skriftet, har man ikke erfaret andet, end at jo Arbeydet, i Henseende til den foregivne fuldstændigere Udførelse, svarer til den Underretning Forfatteren selv derom i Fortalen har givet. Saa finder man for Ex. S. 292 o. f. Indholdet af de seneste Forordninger om Landvæsenet omstændelig anført, tilligemed de i Forordningerne selv foregivne Anledninger og Drivefiedre, og det samme vil man og finde paa andre Steder, og i Henseende til andre Materier. Bag efter er tilføyet et Tillæg af de betydeligste Trykfeyl, som har indsneget sig i Forfatterens Fraværelse, tilligemed en Deel under Trykken opdagede eller nye udkomne Anordninger.

Kiøbenhavn. Den Danske Kirke-Ret eller Geistlige Ret, saaledes som samme indeholdes udi den Danske og Norske Lovs 2den Bog. Forfattet og udført paa lige Maade som de forhen i Trykken udkomne Lovenes 3die, 4de og 6te Bøger. Bestaaende af tvende Deele. Anden Deel, indeholdende de 10 sidste Kapitler. Udgivet af C. D. H., J. U. D. 1775. Denne Deel begynder med S. 691 og gaaer til S. 1469. I Almindelighed har man intet at erindre, uden hvad som alt er anmærket ved den første Deel. Denne anden og sidste Deel af den geistlige Ret begynder med det 14de Kapitels Indhold, om Capellaner eller Præsternes Medtienere, og saa videre i de følgende Kapitler, om Degne og Substituter, om Provster, om Superintendenterne, om Skolerne, om Hospitaler og Fattige, om Professoribus, om Bøger og Almanakker, om Kirkernes Tilsyn, Indkomster, Udgifter og Bygning, om Tiende. Endelig besluttes Skriftet med Monita Synodalia, saa mange, Forfatteren har kundet overkomme, saasom: 1) Roeskildensia: 2) Othinensia: 3) Viburgensia tilligemed de meest mærkværdige Actis: 4) Ripensia & Wardensia Memorabilia & Monita. Iblandt Forfatterens egne indstrøede Anmærkninger er der een, man her vil anføre, fornemmelig i Betragtning af den gamle rare

Simplicitet, med hvilken den har foredraget en høystvigtig Sandhed, men som dog uden Tvil behøver en vis Indskrænkning for at være det. „For at vise (siger han S. 900) at Børne„ Optugtelsen eller Ungdommens Underviisning er Grunden „ til Statens Velfærd, har man kun at kaste Øynene paa et „ vis Kobberstykke, som findes udi en Tydsk Bog, der fører „ Titel af Educatio Liberorum, hvilket kom mig til at „ kiøbe samme; og endskiøndt derudi var intet synderligt nyt „ eller rart, maa jeg dog sige, at jeg fandt mig fuldkom„ men erstattet ved den blotte Invention af Kobberstykket, „ der alene var Pengene værd, som jeg gav for Bogen, og „ burde efter min Skiønsomhed staae i enhver offentlig Sko„ le. Der forestilles nemlig et Bord, ved hvis øverste En„ de sad Keiseren med sin Krone paa Hovedet, havende Scep„ teret i den høyre Haand, og med den venstre pægende paa „ en for sig liggende Tavle, der indeholdte disse Ord: Salus „ populi suprema lex esto, det er: Folkets eller det Almin„ deliges Bedste er den ypperste Lov. Ved den anden Bord„ Ende sad en Skolemester vis a vis imod Keiseren, havende „ en sort Fløyels Calot paa Hovedet og et Riis i Haanden, „ omringet af en Deel Børn, udladende sig ligesom til Gien„ svar paa Keiserens Tale, med disse Ord: Educatio Libe„ rorum est Salus populi, det er: Folkets Velfærd beroer „ paa min Underviisning. Jeg har derfor sat stor Priis „ paa dette Kobberstykke, og søgt at conservere det i en for„ gyldt Ramme med Glas for; og skal jeg ikke nægte nogen „ at lade tage Copie deraf, i Fald de finde samme Gout der„ udi, som jeg. Imidlertid, om end Forestillingsmaaden „ kunde synes noget arrogant, er og bliver Tingen dog i „ sig selv en uimodsigelig Sandhed, og saa almindelig anta„ gen, at derfor alle velbestilte Stater stedse have været for„ synede med gode Skoler, hvor Ungdommen kunde under„ viises, dannes og beredes til videre Kirkens og Rigets Tie„ neste; ligesom og de, der have forestaaet samme Embeder, „ og derudi distingveret sig, alle Tider have været i stor Agt „ og Anseelse; hvorom kan læses *Hofmanni* Lexicon in voce „ *Schola*, item *du Fresne* Glossarium med mange flere.“ Vist er det, dersom den gode Skolemesters Underviisning gaaer ud paa at oplyse Forstanden med gode og nyttige Kundskaber, og dernæst ogsaa fornemmelig at danne de Unges Hier-

ter

ker til at blive dydige Menneſker og gode Borgere, saa ſidder han der med ſit Riis i Haanden og udgiør en ligesaa artig ſom uſkyldig Contraſt imod Keiſeren. Men gaaer hans Underviisning ey ud paa andet, end at lære dem Gloſer og Hvis-Hvas, og danne dem for Reſten til Haandværksmæssige Embedsgreb, saa ſidder han der med ſit Riis ſom en ſtolt og dumdriſtig Pedant, der burde have Knæp paa Næſen, fordi han har vovet at ſætte ſig ved Bord-Enden mod en Keiſer. Men i hvordan han end ſidder, faaer man lade ham beholde ſit Riis for Contraſtens Skyld.

Kiøbenhavn. Skuespil til Brug for den Danske Skueplads. Første Bind. 1775. Paa Gyldendals Forlag. 1 Alph. 5 Ark i 8vo. Udgiveren har i ſin korte Fortale til Læſeren givet god Underretning, saa vel om hans Hensigt med denne Udgave, ſom dens Indhold. „Enhver veed, „ ſiger han, hvad Fordeel det ſkaffer en Tilſkuer ved Fore„ ſtillingen, tilforn at have giort ſig Stykkets Anledning og „ Indretning bekiendt. Han ſeer da med en meer levende „ og ſympathetiſk Fornemmelſe Characterernes Afſtikning og „ Paſſionernes Løb. Han føler ſtærkere det Naive i Udtryk„ kene og de dermed forbundne Sindsbevægelſer. Kort: Han „ ſættes i Stand til at bedømme baade Forfatterens og Skue„ ſpillernes virkelige Fortieneſter og Mangler.“ Til diſſe Fordeele har han vildet forhiælpe Tilſkuerne, ved at levere dem en almindelig Samling af de bedſte Stykker, ſom blive opførte paa den Danſke Skueplads. Begyndelſen ſkeer med de Stykker, ſom hidindtil ikke have været trykte, saa vel Originaler, ſom Overſættelſer, baade af Skue- og Syngeſpil. Siden vil han og beſtræbe ſig for paa nye at oplægge med Forbedringer de Stykker, ſom meeſt ſavnes og har erholdet det første Biefald af Publikum. De Stykker, ſom ey ere overladte til Theater-Directionens Diſpoſition, men forblive i deres Forfatteres egen Vold, dem vil han og modtage og indrykke i Samlingen, naar de ville contrahere med ham derom. Men inter kan finde Plads i Samlingen, ſom ikke endten i de ældre eller nyere Tider er antaget af Theatrets Foreſatte og af dem kiendt værdigt til at foreſtilles Publikum. Han haaber aarlig at levere i det mindſte tvende Bind, og vel ogſaa flere, om hans Foretagende finder den Yndeſt, ſom

dertil maatte være forsynden. Nærværende første Bind indbefatter følgende 4 Stykker: 1) Eugenie i fem Acter af Beaumarchais: 2) Den Ærgierrige i fem Acter af Destouches: 3) Det nysgierrige Fruentimmer i tre Acter af Goldoni: 4) Coffee-Huset eller Skotlænderinden i fem Acter af Hume. En Recension af disse Stykker, med nogen Slags Bedømmelse over deres Værd eller Fortieneste eller anden Beskaffenhed i enkelte Deele og visse Henseender, er ikke det Læseren her forlanger, og den behøves ligesaa lidet, som Rummet tillader den. Vi har kun at ønske, at Hr. Gyldendal, der har giort sig fortient ved mange gode Skrifters Forlag, maa finde Lykke til dette saa nyttige Foretagende, hvorved mangt et godt Stykke, der ligger bortslængt i en Afkrog og skiult i Mørket, kan blive bragt for Lyset og unddraget fra Forglemmelse.

Kiøbenhavn. Skuespil til Brug for den Danske Skueplads. Andet Bind. 1776. Paa Gyldendals Forlag. Saaledes gaaer Fortsættelsen af denne theatralske Samling uafbrudt fort, hvilket er alt hvad man her kan sige derom, da man ikke kan og heller ikke behøver at give nogen Recension af Stykkerne selv og deres Indhold. Det er en Ære for Hr. Gyldendal, at, da han giør Profession af Skrifters Forlag, han baade findes billig og beredvillig til at paatage sig Forlaget, og alene af saadanne Skrifter, som kan gavne baade ham selv og deres Forfattere til Ære og Publikum til Nytte og Fornøyelse; hvoribiandt og kan regnes denne theatralske Samling, hvis nærværende andet Bind indbefatter følgende Stykker: 1) Beverley, en borgerlig Tragedie i fem Acter af Saurin: 2) Den ryggesløse eller forlorne Søn, Comedie i fem Acter af Voltaire: 3) Den gifte Philosoph, eller Ægtemanden, som blues ved at være det, Comedie i fem Acter af Destouches: 4) Dobleren, Comedie i fem Acter af Regnard: 5) Den taknemmelige Søn, Comedie i een Act af Hr. Engel. Vi finde ingen Oversætter benævnt uden ved den første, og det en Reersløw, og ved den sidste blot betegnet af de Bogstaver F. S.

Edinburg. Sketches of the history of Man. In two Volumes. Vol. I. 1773 S. 519. Vol. II. 1774. S. 507.

Arn

4. Man veed allerede, at Forfatteren af denne Historie er Lord Kaimes eller Henrich Home. Der viser sig overalt i Værket megen Belæsenhed og en varm og frimodig Patriotismus. For først at give en Afridsning af Værkets Indhold, da indbefatter den første Bog den almindelige Naturhistorie om Menneskет, i sær den Undersøgning, om der gives flere Menneske-Arter, Historien om Næringen, Eyedommen, Handelen, Sædvanerne, Overdaadigheden og dens Virkninger. Den anden Bog handler om det borgerlige Sælskab, dets Oprindelse, de forskiællige Regieringsformer, Staternes forskiællige Størrelse og de naturlige Følger deraf, om Krigens og Fredens Virkninger, om Kilderne til Patriotismus og dens Virkninger, om Finantzvidenskaben (Saavidt gaaer den første Deel) om Krigsvæsenet, om Fattigvæsenet, om Følgerne af store Stæder, om Befolkningen og Indvaanerne af Amerika. Den tredie Bog indbefatter Historien om den speculative Philosophie, Logiken, Sædelæren og den naturlige Religion. I enhver Deel er forved Historien selv Grundætzerne kort afhandlede. Bag efter Logikens Historie staaer en vidtløftig Analysis over den Aristoteliske Logik. Tilsidst nogle politiske Betragtninger over Schottland. — I Begyndelsen handler Forfatteren om de Fordele, som Mennesker og Dyr have af de naturlige Ligheder og Ulighederi deres Art, om de Instincter, som derved lede dem, og bestrider den Buffoniske og Linneiske Inddeeling. Derpaa foretager han sig med mange Grunde at bevise, at der maae gives flere oprindelig forskiællige Menneske-Arter. Man kan ikke nægte, at jo mange deriblandt ere svage. Men de historiske Bemærkninger, som Forfatteren derved anbringer, ere i sig selv immer interessante, omendskiøndt de kan ikke føre til de Slutninger, som her sigtes til. Man regner det iblandt Forfatterens Feyl, at han overalt for hastig søger Grund-Aarsager. Saa antager han her en besynderlig Naturdrift hos Menneskет til Jagten. Menneskene skulde langt snarere have brugt Landdyr til Spise, end Fiske. Atter en egen Følelse til at grunde det Begreb om Eyedom. Hvorledes Guld og Sølv er bleven til en Maalestok i Handelen, har Forfatteren ikke giort ret tydelig. Han antager til Præmisse, at Attraaen efter Guld og Sølv er mere bestandig og grændseløs, end

efter andre Ting. Men det galt om at vise, hvorledes det er bleven det. Hans Hoved-Absigt er her at vise, at de circulerende Gulds Formerelse kommer Priserne til at stige. At Mængden af de circulerende Penge har ingen Indflydelse paa Renternes Stigen og Falden, slutter Forfatteren af det at, naar Penge ere rare, saa har 5 pro Cent og mere Værd i Forhold mod andre Vahre. Bern bliver meget rost for medelst sin offentlige Skats Anlæggelse, og sammes vise Anvendelse. Desto strængere handler Forfatteren med det Engelske Ministerium. Over Kunsternes Oprindelse synes Forfatterens Grundsatzer ikke bestemte nok; og derfor heller ikke overeenstemmende med Historien. Gandske overordentlige Genier skulle være skadelige for Videnskaberne, saasom de meget meer afskrække, end opvække Efterstræbelse; og Newton skal være Skyld i at Mathematikens Studium aftager i Engeland! I Aaret 1566 gav Cardinal Vitelli et Giæstebud, hvorved 34 Dverge havde Opvartning. Engelænderne har iblandt alle Europæer vant sig sildigst til Stadslevnet, og derfor ogsaa sildigst til de finere Sæder. Despotismus og Rigdom med deres Følger, Overdaadighed og Gierrighed ere Aarsager til de skiønne Kunsters Forfaldelse. Forfatteren har ladet sig det være meget angelegen, af den menneskelige Natur og dens Analogie med andre Dyr-Arter grundig at bevise, at Mandens og Konens Sælskab er naturlig. Han foreskiller skrækkelige Følger af den almindelige Beblandelse. Men at Forfatteren ogsaa slutter Naturdriften til Ægteskab af Børns Tilbøyelighed, til at optage denne Idee og anvende den i Leeg og Spil, falder næsten i det Latterlige. Engelænderne, hvis Reenlighed nu er saa berømt, vare endnu under Henrich VIII. ubegribelig ureenlige. Industrien skal være Aarsag til denne Forandring. Homers Krigere have kun lidet af det sande Heltemod; de ere grusomme, naar de vinde Seyr, og uden Undseelse skiælve for en Stærkere. Jesuiternes sidste Forfølgelse, der var forbunden med saa megen Had, at det paa nogle Steder har strakt sig end og til deres mathematiske Skrifter, har dog ikke kostet nogen Livet; da ved Tempelherrernes Ordens Udryddelse 59 ere blevne levende forbrændte. De fornemme Spaniers alvorlige og tilbageholdende Væsen skal være en Virkning af Inqvisitionen, da det gemeene Folk, som denne Ret ikke saameget efterstræ-

ber

ber er muntert og venligt, som det milde Klima lader vente. Herved har Forfatteren gandske forglemt Spaniernes Stolthed og dens bekiendte Aarsager. Den a priori rimelige Sats, at Skikker lide mindre Forandringer der, hvor Qvindekiønnet lyr en ringe Indflydelse, maatte nok have været stadfæstet med flere Exempler. Spaniernes Exempel er intet tilstrækkeligt Beviis, saasom hos dem lade sig andre Grunde angive dertil. Aarsagen, hvorfor den besynderlige Vane i de nyere Tider at gisre Nat af Dag og Dag af Nat i de nyere Tider tager saavidt Overhaand, finder Forfatteren i Fornsyelsernes og Beskæftelsernes Maade. Udførlige ere Forfatterens Betragtninger over de Caledoniers Sæder og Skikker efter Ossian, til Beviis paa, at hans Digt er ægte S. 218-327. Det besynderligste i hiin Folkes sædelige Charakteer, som Ossian skildrer den, ere de fine Følelser af Agt og Ømhed for det andet Kiøn i Jagtlevnedets Periode. Hos de gamle Scandinavier fandtes dog ogsaa noget af denne ellers usædvanlige Charakteer. Til Overdaadighedens Historie finder man mange underholdende Bemærkninger. Forfatteren indskrænker Begrebet derom til Udsvævelserne i Henseende til de grovere Sandser. I Henseende til Øynenes og Ørernes Fornsyelser skal den ikke finde Sted. Ogsaa kun hiin Overdaadighed skal være politisk skadelig. Den stigende Bekostning for de finere Sandsers Fornsyelser skal kunne bestaae med Legemets og Siælens Sundhed, og egentlige være den, der befordrer Industrien. Men det kommer dog vel herved an derpaa, at ingen driver denne Bekostning over sin Formue. Atter meget Smukt af Dyrenes Naturhistorie til Beviis, at ingen Dyr-Art fattes Sælskabelighedens Drift, som den behøver endten til Forsvar eller til Næring. Væderne forenede sig med hinanden i den naturlige Tilstand, og ingen Løve eller Tiger var i Stand til at betvinge deres forenede Magt. At Menneskets Naturdrift til Sælskabelighed ikke strækker sig til det hele Kiøn, har Forfatteren vel udført. Her anføres meget om de skadelige Virkninger af Despotismus. Pressens Frihed skulde i Engeland aldrig have ladet det komme dertil, at Ministerium havde begaaet en saadan Feyl, som det Franzøsiske i Aaret 1763, da samme paa een Gang har afsendt 12000 Personer, som en Colonie til Gviana, men med saa slette Anstalter, at ey en eneste

Person er bleven i Live. Demokratie skulde aldrig nogen for standig Politikus foreslaae som en god Regiering. Patriotismens Naturhistorie er vel udført og tilstrækkelig oplyst. Noget om Krigens fordeelagtige Virkninger. Souverainen har Ret til at fordre Afgifter af enhver Undersaat, som han beskytter. Det er og falsk, at enhver i Engeland endten umiddelbar taxerer sig selv, eller ved sine Repræsentanter. De Amerikanske-Colonier kunne altsaa hverken efter Natur-Retten, ey heller efter den Engelske Statsret vægre sig for at lade sig taxere af Kongen og Parlementet. Men hvad om de hørte til de nogle, som efter den Engelske Statsret alene kan taxeres ved deres Repræsentantere? Kun en stor Stat skal kunne frembringe gode Skribentere, fordi der alene ere mange Læsere. Saavel imod Grunden, som Følgen lader sig meget indvende. Paalæg paa Godser i geometriske Proportion skal være de eeneste naturlige, saasom de kan indrettes efter Formuen til Afgifter. I de sidste Afsnitter forekomme fine Bemærkninger over Handels-Politiken i sær i Henseende til Engeland. Det II. Bind begynder med det 9de Forsøg, som indbefatter Natur-Historien over den krigerske Geist. Den undertrykkes af Handels-Geisten. Palmyra skal være det eeneste Exempel af en Stat, som ey er svækket af sin Rigdom. Forfatteren troer, at den krigerske Geist i Engeland har meget taget af, og giør udførlige Forslag til at oprette den igien, uden at Industrien skulde tabe derved, og uden at Nationens Frihed skulde have sig noget at befrygte af en staaende Armee. I Forsøget over Anstalterne til de Fattiges Underholdning ivrer han stærk imod de Engelske Foranstaltninger. Taxen og den lovformelige Tvang, der bliver brugt til Indsamling for de Fattige, er uretfærdig og despotisk og qvæler Driften til Velgisrenhed. Han giør og Forslag til Fattige Enkers Underholdning, og saadanne Betienteres, som i 20 Aar ærlig har tient deres Herrer. Falske og sande Grunde for Skadeligheden af store Stæder. 7-8000 døer aarlig i London flere end der Fødes. —— Derpaa følger Vidensfabernes Historie. Men ingen velordnet eller fuldstændig Historie har Forfatteren givet derover. Mange hans Tanker fortiener og aldeles ingen Biefald. Med alt det Gode, Skriftet for Resten indbefatter, kan man ikke nægte, at jo Forfatterens Dadel og Irretesættelse ofte falder i det Mur-

ſke og Declamatoriſke. Sielden anfører han ſine Kilder, og det Hiſtoriſke kan man derfor heller ikke ſaavel føre ſig til Nytte.

Leipzig. Herrn Johann Diks vollſtändige Gartenkunſt, worinnen die bewärteſten Methoden alle Arten von Bäumen, Gewächſen und Blumen nach alphabetiſcher Ordnung beſchrieben, zu ziehen, nebſt ausführlichen Regeln für die Garten-Arbeiten überhaupt enthalten ſind. Nach dem Engländiſchen heraus gegeben von Dr. Johann Ernſt Zeiher, Profeſſor der höhern Mathematik zu Wittenberg. — Zweyter Theil 1774. 2 Alph. 1 A. ſt. 8v. Med denne Deel er Værket beſluttet. Hr. Dr. Zeiher har i den foranſatte Fortale allerførſt meddeelt den Efterretning, at denne Overſættelſe under hans Opſigt er forfærdiget af Hr. Adjunctus M. Heyn til Wittenberg, ved hvilken den og har bekommet adſkillige Tilſatzer. Denne mærkelige Fortieneſte har denne Overſættelſe for Originalen, at, hvor Planternes Slægter ey af Forfatteren ere blevne angivne, har Hr. Dr. Zeiher tilføyet de øvrige, nogle faa undtagne, af Linneus. De Latinſke Navne paa Claſſer og Slægter ere paa Tydſk anførte efter den Overſættelſe, ſom Hr. Prof. Titius førſt har bekiendtgiort af de Linneiſke. Det tilføyede Regiſter over de engelſke, latinſke og tydſke Navne og de Linneiſke Klaſſer og Ordenens Kiendemærker er for Læſerne meget nyttigt. I Henſeende til Forſkiællen imellem det Engelſke og Tydſke Clima læſer man i Fortalen nogle brugbare Anmærkninger. Det er ikke mueligt herudi ſaaledes at indrette en Havebog, at den ſtod til at følge paa alle Steder, i Henſeende til Tiden, naar i Tydſkland ſelv Climaterne ere vidt underſkiællige fra hinanden.

*** *** ***

Kiøbenhavn. Selſkabet til de ſkiønne Videnſkabers Forfremmelſe har havt den Fornøyelſe at finde adſkillige Skrifter, ſom efter ſorrige Indbydelſe ere indkomne, ſærdeles Opmærkſomhed værdige. I den malende Poeſie er Prisen tilkiendt baade Forſøget over Sarpen, ſomer af Hr. Stockfleth.

fleth, Byefoged i Friderichshald, og Digten: Klippe Horneelen, med Devise: Salve corona, som er af Hr. Claus Frimann, Capellan til Woldens Kald i Bergens Stift; saa at hver af dem nyder den udsatte Priis af 50 Rdlr. eller en Medaille af samme Værd. En anden poetisk Beskrivelse, ligeledes over Horneelen, med Devise: In nova fert animus &c. fandtes værdig til Trykken, og ved Devisens Aabning saae man, at den ogsaa havde Hr. Frimann til Forfatter. Disse tre Forsøg i den malende Poesie udgives i det tolvte Stykke af Forsøgene i de skiønne og nyttige Videnskaber, tilligemed det, som Prisen i forrige Aar er tilkiendt, St. Synneves Kloster paa Selø ved Peder Harboe Frimann, en Broder til den nys nævnede Hr. Claus Frimann. Der vare endnu to Stykker i den malende Poesie indkomne, en Beskrivelse over Øresund og Grans Kirke paa Hadeland, hvor i vel fremlyste Vid og Færdighed at giøre smukke og flydende Vers; men Skade er det, at Vid uden tilstrækkelig Smag, og stundom Rimet, alt for ofte har ført Forfatteren paa Afveye. —— Selskabet havde ogsaa modtaget syv Oversættelser af Quintilians tiende Bog, udarbeydede med mere eller mindre Flid og Indsigt, dog saa, at ingen af dem fortiente at kaldes slet. Men tre iblandt dem udmærkede sig frem for de øvrige, saa at snart den eene, snart den anden havde Fortrinet i Oversættelsens Nøyagtighed, i Udtrykkets Valg og Styrke. Selskabet besluttede derfor, at udgive dem alle tre paa sin Bekostning, og at tilkiende hver af Forfatterne en Medaille af 30 Rdlr. Disse befandtes ved Devisernes Aabning at være Hr. Professor Baden i Helsingør, Hr. Skouboe, Collega ved Kiøbenhavns latinske Skole, som har oplyst sit Arbeyde med gode Anmærkninger, og Hr. Mag. Gottschalk, Subrector ved Odense latinske Skole. —— Der var ogsaa indgivet to Samlinger af aandelige Sange, med Deviser: Nugis non tumeat, magisque rebus &c. og Sat cito, si sat bene, som ey ere uden Fortienester, da i den første viser sig en philosophisk Aand, og i den anden en jævn opbyggelig Tone. Men hos hin fandtes Udtrykket paa mange Steder mørkt og indviklet, og hos denne Tankerne for almindelige. —— De Skrifter, som ikke paa Selskabets Bekostning udgives, kan afhentes hos Justice Raad Schlegel, som Selskabets Secretair. —— Følgende

Pri-

Priser udsættes for indeværende Aar: For den bedste Ode over Indfødds Retten 50 Rdlr. eller en Medaille af samme Værd. For en Lovtale over en berømmelig afdød Mand i Danmark eller Norge 40 Rdlr. eller en Medaille af samme Værd. For den bedste Danske Oversættelse af den ellevte Bog af Quintilian de institutione oratoria 50 Rdlr. eller en Medaille af samme Værd. Derved erindres, at Forfatterne til de tre ovenmældte Oversættelser, ligesaa vel som andre, kan arbeyde for denne Priis; og at man ønskede, uden at foreskrive der, at de indkommende Oversættelser bleve forsynede med Anmærkninger, for at gjøre deres Brug mere tienlig for det Almindelige. Endnu en Priis af 30 Rdlr. udsættes for den bedste Afhandling over en af Forfatteren selv udvalgt moralsk Materie. Priis-Skrifterne indsendes til Justice-Raad Schlegel, inden seneste inden December-Maaned af indeværende Aar. Man føyer til dem en Devise og en forseglet Seddel, som tilkiendegiver Forfatterens Navn og Opholdssted.

Paris. Af Vid. Akademie er følgende vigtige Priis-Spørsmaal opgivet for Aaret 1778.: De trouver les moyens les plus prompts & les plus économiques de procurer en France une production & une récolte de salpétre plus abondantes que celles qu'on obtient présentement, & surtout qui puissent dispenser des récherches que les salpetriers ont droit de faire dans les maisons des particuliers. Prisen bestaaer af 2000 Livres, og Konen har desuden tilsøyet et dobbelt Accessit, et af 1200, og det andet af 800 Livres. Afhandlingerne blive modtagne til 1ste April 1777., men Tilsatzer og Oplysninger til Enden af December i samme Aar, og de maa være forfattede i det Franske eller Latinske Sprog. —— Indskrift. og de skiønne Videnskr. Akademie har til Paaske 1777. bekiendtgiort følgende Priis-Spørsmaal: Quel étoit l'état d'agriculture chez les Romains depuis Jules-César jusqu'a la mort de Theodose en 395. & quelle a été son influence sur le gouvernement, les mœurs, le commerce, & réciproquement celle de ces trois objets sur l'agriculture?

Metz. Det Kongel. Videnskr. og Kunst. Societet udbeder i dette Aar en Priis af 400 Livres for den bedste Afhand-

handling af følgende Indhold: Le meilleure Syſteme, ou projet raiſonné d'une culture de la vigne, propre à la maintenir toujours en vigeur, ſans nuire à la qualité du Vin; également practicable dans les terrains à planter nouvellement en vignes, & dans ceux, qui ſont plantés depuis longtems; convenable à la temperature & au ſol du pays Meſſin; moins diſpendieuſe que celle, qui y eſt uſitée, & par laquelle la vigne ſoit d'un égal produit plus à l'abri de la grele, les feuilles moins expoſées a rougir & a ſe brûler, les raiſins moins ſujets a couler, & plutôt murs.

Lyon. Det Kongel. Societet har til Agerdyrkningens Befordring for dette Aar udſat følgende Priis-Spørsmaal: Seroit-il avantageux aux principales villes des provinces d'y ſupprimer les communautes & jurandes de boulangers: & dans le cas de l'affirmative, quels ſeroint les meilleurs moyens de ſuppléer à la fourniture que les Boulangers ſont obligés de faire? Prisen for den bedſte Beſvarelſe er en Skuemynbt af 300 Livres.

Harlem. Det her værende Videnſk. Sælſkab har publiceret tvende Opgaver til Beſvarelſe for den 1ſte Jan. 1777. Den eene er: Quels arbres, graines, racines, legumes, ou fruits en coſſe & herbes, non cultives juſqu'ici dans nos provinces, pourroit-on y introduire avec fruit; & quels d'entr'eux, ou d'entre ceux que nous poſſedons deja, peuvent, d'apres la nature du climat & des terreins, y être cultivés avec le plus de profit, pour la nourriture des hommes ou des animaux? Den anden: Quels ſont les arbres, arbuſtes, ou plantes outre le Helm (arundo arenaria) & le Sledoorn (prunus ſylveſtris) qu'on pourroit planter ſur nos dunes, pour empêcher, autant qu'il eſt poſſible, que le ſable ne ſoit emporté par la violence des vents? Eſt-il quelque autre plante, dont on pourroit ſe ſervir avec ſucces pour la conſervation de nos rivages? en a-t-on fait quelque eſſai dans ce pays & quel en a été le réſultat? Ligemaade ere af ſamme opgive tvende nye Priis-Spørsmaale; det eene for Aaret 1777. af følgende Indhold: Quelle eſt la raiſon de la diminution

lon de nos pêches marines près de nos côtes, & quelle ſt la cauſe, que le poiſſon s'en éloigne toujours d'avan- age & ſe rétire plus avant dans la mer? Det andet for 778. lyder ſaaledes: Quelle eſt l'utilité de la ſcience pſy- hologique dans l'éducation & la direction de l'homme, & rélativement au bonheur des ſociétes; & qu'elle ſé- oit la mèilleure maniéré de perfectionner cette belle cience, & d'accroître ſes progrès? Afhandlingerne kunne krives paa Hollandſk, Franſk eller Latinſk.

Amſterdam. Det her værende Videnſkabs Selſkab nſker ſig i dette Aar en Besvarelſe paa det Spørsmaal: Wel- he Tugenden und Laſter haben von jeher das Herz des Menſchen vorzüglich beherrſcht, und hat es Zeiten egeben, in welchen ſich die Oberherrſchaft dieſer Tu- enden und Laſter vermehrt oder vermindert hat?

Göttingen. Til Novbr. 1777. har Selſkabet opgivet olgende Spørsmaal til Priis: Was für Folgen haben die Kreuzzüge für die Fabriken, die Manufacturen und ie Handlung in Deutſchland gehabt? Prisen er en Skuemynt af 50 Dukater. En anden Priis paa 12 Duka- er loves for den bedſte Besvarelſe paa følgende Opgave: Den ründlichſten Unterricht für den Landmann zu geben, ie er ſich bey den verſchiedenen Wetterſchaden in Ab- icht ſeiner Getreidefelder zu allen Jahrzeiten zu ver- alten habe. Skrifterne blive modtagne til Enden af May 778.

Caſſel. Det her værende Kunſt- og Agerdyrknings- Selſkab har i ſin Forſamling den 18de April opgivet følgen- e Priis-Spørsmaale: Welches ſind die kürzeſten, die eſchwindeſten und beſten Mittel, die in einem Lan- e unter den wahren Werth herunter gefallenen Grund- ücke an Häuſern, Gärten, Ländereyen u. ſ. w. wie- er ſteigend zu machen? Prisen er en gylden Skuemynt f 10 Piſtoler.

Mannheim. Det her værende Videnſk. Academie har or Aaret 1777. opgivet følgende Priis-Spørsmaale til Be-

saa-

varelſe: Qvænam eſt origo & natura Boleti igniarii & Agarici campeſtris Linnæi?

*** *** ***

Montpellier. Det her værende Univerſitet har ved Døden forloret en af ſine berømteſte Lærere, Hr. Venel. Han havde juſt fuldendt ſin Reyſe, hvilken han havde anſtillet til alle mineralſke Vandes Underſøgning i Frankerige, og man haaber engang at ſee hans Afhandling over denne Materie ved Trykken bekiendtgiort.

Halle. Den 21de Octobr. forrige Aar døde den Kongel. Preuſſ. Geheime-Raad, Director Univerſitatis og Ordinarius Facultatis Juridicæ Hr. **Joh. Tobias Carrach** af et Stikflod i ſin Alders 74 Aar.

Brunsvig. Her døde i Februario Hr. **Chriſt. Günther Rautenberg**, Præſt ved Martini Kirke, en bekiendt lærd, retſkaffen og elſket Mand, i ſin Alders 47 Aar.

Altdorf. Her døde den 12te Febr. Hr. **Georg Joh. Ludvig Vogel**, Phil. Mag. og Prof. extraord. i en Alder af 34 Aar mindre en Maaned.

Mietau. Her døde i Begyndelſen af Novbr. forrige Aar den berømte **Profeſſor ved Gymnaſium Hr. H. G. D. Hartmann.**

Göttingen. Hr. **Joh. Philipp Murray**, Profeſſor i Philoſophien er død i Januar. i dette Aar.

Wien. Her er død i ſin Alders 71 Aar Hofr. og Prof. **Paul Joſeph von Riegger.**

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

Første Register

over

Forfatternes Navne og Skrifter,

som findes anførte i de

Kiøbenhavnske

Efterretningers

Første Hæfte

for Aaret 1776.

A.

	Side
Achard, Sermons	237
Achenwalls Franzöſiſcher Finanz-Staat	122
Amelangs vorläuf. krit. Unterſ. einiger Stellen in den alten Autoren das Perſiſche Poſtweſen betreffend	315

B.

Bach, Herrn D. Cramers überſetzte Pſalmen	16
Badens Beſkrivelſe over den nye Indretning paa Godſet Bernſtorff	145
Balle, Schreiben an das Philanthr. zu Marſchlin	209
Baſedows Vermächtniß für die Gewiſſen	72
—— —— für Cosmopoliten etwas zu leſen, denken und zu thun	193
Baſtholms geiſtlige Talekunſt	113
—— —— die Religion JEſu	369
Bech, overſat moralſke Breve til Hiertets Dannelſe	321
Beyträge zur Beförderung der Naturkunde	347
Bibliothek der Philoſ. und Litteratur	80
Biehls Kiærligheds-Breve, et Syngeſpil	22
Birchs nye Magazin. I. B. 3 Stk.	244
—— —— berømte ældre og nyere Lærdes Levnets Beſkrivelſer	259

Register.

Blochs Lehrbuch der Landw. = Side 301
Bowyers Conjecturen über das neue Teſtament 368
Bredal, Skovbyggeren, en lyriſk Comoedie 153
Brittiſche theolog. Bibliothek = = 313
Brydones Reyſe durch Sicilien und Malta in Briefen 76
Bruuns Affkeeds-Prædiken = = 69
Büſchings Grundriß einer Geſchichte der Philoſophie 14
Böks Geſchichte der Herz. Würtenbergiſch. Eberhard Carls Univerſität zu Tübingen = 383
Börners Samlung aus der Nat. Geſch. = 32

C.

Campe, Philoſ. Commentar über die Worte des Plutarchs: die Tugend iſt eine lange Gewohnh. 157
Carmina - - - 353
Chriſtiani Geſch. der Herzogth. Schleswig und Holſtein 160
Claprots Entwurf eines Geſetzbuches = 234

D.

Det Kongel. Danſke Landhuusb. Sælſkabs Skrifter 337
Die Bibel, nach der deutſch. Ueberſ. D. M. Luthers 127
Die eigentlichen Lehrſätze und Maximen der Jeſuiten 250
Die mit der Gerechtigkeit verbundne Menſchenlieben in peinlichen Fällen = 304
Dicks vollſtänd. Gartenkunſt = = 79
— vollſtänd. Gartenkunſt. Zw. Theil = 411

E.

Ebauche pour donner une idée de la forme du gouvernement de l'Empire de Ruſſie 298
Einems Overſ. af den Mosheimiſke Kirkehiſt. 5te Deel 31
Ekel, Plans & Vues du Chateau, du Jardin & de la ville de Reinsberg - 254
Enfields Predigten für Familien = 192
Erneſti (edid.) Joh. Alberti Fabr. Biblioth. latina 335
Eſſenhardts Erzählungen von beſondern Rechthandeln 317

F.

Freym. Ged. bey den heut. Streitigk. über die Symb. Bücher 24
Freym. Briefe über den gegenw. Zuſt. der Gelehrſ. zu Wien 80
Frimodige Breve over Chriſtendommen = 49

G.

Gebhardi Allg. Welt Hiſt. XIII. Band = 206

Glossarium manuale ad Scriptores mediæ & infimæ latinitatis - Side 94
Gmelins Reise durch Rusland 373-9
Goldsmiths Geschichte der Römer 155
Gravesande Oeuvres philos. & mathematiques 11
Griesbach Libri Historici N. Tti. Pars prior 263
Gruner Antiqvitates Morborum - 336
Grundriß der Gesch. gemeinen drey Bündter Lande 175
Guilielmi Jones poeseos latin. Comment. - 367
Göthe Clavigo, ein Trauerspiel 171

H.

Hallers Fabius und Cato 29
—— Breve om Aabenbaringens vigtigste Sandheder 65
Harles Anthologia latina poetica - 350
Hawkesworth Geschichte der Seereysen und Entdeckungen im Südmeer 215
Hedegaards Danske Kirke-Ret. And. Deel 403
Heyne Elogium Rud. Aug. Vogel - 48
Hillers Anweisung zum musikalischrichtigen Gesange 187
Historisch-kritische Untersuchung sämmtlicher Nachrichten von dem ehemaligen Seestadt Jomsburg 228
Historisch Statistische Notiz der Großbritt. Colonien in Amerika 240
Hofmanni Commentatio Juris Canonici de Cœmeteriis ex urbibus tollendis - 384
Home's Sketches of the history of Man - 406
Hupels Topographische Nachricht. von Liefl. und Esthl. 249

J.

Jani Artis poeticæ Libri IV. - 93
Justi Weissagungs-Gesang Mosis an die Israeliten 111

K.

Kiernberger, Die Kunst des reinen Satzes in der Musik 318
Knittels Beyträge zur Kritik über Johannis Offenb. 394
Korte Anmærkn. over enkelte Steder af det G. og N. Te 1
Kösters Geschichte der heutigen Europ. Staaten 352

L.

Leske Auserl. Abh. pract. und chirurg. Inhalts 64
Lichtenbergs Verh. Regeln bey nahen Donnerwettern 63
Lustspiele nach dem Plautus 270

Lybeckers Applications Udtog af alle Kongel. Forordninger, Placater, Rescripter ꝛc. Side 400

M.

Mascho Gedank. von der Verbesser. der deutschen Schulen 335
Mejers Betr. über die wirkl. Relig. des menschl. Geschl. 281
Meermann, De solutione vinculi, qvod olim fuit inter sacrum romanum imperium & Fœderati Belgii Respublicas - 107
Michaelis deutse Uebers. des Alt. Tts. V. Th. 1 H. 345
Millers System. Anleit. zur Kenntniß auserl. Bücher in der Theolog. = = 140
—— — Grundsätze eines blühenden christl. Staates 253
—— — Ausführliche Anleitung zur weisen und gewissenhaften Verwaltung des ewangelischen Lehramts = = 396
Mosche, De theologia populari - 125
Mullers Belehrung vom Canon des Alt. Tts. 303

N.

Nachricht von den ältern erotischen Dichtern der Italiäner 269
Nannestads borgerlige Talers Art og Nytte = 20
Necker, Physiologia muscorum - 64
Niclas, Joh. Matth Gesneri Isagoges in Erud. universalem. Tom. I - 90
Niebuhrs Flora Ægyptiaca Arabica - 225
Normann, Den mistænkelige Mand = 262

O.

Oswald, Appellation an dem gem. Menschen-Verstand 231

P.

Pallas Naturgesch. merkwürdige Thiere = 48
Poetiske Samlinger = = 83
Pohl, Hist. juris civilis de præscriptione adversus civitates - - 201
Pragm. Gesch. der vornehmsten Mönchsorden = 47
Pütter, de Crotoniatarum Republica - 44
—— der Bücher Nachdruck = = 60

Q.

Qvistorps rechtliches Erachten, wie in Ermangelung eines vollständigen Beweises wieder einen

An-

Side

Angeſchuldigten bey vorhandenen genugſamen Verdacht zu verfahren ſey ꝛc. 398

R.

Rammelts Unterricht von Küchen- und Baumgärten 256

S.

Sahlſteds Svenſke Ordbog 365
Samlung der beſten und neueſten Reiſebeſchr. in einem ausführl. Auszuge 46
Schimmelmans Abhandlung von der alten Isländiſchen Edda 400
Schmalings Naturlehre für Schulen 141
Schmuckers chirurg. Wahrnehmungen 128
Schröders neue alchym. Biblioth. 62
—— —— Blandede Poeſier 88
Schuberts Unterricht in der Relig. für die Jugend 320
Schulz Bibl. der vorzüglichſten engl. Predigten 285
—— von den Leitungen des Höchſten nach ſeinem Rath 288
Schytte, Staternes udvortes Regierina 33
Seybold, Alceſte, ein Trauerſpiel, aus dem Griechiſch. 252
Sind, L'art du menage 48
Siversſens Adſkilliat paa Vers 385
Skrifter om Skoleforbedringen til Mayntz 204
Skueſpil til Brug for den Dayſke Skueplads 1ſte og 2. B. 405
Stoſch, Muſeum criticum 382
Sturms Predigt. für Kinder 287
Suhms kritiſke Hiſtorie af Dannemark ndi den hedenſke Tid fra Odin til Gorm den Gamle 273

T.

Tableau du Miniſtere de Colbert 26
Tableau de l'Europé 330
Tagebuch einer Reiſe, des Rußiſch. Kayſ. Lieutenants Hern Sergini Platſchiew 351
Thauleri Omvende'ſes Hiſtorie 373
Thedens Unterricht für die Unterwundärzte 80
Thiebault, Eſſai ſur la ſtyle 112
Troſtgründe der Vernunft und Religion bey dem Widerwärtigkeiten des Lebens 399

U.

Ueber die Ehe . . Side 268
Uhl (edid.) Antonii Schultingii Comm. Acad. Vol. IV. 267
Ulbers Heilſame Beſchäftigung für chriſtliche Communicanten . . 349
Uſings to hellige Taler . . 17

W.

Walchs Grundſätze der Kirch. Geſch. des N. Tſts. 240
Wandal (overſat) philoſophiſke og patriotiſke Drømme af en Menneske-Ven . 97
— — (overſat) Chriſt. Fürchtegott Gellerts Levnet ved J. A. Cramer . 305
Webers Samling til den Danſke Hiſtorie . 81
— — Lexicon Encyclion dritte Ausg. von Heyde 269
Werthes über den Atys des Katull . 255
Verſuch über den Roman . . 190
Virgo primaria atqve optima Chriſtiana Clara Franciſca . . 254
Wivets Forſøg til en Fortælling om mærkværdige Danſke og Norſke Sager . 257
Vogel (in comp. redegit) Alberti Schultenſii Comment. in Libr. Jobi . 207

Y.

Youngs Syv karacteriſtiſke Satirer . 70

Z.

Zapf, Muthmaſſungen über den Urſprung und das Alterthums des H. R. R. Stadt Aalen in Schwaben . . 384
Zeuthen, om Chriſti Himmelfart . 261

Andet Register
over
de vigtigste Materier,
som forekomme i det
Første Hæfte.

B.

Side

Betingelser, som JEsu Religion fordre paa Menneskenes Side : : 371
Bønnen, Tanker derover : : 57
Børne-Oprugtelsens Vigtighed foreſtillet i Kobber 404

C.

Chriſtendom, Anmærkning over de mange Forſvarelſer for dens Sandhed : 51

D.

Dommedags Afſkildring : : 392
Dyden, en lang Vane : : 157
—— ·—. om Selvkiærlighed maa ſlet ikke have noget Sted derudi : : 304
Dyder, Temperamentets : : 358
Døden, ſom en Forvandling i Menneſket, ligeſom i den hele Natur : : 387

F.

Fiender, ey alle lade ſig vinde ved Velgierninger 327

G.

Gode Gierninger, om Menneſket ved dem kan blive ſalig 52

H.

Havekunſten : : : 79
Himmerig og Helvede, Foreſtilling derom : 58
Hovedſætning, den moraliſke i Prædikener, hvorfor endelig bør forklares : 131

J.

Jomsburg, kritiſk Underſøgning derom : 228

Register.

K.

Kiærlighed til Børn, den fordervede Side 358
Kisbstæder (Danske) om Aarsager til deres Forfaldelse og Midler til deres Opkomst 341

L.

Lærdom uden Viisdom 49

M.

Metaphorer og Allegorier, blandede med egentlige Udtryk, tvende bibelske Exempler derpaa 137

O.

Opdragelsens-Feyl 105

P.

Patriot, hvorledes enhver lætteſt og bedſt kan være 101
Prydelſer i en Tale 134

R.

Religion, JEſu, foreſtillet i 8 Hovedpunkter 370
Rigdom er ingen Kilde til ſand Lykſalighed 324

S.

Samvittighed, den gode, Afſkildring deraf 364
Sandheder, Aabenbaringens vigtigſte, Breve derom 65
Skiændſel (Ægyptens) Joſv. V 9. hvad derved forſtaaes 1
Solens Stilleſtand Joſv. X. 12. 13. Betænkning derover 4
Staterne, deres udvortes Regiering 33
Stat, Grundſætninger for en chriſtelig blomſtrende 253

T.

Talekunſt, den geiſtlige 113
Taler, borgerlige, deres Art og Nytte 20
Trefoldighedens Hemmelighed, kort Foreſtilling deraf 372

U.

Ulighed, Stændernes i et Land 101
Ufyldigt, hvad der er ſaa i ſig ſelv, maa en Prædikant ikke giøre til en Forbrydelſe 131

V.

Vantroe 50